



KURULUŞUNDAN CUMHURİYET'E
SAYIŞTAY TARİHİ



(1862-1923)



T.C. Sayıştay Başkanlığı
www.sayistay.gov.tr

T.C. Sayıştay Başkanlığı 150. Kuruluş Yılı Dönümü Yayınları (No:4)

Editör

Dr. Salih KIŞ

Metin Yazarları

Dr. Salih KIŞ
Araş. Gör. Yunus İNCE
Yard. Doç. Dr. Nuran KOYUNCU
Araş. Gör. İlker Mete MİMİROĞLU
Araş. Gör. Nagehan YILMAZ
Hatice Hilal SEYHAN
Halil ELEMANA

Proje Danışmanları

Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU
Prof. Dr. Muhittin TUŞ
Dr. Ahmet ÖZDEMİR
Alper ALPAY
Necip TOSUN

Redaksiyon

Ahmet KAYASANDIK

Sayfa Tasarımı

Sarakusta
www.sarakusta.com.tr
e-posta: sarakusta@sarakusta.com.tr

Yapım

T.C Sayıştay Başkanlığı

Baskı ve Cilt

Uyum Ajans / Ankara

ISBN 978-975-7590-12-5

©Metin ve Fotoğraflar

Bu kitaptaki metin ve fotoğraflar tanıtım haricinde © telif sahibinin yazılı izni olmaksızın kısmen veya yeniden basılamaz. Sadece metin kısmı kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER



SUNUŞ	IX
ÖN SÖZ	XI
KISALTMALAR	XV
KRONOLOJİ	XVII
EKLER TABLOSU	XXI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

DİVAN-I MUHASEBATIN KURULMASI (1862-1865)

A. Sayıştayın İlk Nüvesi: Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kuruluşu	9
1. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler	10
2. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kuruluşu	13
3. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kapatılışı	17
B. Divan-ı Muhasebatın Kuruluşu	21
1. Divan-ı Muhasebata Personel Ataması	22
2. 1863 Tarihli Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi	22

II. BÖLÜM

1865 NİZAMNAMESİ'NDEN ANAYASAL DİVAN-I MUHASEBATA (1865-1879)

A. Divan-ı Muhasebatın Görev ve Yetkileri	29
1. Divan-ı Muhasebat Reisi ve Azaları	30
2. Divan-ı Muhasebat Reisi ve Azalarının Güvenceleri, Maaşları, Terfileri	30
3. Maliye Dairesi	31
4. Muhakemat Dairesi	31
5. Divan-ı Muhasebat Genel Kurulu	33
6. Divan-ı Muhasebatta Yapılan Hukukî ve İdarî Düzenlemeler	33
7. Divan-ı Muhasebatta Kurulan Komisyonlar	33
B. 1876 Anayasası ve Divan-ı Muhasebat Kararnamesi	34
1. 1879 Tarihli Divan-ı Muhasebat Kararnamesi	35
2. Kararnamenin Getirdiği Yenilikler	37
3. Divan-ı Muhasebatın Yeniden Kuruluşu	39



4. Divan-ı Muhasebatın Kararname Sonrası Faaliyetleri	42
a. Eski Hesapların Denetimi	43
b. Cetvellerin, Defterlerin Hazırlanması ve Bunların Talebi	46
c. Defterlerin ve Cetvellerin İncelenmesi	49
d. Takrirlerin Padişaha Sunulması	51
e. Yargılama Faaliyeti ve Divan Kararlarının Temyizi	51
f. Divan-ı Muhasebat Bütçesi	51
g. Divanın Para Değerlerinde Düzenleme Yapması	52
5. Divan-ı Muhasebatın Yetki Sorunu ve Kurumlar Arası İlişkileri	52

III. BÖLÜM

1879 KARARNAMESİ SONRASINDAN II. MEŞRUTİYET'E DİVAN-I MUHASEBAT (1880-1908)

A. Divan-ı Muhasebat ve Düyûn-ı Umûmiye	58
1. İkinci Dairenin Çalışmaya Başlaması	59
2. Kurum Görevlilerinin Divan-ı Muhasebata Yeniden Davet Edilmeleri	61
B. Divan-ı Muhasebat ve Hesap Denetimi	62
1. Cetvel Numunelerinin Hazırlanması	62
2. Divan-ı Muhasebatta Kurulan Komisyonlar	64
3. Defterlerin ve Cetvellerin Divan-ı Muhasebata Gönderilme ve Ulaştırılma Şekli	66
4. Taşra Belediyelerinin Denetlenmesi Hakkında Düzenleme	67
5. Gönderilen Defterlerin İstenilen Şekilde Düzenlenmemesi	67
6. Hesap Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar	69
7. Hesapları Geç Gönderen Memurların Cezalandırılması	69
C. Divan-ı Muhasebat ve Maliye Nezareti	71
1. Maliye Teftiş Heyetinin Divan-ı Muhasebata Bağlanması	71
2. Divan-ı Muhasebatın Maliye Nezaretine Devredilme Teşebbüsü	72
D. Divan-ı Muhasebat Personeli	72
1. Divan-ı Muhasebat Azalığı	73
2. Divan-ı Muhasebat Mümeyyizliği	73
3. Divan-ı Muhasebat Mülazımlığı	74
4. Divan-ı Muhasebat Başkâtipliği	75
5. Divan-ı Muhasebat Memurları	75
6. Mekteb-i Fünun-u Maliye Okulunun Açılması	76
7. Divan-ı Muhasebatın Çalışma Prensibi	78
8. Divan-ı Muhasebat Personelinin Başka İşlerle Görevlendirilmesi	78
9. Maaşlar	79

IV. BÖLÜM
II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E DİVAN-I MUHASEBAT
(1908-1922)

A. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemleri Arasında Divan-ı Muhasebat	86
1. Malî Tedbirler ve Uygulamalar	86
2. II. Meşrutiyet Öncesinde Divan-ı Muhasebat	87
3. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Divan-ı Muhasebat	88
B. Savaş Yıllarında Divan-ı Muhasebat	90
1. Geri Dönen Sefaret Memurları ve Sefirler	91
2. İşgal Bölgelerinde Kalan Memurlar	93
3. Geri Dönen Memurlar	94
4. Görev Bölgelerine Gidemeyen Memurlar	95
C. Hesapların Denetimi ve İncelenmesi	96
1. II. Meşrutiyet'e Kadarki Hesap Denetiminin Muhasebesi	96
2. Yetki Tartışması veya Karmaşası	97
3. Zamanında Gönderilmeyen veya İstenilen Şekilde Düzenlenmeyen Hesaplar	98
D. Taşra Hesaplarının Denetimi	100
1. Yerinde Denetimin Başlaması	100
2. Taşra Yollarında Bir Mümeyyiz: Erzincan'dan Malta'ya Macit Bey	104
E. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Arasında Değişim, Dönüşüm ve Gelişim	107
1. Hesap Denetimi	107
2. Personelle İlgili Değişiklikler	113
3. İki Hükümet, İki Divan-ı Muhasebat	115

V. BÖLÜM
KURULUSUNDAN GÜNÜMÜZE DİVAN-I MUHASEBAT
REİSLERİ VE SAYIŞTAY BAŞKANLARI

A. Osmanlı Divan-ı Muhasebat Reisleri	121
Ahmed Vefik Paşa	121
Mehmed Emin Efendi	127
Hâlet Mehmed Paşa	129
Asım Mehmed Paşa	131
Mustafa Nuri Paşa	133
Ahmed Zühdü Paşa	136
Yusuf Ziya Paşa	139
Abdullah Galib Paşa	143
Mehmed Emin Paşa	146



İbrahim Edib Efendi	148
Rıza Mehmed Bey	150
Çamiç Ohannes Efendi	152
Hacı Halil Akif Paşa	154
İsmail Zühdü Bey	156
Hüseyin Tevfik Paşa (Vidinli)	159
Hasan Fehmi Paşa	163
Mehmed Hilmi Efendi	168
Mehmed Rasih Bey	170
Mehmed Rifat Bey	172
Mehmed Tevfik Bey (Biren)	175
Sakızlı Armenak Efendi	180
B. Cumhuriyet Dönemi Sayıştay Başkanları	182
Ali Fuat Ağralı	182
Mehmet Seyfettin Oran	186
Mehmet Mümtaz Tarhan	189
Muhittin Gürün	192
Mehmet Rıza Turgay	195
Mehmet Karabacak	198
Hüseyin Cahit Eren	201
Servet Şamlıoğlu	205
Mehmet Vecdi Gönül	210
Mehmet Kamil Mutluer	215
Mehmet Damar	219
Recai Akyel	222

VI. BÖLÜM GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SAYIŞTAY BİNALARI

A. İstanbul Binaları	234
1. Maliye Nezareti (Bab-1 Maliye) Binası	234
2. Darülfünun Binası	236
3. Rauf Paşa Konağı (İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü B-Binası)	245
4. Mehmet Sadık Paşa Konağı	250
5. Şerif Ali Efendi Konağı	251
6. Arifi Paşa Konağı	252
7. Fuad Paşa Konağı	257
B. Ankara Binaları	266
1. Hasan Fehmi Ataç Apartmanı	268

2. Tahtakale'deki Ev	270
3. Taş Han	271
4. Divan-ı Muhasebat Sarayı	275
5. Sayıştay Hizmet Binası	289
SONUÇ	297
EKLER	301
A. Kuruluş İradeleri	301
1. 1862 İradesi	301
2. 1863 İradesi	304
3. 1879 İradesi	306
B. Nizâmnâmeler, Karârnâmeler, Kânûnlar ve Talimatlar	308
1. Dîvân-ı Muhâsebât Nizâmnâmesi	308
2. Divân-ı Muhâsebât Nizâmnâmesi	319
3. Dîvân-ı Muhâsebât'ın Sûret-i Teşkil Ve Vezâ'ifine Dâir Karârnâme	335
4. Umûr-ı Maliye Hey'eti Teftîşiyesi Nizâmnâme-i Mu'addelesi	353
5. Dîvân-ı Muhâsebât Müdde'î-i 'Umûmîliği Hakkında Nizâmnâme	357
6. Mî'adında Hesâb Vermeyen Muhâsib Mes'ûller Hakkında İcra Olunacak Mu'âmeleye Dâir Nizâmnâme Layihâsı	359
7. Tedkîk-i Hesâb İçün Taşraya 'İzâm Olunan Dîvân-ı Muhâsebât Mümeyyizlerine Verilecek Yevmiye Hakkında Nizâmnâme	361
8. Dîvân-ı Muhâsebât Karârnâmesi'ne Müzeyyel Kânûn	363
9. [Biri İstanbul'da Diğeri Ankara'da İki Dîvân-ı Muhâsebât Kurulması Hakkında] Karârnâme	366
C. Divan-ı Muhasebat'ın İlk ve Son Hey'et-i Umumiye Kararı	368
1. İlk Hey'et-i Umumiye Kararı	368
2. Son Hey'et-i Umumiye Kararı	371
BİBLİYOGRAFYA	377
A. Arşiv Belgeleri	377
B. Gazeteler	378
C. Tetkik Eserler	378
D. Makaleler	380
E. Sözlükler	382
F. Web Adresleri	382
G. Mülakatlar	382
SÖZLÜK	383
DİZİN	387



SUNUŞ

Toplumları, kurumları yaşatan, onları önemli ve saygın kılan temel dinamiklerden biri de yaslandıkları tarihsel birikimleri, geçmişleri ve hafızalarıdır. Bu anlamda Sayıştay tarihinin bilinmeyen yönlerinin, birikim ve tecrübelerinin ortaya çıkarılması, kurumumuzun geleceği açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu sadece nereden nereye geldiğimizi gösteren bir bilgi olarak kalmayacak geleceğimize de yön gösterecek bir rehber işlevi de görecektir.

Bu bilinç ve öncelikten hareket eden kurumumuz Sayıştayın kuruluşunun 150. yılı etkinlikleri çerçevesinde “Kuruluşundan Cumhuriyet’e Sayıştay Tarihi (1862-1923)” adlı bir proje hazırlatmaya karar vermiş, sonuçta, yedi kişilik bir proje ekibi muhtelif arşiv, kütüphane ve kurumlardaki çalışmaları sonucunda elde edilen belge, bilgi, doküman, gazete, fotoğraf, kartpostal, plan, kroki vb. gibi pek çok orijinal verinin değerlendirilmesiyle bu kitabı ortaya çıkarmışlardır.

“Kuruluşundan Cumhuriyet’e Sayıştay Tarihi (1862-1923)” adlı bu çalışma 1862 ile 1923 arasındaki Sayıştay tarihini günyüzüne çıkarmaktadır. Tarihsel sürece bakıldığında, Sayıştayın ülke yönetimi ve idaresinde her dönemde vazgeçilmez bir işlevi olduğu görülür. Kuşkusuz modern devletin birçok özelliğinin başında beşerî ve malî kaynaklarının hesabını bilmesi gelir. Bu anlamda Osmanlı Devleti’nin gelir ve giderlerinin denetlenmesinin gereğinin anlaşılabilir, bu görevi yapacak kurumların kurulmaya başlanması Tanzimat Dönemi’ne rastlar.

Divan-ı Muhasebatın kurulmasından önce, gelir ve gider denetimini yapmak amacıyla birçok meclis ve komisyon kurulmuştur. Bu kuruluşlar denetleme görevinin yanı sıra daha birçok malî görevle yükümlü tutulduklarından dolayı başarılı olamamışlardır. Sultan Abdülaziz’in 1862 tarihinde yayınladığı Hattı Hümayun’da zamanın

Maliye Nazırı'ndan alınmasını istediği tedbirlerden dolayı görevi denetlemek olan bir kurumun kurulmasının gerekliliği anlaşılmıştır. Osmanlı Sultanı'na sunulan 29 Mayıs 1862 tarihli arz tezkeresi ile malî konuların düzenlenmesi için, devletin gelirinden fazla harcama yapmaması, dairelerce yapılan harcamaların yıl sonlarında muhasebeden sorumlu memur tarafından hesabının verilmesi ve bunun sağlanması için her devlette olduğu gibi hesapların bir yüce mahkeme tarafından incelenmesi gerektiği belirtilerek, Divan-ı Âlî-i Muhasebe (Sayıştay) adıyla bir kurumun kurulması önerilmiş, 29 Mayıs 1862 tarihinde de arz tezkeresi kabul edilmiştir. Divan-ı Muhasebat 1876 yılında ilan olunan Kanunu Esasi'nin 105-107'nci maddelerinde yer alarak ilk kez anayasal kuruluş niteliğini kazanmış ve Sultan II. Abdülhamit döneminde (1876- 1909) daha etkin bir rol oynamıştır.

Divan-ı Muhasebat, Anayasa temelli bir kuruluş olması ve gücünü buradan alması neticesinde Osmanlı devlet teşkilatı içerisinde kendine saygın bir konum elde etmiştir. Malî denetim alanında bütün gücü elinde bulunduran Sayıştay, Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı olduğu dönemlerde üzerine düşen görevi lâıkiyla yerine getirmiştir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin yıpratıcı savaşlarla mücadele etmesi, Sayıştayın savaş alanlarında kalan malî birimleri denetlemesini engelleyememiştir. Görevlerini yapmaya çalışan Sayıştay murakıpları, zor şartlar altında vazifelerini icra etmekten geri durmamışlardır. Divan'ın yetişmiş bu kadrosu Osmanlı Devleti sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti Sayıştayının da temelini oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Sayıştayı da bu şekilde geçmişin tecrübesi ve birikimi üzerinde inşa edilmiş bir kurumdur.

Sayıştay tarihine baktığımızda, 29 Mayıs 1862'de kurulan Kurumumuz kurulduğu günden bu yana bağımsız bir mali denetim organı olarak, kamu mali yönetiminin doğru, etkin ve verimli bir şekilde işleyişi konusunda hukuk devleti anlayışının temel taşlarından biri olarak görevini başarıyla sürdürmektedir. Ancak bu sürecin iyi anlaşılabilmesi için tarihsel serüvenimizin iyi bilinmesinin önemi de açıktır. Kitap, 1862 ile 1923 arasındaki tarihimizi mercek altında almakta, pek çok konuyu aydınlığa kavuşturmaktadır. Bu projenin Sayıştay tarihinin günyüzüne çıkarılması anlamında hem mensuplarımıza hem de araştırmacılara kaynak olmasını diler, "*Kuruluşundan Cumhuriyet'e Sayıştay Tarihi (1862-1923)*" adlı çalışmada emeği geçen başta yazarlar olmak üzere, çalışmanın fikir aşamasından kitaplaşmasına kadarki süreçte katkısı bulunan tüm kurum personelimize teşekkür ederim.

Doç. Dr. Recai AKYEL
Sayıştay Başkanı

ÖN SÖZ

“Her uzun yol bir adımla başlar.” Bu kitabın hikâyesi de Sayıştay’ın nüvesini oluşturan ve 29 Mayıs 1862 tarihinde kurulan Divan-ı Muhasebat’ın 150. kuruluş yıldönümü etkinliklerinin planlanmasıyla başladı. Bu aşamada kuruluşunun 150. yıl dönümünü kutlayan Sayıştay için çeşitli etkinlikler ve organizasyonların yapılması ile birlikte köklü tarihine ışık tutacak bir prestij eserin hazırlanmasına da karar verildi. Bu çerçevede, kurumun tarihçesinin ortaya konulduğu “Kuruluşundan Cumhuriyet’e Sayıştay Tarihi” isimli bu çalışma ortaya çıkarıldı.

Bu kitabın hazırlanmasında 7 kişilik bir proje ekibi görev aldı. Bu proje onaylanıp resmîyet kazandıktan sonra 6 ay içinde başta Sayıştay Arşivi olmak üzere Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi tarandı. Sirkeci PTT Müdürlüğü, Fatih Tapu Kadastro Müdürlüğü, Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM), Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., Fatih Belediyesi Etüt Proje ile İmar ve Şehircilik Müdürlükleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Dört Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü gibi pek çok kurumda araştırmalar yapıldı.

Çalışmanın temel kaynağını Osmanlı devri belgeleri, gazeteleri, süreli yayınları oluşturdu. Doğrudan ya da dolaylı olarak araştırma konusuyla ilgili hatıralardan yararlandı. İmkânlar ölçüsünde fotoğraf, kartpostal, yağlı boya tablo, kara kalem resim, harita, plan, kroki ve çizim gibi pek çok görsel malzemeden de faydalandı.

Kitap, altı bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm 29 Mayıs 1862 tarihinde Divan-ı Muhasebatın kurulmasından 1865 Nizamnamesi’ne kadar geçen süreci, ikinci

bölüm 1865 Nizamnamesi'nden 1879 Kararnamesi uygulamalarının sonuçlarının görülmeye başlandığı 1880 yılına kadar olan süreci, üçüncü bölüm 1880'den II. Meşrutiyet'e kadar olan devreyi, dördüncü bölüm 23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet'ten Divan-ı Muhasebatın son kararını aldığı 28 Ekim 1922'ye kadar geçen süreyi içine almaktadır. Beşinci bölümde Osmanlı reisleriyle Cumhuriyet dönemi başkanlarının biyografileri kaleme alındı. Altıncı ve son bölümde ise Divan-ı Muhasebat tarafından kullanılan binalara yer verildi.

Kitabın ismi "*Kuruluşundan Cumhuriyet'e Sayıştay Tarihi*" olmakla birlikte, kurum binaları ve başkanları günümüze kadar getirildi. Bu durum bir çelişki yaratıyor gibi görünse de 150. kuruluş yıldönümünü kutlayan kurumun tarihsel süreci içerisindeki gelişiminin tam olarak anlaşılabilmesi için böyle bir yöntem izlendi.

Bu kitap, Divan-ı Muhasebata ait mevcut tüm bilgileri bir araya getirme ya da iki kapak arasına koyma iddiasında değildir. Zira 150 yıllık kurumun tarihi, kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde yürütülen çalışmayla bütün yönleriyle aydınlatılamaz. Burada kurum tarihinin kilometre taşları vurgulanmaya çalışıldı.

Bu tarihçe düzenlenirken daha önce hazırlanmış çalışmalardan istifade edildi. Çalışma içeriği, mümkün olduğu kadar sağlam bir metinle oluşturulmaya çalışıldı. Ancak yine de kitabın kusursuz ya da eksiksiz olduğunu söyleyemeyiz.

Konu belgelere dayandırılarak işlendiği için anlatımda rivayet kipi yerine hikâye kipi tercih edildi. Yazımda Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan "Yazım Kılavuzu" nun son baskısı (2005) esas alındı.

Bu kitapta varsa hatalar bizimdir. Şayet ortaya güzel bir çalışma çıktıysa bu başarıda pek çok kişinin emeği vardır. Bu yolculukta hedefimize ulaşabilmek için pek çok kişi ve kurum, bize yardımcı oldu. Sayın Sayıştay Başkanı Doç. Dr. Recai Akyel, bu kitabın hazırlanması için bizi yönlendirdi. Kuruluşunun 150. yıl etkinlikleri çerçevesinde bir kitap hazırlanması fikri kendisine aittir. Bu proje, kendi teşvikleri ve değerli önerileriyle hayata geçirildi ve yardımları sayesinde bugün bu kitap ortaya konulabildi. Kendisine şükranlarımızı sunuyoruz. Eski başkanlardan Sayın M. Vecdi Gönül, Sayın Prof. Dr. M. Kamil Mutluer ve Sayın Mehmet Damar kendileriyle röportaj yapma isteğimizi kırmayıp kurum tarihi hakkında kaynaklarda ulaşamayacağımız bir çok bilgiye erişmemizi sağladılar. Sayıştay Başkan Yardımcısı Sayın Fehmi Başaran, pek çok kurumdan araştırma izinleri alınmasında ve resmî işlemlerin hızlandırılmasında bize yardımcı oldular. Sayıştay Üyesi Sayın Alper Alpay, kurum tarihi hakkında uzun yıllar biriktirdiği belgeleri, dokümanları ve şahsî bilgisini bizimle cömertçe paylaşma nezaketini gösterdi. Muhtelif kurumlarla irtibata geçmemiz gerektiğinde, bazı kaynakların temin edilmesinde ya da araştırma safhasında karşılaştığımız çeşitli sıkıntıların hallinde Sayıştay Bölüm Başkanı Sayın Ali Özek ve Başkanlık Özel Kalem Müdürü Sayın Ayşe Alper, kıymetli vakitlerinden feragat ederek problemlerimizin çözüm adresi oldular ay-

rica fikirlerimizin kuvveden fiile geçirilmesinde destekçimiz, kurum tarihini kitaplaştırma yolunda yoldaşımız oldular. Sayıştay Baş Denetçisi Sayın Muzaffer Sağlık, Sayıştay Uzman Denetçisi Sayın H. Ömer Köse, Sayın İlhan İşçioğlu, Sayın Nebi Peker ve isimlerini burada zikredemediğimiz pek çok kurum çalışanı, buradaki çalışmalarımızda bize yardımcı olarak bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sağladılar. Kendilerine şükranlarımızı sunarız.

Çalışmanın taslak metinlerini okuyarak eleştirileri ve önerileriyle kitabın tamamlanmasını sağlayan Sayın Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu'na, Sayın Prof. Dr. Muhittin Tuş'a, Sayıştay Üyesi Sayın Dr. Ahmet Özdemir'e, Sayıştay Üyesi Sayın Alper Alpay'a, Sayıştay Uzman Denetçisi Sayın Necip Tosun'a, teşekkürü borç biliriz.

Ankara Millî Kütüphane Müdürü Sayın Tuncer Acar'a, TBMM Kütüphanesi çalışanlarına, İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü çalışanlarından Sayın Dilek Deveci Bilgili'ye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreterlik Özel Kalem Müdürü Sayın Fikret Şentürk'e, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı çalışanlarından Sayın İrfan Dağdelen'e ve Sayın Hüseyin Türkmen'e, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. çalışanlarından Sayın Nurten Şafak Topçu'ya İstanbul Fatih 2. Bölge Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü çalışanlarına, çalışmalarımız sırasındaki yardımları için teşekkür ederiz.

Kitaptaki görsel malzemenin bir kısmını temindeki yardımları için İstanbul Üniversitesi Genel Sekreteri Dr. Yusuf Akça'ya ve İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezine (IRCICA) ve Orhan Çolak'a, yıllarca biriktirdiği şahsî koleksiyonundaki materyallerin fotoğraflarını kullanmamıza izin verdiği için Sayın İsa Akbaş'a ve kendisiyle irtibat kurmamızı sağlayan Osmanlı Bankası Araştırma Merkezine ve Proje Yöneticilerinden Sayın Lorans Tanatar Baruh'a, ayrıca desteklerinden dolayı Sanat Tarihçisi Sayın Hayri Fehmi Yılmaz'a müteşekkirimiz.

Bilginin kümülatif olması gerçeğinden hareketle bu çalışma da bundan sonra yapılabilecek kurum tarihi çalışmaları için bir kaynak olabilirse amacımıza ulaşmış olacağız. Tüm çabalarımıza rağmen bu çalışmada bazı hatalar veya eksikler olmuşsa bunları okuyucunun hoş görmesini dileriz.

Aralık 2012, Konya



KISALTMALAR



A.MKT.MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bâbîâli Evrak Odası
Bk./bk.	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: çeviren
DH.EUM	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti
DH.EUM.MH	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Kalemî
DH.EUM.SSM	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemî
DH.HMŞ	: Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği
DH.MB.HPS	: Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH.MKT	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî
DH.SAİD	: Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umûmiyesi
DH.ŞFR	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî
DMZC	: Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi
drl.	: derleyen
hzl.	: hazırlayan
IRCICA	: İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.DH	: İrade Dâhiliye
İ.DUİT	: Dosya Usulü İradeler
İ.HUS	: İrade Hususî
İ. ML	: İrade Maliye
İ. MM	: İrade Meclis-i Mahsus



İ.MMS	: İrade Mesâil-i Mühimme
İ.MV	: İrade Meclis-i Vükelâ
İ.RSM	: İrade Rûsumat
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
İTİA	: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MV	: Meclis-i Vükelâ
Nu.	: numara
S.	: sayı
s.	: sayfa
Sad.	: sadeleştiren
SA	: Sayıştay Arşivi
Şb.	: Şube
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMMOB	: Türkiye Mimarlar ve Mühendisler Odası Birliği
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
VEKAM	: Vehbi Koç ve Ankara Araştırma Merkezi
Y.	: Yaprak
Y.A.HUS	: Yıldız Sadaret Hususî
Y.A.RES	: Yıldız Sadaret Resmî
Y.EE	: Yıldız Esas Evrak
Y.MTV	: Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.ML	: Yıldız Perakende Maliye
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
ZB	: Zabtiye Nezareti

KRONOLOJİ



16 Eylül 1840	Meclis-i Muhasebe-i Maliyenin kuruluşu
1859	Islahat-ı Maliye Komisyonunun kuruluşu
29 Mayıs 1862	Divan-ı Âlî-i Muhasebenin kurulması ve Ahmet Vefik Efendi'nin Divan-ı Âlî-i Muhasebe Riyasetine atanması
25 Şubat 1863	Divan-ı Âlî-i Muhasebenin lağvedilmesi ve Ahmet Vefik Efendi'nin Divan-ı Âlî-i Muhasebe Riyasetinden ayrılması
10 Nisan 1863	Meclis-i Muhasebenin kapatılması
6 Temmuz 1863	Divan-ı Muhasebatın ikinci kez kurulması ve Mehmed Emin Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
24 Kasım 1863	Divan-ı Muhasebatın ilk Nizamname'sinin kabul edilmesi
Eylül 1864	Mehmed Emin Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
Eylül 1864	Hâlet Mehmed Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
29 Nisan 1865	Divan-ı Muhasebatın Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair Nizamname'nin kabul edilmesi
5 Eylül 1867	Divan-ı Muhasebat Muhakemat Dairesinin Mesalih-i Umûmiye Dairesiyle birleşmesi
Nisan 1868	Hâlet Mehmed Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
Temmuz 1868	Asım Mehmed Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
29 Nisan 1869	Asım Mehmed Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
4 Mayıs 1869	Mustafa Nuri Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
21 Eylül 1871	Mustafa Nuri Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
23 Eylül 1871	Ahmed Zühdü Paşa'nın birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
30 Ekim 1871	Ahmed Zühdü Paşa'nın birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
1 Kasım 1871	Yusuf Ziya Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
26 Kasım 1871	Yusuf Ziya Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
3 Aralık 1871	Abdullah Galib Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması



26 Ocak 1872	Abdullah Galib Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
26 Ocak 1872	Mehmed Emin Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
19 Mayıs 1872	Mehmed Emin Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
19 Eylül 1872	Ahmed Zühdü Paşa'nın ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
29 Haziran 1873	Ahmed Zühdü Paşa'nın ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
29 Haziran 1873	İbrahim Edib Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
Kasım 1875	İbrahim Edib Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
Kasım 1875	Rıza Mehmed Bey'in Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
24 Aralık 1876	Kanunuesası'nın kabul edilmesi ve Divan-ı Muhasebatın anayasal bir kurum niteliği kazanması
5 Şubat 1877	Çamiç Ohannes Efendi'nin birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
14 Şubat 1878	Meclis-i Mebusanın süresiz tatil edilmesi
Kasım 1878	Çamiç Ohannes Efendi'nin birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
8 Kasım 1879	Çamiç Ohannes Efendi'nin ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
10 Kasım 1879	Divan-ı Muhasebat'ın ilk kararını alması
18 Kasım 1879	Divan-ı Muhasebatın Suret-i Teşkil ve Vezâifine Dair Kararname'nin yürürlüğe konulması ve Divan-ı Muhasebatın yeniden oluşturulması
1880	Divan-ı Muhasebatta Mekteb-i Fünun-u Maliye okulunun açılması
29 Mart 1880	Meskukat (madenî para) Kararnamesi
20 Aralık 1881	Düyûn-ı Umûmiye-i Osmaniye Meclis-i İdaresinin Kurulması
1 Kasım 1884	Çamiç Ohannes Efendi'nin ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması (Ölüm)
3 Kasım 1884	Hacı Halil Akif Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
27 Haziran 1885	Maliye Teftiş Heyeti'nin Divan-ı Muhasebata Bağlanması
17 Ağustos 1888	Hacı Halil Akif Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
16 Ağustos 1888	İsmail Zühdü Bey'in birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
12 Aralık 1896	İsmail Zühdü Bey'in birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması

22 Aralık 1896	Hüseyin Tevfik Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
2 Ekim 1897	Hüseyin Tevfik Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
2 Ekim 1897	Hasan Fehmi Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
25 Mart 1902	Hasan Fehmi Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
21 Nisan 1902	Mehmed Hilmi Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
_____	Mehmed Hilmi Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
15 Mayıs 1906	Mehmed Rasih Bey'in Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
23 Temmuz 1908	II. Meşrutiyet'in İlanı
3 Eylül 1908	Mehmed Rasih Bey'in Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
4 Eylül 1908	İsmail Zühdü Bey'in ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
17 Ağustos 1909	İsmail Zühdü Bey'in ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
14 Eylül 1909	Mehmed Rifat Bey'in Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
24 Ocak 1913	Mehmed Rifat Bey'in Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
1 Ocak 1915	Mehmed Tevfik Bey (Biren)'in Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
6 Ekim 1916	Divan-ı Muhasebat Müdde-i Umûmîliği Hakkında Nizamname
19 Ekim 1916	Miadında Hesab Vermeyen Muhasib-i Mesuller Hakkında Olunacak Muameleye Dair Nizamname
4 Ekim 1917	Tedkik-i Hesab İçün Taşraya İzam Olunan Divan-ı Muhasebat Mümeyyizlerine Verilecek Yevmiye Hakkında Nizamname
1 Mart 1918	Divan-ı Muhasebat Kararnamesine Müzeyyel Kanun
4 Mart 1919	Mehmed Tevfik Bey (Biren)'in Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
2 Haziran 1919	Sakızlı Armenak Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
23 Nisan 1920	TBMM'nin açılması
28 Ekim 1922	Divan-ı Muhasebatın Son Kararı
1 Kasım 1922	Sakızlı Armenak Efendi'nin Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
29 Ekim 1923	Cumhuriyet'in İlanı



12 Aralık 1923	Ali Fuat Ağralı'nın birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
01 Kasım 1927	Ali Fuat Ağralı'nın birinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
29 Mart 1931	Ali Fuat Ağralı'nın ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
25 Ekim 1933	Ali Fuat Ağralı'nın ikinci defa Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
14 Aralık 1933	Mehmet Seyfettin Oran'ın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
20 Nisan 1951	Mehmet Seyfettin Oran'ın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
21 Aralık 1951	Mehmet Mümtaz Tarhan'ın Divan-ı Muhasebat Riyasetine atanması
8 Mayıs 1954	Mehmet Mümtaz Tarhan'ın Divan-ı Muhasebat Riyasetinden ayrılması
22 Aralık 1954	Muhittin Gürün'ün Sayıştay Başkanlığına atanması
24 Mayıs 1962	Muhittin Gürün'ün Sayıştay Başkanlığından ayrılması
18 Nisan 1967	Mehmet Rıza Turgay'ın Sayıştay Başkanlığına atanması
8 Ocak 1973	Mehmet Rıza Turgay'ın Sayıştay Başkanlığından ayrılması
14 Mart 1974	Mehmet Karabacak'ın Sayıştay Başkanlığına atanması
28 Ağustos 1977	Mehmet Karabacak'ın Sayıştay Başkanlığından ayrılması
6 Haziran 1978	Hüseyin Cahit Eren'in Sayıştay Başkanlığına atanması
2 Haziran 1984	Hüseyin Cahit Eren'in Sayıştay Başkanlığından ayrılması
22 Kasım 1984	Servet Şamlıoğlu'nun Sayıştay Başkanlığına atanması
20 Nisan 1991	Servet Şamlıoğlu'nun Sayıştay Başkanlığından ayrılması (Ölüm)
13 Mayıs 1991	Mehmet Vecdi Gönül'ün Sayıştay Başkanlığına atanması
4 Mayıs 1998	Mehmet Vecdi Gönül'ün Sayıştay Başkanlığından ayrılması
29 Nisan 1998	Mehmet Kamil Mutluer'in Sayıştay Başkanlığına atanması
15 Haziran 2001	Mehmet Kamil Mutluer'in Sayıştay Başkanlığından ayrılması
23 Mayıs 2002	Mehmet Damar'ın Sayıştay Başkanlığına atanması
25 Haziran 2009	Mehmet Damar'ın Sayıştay Başkanlığından ayrılması
1 Temmuz 2009	Recai Akyel'in Sayıştay Başkanlığına atanması

EKLER TABLOSU



EK- I	29 Mayıs 1862 Kuruluş İradesi
EK-II	6 Temmuz 1863 Kuruluş İradesi
EK-III	4 Kasım 1879 Kuruluş İradesi
EK-IV	7 Kasım 1863 Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi
EK-V	29 Nisan 1865 Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi
EK-VI	17 Kasım 1879 Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair Kararname
EK-VII	27 Haziran 1885 Umur-ı Maliye Heyet-i Teftişiyesi Nizamname-i Muaddelesi
EK-VIII	6 Ekim 1916 Divan-ı Muhasebat Müddeî-i Umûmîliği Hakkında Nizamname
EK-IX	19 Ekim 1916 Miyadında Hesab Vermeyen Muhasib-i Mesuller Hakkında İcra Olunacak Muameleye Dair Nizamname Layihası
EK-X	4 Ekim 1917 Tetkik-i Hesab İçün Taşraya İzam Olunan Divan-ı Muhasebat Mümeyyizlerine Verilecek Yevmiye Hakkında Nizamname
EK-XI	1 Mart 1918 Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'ne Müzeyyel Kanun
EK-XII	5 Ocak 1921 Biri İstanbul'da diğeri Ankara'da İki Divan-ı Muhasebat Kurulması Hakkında Kararname
EK-XIII	10 Kasım 1879 Divan-ı Muhasebat'ın İlk Hey'et-i Umumiye Kararı
EK-XIV	28 Ekim 1922 Divan-ı Muhasebat'ın Son Hey'et-i Umumiye Kararı





Sayıştay Tarixi



GİRİŞ

*“Geçmiş, hâl ve gelecek,
suyun suya benzediğinden daha çok birbirine benzer.”*

İbn-i Haldun

İnsanların yaşamlarını devam ettirmeleri uzuvlarının/organlarının uyumlu çalışmasına bağlıdır. İbn-i Haldun'dan bu yana devletler de insanlara benzetilmektedir¹. Tıpkı bir insan gibi devletlerin hayatları da kurumlarının uyumlu çalışmalarına bağlıdır. Esasen bizatihi devletin kendisi de toplumun örgütlenmesinden oluşan bir siyasî kurumdur.

Tarih içinde pek çok devlette hanedanlar, yönetim şekilleri, sınırlar vb. değişse de devletlerin kurumları vasıtasıyla devamlılıklarını korudukları görülmektedir. Zira her ne kadar zaman içerisinde devletler değişim geçirse de köklü geçmişe sahip kurumları olan devletler, geleneklerinden sağladıkları tecrübeyi geleceklerini inşa etmekte kullandılar. Nasıl ki bir insan mazi, hal ve istikbal sırasıyla bir ömür yaşarsa benzer şekilde devletin de mazisinden gelen birikimi, hali hazırdaki kurumları ve istikbale dair planları vardır. Yine hafızası olmayan bir insan nasıl sağlıklı bir hayat sürdüremezse benzer şekilde geçmişi/geleneği olmayan devletlerin de yaşaması imkânsızdır. Bu yüzden köklü geçmişi olan devletler zaman içinde değişim göstererek gelişeler de aslında bu durum, geçmişin ve geleneğin dönüşümüdür. Dolayısıyla gelenek olmadan geleceği inşa etmek de imkânsızdır.

Osmanlı Devleti de kuruluş aşamasındayken, geçmiş Türk ve İslâm Devletlerinin mirasından istifadeyle güçlü ve uyumlu kurumlar tesis etti. Osmanlı'nın merkezî

¹ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, I, çev. Zakir Kadri Ugan, İstanbul 1990, s. 431-436.

- ² Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, İstanbul 1994, s. 351-374.
- ³ Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1994, s. 25-81.

yönetim biçimine, oturmuş bürokratik sisteme, çağdaşlarının pek azında görülen kayıt sistemine, zengin maliyeye, pragmatik davranabilme kabiliyetine, daimi ve güçlü bir orduya sahip olması, tarihin en güçlü devletlerinden biri olmasını sağladı. Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonuna kadar bu gücünü muhafaza etti. Ancak bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren savaş meydanlarında eskisi gibi görkemli zaferler kazanamadı. Hatta başarısızlıklar/yenilgiler yaşadı. Özellikle III. Selim'den itibaren Osmanlı Devlet adamları gelişen ve büyüyen Avrupa karşısında, devletin ayakta kalabilmesi için geleneksel kurumlarda değişime ihtiyaç olduğunun farkına vardılar. Osmanlı Devleti, Batı devletleri karşısında yaşadığı yenilgilerin ardından rakiplerin güçlü, kendinin güçsüz olduğu askerî alanlarda ıslahat yapma çabası içine girdi. Bir süre sonra askerî reformların sorunun çözümünde yeterli olmadığı, askeriye dışında da bazı problemler yaşandığı fark edildi. Bunun üzerine III. Selim'den itibaren reform alanı genişletilmeye başlandı. Yeni durumlara ve ihtiyaçlara cevap veremeyen idarî ve malî yapı, ıslahatların odak noktası oldu.

Askeri dışında da başta yönetim şekli, sosyal hayattan maliyeye kadar pek çok alanda topyekûn ıslahatlar yapılmaya başlandı. Bundan dolayı III. Selim zamanında kurulan ordunun adı olan Nizâm-ı Cedîd, geçmişten (Kânûn-ı Kadîm'den) farklılaşmanın iddiasını taşıyan reform hareketinin ve dönemin tüm yeniliklerinin de adı oldu.

III. Selim döneminde yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için İrâd-ı Cedîd adlı bir Hazine teşkil edildi. Mühimmat ve silah ihtiyacını temin için askerî tesisler yapıldı².

III. Selim reformları, II. Mahmud reformlarının da esin kaynağı oldu. II. Mahmud, Yeniçeri Ocağını kaldırarak yerine Batı orduları tarzında eğitim yapan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nu kurdu. Ordunun giderlerini karşılamak amacıyla gelir kaynakları oluşturuldu. Subay ihtiyacını karşılamak amacıyla Mektebi Harbiye-yi Şahane (Harp Okulu) açıldı. Bu dönemde yerli tüfek imalatına başlandı, barut üretim tesisleri modernleştirildi. Karantina teşkilatı kuruldu. Modern bir posta teşkilatı oluşturuldu. Eğitim için yurt dışına öğrenciler gönderildi. İlk resmî gazete Takvim-i Vekayi çıkarılarak reformların tebaa tarafından da anlaşılması için fermanlar ve bazı haberler Fransızca da basıldı. Dünyanın ahvalini yerinde takip edebilmek ve daha etkin bir dış politika oluşturabilmek amacıyla Paris, Londra ve Viyana gibi şehirlerde daimi elçilikler açıldı. Yine bu dönemde (1831'de) ilk nüfus sayımı yapıldı³. II. Mahmud, devleti modernleştirme amacındaydı. Bilindiği gibi modern devletin bir niteliği de saymayı bilmek (hesabı tutmak)tir.

Bu dönemde devlet, yönetim şeklini daha düzenli bir yapıya kavuşturmak için nezaretler kurdu. Gelirlerin daha iyi denetlenmesi amacıyla 1838'de Maliye Nezaretinin kurulması, bu yönde atılan önemli bir adımdı. Bu yapılanma, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hızlandı. Tanzimat Fermanı'nın ardından daha iyi bir malî denetim yapabilmek amacıyla Maliye Nezareti bünyesinde kurulan ilk komisyonlar ve meclisler, Batı

devletlerindeki örnekler dikkatle incelenerek oluşturuldu. Bu alanda özellikle Fransa örneği alındı.

Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı maliyesi sistemli bir hâle getirilerek⁴, ülke genelinde yeni bir teşkilatlanmanın ve malî sistemin uygulanması amaçlandı. Tanzimat'ın getirdiği yeni vergi reformları ilk zamanlarda sadece Anadolu ve Rumeli'nin bazı eyaletlerinde uygulandıysa da zamanla bu alan genişleyerek tüm Osmanlı topraklarına yayıldı⁵. Daha önce reyadan tahsil edilen cizye, aşar ve ağnam vergileri dışındakilerin hepsi kaldırılarak herkesin kazancına ve emlakine göre vergi ödemesi uygulamasına geçildi. Bu sebeple vergi mükelleflerinin bulunduğu yerleşim yerlerine geniş yetkilerle donatılmış "Muhassıl" denilen memurlar gönderildi⁶.

Vergi reformunun ülkenin genelinde yayılma eğilimi devam ederken bunu kontrol edecek bir yapıya veya kuruma ihtiyaç hissedildi. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde Maliye Nezaretinin kurulmasından sonra, malî konularla tek elden ilgilenmek üzere Meclis-i Vâlâ da yetkili oldu.

Selef halef olan bu yapıların bir çoğu farklı zaman dilimlerinde aynı işi yapmakla birlikte aynı düzende çalışmadı. Zira Tanzimat'tan sonra da pek çok alanda ıslahat yapılmaya çalışıldı. Ancak ıslahatlara nereden başlanılacağı, nasıl yapılacağı bilinmiyordu. Dönemin devlet adamları da ne yapacağını tam olarak bilemediğinden bir kafa karışıklığı içerisindeydiler. Bu zihin karışıklığı, icraatlara da tesir etti. Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı asrını yaşayan devlet adamları, az zamanda çok ıslahat yapma gayretiyle birbiriyle çelişen uygulamalara da imza attılar. Malî alanda kurulan komisyonlar ve meclisler bu durumun en bariz örnekleridir. Aynı anda birçok ıslahat yapma girişimi neticesinde aynı işi yapmakla görevlendirilen meclisler ya da komisyonlar kuruldu. Bu yüzden de istenen sonuç alınamadı.

Osmanlı Devleti'nde gelirlerin denetimi için Maliye Nezareti, giderlerin denetimi için de Divan-ı Muhasebat yetkili kılındı. Divan-ı Muhasebattan önce malî denetim için kurulan pek çok komisyondan ya da meclisten edinilen tecrübeler, daha sonra sağlam adımlar atılmasını sağladı.

Bu bağlamda ilk olarak Maliye Nezareti bünyesinde 16 Eylül 1840'ta Meclis-i Muhasebe-i Maliye adıyla bir meclis kuruldu. Eski defterdar Hacı Ethem Efendi'nin reisliğinde 6 aza⁷ ve 3 kâtipten oluşan⁸ bu meclisin çalışan sayısı, daha sonraki yıllarda bir hayli arttı⁹. Tatil günleri dışında her gün toplanan bu meclisin oturumlarına, üyelerden başka Maliye Nazırı ve Maliye Müsteşarıyla vâridât ve masârifât muhasebecilerinin de haftada bir kaç gün katılmaları kararlaştırıldı. Meclisin görevi, Tanzimat'a dâhil bölgelerde vergilerin yeniden tespiti ve bunun tahsiline ait problemlerin giderilmesi, bu konudaki yolsuzlukların, anlaşmazlıkların yasal zemin çerçevesinde bertaraf edilmesiydi. Ayrıca 1855 tarihli Bütçe Nizamnamesi'nde bütçe hesaplarının kontrolü görevi de Meclis-i Muhasebe-i Maliyeye verildi. Meclisin kuruluş aşamasında görev

⁴ "...ve tayini vergi maddesi dahi çünkü bir devlet muhafaza-i memaliki için elbette asker ve leşkere vesair masarifi muktaziyye muhtaç olarak bu ise akçe ile idare olunacağına ve akçe dahi tebaanın vergisiyle hasıl olacağına binaen bunun dahi bir hüsn-i suretine bakılmak ehem olup eğerçi mukaddemlerde vâridât zannolunmuş olan yedi vahit beliyyesinden lehülhamd memalik-i mahrusamiz ahali bundan evvelce kurtulmuş ise de âlât-ı tahribiyeden olup hiçbir vakitte semere-i nafiası teslim demek olarak ol dahi eğer zaten bir iyice âdem değilse hemen kendi çıkarına bakıp cemî hareket ve sekenatı gadir ve zulümden ibaret olmasıyla bâdezin ahali-i memalikten her ferdin emlak ve kudretine göre bir vergi-i münasip tâyin olunarak kimseden ziyade şey alınmaması..." Tanzimat Fermanı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri, Senedi İttifaktan Günümüze*, Ankara 1985, s. 11-13.

⁵ Tanzimat vergi reformları ilk önce; Hüdevendigar, Konya, Aydın, Sivas, Ankara, Biga, Edirne, Rumeli, Silistre, Vidin ve Selanik eyaletlerinde uygulanmaya başlandı. Adı geçen eyaletler o günkü Anadolu ve Rumeli topraklarının büyük bir bölümünü içine alıyordu. Abdülkâdir Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990, s. 23-24.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s. 569-570.

⁷ Bu meclis azalıklarına Vâridât Muhâsebecisi Sait Efendi, Sergi Muhâsebecisi Kadrî Efendi, eski defterdar Ârif Efendi, Eski Maliye Müsteşarı Hüsnî Efendi, Eski Esham Muhâsebecisi Sadullah Efendi, mülga büyük rûznâmçecilikten Şemsî Efendi atandılar. Bk. Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi, *Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, VI, İstanbul 1999, s. 1067-1068.

⁸ Ahmed Lûtfî, *Lûtfî Tarihi*, VI, s.1067-1068; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 276-277.

⁹ 1854'te bir reis, on beş aza ve iki kâtip; 1858'de ise bir reis, yirmi üç aza ve iki kâtip çalışıyordu. Bk. *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1271, s. 42; *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1275, s. 43; Şener, *Vergi Sistemi*, s. 27.



¹⁰ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy'dan Tanzimat'a Malî Tarih)*, İstanbul 1986, s. 286.

¹¹ Akyıldız, *Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 277.

¹² BOA, *İ.DH*, Nu. 25604, 11 Ekim 1857.

¹³ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 145/95, 12 Kasım 1858.

¹⁴ BOA, *İ.MM*, Nu. 326, 7 Aralık 1856; Akyıldız, *Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 280.

¹⁵ Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, hzl. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980, s. 12-15; Cevdet Paşa, *Tezakir*, II, hzl. Cavid Baysun, Ankara 1987, s. 62.

¹⁶ Akyıldız, *Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 280-281.

¹⁷ BOA, *İ.MV*, Nu. 17888, 28 Aralık 1858.

¹⁸ BOA, *İ.MM*, Nu. 733, 20 Aralık 1859; Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıstay Tarihi*, Ankara 1997, s. 52-53; Akyıldız, *Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 281.

ve yetkileri tam ve kesin bir şekilde düzenlenmedi. Bu nedenle kısa sürede Meclis-i Muhasebe-i Maliye, her türlü malî konuyla ve sorunla ilgilenmek durumunda kaldı¹⁰. Kuruluşundan kısa bir süre sonra yapılan önemli bir değişiklikle Meclise dışarıdan üye tayin edilmesi yerine, maliyede görevli memurların atanması kararlaştırıldı. Böylece malî konulara hakim devlet görevlilerinden teşekkül ettirilen¹¹ Meclis, planlandığı gibi açıktan maaş verilmeden oluşturuldu. Ancak zamanla çalışan sayısı arttı. Maaş ödemelerinde yaşanan sıkıntı nedeniyle verim düştü ve işler de aksamaya başladı¹².

Meclis-i Muhasebe-i Maliye, ihtiyaca cevap veremeyince malî düzenlemeleri yapmak, bilhassa bütçeye ait hesapları kontrol etmek ve bütçeyi hazırlamak için "Meclis-i Muhasebe" adında yeni bir meclisin kurulması kararlaştırıldı¹³. Meclis-i Muhasebenin, Meclis-i Tanzimatta hazırlanan nizamnamesine göre, merkez ve taşra müesseselerini denetleme yetkisi vardı. Ayrıca üyeler, istifa etmedikçe ve suçları sabit görülüp cezalandırılmadıkça azledilmeyecekti. Meclis genel kurulu bir reis, dört üye, bir başkâtip, bir mümeyyiz ve yazışmaları yürütecek yeterli sayıda memurdan müteşkil olacaktı. Kuruluşuna ait tartışmalara rağmen¹⁴ Meclis-i Muhasebe, fiilen ortadan kalkmadı, aksine esaslı bir düzenlemeyle teşekkülünü tamamladı.

Meclislerin düzeltilmesi ve üye sayısının azaltılması yönündeki düzenlemenin ardından, iki yeni meclis daha oluşturuldu¹⁵. Meclis-i Muhasebe ve Meclis-i Maliye adı verilen bu yeni oluşumlara Zimemât Komisyonu da lağvedilerek dâhil edildi. Nizamname'sine göre Meclis-i Maliye; sarrafların ve mültezimlerin ihale şartlarına aykırı hareketleri, belirlenen miktarın altında vergi tahsilatı yapan yetersiz memurların sorunları, arazi ve çiftliklere ait meseleleri, birbirleriyle ve iltizamları dâhilindeki memurlarla, halk ve devletle veya şahısların devletle iltizama dair anlaşmazlıkları gibi konularla ilgilenecekti¹⁶. Ayrıca, söz konusu kişilerin nizamnameye ve ihale şartlarına aykırı hâl ve hareketleriyle ilgili şikâyetler de bu Mecliste değerlendirilecekti. Meclis, bu görev ve yetki tanımıyla adeta malî anlaşmazlıkları çözmekle yükümlü bir mahkeme hüviyeti kazandı.

Meclis-i Muhasebe ise bütün eyaletlerin ve sancakların gönderdikleri yıllık gelir, gider ve bakaya defterlerini Hazine kayıtlarıyla karşılaştırarak eksikleri ve fazlalıkları araştırmakla görevlendirildi. Emaneten idare edilen İstanbul gümrükleri, Şehremaneti ve Postane vs. gibi kurumların vergilerine ait muhasebe defterlerini incelemek, şahısların üzerinde bulunan ve ödenmeyen iltizam bedelleriyle ilgili gereken incelemeleri ve araştırmaları yaptıktan sonra, gereği için Meclis-i Maliyeye sevk etmek işleri de bu Meclisin diğer görevleriydi. Bu Meclis eyaletlerde, sancaklarda görev yapacak bütün defterdarların ve mal müdürlerinin memuriyete alınma sınavlarını da Hazine'den gelen görevlilerle yapmakla yükümlüydü¹⁷.

Meclisin bu şekilde ikiye ayrılarak işleri yürütmesi fazla uzun sürmedi. Sonuçta aradan bir yıl bile geçmeden Meclis-i Maliyenin kapatılmasına karar verildi¹⁸. Neden olarakta Meclis-i Maliyenin yerine getirmiş olduğu görevleri daha önceden Hazine me-

murları ifa ettiğinden bu işlerin gerekmesi halinde Meclis-i Muhasebe ve Meclis-i Valâya havale edilerek tesviye olunacağından böyle bir karar alındı.

Devletle sarraflar ve mültezimler arasındaki zimmet konularını takip etmek ve halletmek üzere Maliye Nezareti bünyesinde, 1 Nisan 1851 tarihinde üyelerini bazı maliye memurlarıyla ileri gelen sarrafların oluşturduğu Zimemât Komisyonu kuruldu¹⁹. Bu komisyon, hazırladığı bir mazbatayla vali, mutasarrıf, muhassıl ve diğer görevlilerin zimmetlerinde olan devlet alacaklarının acilen Hazineye gönderilmesini isteyerek; borcunu kapatacak kadar parası ve gayrimenkulü olmayanların icabına sonra bakılmak üzere bunları da tespit ettirerek işe başladı²⁰. Zimmet konularını görüşmek için haftada üç gün toplanması kararlaştırılan bu komisyon, borçlarla ilgili problemlerin fazlalığı nedeniyle, cuma günü dışında her gün toplandı²¹. Çalışmalarını 1858'e kadar sürdüren bu komisyonun²², tasarruf tedbirleri nedeniyle görev ve yetkilerinde değişiklik yapılmadan üye sayısı azaltılarak, adı Meclis-i Maliye olarak değiştirildi²³. Meclis-i Maliye de bir yıl kadar sonra lağvedildi. Hazineyle sarraflar ve mültezimler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözme görevi ve yetkisi 1859'da Meclis-i Muhasebeyle devredildi.

Osmanlı Devleti'nde malî denetim için oluşturulan bir başka komisyon ise Maliye Nezareti bünyesinde dört üst düzey devlet memuru ve üç yabancı²⁴ üye ile 1859'da kurulan Islahat-ı Maliye Komisyonudur²⁵. Kırım Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan malî sorunları gidermek için oluşturulan bu komisyonun görevi; malî idarede yapılması gereken reformları araştırmak, devletin gelirlerini ve giderlerini gözden geçirmek, vergi tahsilatının şeklini ve tekniklerini geliştirmek, Hazine işlemlerine ait usulleri ıslah etmektir. Ayrıca, keyfi harcamalardan kaçınarak israfı önlemek, devlet gelirlerinin gerçekten ihtiyaç duyulan yerlere harcanmasını sağlamak ve devletin genel hesabını bir düzene koymak da yine bu komisyonun görevlerindendi. Bu komisyon, Maliye Nezareti dışındaki diğer nezaretlerin tasarrufunda olan özel gelir toplama yetkisini Maliye Nezareti bünyesine dâhil etmeye çalışarak bu işin tek elden yapılması için çaba gösterdi²⁶.

Islahat-ı Maliye Komisyonu, kuruluşundan bir yıl kadar sonra ismini değiştirerek Meclis-i Âlî-i Hazain adını aldı²⁷. Bu yeni meclisin reisliğine 24 Haziran 1860'ta Mehmet Rüştü Paşa getirildi²⁸. Meclisin Osmanlı üst düzey bürokratlarının huzurunda kurulması ve geniş yetkilerle donatılması kamu oyununda ve Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Meclisin, Islahat-ı Maliye Komisyonunun yerine kurulması Osmanlı'ya borç veren Avrupalı devletler tarafından da olumlu karşılandı²⁹. Kurum, Islahat-ı Maliye Komisyonunun isim değiştirmiş hâli olmakla birlikte Fransız sistemine göre faaliyetlerine devam etti³⁰.

Malî ıslahatları bir düzene koyma kaygısıyla Islahat-ı Maliye Komisyonunu yeniden şekillendiren Osmanlı Devleti, bir yandan da dönemin Sadrazamı Mehmet Emin Ali Paşa aracılığıyla yeni kurulan bu meclisin kısa süre içinde yararının görülemeyeceği mesajını Osmanlı'ya borç veren devlet temsilcilerine uygun bir lisanla ilettili. Böylece yakın zamanda yapılacak dış borçlanma taleplerini yüksek tutarak Devletin içinde bu-

¹⁹ *Takvim-i Vekayi*, Nu. 445, 1 Nisan 1851, s. 2-3; Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 40; Akyıldız, *Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 122.

²⁰ BOA, *İ.MV*, Nu. 7215, 5 Ağustos 1851; Akyıldız, *Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 122.

²¹ Aynı yer.

²² BOA, *A.AMD*, Nu. 91/46, 1858.

²³ BOA, *İ.MV*, Nu. 17888, 28 Aralık 1858; Şener, *Vergi Sistemi*, s. 29.

²⁴ Üç yabancıdan biri Osmanlı Bankasının Müdürü İngiliz M. Falconnet, ikincisi Avusturya Maliye Bakanlığında görev yapan Avusturyalı M. Lachenbacher, üçüncüsü de Fransa Maliye Müfettişi Marki De Plœuc'tür. Bk. Charles Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, Ankara 1978, s. 23; Abdullah Mutlu, *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, Ankara 2009, s. 57.

²⁵ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, I, İstanbul 1982, s. 105; Şener, *Vergi Sistemi*, s. 30.

²⁶ Charles Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, s. 54.

²⁷ BOA, *İ.DH*, Nu. 30450, 7 Haziran 1860; Şener, *Vergi Sistemi*, s. 31; Abdullah Mutlu, *Türkiye'de Vergileme*, s. 57.

²⁸ İnal, *Son Sadrazamlar*, I, s. 105; Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, s. 25.

²⁹ Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, s. 25.

³⁰ BOA, *İ.DH*, Nu. 30866, 14 Ekim 1860, lef 1.

³¹ Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, s. 29-30.

³² Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, s. 31.

³³ BOA, *YEE*, Nu. 91/10, 4 Ocak 1878; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, III, Ankara 1977, s. 213; Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 65.

³⁴ *Düstur* "Meclis-i Ali-i Hazain Nizamnamesi", 2 Kasım 1865, İstanbul 1282, s. 886-888.

³⁵ BOA, *YEE*, Nu. 91/10, 4 Ocak 1878.

lunduğu buhrandan kurtulması ve ıslahatların hayata geçirilmesine hız verilmek istendi. Bâbîâli, Avrupalı sermayedarların şüphelerini ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi önlem alarak³¹ Osmanlı nezdinde Meclisin, Avrupalıların gözünde ise Osmanlı Devleti'nin prestijini artırdı. Ancak bu olumlu hava uzun sürmedi. Bir süre sonra bu Meclisin Islahat-ı Maliye Komisyonundan daha fazla yetkiye sahip olmadığı anlaşıldı ve yabancı üyeler birer birer görevlerinden istifa ettiler³². Bu durum Osmanlı malî sistemi hakkında Avrupalılar nezdinde yeniden bir karamsarlık oluşturdu fakat Sadaretin malî idarededeki sorunların üzerine kararlıkla gitmesinin yanı sıra o dönemde meydana gelen saltanat değişikliği de bu çabaya olumlu katkı sağladı. Nitekim Sultan Abdülaziz, ilk hatt-ı hümayunuyla Osmanlı maliyesi için geniş ölçekli bir ıslahat yapılmasını istedi ve buna istinaden komisyonun nizamnamesi yapılanaya kadar Islahat-ı Maliye Komisyonunu geçici olarak lağvetti. Daha sonra bu komisyon, 1865 tarihli nizamnameyle yeniden teşekkül ettirilerek reisliğine Mustafa Fazıl Paşa getirildi³³. Komisyon, devlet gelirlerini en uygun yöntemle tahsil etmekle, Hazinesinin mal varlığını (nakdi) artırmak için yeni gelir kaynakları bulmakla, devletin gelirlerinin altında harcama kabiliyeti kazandırarak tasarruf politikalarını yerleştirmekle ve Hazinesinin gelir ve gider dengesini göz önünde bulundurarak bunu bir düzene koymakla görevlendirildi³⁴.

Meclis-i Âli-i Hazain, 1865'te yeniden kurulmasının ardından uzun ömürlü olmadı ve 1867'de tamamen lağvedildi³⁵. Malî denetim hususunda Maliye Nezareti bünyesinde kurulan komisyon ve meclislerden istenilen verimin alınamaması nedeniyle, Sadaret tarafından Divan-ı Muhasebatın nüvesini oluşturan Divan-ı Âli Muhasebenin kuruluşuyla ilgili çalışmalar başlatıldı.



DÎVAN-I MUHASEBATIN KURULMASI
(1862-1865)





I. BÖLÜM

DİVAN-I MUHASEBATIN KURULMASI (1862-1865)

Salih KIŞ



SULTAN ABDÜLMECİD

(Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz*, s.92)

Osmanlı Devleti'nde malî denetim alanında Tanzimat sonrası oluşturulan meclis ve komisyonların ihtiyaca cevap verememesi, Divan-ı Muhasebatın kuruluşunu hızlandırdı. Bu amaçla 29 Mayıs 1862 tarihinde Divan-ı Âlî-i Muhasebe adıyla bir meclis kuruldu. Bu da Divan-ı Muhasebatın temelini oluşturdu.

A. Sayıştayın İlk Nüvesi: Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde malî denetim yapmak amacıyla kuruluş iradesinde adı Divan-ı Âlî-i Muhasebe olan Divan-ı Muhasebat, muhtelif nedenlerle 1923'e kadar bir

³⁶ Islahat-ı Maliye Komisyonunun kuruluş tarihi ay ve gün olarak tarafımızdan tespit edilemediği için sadece yıl olarak gösterildi.

³⁷ *Takvim-i Vekayi*, Nu. 636, 24 Mart 1862, s. 1. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi* adlı eserinde, konusu maliyenin islahı olan başka bir Hatt-ı Hümayun metnine yer vermiştir. Bahsi geçen bu Hatt-ı Hümayun'un yürürlük tarihi 18 Recep 1278 (19 Ocak 1862)'dir. Transkripsiyonu yapılan metin ise, 19 Recep 1278 tarihinde *Takvim-i Vekayi*'de yayınlanan, yine konusu maliyenin islahı olan başka bir Hatt-ı Hümayun'a aittir. Bk. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Ankara 1997, s. 67-68.

³⁸ Kavaim-i nakdiye, bir çeşit kâğıt para gibi halkın elinde tedavül etmiş kıymetli kâğıt demektir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Akıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, İstanbul 1996, s. 25 vd.

³⁹ BOA, *İ.DH*, Nu. 32695, 20 Ocak 1862.

kez kapatıldı, iki kez de açıldı. Divan-ı Âlî-i Muhasebe neden, nerede, kim tarafından kuruldu? Kuruluşu sırasında örnek alınan bir kurum var mıydı? Görevleri nelerdi? Tüm bu sorulara bu bölümde cevap verilecektir:

1. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler

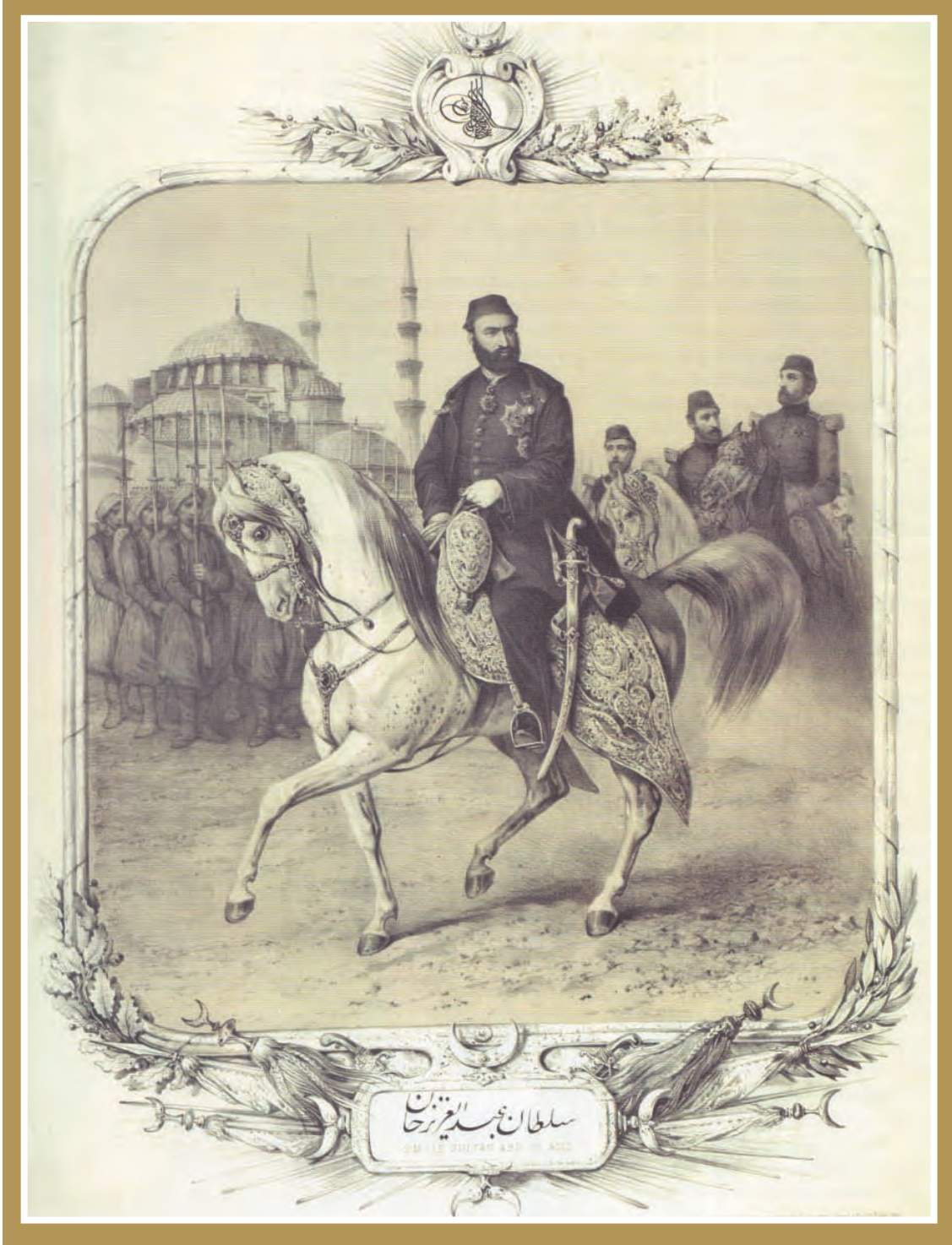
Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinin hızlandığı Sultan II. Mahmud döneminde devlet teşkilatının pek çok alanında değişikliklere gidildi. Nitekim oğlu Abdülmecid zamanında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın hazırlanması düşüncesi de aslında onun dönemine rastlar. Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla Sultan Abdülmecid devri yenileşme sürecinin hızlandığı bir dönem oldu. Abdülmecid devrinin son yıllarında devletin malî teşkilatı da bu yeni oluşum içinde yeniden düzenlendi. Gerek II. Mahmud gerekse Abdülmecid dönemlerinde maliye alanında yeni düzenlemeler yapılarak denetim mekanizmasını etkin hâle getirebilmek için bir dizi yeni meclis ve komisyonlar kuruldu. Maliye Nezareti bünyesinde malî işleri görüşmek amacıyla 16 Eylül 1840'da Meclis-i Muhasebe-i Maliye, devletle sarraflar ve mültezimler arasındaki zimmet konularını takip etmek ve çözmek üzere 1 Nisan 1851'de Zimemât Komisyonu, devlet gelirlerinin savaş giderlerini karşılamaması, Hazinesinin devamlı açık vermesi ve bazı zorunlu tedbirler almak üzere 1859'da da Islahat-ı Maliye Komisyonu kuruldu³⁶. Islahat-ı Maliye Komisyonunun adı daha sonra değiştirilerek Meclis-i Âlî-i Hazain oldu.

Yukarıda adları geçen komisyonlar ve meclisler, malî uyumsuzluklar ve sorunlar yaşanan kurumların teftişinde ve denetleminde görevlendirildi. Bütün bu organların yaptıkları işlere tek başına bakan ve bunların hepsinin üstünde bulunan bir kurumun teşkili için devletin ilgili mekanizmaları harekete geçirildi. Devlet, maliyesinde muhtelif nedenlerden kaynaklanan sıkıntılar bulunduğunun farkındaydı. Sorun tespit edildikten sonra çözüm de aranmalıydı.

Sultan Abdülaziz, 19 Ocak 1862 tarihli Hatt-ı Hümayun'uyla Osmanlı Devleti'nin malî sorunlarının çözümüne dair düşüncelerini ortaya koydu³⁷. Sultana göre önceki asırlarda zaruri ve fevkalade durumlardan kaynaklanan masrafların karşılanması için borçlanılmış, her malî sıkıntıyı gidermek için tekrar borç alınması borcun altından kalkılamayacak bir miktara yükseltmiş, bu yüzden de hiç olmazsa borcun bir kısmını kapatmak amacıyla defaatle kavaim-i nakdiye³⁸ çıkarılması Hazineyi sıkıntıya düşürmüştü.

Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin her alanda müreffeh bir düzen kurabilmesi için ıslahatlar yapması ve maliyesini de istikrarlı bir yapıya kavuşturması zorunluydu. Maliyenin düzene konulabilmesi, tebaanın vergilerini zamanında ve eksiksiz ödemesine, devletin de bu gelirleri doğru sarf etmesine bağlıydı. Devletin ve tebaanın bu konuda gereken hassasiyeti göstermesi, bu yolda atılması gereken en önemli adımdır³⁹.

Yine Sultan Abdülaziz'e göre her yıl bütçe yapılarak gelir gider dengesinin sağlanması, borç miktarının düzenlenmesi ve bu borcun ödenebilmesi için de Hazinesinin



SULTAN ABDÜLAZİZ

Ata Binerken (İsa Akbaş Koleksiyonu)

⁴⁰ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s. 208.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, drl. Nezih Varcan, Ankara 2000, s. 44.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 374-375.

⁴⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, II, s. 402-403.

⁴⁵ İstefan Arabyan, *Usul-i Defter-i Malî*, II, İstanbul 1331, s.101.

⁴⁶ SA, DMZC, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 455, 25 Ekim 1884, s. 44.

yeni gelir kaynakları araması gerekiyordu. Tüm bu düzenlemeleri yapmakla ve gerekli tedbirleri almakla mükellef tek kişi de Maliye Nazırı'ydı⁴⁰.

Sultan Abdülaziz, ıslahatların bir an evvel başlamasını, etraflıca düşünülerek alınacak tedbirlerin hayata geçirilmesini, Meclis-i Âlî-i Hazain azalarının Maliye Nezareti hizmetine verilerek bunların görüş ve düşüncelerinden istifade edilmesini, alınması düşünülen tedbirler hakkında Maliye Nezaretiyle Sadaretin devamlı görüşme hâlinde olmasını ve son olarak da gelişmeler hakkında kendisine zaman zaman bilgi verilmesini istiyordu⁴¹.

Sultan Abdülaziz, neden bir Hatt-ı Hümayun'la maliye hakkında görüşlerini ifade etmek zorunda kaldı? Bu sorunun cevabını vermek, dönemin malî koşullarını bilmeye bağlıdır. Zira bu şartlar göz önünde bulundurularak Sultan Abdülaziz'in Hatt-ı Hümayun'u değerlendirilirse aynı zamanda Divan-ı Muhasebatın kurulmasını gerektiren şartların neler olduğu sorusu da cevaplanabilir. Bu sistem hakkında bu çalışmanın giriş bölümünde ayrıntılı bilgi verildiğinden burada sadece genel hatlarıyla değerlendirilecektir.

Maliye Nezareti, Tanzimat Fermanı ilan edilmeden hemen önce kurulduğu için söz konusu Hatt-ı Hümayun'un yürürlüğe girdiği tarihte oturmuş ve sistemli bir yapıya sahip değildi⁴². Maliye Nezareti, çok sayıda idarî birimi bünyesinde barındırmakla birlikte bu daireler arasında koordinasyonu sağlama konusunda da yetersizdi⁴³. Maliye içindeki idarî birimlerin ve personelin sayıca fazlalığı yapılan işle ters orantılıydı. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse nezaret içindeki birimlerin fazlalığı, iş bölümünden kaynaklanan bir sinerji oluşturacağı yerde hangi işi, hangi dairenin ve kimin yapacağı bilinmediğinden kurumda tam bir karmaşaya neden oluyordu. Bu düzensizlik, sonuçta yapılan işin hem niteliğini hem de niceliğini etkiliyordu.

Maliye Nezaretinin en üst düzey yöneticisi olan Maliye Nazırı, Heyet-i Vükelanın bir üyesi olarak ülke yönetiminde söz sahibi olup, kamu gelirlerinden merkezî Hazine için toplanacak paraları tahsil ve muhafaza etmekle mükellefti⁴⁴. Maliye Nazırı, gelirlerin tahsili dışında devlet borçlarının yapılandırılması ve geri ödenmesine ait takvimi düzenlemekle de yükümlüydü⁴⁵. Ayrıca Nezaret, Heyet-i Vükelanın maliyeye ait kararlarını uygulamakla da yükümlüydü. Ancak Osmanlı Devleti'nin malî politikalarının uygulamasında Maliye Nazırı'nın tam anlamıyla söz sahibi olduğu söylenemez. Zira bütçenin hazırlanması, gelir-gider dengesinin ayarlanması ve vergi meselelerinin yürütülmesinde yetersiz kalması nedeniyle malî işlerde tam olarak Maliye Nezareti yetkin olamadı.

Maliye Nezareti, merkez ve taşra teşkilatlarının gelir giderleriyle ilgili düzenli bir kayıt sistemine sahip olmadığından, merkez ve taşra teşkilatlarının hesaplarını verimli ve düzenli olarak denetleyemiyordu⁴⁶. Özellikle taşradaki birçok kurum, devlet adına topladığı vergileri, kendilerine gelir olarak kaydediyordu. Giderler de toplanan bu vergilerle karşılanıyordu. Taşra harcamalarının yine taşra kaynaklarıyla karşılanmasına

yönelik bu sistem, zaman ve emek tasarrufu yapma prensibine dayanıyordu. Ancak bu durum, denetim mekanizmasına büyük bir darbe vuruyordu. Şöyle ki her vilayet, Maliye Nezaretine kendi gelirleri ve giderleriyle ilgili raporlar iletliyordu. Bu raporlar, mal memurları tarafından düzenleniyor, vali ve meclis tarafından onaylanarak merkeze gönderiliyordu⁴⁷. Bu raporlara ek olarak konulan belgeler gönderilmediğinden, hesaplara uygulanan denetim, mevcut evrakla bir öncekini karşılaştırmaktan öteye gitmiyordu. Evrakın eksik gönderilmesi, sistemin belli bir standardı yakalayamamasına, denetimin sağlıklı ve düzenli yapılamamasına neden oluyordu. Maliye Nezaretinin bünyesinde veya buna bağlı özerk kuruluşların denetimi, sistemin yetersizliğinden etkin bir şekilde yapılamıyordu.

⁴⁷ M.A. Ubucini, *Osmanlı'da Modernleşme Sanctısı*, çev. Cemal Aydın, İstanbul 1998, s. 52.

2. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kuruluşu (29 Mayıs 1862)

Maliye Nezareti tarafından malî sistemin denetlenmesi için değişik zamanlarda kurulan komisyonlar ve meclisler istenilen başarıyı yakalayamadı. Bu durum Maliye Nezaretini daha kapsamlı bir çalışma yapmaya sevk etti. Denetim alanındaki yapılamaya Sultan Abdülaziz'in Hatt-ı Hümayun'u son şeklini verdi.

Hatt-ı Hümayun'daki malî denetim noktası dikkate alınarak Sadaret tarafından 29 Mayıs 1862'de verilen arz tezkiresinde, Divan-ı Muhasebatın kurulması teklif edildi. Bu öneri:

Merhametli Efendim Hazretleri,

Allah'ın nasib ettiği başarının gölgesi üzerinde olan Hazret-i şahanede

Tarafınızdan teşebbüs olunan maliyenin düzeltilmesi ve malî sorunların ortadan kaldırılacak sebeplerin bulunmasıyla beraber gelecekteki idareyi gelir ve gider dengesinin doğru ve güvenilir bir şekilde kayıt altına alınması usulünün doğru bir şekilde kaydedilmesi, yani devlet masraflarının gelirlere göre düzenlenip gelirden fazla masraf yapılmaması için her bir memur dairesine ayrılan masrafların haddini geçmeyerek yıl sonunda dengelenecek şekilde bu masrafların hesabının verilmesi ve devlet Hazinesine gelen gelirlerin kaynaklarının boşa harcanmadan doğru kullanılmasından ibaret olup, bu da her devlette olduğu gibi, hesap işlerinin bir yüksek inceleme mahkemesine havale edilerek yapılacağına ve yüce muhasebe divanı adıyla bir meclis kurularak bunun yönetmeliğinin düzenlenmesi padişah tarafından emredildiği halde şimdiden reisin atanmasıyla kağıt paraların tedavülden kaldırılması ve değişik borçların araştırılarak düzenleme komisyonlarına havale edilip bu işler bitince adı geçen divan üyesinin atanmasıyla kanunlar çerçevesinde işine başlattırılması her durumda maddi ve manevi faydaları kapsayacağından bu reisliğe münasip bir şahsın düşünülerek Evkaf Nazırı Ahmet Vefik Efendi'de bulunan dirayetli, bilgili doğru ve dürüst kişilerden olmasıyla Meclis-i Vükela üyelerinden olmak ve protokolde Maliye Nezaretinin altında bulunmak üzere Muhasebe Divanı Reisliği adı geçen kişiye verilmesi ve boşalacak olan Evkaf Nazırlığı'na da güvenilir ve namuslu bir şahsın tayin edilmesi gerektiğine;

⁴⁸ BOA. İDH, Nu. 33173, 29 Mayıs 1862; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*, III, Ankara 1977, s. 180.

⁴⁹ Charles Morawitz eserinde, Divan-ı Muhasebatın 1868 yılında kurulduğunu yazmaktadır. Yazar, Divanın devletin hesaplarını tetkik ve kontrol etmek amacıyla kurulduğunu ifade etmektedir. Ancak bunun bir formaliteden ibaret olduğunu, hesap kontrolünün kısmîlikten öteye geçemediğini, ayrıca yapılan işlerin büyük zorluklarla yürütüldüğünü de aktarmaktadır. Bk. Charles Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, Ankara 1978, s. 120.

⁵⁰ "Divan-ı Muhasebat Meclisi ilk defa 29 Mayıs 1862 tarihinde kuruldu. Devlet dairelerinin tahvilat çıkarmaları vesair suretlerle borçlanmaları yasak edildi. Gelir ve giderlerin bütçe usulüne göre uygulanma esasları kabul edildi. Devlet dairelerinin bütçede gösterilen tahsisatlarının harcama hususlarını kontrol etmek üzere Divan-ı Muhasebat-ı Âli dairesi kuruldu." Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VII, Ankara 1995, s. 150, 229-230.

Muhasebe Divanının genel masrafları için yapılacak yeni tahsisattan 25.000 kuruş ilavesiyle Ahmed Vefik Efendi'nin yeni memuriyeti için 30.000 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüş ise de emr-ü ferman devletlü padişah hazretlerindedir, şeklinde beyan edildi⁴⁸.

Divanın kurulmasını gerektiren amaçların neler olduğu yukarıdaki arz tezkireleriyle açıkça ifade edildi. Bu tezkirede, kısa ve uzun vadede kurumdan beklenen ve kurumun gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçlar mevcuttu.

Sultan Abdülaziz, kendisine sunulan arz tezkiresinde beyan edilen tedbirleri hızlı ve etkili bir biçimde hayata geçirmek için aynı gün Divan-ı Âlî-i Muhasebenin kurulmasını onayladı. Böylece Divan-ı Âlî-i Muhasebe, 29 Mayıs 1862'de tesis edildi⁴⁹.

Divan-ı Âlî-i Muhasebe, üç önemli amacı gerçekleştirmek için kuruldu. Bu amaçlardan birincisi, muvazene usulünü yani gelir gider dengesini kesin ve doğru bir biçimde oluşturarak masrafları, devletin gelirlerine göre ayarlamaktı⁵⁰.

Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için tüm devlet dairelerinin/müesseselerinin bütçede kendilerine ayrılan tahsisatı aşmamaları ve sene sonunda da harcamalarının hesabını vermeleri gerekiyordu. Giderler yanında gelirlerin de denetlenmesi zaruruydu. Bu sebeple, toplanan vergilerin harcanmadan Hazineye havalesi ve akabinde de buna ait evrakın ilgili dairelerce, tetkik edilmek üzere "Yüksek Tetkik Mahkemesi" hüviyetindeki Divan-ı Âlî-i Muhasebeye gönderilmesi zorunluydu.

Sistemli bir malî denetimin yerleştirilmesi isteği, bu amaçlardan ikincisidir. Yukarıda izah edilenler, Divan-ı Âlî-i



Sultan Abdülmecid Dönemine
Ait 20 Guruşluk Faizsiz Kaime
(Ali Akyıldız, *Kağıt Para*, s. XLII)

Muhasebenin kurulmasını gerektiren asıl amacı içermekle birlikte devletin öncelikli hedefi daha başkaydı. Söz konusu arz tezkiresi dikkatli okunursa Osmanlı Devleti'nde malî denetim alanında ciddi sorunlar bulunduğu gerçeği anlaşılır. Malî denetimin sağlıklı yapılabilmesi için önce piyasada bulunan ve karşılığı olmayan kaimelerin⁵¹ tedavülünden kaldırılması gerekiyordu. Bu da Divan-ı Muhasebatın kuruluş amaçlarından üçüncüsüydü.

Divan-ı Muhasebat bütçe yapma, malî denetimi gerçekleştirme, kaimeyi piyasadan çekme amacıyla tesis edilmiş bir kurumdu. Ancak kuruluşundan sonra Divan, bu amaçların tamamını gerçekleştirmedi. Devlet bütçesinin yapılması ancak sistemli bir malî denetime bağlıydı. Bu nedenle düzenli ve sağlıklı denetim mekanizması bulunmayan bir devlette, bütçe planının gerçekleştirilmesi mümkün değildi. Bütçenin uygulandığı var sayılsa bile, milyonlarca kuruş değerindeki karşılıksız kaimenin piyasada tedavülde olması, yapılan bütün hesapları alt üst etmek için yeterliydi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, kaimenin piyasadan toplatılmasını istiyordu. Kaimeyi toplamada başarılı olunursa devlet bütçesini yapma aşamasına geçilecekti. Bu yüzden Divan-ı Âlî-i Muhasebe, öncelikle tedavülde bulunan karşılıksız kaimeyi toplama amacıyla kuruldu.

Sultan Abdülaziz'in Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra Sadrazam Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa, Osmanlı maliyesine ait ayrıntılı bir rapor hazırladı⁵². Bu rapor, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası malî politikaların bir nevi özeti niteliğindedir⁵³. Fuat Paşa, bu raporunda kaimelerin kullanılmaya başlanmasından 1862'ye kadar geçen süreçteki yanlış malî politikalarla iç ve dış borçlara değindi. Raporunun iç borçlarla ilgili kısmında üretimi artırıp tüketimi kısıacak politikalar yerine, ihtiyaç hâlinde sürekli karşılıksız kaime basıldığını, bu kâfi gelmediğinde esham-ı cedide, bu da yeterli olmazsa Hazine tahvili çıkarıldığını belirtti. Bu durum, Hazinesinin yükünü gittikçe ağırlaştırdı. Bunun üstüne bir de yüksek faizle dış borç alınması mevcut tabloyu daha da kötüleştirdi⁵⁴. Bu raporda, maliyenin bu durumdan ve kaime sıkıntısından mutlaka kurtarılması gerektiği hassasiyetle vurgulandı.

Kaimenin piyasadan kaldırılması için Sadrazam Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa tarafından hazırlanan rapor doğrudan doğruya bir layiha düzenlendi. Bu layiha 21 Şubat 1862 tarihinde padişah tarafından kabul edildi ve uygulanması için irade çıktı⁵⁵. Bundan sonra kaimelerin piyasadan kaldırılması için bir dizi önlemler alındı⁵⁶. Hazine-de nakit olmadığı için elinde kaime bulunanlara ödenecek paranın öncelikle dış borçla tedariki yoluna gidildi⁵⁷. İngiltere'den alınan bu borcun amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını yerinde denetleme göreviyle Lord Hobart, İstanbul'a geldi⁵⁸. Ayrıca kaimenin tamamen kaldırılması kararlaştırıldıktan sonra, daha önce kaimeyi tüm yurttan yaygınlaştırma amacıyla kurulan Tediye-i Kavâim-i Nakdiye Komisyonu da lağvedildi.

Kaimenin piyasadan çekilmesiyle ilgili prosedürü uygulamak üzere Tediye-i Kavâim İdaresi adlı bir komisyon kurulması kararlaştırıldı ve bu komisyonun reisliğine de Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisi Ahmet Vefik Efendi getirildi. Kaime Kontrol Komis-

⁵¹ Kaime, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çıkarılan kâğıt paraya verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s. 140-141.

⁵² Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 2001, s. 157-160; Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu, Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003, s. 121-122; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, çev. Osman Akinhay, I, İstanbul 1997, s. 126.

⁵³ Abdülkâdir Şener, *Osmanlı Maliyesinin Şeffaflaşması*, İstanbul 2008, s. 267.

⁵⁴ Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para*, s. 72; Pakalın, *Maliye*, III, s. 144.

⁵⁵ BOA, *İ.DH*, Nu. 32866/2, 21 Şubat 1862; Rifat, *Muharrerât-ı Nâdire*, İstanbul 1289, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nu. 2400, s. 127-143.

⁵⁶ Osmanlı Devleti borçlarının bir düzene konulması amacıyla Evkaf-ı Hümayun Nazırı Ahmet Vefik Efendi başkanlığında bir komisyon kurulmasına karar verildi. Bu komisyonun azalıklarına, Meclis-i Vâlâ azasından Ahmet Cevdet Paşa, Maliye Müsteşarı Mecit Efendi, Meskûkât Müdürü Mihran Bey, Ohannes Efendi ve Kara Todori'nin oğlu İstefan Efendi atandı. *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, Nu. 389, 22 Mayıs 1862, s. 1.

⁵⁷ Sadrazam Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa'nın önerisiyle nakit olarak kullanılan kâğıt paranın tedavülünden kaldırılması için Avrupa'dan yüklü miktarda borç alınmıştı. Fuat Paşa'nın düşüncesi, devletin yüz kuruş çıkarmış olduğu kâğıt parayı, yine yüz kuruş ödeyerek toplamak ve bunun için yüzde kırkını nakit, kalanını ise devlet tahvili vermek suretiyle ödeyip kaldırmak şeklindeydi. Komisyon üyesi Cevdet Paşa ise, bir yüzlük kâğıda bir ellilik altın verilmesini teklif etti. Fakat Cevdet Paşa'nın bu önerisi kabul edilmedi. Aslında kâğıt paradan kurtulma hamlesinde devlet daha büyük bir borcun altına girmiş oldu. Hazine, devleti kurtarma operasyonunda faizsiz kâğıt paraların yerine faizli devlet tahvili takasıyla büyük bir borçlanma gerçekleştirdi. Ahmet Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, hzl. ve sad. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 2010, s. 64-65.

⁵⁸ Donald C. Blaisdell, *Dünyân-ı Umûmiye Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalgıç, İstanbul 2008, s. 45.



Divân-ı Âli Muhasebenin
fikir babası Keçecizade
Mehmed Emin Fuad Paşa
(IRCICA Arşivi)

⁵⁹ Kaime Kontrol Komisyonu üyeliklerinde; M. de Ploeuve (Fransız Üye), M. de Lachenbacher, M. Ibry (İngiliz Kredisi Temsilcileri), L. Hobart (İngiliz Devlet Görevlisi), Ahmet Vefik Efendi (Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisi ve Komisyon Başkanı), Ohannes Efendi (Darphane Müdürü ve Maliye Nezareti Müsteşarı) ve Cevdet Efendi (Maliye Nezareti Görevlisi) bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. *Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, drl. Nezih Varcan, Ankara 2000, s. 78.

⁶⁰ Belgrat'ta gayrimüslim ahalinin müslümanların evlerini ve iş yerlerini kundaklamalarından dolayı olaylar çıkmıştır. Bu olayların büyümesi ve yankısının İstanbul'a ulaşması neticesinde Sadaret bir müfettişin yerinde inceleme yapması için görevlendirmiştir. Müfettiş olarak İstanbul'dan gönderilen kişi, Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisi Ahmet Vefik Efendi'dir. Bk. *Tercüman-ı Ahval*, Nu. 195, 20 Haziran 1862, s. 1; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, II, İstanbul 1982, s. 662.

⁶¹ *Ceride-i Havadis*, Nu. 1099, 7 Temmuz 1862, s. 1.

⁶² Bu idarenin üyeliklerine Bank-ı Osmani Müdürü Kelberston, Franko Efendi, Agaton Efendi ve Garaçino atanmışlardır. *Ceride-i Havadis*, Nu. 1099, 7 Temmuz 1862, s. 1.

⁶³ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, s. 189.

⁶⁴ *Takvim-i Vekayi*, Nu. 652, 15 Temmuz 1862, s. 1.

⁶⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar*, s. 64-65; Blaisdell, *Avrupa Mali Denetimi*, s. 45.

⁶⁶ Kaimeleri piyasadan toplayan komisyon görevini tamamladıktan sonra devlet tarafından lağvedildi. Ancak bu komisyonun görevli memurların bir süre daha çalıştıkları bilinmektedir. Bu memurlara yaptıkları işlere karşılık olarak maaş da verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. BOA, A.MKT.MHM, Nu. 266/4, 15 Mayıs 1863.

⁶⁷ Ali Akyıldız, *Kâğıt Para*, s. 75.

yonu, reis de dâhil üç Osmanlı tebaasından ve dört Avrupalı üyeden müteşekkildi⁵⁹. Ancak Ahmet Vefik Efendi, komisyon reisliğinde çalışması gerekirken Belgrad olaylarını yerinde araştırmak üzere müfettiş olarak görevlendirilince⁶⁰ komisyon reisliğine, Divan-ı Âlî-i Muhasebe riyasetine de vekalet eden Maarif-i Umûmiye Nazırı Ethem Paşa atandı⁶¹.

Tediye-i Kavâim İdaresi⁶², parayı piyasadan çekip imha etmek, yerine nakit para ve *esham-ı cedide*⁶³ vermek işlemleriyle uğraşacaktı. Komisyonun çalışma yeri ise, Aya-sofya karşısında bulunan Darülfünun binası dâhilindeki birkaç daireydi.

Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisi Vekili Ethem Paşa nezaretinde çalışan komisyon, 13 Temmuz 1862 tarihinden itibaren kaimeleri piyasadan çekmeye başladı. Bu işin daha hızlı ve etkin biçimde gerçekleştirilmesi için tebaanın izlemesi gereken prosedüre ait bir genelge yayınlandı⁶⁴. Bu yasal düzenlemeyle hem kaimelerin toplanması sırasında yaşanabilecek karışıklığın önüne geçilmesi amaçlandı hem de kısa süreçte gerçekleştirilecek bu uygulamanın takvimi açıklandı. Nihayet iki aylık bir çalışma sonunda kaime başarılı bir şekilde iç piyasadan kaldırıldı⁶⁵. Bu süreci hızlı ve etkin şekilde yöneten komisyon reisi, devlet nezdinde büyük itibar gördü. İki ay gibi kısa bir sürede toplamı yaklaşık 33 milyon kuruş tutan kaimeleri insanüstü gayretle çalışarak toplayan Tediye-i Kavâim İdaresi çalışanları, fazladan para almadan bu işlemi gerçekleştirdiler⁶⁶. Kaime-nin piyasadan toplanmasından sonra bu işte görevli kişiler, hizmetlerinin karşılıklarını maaşla ve rütbeyle taltif edilerek aldılar⁶⁷.



Bâbiâli'nin Kapısı (IRCICA Arşivi)

3. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Kapatılışı (24 Şubat 1863)

Kaimenin tedavülden kaldırılmasından kısa bir süre sonra Ahmet Vefik Efendi, Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisliğine vekalet eden Ethem Paşa'dan 19 Ağustos 1862'de reislik görevini devraldı. Ahmet Vefik Efendi reisliğinde kurumun ifa ettiği en önemli görev, Osmanlı Devleti 1863 yılı bütçesinin kontrol edilmesidir. Dolayısıyla Divan, Maliye Nezaretinin bütçeyi hazırlamasında ve bütçenin kontrolünde görev aldı⁶⁸.

Osmanlı'nın modernleşme sürecinde pek çok alanda ıslahat ya da değişiklik yapma ihtiyacı bazen yetki karmaşasına/tartışmasına da sebep oldu. Zira bir alandaki ıslahat ya da değişiklik ihtiyacı nedeniyle zaman zaman o alana veya işe birden fazla kurumun/komisyunun/meclisin görevlendirildiği de görüldü. Durum böyle olunca o sorunun çözümü için görevlendirilen birden fazla kurum/komiyon/meclis olması da yetki karmaşasını doğurdu. Bunun bir örneği de Osmanlı malî sisteminde yaşandı. Malî denetimde Divan-ı Âlî-i Muhasebe yanında Meclis-i Muhasebenin de fiilen söz sahibi olması, işleri içinden çıkılmaz bir hâle getirdi. Meclis-i Muhasebenin varlığı ve görev alanıyla Divan-ı Âlî-i Muhasebenin görevlerinin çakışması, bir karmaşaya neden oldu. Meclis-i Muhasebe, reisi, üyeleri ve yazı işleri memurlarıyla tam kapasiteyle çalışırken Ahmet Vefik Efendi örneğinde olduğu gibi Divan-ı Âlî-i Muhasebe reislerinin

⁶⁸ Osmanlı'da maliye, şeffaf bir yapıya, devlet bütçesinin hazırlanmaya başlamasıyla kavuşmuştu. Devletin geleceğine ait bu düzenleme, kurumların talepleriyle değil tamamen dış odaklı sermayedarların baskılarıyla yapılmıştı. Osmanlı Devleti'nin 1854 yılından itibaren dış istikrazlarla tanışması, borç veren ülkelerin alacaklarıyla ilgili endişeleri bir takım yaptırımları da beraberinde getirmişti. Bu baskı, Osmanlı devlet adamlarına Avrupalı borç verenlerin isteklerine cevap verme ihtiyacı hissettirdi. Ayrıca Osmanlı basınının bazı gazeteleri, Avrupa devletlerinin geçmiş yıllara ait bütçelerini yayınlayarak, bu işe yetkili devlet adamlarını teşvik etti. Bunun akabinde 1855 yılında bütçeyle ilgili bir nizamname hazırlandı. Bu nizamname Islahat Fermanı'yla birlikte yayınlanmış ise de uygulanamadı. Osmanlı Devleti, modern anlamda ilk bütçeyi 1279 (1863-1864) yılında yaptı. Çeşitli dairelerden toplanan rakamlara ve bilgilere dayandırılarak hazırlanan bu bütçede, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin de önemli bir payı vardı.

⁶⁹ İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 661.

⁷⁰ Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisi Ahmet Vefik Efendi'nin riyaset için aldığı 30.000 kuruşun 15.000 kuruşu kendisinde kalması, geri kalan 15.000 kuruşun da Hazineye ek gelir kaydedilmesi işlemi başlatıldı. Ticaret Nezaretine memur edilen Ethem Paşa'nın boşalttığı Meclis-i Vâlâ Kavanin Dairesi azalığına 15.000 kuruş maaşla Ahmet Vefik Efendi'nin atanması kararlaştırıldı. Divan reisi 28 Şubat 1863 tarihinde istifa etti ve yine aynı tarihte yeni görevine başladı. BOA, *i.DUİT*, Nu. 59/2, 24 Şubat 1863.

⁷¹ BOA, *i.DUİT*, Nu. 59/2, 24 Şubat 1863.

başka işlerle görevlendirilmeleri bu kurumun verimli ve tam çalışmasına engel teşkil etti. Ayrıca bir nizamnameyle Meclis-i Muhasebenin çalışma alanı ve yetkileri sınırlandırıldığı hâlde 29 Mayıs 1862'de kurulan Divan-ı Âlî-i Muhasebenin hâlen bir nizamnamesi yoktu. Ahmet Vefik Efendi'nin 30.000 kuruş maaşla reis olarak atanması dışında, teşkilat yapısında bir gelişme görülmedi⁶⁹. Yeterince aza, mümeyyiz ve diğer personelin atamaları yapılmadığından kurumun tam kapasitede çalışması da mümkün değildi. Hâl böyle olunca Maliye Nezareti, Meclis-i Muhasebeyle Divan-ı Âlî-i Muhasebe arasında bir tercih yapma ihtiyacı hissetti. Böylece Maliye Nezareti, bir nizamnamesi bulunmayan ve reisi dışında da çok az personeli olan Divan-ı Âlî-i Muhasebenin kuruluş amacına aykırı bir masraf kalemi teşkil etmemesi için kapatılmasına karar verdi. Bu iş için Sadarete gönderdiği bir tezkirede Maliye Nezareti, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin yapmakla mükellef olduğu işlerin mevcut Meclis-i Muhasebe-i Maliye tarafından yapıldığını ve her iki kurumun korunması hâlinde malî denetimde yetki kargaşası yaşanacağını ifade etti. Meclis-i Muhasebe-i Maliyenin ıslah edilerek daha verimli çalışmasının sağlanması, malî politikaların sürdürülebilirliğini sağlamaktan başka denetimdeki iki başlılığı da bitirecekti. Ayrıca bu tezkirede Divan-ı Âlî-i Muhasebenin faaliyetlerini sürdürmesinin malî denetimde yetki karmaşasına neden olacağı ve bu kurumun devlete büyük bir maliyetinin olacağı da belirtildi. Bir yandan padişahın emriyle maliye bir düzene konularak gelir gider dengesi sağlanmaya, devlet harcamaları azaltılmaya çalışılırken diğer yandan görevi Meclis-i Muhasebe-i Maliye tarafından ifa edilen Divan-ı Âlî-i Muhasebe için masraf edilmesinin bu divanın kuruluş amacına da uymadığı vurgulandı. Bir başka deyişle, devletin tasarruf tedbirlerini uyguladığı bir dönemde, büyük meblağlara mal olacak bir kurumun varlığının devam ettirilmesi masraftan başka bir şey değildi. Mesela sadece Divan-ı Âlî-i Muhasebe Reisi Ahmet Vefik Efendi'ye ödenen maaş, aylık 30.000 kuruştur. Kurumun riyasetine ödenen bu yüklü miktara bir de Divan teşkilatında görev alacak diğer personelin maaşı ve ödenekleri eklendiğinde maliyet büyük bir yekûn oluşturacaktı. Bütün bunlardan hareketle Maliye Nezaretinin kaleme aldığı bu tezkirede, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin lağvedilmesi, reisinin maaşıyla ilgili bir düzenleme yapıldıktan sonra başka bir göreve atanması talep edildi⁷⁰. Sadaretin 24 Şubat 1863'te padişaha sunduğu arz tezkiresinin iradesi bir gün sonra çıkmıştı. Böylece 29 Mayıs 1862 tarihinde kurulan Divan-ı Âlî-i Muhasebe, 25 Şubat 1863'te sultanın iradesiyle lağvedildi⁷¹.

Malî denetime ait görev ve yetkilerle donatılan Divan-ı Âlî-i Muhasebenin çalışma hayatı oldukça kısa sürdü. Divan-ı Âlî-i Muhasebenin neden kısa bir süre faaliyette bulunduğunu daha iyi idrak etmek, Divanın kurulduğu sırada devletin almak istediği tedbirlerin anlaşılmasına bağlıdır. Sultan Abdülaziz, yayınladığı Hatt-ı Hümayun'dan sonra Sadarete Fuat Paşa'yı getirerek Maliye Nezaretinde ciddi reformlar yapmasını emretti. Fuat Paşa'nın ilk icraatı da ülkenin içinde bulunduğu malî durumu özetleyen bir rapor hazırlamak oldu. Paşa, bu raporuna dayandırarak kaleme aldığı layihayı padişaha onaylattıktan sonra, planladığı malî ıslahatlara ait çalışmaları başlattı. Öncelikle maliyenin kontrol altında tutulması için bir malî denetleme organının kurulması zaruriydi.

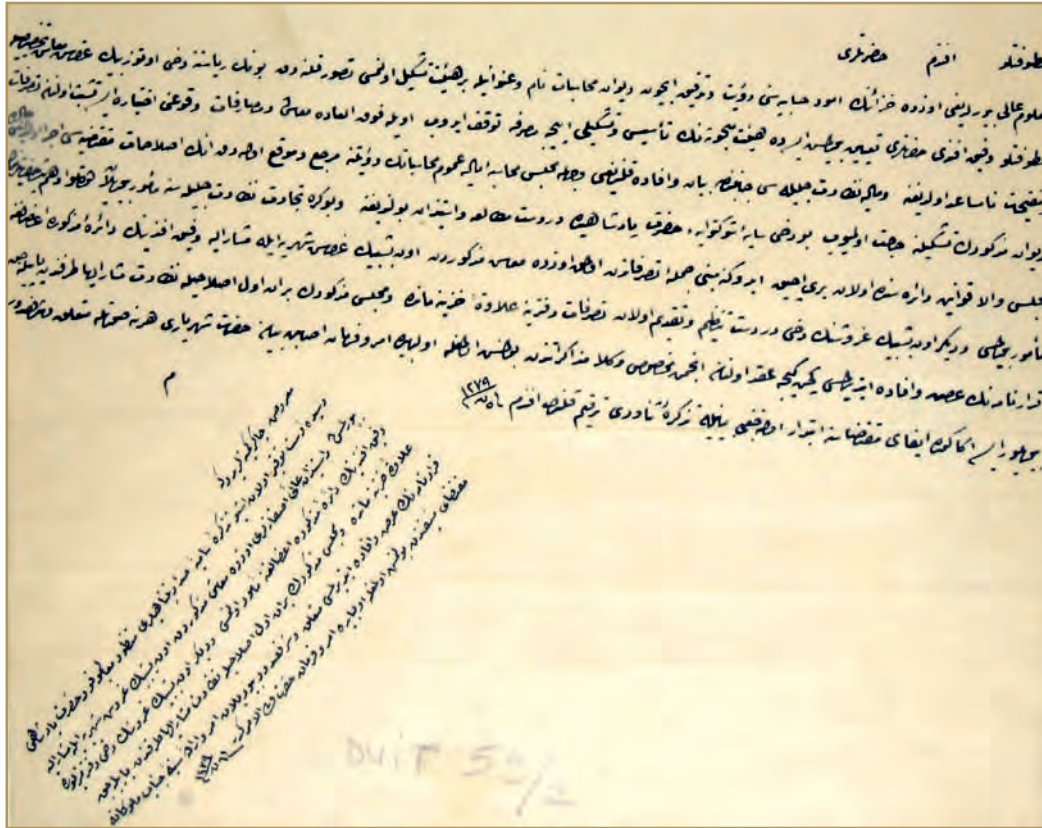
Bu dönemde, modernleşme çabalarının pek çoğunda Fransa kurumları örnek alındığı gibi bu konuda da Fransa'nın "*Cour des Comptes*"⁷² (Sayıştay/Divan-ı Muhasebat) kurumu örnek alındı⁷³. Daha önce Meclis-i Muhasebe-i Maliyenin kurulması aşamasında da "*Cour des Comptes*" örnek alınmış ve bunun nizamnamesi getirtilerek incelenmişti⁷⁴. Aynı durum planlanan bu yüksek denetim organı için de düşünüldü. Ancak bu kurumun Fransız örneğinden ne kadar esinlendiği ve adı geçen nizamnamesinden hangi maddelerinin Osmanlı denetleme birimine uyarlandığı hakkında net bir bilgi yoktur. Bu yüzden Divan-ı Âlî-i Muhasebenin kuruluşu bir bekleme süreci içinde geçti. Yapılacak veya tasarlanacak her neyse sürekli geciktirildi. Nitekim kurumun riyasetine Ahmet Vefik Efendi'nin getirilmesinden sonra, kısa vadede başka herhangi bir atamanın yapılmaması bekleme politikasını anlamak için yeterlidir. Kuruma personel atanmadığı gibi bir nizamname dahi hazırlanmadı. Dolayısıyla bu durum, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin aceleyle alınmış bir kararla kurulduğunu ortaya koymaktadır.

Maliye Nezaretinin Divanı ilga ettirmek istemesinin bir diğer sebebi de bu kurumun detaylar düşünülmeden yani alt yapısı oluşturulmadan, erken alınmış bir kararlar kurulmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Divan-ı Âlî-i Muhasebe, muadili bir kurumun mevcut olduğu bir dönemde kurulmuştu. Zaten Divanın yapacağı işi ifa eden bir Meclis vardı. Bu yüzden yeni bir kurum o an için gerekli değildi. Buna rağmen Divanın kurulması ve reisinin atanması, uzun soluklu bir reformun parçası olmakla birlikte erkendi.

⁷² <http://www.bicentenairecourdescomptes.fr/histoirecour.htm>, 20. 07. 2011.

⁷³ Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892), s. 91.

⁷⁴ Tevfik Güran, Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861), Ankara 1989, s. 11.



25 Şubat 1863 Tarihli Divân-ı Âlî Muhasebenin Muahharen Kapatılmasıyla İlgili Belge (İ.Duit, Nu. 59/2)

⁷⁵ Divan-ı Âlî-i Muhasebenin Maliye Nezareti'nin alt kadrosu şeklinde veya ilgili kurumlarına yardımcı olmak üzere kurulduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanına kadar geçen süreçte (1862-1876) Divanın yaptığı işlemlere bakıldığında, Maliye Nezareti bünyesinde çalıştığı, kuruma başkan atamalarında Maliyeye danışıldığı, 1863-1880 yılları arasında Divan ödeneğinin Maliye Nezareti bütçesine dahil edildiği ve hatta kapatıldığı dönemde kapatılma tezkiresinin Maliye Nezareti tarafından hazırlandığı göze çarpmaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında Divan-ı Muhasebat'ın kuruluşundan 1876 yılına kadar ki zaman diliminde bağımsız bir kurum olmasına rağmen Maliye Nezareti himayesinde faaliyet gösterdiği varsayımında bulunabiliriz.

⁷⁶ BOA, *İDUJİT*, Nu. 59/2, 24 Şubat 1863; BOA, *İDH*, Nu. 35350, 14 Aralık 1863, lef 1-2.

⁷⁷ Divan-ı Âlî-i Muhasebe mümeyyizlerinden Ohannes Efendi, aylık 600 kuruş aldığı bu kadrosundan ayrılarak aylık 3000 kuruş maaşlı Bank-ı Osmanî Mütercimliğine tayin olundu. Ayrıca Divan kâtiplerinden Muhtar Efendi de aldığı aylık 250 kuruş maaşını kendinde kalmak koşuluyla Sadaret Mektubî Odasına, ileride artırılmak üzere aynı miktar ücretle tayin edildi. BOA, *İDH*, Nu. 35350, 14 Aralık 1863, lef 1-2.

⁷⁸ Bu Meclis'e her ne kadar Meclis-i Muhasebe-i Maliye denilse de asıl adı Meclis-i Muhasebe idi. Meclis-i Muhasebe-i Maliye, 1858'de Meclis-i Maliye ve Meclis-i Muhasebe olarak ikiye ayrıldı. Kısa bir süre sonra Meclis-i Maliye lağvedildi ve ifa ettiği görevleri de Meclis-i Muhasebe içinde kurulan bir komisyona havale edildi. Meclis-i Maliye çalışanları da maaşları yarıya indirilerek Meclis-i Muhasebe-de istihdam edildi. Ayrıntılı bilgi için bk. BOA, *İMM*, Nu. 733, 7 Şubat 1860, lef 1-3.

Reformların gerçekleştirilmesi ve uygulanması Sultan Abdülaziz'in emriyle olmakla beraber bu işte asıl etken unsur, Osmanlı'ya borç veren Avrupalı bankalar ve finans merkezleriydi. İslahatların hayata geçirilmesi, öncelikle sağlam temelleri olan bir ekonomi gerektiriyordu. Hazinesinin güvenilir bir zemine oturtulması da eldeki kaynakların doğru kullanılmasına, kaynakların yetmediği durumlarda ise dışarıdan alınacak borçlara bağlıydı. İşte bu noktada, istikraz için ikna edilmesi gereken Avrupalı banka ve finans merkezlerinin belli taleplerini de gündemde tutmak önemliydi. Avrupalı yatırımcılar da Osmanlı'ya verdikleri paraların geri ödemesini sağlama almak için bazı isteklerde ve önerilerde bulunuyorlardı. Bu tekliflerin başında, merkezî bir Hazine oluşturulması, gelir giderlerin tek elden kontrolü ve malî denetimin sistemli hâle getirilmesi vardı. Osmanlı Devleti'nin malî sıkıntı içinde olduğu bu dönemde Avrupalı yatırımcıların önerileri, Osmanlı yöneticileri tarafından göz ardı edilemedi. Özellikle Sadrazam Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa, Avrupalı yatırımcıların temsilcileriyle İstanbul'da sık sık toplantılar düzenledi. Paşa'ya bu özel toplantılarda gayri resmî olarak sunulan öneriler, Sultan Abdülaziz'e takdim edilen malî raporun satır aralarına yansdı. Bu rapordan sonra Divan-ı Âlî-i Muhasebenin kurulduğu yukarıda ifade edilmişti. Divanın teşkilinde yabancı yatırımcıların dolaylı etkileri olmakla beraber, buna öncülük eden Maliye Nezaretinden ziyade Sadaretti.

Sonuç olarak, 1862 Divan-ı Âlî-i Muhasebe reformu Osmanlı malî denetimindeki tutarsızlıkları gidermek için atılmış önemli bir adımdır. Ancak buna rağmen sistem oturmadı ve bürokratik uyum da tam olarak sağlanamadı. Bu durumun başlıca sebeplerinden biri; Divan-ı Âlî-i Muhasebenin malî teşkilattaki yeri konusunda henüz kesin bir karara varılamamış olmasıdır. Gerçekten de uygulamalara ve gelişmelere bakılırsa Divan-ı Âlî-i Muhasebe, bir yandan Maliye Nezaretinin ilgili kurumlarına hizmet veren bir teşkilat şeklinde değerlendirilirken bir yandan da malî denetim ve yargılama için yeni bir örgütlenmenin filizlendiği bir kurum olarak görüldü⁷⁵.

Divan, teşkilinden kısa bir süre sonra yukarıda belirtilen sebepler yüzünden kapatıldı⁷⁶.

Divan-ı Âlî-i Muhasebe kapatıldıktan sonra personelinin başka kurumlara nakledilmesi meselesi gündeme geldi. Aktif faaliyeti olmayan bir devlet birimi çalışanlarının başka memuriyet kadrolarına nakli zorunluymuştu. Zira bir memurun çalışmadığı hâlde, var olmayan bir kurumdan maaş alması, özellikle tasarruf tedbirleri yüzünden kapatılan kurumların olduğu bir dönemde, devlet tarafından hoş karşılanamazdı. Neticede Divan-ı Âlî-i Muhasebe çalışanlarının kendi çabalarıyla iş bulmalarının veya devlet kanalıyla nakledilmelerinin önü açıldı⁷⁷. Zira, nakledilen memurların daha sonra yeniden aynı kuruma atanmasına ait yazışmalara rastlanmaktadır. Bunlardan da Divan-ı Âlî-i Muhasebenin yeniden teşkil edildiği, eski çalışanlarının aynı maaşlarla kurum kadrolarına atanmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Divan kapatıldıktan sonra Meclis-i Muhasebe-i Maliyenin⁷⁸ denetime devamı için ıslah edilmesi gerektiği dile getirildi. Maliye Nezareti, Meclisin görev ve yetkile-

rinde iyileştirme yapılmasını teklif etti. Meclisin bir nizamnamesi olmasına rağmen görev ve yetkilerinde yeniden bir iyileştirmenin yapılması, yönetimde söz sahibi olan devlet adamlarında malî denetimden beklenen hedefe ulaşılamayacağı hissini doğurdu. Bu yüzden Meclis-i Muhasebe için düşünülen ıslahatların gerçekleştirilmesi beklenmeden Divan-ı Âlî-i Muhasebenin yeniden teşkili gündeme getirildi. Sadareten Maliye Nezaretine gönderilen bir tezkireyle Meclis-i Muhasebenin ıslahı ve tanzimi hakkında durum değerlendirilmesi yapıldı. Bu evrakta, Meclis-i Muhasebe için düşünülen iyileştirmelerden bir sonuç alınamayacağı ve tekrardan Divan-ı Âlî Muhasebenin mutlaka kurulması gerektiği ifade edildi. Bütün bunlara rağmen, Meclis-i Muhasebenin yine de ıslah edilmesi yönünde bir karar çıkartıldı. Bir taraftan Divan-ı Âlî Muhasebenin yeniden teşkilinin gerekli olduğu yönünde fikir beyan edilirken diğer taraftan malî denetime ait birçok yetkinin paylaşılacak zorunda kalacağı Meclisin ıslah edilmesi anlaşılır bir durum değildi. Yetkilileri böyle bir karar almaya iten sebep, kurulması düşünülen Divan-ı Âlî Muhasebenin ileride başarısız olma ihtimaliydi. Bu durumda Divanın alternatif konumundaki Meclisin devreye girmesi düşünülmüş olabilir. Yalnız burada göz ardı edilmemesi gereken bir çelişki de vardır. Şöyle ki Divan-ı Âlî Muhasebenin yetkili tek kurum olması düşünülürken aynı görev ve yetkilere sahip Meclis-i Muhasebe için yapılması düşünülen ıslahatlara onay verilmesi, iki başlılığın çözümü değil, mevcut karışıklığın devam etmesi doğrultusunda alınmış bir karardır.

Sadaret'in Maliye Nezaretini bilgilendirme tezkiresinde malî denetimde iki başlılığa onay vermiş gibi görünüyorsa dışında gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus, Divan-ı Âlî Muhasebenin yeniden teşkili hakkındadır. Bu kurumun yeniden kurulması yolunda atılan adımlar, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin tamamen ilga edilmediği, aksine geçici olarak kapatıldığını ortaya koymaktadır⁷⁹. Divan, yasal bir zemine oturtulması bakımından nizamnamesi yürürlüğe girene kadar etkisiz hâlde bekletildi.

Meclis-i Muhasebenin ıslah edilmesi kararından sonra Maliye Nezareti tarafından yapılan bir dizi çalışma netice vermedi. Meclisin teşkilat yapısıyla görev ve yetkilerinde yapılan değişiklikler, kurumun geleceği adına pek bir şey ortaya koyamadı. Meclisin belli başlı görevler için kurulması, daha sonra ıslahı için alınan kararların akamete uğraması, mevcudiyetinin korunup korunmaması hakkında belirsizliklere sebep oldu. Sonuçta Sadaret ve Maliye Nezareti arasında yapılan görüşmelerden Meclis-i Muhasebenin görevine devam etmemesi kararı çıktı. Bu kararın alınmasında meclis için yapılan ıslahatların olumlu sonuçlar vermemesi etkili oldu. Meclis-i Muhasebenin 10 Nisan 1863'te kapatılması⁸⁰, bu kurumun görev ve yetkilerinin tamamının daha sonra kurulacak Divan-ı Muhasebata devredilmesini gerektirdi.

B. Divan-ı Muhasebatın Kuruluşu (6 Temmuz 1863)

Meclis-i Muhasebe kapatıldıktan sonra sadece görev ve yetkileri Divana devredilmekle kalmadı, personelinin bir kısmı 6 Temmuz 1863 tarihinden sonra Divan-ı Muhasebata nakledildi⁸¹. Divanın acil eleman ihtiyacı sebebiyle Mecliste görev yapan eski aza ve kâtiplerden ihtiyaç duyulanlar Divana atandı⁸².

⁷⁹ "Mukaddema teşkil olunan Divan-ı Muhasebat-ı Âlînin muahharan ilgası" şeklinde devam eden belge de Divan-ı Âlî-i Muhasebatın kapatıldığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıntılı bilgi için bk. BOA, *İDH*, Nu. 35350, 14 Aralık 1863, lef 1-2.

⁸⁰ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 260/16, 10 Nisan 1863.

⁸¹ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1280, s. 36-37. Meclis-i Muhasebe 10 Nisan 1863 tarihinde kapatılmadan önce kurumda görev yapan çalışanlar şunlardır: Reis Ahmet Efendi, Aza Şevki Efendi, Aza Kemal Paşa, Aza Halit Efendi, Aza Mahmud Efendi, Aza Hurşit Efendi, Aza Mahmud Efendi, Aza Halim Efendi, Aza Latif Efendi, Aza Faik Efendi, Aza Necip Efendi, Aza Reşit Bey, Kâtib-i Evvel Rıza Bey, Kâtib-i Sani Emin Bey. *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1280, s. 40.

⁸² BOA, *İDH*, Nu. 35350, 14 Aralık 1863, lef 1-2. Divanın eleman ihtiyacı sadece Meclis-i Muhasebeden değil, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin eski çalışanlarından da karşılandı.

- ⁸³ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 260/16, 10 Nisan 1863. Eski Meclis-i Muhasebe çalışanlarının maaşlarının kesilmesine karar verilmiş olmakla birlikte, Meclisten alacağı olanların ücretlerinin derhal ödenmesi emredildi.
- ⁸⁴ BOA, *İ.DH*, Nu. 1343/1314 b 61, 23 Aralık 1896; *Tercüman-ı Ahval*, Nu. 356, 8 Temmuz 1863, s. 1
- ⁸⁵ Divan-ı Muhasebat 6 Temmuz 1863 tarihinde kurulmakla birlikte riyasete reis ataması bir gün sonra yapılmış olmalıdır. Çünkü Mehmed Emin Efendi'nin atama haberi dönemin basın organlarında 8 Temmuz 1863 tarihinde yer almıştır. Bk. *Tercüman-ı Ahval*, Nu. 356, 8 Temmuz 1863, s. 1.
- ⁸⁶ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 269/10, 9 Temmuz 1863.
- ⁸⁷ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 3 Ekim 1863, lef 1-5. Mehmet Emin Efendi reisliğinde Divan-ı Muhasebatın 3 Ekim 1863 tarihinde görev başlaması için huzura sunulan arz tezkiresi onaylanmıştır.
- ⁸⁸ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 269/10, 9 Temmuz 1863. Divan-ı Muhasebatın 1865 tarihli nizamnamesi hazırlanırken görev alacak bazı personelin isimleri de belli olmaya başlamıştı.
- ⁸⁹ Divan Nizamnamesi'ne temel olan bu taslakta kurum Heyet-i Umûmiyesi; bir reis, altı aza ve dört mümeyyizden müteşekkildi. Divanın 1863 tarihinde yürürlüğe giren nizamnamesine göre genel kurul; bir reis, yedi aza ve dört muhasebe mümeyyizinden oluşmaktaydı. Görüldüğü üzere Divan-ı Muhasebat Heyet-i Umûmiyesinin ilk taslağında ve 1863 tarihli nizamnamesinde sadece bir üye fazlalığı vardı. Dolayısıyla Temmuz 1863'te başlatılan Divan kanunu yapma çalışmaları olumlu sonuç vermişti. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 269/10, 9 Temmuz 1863; BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/6, 7 Kasım 1863, lef 1-5.
- ⁹⁰ Tanzimat Dönemi'nde kurulması planlanan meclis ve divanların yasal bir zemine oturtulması için teşkilat nizamnamelerinin yapılması gerekiyordu. Bu bağlamda yasamanın bir gereği olan kanun ve nizamnamelerin vücuda getirilmesi görevini de Meclis-i Vâlâ yürütüyordu. Sadaret tarafından Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi'nin yapılması kararından sonra, bu düzenleme Meclis-i Vâlâya havale edildi. Nizamnamelerin hazırlanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara 1999, s. 102-105.
- ⁹¹ Meclis-i Ahkâm-ı Adliyyeye sevk edilen bu nizamname layihası, beş fasıl ve 40 maddeydi. Birinci fasılda Divan-ı Muhasebatın vazifesi ve bürokratik yapısı, ikinci fasılda kurumun hukukî statüsü, üçüncü fasılda Divanın çalışma prensipleri, dördüncü fasılda başkâtibin görev ve yetkisi ve son olarak beşinci fasılda ise mal memurlarıyla bunların bakmakla yükümlü oldukları sandıklar hakkında Divan-ı Muhasebat tarafından icrâ olunacak muamele hakkındaydı.

Divan-ı Muhasebata veya başka herhangi bir kuruma nakledilmeyen Meclis çalışanlarının gelecekle ilgili sıkıntıları baş gösterdi. Zira Divana nakledilenler dışında kalanların maaşlarının kesilmesi Maliye Nezareti tarafından Sadarete teklif edildi. Buradan da huzura arz edilen tezkireye onay verildiği anlaşılmaktadır⁸³. Divanın eleman ihtiyacı sadece Meclis-i Muhasebeden değil, Divan-ı Âlî-i Muhasebenin eski çalışanlarından da karşılandı.

1. Divan-ı Muhasebata Personel Ataması

Nizamnamesi hazırlanana kadar geçen sürede ilga edilen Divan-ı Âlî-i Muhasebe, 6 Temmuz 1863'te tekrar aktif hâle getirildi⁸⁴. Fakat bu süreçte kurum, Divan-ı Âlî-i Muhasebe ismiyle değil, Divan-ı Muhasebat adıyla kuruldu. Ancak bürokrasi ya-vaş işlediği için Divan-ı Muhasebat, 3 Ekim 1863'ten önce çalışmalarına başlamamıştı. Çünkü henüz Divanın bürokratik yapısı oluşturulmamıştı.

Divana alınan memurların ehliyet ve kabiliyetlerine bakılmaksızın ihdas edildiğini söylemek doğru olmaz. Divan-ı Muhasebatın yeniden kurulmasıyla yapılacak en önemli iş, riyaset makamına bir reis atanması oldu. Mülkiye çıkışlı bir memur olan Mehmet Emin Efendi, Divan-ı Muhasebat reisi olarak 7 Temmuz 1863 tarihinde atandı⁸⁵. Mehmet Emin Efendi, Divan-ı Muhasebat Reisliğine atandığında Maliye Müsteşarlığı görevini de yürütüyordu⁸⁶. Mehmet Emin Efendi, Divanın ikinci kez kurulması sebebiyle ilk reis, genel anlamda ise Ahmet Vefik Efendi'den sonra kuruma atanan ikinci reisti. Böylece Mehmet Emin Efendi'nin riyasete atanmasıyla Divan-ı Muhasebat fiilen kurulmuş oldu⁸⁷.

Mehmet Emin Efendi, Divan-ı Muhasebat Riyasetine atandıktan sonra kurumun kadrosuyla ilgili bazı gelişmeler yaşandı. Divanın tam kapasiteyle çalışabilmesi için personele ve kanuna ihtiyacı vardı. Bu kanun, Divanın görev ve yetkilerini belirleyecek, personel de bunları hayata geçirecekti. Sadaret, Meclis-i Muhasebenin kapatılmasıyla burada görevli aza ve memurların ihtiyaç duyulan mevkilere atanmasında bir sakınca olmadığını ifade etti. Böylece Meclis-i Muhasebenin bazı personeli Divana aza ve memur olarak alındı⁸⁸. Kuruma personel ataması yapıldıktan sonra Divan nizamnamesinin hazırlanmasıyla ilgili ön çalışmalar başlatıldı. Ön çalışmada Divan-ı Muhasebatın bir reis, altı aza ve dört mümeyyizden müteşekkil olması uygun bulundu. Bu çalışma, Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi'nin de temelini oluşturdu⁸⁹.

2. 1863 Tarihli Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi

Yeniden kurulan Divanın ilk görevi, kurum nizamnamesi oluşturmak için gereken hazırlıkları yapmak oldu. Daha önce Meclis-i Vâlâda kaleme alınan⁹⁰ Divan-ı Muhasebat Nizamname layihası gereken kontrollerin yapılması için Divana sevk edildi. Bu layiha, Divan-ı Muhasebat Heyet-i Umûmiyesince gözden geçirilip bir kısım ilaveler yapılarak son şekli verildikten sonra 7 Kasım 1863'te Meclis-i Vâlâya havale edildi⁹¹. Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi, Meclis-i Vâlâda gereken düzeltmeler ve değişiklikler

yapıldıktan sonra Encümen-i Mahsus-ı Vükelaya gönderildi. İlgili düzenleme, burada da okunarak gereken yerleri tekrar incelendikten sonra onaylanması için Sadaret aracılığıyla padişaha sunuldu. Nizamname, 24 Kasım 1863'te padişahın onayı ve Divan-ı Hümayuna kaydıyla yürürlüğe girdi⁹².

Sultanın iradesiyle yürürlüğe giren 1863 tarihli Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi, beş bölüm ve 40 maddedir. Birinci bölüm Divanın kurulması ve düzeni, ikinci bölüm kurumun hukukî dayanağı ve görevleri, üçüncü bölüm hesapların kontrol usulü ve muamelatı, dördüncü bölüm Divan başkatibinin görevleri ve beşinci bölüm de mal memurları ve mal sandıklarının tetkiki hakkındadır⁹³.

Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi'nin kabul edilerek yürürlüğe girmesinden sonra Divan Reisi Mehmet Emin Efendi, bu nizamnamenin işlerlik kazanması için bazı görüşlerini ve önerilerini içeren bir takrir kaleme aldı⁹⁴. Mehmet Emin Efendi, söz konusu takririnde dört konuya değindi. Öncelikli olarak Divan-ı Muhasebatın neden üç daire (muhasebat, muhakemat, nizam) şeklinde yapılması gerektiğini açıkladı. Divan, üç daire olarak yapılandırılmakla birlikte aslında kurumun kuruluş gayesi, Muhasebat ve Muhakemat Daireleri özelinde şekillendi. Reis Mehmet Emin Efendi de Muhasebat ve Muhakemat Dairelerinin önemini belirttikten sonra, Nizam Dairesinin devlet maliyesinin içinde bulunduğu düzensizliği ortadan kaldıracak mahiyette yasal düzenlemeleri hayata geçirmeye muktedir olacağını ifade etti. Maliyeye ait sorunların ortadan kaldırılması, Divan-ı Muhasebat Nizam Dairesince yapılacak incelemeler sonucunda kaleme alınacak nizamnamelerle mümkün olacaktı. Ayrıca Divanın devletle mültezim arasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne katkıda bulunacak etkinlikte rol oynaması gerekliliği de vurgulandı⁹⁵.

Kurumun teşkilat yapısının şekillendirilmesinde rol oynayacak en önemli unsur, Divan bünyesinde istihdam edilecek kalifiye elemanlardı. Divan-ı Muhasebatın üç daireye taksiminden dolayı mevcut aza sayısının yeterli olamayacağı tahmin edildi. Bu yüzden, sekiz olan mevcut aza sayısına beş aza daha ilave edilerek sayının 13'e çıkarılması talep edildi⁹⁶. Alınacak bu beş azayla toplam 13 olacak azanın görev yerlerine ve dağılımlarına da bir açıklık getirildi. Buna göre, iki azanın reis-i sani, bir azanın da muhasebat dairesinde başkâtip olarak istihdamı düşünüldü. Muhasebat, Muhakemat ve Nizam Dairelerinin reis-i sanilerin riyasetinde üçer azadan mürekkep olması planlandı. Ayrıca mevcut üç mümeyyiz sayısının altıya çıkarılarak Divan dairelerinde istihdamları öngörüldü. Divana yeni alınacak bu üç mümeyyizin adları ve maaşları da bu başlık altında belirtildi⁹⁷. Bunun yanında bu yeni mümeyyizlere ödenecek maaşların hangi kalemden karşılanacağı da ayrıntılı olarak gösterildi. Buna göre, bunlara ödenecek toplam 42.000 kuruşun 22.230 kuruşu Divan-ı Muhasebatın teşkilinde kuruma ayrılan ödenekten karşılanacak, geriye kalan 19.770 kuruşu da kuruma verilecek ekstra ödemedan karşılanmak üzere Hazineden talep edilecekti⁹⁸. Böylece kurumda istihdam edilecek azaların ve mümeyyizlerin maaşlarıyla finansman sorunu da çözümlenecekti.

⁹² BOA, A.MKT.MHM, Nu. 285/84, 1 Aralık 1863. Divanın 1863 tarihli nizamnamesiyle 1865 tarihli nizamnamesi karşılaştırmalı olarak ele alınacağından, ilk nizamnameyle ilgili ayrıntılı bilgi verilmeyecektir.

⁹³ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/6, 7 Kasım 1863, lef 1-5; SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 27, 10 Şubat 1880, s. 44.

⁹⁴ Bu takrir, Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmet Emin Efendi riyasetinde Divan Genel Kurulu tarafından kaleme alınmıştır. BOA, İ.DUİT, Nu. 59/5, 14 Ocak 1864, lef 2-3.

⁹⁵ Divan-ı Muhasebat Muhakemat Dairesinin 1868 yılında yürürlüğe giren bir nizamnameyle sarraf, mültezim ve devlet üçgeninde iltizamdan kaynaklı sorunların bertaraf edildiği bir üst mahkeme olduğunu belirtmek gerekir.

⁹⁶ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 6. Divan-ı Muhasebatta istihdamı düşünülen azaların adları ve maaşları aşağıdadır:

Aza Ferit Molla Efendi	6000 kuruş
Aza Arif Efendi	6000 kuruş
Aza Latif Efendi	6000 kuruş
Aza Faik Efendi	6000 kuruş
Aza Talat Efendi	6000 kuruş

⁹⁷ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 2. Divan-ı Muhasebata alınacak mümeyyizlerin adları ve maaşları şöyledir:

Mümeyyiz Hacı Akif Efendi	4000 kuruş
Mümeyyiz Ali Efendi	4000 kuruş
Mümeyyiz Salih Efendi	4000 kuruş

⁹⁸ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 2-3.

⁹⁹ Divan-ı Muhasebat, 1868 yılında yapılan bir düzenlemeyle iltizam sistemine dâhil oldu. Bu nizamnameyle Divan, sarraf ve mültezimler arasında parasal ilişkilerden kaynaklanan anlaşmazlıkların bertaraf edilmesinde bir üst mahkeme olarak görevlendirildi.

¹⁰⁰ BOA, *İDÜİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 3.

Mehmet Emin Efendi'nin temas ettiği ikinci konu, iltizam usulünün uygulanması sırasında alınacak bazı yasal önlemler hakkındadır. Osmanlı Devleti, bir tarım ülkesi olduğu için en büyük vergi kaynağı topraktı. Toprağın azami ölçüde vergilendirilmesi de iltizam usulünün uygulanmasıyla sağlanıyordu. Bu sistemin en önemli yürütücüleri ise mültezimler ve bunları finanse eden sarraflardı. Sarrafların finansörlüğünde, mültezimlerin verecekleri taahhütlerin, sistemin işlememesi hâlinde de sorunların bertaraf edilmesinde takip edilecek yasal düzenlemelere ait ayrıntılar bu başlık altında ele alındı. İltizam sistemi, Divan-ı Muhasebatın doğrudan müdahil olduğu bir konu değildi. Bununla birlikte Divan, iltizam uygulamasının işlerliğini sürekli kılmak adına görüş belirtmekten geri durmamaktaydı. Divan-ı Muhasebat Reisi'nin önerileri, kurumun zamanla iltizam sistemine dâhil olacağına işaretini veriyordu⁹⁹.

Mehmet Emin Efendi'nin üzerinde durduğu üçüncü nokta ise, Divanın 1863'te yürürlüğe giren nizamnamesinin dokuzuncu maddesinde yer alan, azaların göreve gelmeleri ve görevde kalmalarıyla düzenlemeler hakkındaydı. Azalara verilen ehemmiyetin bir göstergesi olarak kabul edilen bu yasal düzenleme, Divanın da önemine işaret ediyordu. Azaların Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalarıyla aynı imtiyaza sahip olacakları hükmünü de içeren nizamnamenin 15. maddesi, bunun önemini ortaya koymaktadır. Divan azalarının devlet nezdinde ve kişisel anlamda gördükleri itibar, kurumun 1863 tarihli nizamnamesinin satır aralarında detaylandırılmıştır.

Divan-ı Muhasebat Reisi'nin tavrında ele alınan son konu ise, Divan-ı Muhasebat yazı işleri hesaplarının bir düzen içinde sürekliliğinin sağlanması hakkındadır. Bunun sağlanabilmesi için öncelikli olarak kâtip maaşlarının iyileştirilmesi gerektiği ifade edildi. Mevcut kâtiplerin ve sonradan istihdam edilecek kâtiplerin maaşlarının yeniden düzenlenerek ödenmesi öncelikli amaç hâline getirilmeye çalışıldı. Bu konu hakkında, Divan-ı Muhasebatın mağdur edilmemesi için yeni gelir kaynakları bulunması ve bu kaynaktan bir kısmının yazı işlerine tahsisi önerildi. Bu öneride, yeni gelir kaynakları oluşturulmasıyla birlikte mevcut vergilerden elde edilen fazlalıklar da göz ardı edilmedi. Mehmet Emin Efendi, özellikle eshamdan ve mukataa vesaire harçlarının fazlalıklarından aylık 20.000 kuruşun Divan-ı Muhasebat tahsisatına eklenmesinin uygun olacağı kanaatindeydi¹⁰⁰.

Mehmet Emin Efendi'nin bu tavrı, 1863 tarihli Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi'nin eksikliklerini gidermesi bakımından önemlidir. Bu tavrıda, nizamnamede belirtilmeyen fakat Divanın işleyişi için hayati öneme sahip birçok ayrıntıya yer verildi. Bu detayların başında, nizamnamede Divanın görev ve yetkileri belirlenmesine rağmen, kurum içindeki görev ve yetki paylaşımının belirsizliği vardı. Özellikle Divanın muhasebat ve muhakemat görevlerini yerine getirmesi, mevcut nizamnameyle mümkün olamayacağından acilen kurumun teşkilat yapısındaki eksikliklerin giderilmesi gerekiyordu. Bu yüzden Mehmet Emin Efendi, bu eksikliğin giderilmesi için Divanın üç daireye taksim edilmesini, her daireye eşit sayıda azayla birer başkâtip ve birer başkâtip muavini atanmasını önerdi. Divanda mevcut aza ve memur sayısı yeterli olmadığın-

dan bunun ancak kuruma yeni aza ve memur alınmasıyla çözülebileceği ifade edildi. Yeni alınacak azaların ve memurların maaşları için Hazine-den Divan tahsisatına aylık 62.000 kuruş ilave ödenek havalesi istendi.

Mehmet Emin Efendi'nin takriri, Maliye Nezareti kanalıyla Sadarete gönderildi, oradan da padişaha arz edildi. Ancak bu nizamnameyle gerçekleştirilecek ıslahatların yeterli görülmemesi ve bunun Hazineye ek yük getirmesi sebebiyle bu düzenlemeye onay çıkmadı.

Padişahın Divanın ıslahını kabul etmemesinden bu çalışmaların geri plana atıldığı ve tekrar gündeme gelmediği anlamı çıkarılmamalıdır. Nitekim Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmet Emin Efendi'nin halefi olan Halet Mehmet Efendi döneminde bu takrir tekrar ele alındı. Divan Riyaseti, bu düzenlemelerin kabul edilmeme sebepleri üzerinde geniş bir çalışma yaptıktan sonra nihaî bir mazbata düzenledi. Bu düzenlemeyle Divan-da kurulması düşünülen daire sayısı, üçten ikiye düşürüldü. Divanda, nizamnamelerin yazımı ve ıslahı için düşünülen Nizamat Dairesine gerek görülme-yip sadece Maliye ve Muhakemat Daireleri kuruldu¹⁰¹. Ayrıca Umur-ı Maliye ve iltizamlı ilgili yargılamaları yapabilmesi için maliyeye ait muhakematın düzenlenmesi maddesi, Muhakemat Dairesinin yetkisine bırakıldı¹⁰².

Divanın iki daireye ayrılması, kurumun teşkilat yapısındaki önemli değişikliklerden biridir. Bir diğer değişiklik de bürokratik yapıda gerçekleştirildi. Kurumun mevcut kadrosunun göreve devam etmesi ve Hazine tahsisatının aynı şekilde ödenmesi uygun görüldü. Fakat mevcut aza sayısı yeterli olmadığından yeni aza alınması ve bunların maaşları için de Hazine-den ek ödenek ayrılması istendi.

Mevcut azaların ikiye ayrılan dairelere taksimi ve aza yeter sayısındaki eksiklik sebebiyle yeni dört aza almaya onay verilmesi istendi¹⁰³. Bundan başka, öngörülen iş yoğunluğu sebebiyle her daireye birer başkâtip ve başkâtip muavini atanması zarurî görüldü¹⁰⁴. Ayrıca Maliye ve Muhakemat Dairelerine birer Kapı Çukadarı istihdamı da talep edildi¹⁰⁵. Divana alınacak personel için Hazinesin 17.000 kuruş tutarında yeni bir ödeneği kurum bütçesine ilavesi talep edildi. Kurum riyaseti tarafından kaleme alınan takrirden, yeni ödeneğin kime ne şekilde pay edileceği de belirtildi. Buna göre Divan-ı Muhasebat müme-yizliğinden azalığa nakledilen Hacı Latif Efendi'nin maaşına 500 kuruş zamlı aylığı 5.000 kuruşa, Hazine-i Hassa eski Muhasebecisi Sadullah Bey'in azalık maaşı 3.500 kuruşa, Cidde eski Muhasebecisi Arif Efendi ile Köstence eski Kaymakamı Pertev Efendi'nin maaşları ise 4.000 kuruşa çıkarıldı. Aza Hacı Latif Efendi hariç diğer üç üyenin maaşı ilk kez Hazine tarafından ödenecekti. Maliye Dairesi Başkâtibi Sururi Bey'in önceki maaşına zam yapılmadan atanması, Muhakemat Dairesi Başkâtibi Akif Efendi'nin ise aylığına 1.000 kuruş zam yapılarak maaşının 4.000 kuruşa yükseltilmesi talep edildi. Maliye Dairesi Başkâtip Muavini Mazhar Bey ile Muhakemat Dairesi Başkâtip Muavini Zihni Bey'e ise aylık 2.000'er kuruşun Hazine-den ödenmesi ilk kez istendi¹⁰⁶.

¹⁰¹ Pakalın, *Maliye*, III, s. 283.

¹⁰² BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 4.

¹⁰³ Divan-ı Muhasebat alınacak azalar: Divan müme-yizlerinden Hacı Latif Efendi, Hazine-i Hassa eski Muhasebecisi Sadullah Bey, Cidde eski Muhasebecisi Arif Efendi ve Köstence eski Kaymakamı Pertev Efendi'dir. BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 4.

¹⁰⁴ Divan-ı Muhasebat Başkâtibi Sururi Bey'in Maliye Dairesi Başkâtipliğine ve muavini Akif Efendi'nin de Muhakemat Dairesi Başkâtipliğine atanması uygun görüldü. Maliye Dairesi Başkâtip Muavinliğine, Divan-ı Muhasebat Tahrirat Odası halifesinden Mazhar Bey, Muhakemat Dairesi Başkâtip Muavinliğine de aynı oda halifesinden Zihni Efendi'nin alınması talep edildi. BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 4; BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 331/5, 2 Mayıs 1865.

¹⁰⁵ Divan-ı Muhasebat Kapı Çukadarı Mehmet Ağa'nın maaşı 500 kuruşa yükseltilecek Maliye Dairesi Kapı Çukadarlığına, Bekir Ağa'nın ise aylık 300 kuruş maaşla Muhakemat Dairesi Kapı Çukadarlığına tayinleri istendi. BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 4.

¹⁰⁶ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 2; BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 331/5, 2 Mayıs 1865.

¹⁰⁷ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Ocak 1864, lef 1.

¹⁰⁸ BOA, *İ.DUİT*, Nu.37-2/13, 29 Nisan 1865, lef 1-5.

Divan-ı Muhasebat Reisi Halet Mehmet Efendi'nin selefi olan Mehmet Emin Efendi'nin kuruma alınacak personel için istediği 62.000 kuruşluk yeni ödeneğe göre, halefi Halet Mehmet Efendi tarafından talep edilen 17.000 kuruşluk tahsisatın Hazine bütçe dengelerini bozmayacağı için makul karşılanacağı düşünüldü¹⁰⁷.

Divan-ı Muhasebat Riyaseti tarafından kaleme alınan tahrir, nizamname layihası ve pusulalar Maliye Nezaretine havale edildi. Maliyenin tezkiresine eklenen bu belgeler, 11 Mart 1865 tarihinde Meclis-i Valâya gönderildi. Bu evrak, Meclis-i Valâ Kavanin ve Nizamât Dairesinde görüşüldü. Burada Divan Riyaseti tarafından dile getirilen hususlar ele alınarak tahrir ve nizamname layihasının aynen kabul edilmesine karar verildi. Meclis-i Valâ tarafından 18 Nisan 1865 tarihinde Sadarete gönderilen mazbata, 26 Nisan 1865'te Sadaret tarafından huzura arz edildi. Bir gün sonra çıkan onayla, tezkire Sadarete geri gönderildi. Neticede yapılan düzeltmelerden sonra 29 Nisan 1865'te çıkan iradeyle, "*Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezâifine Dair Nizamname*" kabul edilerek yürürlüğe girdi¹⁰⁸.





1865 NÎZAMNAMESÎ'NDEN
ANAYASAL DÎVAN-I MUHASEBATA
(1865-1879)





Bâbiâli Binası (Library of Congress)

II. BÖLÜM

1865 NİZAMNAMESİ'NDEN ANAYASAL DİVAN-I MUHASEBATA (1865-1879)

Nuran KOYUNCU

29 Mayıs 1862 tarihinde Divan-ı Âlî-i Muhasebe adıyla kurulan Divan-ı Muhasebat, 29 Nisan 1865 tarihli nizamnamesiyle yepyeni bir yapıya kavuşturuldu. Bu nizamnamede Maliye ve Muhakemat olmak üzere iki daire oluşturulup yargılama ve malî denetim görevleri birbirinden ayrıldı. Maliye Dairesi malî denetimle uğraşırken Muhakemat kısmı ise malî ihtilafları çözdü. Muhakemat Dairesine o dönemde sadece bir kısım malî anlaşmazlıklar ve daha çok devletle mütezimler ve müteahhitler arasında çıkan uyuşmazlıklar getirildi.

Divan-ı Muhasebat, 23 Aralık 1876 tarihinde Kanunuesasi'nin yürürlüğe girmesiyle anayasal bir kurum haline geldi. Bu anayasa, kısa bir süre sonra askıya alınmışsa da Divan-ı Muhasebat, anayasal bir kurum olarak varlığını devam ettirdi. Anayasa askıya alınmadan önce, anayasanın 107. maddesi gereğince Divan-ı Muhasebat için bir kanun layihası hazırlandı. 28 Temmuz 1877 tarihinde matbu olarak hazırlanan ve dağıtılan bu layiha, Meclis-i Umumi süresiz olarak tatil edildiği için ancak 1879'da "*Divan-ı Muhasebatın Suret-i Teşkil ve Vezâifine Dair Kararname*" adıyla yürürlüğe konulabildi.

A. Divan-ı Muhasebatın Görev ve Yetkileri

Nizamnamesine göre Divan-ı Muhasebatın; bir reis, her dairede eşit sayıda bulunmak üzere toplam 12 aza, 2 başkâtip, 2 muhasebe mümeyyizi ve 2 başkâtip muaviniinden oluşturulmasına karar verildi.

Divan-ı Muhasebat, kısa bir süre Maliye, Muhakemat ve Mesalih-i Umûmiye olmak üzere üç ayrı daireyle faaliyet gösterdi. Tek reisi olması ve bu reisin her dairede bulunması gerekliliği sorun yarattığı için Divan-ı Muhasebatın daire sayısı nizamnamesine uygun olarak 1868 yılında ikiye düşürüldü¹⁰⁹. Böylece kurum, Maliye ve Divan-ı Muhakemat-ı Maliye Dairesi olarak yeniden yapılandırıldı ve Muhakemat Dairesine ayrı bir reis (Reis-i sani) tayin edildi¹¹⁰.

¹⁰⁹ "Divân-ı Muhasebat Hey'et-i 'Umûmiyesi üç dâ'ireye münkasem olub bunun her ne kadar başka başka a'zâ ve kâtibi var ise de 'umûmîsinin re'îsi bir olduğundan ve mesâlih-i vak'ası kesret üzere bulunduğu devâ'ir-i mezkûrenin her birinde vakt ü zamaniyle rü'yet-i maslahat kâbil olmayacağı gibi gerek Muhâkemât ve gerek Mesâlih-i 'Umûmiye kısımlarının vezâ'if-i lâzime ile eşhâs beyninde zuhûra gelen da'vânın fasıl ve tedkîkine münhasır olub böyle makâmı şahsiye ta'yîn iden muhâkemât işlerinin umûr-u muhâsebatı maliyeye karıştırılması dahi câ'iz olmadığına zikr olunan Muhâkemât Dâiresi ile Mesâlih-i 'Umûmiye kısmı birleştirilerek bir mahkeme şeklinde konulub ayrıca bir re'îs ta'yîni ile zaten bu iki dâ'irede görülen işler oraya havâle olunursa, mesâlih-i vak'anın sür'at ve suhuletle rü'yeti mütezim olacağına binâen Divân-ı Muhâsebat riyâseti kemâkân saadetlü Halit Bey Hazretleri 'uhdesinde kalmak üzere yeniden teşkil olunacak hey'ete Divân-ı Muhâkemât-ı Maliye nâmı virilecek riyâsetinin a'zâdan bulunan ehliyet ve liyâkat-ı meşhûd mücerreb olan sa'âdetlü Asım Bey Efendi'ye rütbe ihâliyesinin evvel-i sınıf-ı evveline terfî'yle tevcihi a'zâ-yı mevcûdenin bazısı..." BOA, İ.DH, Nu. 39408, 5 Eylül 1867; BOA, A.MKT.MHM, Nu. 300/49.

¹¹⁰ BOA, İ.DH, Nu. 41116, 3 Mayıs 1869.

¹¹¹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Evvel, Madde 7.

¹¹² Hasan Efendi'nin Divan-ı Muhasebat azalığına görevlendirilmesine dair yazı, padişahın iradesi için Maliye Nezaretinden Sadarete gönderildi. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 379/82, 23 Mart 1867; Amasya Mutasarrıfı Sabık Ata Bey'in atanmasıyla ilgili Maliye Nezaretinin tezkiresi Sadarete gönderildi, buradan da huzura arz edildi. BOA, *İ.DH*, Nu. 39359, 26 Temmuz 1867.

¹¹³ Divan-ı Muhasebat Riyasetine Asım Bey'in tayin edilmesi, padişahın iradesiyle oldu, Hazine tarafından da bu yönde olumlu görüş bildirildi. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 406/82, 6 Mayıs 1868.

¹¹⁴ Evkâf-ı Hümayun Dairesinde bulunan Meclis-i Teftiş Azası Sahip Bey'in Divan-ı Muhasebat Azalığına tayini padişahın iradesiyle gerçekleşti. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 369/61, 6 Aralık 1866. Hasan Efendi'nin uhdesinde bulunan maaşla Divan-ı Muhasebat Azalığına tayin edilmesiyle ilgili tezkire huzura sunuldu ve burada kabul gördü. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 379/82, 22 Nisan 1867.

¹¹⁵ Divan-ı Muhasebat Azası Tahsin Efendi'nin Hassa Emanetine tayini, padişahın iradesiyle gerçekleşti. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 395/100, 7 Şubat 1868. Divan-ı Muhakemat Maliye Azası Enverî Bey'in Divan-ı İstinaf Riyasetine atanmasında padişahın iradesi olumlu yönde oldu. BOA, *İ.DH*, Nu. 40840, 10 Şubat 1869.

¹¹⁶ Divan-ı Muhasebat azasından Kamil Efendi'ye haiz olduğu saniye rütbesinin sınıf-ı evveli mütemayizine terfisi padişahın iradesiyle gerçekleşti. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 407/25, 10 Mayıs 1868. Divan-ı Muhasebat azasından Kamil Efendi'nin haiz olduğu saniye rütbesinin sınıf-ı evveli mütemayizine terfi ettirilmesiyle ilgili arz tezkiresinin iradesi olumluydı. BOA, *İ.DH*, Nu. 40038, 5 Mayıs 1868.

¹¹⁷ Divan-ı Muhasebat Azası Hüseyin Beyefendi'nin memuriyetten affedilmeleri de kabul edildi. BOA, *İ.DH*, Nu. 44439, 8 Ekim 1871. Divan-ı Muhasebat azasından Cemil Efendi, bir süredir memuriyetine devam edemediğinden malulen emekli olmasına karar verildi. BOA, *İ.DH*, Nu. 45762, tarih yok.

¹¹⁸ Divan-ı Muhasebat Reisi Emin Efendi'nin yerine Osmanlı maliyesi ve Hazinesi konusunda bilgisinden dolayı Zühdü Efendi'nin atanması düşünüldü. BOA, *İ.DH*, Nu. 45690, 19 Eylül 1872, lef 1. Maliye Müsteşarı Edip Bey, Divan-ı Muhasebat Reisliğine geçti. BOA, *İ.DH*, Nu. 46556, 25 Haziran 1873. Emin Bey de Mabeyn-i Hümayundan Divan-ı Muhasebat Azalığına tevcih edildi. Vakânüvis Ahmet Lütfi Efendi, *Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, hzl. Münir Aktepe, X, Ankara 1988, s. 61.

Nizamnamesine göre daireler, aza tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanırdı. Kararlar, oy çokluğuyla alınır, oyların eşitliği hâlinde reisin veya reis vekilinin oyu, iki oy olarak kabul edilirdi¹¹¹.

1. Divan-ı Muhasebat Reisi ve Azaları

Maliye Nezareti tarafından Sadaret aracılığıyla padişahın onayına sunulan¹¹² reis¹¹³ ve azalar, padişahın iradesiyle atanırlardı¹¹⁴. Reis ve azaların; başka bir kuruma tayini¹¹⁵, terfileri¹¹⁶ ve emekli edilmeleri de yine padişahın onayına bağlıydı¹¹⁷.

Nizamnamesinde reis ve aza olabilmek için gerekli şartlar açıkça belirtilmese de uygulamada Osmanlı maliyesi ve Hazinesi konusunda bilgili¹¹⁸, genellikle de mutasarrıflık, masârifât muhasebeciliği, maliye kâtipliği ya da defterdarlık yapmış kişilerin tercih edildiği görülmektedir¹¹⁹. Divan-ı Muhasebat Riyasetine çoğu zaman Divan-ı Muhakemat-ı Maliye Riyasetinde bulunan kişiler atanırdı¹²⁰. Maliye ve Muhakemat Daireleri reisleri de yine malî alanda tecrübeli kişilerden seçilirdi¹²¹. Zaman zaman bu atamalarda kurumlar arası becayiş yöntemi de kullanılırdı¹²².

Nizamnamesinde Divan-ı Muhasebat Daireleri, toplam 12 azadan oluşur, bir azalığın boşalması durumunda başkâtip ya da muhasebe mümeyyizlerinden münasip olan, bu boşluğu doldurur¹²³, şeklinde düzenlendi. Ancak uygulamada aza sayısının çoğu zaman tamamlanamadığı hatta Divan-ı Muhakemat-ı Maliye azası olan birinin başkâtiplik, yine aza olan bir şahsın da muhasebe mümeyyizliği görevini birlikte yürüttüğü de oldu¹²⁴.

2. Divan-ı Muhasebat Reisi ve Azalarının Güvenceleri, Maaşları, Terfileri

Divan-ı Muhasebat azalarının maaşları, rütbe ve terfiye göre belirlenmiştir. Azanın maaşı, rütbesinin rütbe-i evvel, rütbe-i sani veya rütbe-i salise olmasına göre değişmiştir¹²⁵. Bu rütbelerin de kendi içinde bâlâ, ûlâ gibi farklı kademeleri bulunmaktaydı¹²⁶. Terfi veya nişan verilmesi padişahın onayı alındıktan sonra kesinleşmekteydi¹²⁷.

Nizamname, reis ve azalara önemli güvenceler sağladı. Buna göre reis veya azalar; istifa etmedikçe, kanunen azilleri gerekmedikçe ya da tayin edilmedikleri sürece görevlerine son verilemeyeceği beyan edildi. Ancak bunların başka bir göreve nakilleri mümkün olmaktadır. Azledilmeme güvencesinin nazırlara hatta sadrazama dahi tanınmadığı göz önünde bulundurulursa bu maddenin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Günümüz hukukunda hakim ve savcılara tanınan bu güvencenin Divan-ı Muhasebat azalarına sağlanması, aynı zamanda padişahın yetkilerine getirilmiş önemli bir kısıtlama niteliğindedir. Divan-ı Muhasebat azaları, memuriyete yakışmayan hâl ve fiillerde buldukları zaman, diğer memurlara da uygulanan devlet hizmetinden ihraç müeyyidesine tâbi olmaktadır¹²⁸.

Divan-ı Muhasebat reisinin ve azalarının memuriyetleri belli bir süreyle sınırlanmadı. Ancak çeşitli hastalıklar sebebiyle göreve devam edememe durumunda olanlar, malulen ya da yaşlılık gerekçesiyle makul bir maaşla emekli edildiler¹²⁹.

Kuruluşundan üç yıl sonra çıkarılan nizamnameyle Divan-ı Muhasebatın görev ve yetkileri şu şekilde düzenlendi:

3. Maliye Dairesi

Her yılın sonunda bütün eyaletlerin, livaların ve İstanbul'da bulunan emanet, nezaret ve dairelerin usul ve nizamına göre mal varlıklarının, gelir ve giderlerinin tespiti Maliye Dairesi tarafından yapılır; gönderilenlerin, kalanların ve zimmeti tespit edilenlerin kayıtlarının düzenlendiği ve gösterildiği muhasebe defterleri önce Hazineye verilir, defterler burada incelendikten sonra bunların durumları gösterilir, Divana havale edilir ve Maliye Dairesinde görüşülerek nezarete bildirilirdi¹³⁰.

Taşra ve merkez emanet, nezaret ve idarelerinin defter kontrolleri Maliye Dairesi tarafından yapılırdı. Bu bağlamda Divan-ı Muhasebat; kurumların hesaplarının yanı sıra bütçe kontrollerini yaptı¹³¹, Hazine tarafından el koyulan bazı gelirlerini inceledi¹³² ve ödenmeyen vergilerin durumuna ilişkin kararlar aldı¹³³.

4. Muhakemat Dairesi

Hazine hissesinden öşür gelirleri ve vergileri toplama taahhütlerinde bulunan mültezimlerin ihale kurallarına aykırı hâl ve harekette bulunma girişimleri veya tahsile muvafakat verilmemesi sebebiyle bedelden indirim ya da ihaleyi fesih gibi girişimleri durumunda çıkan anlaşmazlıkları karara bağlamak, Muhakemat Dairesinin göreviydi¹³⁴.

Muhakemat Dairesi, 5 Eylül 1867 tarihinde Mesalih-i Umûmiye Dairesiyle birleştirildikten sonra bütünüyle bir mahkeme niteliği kazandı ve Divan-ı Muhakemat-ı Maliye adını aldı¹³⁵. Hazineye oluşturulan bu meclisin başına Divan-ı Muhasebat azası Asım Bey tayin edildi, dairenin diğer azalıklarına da uygun kişiler atandı¹³⁶.

Hazineyle şahıslar arasındaki uyuşmazlıklar, genel mahkemelerde bakılmayarak Divan-ı Muhakemat-ı Maliye Dairesinde çözüldü¹³⁷. Bu daire, çeşitli birimlerden havale edilen malî uyuşmazlıkları çözmekle kalmayıp, tebaanın dilekçeyle ilettiği ihbarlardan ya da şikâyetlerden de zaman zaman kendine verilen davaları da değerlendirdi¹³⁸. Ayrıca ortaya atılan iddiaların Hazinece yapılan ön incelemeden sonraki nihai inceleme de yine Divan-ı Muhakemat-ı Maliye tarafından yapılmaktaydı¹³⁹.

Divan-ı Muhakemat-ı Maliye, ihaleye fesat karıştırma¹⁴⁰ gibi davalarda gerekli incelemeyi yaptıktan sonra tüm delilleri değerlendirerek hüküm vermekteydi. Bu daire, bazı suiistimallerin soruşturulması amacıyla sorumluların Divana çağrılarak sorgulanmasını da gerçekleştirmekteydi¹⁴¹.

Sarraf esnafının iltizamla ilgili davaları uzun bir süre, önce Hazine-i Hassada kurulan komisyon tarafından incelendi sonra Divan-ı Muhakemat-ı Maliyede karara bağlandı. Sarraf esnafının taahhüt ve çeşitli muamelelerine ilişkin ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların Divan-ı Muhasebatta oluşturulacak özel bir kurul aracılığıyla çözüm-

¹¹⁹ Divan-ı Muhasebat Riyasetiyle Maliye Müsteşarlığına ehliyetinden dolayı Masârifât Muhasebecisi Emin Efendi'nin atanması onaylandı. BOA, *İ.DH*, Nu. 44853, 30 Ocak 1872. Salih Bey'den boşalan Divan-ı Muhasebat Azalığına Maliye Nazırı'nın da tensibiyle Tuna Defterdarı İshak Rıza Efendi atandı. BOA, *İ.DH*, Nu. 45034, 22 Mart 1872. Maliye Kâtibi Rıza Bey'in Divan-ı Muhasebat Reisliğine tayini. BOA, *İ.DH*, Nu. 49820, 11 Aralık 1875. Divan-ı Muhasebat Riyaseti, Kıbrıs eski Mutasarrıfı Halet Bey'e tevcih edildi. Divan-ı Muhasebat Azalığı, Masârifât eski Muhasebecisi Sabık Aziz Efendi'ye tevcih edildi. Van ve Hakkari eski Mutasarrıfı Sabık Veysi Paşa'ya Divan-ı Muhasebat Azalığı tevcih edildi. Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, X, s. 112, 123, 124.

¹²⁰ Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XII, s. 10, 48.

¹²¹ Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XIV, s. 67.

¹²² Divan-ı Muhasebat azasından Agaton Efendi'ye Telgraf Müdürlüğü, Divan-ı Muhasebat Azalığı da Telgraf Müdürü Diran Bey'e tevcih edildi. Divan-ı Muhasebat azasından Ali Bey'e Maliye Mektupçuluğu, Maliye Mektupçusu Emin Efendi'ye de Divan-ı Muhasebat Azalığı tevcih edildi. Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, X, s. 112, 127.

¹²³ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Evvel, Madde 5.

¹²⁴ BOA, *İ.DH*, Nu. 49993, 26 Ocak 1876.

¹²⁵ BOA, *İ.DH*, Nu. 46197, 19 Mart 1873, lef 1-2; Gelibolu Mutasarrıfı Asım Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Azalığına atanması. BOA, *İ.DH*, Nu. 46930, 6 Nisan 1873.

¹²⁶ Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XII, s. 106-107; Ulâ sınıf-ı sâni rütbesi Divan-ı Muhasebat azasından Mesrur Bey, Ali Bey ve Sadık Efendi'ye tevcih edildi. Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XII, s. 40, 48; Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XIII, s. 13.

¹²⁷ Divan-ı Muhasebat azasından Cemal Bey'in rütbesinin padişahın iradesiyle evvel-i sınıf-ı sanisine yükseltilmesine karar verildi. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 450/61, 23 Mart 1873. Divan-ı Muhasebat Reisi Zühdü Efendi'ye üçüncü rütbeden bir kıta Mecidiye Nişanı tevcih edildi. BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 450/61, 23 Mart 1873; Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, X, s. 114, 138.

¹²⁸ BOA, *İ.DH*, Nu. 39204, 28 Mayıs 1867.

¹²⁹ Divan-ı Muhasebat azasından Cemil Efendi bir süredir memuriyetine devam edemediğinden malulen emekli olunmasına karar verildi. BOA, *İ.DH*, Nu. 45762, 12 Ekim 1872, lef 1-2.

¹³⁰ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Sâni, Madde 1.

¹³¹ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 360/70, 22 Temmuz 1866.

¹³² BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 455/16, 13 Mayıs 1873, lef 1.

¹³³ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 544719, 26 Mayıs 1873.

¹³⁴ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Salis, Madde 1.

¹³⁵ BOA, *İ.DH*, Nu. 39408, 5 Eylül 1867.

¹³⁶ 1869 yılında Divan-ı Muhakemat-ı Maliye Riyasetine Ali Bey atanmıştır. *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, Nu. 4577, 8 Mayıs 1869, s. 1; Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XI, s. 87; Mesela, Tahsilat eski Muhasebecisi İzzet Efendi Divan-ı Muhakemat-ı Maliye Azalığına atandı. Ahmet Lütfi, *Lütfi Tarihi*, XII, s. 62.



Dönemin Önde Gelen
Sarrafından:
Sarraf Avram Kamondo
(IRCICA Arşivi)

¹³⁷ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 445/44, 13 Ocak 1873, lef 1-2.

¹³⁸ "İskilli Çelebizade Ahmet Efendi'nin evlat bırakmadan vefatı dolayısıyla uhdesinde olan mahlume ve iki bin kese ve kıymetli emlâkını Osman Efendi adında bir âdem kapatmak derdinde olup bunu da oradan bir zat arzuhâl ile şikâyet etmiş ve durumun Divan-ı Muhakemat-ı Maliyeye tevdi edilmesi ve buradan bir tahkikat yapılması görevleri verilmiştir." BOA, A.MKT.MHM, Nu. 413/31, 12 Temmuz 1868, lef 1-4.

¹³⁹ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 430/81, 29 Aralık 1868, lef 1-3.

¹⁴⁰ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 429/28, 15 Haziran 1868, lef 1-3.

¹⁴¹ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 453/75, 5 Mayıs 1873, lef 2.

¹⁴² Suret-i resmîyede sarraf itlak ve itibar olunan esnafın muamelat-ı sarrafiye ve ümur-ı taahhüdiyeye dair vuku' bulacak kâffe-i hususatı fasl-ı saliste gösterildiği vecihle Divan-ı Muhasebat Muhakeme Dairesinde müceddeden teşkil olunacak heyet-i mahsusa marifetiyle fasl ve rü'yet olunacak ve sarrafan ile müşterileri beyinde olan ahz ve i'ta münazaasına dair arzuhâller doğruca Divan-ı Muhasebat Riyasetine havale ile bunlardan şer'i şerif veyahut ticaret meclisine vesair mahalle müracaatı lazım gelenler olur ise heyet-i mezkure tarafından tanzim edilecek i'lam üzerine havale kılınacaktır. BOA, i.MMS, Nr. 35/1458, 16 Mart 1867, lef 1-30.

¹⁴³ BOA, A.MKT.MHM, Nr. 418/77, 26 Temmuz 1868, lef 4.

leneceği, sarraf ve müşteri arasındaki problemlere ilişkin dilekçelerin de doğrudan doğruya Divan-ı Muhasebat Reisliğine havale edileceği ve gerekirse buradan genel mahkemelere ya da ticaret meclisine havalesine Muhakeme Dairesinde oluşturulan bu heyetçe karar verileceği Sarraflar Nizamnamesi'nin birinci maddesinde belirtildi¹⁴². 1868 yılında ise bu tür davalara artık Ticaret Nezaretinde kurulacak komisyon tarafından bakılacağına ve eski dava kayıtlarının Ticaret Nezaretine gönderilmesi gerektiğine karar verildi. Ancak Divan-ı Muhakemat Dairesi sarraflara ilişkin bu davaların temyizini yapmaya devam etti¹⁴³.

1863 tarihli Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi'nin 3. maddesine göre, Divan-ı Muhasebatta verilen ilamların başka mahalde görüşülmesi kabul edilmese de Hazine, mültezim ve müteahhit arasındaki hukuk davalarının Meclis-i Vâlâda istinafi (bir mahkemede verilen karar için bir üst mahkemeye baş vurarak feshini isteme) uygun bulunmaktaydı. 1865 Nizamnamesi'nde ise, istinaf ve temyize ilişkin bir hükme yer verilmeyerek kararların kesinliği kabul edildi. Bununla beraber 1868 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyenin Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye adlarıyla ikiye

ayrılmasından sonra¹⁴⁴ idarî yargıda temyize ilişkin incelemeler Şura-yı Devlete havale edildi¹⁴⁵. Özellikle mültezim ve müteahhitlerle alakalı Muhakemat Dairesinde ele alınan uyuşmazlıkların temyizi Şura-yı Devlette görülmeye başlandı¹⁴⁶.

5. Divan-ı Muhasebat Genel Kurulu

Nizamnameye göre genel kurul toplantıları, Maliye ve Muhakemat Dairelerinde karşılaşılan bazı mühim meseleleri görüşmek üzere her pazartesi veya gerekli görülmesi halinde olağandışı durumlarda haftanın başka günlerinde tüm azaların katılımıyla yapıldı. Burada alınan kararlar, Divan Genel Kurulunca mühürlenip onaylandıktan sonra kesinlik kazanırdı¹⁴⁷.

6. Divan-ı Muhasebatta Yapılan Hukukî ve İdarî Düzenlemeler

Nizamnameye göre Hazine tarafından konulması, değiştirilmesi veya düzeltilmesi gereken kurallar; gerektiğinde gelir ve gider muhasebecilerinin ve görüşü alınması gereken diğer kişilerin de katılımıyla Divan Genel Kurulu tarafından müzakere edilecek, alınan kararlar, Meclis-i Vâlâ Kavanin ve Nizamât Dairesi tarafından incelenecek, buradan çıkacak karara göre düzenlenecek mazbata, nezarete takdim edilecekti¹⁴⁸.

Bu bağlamda Divan-ı Muhasebat, özellikle imtiyaz sözleşmelerinin hazırlanmasında etkin bir rol üstlendi¹⁴⁹. Ayrıca bazı görevlilerin başka bir kuruma tabi kılınmasına ilişkin idarî düzenlemelere ait kararların alınmasında Meclis-i Vâlâ ile birlikte hareket etti¹⁵⁰. Hatta Maliyeyi ve Hazineyi ilgilendiren bazı iş başvurularının Divan-ı Muhasebata ileildiği dahi görülmekteydi¹⁵¹. Bunlardan başka mültezimlerin masraflarının artması gibi fevkalade durumlarda uğradığı zarar ve ziyanın araştırılması ile ilgili Meclis-i Vâlâya gönderilmesi gereken raporlar da Divan-ı Muhasebat tarafından hazırlandı¹⁵². Avrupalı bir tüccara Hazineden yapılacak ödemenin miktarını ve ödeme şeklini belirleyen tahsilât komisyonunca düzenlenen bir mazbata yine Divan-ı Muhakemat-ı Maliye tarafından onaylandıktan sonra geçerlilik kazandı¹⁵³.

Diğer taraftan Divan-ı Muhasebat, Hazineye terk kaydının düzenlenmesiyle¹⁵⁴ ilgilendiği gibi para değerlerinde düzenleme yapma gibi önemli kararları da alma yetkisine sahipti¹⁵⁵. Zeamet ve tımarların düzenlenmesiyle ilgili 1869 tarihli nizamname layihası, Divan-ı Muhasebat tarafından kaleme alındı¹⁵⁶. Dolayısıyla Divan, malî alanda çıkarılan bazı kanunî düzenlemelerin yapılışında da bulundu. Birçok malî meselenin karar merciine iletilmeden halline ait ön raporları hazırlaması¹⁵⁷ Divana devlet yönetiminde, özellikle malî konularda, meseleyi ilk elden inceleyen birim sıfatıyla önemli bir mevki kazandırdı.

7. Divan-ı Muhasebatta Kurulan Komisyonlar

Nizamnamesine göre gerek Maliye gerek Muhakeme Dairelerinde uzun uzadıya mütalaa ve tetkik gerektiren hususlar için azalardan ve konusuna vakıf ehil kişilerden komisyonlar kurulacak, bunların hazırladıkları raporlar, dairelerinde ayrıca incelendik-

¹⁴⁴ Orhan Özdeş, "Danıştay'ın Tarihçesi", *Yüzyıl Boyunca Danıştay, 1868-1968*, Ankara 1968, s. 53.

¹⁴⁵ *Düstur*, I. Tertip, I, 1 Nisan 1868, s.703-706; İsmail Hakkı Göreli, *Devlet Şûrası*, (Şurayı Devlet-Danıştay), Ankara 1953, s. 9-10; Orhan Özdeş, "Danıştay'ın Tarihçesi", *Yüzyıl Boyunca Danıştay, 1868-1968*, s. 66-67; Fethi Gedikli, *Şura-yı Devlet, Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla*, Ankara 2008, s. 19 vd. "İkinci daire Maliye ve Evkaf umuruna bakar, şöyle ki her nevi vâridât-ı devletin ahz ve tahsiline ve emval-i Hazinenin muhafaza ve hüsn-i idaresine ve evkafın idare-i umumiyesine dair nizamât ve kavanine müteallik olarak kezlilik Şura-yı Devlet'e resmen havale olunan mesalihin tezekkür ve tetkikine memurdur."

¹⁴⁶ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 430/81, 29 Aralık 1868, lef 1-3.

¹⁴⁷ BOA, I.DUİT, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Evvel, Madde 9.

¹⁴⁸ BOA, I.DUİT, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Evvel, Madde 10.

¹⁴⁹ Eskişehir kazası civarında bulunan lületaşı madenlerinin on yıl müddetince imtiyazına komando Bazargan taahhüdü ile Demürcüzaade Andofak'a ihalesi konusunda bir mazbata hazırlandı. BOA, A.MKT.MHM, Nu. 375/19, 24 Şubat 1867.

¹⁵⁰ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 370/44, 17 Aralık 1866.

¹⁵¹ BOA, A.MKT.MHM, Nu.371/29, 25 Aralık 1866.

¹⁵² BOA, A.MKT.MHM, Nu. 373/48, 30 Ocak 1867.

¹⁵³ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 419/24, 26 Ağustos 1868, lef 2.

¹⁵⁴ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 446/66, 2 Şubat 1873.

¹⁵⁵ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 467/72, 29 Ekim 1873.

¹⁵⁶ BOA, I.MMS, Nu. 37/1530, 19 Mayıs 1869, lef 1.

¹⁵⁷ Askerî Zaptiye ile hapis olanların hastane masraflarının karşılanmasına ilişkin bir meselede Divan-ı Muhasebat bir mazbata tanzim etti. BOA, I.DH, Nu. 40562, 3 Kasım 1868.



Bâbiâlî'den Bir Görünüm (IRCICA Arşivi)

¹⁵⁸ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, Kısım-ı Evvel, Madde 12.

¹⁵⁹ Sarrafan Mesalihu Komisyonu Riyaseti daha sonra Divan-ı Muhasebat Riyasetiyle birleştirilmiştir. BOA, *İ.MV*, Nu. 563/25310, 13 Kasım 1866, lef 6.

ten sonra karar verilecekti¹⁵⁸. Bu şekilde kurulan alt komisyonların zamanla devamlı hâle geldiği hatta haftada iki gün toplantı yaptığı görülmektedir. “*Sarrafan Mesalihu Komisyonu*” gibi belli bir alanda ihtisası sağlanan buna benzer komisyonlarda Divan-ı Muhasebat reisinden ayrı bir reis de bulunurdu¹⁵⁹.

B. 1876 Anayasası ve Divan-ı Muhasebat Kararnamesi

Anayasanın 105. maddesinde yer alan “*Emvâl-i devletin kabz ve sarfına memûr olanların muhâsebelerini rüyet ve devâ’irden tanzîm olunan sâl muhâsebelerini tedkik iderek hülâsa-i tedkikât ve netice-i mütâlâ’âtını her sene bir takrîr-i mahsûs ile Heyet-i Meb’ûsân’a ‘arz eylemek üzere bir Dîvân-ı Muhâsebât teşkîl olunacaktır. Bu Dîvân her üç ayda bir kere ahvâl-i maliyeyi Riyâset-i Vükelâ vasıtasıyla bâ-takrîr tarafı Hazret-i Padişahiye dâhi ‘arz eder*” hükmü,

106. maddesindeki “*Dîvân-ı Muhâsebât’ın a’zâsı on iki kişiden müretteb olacak ve her biri Heyet-i Meb’ûsân’dan ekseriyetle ‘azlinin lüzûmu tasdik olunmadıkça memûriyetinde kayd-ı hayat ile kalmak üzere bâ-irâde-i seniyye nasb olunacaktır*” hükmü ve

107. maddesindeki “*Dîvân-ı Muhâsebât a’zâsının evsâfi ve vezâ’ifinin tafsîlâtı ve sûret-i istîfâ’ ve tebdîl ve terakki ve tekâ’üdü ve aklâmının keyfiyeti teşkîli bir nizâm-ı mah-*

sûs ile ta'yîn olunacaktır"¹⁶⁰ hükmü Divan-ı Muhasebatın kuruluşu ve keyfiyeti hakkındaydı.

Dünyada Divan-ı Muhasebat benzeri kurumlar varlıklarını bir anayasaya borçluysen Osmanlı Divan-ı Muhasebatı bunun bir istisnasını oluşturdu. Zira bu tür kurumlar yetkilerini yasal dayanakları olan anayasadan almakta ve devlet müesseselerinin, dairelerinin hesaplarını meclis namına denetlemekteydi. Dolayısıyla bir anayasa olmadan kurulan Osmanlı Divan-ı Muhasebatı özgün bir kurumdur. Divan-ı Muhasebatın anayasal bir kurum niteliği kazanması Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanunuesasi'nin 23 Aralık 1876 tarihinde ilanı ile birlikte gerçekleşti. Divan-ı Muhasebat anayasada yer verilerek azalarına tanınan güvencelerin tasdik edilmesi oldukça önemliydi. Ayrıca ilk Meclis-i Umuminin teşkiliyle hesap inceleme sonuçlarının buraya bildirilmesi de günümüz sistemine uygun bir düzenlemeydi. O günkü şartlarda maliyeye ait aynı bilgilendirmenin, üç ayda bir Meclis-i Vükela aracılığıyla padişaha da yapılması kararlaştırıldı. Divan-ı Muhasebatın aza sayısı, 12 olarak korunmuş, azanın azledileme ve ömür boyu görevine devam etmesi şartı anayasada yinelenmiştir. Anayasada Divan-ı Muhasebatın yeniden faaliyete geçirilme gerekçesi ve görevlerine değinilirken konunun ayrıntılarının düzenlenmesi, kurumla ilgili hazırlanacak bir kanuna bırakıldı.

1. 1879 Tarihli Divan-ı Muhasebat Kararnamesi

1876 Anayasası kabulünden iki yıl sonra padişahın meclisi yasama yılı başında toplantıya davet etmemesi üzerine hem meclis süresiz tatil edildi hem de anayasa askıya alındı.

Kanunuesasi hükümlerine uygun biçimde Divan-ı Muhasebatın yeniden faaliyete geçirilmesi hususu Meclis-i Mebusanın 11 Haziran 1877 tarihli oturumunda "*Muvazene-i Maliye Kanunu*" görüşülürken gündeme getirildi. Görüşmelerde, oluşturulacak Divan-ı Muhasebatın Şura-yı Devlete denk bir maliye meclisi olacağı ifade edildi. Ayrıca Divanın bir hükümet heyeti olduğu, Maliye Nazırı'nın emri altında olmadığı, Maliye Nezaretinden ayrı ve müstakil bir yapı arz ettiği de vurgulandı¹⁶¹.

28 Temmuz 1877 tarihinde Tanzimat Dairesine gelen Divan-ı Muhasebat kanun layihası¹⁶², Şura-yı Devlet Genel Kurulunda görüşüldü ve şu kararlar alındı¹⁶³:

Önce, layihanın 3. maddesi, Kanunuesasi'nin 106. maddesindeki azaların kaydı hayat (ömür boyu) şartıyla atanması hükmüne reisler de ilave edilerek değiştirilmiştir.

İkinci olarak, 1863 Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi'nin 10. maddesinde yer alan "*Divan-ı Muhasebat'ın bütün memurları and içer*" mealindeki hükmün genel kurulla gelen söz konusu layihada bulunmadığı tespit edilince, bu madde biraz daha genişletilerek layihaya dahil edilmiştir. Buna göre layihanın 4. maddesi reis, azalar ve müdde-i umûmî sadrazamın huzurunda, başkâtip, mümeyyiz ve mülazımların Kanunuesasi'nin 46. maddesi¹⁶⁴ gereğince Divan-ı Muhasebat Dairesinde and içerek¹⁶⁵ görevlerine başlayacakları hükmü genişletilerek layihaya eklenmiştir. Ayrıca "*harcamaların tahsis edilen*

¹⁶⁰ *Düstur*, I. Tertip, IV, s. 4.

¹⁶¹ *Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, 1293=1877*, hzl. Hakkı Tark Us, Kırk Yedinci İnikad, 11 Haziran 1877, I, İstanbul 1939, s. 353.

¹⁶² Tanzimat Dairesine gelen layiha 62 madde 8 fasıldan oluşmaktaydı. Birinci fasıl Divan-ı Muhasebatın suret-i teşkil ve dairelerinin taksimi, heyetin reis ve azasıyla yazı işlerinin miktarını göstermekteydi. İkinci fasıl Divan-ı Muhasebatın vazifesine, 3. fasıl müdde-i umûmînin vazifesine ilişkin hususlara, 4. fasıl başkâtipin vazifesine, 5. fasıl muhasebeciler tarafından verilecek hesap hülasalarının suret-i tetkikine, 6. fasıl dairelerde tetkik edilip Heyet-i Umûmiye havalesine lüzum görülen hesapların suret-i muhakemesine, 7. fasıl her nezaret ve daire tarafından tanzim edilen Maliye Nezaretine ita ve Divan-ı Muhasebatı havale olunacak sal muhasebelerinin suret-i tetkikine, 8. fasıl ise Divanın umur-ı maliyesi muhasebatının tetkik ve muhakematla muamelatı hesabıye ıslahatına dair makam-ı celil Sadarete ve Heyet-i Mebusana ita olunacak layihaların tanzimine, itasına ve teferruatını tarif ve beyanına dairdi. Tanzimat Dairesinden genel kurula sevk edilen layiha ise 8 fasıl ve 65 maddeden oluşmaktaydı. BOA, *Y.PRK.ML*, Nu. 12/61, 1890.

¹⁶³ 17 Ekim 1877 tarihinde Şura-yı Devlet Genel Kurulunda Divan-ı Muhasebat layihası görüşülerek ilaveler yapıldı. BOA, *Y.PRK.ML*, Nu. 12/61, 1890.

¹⁶⁴ **Kırk Altıncı Madde:** "*Meclis-i Umumi Azaltığına intihap veya nasbolunan zevat meclisin yevm-i küşadında Sadrazam huzurunda ve o gün hazır bulunmayan olursa mensup olduğu heyet müctemi olduğu hâlde reisleri huzurunda zat-ı hazret-i padişahiye ve vatanına sadakat ve kanunuesasi ahkâmına ve uhdesine tevdi olunan vazifeye riayetle hilafından mücanebet eyleyeceğine tahlif edilir.*" şeklindedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri-Sened-i İttifaktan Günümüze*, Ankara 1985, s. 36.

¹⁶⁵ Şura-yı Devlet Genel Kurulunda, Divan mensuplarının yemin ederek göreve başlamaları mevzusu üzerinde özellikle duruldu. Çünkü devletin ve umuma ait tesisatın muhasebatını tetkike ve memurin-i Maliyenin hesabı müteallik muhakematını rümete memur olmuş ve vazifeten kendisine istiklalîyet verilmiş bir heyetin yemin etmeden vazife ifası uygun görülmedi. BOA, *Y.PRK.ML*, Nu. 12/61, 1890.

¹⁶⁶ Aynı yer.

¹⁶⁷ Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, II, Beşinci İnikad, 5 Ocak 1878, s. 93.

¹⁶⁸ Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, II, Altıncı İnikad, 7 Ocak 1878, s. 100.

¹⁶⁹ Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, II, Yedinci İnikad, 9 Ocak 1878, s. 108-109.

¹⁷⁰ Meclisin tatiline dair 13 Şubat 1878 tarihli tezkire-i seniyyeyi Müsteşar Beyefendi kürsi-i hitabete çıkarak kıraat eder. Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, II, Yirmi Dokuzuncu İnikad, 15 Şubat 1878, s. 406.

yönde yapılıp yapılmadığını, gelir ve giderlerin vakt ü zamanıyla tesviye olunup olunmadığı, maliye memurlarının kanun ve nizamla uygun hareket edip etmedikleri, Divan'dan çıkan ilamlara uygun davranılmamasından dolayı mesuller hakkında gerekenin yapılıp yapılmadığı” hususlarıyla ilgili bazı fıkralara da ilaveler yapıldı¹⁶⁶.

Şura-yı Devlette son şekli verilen kanun layihası matbu hâle getirilerek aynı ay içerisinde Bâbîâliye gönderildi. Gereken yazışmalardan sonra da layiha, buradan Meclis-i Mebusana sevk edildi.

Divan-ı Muhasebat layihası, Meclis-i Mebusanın 5 Ocak 1878 tarihli oturumunda görüşüldü. Kanun görüşme usulü gereğince bu layiha için encümen oluşturuldu ayrıca mebusların bendler hususunda görüşlerini beyan edebilecekleri belirtildi. Görüşmeler sırasında özellikle birkaç husus ön plana çıktı:

Bunlardan birincisi, reis-i evvelin reis-i saniyi tayini hususuydu. İkincisi ise, Divan-ı Muhasebatın yargılama yetkisine sahip olmasının yerinde olup olmadığıydı. Özellikle ikinci hususta ilginç diyaloglar geçti. Esasen Divan-ı Muhasebatın yargılama yetkisinin olmaması gerektiği yönünde Meclis-i Mebusan üyelerinden bir kısmının savunduğu bu görüş, Divanın belli bir süre yargılamada bulunmamasına sebep oldu¹⁶⁷.

Meclis-i Mebusanın 7 Ocak 1878 tarihli oturumunda Divan-ı Muhasebat Kanunu görüşülmeye devam edildi, muhakeme kısmıyla ilgili tartışmalar sürdü¹⁶⁸.



Sultan II. Abdülhamid
(İRCICA Arşivi)

9 Ocak 1878 tarihli oturumda Divan-ı Muhasebatın gereksiz olduğu görüşleri ortaya atıldı, bunun üzerine Meclis, ilgili kanun tasarısının müzakere edilip edilmemesi konusundaki kararı komisyonların vermesini oy çokluğuyla kabul etti¹⁶⁹. Böylece Divan-ı Muhasebat kanun tasarısı encümenine havale edildi.

Divan-ı Muhasebat kanun layiha, encümeden bir türlü gelmediği için tekrar gündeme alınamadı, kanun onaylanmadan Meclis, 14 Şubat 1878'de tatil edildi¹⁷⁰. Dolayısıyla Kanunuesasi'nin Divan-ı Muhasebata ait hükümlerin ifası amacıyla hazırlanan 28 Temmuz 1877 tarihli kanun layihasının meclis onayı, Meclis-i Umuminin toplanması mümkün olmadığından yapılamadı.

Daha sonra Divan kanun layihası, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde kararname layihası şeklinde kaleme alınarak Şura-yı Devlet Genel Kurulunda görüşüldü ve Bâbiâliye sevk edildi¹⁷¹. Layiha, Meclis-i Vükelada tekrar ele alınarak gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra matbu hâle getirilerek Encümen-i Mahsus-ı Meşverette okunması ve mütalaa edilmesi için gönderildi. Layiha, burada aynen kabul edilerek Bâbiâliye geri gönderildi¹⁷².

Sadaret, 16 Kasım 1879 tarihinde Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'ni padişaha arz etti. Sultan II. Abdülhamid, 18 Kasım 1879 tarihli iradesiyle kararnameyi Sadarete iade kıldı¹⁷³. Böylece onaylanan yasal düzenleme, “*Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair Kararname*” adıyla yürürlüğe konuldu¹⁷⁴.

Fransız Genel Muhasebe Kararnamesi'nin Sayıştaya ait hükümlerinden esinlenen bu kararname, 1934 yılına dek yürürlükte kaldı¹⁷⁵.

2. Kararnamenin Getirdiği Yenilikler

Kararnameye göre Divan-ı Muhasebat 1 reis, 12 aza, 1 müdde-i umûmî, 1 başkâtip, 10 mümeyyiz ve 10 mülazımdan müteşekkil, iki dairesel bir organ şeklinde kuruldu¹⁷⁶. Reis ve azalar padişah tarafından atanacak ve Meclis-i Mebusanda bunların azli için çoğunluk kararı alınmadığı sürece ömür boyu görevde kalacaklardı¹⁷⁷.

Divan-ı Muhasebatın görevleri “*Devlet maliyesi adına almaya ve harcamaya yetkili birimlerin muhasebelerini ve yıllık hesaplarını kontrol etmek, her üç ayda bir malî duruma ait raporu padişaha arz etmek, mal memurlarının maliyeye ve muhasebeye ait yargılamalarını yapmak*” şeklinde düzenlendi¹⁷⁸.

Divan-ı Muhasebat iki daireye ayrıldı: Divan Reisi, (reis-i evvel) azalardan birini ikinci reis (reis-i sani) olarak belirlerdi. Azalardan birinin mazereti olması hâlinde onun yerine diğer daireden bir aza çağırırdı. Bu mümkün olmazsa dairede bulunan mümeyyizlerden biri o azaya vekalet ederdi. Dairelerde kararlar oy çokluğuyla alınırdı. Oyların eşitliği durumunda reis oyu, iki oy sayılırdı. Ancak bir konuda karar alınabilmesi için ikinci reisin dışında dört azanın da hazır bulunması şarttı. Muhalifler görüşlerini zabıt ceridesine kaydettirebilirlerdi. Birinci reisin lüzum görmesi hâlinde iki daire birleştirilerek birinci reisin riyasetinde genel kurul toplanırdı.

Kararnamenin getirdiği önemli bir yenilik kurum kadrosuna bir müdde-i umûmî (savcı) dâhil edilmesiydi. Müdde-i umûmî, göreviyle ilgili iddiaları ve ifadeleri yazılı olarak birinci reise sunardı. Yine Divana hesapları göndermesi gereken memurların defterini düzenlettirecek, bunların hesaplarını teslim edip etmediklerini kontrol ve işini aksatanların cezalandırılmasını talep etmek müdde-i umûmînin göreviydi. Müdde-i umûmî, aynı zamanda dairelerde toplantıların düzenli yapılıp yapılmadığını, mümeyyiz ve mülazımların vazifelerini yerine getirip getirmediğini de kontrol ederdi. Görevde ihmal söz konusu olursa bu durumu reis-i evvel yazılı olarak bildirirdi¹⁷⁹. Müdde-i umûmî, ayrıca Divan-ı Muhasebat hüküm ilamlarının suretlerini

¹⁷¹ 28 Temmuz 1877 tarihli Divan Kanun Layihası daha sonra yeniden kaleme alındı. 17 Temmuz 1878 tarihli bu layiha, kaleme alındıktan sonra Tanzimat Dairesine gönderildi burada tetkik ve mütalaa olundu. Daha sonra mazbata düzenlenerek Şura-yı Devlet Genel Kuruluna sevk edildi. BOA, Y.PRK.ML, Nu. 12/61, 28 Temmuz 1878.

¹⁷² 16 Kasım 1879 tarihinde Meşveret Meclisinden matbu şekilde Bâbiâliye son şekli gönderildi. BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 16 Kasım 1879, lef 3.

¹⁷³ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 18 Kasım 1879, lef 1.

¹⁷⁴ “*Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair Kararname*”, BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878. Kararnamenin matbu olarak basılmasıyla ilgili olarak bk. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 6, 27 Kasım 1879, s. 8.

¹⁷⁵ 31 Mayıs 1862 tarihli Fransız Muhasebe-i Umûmiye Kanunu için bk. Andre Bisson, *Finances Publiques Françaises*, I, Budget-Tre-sor, Paris 1934, s. 260.

¹⁷⁶ “*Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezaifine Dair Kararname*”, BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Birinci Fesil, Madde 2.

¹⁷⁷ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Birinci Fesil, Madde 3.

¹⁷⁸ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Birinci Fesil, Madde 1.

¹⁷⁹ BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Üçüncü Fesil, Madde 21-23.

¹⁸⁰ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Üçüncü Fasil, Madde 24-26.

¹⁸¹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 41.

¹⁸² BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 44.

¹⁸³ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 47.

¹⁸⁴ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 49.

¹⁸⁵ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 50.

¹⁸⁶ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 51.

¹⁸⁷ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 52.

¹⁸⁸ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 53.

Maliye Nezaretine tebliğ ederdi. İncelenmesini gerekli gördüğü hesap defterlerini ve evrakı mütalaa için ilgililerden isteyebilirdi. Borca karşılık satılması gereken mallarla ilgili çeşitli hususlarda karar verilmeden bunlar müdde-i umûmîye tebliğ edilirdi. Mal hesap memurlarıyla ilgili mümeyyizlerce sahtekârlık ve rüşvet isnat edilirse müdde-i umûmî, daireye davet edilir ve onun reyine başvurulurdu¹⁸⁰.

Kararnameye göre hesapların incelenip, denetlenmesi için mümeyyizlere dağıtımını reis-i evvel yapardı. Mümeyyizler bu hesapları bizzat incelerdi. Her dairenin reisi, mümeyyizlerin verdiği özet rapor evrakını daire azalarına yönlendirirdi. Hesapların muhakemesi ise şöyle yapılırdı: Konunun incelemesinde görevli olan aza, hesapla ilgili raporu düzenleyen mümeyyizlerin o meseleye dair görüşlerine kendininkini ekler ve bunu gerekçesiyle birlikte Divana sunardı. Divan da buna göre kararını verirdi. Dairece lüzum görülmesi ve reis-i evvel tarafından da onaylanması hâlinde mesele bir daha incelenmek üzere genel kurula havale edilirdi¹⁸¹.

Divan-ı Muhasebatın hüküm ve kararları ya geçici ya da kesin¹⁸². Ancak Divan-ı Muhasebat bir hesap hakkında kesin bir karar vermiş olsa bile hükümden sonra elde edilen evrak-ı müsbiteye dayanarak mal memurlarının başvurusu veya Divanın resen karar vermesi ya da hesaplar incelenirken bir yanlışlığın tespiti halinde müdde-i umûmînin önergesiyle o hesabın yeniden incelenmesine karar verebilirdi¹⁸³.

Divan-ı Muhasebat Riyaseti, hesapları incelerken sahtekârlık veya rüşvet gibi bir suç olduğunu tespit ederse bu durumu Maliye Nezaretine bildirirdi. Bunun muhakemesini Şura-yı Devlette ve idare meclislerinde yaptırmak üzere Sadarete müracaat ederdi¹⁸⁴.

Ayrıca Divan-ı Muhasebatın mal memurları hakkındaki kararları her halde uygulanırdı. Bir mal memuru, Divanın muhakeme usulünü ya da kanunun ihlal edildiğini düşünüyorsa ilamın tebliğ edildiği tarihten itibaren üç ay içinde temyiz yoluna başvurabilirdi. Maliye Nazırı ve Vükela-yı Devlet de, dairelerine ait hususlar sebebiyle süresi içinde kararın Şura-yı Devlette bozulması için Sadaret makamına başvurabilirdi¹⁸⁵. Divanın verdiği karar bozulursa bu dava, kararı veren dairede değil, bir başka dairede görülürdü¹⁸⁶. Önceki kararı veren dairenin azası, davanın görüleceği bu yeni daireye geçmişse bu azalar davada bulunmazlar, onların yerine geçici olarak başka bir aza tayin olunurdu¹⁸⁷. Divanın kararı sadece tetkikatı yapılan mal memuru hakkındaydı. Bu memur dışında, mesela mutasarrıf gibi amirlerin yargılanması, duruma göre Divan-ı Âlî veya Şura-yı Devlette yapılırdı¹⁸⁸.

Her nezaret ve daire, yıllık hesaplarının bir örneğini, ait olduğu yıl sonundan itibaren bir yıl içinde Maliye Nezaretine takdim etmek zorundaydı. Maliye Nezareti, dairelerden aldığı yıllık hesapları tetkik ettikten sonra genel hesap cetvellerini, ait olduğu yılın bitiminden itibaren iki yıl içinde düzenleyerek Divan-ı Muhasebata gönderirdi. Divan-ı Muhasebat, Maliye Nezaretinden gelen genel hesap cetvellerini ve her dairenin yıllık hesaplarını sırasıyla müzakere ve tetkik ile o dairenin mal memurlarını, sandık

eminlerini çağırarak onların hesaplarını ve ellerinde bulunan harcama senetlerini, evrakı, normal ve acil masraf edilenleri, Sadarettin Maliye Nezaretine yazılan buyrukları ve diğer evrakı tek tek mütalaa ederek hesapların ait olduğu yıl sonundan itibaren dört yıl içinde tamamlayarak Meclis-i Mebusana gönderirdi¹⁸⁹. Divan-ı Muhasebat, devletin malî hesaplarının tetkiki ve bunların hesabından başka hesap işlemlerinin düzeltilmesiyle ilgili olarak Sadareti ihtar ve davet etmeye de yetkiliydi¹⁹⁰.

3. Divan-ı Muhasebatın Yeniden Kuruluşu

Yukarıda ifade edildiği üzere Kanunuesasi'nin Divan-ı Muhasebata ait hükümleri gereğince Divan-ı Muhasebat, 4 Kasım 1879 tarihinde yeniden oluşturuldu¹⁹¹. Öncelikle reisi, azaları ve diğer personeli tamamlamaya çalışan¹⁹² Divan-ı Muhasebatın bu dönemdeki personel portföyünün daha da renklendiği görülmektedir. Aza seçileceği veya diğer memuriyetlere atama yapılacağı zaman, iltimas ve tavsiyelere itibar edilmemesi hususu özellikle belirtilmişse de¹⁹³ atamaların genellikle aza veya müddeî-i umûmînin tasdikiyle yapıldığı anlaşıldı. Gerek azalık gerekse diğer memuriyetler için atamalar, zaman zaman gelen iş başvurularının değerlendirilmesi yoluyla da gerçekleştirildi¹⁹⁴. Başka kurumlardan geçiş söz konusu olduğunda ise atanacak kişinin kurumundan muvafakat alınması uygun görüldü¹⁹⁵. Atamalarda azaların olumlu tavsiyeleri yanında, daha önce başka bir kurumda mümeyyizlik ifa eden kişiler¹⁹⁶ ya da ehliyeti ve genel hesap bilgisi olan şahıslar tercih edildi¹⁹⁷.

Mekteb-i Mülkiyeden mezun olanların mümeyyizlik sıfatını taşıdıkları ve Divan-ı Muhasebat mümeyyizi olmalarında bir sakınca olmadığı mektep nizamnamesinde yer almasına ve ihtiyaca rağmen, malî sıkıntılar dolayısıyla bu kadroya alımda kısıtlamalar yapıldı¹⁹⁸. Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nde onar mümeyyiz ve mülazım istihdamının gerekliliği yazılı olmasına rağmen dörder mümeyyiz ve mülazım alındı, daha sonra bir mülazım daha ilave edildi. Boş kadrolara ileride ihtiyaca göre ve malî durumun elverdiği ölçüde atama yapılması düşünüldü ancak Divan-ı Muhasebat, mümeyyiz alımlarını kurum bütçesi yetersiz olduğu gerekçesiyle erteledi ya da memur alımlarında maaşı daha düşük olan mülazımları tercih etti¹⁹⁹.

Divan-ı Muhasebata alınacak ikinci sınıf mümeyyizlerle, birinci ve ikinci sınıf mülazımlar için imtihan yapılmasına dair bir layiha hazırlandı²⁰⁰. Bu sınavlar genellikle sözlü ve yazılı olmak üzere iki aşamada yapıldı. Önce adayların vasıflarını tespit için mevcut mümeyyizler tarafından birinci aşama, daha sonra da heyet tarafından ikinci aşama imtihanı gerçekleştirildi²⁰¹.

Divan-ı Muhasebat personel olarak alacağı şahıslarda bazı şartlar aramaktaydı. Memurların tayin ve istihdamı hükümleriyle ilgili 49 numaralı kararına göre; dışarıdan alınıp istihdam edilecek müsevvid, mübeyyiz ve mukayyidlerin her birinin ayrı ayrı imtihana tabi tutulması kararlaştırıldı²⁰². Mülazımlık kadrosuna yapılacak atamalarda mezun olunan okulların bu göreve atanmada kafi olması durumunda imtihan yapılmadı, hariçten yapılacak atamalarda ise adaylar, sınava tabi tutuldu²⁰³.

¹⁸⁹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Yedinci Fası, Madde 56.

¹⁹⁰ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Yedinci Fası, Madde 63.

¹⁹¹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/4, 4 Kasım 1879.

¹⁹² BOA, *İ.DH*, Nu. 84472/2, 28 Mayıs 1879, lef 3; BOA, *İ.DH*, Nu. 84472/2, 28 Nisan 1879, lef 1, 3.

¹⁹³ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 80, 3 Temmuz 1880, s. 138.

¹⁹⁴ Mülkiye Mektebi mezunu Hüseyin Kazım Efendi, istihdamı için Divan-ı Muhasebata başvurmuş ve görüşülmüştür. SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 10, 12 Aralık 1879, s. 15.

¹⁹⁵ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 11, 15 Aralık 1879, s. 16.

¹⁹⁶ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 12, 16 Aralık 1879, s. 18.

¹⁹⁷ BOA, *İ.DH*, Nu. 64724, 7 Şubat 1880 (İradesi 8 Şubat 1880).

¹⁹⁸ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 99, 27 Eylül 1880, s. 166.

¹⁹⁹ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 91, 4 Ağustos 1880, s. 154.

²⁰⁰ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 46, 6 Nisan 1880, s. 77.

²⁰¹ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 22, 27 Ocak 1880, s. 36-37.

²⁰² Divan-ı Muhasebat, müsevvidleri bir mazbata ve tezkire müsevvedesi kaleme alarak, mübeyyizleri, on-on beş satırlık müsevvedeyi temize çektirerek ve mukayyidleri de evrakların defterlere kayıt olunabilecek surette özetini yazdırarak imtihan etti. SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 50, 15 Nisan 1880, s. 86.

²⁰³ SA, *DMZC*, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 199, 26 Kasım 1881, s. 149.

²⁰⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 11, 15 Aralık 1879, s. 17.

²⁰⁵ BOA, A.MKT.MHM, Nu. 485/15, 21 Ocak 1880.

²⁰⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 82, 7 Temmuz 1880, s. 140-141.

²⁰⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 46, 6 Nisan 1880, s. 75.

²⁰⁸ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu.141, 29 Mart 1881, s. 58-59.

²⁰⁹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 196, 15 Kasım 1881, s. 145.

²¹⁰ Aynı yer.

²¹¹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 209, 3 Ocak 1882, s. 167.

²¹² SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 137, 22 Mart 1881, s. 54.

²¹³ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 220, 3 Şubat 1882, s. 184.

Divan-ı Muhasebatın azaları, mümeyyizleri ve diğer önemli görevlileri dışında 1879 bütçesine konulmak üzere tahsisat ayrılarak yazı ve kayıt işlemlerinin yürütülmesi amacıyla yeterli oranda kâtip alınması ve yazı işleri için bazı tahsisatın hemen yapılması hususunda başkitabete yazı yazıldı²⁰⁴.

Kararnameye uygun olarak denetim görevini ifaya devam eden Divan-ı Muhasebat²⁰⁵, protokolde temyiz mahkemeleriyle aynı seviyede tutuldu²⁰⁶.

Divan-ı Muhasebat azalarının, bir eser kaleme almaları vb. gibi faaliyetleri nedeniyle terfi ettirildiği görülmekteydi²⁰⁷.

Kayd-ı hayat şartıyla Divan-ı Muhasebata istihdam olunan azalar, kendi istekleriyle başka bir göreve atanırlarsa Divan üyeliklerinin düşeceği kabul edildi²⁰⁸. Bunun dışında kararnameye uygun olarak ancak istifaları halinde azalık görevleri biterdi²⁰⁹. Divan-ı Muhasebat Genel Kurulunda, izin almaksızın yurt dışına çıkanların azalığının düşüp düşmemesi ve bunların maaşlarının ödenip ödenmemesi konusu da tartışıldı. Sonuçta, kararnamede izinsiz yurt dışına çıkma durumunda maaş kesintisi yapılabileceğine dair bir düzenleme bulunmadığı ancak harcırah kanununda kesintiye ait bir düzenleme bulunduğu ve bu maddenin işleyişiyle ilgili Bâbiâlinin yetkili olduğu bildirilerek durumun buraya havale edilmesine karar verildi²¹⁰.

Divan-ı Muhasebat, tetkikiyle sorumlu olduğu hesap evrakından gerekli olanların hızlı bir şekilde bulunabilecek tarzda tertip edilmesi ve korunması için Avrupa'da

geçerli olan dosyalama usulünü benimsedi ve bu konuda Hariciye Nezaretinde daha önce yerleşmiş olan usul hakkında bu Nezaretten yardım talebinde bulundu²¹¹.

Divan-ı Muhasebat heyeti bu dönemde haftanın üç günü (cumartesi, salı ve çarşamba) toplandı. Ancak toplantı günlerinin art arda olmaması için çarşamba günü yapılması gereken toplantı perşembeye kaydırıldı ve bu düzenleme bir sonraki hafta uygulandı²¹². Divan-ı Muhasebatın 3 Şubat 1882 tarihli genel kurul toplantısında “müzakere olunacak evrak yoktu” ibaresinin düşülmesi ise oldukça ilginçtir²¹³.

Divan-ı Muhasebatın yeniden kuruluşuyla birlikte işe nere-



Divan-ı Muhasebatın İlk Gayrimüslim Reisi: Çamiç Ohannes Efendi (Sayıştay Arşivi)

den ve nasıl başlanılacağı önemli bir mesele oldu, bu konuda Maliye Müsteşarlığından yardım istendi²¹⁴. Bu yeni oluşumda Divan-ı Muhasebatın başına Ohannes (Çamiç) Efendi tayin edildi²¹⁵. Ohannes Efendi'nin reisliğine atanmasına kadar Divan-ı Muhasebatın belli bir dönem tam olarak işlevini yerine getirmedeği ve bu dönemde çeşitli komisyonların oluşturulduğu da görülmektedir²¹⁶. Ayrıca Divan-ı Muhasebatın savaş dönemlerinde aksayan ve biriken denetimlerini Divanı fazla meşgul etmeden halletmek için de çeşitli geçici komisyonlar kuruldu²¹⁷.

Kanun layihası hükmünce Divan-ı Muhasebat iki daireye ayrıldı: I. Daire; Reis-i evvel Ohannes Efendi (Aynı zamanda Divan-ı Muhasebat revidir.), azalar; Hacı Akif Efendi, Rıfat Efendi ve Edvars Efendi'den; II. Daire; Reis-i sani Hafız Sait Efendi, azalar; Kadri Bey, Hüdaverdi Ohannes Efendi ve Kastro Bey'den müteşekkildi²¹⁸. İki daireye ayrılan Divan-ı Muhasebat, belli bir süre aynı odada görev ifa etti²¹⁹. I. Daire, denetim görevini ifa ederken II. Daire kurum içi işlerle uğraştı²²⁰.

1879 Divan Kararnamesi'ne göre Divan-ı Muhasebatın iki daireden oluştuğu hükmü ancak 1880 yılı başlarında uygulanabildi. Ticaret Nezaretinin veznesiyle ilgili 1879 yılı hesapları hakkında Mümeyyiz Ziya Bey tarafından hazırlanan rapor, II. Dairede görüşüldü. Bu rapor hakkında verilen karar, II. Dairenin ilk kararı oldu²²¹. Yani Divan-ı Muhasebat iki daire olarak çalışmaya belli bir dönemden sonra başladı²²². Ayrıca Divanın belli bir süre yargılama faaliyetinde bulunmadığı yani muhakeme işlevinin atıl kaldığı anlaşıldı²²³.

Divan-ı Muhasebat, hesap denetimi yapacağı yerlerin sınırını, nerelerden hesap gelmesi gerektiğini öğrenmek üzere Osmanlı Devleti'nin 1873 yılına ait bölünmüş vilayetlerini, eyaletlerini, müstakil mutasarrıflıklarını; bunların maslahatını ve bunlarda meydana gelen değişimleri gösterir bir cetvel düzenlenmesi için Maliye Nezaretine bir tezkire yazılmasına karar verdi²²⁴.

Divan-ı Muhasebat bu dönemde malî alanda düzenlenecek birçok nizamnamenin tanziminde yer aldı²²⁵. Genel bir Muhasebat Nizamnamesi'nin hazırlanması ve ilanı zorunluluğu Divan-ı Muhasebat tarafından ortaya konuldu ve nizamname layihasının hazırlanması için bir komisyon oluşturulması gerekliliği mazbatayla Bâbıâliye bildirildi²²⁶. 4 Şubat 1880 tarihinde Maliye Nezaretince bu mazbataya olumlu cevap verildi ve Divan-ı Muhasebat azalarından birinin de görevlendirileceği bir komisyon oluşturularak nizamname layihalarının hazırlanması hususu Maliye Nezaretine iletildi²²⁷.

1879 malî yılı başlangıcından itibaren genel hesap işlemlerine ait Maliye Nezaretince hazırlanan nizamname, Hazine-i Celilenin tutacağı hesaplara ait herhangi bir hüküm içermediği, bu düzenlemede, yeni usule göre hesap tutma esaslarının tanzimi öngörülmekle beraber, tanzim edilemezse hesapların ne şekilde yapılacağına ait açıklama bulunmadığı için Divan-ı Muhasebat tarafından eksik bulundu ve bu hususlar hakkında Maliye Nezaretinden bilgi istenildi²²⁸.

²¹⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1.

²¹⁵ BOA, İDH, Nu. 64430, 1 Kasım 1879; O dönemde Ermeni tebaasından iki Ohannes vardı: Birine Çamiç diğere Sakız Ohannes denilmekteydi. Divan-ı Muhasebat Reisi olan Çamiç Ohannes'ti. Ahmet Lütüfi, *Ahmet Lütüfi Efendi Tarihi*, XIV, s. 23.

²¹⁶ Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Ankara 1997, s. 117.

²¹⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 33, 24 Şubat 1880, s. 33.

²¹⁸ "balâda muharrer kanun layihası hükmünce hey'etin iki daireye inkısamı iktiza edeceğinden birincisi reis-i evvelin taht-ı riyasetinde olmak üzere Hacı Akif Efendi ve Rıfat Efendi ve Edvars Efendi'den ve ikincisi Hafız Said efendi'nin taht-ı riyasetinde olarak Kadri Bey ve Hüdaverdi Ohannes Efendi ve Kastro Bey'den terkip olundu" SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1-2.

²¹⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 2, 11 Kasım 1879, s. 2-3.

²²⁰ İkinci daire, Divan-ı Muhasebatın memur alımı ve maaşları konusunda görevlendirilmiştir. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1.

²²¹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 218, 27 Ocak 1882, s. 181.

²²² SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 225, 25 Şubat 1882, s. 190.

²²³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 73, 15 Haziran 1880, s. 125-126.

²²⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 20, 20 Ocak 1880, s. 32-33.

²²⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 22, 27 Ocak 1880, s. 36.

²²⁶ Aynı yer.

²²⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 26, 7 Şubat 1880, s. 42.

²²⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 44, 31 Mart 1880, s. 73.

²²⁹ Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nin 31. maddesine uygun olarak bu görevlendirme yapıldı. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 8, 8 Aralık 1879, s. 10.

²³⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1.

²³¹ Charles Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, Ankara 1978, s. 120.

Divan-ı Muhasebat Kararnamesi hükümlerinin yerine getirilmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapıldı: Bunlardan biri, Divan iç işleri genel nizamının düzenlenmesine ait layihanın hazırlanması oldu ve bu görev Müdde-i umûmî Ohannes Efendi ile Başkâtip Zühdü Bey'e verildi²²⁹.

Divan-ı Muhasebatın 10 Kasım 1879 Pazartesi günü yapılan ilk toplantısında, Ayan Heyetine ait birkaç odanın kendilerine geçici olarak tahsis edildiği ve bu odalar hemen o gün boşaltılacağından Salı günü gerçekleştirilecek genel kurul toplantısının orada yapılacağı reis tarafından ifade edildi. Böylelikle Divan-ı Muhasebat, Hazine (Islahat-ı Maliye Komisyonu Masârifât Odasında) yaptığı toplantıları artık Darülfünun binasındaki Ayan Heyeti Odalarında yapmaya başladı²³⁰.

4. Divan-ı Muhasebatın Kararname Sonrası Faaliyetleri

Divan-ı Muhasebat, kuruluşunu gerçekleştirdikten sonra malî denetim alanındaki faaliyetlerine başladı.

Bu faaliyetler şu şekilde özetlenebilirdi:

1. İdarelerin eski hesaplarının durumunun netleştirilmesi,
2. İdare ve Divanın karşılıklı müşavereleriyle numunelerin belirlenmesi,
3. Daha sonra kabul edilen bu numune cetvellerinin aylık, sal defterlerinin ise yıllık olarak talebi,
4. Cetvel ve defterlerin kontrol edilmesi.

Divan-ı Muhasebat, merkez bütçeye tâbi gerek taşra gerekse merkez idarelere ait cetvel ve defter numunelerinin nasıl olacağına netleştirilmesi meselesinden sonra, aylık ve yıllık olarak talep edilen cetvel ve defterlerin zamanında ya da hiç teslim edilmemesi yüzünden yaşanan sıkıntılara bir de daha önce kontrol edilmeyen eski hesapların eklenmesiyle, yetersizlikler içinde mucizeler yaratmaya çalışan bir devlet kurumu hâline geldi.

Kuruluşundan itibaren yapılan işin gereği olarak malî tasarruflarının her adımı Hazine ve dolayısıyla Maliye Nezaretine bağımlı olması, Divan-ı Muhasebatın işleyişini etkileyen önemli bir faktördü. Divan-ı Muhasebat daha henüz denetim çalışmalarına başlayamadan azalarından bir kısmının yurt dışı görevine tayin edilmesi kurumun denetim yapmasının önündeki başlıca engeldi. Divan-ı Muhasebat azalarının başka işlerde görevlendirilmeleri kurum çalışmalarının aksamasına yol açtı. Görüldüğü üzere Divan-ı Muhasebatın yeniden faaliyete başladığı andan itibaren yaşanan bu olumsuzluklar, kurumun çalışmalarını etkiledi.

Divan-ı Muhasebatın bu dönemde hesap denetiminde ne kadar başarılı olduğu tartışılabilir bir durumdu. Ancak şu da belirtilmelidir ki, eksik kadrosuna, bürokrasinin fazlalığına ve merkezle taşra arasındaki iletişim güçlüklerine²³¹ rağmen Divan-ı

Muhasebat, elinden geleni yaptı, büyük bir azimle hesapların kontrolü yolunda ciddi bir mesai sarf etti.

Divan-ı Muhasebatın meseleleri çözmeye takip ettiği adımlar, ayrıntılarıyla şöyleydi:

a. Eski Hesapların Denetimi

Divan-ı Muhasebatın faaliyetlere başlamasıyla birlikte eski hesaplarla ilgili durumun netleştirilmesi gündeme geldi. Divanın 10 Kasım 1879 tarihli ilk oturumunda malî denetimle ilgili önemli sorulara cevaplar aranarak kurumun işe nereden ve hangi yoldan başlayacağı ile ilgili kararlar alındı²³². Buna göre, 1873'den 1878 yılına kadar olan beş yıllık bütçelerle, bunlara Bâbiâli tarafından yazılmış buyruldu suretleri eklenerek Maliye Nezaretinden istendi²³³. Ayrıca Maliye Nezaretinin elinde bulundurduğu hesap defterlerinin denetimden nasıl geçirileceği çözüme kavuşturulmuş olmasına rağmen, hangi yıldan başlanacağı ile ilgili belirsizliklerin devam ettiği görüldü. Maliye Nezareti Müsteşarı Münir Bey, Divan-ı Muhasebat Genel Kuruluna, Hazine elinde bulunan hesap defterleri ile ilgili bilgiler vermek üzere davet edildi²³⁴.

Maliye Müsteşarı, Divana taahhüt ettiği sürede bilgi ve belgeleri sunamadı ancak gecikmenin nedenlerini bir memur vasıtasıyla ilettili. Gerekli bilgi ve belgeler, Düyûn-u Umûmiye²³⁵ Müdürü Nazif Bey tarafından getirildi. Nazif Bey, Hazine bünyesinde bulunan vilayetlere ait 1874 yılı hesap defterlerinin 15 güne kadar, yine aynı yılın İstanbul hesap defterlerinin de iki üç ay içinde Divana sevk edileceğini bildirdi. Ayrıca 1878 yılına ait İstanbul hesap defterlerinin de Divana en kısa sürede gönderileceği bilgisini verdi. Bunun üzerine Divan Genel Kurulu, Hazine'den 1874 yılı vilayet kısmı ile 1878 yılına ait İstanbul hesaplarının bir an evvel gönderilmesini talep etti²³⁶.

Genel kurul toplantısında öncelikle geçmişe ait Hazine tarafından eksiksiz bir biçimde hesabını verebileceği yıldan başlayarak denetimin gerçekleştirileceği üzerinde mutabakata varıldı. Böylece bütün devlet dairelerinin geçmiş hesap defterleri yıl sırasına konularak tetkik edildi.

Bu incelemede, özellikle şehriye cetvelleri ve sal muhasebe defterleri dikkatli bir biçimde tetkik edilecekti. Cetvel ve defterlerin ıslahata muhtaç durumda olup olmadıkları bu süreçte tespit edilerek bir çözüme kavuşturulacaktı. Böylelikle 1879 yılı başlangıcından önce malî alanda özellikle kayıt sisteminde bir dizi reform hayata geçirildi.

Divan Genel Kurulunda mutabakata varılan bir diğer husus ise, Hazinesinin alacak ve borçları ile ilgili genel hesap defterinin düzenlenmesi zarurietiydi²³⁷. Buna göre; Hazinesinin 1878 yılından itibaren hesapları özellikle alacak ve borçları ile ilgili kısmının ayrıntılı raporları talep edilecekti.

Eski hesapların kontrolü için önce, denetime tabi kurumların muhasebelerinden sorumlu memurları Genel Kurula davet edildi ve mevcut durumlarını özetleyen bilgiler edinildi²³⁸. Mesela, Divan-ı Muhasebatın 6 numaralı kararı gereğince genel kurula

²³² Maliye tarafından Divana iletilen bilgiler ışığında Genel Kurul oturumlarında hararetli müzakereler yapılmış ve nihayetinde ortak kararlar alınmıştır.

²³³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 6, 27 Kasım 1879, s. 8.

²³⁴ Maliye Nezareti Müsteşarı Münir Bey, Divan-ı Muhasebat Genel Kuruluna davet edilen ilk devlet adamıydı. Genel Kurulda Hazine bünyesinde bulunan defterlerle ilgili kısa bir açıklama yapan Münir Bey, ayrıntılı bilgileri bir kaç gün içinde Divana sunacağını bildirdi. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1.

²³⁵ Burada bahsedilen Düyûn-u Umumiye İdaresi, 1881 yılında Osmanlı Borçlarının geri ödemesi için kurulan ve Uluslar arası bir komisyon niteliğinde bulunan Düyûn-u Umumiye ile karıştırılmamalıdır. Osmanlı Maliye Nezareti içerisinde bulunan ve metinde bahsi geçen Düyûn-u Umumiye İdaresi, gelirler (Vâridât) ve giderler (Masârifât) İdareleri birlikte çalışan üçüncü bir kurum niteliğindedir.

²³⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 4, 18 Kasım 1879, s. 4.

²³⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 4, 18 Kasım 1879, s. 4.

²³⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 6, 27 Kasım 1879, s. 8.

²³⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 11, 15 Aralık 1879, s. 16.

²⁴⁰ Aynı yer.

²⁴¹ Aynı yer.

²⁴² Aynı yer.

²⁴³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 11, 15 Aralık 1879, s. 16-17.

²⁴⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 11, 15 Aralık 1879, s. 17.

²⁴⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 12, 16 Aralık 1879, s. 19.

²⁴⁶ Aynı yer.

²⁴⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 8, 8 Aralık 1879, s. 9-10.

²⁴⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 8, 8 Aralık 1879, s. 10.

²⁴⁹ Aynı yer.

²⁵⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 8, 8 Aralık 1879, s. 11.

²⁵¹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 8, 8 Aralık 1879, s. 10-11.

çağrılan Bahriye Nezareti muhasebecisi, 1867 yılı hesaplarının yapıldığını ve Hazineye gönderildiğini, bundan önceki ve sonraki yılların ise muhasebelerinin yapılmadığını ifade etti²³⁹.

Genel Kurula çağrılan bir diğer hesap sorumlusu, Vergi Emaneti muhasebecisi oldu. Bu da muhasebat mevzuatının oluşturulmasından itibaren İstanbul'a mahsus olmak üzere her ay sonu hesapları yaptığını ancak üç veya dört aylık bu hesapların birbirine karıştığını belirtti²⁴⁰.

Genel Kurula çağrılan Rüşumat muhasebecisi ise Rüşumat Emanetine ait şehriye cetvellerinin yapıldığını, bunların bir suretinin Hazineye gönderildiğini ifade etti. 1876 yılı sonuna kadar defterlerin tanzim edilerek gönderilmesine karşılık Hazine tarafından bir açıklama yapılmadığını, ayrıca taşra muhasebe idarelerinin bazı engeller sebebiyle 1877 yılı muhasebe kayıtları tutulmadığı için bu hesapların birbirine karışmış olduğunu belirtti²⁴¹.

Genel Kurula çağrılan Şehremaneti muhasebecisi, Şehremanetin belediye ait varlığı bütçeye dâhil olmadığından Hazine tarafından hesap istenilmediğini, daha önce verilenlerin de tetkik edilmediğini, İstanbul'un hesaplarına ait bulunanlardan 1876 yılına kadar olanların ise Hazineye verildiğini ifade etti²⁴².

Telgraf ve Posta Nezareti Muhasebecisi, Telgraf İdaresinin 1866 yılı sonuna kadar hesabının kontrol edildiğini, 1878 yılı Ağustos ayı sonuna kadar olan hesapların Hazineye teslim edildiğini, 1879 Ocak sonuna kadar olanların ise düzenlendiğini belirtti²⁴³.

Orman ve Meâdin Nezareti muhasebecisi, 1877 yılında bazı yerlerdeki mücbir olaylar sebebiyle Hazineye hesap verilemediğini ifade etti²⁴⁴.

Genel Kurula çağrılan Evkaf-ı Hümayun Nezareti muhasebecisi, şimdiye kadar Hazineye, şehriye cetveli ve sal muhasebe defteri verilmediğini beyan etti²⁴⁵.

Hariciye Nezareti muhasebecisi, biri üç aylık icmal defteri (üç aylık özet defteri) diğeri sal muhasebesi olmak üzere iki ayrı numune getirdi ve kendisine Divan tarafından her ay cetvel verip veremeyeceği soruldu²⁴⁶.

Adliye Nezareti muhasebecisi, 1872 yılı sonuna kadar olan hesapların verildiğini, 1873-1876 arasına ait hesapların düzenlendiğini fakat Bâbîâli yangınında bunların tamamen yandığını, dolayısıyla bu aralıktaki hesapların verilemeyeceğini bildirdi²⁴⁷.

Maarif Nezareti muhasebecisi, taşra mekteplerinden masraf cetvelleri alınamadığı için şimdiye dek Hazineye hesap verilmediğini beyan etti²⁴⁸. Nafia Nezareti muhasebecisi, 1877 yılına ait olanların düzenlenip gönderildiğini ancak bundan öncesine ait hesaplarının görülmediğini ifade etti²⁴⁹. Zaptiye Nezareti hesaplarının askerî daireler tarafından geciktirildiği ancak Zaptiye Nezareti muhasebecisinin bunu düzeltilebilecek imkana sahip olduğu ifade edildi²⁵⁰. Devâir muhasebecileri, bundan sonra her ay tahsisat (ödenek) ve sarfiyat (masraf) cetvellerinin düzenlenmesi ve gönderilmesine dikkat edeceklerini bildirdi²⁵¹. Aslında bu örnekler, devletin o dönemdeki malî denetiminin

halini göstermesi bakımından yeterliydi. Bu durum üzerine Divan-ı Muhasebat, şöyle bir karar aldı:

Bütün daireler, gelir ve giderlerini her ay bir cetvel tanzim edip yollamakla mükellef olduğu halde bu cetveller tanzim edilmedi. Bundan sonra bu kurallara uyulması gerektiği, verilebilecek şehriye cetvelleri ve sal muhasebelerinin bir numunesinin hazırlanarak Divan-ı Muhasebata verilmesi istendi²⁵². Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nin 20. maddesine göre, hesaplarının denetlenmesi Divanın görevleri arasında yer alan hastane, ıslahhane, Mekteb-i Sınai ve buna benzer kurumlardan hesap istenilmesi, bunların defterlerinin düzenlenmesi hususunda Müdde-i umûmî Ohannes Efendi görevlendirildi²⁵³.

Divan-ı Muhasebat tarafından kabul edilen idarelerden talep edilen defter ve cetvellerin acele olarak düzenlenerek gönderilmesi hususunda kesin bir emir yazılması için Sadarete yazı yazıldı²⁵⁴. Vilayetlerden Hazineye gönderilmesi mecburi olan şehriye cetvelleri ve sal muhasebelerinin 1879 yılı Aralık ayı başına kadar gelen en son şehriye cetveliyle, sal muhasebesi hangi ay ve yıla ait ise bunların ayrı ayrı gönderilmek üzere masrafların ve genel gelirlerin muhasebelerinden bir kıta pusulası talebi için Maliye Nezaretine tezkire yazılmasına karar verildi²⁵⁵.

Hazineye şehriye cetveli ve sal muhasebesi defteri gönderilmesi hususunun ve buna ait kuralların belirlenmesi için ilgili idarelerin malî alanda yetkili memurları genel kurula çağrıldı ve karşılıklı görüşmelerle kararlar alındı²⁵⁶. Mesela Sıhhiye İdaresinin hesapları hakkında bilgileri alınmak üzere hesap memurları genel kurula çağrılarak bunlara sorular soruldu ve durum netleştirildi²⁵⁷. Daha önce Dâhiliye Nezareti tarafından hesapları kontrol edilen çeşitli dairelere ait şehriye cetveli ve sal muhasebelerinin Hazineye gönderilmesi için Dâhiliye Nezareti muhasebecisi genel kurula davet edildi ve şehriye cetvellerine ait numuneler kendisinden talep edildi²⁵⁸.

Bu şekilde eski hesapların toplanmasının ardından bunların incelenmesi amacıyla Hazine bünyesinde, hesap ve malî konulardan anlayan kişilerden müteşekkil bir komisyon oluşturuldu²⁵⁹. Hazineye bir komisyon kurulmasına ilişkin Divan-ı Muhasebat mazbatasını Sadarete gönderildi, Hazineye mevcut olmayan merkez ve taşra hesap defterlerinin süratle temin edilmesi istendi²⁶⁰. Huzura arz edilen bu tezkire, padişah tarafından onaylanarak eski hesapların Hazineye tetkik edilmesi hükmü karara bağlandı. Karar sureti ilgili kurumlara gönderilerek eski hesaplara ait defterlerin tedarik ve tetkik süreci başladı²⁶¹. Hazine, mevcut defterlerin bir dökümünü yaptı ve eksik olanlar için de ilgili nezaret ve dairelere bir tezkire gönderdi²⁶².

Hazine, bir taraftan dairelerle yazışmalarını yaparken, diğer taraftan kendi bünyesinde oluşturulacak komisyonun hazırlıkları ile uğraştı. Heyet üyeleri, komisyon oluşturulması ile ilgili onaydan yaklaşık üç hafta sonra 4 Nisan 1880 tarihinde belirlendi ve Hazineye toplanacak komisyonun reisliğine Meclis-i Ayan üyelerinden Kâni Paşa getirildi. Üyeliklerine ise; Şura-yı Devlet Azası Sahib Bey, Hassa Orduy-u Hüma-

²⁵² SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 15 Aralık 1879, s. 17.

²⁵³ Aynı yer.

²⁵⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 12, 16 Aralık 1879, s. 19.

²⁵⁵ Aynı yer.

²⁵⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 22, 27 Ocak 1880, s. 36-37.

²⁵⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 23, 28 Ocak 1880 s. 37-38.

²⁵⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 16, 5 Ocak 1880, s. 25-26.

²⁵⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 33, 24 Şubat 1880, s. 33; SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 36, 9 Mart 1880, s. 58.

²⁶⁰ Komisyonun bir reis, dört aza ile hesap ve malî konulardan anlayan kâtiplerden müteşekkil olarak Hazinesinin bir odasında toplanması talep edildi. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 36, 9 Mart 1880, s. 58.

²⁶¹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 39, 20 Mart 1880, s. 63.

²⁶² Maliye Nezaretinin eksik hesap defterleri ile ilgili göndermiş olduğu tezkireye daireler tarafından kısmen cevap verildi. Nezaret ve dairelerin belirli yıllara kadar eksiksiz bir biçimde Hazineye hesap gönderdikleri bu yazışmalar neticesinde ortaya çıktı. Buna göre; Harbiye 1864, Tophane 1874, Ticaret ve Nafia 1878 ve Adliye Nezareti de 1873 yılına kadar olan hesap defterlerini gönderdi. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 41, 24 Mart 1880, s. 66-67.

²⁶³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 46, 6 Nisan 1880, s. 76.

²⁶⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 121, 4 Ocak 1881, s. 18.

²⁶⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 7, 4 Aralık 1879, s. 9.

²⁶⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 20, 20 Ocak 1880, s. 33.

²⁶⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 24, 30 Ocak 1880, s. 38.

²⁶⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 44, 31 Mart 1880, s. 72.

²⁶⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 12, 16 Aralık 1879, s. 18.

²⁷⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 53, 24 Nisan 1880, s. 90.

²⁷¹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 133, 5 Mart 1881, s. 43.

yunundan Sami Paşa, Halep Defterdarı Şaban Nüzhet Bey ve Tophane Muhasebecisi Muavini Sacit Ahmet Efendi atandılar²⁶³.

b. Cetvellerin, Defterlerin Hazırlanması ve Bunların Talebi

Osmanlı Devleti genelinde dairelerden aylık cetvel istenmeye 1879 yılından itibaren başlandı²⁶⁴. Divan-ı Muhasebat Genel Kurulunda yapılan toplantılar sonucunda bazı kararlar alındı. Bu kararlar şöyleydi:

1. Cetvellerin ve muhasebelerin geliş ve devrine göre yazılması, bunların tamamının matbu olması,
2. Cetvel ve defterlerde akçe cinslerinin ayrı ayrı gösterilmesi,
3. Meblağın doğru olarak gösterilmesi, mevcut sözün kabul edilmemesi,
4. Tahsisat (ödenek) haricinde akçe ödenmesine dair padişah tarafından birer kıta verildiği takdirde bunun hemen Maliye Nezaretine bildirilmesi,
5. Herhangi bir tahsilat ve sarfiyatın cetvel ve defterde gösterilmesi,
6. Hazineye gelen cetvel ve defterlerin hemen kaydedilmesi, burada bu işe mahsus bir kalem kurulması ve bunların tetkik edilmesi için vâridât ve masârifât muhasebelerine verilmesi²⁶⁵.

Daire merkezlerinden Hazineye gönderilecek şehriye cetvelleri ile ilgili bir numune hazırlanması görevi, Mümeyyiz Şakir Efendi'ye havale edildi. Cetvel numunesi hazırlanan daireler ve kurumlar şu şekilde sıralandı²⁶⁶.

1. Harcaması doğrudan doğruya Hazineye ait ve genel bütçeye dâhil olanlar,
2. Harcaması Hazineye ait olmakla birlikte müstakil sandıkları bulunanlar,
3. Harcama vs. hususunda Hazineye bağlı olmayan kurumlar.

Vilayet şehriye cetvel numuneleri, vâridât ve masârifât muhasebecileriyle Dü-yûn-u Umûmiye Müdürü'nün hazır bulunduğu bir toplantıda görüşülerek bu hususta ittifak sağlandı. Buna göre, bir hülâsa defteri olmak üzere üç tane de vâridât, masârifât ve Dü-yûn-u Umûmiye idareleri için müfredat cetvellerinin düzenlenmesi kararlaştırıldı²⁶⁷. Vilayetlerden gelecek şehriye cetveli numunelerinin hazırlanmasında, Hazineyle yapılan müzakereler neticesinde tanzim edilen numunenin Maliye Nezareti'nin onaylanması durumunda basılacağı belirtildi²⁶⁸.

Aylık cetvellerin Hazineye gönderilmesi için belirlenen süre her ayın sonundan diğer ayın onuna kadardı²⁶⁹. 1879 yılı başlangıcından itibaren vilayetlerden gönderilecek şehriye cetvellerinin düzeni ve doldurulması hususunda Hazine tarafından bir talimat yayınlandı²⁷⁰. Ayrıca Maliye Nezaretinden gönderilen bir talimatla sancaklarda hazırlanan cetvellerin bir suretinin Hazineye, diğerinin Divan-ı Muhasebata gönderilmesi istendi²⁷¹.

Bu silsile kısa bir süre sonra, aylık cetvellerin öbür ayın sonundan önce hazırlanıp kazalardan livalara, livalardan merkez vilayete, oradan da Hazineye gönderilmesi şeklinde değiştirildi²⁷². Dolayısıyla önce ayrı ayrı hem Hazineye hem Divan-ı Muhasebata ulaştırılması istenen cetvellerin, daha sonra merkez dairelerden Hazineye, Hazineden de Divan-ı Muhasebata gönderilmesi istendi²⁷³. Ancak 1879 yılı başlangıcından itibaren merkez dairelerden her ay tanzim olunan cetvellerin ertesi ayın sonuna kadar bir kısmının Hazineye, bir nüshasının Divan-ı Muhasebata gönderilmesi hususunun tekrarlanması bu konuda tam bir istikrar olmadığını gösterdi²⁷⁴. Aynı şekilde 1879 yılında taşra hesap defterlerinden de iki nüsha yapılarak Hazine ve Divan-ı Muhasebata gönderilmesi vilayet mal memurlarına bir tarifname ile bildirildi²⁷⁵.

Divan-ı Muhasebat, taşradan gelen cetvellerin gecikmesi sebebiyle taşranın merkeze olan mesafesine göre cetvel hazırlama süresinde yeni bir düzenleme yaptı²⁷⁶. Divan-ı Muhasebatın denetimine tâbi Emniyet Sandığı, merkez dairelerinin tâbi olduğu her ay cetvel hazırlama kuralından ayrı tutulduğu, bu kurumun her ay yerine üç ayda bir cetvel göndermesinde sakınca bulunmadığı, buna göre bir numune hazırlanması düşüncesi kabul edildi²⁷⁷. Aynı şekilde Eytam Sandıklarının da bütçe dâhilinde kalan gelir ve giderlere bağlı olması nedeniyle aylık yerine üç aylık cetvel vermesinde sakınca görülmedi²⁷⁸. Evkaf-ı Hümayun da hesapların alındığı yerlerin dağılık olması nedeniyle her ay cetvel hazırlama yerine üç ayda bir cetvel düzenleme isteğinde bulundu, bu talep Divan-ı Muhasebat Riyaseti tarafından uygun bulunmadı²⁷⁹. Tekâüd Sandığı hesaplarının Divan-ı Muhasebatın gönderilen numuneye uygun olarak her üç ayda bir hazırlanacak cetvellerle Divana gönderilmesi için nezarete tezkire yazılmasına karar verildi²⁸⁰.

Bu dönemde karşılaşılan önemli problemlerden biri de Divan-ı Muhasebata defter ve cetvel gönderecek mal memurlarının evrakları zamanında göndermemesi oldu. Gecikmeden sorumlu mal memurlarına uygulanması düşünülen bazı cezalar Divan-ı Muhasebat tarafından kaleme alınan bir mazbatayla Maliye Nezaretine gönderildi. Nezaret cevabi tezkiresiyle; işini geciktiren mal memurlarına ilk seferinde maaş kesintisi cezası verilmesi, bunların uyarılması, söz konusu ihmalin devamı hâlinde ise bu memurlara görevden uzaklaştırma ve azle varan müeyyidelerin uygulanması kararlaştırıldı²⁸¹.

Vilayet defterdarlıklarıyla Divan-ı Muhasebat arasında söz konusu gecikmeler sebebiyle birçok yazışmanın yapıldığı görülmekteydi²⁸². Bununla birlikte 1879 yılı şehriye cetvellerini hiçbir daire tamamlamadığı hâlde Posta ve Telgraf Nezaretinin cetvelleri zamanında Divan-ı Muhasebata göndermesi gözden kaçmadı, Divan-ı Muhasebat, ilgili hesap memurunun ödüllendirilmesi için Bâbîâliye tezkire yazdı²⁸³.

Dairelerden gönderilen evrakların zamanında yerine ulaştırılması verilen çeşitli cezalarla da sağlanamayınca Divan-ı Muhasebat tarafından hazırlanan mazbatayla bütün yazışmaların tek elde toplanacağı bir komisyon oluşturuldu²⁸⁴. Ayrıca Divan-ı Muhasebat cevaplanmayan evrakların tekrar yazılması için ayrı bir kişi görevlendirdi²⁸⁵.

²⁷² SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 63, 16 Mayıs 1880, s. 107.

²⁷³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 97, 14 Eylül 1880, s. 161.

²⁷⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 57, 4 Mayıs 1880, s. 97.

²⁷⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 78, 29 Haziran 1880, s. 135.

²⁷⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 84, 14 Temmuz 1880, s. 144.

²⁷⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 58, 5 Mayıs 1880, s. 98.

²⁷⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 71, 30 Mayıs 1880, s. 119.

²⁷⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 59, 8 Mayıs 1880, s. 100.

²⁸⁰ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 146, 9 Nisan 1881, s. 65.

²⁸¹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 117, 10 Ocak 1879, s. 10.

²⁸² SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 118, 12 Ocak 1879, s. 11.

²⁸³ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 211, 10 Ocak 1882, s. 169.

²⁸⁴ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 120, 26 Ocak 1879, s. 15; SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 124, 23 Ocak 1881, s. 26.

²⁸⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 53, 24 Nisan 1880, s. 90.

- ²⁸⁶ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 130, 22 Şubat 1881, s. 38.
- ²⁸⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 63, 19 Nisan 1880, s. 108-109.
- ²⁸⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 66, 26 Mayıs 1880, s. 112-113.
- ²⁸⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 69, 3 Haziran 1880, s. 117.
- ²⁹⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 71, 9 Haziran 1880, s. 119.
- ²⁹¹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 209, 3 Ocak 1882, s. 166.
- ²⁹² SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 65, 26 Mayıs 1880, s. 111.
- ²⁹³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 4, 14 Kasım 1879; SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 115, 7 Aralık 1880, s. 1.
- ²⁹⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 71, 30 Mayıs 1880, s. 119.
- ²⁹⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 73, 15 Haziran 1880, s. 125-126.
- ²⁹⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 71, 30 Mayıs 1880, s. 119.
- ²⁹⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 73, 15 Haziran 1880, s. 126.
- ²⁹⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 60, 12 Mayıs 1880, s. 102.
- ²⁹⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 54, 27 Nisan 1880, s. 91.
- ³⁰⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 49, 14 Nisan 1880, s. 84.

Divana cetvellerin geç gönderilmesinin yanı sıra daireler tarafından hiç ulaştırılmayan cetveller de önemli bir sorun oluşturdu. Bu yüzden cetvel göndermeyen kurum muhasebecileri Divana davet edildi²⁸⁶. Tüm bu gelişmelerden cetvellerin zamanında gönderilmemesinin daimî bir sorun olarak devam ettiği, Divanın bu gecikmeler sebebiyle bir hayli vakit kaybettiği ve fazla mesai harcadığı anlaşılmaktaydı.

Taşradan telgrafla gönderilen cetveller için Divan heyeti tarafından uygun zamanlar ayarlandı, cetvellerin gönderilmesinin gecikmesi durumunda ilgili memurlardan bu gecikmelerin sebebini en kısa zamanda bildirmeleri istendi²⁸⁷. Örneğin Gümrük İdaresi, bazı taşra birimlerinin cetvellerini zamanında göndermemesi üzerine yazılan tezkireye, Van Vilayeti tarafından, şiddetli kış sonucu oluşan kıtlık ve kuraklık nedeniyle cetvellerin düzenlenemediğini belirttiğinden bu husus cetvellerin gecikmesinde bir mazeret olarak kabul edildi²⁸⁸.

Cetvellerin zamanında gönderilmesinde karşılaşılan sorunlardan biri de telgraf hatlarındaki çalışmalar oldu²⁸⁹. Cetvellerin telgraf yoluyla istenmesinin çok da doğru olmadığı, bundan sonra posta yolunun kullanılması kararlaştırıldı²⁹⁰. Telgrafla yapılan gönderimlerin 1880 yılı Mart ayı itibarıyla artık nakden ödenerek yapılacağı, ancak bu konuda yeterli ödenek bulunmadığı için önemsiz işlerin posta yoluyla gönderilmesi gerektiği bir tezkireyle ilgili birimlere duyuruldu²⁹¹.

Esasen söz konusu gecikmeler sadece taşrayla sınırlı kalmadı, nezaretlere ait cetvellerin gönderilmesinde de aynı sorun yaşandı, bu yüzden Divan-ı Muhasebat, nezaretlere uyarı tezkireleri yazdı²⁹². Mesela, Maliye Nezareti ile Divan-ı Muhasebat arasında nezaretten talep edilen defterlerin bir an evvel gönderilmesi hususunda yazışmalar yapıldı²⁹³. Nezaretler, bu gecikmelerin genellikle memur azlığından ve bu konuda yaşanan sıkıntılardan kaynaklandığını belirtti²⁹⁴.

Divan-ı Muhasebat, cetvellerin eksik veya yanlış düzenlenmesinden kaynaklanan sorunlarla da karşılaştı. Mesela, Adliye Nezaretinin bir cetveli, taşra teşkilatının hesaplarını içermediği için iade edildi²⁹⁵. Yine Adliye Nezaretine ait hesapların düzgün bir şekilde tamamlanması isteği, nezaretin kendi memurlarının şikâyetiyle cevaplandı²⁹⁶. Bahriye Nezaretinin cetveli matbu olmadığı için reddedildi²⁹⁷. Tophane Nezareti muhasebesinden gönderilen aylık cetvel matbu, mühürlü ve tasdikli olmadığı için geri gönderildi²⁹⁸. Maliye Nezareti cetvelleri, kurallara aykırı biçimde vezneye kaydetmeden bazı harcamaları içerdiği için kabul edilmedi²⁹⁹.

1878 yılına ait, dairelerden alınan icmal defterlerinden Tophane Nezareti muhasebecisinin hesapları taşradan gelmedi ve sadece merkezdeki hesap verilerinden cetveller hazırlandı ve bu Divan tarafından kabul edildi³⁰⁰. Diğer taraftan Meâdin ve Orman İdaresinin taşra birimlerine ait hesapları telgrafla gönderilmesine rağmen merkez idareye geç gitti. Bunun üzerine merkezî Orman ve Meâdin İdareleri sadece kendi kayıtlarını göndererek gerekli kontrollerin yapılması isteğinde bulundu. Bu talep merkez idarenin göndereceği cetvellerin kurumun bütün durumunu yansıtmayacağı gerekçesiyle

Divan-ı Muhasebat tarafından reddedildi³⁰¹. Dolayısıyla Divanın bu hususta da net bir uygulaması yoktu.

Divan-ı Muhasebat Genel Kurul toplantılarından birinde Tahsil-i Emval Nizamnamesi'ne uygun olarak, kaza tahsildarlarının vergileri toplama ehliyeti, tahsilatların tutulduğu defterler ve mal kalemlerinden gönderilmesi istenen geçen yıla ait tahsilat müfredatını gösteren cetvellerden³⁰² yapılan numuneler görüşüldü. Ancak bir karara varmadan önce tahsilat müdürü yanında maliye nazırının da toplantıya davet edilmesine karar verildi³⁰³.

Cetvel numunelerine son şeklini vermek üzere idare muhasebecileri, Divan toplantısına çağırıldı ve numunede nelerin yer almasını istedikleri kendilerine soruldu³⁰⁴. Yapılan numuneler Divan-ı Muhasebatta incelenerek uygun görülenlerin, Hazine tarafından da onaylanması için gerekli yazışmaya numune müsveddeleri de eklenerek Maliye Nezaretine gönderildi³⁰⁵.

Divan azalarından biri tarafından hazırlanan sancak cetvel numuneleri kullanım bilgisini içeren talimatname eklenerek vilayet defterdarlıklarına gönderildi ve bu numunelerden her ay iki nüsha hazırlanarak birinin Divan-ı Muhasebata, diğerinin Hazineye gönderilmesi istendi³⁰⁶.

Divan-ı Muhasebat, vilayetlerin göndermesi gereken sal muhasebeleri için Hazine'nin hazırladığı numunenin muntazam olmaması nedeniyle devreye girdi ve bunun yerine kendi hazırladığı numunenin esas alınmasını istedi³⁰⁷. 1879 yılına ait sal muhasebesi numunesi Divan tarafından hazırlandığı için numunelerin buraya gönderilmesi, 1877 yılına ait ikinci nüshaların hazırlanmaması, bunların orijinallerinin ise Hazineye gönderilmesi gerektiği ilgili daireye bildirildi³⁰⁸.

Vilayetlerden Hazineye gönderilecek şehriye cetvellerine ait kararlar uyarınca yapılan değişiklikler Maliye Nezaretine bildirildi ve sal muhasebesi defterlerinin düzenlenmesi için bir numune gönderilmesi istendi³⁰⁹. Çünkü sal muhasebe defterlerinin her yıl, yıl sonunu takip eden iki ay içinde düzenlenip Divan-ı Muhasebata sunulması gerekiyordu³¹⁰. Ayrıca merkezden düzenlenecek sal muhasebe defterlerinin Divan-ı Muhasebat tarafından ıslahı ve düzenlenmesi için hem merkez dairelerden hem de Dâhiliye Nezaretinden bu numuneler istendi³¹¹.

Bazı idarelerin uzun süredir tutulmayan sal muhasebe kayıtları kurulan komisyonlar aracılığıyla halledilmeye çalışıldı³¹². Sancaklardan peyderpey gelen icmallerin özel bir deftere kaydedilmek üzere bir numunesi oluşturuldu, bu numune incelendikten sonra kabul edilerek sancaklardan gelen icmallere buraya kaydedilmeye başlandı³¹³.

c. Defterlerin ve Cetvellerin İncelenmesi

Dairelerden Hazineye gönderilmesi gereken şehriye cetvelleri ve sal muhasebesi defterlerinin son şekli kararlaştırıldı ve bunların Divan-ı Muhasebatta çarşamba gününden itibaren incelenmeye başlanacağı genel kurul kararıyla kesinleştirildi³¹⁴.

³⁰¹ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 65, 26 Mayıs 1880, s. 111.

³⁰² SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 29, 14 Şubat 1880, s. 47.

³⁰³ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 28, 11 Şubat 1880, s. 45.

³⁰⁴ Aynı yer.

³⁰⁵ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 31, 18 Şubat 1880, s. 49-50.

³⁰⁶ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 59, 8 Mayıs 1880, s. 100-101.

³⁰⁷ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 87, 22 Temmuz 1880, s. 149.

³⁰⁸ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 48, 8 Haziran 1880, s. 82.

³⁰⁹ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 26, 7 Şubat 1880, s. 42.

³¹⁰ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 12, 16 Aralık 1879, s. 19.

³¹¹ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 97, 14 Eylül 1880, s. 162.

³¹² SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 98, 18 Eylül 1880, s. 163.

³¹³ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 90, 1 Ağustos 1880, s. 153.

³¹⁴ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu.16, 5 Ocak 1880, s. 26.

³¹⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 2, 11 Kasım 1879, s. 3.

³¹⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 17, 7 Ocak 1880, s. 27-28.

³¹⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 27, 10 Şubat 1880, s. 44.

³¹⁸ Aynı yer.

³¹⁹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 197, 19 Kasım 1881, s. 146.

³²⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 56, 1 Mayıs 1880, s. 95.

³²¹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 128, 15 Şubat 1881, s. 35.

Divan-ı Muhasebatta ilk olarak 1878 yılı defterleri incelendi³¹⁵. Divan, yaptığı bu malî denetimlerde başlıca şu hususlara dikkat etti:

“1. Bu numunelerin içinde bulunan gelir ve giderlerin parça ve kısımları, ilgili dairelerin bütçelerinde bulunacak,

2. Ana gelirlerden başka gelirlerin olup olmadığı kontrol edilecek,

3. Gelir ve gider durumlarının ait olduğu yıllar üst tutarlarında gösterilecek, cetvelde bulunan sikke (madeni para) cinsi açıkça belirtilecek,

4. Her daire, cetvelin o dairenin merkez vilayette bulunan kafi tayinat ve merbutatının gelir ve giderlerini toplamak üzere gereken yerlere müracaat etmesi için mümeyyizlerden birine havale edilecek daha sonra numunelerle beraber tetkik ve mütalaa olunacak

5. Hariciye muhasebesinden gelen numunede mütercim şebkenderhanelerle deavi hariciye kitâbeti hasılatının, faiz ve komisyon namıyla gösterilen bir nevi masrafın keyfiyet ve tahkikiyle, pasaport hasılatı ayrıca gösterilecek,

6. Ticaret muhasebesi gelirler kısmında eksi iması idhal edilmiş olup, bu da yalnız Mart maaşlarından kesilmiş, Hazinece tevkif edilir bir şey olmadığı ve hiçbir daire cetveline girmediği için kaldırılması ve aksam masrafının Nezaret'in teşkilat nizamnamesine göre düzenlenmesi gerekecektir.”³¹⁶

Divan-ı Muhasebat, Kararnamesi'nin 58. maddesi gereğince mal memurlarının ve sandık eminlerinin hesaplarını Maliye Nezaretinden gönderilecek genel hesap cetvellerini beklemeden yıl sonunda tetkik edecekti. Bu durumda denetimin ne zaman yapılacağı hususunun Maliye Nezaretiyle ortaklaşa belirlenmesi kararlaştırıldı. Ayrıca mal memurlarıyla sandık eminlerinin hesaplarının her şekilde ve her zaman kabul edilebileceği ancak vilayetlerdeki sal muhasebelerine bakmanın imkansız olduğu sonucuna ulaşıldı³¹⁷.

Divan-ı Muhasebat, yaptığı denetimlerde genellikle mal memurlarını muhatap aldı böylelikle idarelerin işlerinin aksamaması sağlandı³¹⁸.

Taşra mal kalemlerince hazırlanması sıkıntılı olan hesap kayıtlarının düzenlenmesi için masârifât, vâridât ve Düyûn-u Umûmiye müdürleri çağrılarak Divan-ı Muhasebatta bir düzenleme yapılacağı Maliye Nezaretine bildirildi. Hazinesinin hesap istediği taşrada her kurumun farklı bir düzende hesap tuttuğu ve bundan dolayı da bir düzensizlik yaşandığı bildirildi. Dolayısıyla bu toplantıda ortak bir numune üzerinde karar kılınarak bunun heyet tarafından tasdikinden sonra Maliye Nezaretine bildirilmesi kararlaştırıldı³¹⁹.

Taşradan gelen öşür cetvellerinde bir fark olup olmadığının araştırılması işi Divan-ı Muhasebata verildi. Divan ayrıca Hazineye gelen miktarla defterlerdeki miktarın karşılaştırmasını yaptı³²⁰. Bu farkların araştırılması için bir komisyon oluşturuldu, bu komisyonun tespit ettiği hususların Bâbîâliye takdim edilmesi kararlaştırıldı³²¹.

d. Takrirlerin Padişaha Sunulması

Divan-ı Muhasebat Kanunuesası'nın 105. maddesi gereği her üç ayda ülkenin malî durumuna ait takrirler hazırlayıp bunu Sadaret vasıtasıyla padişaha sunmakla mükellefti³²². Divanın bu görevi, 1879 tarihli kararnamesinde de mevcuttu³²³.

Divan, Osmanlı devlet dairelerinin hazırlayıp, Hazineye gönderdiği icmal defterlerini kullanarak bu takrirleri kaleme aldı. Devlet dairelerinden istenilen icmal defterlerinin zaman zaman geç gelmesi Sadaret vasıtasıyla yapılan bu takririn padişaha takdimini de geciktirdi³²⁴.

Padişaha yapılan bu bildirimlerin -sonraları düzenli olmasa da³²⁵ devam ettiği anlaşılmakta hatta bu hususun bizzat padişah tarafından desteklendiği görülmekteydi³²⁶.

e. Yargılama Faaliyeti ve Divan Kararlarının Temyizi

Kararnamesinde Divanın hesap muhakemesi ayrıntılı bir şekilde düzenlendi³²⁷. 1879 yılı Mart ayından itibaren taşrayla ilgili maliyeye ait adlî konular müdde-i umûmiye havale edildi ve buna ait talimat kendisine gönderildi³²⁸.

Ancak Kanunuesası'nın 85. maddesinde “*Her da'vâ 'âi'd olduğu mahkemede rü'yet olunur. Eşhâs ile hükümet beynindeki da'vâlar dahi Mahâkim-i Adliyye 'âi'dtir.*” ibaresi mevcuttu³²⁹. Diğer taraftan, Divan Kararnamesi yürürlüğe girmeden Meclis görüşmeleri sırasında Divan-ı Muhasebatın yargılama yetkisi tartışıldı, hukukî anlamda kişilerle idare arasındaki uyuşmazlıklardan kaynaklanan davaların hallinde mevcut genel mahkemelerin yetkili olduğu vurgulandı³³⁰. Dolayısıyla bu dönemde tek yargı sisteminin uygulanmak istendiği anlaşılmaktaydı. Tüm bunların etkisiyle Divanda belli bir süre yargılama yapılmadı. Hatta Divan, 1880 yılına ait bir kararında hesaplarının tetkikine bağlı olarak bir memurun yargılanmasına Divan-ı Muhasebatın müdahil olamayacağı ve davanın Sadarete takdim edilmesi gerektiği kararını verdi³³¹.

1879 Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nde, kurumun yargı kararları Şura-yı Devlette temyize tabi tutuldu. Buna göre bir mal memurunun, muhakeme usulünü veya kanunun ihlalini gerekçe göstererek ilamın tebliğ tarihinden itibaren üç ay içinde temyiz başvurusunda bulunma hakkı saklıydı³³². Bu dönemde Divan-ı Muhasebat, hesap yargılamasında bulunmadığından temyiz incelemesi de yapmadı.

f. Divan-ı Muhasebat Bütçesi

Divan-ı Muhasebatın 1862-1876 yılları arasında tam manasıyla çalışmaması bütçesine de olumlu yansımada. Fakat Divanın Kanunuesası'nın ilanıyla birlikte anayasal bir kuruluş hüviyetine bürünmesi ve devlet teşkilatı içinde iyi bir yer edinmesi, kurum bütçesine de pozitif bir katkı sağladı. Divan yıllarca Maliye Nezareti ile birlikte çalışmalarını sürdürdü ve bu süre zarfında Hazineden aldığı ödenek nezaret bütçesi dahilinde gerçekleşti.

³²² Suna Kili- A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, s. 42.

³²³ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 38, 16 Şubat 1880, s. 60; SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 110, 2 Kasım 1880, s. 181.

³²⁴ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 31, 18 Şubat 1880, s. 50.

³²⁵ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 97, 14 Eylül 1880, s. 161.

³²⁶ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 50, 15 Nisan 1880, s. 86; SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 54, 27 Nisan 1880, s. 92; SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 55, 28 Nisan 1880, s. 93-94; SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 63, 19 Mayıs 1880, s. 106-107.

³²⁷ BOA, *İDUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde: 41-53.

³²⁸ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 86, 21 Temmuz 1880, s. 147.

³²⁹ Orhan Özdeş, “Danıştay'ın Tarihçesi”, *Yüzyıl Boyunca Danıştay, 1868-1968*, s. 77.

³³⁰ *Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi*, II, Beşinci İnikad, 5 Ocak 1878, s. 93.

³³¹ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 73, 15 Haziran 1880, s. 125-126.

³³² BOA, *İDUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878, Altıncı Fasil, Madde 50.

- ³³³ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 133, 5 Mart 1881, s. 43.
- ³³⁴ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 134, 8 Mart 1881, s. 45-46.
- ³³⁵ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 203, 10 Aralık 1881, s. 156.
- ³³⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 26, 7 Şubat 1880, s. 42.
- ³³⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 27, 10 Şubat 1880, s. 43.
- ³³⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 41, 24 Mart 1880, s. 66.
- ³³⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 79, 30 Haziran 1880, s. 136.
- ³⁴⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 20, 20 Ocak 1880, s. 32-33.
- ³⁴¹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 78, 29 Haziran 1880, s. 135.
- ³⁴² SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 88, 28 Temmuz 1880, s. 151.

Maliye Nezaretinin 1879 yılına ait 677 numaralı tezkiresiyle Divan-ı Muhasebat, 1880 yılı bütçesini yapmakla görevlendirildi. Bunun üzerine bütçenin ne şekilde hazırlanması gerektiğini belirlemek üzere Divan-ı Muhasebatta bir komisyon kuruldu³³³. Bu komisyon 1880 yılı bütçesini 1.066.640 kuruş olarak belirledi. Daha sonra komisyonun ilaveleriyle bu rakam 1.239.840 kuruş olarak son şekli verildi, Hazineye ve Bâbîâliye takdim edildi³³⁴. Bu bütçenin aynısı 1881 yılı için de geçerli olacağından 1880 yılına ait bütçe layihası müzakerelerinin Hazineye gönderilmesi için tezkire yazıldı³³⁵.

Genel olarak bakıldığında Kanunuesasi'yle birlikte kurumun müstakil bir bütçesi oldu ve Cumhuriyet'in ilanına kadar da kendi ödeneğini oluşturarak bir kalem olarak devlet bütçesi giderler kısmında yer aldı.

g. Divanın Para Değerlerinde Düzenleme Yapması

Divan-ı Muhasebatta, madenî paralardan bir Osmani altınının değeri 120 kuruş olarak tespit edildi, meteliğin kuruşa çevrilmesine karar verildi³³⁶. Divanda para değerlerinin düzenlenmesine ait işlemler, Hazinesinin "*meskûkât-ı hassanın tebdili*" hakkındaki yazısına göre yapıldı ve Maliye Nezaretiyle yapılan yazışmaların padişah tarafından onaylamasından sonra yürürlüğe konuldu³³⁷. Divan-ı Muhasebat, 29 Mart 1880 tarihli Meskukat Kararnamesi gereğince 100 altının 100 mecdiye 19 kuruş olarak, 400 kaimenin de 100 kuruş olarak defterlere ve cetvellere işlenmesini bir mazbatayla ilgili birimlere bildirdi³³⁸. Ayrıca bu paraların basıldığı darphanede gümüş sikkelerin mühürlenmesinde, bunların adetlerine ve çeşitlerine ait defterlerin tutulmasında ve korunmasında yine Divandan bir memurun görevlendirildiği görülmektedir³³⁹.

5. Divan-ı Muhasebatın Yetki Sorunu ve Kurumlar Arası İlişkileri

Divanı Muhasebat, malî alanda sahip olduğu denetim yetkisinin sınırlarının belirlenmesi konusunda zaman zaman bazı problemlerle karşılaştı. Örneğin Muhacirin Komisyonu hesaplarının kontrol edilip edilmemesi konusunda ihtilafa düştü. Bu ihtilaf sadece bununla da sınırlı değildi. Zira bu komisyon, her zaman çalışmamaktaydı ve çalışma süresi de belli değildi. Bu konu, Divan-ı Muhasebat Genel Kurulunda ele alındı, sonuçta kararnamenin "*kuruma atanmış memurların olması durumunda hesapların incelenmesi gerektiği*" hükmü gereğince bu komisyona ait hesaplarının da incelenmesine oy çokluğuyla karar verildi³⁴⁰.

Divan-ı Muhasebat denetimine tâbi olmadığını ifade eden bazı idarelerin iddiaları ise, hiçbir kurumun birbirinden üstün olmadığı Bâbîâli'den gelen yazıyla açıklığa kavuşturuldu³⁴¹. Müstakilen idare olunan mutasarrıflıkların dahi gelir ve giderleri genel bütçeye dahil olduğundan her ay sonunda bunların da muhasebe defterlerini Divan-ı Muhasebata göndermeye mecbur oldukları belirtildi³⁴².

Divan-ı Muhasebat bazen ise yetkisi dahilinde olan bazı denetimleri yapmak istemedi. Belediye mal memurlarının hesaplarını kontrol etmeye yetkili olsa da Divanın bütün belediyelerin hesaplarını kontrol etmesi mümkün görülmediği için müdde-i



Divan-ı Muhasebatın
İlk Müddeiumumisi:
Sakiz Ohannes Efendi
(Sayıştay Arşivi)

umûmî Ohannes Efendi tarafından hazırlanan ve belediyelerin bir kısmının başka kurumlar tarafından kontrolüne imkân veren layihanın Şura-yı Devlete havalesi kararlaştırıldı³⁴³. Daha sonra belediyeler iki kısma ayrılarak bir kısmının kontrolü belediye meclislerine verildi³⁴⁴. Bununla birlikte 189 numaralı Divan kararı, belediye hesaplarının Divan-ı Muhasebat tarafından tetkikine ait Şura-yı Devlet tarafından verilen tezkire uyarınca kazalardan sancağa, sancaktan vilayete ve vilayetten Dâhiliye Nezaretine olmak üzere belediye hesapları Divan-ı Muhasebata bildirilecektir hükmünü getirmiştir. Bunun üzerine Divan-ı Muhasebatın hazırladığı numuneye uygun olarak belediyelerin hesap cetvellerini zamanında göndermeleri için Bâbîâliye tezkire yazılmasına karar verildi³⁴⁵.

Divan yaptığı malî denetim kapsamına girmeyen bazı başvurulara da muhatap oldu. Örneğin becayiş isteği sebebiyle Basra Defterdarı'nın azledilmesi ve defterdarın

³⁴³ Divan-ı Muhasebat taşra belediyelerinin tetkikini başka bir kurumun yapmasını istedi. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 84, 14 Temmuz 1880, s. 144.

³⁴⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 96, 11 Eylül 1880, s. 160.

³⁴⁵ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 213, 14 Ocak 1882, s. 174-175.

- ³⁴⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 56, 1 Mayıs 1880, s. 95.
- ³⁴⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 59, 8 Mayıs 1880, s. 100.
- ³⁴⁸ Hazine-i celile muhasebecilerine tanzim ettirilen defterler istenilen şekilde düzenlenmediği için bunlar Divan-ı Muhasebat Azası Rifat Efendi'ye havale edildi. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 18, 12 Ocak 1880, s. 29.
- ³⁴⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 68, 2 Haziran 1880, s. 115.
- ³⁵⁰ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 87,22 Temmuz 1880, s. 149.
- ³⁵¹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 57, 4 Mayıs 1880, s. 96-97.
- ³⁵² SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 53, 24 Nisan 1880, s. 90.
- ³⁵³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar, Nu. 53, 24 Nisan 1880, s. 89.
- ³⁵⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 53, 24 Nisan 1880, s. 90.
- ³⁵⁵ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 19, 15 Aralık 1879, s. 31-32.
- ³⁵⁶ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 16, 5 Ocak 1880, s. 26.
- ³⁵⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 77, 26 Haziran 1880, s. 134.
- ³⁵⁸ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 54, 27 Nisan 1880, s. 90-91.
- ³⁵⁹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 56, 1 Mayıs 1880, s. 95.

Divan-ı Muhasebata başvurması üzerine konu incelendi³⁴⁶, bu hususun Divanın görev alanına girmediği anlaşılmış olmakla beraber ilgilinin söz konusu dilekçesi Maliye Nezaretine gönderildi³⁴⁷.

Ayrıca Divan-ı Muhasebat, yürüttüğü malî denetim nedeniyle Hazine ve dolayısıyla da Maliye Nezaretiyle sürekli bağlantıda oldu. Yapılan denetimde devletin bu üç kurumu önemli roller üstlenmişler ve malî konularda yardımlaşmışlardı³⁴⁸. Örneğin Divan-ı Muhasebat, Osmanlı sınırları dışında kalan malî denetim yerlerinin sayısını öğrenmek için Hazineden bilgi talebinde bulundu³⁴⁹. Ayrıca Divan-ı Muhasebat, Ticaret Mahkemelerinin gelir ve giderlerinin bütçeye dâhil olup olmadığını Maliye Nezaretine sordu³⁵⁰. Nezaretten, haraç, tımar defterleri ve evkaf kira bedeliyle ilgili düzenleme yapmak üzere bu işlerden anlayan bir memurun gönderilmesini istedi³⁵¹. Tımar ve evkafa ait kira bedeli konusunda Hazineden bilgi istenildi ancak buradan cevap gelmemesi üzerine bu konuyla ilgili bir düzenleme yapılması için Maliye Nezaretine tezkire yazıldı³⁵².

Diğer taraftan Maliye Nezareti, Divan-ı Muhasebatın bütçe layihasının Sadarete iletilmeden önceki tetkikini yaptı, kurumun maaş ve harcamalarına mahsus aylık cetvellerini ise nezaretteki ilgili defterlere kaydetti³⁵³. Vilayet yıllık muhasebe defterleri için Hazineden istenen numune gönderilmediğinden Divan-ı Muhasebatın hazırladığı numune üzerinde fikir beyan etmek üzere Maliye Nezaretinden bir memur talep edilmesi, bu iki kurum arasındaki bağlantıyı ortaya koyan diğer bir örnektir³⁵⁴.

Aynı zamanda Divan-ı Muhasebat, ıslahhane ve menafî sandıklarına ait icmal ve zimmet defterlerinin derhal gönderilmesi hususunda Ticaret ve Ziraat Nezaretiyle iletişim kurdu³⁵⁵. Ticaret ve Ziraat Nezaretlerine tezkire yazılarak o güne kadar Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde nerelerde yardım sandıkları ve ıslahhane kurulduğuna ait bilgiler istendi³⁵⁶.

Divan, Maliye ve Hazine arasında zaman zaman da yetki çatışmaları yaşandı bu hâllerde müdde-i umûminin görüşüne başvuruldu³⁵⁷. Merkez ve taşra idareleri arasında hangi yıla ait hesapların kontrol edildiği Divan-ı Muhasebat tarafından masârifât ve vâridât idarelerine soruldu. Bu idarelerin cevaplarından kontrol edilmeyen hesapların ortaya çıkması üzerine Hazine dairesinde bunların incelenmesi için bir komisyon oluşturuldu. Böylece Divan-ı Muhasebatın geriye dönük bu hesapları kontrol etmesine gerek kalmadığı kararlaştırıldı³⁵⁸.

1879 yılı başından itibaren genel hesap işlemlerine ait usulün artık bir düzene konması gerektiği; Hazine, Maliye, ve Divan-ı Muhasebat arasında yaşanan bu karışıklığın giderilmesi gündeme geldi³⁵⁹. Bu malî sistemdeki karışıklığa 1881 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının ödenmesi için kurulan Düyûn-u Umûmiye de dahil oldu. Böylece ülke ekonomisine yön veren bu dört kurum, gelir ve giderlerinin bir düzene konulmasında karar mercii haline geldi.



1879 KARARNAMESÎ SONRASINDAN
II. MEŞRUTÎYET'E
DÎVAN-I MUHASEBAT (1880-1908)





Yıldız Sarayı (Library of Congress)

III. BÖLÜM

1879 KARARNAMESİ SONRASINDAN II. MEŞRUTİYET'E DİVAN-I MUHASEBAT (1880-1908)

Hatice Hilal SEYHAN



Osmanlı Devleti'nin borçlarını ödemek için kurulmuş uluslararası bir kurum olan Düyûn-ı Umûmiye Binası
(*Servet-i Fünûn*, Nu. 271, 9 Mayıs 1312)

Divan-ı Muhasebat, Kanuniesasi'nin ilanıyla birlikte anayasal bir kurum olarak tesis edildi. Divan'ın faaliyete başlaması için yapılacak yeterli personel ataması, Osmanlı maliyesinin içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı gerçekleştirilemedi. Bu dönemde iflasını açıklayan devletin borçlarını ödeyebilmesi için Düyûn-ı Umûmiye isimli uluslararası bir komisyon kuruldu. Bu şartlar altında malî denetimin ehemmiyeti bir kat daha arttı.



Düyûn-ı Umûmiye Müdürü
Selim Melhame Paşa
(IRCICA Arşivi)

³⁶⁰ Osmanlı Devleti, 1850 yılında Londra'da imzalanan borç sözleşmesini Padişahın onaylamamasından dolayı tek taraflı bozdu ve alacaklılara 2.200.000 frank tazminat ödedi. Parvus Efendi, *Türkiye'nin Malî Tutsaklığı*, hzl. Muammer Sencer, İstanbul 2005, s. 59.

³⁶¹ Pek çok gelir kaynağının denetimini kaybeden Osmanlı Devleti, ödeme zamanı gelen borçları karşısında çaresizlikle yine borç alma mecburiyetinde kaldı. Bir müddet sonra da bu sorun, çözümü oldukça zor bir kısır döngüye dönüştü.

³⁶² 1854'te Londra ve Paris borsalarında çıkarılan tahvillerle, İngiltere ve Fransa'nın sermaye çevrelerinden Mısır Eyaleti'nin vergileri karşılık gösterilerek yaklaşık 2.5 milyon Osmanlı altın lirası borç alındı. Rifat Önsoy, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1999, s.158.

³⁶³ İstanbul bankerlerinin temsilcileri Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri borçların temini için teklifte bulundular. Osmanlı Hükümeti ile bu temsilciler arasında 22 Kasım 1879'da bir sözleşme yapıldı. Sözleşmeye göre 8.725.000 Osmanlı altını tutarındaki borç, on yılda ödenecekti. Hükümet bu borcun teminatı için tütün, tuz, pul, müskirat, bazı yerlerin ipek öşrü ve balık avı resminin gelirini gösterdi. Bir komisyon oluşturulacak ve bu komisyon bu altı adet geliri yönetecekti. Borç, on yıldan önce ödenirse sözleşme kendiliğinden feshedilmiş olacaktı. Hükümetin teminat olarak ihale ettiği gelir, 6 adet olduğundan bu idareye "Rüsum-u Sitte (altı resim) İdaresi" denildi. Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar*, İstanbul 1996, s. 51-52.

³⁶⁴ Osmanlı Devleti, 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299) tarihli "Muharrem Kararnamesi" olarak bilinen kanunu onaylayarak 1882 yılı başında yayımlayıp yürürlüğe koydu. Kırkor Kömürçüyan, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi*, İstanbul 1948, s. 53-58.

A. Divan-ı Muhasebat ve Düyûn-ı Umûmiye

Osmanlı Hazinesi, belli dönemlerde nakit bakımından zor durumda kalmasına rağmen, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Avrupa'dan borç almayı tercih etmedi³⁶⁰. 1854-1856 yılları arasında devam eden Kırım Savaşı sırasında Hazine ciddi bir malî bunalıma girip savaş giderlerini karşılayamayınca devlet, ilk kez dışarıdan borç para aldı. Osmanlı Hazinesinin 1854'teki bu ilk borçlanmasını 1855, 1858, 1860, 1863, 1865, 1869, 1870, 1872, 1873 ve 1874 yıllarındaki borçlanmalar izledi³⁶¹. Devlet 1876'ya kadar geçen 22 yıllık sürede yüksek miktarlarda borçlandığından borcun ana parasını ve faizlerini ödeyemeyecek duruma düştü. Osmanlı Devleti 1875'te (Ramazan Kararnamesi) önce borçlarını ödeyemeyeceğini, ardından da 1876'da iflasını ilan etti.

Osmanlı Devleti, borçlarını ödeyememekle birlikte bunları yeniden yapılandırmak için bazı girişimlerde bulundu. Devlet, Fransa, İngiltere, Avusturya ve Almanya başta olmak üzere alacaklılarının temsilcileriyle görüşmelere başladı³⁶². 1 Eylül 1881'de başlayıp 20 Aralık 1881'de biten görüşmelerde anlaşma sağlandı. Borçların tasfiyesi için daha önce kurulan Rüsum-u Sitte İdaresi³⁶³ yerine, alacaklılarının seçeceği ve temsilcilerinin de bulunacağı bir Düyûn-ı Umûmiye-i Osmaniye Meclis-i İdaresi (Osmanlı Devlet Borçları İdare Meclisi) kurulması kabul edildi³⁶⁴.

Muharrem Kararnamesi adıyla bilinen bu sözleşmeyle dış borçlar birleştirildikten sonra, borç miktarı düşürüldü, ödeme şartları ve ödeme zamanları yeniden düzenlendi. Muharrem Kararnamesi 15. maddesi hükümlerine göre merkezi İstanbul'da³⁶⁵ bulunan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, yabancı alacaklıları temsil eden beş ülke temsilcisiyle yerli alacaklıları ve Galata Bankerleri'ni temsil eden birer üye olmak üzere toplam 7 üyeden oluşan bir yönetim kurulu tarafından sevk ve idare ediliyordu. Üyelerden biri, idare meclisi reisi sıfatıyla görev yapıyordu³⁶⁶.

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, zamanla Osmanlı malî idaresi içinde nüfuz kazandı ve ikinci bir Maliye Nezareti işlevini yerine getirmeye başladı. Osmanlı borçlarının ödenmesi için kurulan Düyûn-ı Umûmiye, kısa sürede büyük bir gelişme kaydederek vergilerden tahsil edilen gelirlerini artırdı. Düyûn-ı Umûmiyenin yıllık geliri, 1882-1883 malî yılında (ilk yıl) devlet gelirlerinin % 17'sine tekabül eden 22.339.766 lirayken, giderek arttı. Kurumun yıllık geliri 1909'da devlet gelirlerinin % 25,2'sini oluşturan 7.091.591 liraya, 1911-1912 yılında ise devlet gelirlerinin % 27'sine karşılık gelen 8.162.000 liraya ulaştı³⁶⁷.

1882-1908 yılları arasında alınan borç miktarı 1.395.000.000 frankı buldu. Bu paranın 1.175.000.000 frankı Düyûn-ı Umûmiye İdaresine, 155.000.000 frankı avanslara, 65.000.000 frankı da Ziraat Bankasına aitti³⁶⁸. Görüldüğü gibi alınan borcun % 80'ine yakın bir kısmı devlet borçlarının geri ödemesi için Düyûn-ı Umûmiye'ye aktarıldı.

Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Osmanlı Devleti'nin bazı gelir kaynaklarına el koyan bir kurum olmasına rağmen, aynı zamanda Osmanlı malî denetimine de tabi bir kurumdu. Dolayısıyla Divan-ı Muhasebat, Hazineye bağlı olan bütün kurumların hesaplarını kontrol etmekle mükellef olduğundan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin hesaplarını da denetimden geçirdi. Divan, idarenin aylık ve yıllık hesaplarını düzenli olarak Hazedenden talep etti ve bunları denetledi. 1881'den 1887'ye kadar Düyûn-ı Umûmiye, Divan-ı Muhasebata hesap verdi³⁶⁹.

1. İkinci Dairenin Çalışmaya Başlaması

1879 Kararnamesi'yle Divan-ı Muhasebat iki daireye ayrıldı. Ancak İkinci Dairenin faaliyeti 1881'den sonra başladı. Edvars Efendi ve Kastro Bey, Avrupa'ya gidince birinci daireden Rıfat Efendi, Hüsnü Efendi, Hüdaverdi Ohannes Efendi, Kadri Efendi ve Mucib Efendi ikinci daire azalığına getirildiler. İkinci daire reisliğine de reis-i sani unvanıyla Rıfat Efendi atandı³⁷⁰.

1883'te Divan-ı Muhasebatın tam kadrosu padişahın iradesiyle şu şekilde değiştirildi:

Birinci Daire:

Reis: Reis-i Sani Hacı Akif Efendi.

Azalar: Tevfik Efendi, Kastori Efendi, Fethi Efendi.

³⁶⁵ Bâbiâliye yakın Çağaloğlu'nda günümüzde İstanbul Erkek Lisesi olan yapı, Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin merkez binası olarak kullanıldı. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1970, s. 261.

³⁶⁶ Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, Ankara 2010, s. 75-80. Üyelik süresi beş yıldır ve üyelerin yeniden seçilme hakları vardı. Başkanlık beş yıl süreyle İngiliz ve Fransız temsilcilerine aitti. Üyelerin her birinin bir oy hakkı vardı ve kararlar çoğunluk esasına göre alınıyordu. Ülke temsilcileri İngiltere, Hollanda, Avusturya ve Fransa alacaklılarını temsil ediyordu. Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, kararnamesinin 16. maddesi gereğince borçlar için tahsil olunan gelirin ödenmesi ve idaresiyle görevliydi. Kararnameye göre hükümet, idareye yardımda bulunmak ve bilhassa askerî kuvvetle onu himaye etmek mecburiyetindeydi. Hükümet, İdare-i Meclis müzakerelerini istişareye haiz bir komiser vasıtasıyla denetledi. Hükümet ile Meclis arasında çıkan herhangi bir ihtilafta hakemlere başvurulurdu. Hakemlerin kararı kesindi. Temyiz kabiliyeti yoktu. Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması*, İstanbul 1996, s. 54.

³⁶⁷ "Osmanlı Maliye Bakanlığının 5472 görevlisi vardı. Buna karşılık Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin yayınladığı resmi bilgilere bakıldığında 1 Mart 1912'ye kadar 8931 memur çalışmaktaydı. Bunların 5652'si sürekli 3253'ü geçici memurdu." Parvus Efendi, *Türkiye'nin Malî Tutsaklığı*, hzl. Muammer Sencer, İleri Yay. İstanbul 2005, s. 113-114.

³⁶⁸ "Türkiye'de İslahat-ı Maliye-Mösyö Loran'ın Konferansı", *Servet-i Fünûn*, Nu. 986, 14 Nisan 1326, s. 379-381. Burada Muharrem Kararnamesi'nin tarihi için 1882 yılı verilmişse de bir yanlışlık yapılmıştır.

³⁶⁹ BOA, *BEO*, Nu. 4094/307005, 14 Eylül 1912, lef 1-2. 1887 yılında yeni atanan Düyûn-ı Umûmiye Komiseri Nazif Efendi'ye Divan-ı Muhasebata hesap vermekle yükümlü olduğu bildirildi. SA, *DMZC*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 689, 24 Aralık 1887, s. 120.

³⁷⁰ SA, *DMZC*, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 259, 4 Temmuz 1882, s. 43; SA, *DMZC*, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 308, 1 Mart 1883, s. 109.



Divan-ı Muhasebatın
Gayrimüslim Azalarından
Edvars Efendi
(IRCICA Arşivi)

³⁷¹ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 336, 14 Haziran 1883, s. 148.

³⁷² SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 674, 28 Nisan 1887, s. 99.

³⁷³ SA, DMZC, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 735, 5 Aralık 1888, s. 4.

Mümeyyizler: Besim Bey, Rıfat Bey ve Raif Bey.

Mülazımlar: Şemsi Bey, Talat Bey ve Ziya Bey.

İkinci Daire:

Reis: Reis-i Sani Hüsnü Bey.

Azalar: Edvars Efendi, Hüdaverdi Ohannes Efendi, Mucib Efendi, Şakir Efendi.

Mümeyyizler: Zühdü Bey, Agop Bey, Halit Bey.

Mülazımlar: Nuri Bey, Nizami Efendi, Ahmet Efendi ve Cemal Bey.

Birinci ve ikinci daire Zabıt Kâtibi Ziya Bey³⁷¹.

I. ve II. Daire reisleriyle azalardan müteşekkil olan Divan-ı Muhasebat Genel Kurulu, salı, perşembe ve cumartesi günleri toplanıyordu³⁷². Genel Kurul, lüzumu hâlinde hesapları inceleme ve bunları yargılama yetkisine sahipti³⁷³.

26 Ekim 1907 tarihli görüşmede Divan-ı Muhasebatın görevinin hesap tetkiki olduğu, her dairede dörder aza bulunması gerektiği, aksi bir durumun nizamnameye uygun olmayacağı belirtildi. Ayrıca aza sayısı yetersiz olmasına rağmen mevcut azaların kendi işleri dışında çeşitli komisyonlarda görevlendirilmelerinin hem dairelerin hem de

genel kurulun işleyişini olumsuz yönde etkilediği, bu yüzden işlerin durma noktasına geldiği vurgulandı. Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nde her ne kadar azaların yerine mümeyyizlerin de bakabileceği ifade edilmişse de mümeyyizlerin hesap kontrolleri nedeniyle çok yoğun oldukları, bu yüzden de dairelerinde ve genel kurullarda bunların görev yapmalarının imkânsız olduğu belirtildi. Bunun üzerine, bu tarihten sonra hiçbir azanın gerekmedikçe başka komisyonlarda görevlendirilmemesi kararlaştırıldı³⁷⁴.

2. Kurum Görevlilerinin Divan-ı Muhasebata Yeniden Davet Edilmeleri

Divan-ı Muhasebat, 1879 Kararnamesi'nden sonra kurum görevlilerini önce cetvel ve defter numunelerini hazırlatmak için genel kurula davet etmişti. Bu kez ise devlet daireleri hesaplarını incelerken anlayışamayan ve çözülemeyen bazı sorunların halli için hesaptan sorumlu memurlar, Divana davet edilerek bunların bilgilerine başvuruldu.

Eski hesapların tetkiki için Kâni Paşa Reisliği'nde kurulan komisyon ise, bu dönemdeki askerî hesaplar hakkında bilgi almak üzere askerî daireden iki muhasebeciyi davet etti³⁷⁵. Çünkü askerî dairelerden istenen hesaplar, uzun yazışmalar nedeniyle zamanında Divan-ı Muhasebata teslim edilememişti. 1874 yılı başından 1879 yılı sonuna kadar olan askeriye hesaplarının tehiri hakkında yapılan yazışmalardan da bu sorunun tek sorumlusunun Harbiye Nezareti olduğu anlaşıldığından buraya bir tezkire yazılmasına karar verildi. Bu tezkireye Harbiye Nezaretinden verilen cevapta, Divan-ı Muhasebat Genel Kuruluna bu konu hakkında ayrıntılı bilgi verebilecek bir memurun gönderileceği bildirildi³⁷⁶.

Ayrıca Divan-ı Muhasebat Riyaseti, Dâhiliye Nezaretinden 1882 yılı hesaplarının incelenmesinde yaşanan sıkıntıların bertaraf edilmesi için bu nezaretten bir memurun haftada iki gün Divana gönderilmesini ve hesaplarının incelenmesinde yardımcı olmasını talep etti³⁷⁷.

Bahriye Nezareti de hesaplarını zamanında Divan-ı Muhasebata gönderememişti. Bunun üzerine eski hesaplar için oluşturulan komisyonun Reisi Eyüp Paşa³⁷⁸, Divana gelerek hesaplar hakkında bilgi vermeyi taahhüt etti. Daha sonra Divan-ı Muhasebat Genel Kuruluna gelen Eyüp Paşa, taşradaki tersane hesaplarının Nezarete zamanında gönderilmediğini, bu yüzden yeterli bilgi sahibi olmadığını, dolayısıyla bu konu hakkında fazla izahat veremeyeceğini söyledi³⁷⁹.

Divan-ı Muhasebat, sadece daire hesaplarının temininde sorun yaşamadı. Genel kurula davet edildiği halde gelmeyen hesap memurlarıyla da uğraşmak zorunda kaldı. Divan Riyaseti, dairelerinin ay sonu hesapları görülürken mazeret bildirmeksizin genel kurula gelmeyen memurların maaşlarından kesinti yapılmasını Bâbîâliden talep etti³⁸⁰. Bu konu hakkında Divan tarafından kaleme alınan düzenleme, Sadaret kanalıyla padişaha sunuldu ve onaylandıktan sonra yürürlüğe girdi³⁸¹.

Divan Genel Kuruluna yapılan bu davetler, memurların düzenledikleri hesaplar hakkında kendilerinden bilgi istendiğini, hesap incelemenin istenilen şekilde ya-

³⁷⁴ BOA, Y.PRK.ML, Nu. 28/46, 26 Ekim 1907, lef 2-3.

³⁷⁵ Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridelerinde bu duruma benzer sayısız karar örneklerini görmek mümkündür. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 234, 23 Mart 1882, s. 9.

³⁷⁶ Askerî Muhasebe Dairesi Kalem Müdürü Miralay Saadeddin Bey, Divan-ı Muhasebat Genel Kuruluna gelerek bir layiha sunmuştur. Bu layihada, askerî dairelerin senelik hesaplarının ne kadar karışık bir halde olduğu ve bunların nasıl düzeltilebileceği ile ilgili çözüm önerileri mevcuttur. Ayrıca Muhasebe Dairesinin hâl ve tesviyesinin yanı sıra alınacak tedbirler sayesinde hesapların ne şekilde Divana bildirileceği beyan edilmiştir. Divan-ı Muhasebat Genel Kurulu, Harbiye Nezaretinden bu layihanın ivedilikle tatbik edilmesini ve askerî hesapların düzenlenerek süratle Divana gönderilmesini talep etmiştir. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 255, 13 Haziran 1882, s. 36.

³⁷⁷ Ancak Nezaretten gerekli izin alınmadığı için söz konusu memurun haftada bir gün Divan-ı Muhasebata gelmesi kararlaştırılmıştır. SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 654, 17 Ocak 1887, s. 73. Mülkiye ve Tibbiye Muhasebe memurlarının da haftada 2 gün Divan-ı Muhasebata gelerek çalışmasına karar verilmiş ve bu karar uygulamaya konulmuştur. SA, DMZC, 13 Numaralı Defter, Karar Nu. 1584, 8 Haziran 1904, s. 25.

³⁷⁸ Eski hesapların tetkiki için oluşturulan komisyonun reisliğine Kâni Paşa'dan sonra Eyüp Paşa getirilmiştir.

³⁷⁹ SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 715, 10 Ekim 1888, s. 163; SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 717, 17 Ekim 1888, s. 167.

³⁸⁰ Memurların Divana gelemedikleri gün sayınca maaşlarından kesinti yapılmıştır. BOA, DH.MKT, Nu. 835/34, 2 Temmuz 1907.

³⁸¹ BOA, ZB, Nu. 21/115, 2 Temmuz 1907.

Merkez daireler de hesaplarını bu numunelere göre³⁸³ kısa bir sürede düzenleyerek Hazineye göndermeye başladılar. Fakat bazı daireler, sadece defter numunelerini düzenleyerek gönderdi, cetvellere ait hiçbir çalışma yapmadı. Mesela Zaptiye Nezareti, 1881 ve 1882 yılları hesaplarına ait şehriye cetvellerini, Hazineye ve Divan-ı Muhasebata göndermedi. Bunların yerine defter numunelerini ve bütçe vukuat cetvelini gönderdi. Divan-ı Muhasebat, bu kuruma yazdığı tezkireyle şehriye cetvellerinin bir an önce düzenlenerek gönderilmesini istedi³⁸⁴.

Şehriye cetvel numuneleri, komisyon tarafından belediye dairelerine de gönderildi. Ancak komisyon, İstanbul'a bağlı belediyeler için ayrı bir şehriye cetvel numunesi hazırlanmasına karar verdi. Bu numune de Tensik-i Kuyud-u Devâir-i Hesabiye Komisyonu görevlilerince değil, Divan-ı Muhasebat mümeyyizi Fethi Bey tarafından hazırlandı. Fethi Bey, sadece Şehremaneti hesapları için hazırladığı bu cetvel numunesine gelir ve gider pusulalarını ekledi³⁸⁵.

Merkez hesaplarının daha sağlıklı tutulması için Hazine ve Maliye Nezareti 1882 yılı başından itibaren hesap kayıtlarını kayd-ı muzaafe usulüne³⁸⁶ göre tutmayı planladı. Komisyonun hazırladığı şehriye cetvel ve defter numuneleri, Hazine ve Maliye Nezaretinin kayd-ı müzaafe usulüne geçmesiyle yeni bir şekil aldı. Merkez dairelerden talep edilen hesaplara ait cetvel ve defter numunelerinin bu usule uygun olarak düzenlenmesi için komisyon, bir dizi çalışma yaptı. Önce bütçe vukuat cetvelleri numuneleri, Tensik-i Kuyud-u Devâir-i Hesabiye Komisyonu tarafından bu usule göre düzenlendi. Bunun bir örneği ve tarifname sureti Sadarete gönderildi. Sadaret, merkez bütçe vukuat hesap cetvellerinin, bu numunelere göre yapılmasına onay verdi³⁸⁷. Sadaret onayından sonra bu komisyon, daha önce hazırladığı cetvel numunelerini bu kayıt usulüne göre güncelledi ve bunların numunelerini merkez dairelerine gönderdi.

Tensik-i Kuyud-u Devâir-i Hesabiye Komisyonu tarafından merkez dairelere gönderilen şehriye cetvel numuneleri, ilgili birimler tarafından düzenlenerek gönderildikten sonra komisyonun ön kontrolünden geçiriliyordu³⁸⁸. Bu incelemeden sonra cetvel numuneleri, gerekirse ilgili dairelere iade ediliyordu. Mesela Adliye Nezareti hesapları için hazırlanan cetveller, Tensik-i Kuyud-u Devâir-i Hesabiye Komisyonu tarafından uygun bulunmadığı için geri gönderildi. Komisyon, daha önce daireler için hazırlanan bir cetvel numunesini bu Nezarete göndermeyip ayrı bir örnek hazırlanmasına karar verdi³⁸⁹. Adliye Nezareti hesapları, bu numuneye göre hazırlanarak tekrar komisyona havale edildi. Böylece daireler, bu cetvellere son şeklini vererek bunları tetkik için Hazineye ve Divan-ı Muhasebata göndermeye başladılar.

Ancak kontrolden geçen numunelerin dört ay geçmesine rağmen Hazineye ve Divana gönderilmediği de tespit edildi. Tensik-i Kuyud-u Devâir-i Hesabiye Komisyonu tarafından ön incelemeye tabi tutulan bu numuneler, tarifnameye uygun düzenlenmediği ya da istenilen sürede hazırlanmadığı için Hazineye ve Divan-ı Muhasebata gönderilemedi. Bu çalışmadan bir sonuç çıkmayınca Divan-ı Muhasebat, ileride daha

³⁸³ Komisyonun hazırladığı bu numunenin zamanla güncelleneceği de ilgili dairelere bildirildi. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 243, 15 Nisan 1882, s. 20.

³⁸⁴ BOA, İDH, Nu. 21/31, 27 Mayıs 1882, lef 2.

³⁸⁵ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 258, 19 Haziran 1882, s. 41.

³⁸⁶ Kayd-ı Muzaafe; gelir ve giderlerin karşı karşıya kaydedildiği yeni bir defter tutma usulüdür.

³⁸⁷ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 269, 7 Ağustos 1882, s. 56.

³⁸⁸ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 280, 3 Ekim 1882, s. 71.

³⁸⁹ Komisyon, Adliye Nezareti gelirlerinin ayrı kaydedilmesi amacıyla farklı bir numune hazırlanmasına karar verdi. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 283, 17 Ekim 1882, s. 75-76.

³⁹⁰ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 283, 17 Ekim 1882, s. 76.

³⁹¹ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 463, 24 Şubat 1883, s. 60.

³⁹² SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 249, 20 Mayıs 1882, s. 29.

³⁹³ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 243, 15 Nisan 1882, s. 20.

³⁹⁴ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 301, 1 Şubat 1883, s. 100.

³⁹⁵ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 351, 9 Ağustos 1883, s. 167-168.

³⁹⁶ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 394, 31 Ocak 1884, s. 237.

büyük bir sorunla karşılaşmamak ve bunun sorumluluğunu üstlenmemek için durumu Bâbîâliye bildirdi³⁹⁰.

2. Divan-ı Muhasebatta Kurulan Komisyonlar

Tensik-i Kuyud-u Devair-i Hesabiye Komisyonu (Devlet Dairelerinin Hesap Kayıtlarını Düzenlemekle İlgili Komisyon), 1881'de Divan-ı Muhasebat tarafından Kayd-ı müzaafe usulüne uygun olarak kuruldu. Ayda bir kez toplanan bu komisyon, hesapları ayrıntılı bir şekilde incelemeye, dairelerin vesait-i hesabiyesi tamamen sonuçlanıncaya kadar işlerin nezaret eliyle yürütülmesini sağlamaya çalıştı³⁹¹.

Bu komisyon, ilk olarak merkez daire muhasebecilerinin gelir ve gider kayıtlarında yaptıkları yanlışları saptıyordu. Bu nedenle Komisyon, bazı dairelerde gelirlerin zamanında alınıp alınmadığını, masrafların ödenip ödenmediğini ve defterlerin ne şekilde düzenlendiğini inceledi ve teftiş etti. Gelir ve gider kayıtlarını tutmanın hiçbir sebeple ertelenmeyeceği, ay sonunda bunların hepsinin inceleneceği merkez dairelerin muhasebecilerine bir tebligatla bildirildi. Tensiki Kuyud-u Devair-i Hesabiye Komisyonu, yaptığı bütün incelemeler ve teftişler hakkında Maliye Nezaretini bilgilendirdi³⁹². Komisyon, şehriye cetvellerini dairelerden istedi fakat bu defterler zamanında gönderilmedi. Bu nedenle Komisyon, defter-i kebir sistemine geçerek, defter-i kebir örneklerini dairelere gönderdi ve bu sistemin yerleşmesini sağlamada önemli hizmetlerde bulundu³⁹³.

Merkez dairelerdeki gelir ve gider kayıtlarını düzenlemek için Tensik-i Kuyud-u Devair-i Hesabiye Komisyonu kurulurken, taşradaki defter kayıtlarının düzenlenmesi için de ayrı bir komisyon oluşturuldu. Taşra mal kalemleri kayıtlarının düzenlenmesi ve ıslahı için padişah iradesine göre Divan-ı Muhasebat tarafından oluşturulan bu komisyonun görevi Şura-yı Devlet Maliye Dairesi tarafından yapılan inceleme sonucunda kazalarda, livalarda, vilayet merkezlerinde tutulacak genel gelir ve masraf defterlerinin usulüne göre düzenlenmesini sağlamaktı³⁹⁴.

Taşradan zamanında gönderilemeyen cetvellerle ilgili şikâyetlerden ve iletilen tebligatlardan sonuç alınamadığı için bir komisyon daha oluşturuldu. Bu komisyonun görevi Merkezi dairelerle vilayetlerdeki hesapların zamanında gönderilmesini ve işlemlerin hızlandırılmasını sağlamak ve hesapların zamanında temini için hangi tedbirlerin alınacağını belirlemektir³⁹⁵.

Mal memurlarının hesap işlerine, vazifelerine, rütbe ve terfilerine ait "*Usul-u Muhasebe-i Umûmiye Nizamnamesi*" adlı bir layiha hazırlamak üzere Hazine tarafından bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyonun üyeleri arasında bir Divan-ı Muhasebat azasının bulunması ve her hafta perşembe günü Divan-ı Muhasebat İkinci Daire Riyasetinde toplantı yapılması kararlaştırıldı³⁹⁶.

Divan, eski dönemden kalma pek çok hesabı da denetlemek zorundaydı. Bu nedenle 1884'ten önceki dönemlere ait evrakın elden çıkarılmasına çözüm bulmak için de

⁴⁰⁰ BOA, *İML*, Nu. 1327 B 10, 28 Temmuz 1909, lef 1.

⁴⁰¹ SA, *DMZC*, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 237, 1 Nisan 1882, s. 13.

⁴⁰² Evkaf Nezareti tarafından cevaben yazılan tezkirede taşradaki evkaf muhasebecilerin 1882 ve 1883 senesine ait hesaplarla ilgili kayıtları tamamen gelmediği için yeni hesap usulü gereğince her üç ayda bir kez Hazine-i Evkafa gönderilecek gelir-gider cetvellerinin ve genel muhasebenin kaydının tutulmamış olduğunu, bundan dolayı da gerek defter-i kebir gerekse bütçe vukuat defterinin tutulabilmesi ve bu hesapların Divan-ı Muhasebata gönderilmesi için herhangi bir tarih verilemeyeceği belirtilmiştir. SA, *DMZC*, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 255, 13 Haziran 1882, s. 36.

⁴⁰³ Komisyona verilen cetvellerin düzeltilmesi, kontrol edilmesi ve eksikliklerinin tamamlanması ilgililerden istendi. SA, *DMZC*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 253, 1 Haziran 1882, s. 34.

⁴⁰⁴ SA, *DMZC*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 240, 13 Nisan 1882, s. 16.

Terfi edecekler, taşrada kıdemli mal memuru olarak çalışanlardan terfisi yapılacaklar, yeniden tayin edilecekler, maarif muhasebecileri, emlak-i seniyye ve Düyûn-ı Umûmiye İdaresi muhasebe memurlarından memuriyet talep edenlerin, sınavlarını yapmak için Hazine-i Evkaf'tan birinin reisliğinde ayrı bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, terfi edecek memurları belirlemekle ve kurum içi memuriyet talep edenlerin sınavlarını düzenlemekle görevliydi⁴⁰⁰.

Görüldüğü gibi, bu komisyonlar Divan bünyesinde bulunmakla birlikte bunların pek azı Divan'ın asli görevine ait hususlarda çalıştı. Farklı amaçlarla kurulan bu komisyonlar şüphesiz Divan çalışmalarına engel oluyordu. Bu komisyonlar kadar, kurum çalışmalarına engel olan bir diğer husus da kurum personelinin asli vazifeleri dışında başka işlerle görevlendirilmeleri idi.

3. Defterlerin ve Cetvellerin Divan-ı Muhasebata Gönderilme ve Ulaştırılma Şekli

Divan-ı Muhasebat, malî denetim için idarelerden talep ettiği hesap defterlerini, 1879 yılı Şubat ayı sonu hesapları itibariyle tetkik ettiğinde, birkaç vilayet ve mutasarrıflık dışında başka hiçbir idareden defter gönderilmediğini tespit etti. Divan-ı Muhasebat, bu defterlerin ilgili idarelerden hangi sebeplerle gönderilmediğini öğrenmek için Maliye Nezaretine tezkire yazdı. Bu tezkireden sonra Maliye, altı vilayete ait hesap defterini Divana gönderdi. Divan, defter göndermeyen kurumlar hakkında nasıl bir işlem yapılacağını Maliye Nezareti'ne sordu. Buradan gelen cevabi yazıda, vilayetlere tezkire yazıldığı, ilgili defterlerin 15-20 gün içinde Divana ulaştırılacağı bildirildi⁴⁰¹. Görüldüğü gibi hesap defterleri ilgili dairelerden Maliye Nezareti aracılığıyla talep ediliyordu. Arada Maliyenin bulunması, yazışmaların uzun sürmesi ve hesapların geç gönderilmesine sebep oluyordu.

Hesapların zamanında temin edilememesi, her daireden kendi hesaplarını ne kadar sürede teslim edebileceklerinin sorulmasını gündeme getirdi. Bu konuda Evkaf Nezaretine yazılan bir tezkireyle kurum hesaplarının ne zamana kadar gönderilebileceği soruldu⁴⁰². Ayrıca Emniyet Sandığına 1881 yılı da dâhil olmak üzere göndermediği hesap cetvellerini ne zamana kadar gönderilebileceği soruldu. Bu kurum da 1880 yılı hesaplarının tamamını ve 1881 yılı hesaplarından ekim ayı sonuna kadar olanını, komisyona gönderdiğini belirtti⁴⁰³.

Taşradaki Menafi Sandıklarının kuruldukları tarihten itibaren 1879 yılı da dâhil olmak üzere hesaplarının yıl yıl bir deftere işlenmesi kararlaştırıldı. Böylece Sandık hesap defterlerinin Divana gönderilme süresi, diğer dairelerden farklı olarak belirlendi. Bir kısım hesapların aylık değil yıllık incelenmesi kabul gördü. Mesela Aydın Vilayeti Menafi Sandığı, Divan-ı Muhasebata yıllık defter gönderdi ve defterleri inceleme görevi Mümeyyiz Fethi Efendi'ye verildi⁴⁰⁴.

Yine bu konuyla ilgili bir başka kayda göre, Merkez dairelerinin defter-i kebir-i umumilerinin üç ayda bir, bütçe vukuat defterlerinin de Divan-ı Muhasebata her ay

düzenli gönderilmesi gerektiği ifade edilmişse de⁴⁰⁵ padişahın iradesiyle bu sürenin her dairenin kendi durumuna göre belirleneceği kararlaştırılmıştı.

⁴⁰⁵ SA, DMZC, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 481, 9 Şubat 1885, s. 84-85.

⁴⁰⁶ SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 284, 28 Ekim 1882, s. 77.

⁴⁰⁷ SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 405, 11 Mart 1884, s. 258.

4. Taşra Belediyelerinin Denetlenmesi Hakkında Düzenleme

1879 Kararnamesi gereğince Divan-ı Muhasebat, merkez ve taşra hesaplarını denetlemekle mükellefti. Fakat malî denetim, henüz istenilen düzeyde olmadığından kurum, sadece merkez hesaplarını denetliyordu. Taşra hesaplarının denetimi, yerinde kurulacak komisyonlar aracılığıyla yapılacaktı. Bu komisyonlar, ilgili taşra hesaplarını inceleyecek, tespit edilen eksiklikleri bir hülasa defterine kayıt ederek bağlı bulunduğu vilayete göndereceklerdi. Vilayet merkezinde toplanan bu hesaplar, burada son bir kontrolden geçirildikten sonra Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Maliye Nezaretine ve daha sonra Divan-ı Muhasebata gönderilecekti.

Bu konuda yapılan uygulama yanlışlığı taşra hesaplarının denetimi hakkında önemli ipuçları vermektedir:

Rize Belediyesine ait gelir gider hesap defterleri, kontrol edilmek üzere Şura-yı Devlete gönderildi. Burada, taşra belediyelerine ait hesapların bir heyet tarafından yerinde incelendikten sonra vilayetlere gönderilmesi, bunların vilayetlerde tekrar kontrol edilmesi, bu kontrolde bir eksiklik veya yanlışlığın tespitinde bunların hülasa defterlerinin ilgili kısmına yazılması hususunda bir karar alındı. Bu taşra hesaplarının eksiklikleri hülasa defterlerine gerekli şerhler düşülmeden vilayet hesaplarına eklenip kademeli olarak Maliye Nezaretine gönderilirse bu durum, Şura-yı Devlet kararını ihlal anlamına geleceğinden Divan-ı Muhasebatın bu hesapları geri gönderme hakkı doğacaktı⁴⁰⁶.

Usulüne uygun gönderilmeyen taşra hesaplarından biri de Bağdat Belediyesine aittir. Bağdat Belediyesi, 1883 yılı muvazene defterini doğrudan Dâhiliye Nezaretine gönderdi. Dâhiliye Nezareti, taşra hesaplarının yerinde kurulacak komisyon tarafından incelendikten sonra vilayetlere gönderilmesi gerektiğini bir tezkireyle belediye yönetimine bildirdi. Ayrıca vilayette bulunan hülasa defterlerine kaydedilmeden yapılan son kontrollerde bazı eksiklikler tespit edildi ve ilgili hesaplar düzeltilmek üzere belediyeye geri gönderildi⁴⁰⁷. Böylelikle Şura-yı Devletin taşra hesapları hakkında aldığı karar, ciddiyetle uygulanmaya başlandı.

5. Gönderilen Defterlerin İstenilen Şekilde Düzenlenmemesi

Divan-ı Muhasebat Riyaseti, vilayetlerden hesap denetimi için talep ettiği defterlerin düzeni için kurum içinde özel bir komisyon kurdu. Divanda yapılan bu uzun süreli çalışmalar neticesinde cetvel ve defterler için uygun numuneler hazırlandı.

Bu numuneler dışında hesapların başka bir deftere kaydedilmemesi gerektiğinin, hesap defteri gönderen bütün kurumlara bildirilmesi hususu Maliye Nezaretine tebliğ edildi. Ayrıca Divanda kurulan özel komisyonun hazırladığı bu numunelerin bir nüshası da Bâbîâliye verildi. Bu numuneler, Sadarete matbu hâle getirildikten sonra

⁴⁰⁸ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 252, 30 Mayıs 1882, s. 32-33.

⁴⁰⁹ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 115, 8 Aralık 1880, s. 3.

⁴¹⁰ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 264, 18 Temmuz 1882, s. 48.

⁴¹¹ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 285, 14 Kasım 1882, s. 79.

⁴¹² SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 407, 23 Mart 1884, s. 262.

⁴¹³ Tekaüd Sandığı Defter-i Kebir Kâtibi Mustafa Efendi, 1883 yılı hesaplarını düzenlemek üzere Sandık yönetimi tarafından görevlendirildi. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 407, 23 Mart 1884, s. 262.

vilayetlere ve belediyelere dağıtılmak üzere Dâhiliye Nezaretine iletildi⁴⁰⁸. Bütün bunlara rağmen Maliye Nezareti kanalıyla Divana sevk edilen hesap defterlerinin farklı şekillerde düzenlendiği de tespit edildi. Çünkü Maliye Nezareti, merkez ve taşra idarelerine ait hesapların Divan-ı Muhasebat numunelerine göre değil, kendilerinin talepleri doğrultusunda hazırlanarak gönderilmesini istemişti. Bu durum, Divanda tespit edilince bu ikiliğin ortadan kaldırılması ve hesap dökümlerinin Divan numunelerine göre hazırlanması için Maliye Nezaretine resmî yazı yazıldı.

Nitekim Erzurum Vilayeti, 1879 yılı hesap defterleri Divan-ı Muhasebat tarafından talep edilince dört adet defter gönderdi. Bu defterler, Divan numunelerine göre değil Maliye Nezaretinin istediği şekilde düzenlendiğinden, kontrol edilmeden iade edildi ve durum Maliye Nezaretine bildirildi⁴⁰⁹.

Divan-ı Muhasebat Riyaseti, gönderilen numunelerin Maliye Nezaretince incelenmesi ve bu numuneler hakkında Malienin görüşünün Divana bildirilmesi hususunda Bâbîâliye bir tezkire yazdı. Konuyla ilgili Maliye Nezaretine gerekli tebligatın yapıldığı bilgisini içeren bir tezkire, Bâbîâli tarafından Divan-ı Muhasebata gönderildi⁴¹⁰.

Sadaret, Maliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat arasında bu numuneler hakkında yapılan görüşmeler bir sonuca bağlanamadığından, merkez ve taşra hesaplarının bir kısmı hâlâ bunlara göre düzenlenmeden Divana gönderiliyordu. Divan-ı Muhasebat Riyaseti, numunelere uymayan hesap defterlerini ön incelemeye tabi tuttukten sonra hesapların denetimini yapmadan, düzeltilmek üzere ilgili daireye iade ediyordu⁴¹¹. Örneğin Tekaüd Sandığının 1882 yılı muhasebe defteri, gerekli usul çerçevesinde düzenlenmediği için ilgili idareye iade edildi⁴¹². Divan, ayrıca Tekaüd Sandığı 1883 yılı hesap defterlerinin de numunelere uygun düzenlenerek gönderilmesini istedi. Sandık yönetimi de 1882 yılı hesaplarının uygun şekilde düzeltileceğini, 1883 yılı hesaplarının ise istenilen şekilde yapılması için bir memurun görevlendirildiğini ve hesapların en kısa sürede Divana gönderileceğini bildirdi⁴¹³.

Maliye Nezaretine gelen hesap defterlerinde birlik sağlandıktan sonra, Divan-ı Muhasebatta bu hesapların içerikleriyle ilgili bir dizi çalışma yapıldı. Divan Riyaseti, bu defterlerle ilgili ön çalışmayı yapması için Müdde-i umûmî Ohannes Efendi'yi görevlendirdi. Ohannes Efendi, Divan-ı Muhasebata sevk edilen Kudüs Belediyesi'ne ait hesap defterlerini inceledi ve bunlarla ilgili mütalaasını Divan Riyaseti'ne sundu. Bu değerlendirmede; Divan tarafından hazırlanan numunelere aktarılan hesapların, yerinde kurulan komisyonlar vasıtasıyla incelendikten sonra Divan-ı Muhasebata gönderilmesi halinde işlemlerin daha hızlı yapılacağı belirtildi. Ayrıca numuneye uygun hesapların Divan mümeyyizlerinden birine havalesi, bu mümeyyizin mütalaasını yazılı olarak bağlı bulunduğu daireye sunması ve hesabın burada değerlendirildikten sonra gerekli görülmesi halinde genel kurula havalesinin yerinde olacağı, hesap kontrolünde Divan-ı Muhasebatta sadece bir dairenin görevlendirilmesinin işlemlerin daha hızlı sonuçlandırılmasını sağlayacağı belirtildi. İlâveten Divandan çıkan olumlu veya olumsuz neticenin, hesapları gönderen dairelere bildirilmesi gerektiği ifade edildi.

Divan Genel Kurulunda, Müdde-i umûmî Ohannes Efendi'nin mütalaasına uygun alınan kararlar Bâbîâliye bildirildi⁴¹⁴. Neticede Sadaret, bu kararlar doğrultusunda Maliye Nezareti bünyesinde bir komisyon kurulmasına karar verdi.

6. Hesap Denetiminde Karşılaşılan Sorunlar

Divan-ı Muhasebat, hesap denetimine ait kararlarını Sadaret aracılığıyla uyguladı ve bu alandaki etkinliğini artırmaya başladı. Buna rağmen Divan-ı Muhasebat, kendi kontrolü dışında bazı sıkıntılar yaşamaya devam etti. Kurum, bazen şahıslar bazen de bürokrasi dışındaki sebeplerle hesap denetiminde aksilikler yaşadı. Mesela Konya Vilayet Konağı, 1881'de yandığı için Divana gönderilecek hesap defterleri de bu yangında zayi oldu. Bu yangın, geriye dönük hesapların tanziminde ve denetiminde ciddi sıkıntılara sebebiyet verdi⁴¹⁵.

Hesap denetimi, sadece yaşanan afetler sebebiyle değil bazen de beşerî nedenlerle sekteye uğradı. Zira Divan tarafından talep edilen hesap defterleri ve cetvellerinin zamanında düzenlenmemesi nedeniyle yaşanan gecikmeler, insan unsuruna bağlıydı. Bu gecikmelerin başlıca sebeplerinden biri, görevine yeni tayin olunan muhasebecilerin hesap düzenleme konusundaki acemilikleriydi. Mesela İzmit Sancağı muhasebecisi, göreve yeni tayin olunduğunu, daha önce hesap düzenleyen memurun görevinden alınması sebebiyle kendine yardımcı olabilecek kimsenin bulunmadığını, bu yüzden hesap defterlerini zamanında düzenleyerek gönderemeyeceğini Divan-ı Muhasebata bildirdi⁴¹⁶.

Mali denetim için defterlerini Divan-ı Muhasebata geç gönderen kurumlardan başka kendi hesaplarının denetime tabi tutulamayacağını beyan eden daireler de vardı: Mesela Sıhhiye Dairesi hesap defterleri Divan-ı Muhasebat tarafından talep edildi. Ancak bu kurum, hesaplarını Divan-ı Muhasebata göndermedi. Divana gönderilen yazıda Sıhhiye Dairesinin özel bir kurum olduğu ve bu nedenle Divan-ı Muhasebatın bu kurumun hesaplarına bakmasına müsaade edilmeyeceği belirtildi. Divan Riyasetinin bu durumu Sadarete bildirmesi üzerine kurumlar arasında yazışmalar başladı. Sadaret, Sıhhiye Dairesinin diğer daireler gibi, hesaplarını Divan-ı Muhasebata göndermesi gerektiğini taraflara bildirdi. Bunun üzerine Divan-ı Muhasebat, Sıhhiye Dairesine bir tebligat göndererek kurum hesaplarının incelenmesinin Divanın görevi olduğunun, Sadaret tarafından da teyit edildiğini belirterek hesapların gönderilmesini istedi⁴¹⁷.

7. Hesapları Geç Gönderen Memurların Cezalandırılması

Divan-ı Muhasebat'ın hesap denetiminde karşılaştığı en ciddi sorun, kurumların hesap defterlerini zamanında düzenleyerek Divana göndermemesiydi. Bu gecikmelerin bazen değişik sebepleri olmakla birlikte gecikmeler çoğunlukla hesap memurlarının ilgili evrakı belirtilen sürede Divana göndermemesinden kaynaklanıyordu. Bu durum mali denetimin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması önünde ciddi bir engel oluşturduğu için, aydan aya cetvel göndermeyen mal memurları hakkında bir muamele yapılması

⁴¹⁴ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 296, 11 Ocak 1883, s. 94.

⁴¹⁵ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 249, 20 Mayıs 1882, s. 29.

⁴¹⁶ SA, DMZC, 2 Numaralı Defter, Karar Nu. 116, 15 Aralık 1880, s. 5-6.

⁴¹⁷ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 383, 13 Aralık, 1883, s. 216.

⁴¹⁸ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 309, 8 Mart 1883, s. 110.

⁴¹⁹ SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 717, 17 Kasım 1888, s. 167.

⁴²⁰ BOA, YEE, Nu. 19/46, 19 Ocak 1892, lef 1.

⁴²¹ BOA, YEE, Nu. 633/17, 13 Ocak 1903.

amacıyla Divan-ı Muhasebat tarafından Bâbîâliye bir tezkire gönderilmesi kararlaştırıldı⁴¹⁸.

Divan-ı Muhasebat Riyaseti, hesaplarını geç gönderen memurlar hakkında Bâbîâlidenden sonra Şura-yı Devlete de bir tezkire gönderdi. Maliye Nezaretiyle yapılan görüşmeler neticesinde ilgili konuda bir karar alındı ve bir mazbata yayımlandı. Bu mazbata Sadarete gönderildi ve huzura sunulmak üzere arz tezkiresine eklendi. Padişahın onayına sunulularak olumlu görüş alındı ve yürürlüğe girdi. İradeyle yürürlüğe konulan bu uygulamayla, Divan-ı Muhasebata hesaplarını göndermeyen hesap memurlarının birincisinde yarı maaşının, ikincisinde tam maaşının kesilmesine ve üçüncüsünde ise görevden azledilmelerine karar verildi⁴¹⁹.

Buna göre, merkezi dairelerdeki mal memurlarından hesabını bir ay geciktirenlerin maaşlarının yarısının kesilmesine, iki ay geciktirenlerin maaşlarının tamamının kesilmesine, üç ay geciktirenlerin de görevden alınmalarına ve bu cezayı alan memurun bir işi olmaması hâlinde hesapları verene kadar başka bir memuriyete atanmamasına karar verildi. Bu hesapları vermeden ölen memurunun yerine atanan muhasebeciler, üç ay içinde eski hesap memurunun vermediği veya veremediği evrakı göndermezlerse, onlar da üçüncü ayın sonunda aynı gerekçeyle görevden alınacaklardı. Maliye Nezareti, belirtilen sürede şehriye cetvellerini ve sal muhasebelerini göndermeyen, taşra zat ve zaman hesabını yapmayan, merkez dairelerindeki mal memurlarını bir iradeyle görevden alıp yerlerini değiştirmeye ve gerek görüldüğü takdirde inceleme sonucuna göre görevlerine son vermeye yetkili kılındı⁴²⁰.

Mal memurlarının düzenlemekle sorumlu oldukları cetvel ve defterlerin geç gönderilmesi hâlinde uygulanması zorunlu muamele için talimatta verilen süre geçerliydi. Bu süre, 1886'dan sonraki muhasebe kayıtlarıyla, şehriye cetvellerinin düzenlenmesi ve gönderilmesi için de aynıydı. Yıl sonuna kadar vilayetlerdeki şehriye cetvellerinin düzenlenmesi ve gönderilmesi için 15 gün, sal muhasebelerinin her bir nüshası için de üç ay süre verildi.

Mal memurlarından Askerî Tekaüd Sandığı Muhasebecisi Abdurrahman Efendi, bir ay geçmesine rağmen hesaplarını göndermediği için Divan-ı Muhasebat tarafından Şura-yı Devlete bu durum bildirildi. Burada konu Tanzimat Dairesi tarafından araştırıldı. Sonuçta hesapların yapıldığı, gecikmenin bu hesapların ilgili nezarete kalmasından kaynaklandığı ifade edildi⁴²¹.

Maliye Nezareti tarafından Şura-yı Devlete gönderilen tezkirede ise hesaplardaki gecikmelerin nedenleri sıralandı. Buna göre sorumlu muhasebecilerin hesapları zamanında teslim etmedikleri, bu gecikmeler yüzünden bütçenin ve hesap denetiminin tam yapılamadığı, bunun da sistemi sekteye uğrattığı ifade edildi. Ayrıca bu gecikmeleri sadece sorumlu muhasebecilere yüklemenin doğru olmadığı, Divan-ı Muhasebat memurlarının da bunda payı olduğu, bazı şikâyetlerin bunu doğruladığı da tezkirede belirtildi.

Divan-ı Muhasebat azası Hafız İhsan Efendi, bu tezkire üzerine Divan-ı Muhasebat memurlarının bu konuda bir kusurları bulunursa gerekenin yapılacağını ancak sorumlu muhasebecilerin işlerini geciktirmede bazı yolsuzlukları bulunduğunu ve bir cezaî sistemin mutlak surette gerektiğini ifade etti. Daha sonra sorumlu muhasebecilerin dairelerine hesapların zamanında verilmesi gerektiği tebliğ edildi⁴²².

Hesapları geç gönderen memurlar, cezalandırılması kararlaştırıldığı gibi, görevini iyi yapan memurların da ödüllendirilmesine karar verildi. Mesela Maliye Nezareti Bey-tülmal İdaresindeki 1882 tarihli dokuz kıta şehriye mizanlarının düzenlenip gönderilmesine dair tezkirede, bu mizanların Divan-ı Muhasebat tarafından istenilen kurallara uygun düzenlenmiş olması sebebiyle bunu hazırlayanların ödüllendirilmeleri gerektiği Bâbüâliye arz edildi⁴²³. Divan-ı Muhasebat Riyaseti, Tıbbiye ve Mülkiye İdarelerinin 1886 yılı zat ve zaman hesaplarının incelemesinde, defter ve cetvellerinin gözle görülür bir şekilde tertipli hazırlayan muhasebe memuru Şefik Bey'in ödüllendirilmesini Dâhiye Nezaretine teklif etti ve adı geçen kişinin rütbesi Nezaret tarafından saniiyeye yükseltildi⁴²⁴. Telgraf ve Posta Nezareti muhasebesinin 1888 yılı zat ve zaman hesaplarını, Divan numunelerine uygun düzenleyen hesap memuru Hacı Avni Bey de maaşına zam yapılarak ödüllendirildi⁴²⁵.

C. Divan-ı Muhasebat ve Maliye Nezareti

Divan-ı Âlî-i Muhasebe adıyla 29 Mayıs 1862 tarihinde kurulan Divan-ı Muhasebat, I. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede Maliye Nezareti ile birlikte görev yaptı. Divanın Kanuniesası'nda hiçbir daire ve nezarete tabi olmamasıyla ilgili madde, Maliye Nezareti ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Bu dönemden sonra maliyenin malî denetimdeki etkinliği Divan-ı Muhasebata geçti.

1. Maliye Teftiş Heyetinin Divan-ı Muhasebata Bağlanması

Maliye Teftiş Heyeti, ilk kez 28 Ağustos 1879 tarihli “*Teftişi Muamelatı Maliye Nizamnamesi*”yle Maliye Nezaretine bağlı olarak kuruldu⁴²⁶. Bu nizamname, 15 Haziran 1885 tarihinde çıkarılan “*Umur-u Maliye Heyet-i Teftişiyeye Nizamname-i Muaddesi*”yle yürürlükten kaldırıldı, Maliye Teftiş Heyetinin yönetimi Divan-ı Muhasebata verildi⁴²⁷. Böylece maliye müfettişlerinin vazife ve yetkileri sınırlanmadı, sadece heyetin sevk ve idaresi Divan-ı Muhasebata bırakılarak, Maliye Nezaretinin kontrolünden çıkarıldı. Zira nizamnamenin 9. maddesinde, müfettişlerin sorumlu olduğu merciin Divan-ı Muhasebat olduğu açıkça belirtilmektedir⁴²⁸.

Nizamnamede, Osmanlı Devleti 16 teftiş dairesine ayrılarak her daireye padişahın iradesiyle bir müfettiş ve Divan-ı Muhasebat Riyasetinin oluruyla bir muavin atanması hükme bağlandı. Atanan müfettişlere ve muavinlere ait sicil dosyaları Divan-ı Muhasebat tarafından tutuldu. Ayrıca kura usulüyle taşraya gönderilen müfettişlerin ve muavinlerin talimatları da Divan tarafından hazırlandı⁴²⁹.

1886 yılında Divan-ı Muhasebat Maliye Teftiş Heyetinin sevk ve idaresine ait nizamname hükümlerinde önemli değişiklikler yapıldı. Yapılan değişikliklerle, 16 teftiş

⁴²² BOA, YEE, Nu. 45/64, 1 Ekim 1904.

⁴²³ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 310, 13 Mart 1883, s. 112.

⁴²⁴ BOA, YEE, Nu. 1554/118, 16 Ekim 1888.

⁴²⁵ Telgraf ve Posta Nezareti Muhasebecisi Hacı Avni Bey'in maaşına 150 kuruş zam yapıldı. BOA, İDH, Nu. 1296/1310, 25 Temmuz 1892.

⁴²⁶ Maliye Vekâleti Teftiş Heyeti, Ankara 1936, s. 12-13.

⁴²⁷ Teftiş Heyeti, s. 33; Maliye Teftiş Heyeti yönetimi adı geçen nizamnameden önce Divan-ı Muhasebata geçmiş, yasal düzenlemesi daha sonra yapılmıştır. SA, DMZC, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 518, 30 Mayıs 1885, s. 131.

⁴²⁸ Teftiş Heyeti, s. 33.

⁴²⁹ Teftiş Heyeti, s. 31-32.

⁴³⁰ 24 Mayıs 1886 tarihinde Islahat-ı Maliye Komisyonu, Maliye Teftiş Heyetinin Maliye Nezareti içerisinde yeniden tesis edilmesini karara bağlamıştır. Alınan karar, Meclis-i Vükelada hazırlanan mazbatayla huzura arz edilmiş ve iradesi çıkmıştır. Bu tarihten itibaren müfettişlerin tayinleri ve seçimleri Maliye Nezareti tarafından yapılmaya başlanmıştır. SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 608, 24 Mayıs 1886, s. 15-16.

⁴³¹ BOA, DH.MKT, Nu. 1360/122, 18 Ağustos 1886; BOA, DH.MKT, Nu. 4 Eylül 1888; SA, DMZC, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 769, 6 Mart 1889, s. 53.

⁴³² BOA, MV, Nu. 15/67, 9 Ocak 1887.

⁴³³ BOA, YA.RES, Nu. 196/1429, 10 Ocak 1887.

⁴³⁴ BOA, MV, Nu. 15/71, 12 Ocak 1887.

⁴³⁵ Meclis-i Vükelada böyle bir karar alınmasına rağmen, Divan-ı Muhasebatın 1879 tarihli kararında bir tadilat gerçekleştirilmedi.

⁴³⁶ BOA, YA.RES, Nu. 402/1526, 16 Ocak 1887. lef 1-3.

dairesi ve her dairede bir müfettişle bir muavin bulundurulması esası kaldırıldı. Daire sayısı sekize indirildi. Her daireye bir müfettiş-i evvel ve gerekirse bir müfettiş-i sani ve beraberlerinde de bir maiyet kâtibi bulundurulması esası getirildi.

Maliye Teftiş Heyeti, aradan bir yıl bile geçmeden Islahat-ı Maliye Komisyonu kararıyla yeniden Maliye Nezaretine bağlanmıştır⁴³⁰. Bununla birlikte heyetin, Divan-ı Muhasebatla olan ilişkileri kesilmemiş aksine devam etmiştir⁴³¹.

2. Divan-ı Muhasebatın Maliye Nezaretine Devredilme Teşebbüsü

Divan-ı Muhasebat, maliye müfettişlerinin kontrolünü Maliye Nezaretine devrettikten sonra kurumsal kimliğiyle ilgili önemli bir sorun yaşadı. Maliye Nezareti, Sadarettten Divan-ı Muhasebatın kendi yönetimine dâhil edilmesini talep etti⁴³². Sadarete gönderilen tezkirede gerekçe olarak Divanın kuruluşundan (29 Mayıs 1862) Kanunuesasi'nin ilanına kadar geçen sürede Maliye Nezareti ile birlikte çalışması gösterildi. Ayrıca Divan-ı Muhasebatın geleceği yasal bir çerçeveye oturtulup bir düzene konulmadığından Divanın, malî denetimde muvaffak olamaması bu isteğe gerekçe gösterildi. Maliye Nezaretinden gönderilen, Divan hakkındaki bu tezkire Meclis-i Vükelada görüşüldü. Burada hazırlanan bir mazbatayla kurumun Maliyeye bağlanması kararlaştırıldı. Onaylanması için Sultan II. Abdülhamid'e arz edilen bu belge, padişahın hususî bir iradesiyle reddedildi ve tekrar görüşülmek üzere Meclis-i Vükelaya iade edildi.

Bu karar, Divanın Maliyeye dâhil edilmesi hâlinde kurumun geleceğine ve baktığı işlere darbe vuracağı gerekçesiyle sultan tarafından onaylanmadı. Padişahın tekrar görüşülmek üzere Meclis-i Vükelaya geri gönderdiği 9 Ocak 1887 tarihli iradesi, burada yeniden görüşüldü⁴³³. Önceki kararın aksine, Divan-ı Muhasebatın bütün görev ve yetkilerine dokunulmaksızın işleyişinin daha sağlıklı yürütülmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması kararlaştırıldı. Bu amaçla, Divanın 1879 tarihli kararnameyi yeniden düzenlenerek reis ve azasının görev ve yetkilerinin artırılması, malî denetimdeki yetkinliğinin tanzim edilmesi yolunda bir karar alındı⁴³⁴. Daha sonra Divan kararnameyi yapılacak yeni düzenleme, Sadaret kanalıyla padişaha arz edilerek onaylandıktan sonra yürürlüğe konulması hükme bağlandı⁴³⁵. Meclis-i Vükelada böyle bir karar alınmasına rağmen, Divan-ı Muhasebatın 1879 tarihli kararnameyi bir tadilat gerçekleştirilmedi.

Divan-ı Muhasebatın Maliye Nezaretine bağlanması hakkındaki tezkireyle başlayan bu mücadeleyi Divan, kurumsal anlamda çok güçlenerek kazandı. Divanın malî denetimdeki etkisizliği dile getirilerek Maliyeye bağlanması Meclis-i Vükelada onaylanmasına rağmen, bağımsız bir kurum olduğu padişah iradesiyle onandı. Bu karar, kurumun protokolde Maliye Nezaretinin üstünde olmasının da bir kanıtıdır⁴³⁶. Bir anlamda sultanın iradesi, Divan-ı Muhasebatın Osmanlı Devlet teşkilatı içinde yeniden kurulmasını sağladı.

D. Divan-ı Muhasebat Personeli

Divan-ı Muhasebatın 1879 tarihli kararnameyi ilgili maddelerinde kurumun bürokratik yapısını oluşturan personelin görev ve yetkileri beyan edildi. Her ne kadar

Kanuniesasi'den sonra oluşturulmuş kadrosu yetersiz olsa da istihdam edilen personel görevlerini yerine getirmek için büyük çaba sarf etti.

1. Divan-ı Muhasebat Azalığı

Divan-ı Muhasebat reisliğine ve azalığına getirilen şahıslar, kayd-ı hayat şartıyla bu göreve tayin ediliyordu. Meclis-i Mebusan tarafından görevlerinden azledilmedikleri takdirde, Divan-ı Muhasebat azaları yaşadıkları müddetçe görevlerinde kalabiliyorlardı. Kararnamenin 3. maddesine göre, bir aza yeni bir memuriyete tayin edilmesi durumunda Divandaki görevinden istifa eder ve Bâbîâli de azanın yeni memuriyetiyle aynı zamanda azalıktan istifa talebini kabul ederse o zaman aza, Divandaki görevinden ayrılmış olurdu. Ancak aza yeni bir göreve tayin edildiği hâlde istifa etmezse azalık makamının boş kalmaması için yerine bir mümeyyiz, vekil olarak tayin edilirdi⁴³⁷.

Bir azanın vefat etmesi, emekli olması ya da başka bir göreve atanması durumunda boşalan azalık makamına 1879 Kararnamesi'nin 17. maddesi⁴³⁸ hükmünce Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinden en kıdemli olanın atanması esastı⁴³⁹.

Kanunuesasi'de ve 1879 tarihli Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nde⁴⁴⁰, Divan-ı Muhasebat heyetinde toplam 12 aza olacağı ifade edilmişti. Ancak 10 Kasım 1879 tarihli Divan Genel Kurulu'nda 8 aza görev yapmıştır. Bu sayı 1881'de azalardan birinin vekaleten Adana Valiliğine tayin edilmesi, bir azanın Nafia Nezaretinde, iki azanın da Maliye Nezaretinde kurulan bir komisyonda görevlendirilmesi üzerine dörde düştü⁴⁴¹. Kısa sürede iki azanın daha tayini yapıldı. Böylece reisle birlikte aza sayısı on bire çıkarıldı. Ancak bir azanın vali olarak tayini, diğerinin de emekli olması nedeniyle Divan-ı Muhasebattaki aza sayısı sekize düştü⁴⁴².

Divan-ı Muhasebatın aza sayısının azlığı, her iki dairenin ayrı ayrı toplantı yapmasına imkan tanımıyordu. Bu yüzden sadece ikinci daire çalışıyordu. II. Daire ise üzerine düşen incelemeleri vaktinde yetiştiremeyerek gecikmelere neden oluyordu. Bu yüzden 1879 Kararnamesi'nin 17. maddesi⁴⁴³ gereğince mümeyyizlerden biri azalığa tayin edildi⁴⁴⁴.

2. Divan-ı Muhasebat Mümeyyizliği

Divan-ı Muhasebatın 1879 kararnamesine göre ancak 25 yaşını doldurmuş kişiler, mümeyyizlik yapabiliyordu⁴⁴⁵. Mekteb-i Maliyeden mezun olanlar mümeyyizlik görevine atanırlardı.⁴⁴⁶

Mümeyyizler, iki sınıfa ayrılmıştı: Birinci ve ikinci sınıf mümeyyizler. İkinci sınıf bir mümeyyiz, bu sınıfta iki sene bulunmadıkça ve birinci sınıfa yükselmek için düzenlenen imtihanı geçemedikçe terfi edemezdi. Divan-ı Muhasebat, iki daireye ayrıldığı için mümeyyizler de bu iki daireye göre görevlendirilirdi. Mümeyyizlerden biri, bulunduğu dairenin başkâtipliğini de yapardı⁴⁴⁷.

⁴³⁷ Divan-ı Muhasebat azası Hacı Akif Efendi, bâlâ rütbesiyle Ankara Valiliğine tayin edilmiş, istifasının kabulü veya azalık görevinde kalacağı şartı, sunduğu tezkiredeki derkenarda açıkça belirtilmediğinden Bâbîâli'den, tayinin onayı veyahut azalığının devam etmesi hâlinde vekaleten bir mümeyyiz talep edildi. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 253, 1 Haziran 1882, s. 33-34.

⁴³⁸ **On Yedinci Madde:** "Azâ'dan birinin yeri münhâl oldukça mümeyyizlerden en ehliyetlisinin münhâl olan azalığa nasb ve ta'yînini Re'îs-i evvel bâ-takrîr Bâb-ı Âli'ye arz ederek bâ-irâde-i seniyye o mümeyyiz azâ nasbolunur. BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴³⁹ Divan-ı Muhasebat Azası Kırkor Efendi vefat ettiğinde maaşı 7.500 kuruştur. Yerine getirilen İkinci Daire Sınıf-ı Evvel Mümeyyizi Talat Bey'e 4500 kuruş maaş verildi. Geriye kalan 3000 kuruş ise beş yüzer dört parça hâlinde Birinci Daire Reis-i Sanisi Divan-ı Muhasebat Azası Mücip Bey'e, İkinci Daire Reis-i Sanisi Hamdi Bey'e, Başkâtip Ata Bey'e, maaşı çok az olan ve bundan muzdarip olan Kalem Müdürü Muavini Kemal Bey'e, geriye kalan 1000 kuruştan 500 kuruşu Kalem Müdürü Naci Bey'e ve geriye kalan 500 kuruş ise Divan-ı Muhasebat mümeyyizleriyle kalemlerine eşit oranda dağıtıldı. BOA, İ.HUS, Nu. 1326 S 22, 18 Mart 1908, lef 2.

⁴⁴⁰ "Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezâifine Dair Kararname", BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878; Kararnamenin matbu olarak basıldığına dair belge için bk. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 6, 27 Kasım 1879, s. 7-8.

⁴⁴¹ Divan-ı Muhasebat'a bu nedenle iki yeni aza alındı. Hazine-i Hassa Muhasebecisi Hüsnü Efendi ve Hazine-i Hassa Meclis İdare Reisi Mücip Bey azalık maaşlarıyla beraber Divan-ı Muhasebata tayin edildiler. BOA, İ.DH, Nu. 86223, 13 Ocak 1881.

⁴⁴² Divan-ı Muhasebat Azası Hacı Akif Efendi Ankara'ya vali tayin edildi, Divan-ı Muhasebat Azası Rifat Efendi ise emekli oldu. BOA, İ.DH, Nu. 69901, 4 Ocak 1883, lef 1.

⁴⁴³ **On Yedinci Madde:** "Azâdan birinin yeri münhâl oldukça mümeyyizlerden en ehliyetlisinin münhâl olan azalığa nasb ve ta'yînini Re'îs-i evvel bâ-takrîr Bâb-ı Âli'ye arz ederek bâ-irâde-i seniyye o mümeyyiz azâ nasbolunur." BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁴⁴ BOA, İ.DH, Nu. 69901, 4 Ocak 1883, lef 1.

⁴⁴⁵ **On Dördüncü Madde:** "Yirmi beş yaşını tekmiîl itmemiş olan başkâtip ve mümeyyiz alamaz". BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁴⁶ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 327, 15 Mayıs 1883, s. 135-136.

⁴⁴⁷ **On İkinci Madde:** "Otuz yaşını tekmiîl itmemiş olanlar re'îs-i evvel ve sâni ve azâ ve müdde'î-i umûmî olamaz."

On Üçüncü Madde: "Mümeyyizler birinci ve ikinci olmak üzere iki sınıfa münkasemdir. Bir mümeyyiz ikinci sınıfta iki sene bulunmadıkça ve bi'l-ımtihân ibrâz-ı liyakât itmedikçe birinci sınıfa geçmeğe kesb-i iştikâk edemez ve sınıf imtihanında ehliyetde müsâvâtta bulunanların kıdemlileri tercîh olunur."

On Beşinci Madde: "Mümeyyiz ve mülâzımlar mütesâvîyen iki dâ'ireye taksîm olunur ve mümeyyizlerden biri bulunduğu dâ'irenin başkâtabet hizmetini ifâ eder. Lede'l-hâce bir dâ'ire mümeyyizi ve mülâzımları diğer dâ'ire mümeyyiz ve mülâzımlarına mu'âvenet eyler." BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁴⁸ **Dokuzuncu Madde:** Azâdan birinin mâni-i zuhûrunda dâ'irece vücudu muktazî olan aded azâyı ikmâl için diğer dâ'ireden bir azâ celb idilür ve bu sûret mümkün olamaz ise dâ'irede bulunan mümeyyizlerden biri azâ vekâleti ider. BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

On Yedinci Madde: "Azâdan birinin yeri mün-hâll oldukça mümeyyizlerden en ehliyetlisinin münhâll olan azâlığına nasb ve ta'yînini Re'îs-i evvel bâ-takrîr Bâb-ı Âli'ye arz ederek bâ-irâ-de-i seniyye o mümeyyiz azâ nasbolunur." BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁴⁹ **Otuz Beşinci Madde:** "Mümeyyizler her bir hesâb için ilel ve esbâb-ı muktazîyeyi ve iki nev'i mütâla'ayı hâvî bir hulâsa tanzîm ederler. İşbu iki nev'i mütâla'adan birisi sırf cihet-i hesâbiyeye âid olub hesâbın müte'allik olduğu dâ'ire me'mûrları tarafından her bir kalem için ibrâzî muktazî olan senedât-ı lâzime ve evrâk-ı müsbita gösterilemediği hâlde bu gibi masrafın icrâ-yı mahsûb ve kabulünü senedât ve evrâk-ı müsbitesinin ibrâzına ta'lîkan reddi lüzûmunu göstermekten ve ikincisi hesâbda muhavvel enva-i vâridâtın kavânîni mevzuasına mutabık olub olmadığını ve sarfiyâtın tahsîs olunduğu şeyler için vukû bulup bulmadığını ve tahsîsâtı dâ'iresinde bulunub bulunmadığını ve gerek vâridât ve gerek masârîfât vakt-ü zamanıyla istîfâ ve ifâ olunub olunmadığını ve mal me'mûrlarının meriy-yü'1-icrâ olan kavânîni ve nizâmat ve ta'lîmâta tevfiikan vezâ'if-i me'mûriyetlerini hakkiyle ve tamamıyla ifâ idüb itmediklerini ve sarfiyât ile tahsîsât arasında fark u tefâvüt olduğu hâlde miktarını irae eylemekten ibârettir."

Otuz Altıncı Madde: "Mümeyyizler hesâbatça icrâ-yı tedkîkat için mal me'mûrlarını veya vekil ve Murahhaslarını isticvâb itmeğe ve tahrîren muhâbere eylemeğe me'zûndur. Bu bâbta olan evrâk hulâsanın kirâ'at olunacağı dâ'ire re'îs-i sâni'sine verilir."

Otuz Yedinci Madde: "Bir hesâbın tedkîki için birkaç mümeyyiz ta'yînine ihtiyaç görüldüğü hâlde re'îs-i evvel sâ'ir mümeyyizlerin mütâ-la'atını celb ve tertîb ve hulâsayı tanzîm etmek üzere birinci sınıf mümeyyizlerden birini me'mûr eyler. Hesâbın tedkîkiyle meşgûl olan mümeyyizler hulâsanın kirâ'at ve müzâkere olunduğu ictimâlarda dâ'irede hâzîr bulunur. Fakat bunlar hulâsa tanzîmine me'mûr olub sâhib-i re'y değıldirler." BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁵⁰ SA, DMZC, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 320, 13 Mart 1889, s. 58.

⁴⁵¹ SA, DMZC, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 869, 25 Şubat 1890, s. 194."

⁴⁵² SA, DMZC, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 848, 5 Şubat 1890, s. 168.

⁴⁵³ BOA, İ.DH, Nu. 69983, 1 Mart 1883, lef 2.

⁴⁵⁴ **İkinci Madde:** "Dîvân-ı Muhâsebât Hey'eti ma'a re'îs oniki azâ ve bir müdde'î-i umûmî ve bir başkâtib ve on mülâzımdan ibârettir."

Dördüncü Madde: Re'îs ile azâ ve müdde'î-i umûmî huzur-u Sadâret-i Penâhi'de ve başkâtib ile mümeyyiz ve mülâzımlar Dîvân-ı mezkûrda Kânûn-u Esâsinin kırk altıncı maddesi mu'cibince tahlîf kılınır.

On Beşinci Madde: Mümeyyiz ve mülâzımlar mütesâvîyen iki dâ'ireye taksîm olunur ve mümeyyizlerden biri bulunduğu dâ'irenin başkâtibet hizmetini ifâ eder. Lede'l-hâce bir dâ'ire mümeyyizi ve mülâzımları diğer dâ'ire mümeyyiz ve mülâzımlarına mu'âvenet eyler. BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁵⁵ SA, DMZC, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 463, 12 Nisan 1883, s. 60.

Divan-ı Muhasebat azalık kadrosunda boşalma meydana gelmesi halinde bir mümeyyiz, boş azalık görevini vekaleten yürütebilirdi. Yine Divan-ı Muhasebat Reisinin Sadarete önerisi ve padişahın onayıyla mümeyyizlerin en kıdemlisi aza olabilirdi⁴⁴⁸.

Divan Reisi tarafından görevlendirilen mümeyyizler, öncelikli olarak denetimi/incelemesi yapılacak hesapların tetkikiyle görevliydi. Mümeyyizler, incelemelerini tamamladıktan sonra özet raporu hazırlar, bu rapor mümeyyizin çalıştığı dairenin reisi tarafından azalara yönlendirilirdi⁴⁴⁹.

Divan-ı Muhasebat mümeyyizleri, hesapları ve defterleri bizzat denetlemekle mükellefti. Bir gün içinde bir hesabın ne kadarını tetkik edeceği kendine bildirilirdi. Defterlerde, cetvellerde veya hesaplarda yarım bırakılan işlemlerin tamamlanmasını sağlamak, eksik hesapları ya da hiç olmayan hesapları kaydetmek de mümeyyizlerin görevleri arasındaydı. Ayrıca mümeyyizler, defterlerdeki/hesaplardaki eksiklikleri ve su-iistimalleri müdde'î-i umûmîye bildirmekle sorumluydular⁴⁵⁰.

Mümeyyizler, Merkez dairelerin hesap özetleri, dairelerin bakiyeleri ve düyûn cetvelleri ile dairelerdeki memurlar tarafından getirilen izahatlar hakkında rapor hazırlar ve⁴⁵¹ diğer mümeyyizlerle bir araya gelerek bu raporları mütalaa ederlerdi⁴⁵².

Hesapların ilk denetimi mümeyyizler tarafından yapılırdı. 1879 Kararnamesi'nde Divan-ı Muhasebatta 10 mümeyyiz bulunması gerektiği ifade edilmişti. Ancak 1883 yılında Divan-ı Muhasebata sadece dört mümeyyiz atanmıştı. Yeterli sayıda mümeyyiz bulunmadığı için hesap denetimi/incelemesi sağlıklı bir şekilde yürütüleliyordu. Bu yüzden Divan-ı Muhasebat Riyaseti, Sadarete gönderdiği bir tezkireyle en kısa zamanda mümeyyiz alınması gerektiğini belirtti. Birkaç ay sonra mümeyyiz sayısı, yediye çıkarıldı⁴⁵³.

3. Divan-ı Muhasebat Mülazımlığı

Divan-ı Muhasebatın 1879 Kararnamesi gereğince Divanda 10 mülâzım bulunması esastı⁴⁵⁴. Mümeyyizler gibi mülâzımların da yarısı birinci sınıf, diğer yarısı da ikinci sınıf olmak üzere istihdam edilmişlerdi. Ancak Divan-ı Muhasebatta 10 mülâzım bulunması gerektiği hâlde çoğu zaman, malî sıkıntılar yüzünden mevcut, hep bu sayının altında oldu.

Mülâzımlar, hesap defterlerinin ve çeşitli cetvellerin incelenmesinde/kontrol edilmesinde mümeyyizlere yardım ederler ve hesaplarla ilgili müzekkireyi (bir iş ile ilgili üst makama yazılan yazı) de hazırlarlardı. Merkez dairelerin vezneleri hakkında her ay sonu komisyon tarafından düzenlenen mazbata suretlerinin teftişinde görev alırlardı⁴⁵⁵.

4. Divan-ı Muhasebat Başkâtipliği

1879 Kararnamesi'nde Divan-ı Muhasebatta bir başkâtibin görev yapacağı ve 25 yaşını doldurmayanların başkâtip olamayacağı beyan edilmişti⁴⁵⁶. Çeşitli nezaretlerde müdürler, kabiliyetine ve tecrübesine uygun olup olmadığı tetkik edildikten sonra başkâtipliğe tayin edilebiliyorlardı. Bu kurumda ise başkâtipliğe atanmak isteyen, önce Divan-ı Muhasebata sonra da Sadaret kanalıyla padişaha arzuhal verebiliyordu⁴⁵⁷.

Divan-ı Muhasebat başkâtibinin görevi, 1879 Kararnamesi'nin 29, 30 ve 31. maddelerinde Genel Kurulun toplantılarında hazır bulunup görüşmeleri kayda geçirmek, yazışma işlerini ve kayıt işlemlerini yapmak, müsvedde hazırlamak, gerekli ve önemli evrakın muhafazasını sağlamak şeklinde ifade edilmişti.

Başkâtip incelenen, müzakeresi yapılan hesapların ve kararların tamamını bir defterde toplayıp her ayın sonunda Divan-ı Muhasebat Reisine arz etmekle görevliydi. Bu defterin bir sureti de müdde-i umûmiye verilirdi⁴⁵⁸. Divan-ı Muhasebatın incelediği/denetlediği hesapların daireleri ve idarecileriyle ilgili yazışmalar da başkâtibin görevleri arasındaydı⁴⁵⁹.

Divan-ı Muhasebat başkâtipliğini yürütürken, Divan-ı Muhasebat azalığına atanan başkâtipler de vardı. Mesela Divan-ı Muhasebatın kuruluşundan beri kalem müdürlüğü yapan Ata Bey, başkâtipliğe atandı⁴⁶⁰ ve daha sonra Divan-ı Muhasebat azalığına getirildi. Divan-ı Muhasebat Başkâtibi Fehmi Efendi, Hariciye Nezareti Muhasebeciliğine tayin edildiği için başkâtipliğe Divan-ı Muhasebat azalarından uygun birinin atanması kararlaştırıldı⁴⁶¹. Fehmi Efendi'nin maaşıyla Hariciye Nezareti Muhasebecisi Kirkor Efendi, Divan-ı Muhasebat azalığına tayin edildi. Kirkor Efendi ile Divan-ı Muhasebatın aza sayısı 12'yi geçti. Ancak 1879 Kararnamesi'nin 2. maddesine⁴⁶² göre Divan-ı Muhasebatın bir reis, 12 aza, bir müdde-i umûmî ve bir başkâtipten müteşekkil olması gerekiyordu. Kirkor Efendi, aza olarak tayin edildiği için azalardan birinin başkâtip olarak atanmasına karar verildi. Daha önce kalem müdürlüğü ve başkâtiplik yapan Ata Bey'in başkâtipliğe atanması padişah onayına sunuldu ve Ata Bey tekrar başkâtip oldu⁴⁶³.

5. Divan-ı Muhasebat Memurları

Divan-ı Muhasebat memurlarından boşalan kadrolara öncelikle Mekteb-i Mülkiye mezunları tayin edilerek eksikler tamamlanıyordu⁴⁶⁴.

1884'ten itibaren bir dairedeki açık kadroya Mekteb-i Mülkiyeden mezun biri tayin edildikten sonra, o dairede ikinci bir kadro daha boşalırsa bu kadroya o daireden ehil birinin tayin edilmesi, üçüncü bir kadronun boşalması durumunda yine Mekteb-i Mülkiyeden mezun birinin tayin edilmesi, dördüncü bir kadronun boşalması durumunda da yine o daireden uygun birinin atanması usulü vardı⁴⁶⁵.

Her ne kadar Divan-ı Muhasebat personeli olmasa da kurum bünyesinde başka dairelerden gelecek çalışan memurlar da mevcuttu.

⁴⁵⁶ **İkinci Madde:** "Dîvân-ı Muhâsebât Hey'eti maa re'îs, oniki azâ ve bir müdde-i umûmîve bir başkâtib ve on mülâzımdan ibârettir."
On Dördüncü Madde: "Yirmi beş yaşını tekmîl itmemiş olan başkâtib ve mümeyyiz olamaz."
BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁵⁷ BOA, İ.HUS, Nu. 85955/1, 21 Ağustos 1888.

⁴⁵⁸ **Yirmi Dokuzuncu Madde:** "Hey'et-i Umûmî-yenin ictimâ'ında hazır bulunup cereyân edecek müzâkerâtı zabt itmek başkâtibin vazîfesindedir."

Otuzuncu Madde: "Başkâtib Dîvân-ı Muhâsebât'ın bil-cümle umûr-u tahrîriye ve mu'âmelât-ı kaydiyesinin hüsn-ü ceryânı ile anların ve müsevvedâtın ve sâ'ir evrâk-ı muktazîyenin muhafazâsına nezâret eyler. Başkâtib her ayın âhîrinde mümeyyizlerde ve dâ'irelerde derdest-i tedkîk ve müzâkere olan hesâbat ve Dîvâna müte'allik sâ'ir husûsatın tesrî-i ikmâlî zımında bir defterini tanzîm ile re'îse itâ eder. Ve bu defterin bir sûreti müdde'î-i umûmî dahi verilir."

Otuz Birinci Madde: "Dîvân-ı Muhâsebât'ın umûr-u dâhiliye ve tahrîriyesi bir nizâmname-i dâhilî ile ta'yîn olunacaktır." BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁵⁹ SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 709, 19 Eylül 1888, s.152.

⁴⁶⁰ BOA, İ.HUS, Nu. 85955/1, 21 Ağustos 1888.

⁴⁶¹ BOA, İ.ML, Nu. 1313 Za 30, 13 Mayıs 1896.

⁴⁶² **İkinci Madde:** "Dîvân-ı Muhâsebât Hey'eti maa re'îs on iki azâ ve bir müdde'î-i umûmîve bir başkâtib ve on mülâzımdan ibârettir."
BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁴⁶³ BOA, İ.ML, Nu. 287/1313 Za 30, 13 Mayıs 1896, lef 1-2.

⁴⁶⁴ Mekteb-i Mülkiye Nizamnamesi'nin 3. maddesine göre, bir sene zarfında açılacak memuriyetlerin yarısına Mekteb-i Mülkiye mezunlarının atanması gerekiyordu. SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 322, 19 Nisan 1883, s. 129-130.

⁴⁶⁵ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 406, 15 Mart 1884, s. 261.



Adliye Dairesi (IRCICA Arşivi)

⁴⁶⁶ SA, DMZC, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 654, 17 Ocak 1887, s. 73.

⁴⁶⁷ SA, DMZC, 3 Numaralı Defter, Karar Nu. 234, 13 Mart 1882, s. 8-9.

Her dairede birbirinden farklı şekilde hesap tutulması ve bunların düzensizliği hesap incelemesinde/denetlemesinde sıkıntılara sebep oluyordu. 1882'den itibaren zat ve zaman hesaplarının tetkikinde yaşanan bu sorunun giderilebilmesi için hesap incelemesinde yardımcı olmak amacıyla Dâhiliye Nezareti⁴⁶⁶ ve Maliye Nezareti⁴⁶⁷ başta olmak üzere diğer dairelerden de görevlendirilen memurlar vardı. Bunlar, haftada bir veya iki gün Divan-ı Muhasebatta çalışıyordu.

Görüldüğü gibi 1879 Kararnamesi'nde Divan-ı Muhasebata personel seçimi, bunların sayısı ve atanmasıyla ilgili ayrıntılı hükümler vardı. Ancak bir sorunu çözmek amacıyla bir kararnamenin düzenlemesi, meseleyi halletmekte yeterli olmuyordu. Bu yüzden yapılmak istenilenle yapılabilen örtüşmedi ve hedeflenen miktarda personel Divanda istihdam edilemedi. Personel eksikliği Divanın görevini ifaya engel oldu. Bu nedenle istenilen nitelikte ve miktarda personel yetiştirmek amacıyla Divan-ı Muhasebat bünyesinde bir okul açılmasına karar verildi.

6. Mekteb-i Fünun-u Maliye Okulunun Açılması

Divan-ı Muhasebata personel alınırken öncelikle maliyeye vâkıf, Mülkiye Mektebi mezunları tercih edildi. Ancak bu mektep mezunlarıyla devletin memur açığı ka-

patılamıyordu. Bu nedenle II. Abdülhamid döneminde, ilk defa maliye okulu açılması gündeme geldi. Zarurî ihtiyaçlar da göz önünde bulundurularak Sadrazam Sait Paşa tarafından 1880’de Divan-ı Muhasebat binasında Mekteb-i Fünun-u Maliye adıyla bir okul açıldı⁴⁶⁸.

Sait Paşa, bu okulun açılmasında öncülük etti. Okulun öğretmen kadrosunu Divan heyeti, öğrencilerini de Osmanlı memurları oluşturacaktı⁴⁶⁹. Okulun kuruluşu, düzeni ve müfredatı hakkında Divan-ı Muhasebat tarafından kaleme alınan nizamname layihası, Divan-ı Muhasebat Genel Kurulunda okunarak kabul edildi. Bu layiha daha sonra kanunlaşması için Bâbîâliye gönderildi⁴⁷⁰.

Okulun ders müfredatı da ihtiyaca göre şekillendirildi. Zira okulda öncelikle defter tutmanın incelikleri ve genel maliye anlatılmalıydı. Bu nedenle “Fenn-i Defteri” dersi okutulmaya başlandı. Okulun öğrenci profilini, muhtelif kurumlarda çalışan mümeyyizler, mülazımlar, memurlar ve kâtipler oluşturuyordu⁴⁷¹. Sınav sonuçları derslere devam edenlerin dairelerine ve ayrıca başarılı olanlar Bâbîâliye bildiriliyordu⁴⁷². Bu derslere devam etmek, Divan-ı Muhasebat memurları için bir terfi vesilesi olabiliyordu. Mesela bazı Divan-ı Muhasebat memurları Mekteb-i Fünun-u Maliyeye devam ederek “Fenn-i Defteri” dersi sınavlarını başarıyla geçince uygun hizmetlere atandılar⁴⁷³.

Mekteb-i Fünun-u Maliyede öğrencilerin önceki derse ilave olarak hesap dersi de almalarına karar verildi. Hendesehane tarihi hesap muallimi Erkan-ı Harbiye Yüzbaşı Şakir Efendi, bu dersin muallimliğiyle görevlendirildi⁴⁷⁴. Bu dersi vermek için Şakir Efendi’nin haftada bir gün Divana gelmesi gerekiyordu. Bu sebeple Divan-ı Muhasebat Riyaseti, Tophane-i Amire Müşirliğine müracaat ederek Şakir Efendi’nin bu dersi vermesi için izin aldı⁴⁷⁵.

1882’den itibaren okulun müfredatına “Usûl Defteri” ve “Fenn-i Hesap” dersleri de ilave edildi. Divan-ı Muhasebat binasında pazartesi ve çarşamba günleri Usul Defteri ve Fenn-i Hesap dersleri okutuluyordu. Divan-ı Muhasebat azalarından Tevfik Efendi, Usûl Defteri dersini, Divan mümeyyizlerden Rıfat Efendi ise Fenn-i Hesap dersini veriyordu⁴⁷⁶. Divan-ı Muhasebat tahrirat ve evrak kalemi memurları bu derslere devam etmek mecburiyetindeydi. Divan, derslere devam konusunda muhasebe memurlarına daha toleranslı davranıyordu. Okulun hedef kitlesi Divan mensupları olmakla birlikte dersler, Osmanlı kurumlarında çalışan bütün memurlara açıldı⁴⁷⁷.

Bu okulda 1884’te “Usul-ü Müzaafe Dersi ve Ticari Usûl Dersi” de verilmeye başlandı⁴⁷⁸. Bu derslere devam eden memurlar, bir komisyon marifetiyle belli aralıklarla⁴⁷⁹ sınava tabi tutuluyorlardı⁴⁸⁰. Sınavı başarıyla geçen memurlara Divan-ı Muhasebat Riyaseti tarafından bir diploma veriliyordu⁴⁸¹.

Divan-ı Muhasebat İkinci Daire Reisi Tevfik Efendi ve Divan-ı Muhasebat Başkâtibi Zühdü Efendi’nin gayretleri neticesinde kurum için pek çok memur yetiştirildi. Bu gayretleri için adı geçen şahıslara üçüncü dereceden Mecidi Nişanı ve maaş ödülleri verildi⁴⁸².

⁴⁶⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara 1995, s. 396.

⁴⁶⁹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, (1773-1923)*, İstanbul 1991, s. 141.

⁴⁷⁰ SA, *Divân-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 506, 21 Nisan 1885, s. 117.

⁴⁷¹ BOA, *İ.DH*, Nu. 66714, 6 Haziran 1880.

⁴⁷² SA, *DMZC*, 3 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 285, 14 Ekim 1882, s. 78.

⁴⁷³ SA, *DMZC*, 3 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 282, 12 Ekim 1882, s. 73.

⁴⁷⁴ SA, *DMZC*, 1 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 108, 23 Ekim 1880, s. 177.

⁴⁷⁵ Hesap muallimi Şakir Efendi’nin ve Hendesehane’nin bağlı bulunduğu nezaretin durumdan haberdar edilmesi halinde Divan-ı Muhasebat’ta haftada bir gün çalışmasında bir sakınca görülmemiştir. SA, *DMZC*, 1 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 109, 26 Ekim 1880, s. 179.

⁴⁷⁶ Tevfik Efendi’nin bulunmadığı durumlarda Usûl Defteri dersini Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinden Halid Bey işlemiştir. SA, *DMZC*, 3 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 336, 14 Haziran 1883, s. 147-148.

⁴⁷⁷ SA, *DMZC*, 3 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 336, 14 Haziran 1883, s. 147-148.

⁴⁷⁸ Bu dersin müfredatında; Mükemmel Usul Defteri Kayd-ı Muzaafe’ Usulünün Nazariyatı, Vazifeler Usulü, Muamelatı Ticariye ve Sarfiye, Devâir-i Resmîye Muamelatı Hesabiyesinin Usulü ve Görevlerde Tatbik Edilmesi, Bütçe Vukuat Defteri Tanzim ve İdaresi, Zat ve Zaman Muhasebesi Usulü, Muhasebe-i Katî Tanziminin Usulü isimli konular bulunuyordu. BOA, *İ.DH*, Nu. 75058/3, 14 Nisan 1885, lef 3.

⁴⁷⁹ SA, *DMZC*, 3 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 271, 29 Ağustos 1882, s. 59; *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 2000, 13 Şubat 1885, s. 1.

⁴⁸⁰ Bu komisyonda Divan-ı Muhasebat Azası Tevfik Efendi, Müdde-i umûmî Ohannes Efendi ve Adliye Nezareti Muhasebecisi Nazif Bey vardı. *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 2023, 28 Mart 1885, s. 1.

⁴⁸¹ *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 2077, 30 Mayıs 1885, s. 1.

⁴⁸² BOA, *İ.DH*, Nu. 75058/3, 14 Nisan 1885, lef 3.

⁴⁸³ Salih Kıs, "Osmanlı Malî Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ve Sanileri (1862-1908)", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, Konya 2011, s. 283.

⁴⁸⁴ BOA, *İ.DH*, Nu. 49993, 25 Ocak 1876.

⁴⁸⁵ SA, *DMZC*, 3 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 342, 3 Temmuz 1883, s. 155.

⁴⁸⁶ SA, *DMZC*, 6 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 857, 1 Mart 1890, s. 181.

⁴⁸⁷ SA, *DMZC*, 2 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 220, 3 Şubat 1882, s. 184; SA, *DMZC*, 6 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 857, 1 Mart 1890, s. 181.

⁴⁸⁸ SA, *DMZC*, 6 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 769, 6 Mart 1889, s. 56.

⁴⁸⁹ SA, *DMZC*, 6 Numaralı Karar Defteri, Karar Nu. 850, 10 Şubat 1890, s. 170.

⁴⁹⁰ SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 733, 26 Ocak 1889, s. 2; SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 734, 2 Şubat 1889, s. 3.

7. Divan-ı Muhasebatın Çalışma Prensibi

Divan-ı Muhasebat genel kurulunun reis, aza, müdde-i umûmî ve başkâtipten oluşan daimi bir kadrosu vardı⁴⁸³. Bu personelin göreve atanmasıyla ilgili onay, Sadaretin teklifiyle huzurdan veriliyordu⁴⁸⁴. Göreve yemin ederek başlayan Divanın üst düzey personeli, kurum içindeki iki dairenin birinde istihdam ediliyordu. Divan, 1863 tarihli nizamnamede tek daire, 1865 Nizamnamesi ve 1879 Kararnamesi'yle de iki daire olarak teşekkül ettirildi.

Genel kurul iki dairenin birleşimiyle haftanın belli günlerinde (cumartesi, salı ve perşembe) toplanıyordu⁴⁸⁵. Divan Genel Kurulu, gündeminin yoğun olduğu dönemlerde çarşamba günü de toplanıyordu⁴⁸⁶. Bu dönemde genel kurula sevk edilen konular, müzakere edilerek ya karara bağlanıyor ya da bir sonraki oturuma bırakılıyordu⁴⁸⁷.

Divan-ı Muhasebat personeli, tatil günleri hariç sabah saat 05.00'te kurumda hazır bulunmak mecburiyetindeydi. Personel, saat 10.00'a kadar da görevini ifa etmek mesuliyetindeydi. Memur kadrosu için erken bir saat olarak telakki edilen bu zaman dilimi, Divanın üst düzey personeli için de geçerliydi. Divan genel kurul toplantıları haftanın belli günlerinde saat 06.00'da yapıyordu⁴⁸⁸. Sadece memurlar değil reis, aza, başkâtip ve müdde-i umûmî de sabahın erken saatlerinde mesaiye başlıyordu.

Osmanlı devlet memurları tatil günleri dışında, belirlenen zaman diliminde görevlerinin başında olmak zorundaydı. Her devlet memurunun beş saat görevi başında bulunması gerekiyordu. Bunun haricinde amirleri her altı ayda bir kez, memurlarına hangi saatler arasında görevlerini ifa edeceklerini sözlü olarak bildiriyordu. Memur, görevinin başında olması gerekirken altı ay içinde haber vermeksizin üç kez görevine gelmezse istifa etmiş sayılıyordu. Ayrıca tatil yapacak memurun, bunu amirine bildirmesi ve izin alması iradeyle hükme bağlandığından bu konuda genel bir temayül vardı. Dolayısıyla devlet memuru olan Divan çalışanları da bu kuralların tümüne uymak zorundaydı. Bu hususların takibinden divan başkâtibi sorumluydu⁴⁸⁹.

8. Divan-ı Muhasebat Personelinin Başka İşlerle Görevlendirilmesi

Azalar bazen padişahın emriyle Divan-ı Muhasebatta oluşturulan komisyonlarda görevlendirildikleri gibi, bazen de doğrudan Divan-ı Muhasebat tarafından oluşturulan komisyonlarda görevlendirilmekteydi. Birden fazla komisyonda görevli bulunan azalar birer yıl dönüşümlü olarak çalışıyordu⁴⁹⁰.

Azaların Divanın aslî görevleriyle ilgili komisyonlarda görevlendirilmeleri normal olmakla beraber, belgelere yansıyan olaylardan anlaşıldığı kadarıyla azalar, sık sık asli görevleri dışında işlerle de görevlendirildiler.

Azaların kendi işleri dışında görevlendirilmeleri Divan-ı Muhasebatın daire ve genel kurul işlerinin aksamasına neden oluyordu. Mesela Divan-ı Muhasebat azalarından Ohannes Efendi, Tekâüd Sandığı Komisyonuna memur edildi. Ancak Divan-ı Muhasebat ve Tekâüd Sandığı toplantılarının aynı günlerde yapılması sebebiyle Ohannes Efen-

di, iştirak etmek zorunda olduğu Divan-ı Muhasebat toplantılarına katılmayınca işlerin aksamasına neden oldu. Bu yüzden de Tekauğ Sandığındaki görevine son verildi.

Divan-ı Muhasebat azaları; vilayetlerden alınan vergiler, emlak işleri, devlet gelirleri ve harcamaları ile ilgili Maliye bünyesinde kurulan çeşitli komisyon azalıkları⁴⁹¹; Rüşumat memurlarının durumuyla ilgili oluşturulan komisyonların azalığı⁴⁹²; Tekauğ Sandığı, Askerî Tekauğ Sandığı, Emniyet Sandığı gibi kurumların heyet azalığı⁴⁹³; Düyûn-ı Umûmiye, Ziraat Bankası gibi kurumların meclis azalıkları⁴⁹⁴; çeşitli kaza ve vilayetlerce tutulan hesap kayıtlarının düzenlenmesi için oluşturulan komisyonların azalıkları⁴⁹⁵ işleriyle görevlendirildiler. Bunlar ayrıca Dâhiliye ve Hariciye gibi nezaretlerin muhasebeciliği⁴⁹⁶ işiyle; Sivas, Trabzon, Ankara, Konya, Yanya, Bağdat, Basra, Musul gibi vilayetlerde teftiş⁴⁹⁷, çeşitli nizamnamelerin düzenlenmesiyle ilgili olarak kurulan komisyonlarda azalık⁴⁹⁸ işiyle; hakkında şikâyet bulunan şahıslarla ilgili soruşturma yapmak⁴⁹⁹ işiyle; tedavülden kaldırılan posta pullarının meraklılarına satılması ve tedavülden kaldırılan paraların imhasıyla ilgili kurulan komisyonlarda⁵⁰⁰ görevlendirildiler. Hatta Avrupa'da vefat edip varisi olmayan şahısların mülklerini idareyle görevlendirilerek Avrupa'ya gönderildiler⁵⁰¹.

Sadece mümeyyizlerin ve azaların değil bazen Divan-ı Muhasebat reislerinin asli görevleri dışında işlerle görevlendirildikleri oldu. Mesela 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Yunan birliklerini bozguna uğratmasıyla Yunanlılar'a verdikleri hasardan dolayı alınan 100.000 lira tazminatın savaştan zarar görenlere dağıtılması amacıyla oluşturulan komisyonun reisliğine Divan-ı Muhasebat Reisi Hasan Fehmi Paşa, üyeliklerine de Bâbîâli Hukuk Müşaviri Hakkı Bey ve Birinci Mahkeme Reisi Hayri Efendi tayin edildi⁵⁰².

Görüldüğü gibi kurum, çalışmalarına başladığında nitelikli personel ve maaş alamama gibi sıkıntılarla karşılaştı. Bu duruma bir de Divan-ı Muhasebat bünyesinde kurulan ancak kurum çalışmalarıyla ilgisi olmayan komisyonların kurulması ve kurum personelinin ilgisiz işlerle görevlendirilmeleri de eklenince hesap denetimi çok aksadı. Zira normal bir memurun yerine getirebileceği sıradan bir görev sık sık Divan mensuplarına veriliyordu. Bu görevler de şüphesiz önemsiz sayılmazdı. Ancak böyle tali işlerle Divan mensuplarının oyalanması hesapların denetimine/incelenmesine engel oldu.

9. Maaşlar

Divan-ı Muhasebat 29 Mayıs 1862 tarihinde kurulmasıyla birlikte Maliye Hazinesinden de ödenek almaya başlamıştı. Kurum bütçesinin oluşturulmasıyla azasından memuruna kadar tüm Divan-ı Muhasebat personelinin ne kadar maaş alacağı belirlenmişti. Buna göre Divan-ı Muhasebat azalarının maaşı 5000 kuruşturdu. II. Meşrutiyet'ten önce devlet giderlerinde kesintiye gidilip maaşlar düşürülünce azalar, 4.500 kuruş maaş aldılar⁵⁰³. Ancak bir azanın maaşı kıdemine ve aldığı nişanlara göre 7.500 kuruşa kadar çıkabiliyordu. Mesela Divan-ı Muhasebat Azası Kırkor Efendi vefat ettiğinde maaşı 7.500 kuruşturdu⁵⁰⁴.

- ⁴⁹¹ SA, *DMZC*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 664, 7 Mart 1887, s. 84; SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 753, 4 Kasım 1888, s. 30.
- ⁴⁹² BOA, *İ.RSM*, Nu. 10/1325 Ca 29, 10 Temmuz 1907, lef 2; BOA, *İ.RSM*, Nu. 11/1325 Z 18, 22 Ocak 1908, lef 2.
- ⁴⁹³ SA, *DMZC*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 496, 24 Mart 1885, s. 106; SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 769, 6 Mart 1889, s. 56.
- ⁴⁹⁴ BOA, *İ.DH*, Nu. 102460, 23 Haziran 1891, lef 2; SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 237, 1 Nisan 1882, s. 12.
- ⁴⁹⁵ SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 302, 9 Mart 1883, s. 101; SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 605, 11 Mayıs 1906, s. 12.
- ⁴⁹⁶ BOA, *A.MKT.MHM*, Nu. 687/14, 25 Mayıs 1898; BOA, *DH.MKT*, Nu. 523/30, 12 Haziran 1902.
- ⁴⁹⁷ BOA, *İ.MMS*, Nu. 84/3633, 9 Ağustos 1886, lef 5; BOA, *İ.HUS*, Nu. 113/4856, 12 Temmuz 1890, lef 2-3; BOA, *Y.PRK.ML*, Nu. 166/131, 5 Eylül 1897.
- ⁴⁹⁸ SA, *DMZC*, 6 Numaralı Defter, Karar Nu. 815-816, 19 Ekim 1889, s. 122-123.
- ⁴⁹⁹ SA, *DMZC*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 424, 3 Haziran 1884, s. 5; SA, *DMZC*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 528, 30 Temmuz 1885, s. 142.
- ⁵⁰⁰ BOA, *DH.MKT*, Nu. 502/72, 15 Nisan 1902, lef 1-26; BOA, *İ.DH*, Nu. 1423/1322 R 16, lef 1-4.
- ⁵⁰¹ BOA, *İ.DH*, Nu. 1423/1322 R 16, lef 1-4.
- ⁵⁰² BOA, *BEO*, Nu. 1161/87009, 18 Temmuz 1898.
- ⁵⁰³ BOA, *İ.HUS*, Nu.1327 N 1, 18 Mart 1908.
- ⁵⁰⁴ BOA, *İ.HUS*, Nu. 1326 s 22, 18 Mart 1908, lef 2.

⁵¹⁶ SA, *Divân-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 10 Numaralı Defter, Karar Nu. 1321, 29 Nisan 1896, s. 13-14.

⁵¹⁷ SA, *Divân-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 10 Numaralı Defter, Karar Nu. 1321, 29 Nisan 1896, s. 13.

⁵¹⁸ II. Meşrutiyet'e gelinceye kadar memur maaşları düzenli olarak verilemediği için ihtiyaç sahibi memurlar sarraflara ödeme vaziyetine göre % 10, % 20 hatta % 50 eksisine maaşlarını kırdırıyorlardı ya da odacılarından faizle para alıyorlardı. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s. 374.

⁵¹⁹ SA, *Divân-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 10 Numaralı Defter, Karar Nu. 1321, 29 Nisan 1896, s. 13.

⁵²⁰ SA, *Divân-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 10 Numaralı Defter, Karar Nu. 1321, 29 Nisan 1896, s. 13-14.

Mümeyyizlerin maaşları da rütbelerine göre değişiyordu. Birinci ve ikinci sınıf mümeyyizler farklı maaş alıyorlardı. Mesela göreve yeni başlayan ikinci sınıf mümeyyizin maaşı 2.000 kuruştı. Rütbeleri ve sınıfları artan mümeyyizler ise 4.000-5.000 kuruş arası maaş alıyorlardı⁵⁰⁵.

Memur maaşları için temel ölçüt rütbe ve terfiydi. Maaş miktarları, maaş sahibinin evvel, sâni ve sâlis rütbelerinden hangisinde bulunduğuna göre değişiyordu. Mekteb-i Mülkiyeden yeni mezun, hesap memuru olarak istihdam edilen biri 250 kuruş maaşla işe başlıyordu⁵⁰⁶. Mekteb-i Mülkiyeden yeni mezun olan ve memur kadrosuyla işe alınanların maaşı ise 600 kuruştan başlıyordu⁵⁰⁷. Kalem müdürleri 2.500-3.000 kuruş⁵⁰⁸, evrak müdürleri 1.500 kuruş maaş alıyorlardı⁵⁰⁹. Evrak kaleminde memur olanların 300 kuruş⁵¹⁰, zabıt kâtibî olanların ise 1.200 kuruş maaşları vardı⁵¹¹. Ancak aynen personel istihdamında olduğu gibi belirlenen ücretle ödenen meblağ her zaman aynı olmadı. Yani tüm çalışanlara her zaman kararnamede belirtildiği miktarda maaş ödenemedi.

Devlet giderlerinin önemli bir kısmını maaş ödemeleri oluşturuyordu. II. Abdülhamid zamanında maaş ödemelerinde ciddi sıkıntılar yaşandı. Memurlara güçlükle senede altı ay maaş ödenebiliyordu⁵¹². Bu sıkıntılardan payını alan kurumlardan biri de Divan-ı Muhasebat oldu. Zira zaman zaman Divan mensuplarının maaşlarının ödene-memesi, belgelere de yansıyan bir şikâyet konusu oldu.

II. Meşrutiyet'ten önce Posta ve Telgraf Nezareti, Defter-i Hakani Nezareti ve Rüşumat Emaneti gibi devlet dairelerinin müstakil gelirleri vardı. Bu devlet dairelerinin gelirlerinden ve harcamalarından Maliye Nezaretinin haberi bile olmuyordu.

Gelir toplama vazifesi bulunmayan devlet daireleri, giderlerini karşılamak için gerekli ödeneği Hazine'den almak zorundaydı. Devlet ise ekonomik açıdan güç bir durumdaydı ve harcamalarını karşılamakta sıkıntı yaşıyordu⁵¹³.

Divan-ı Muhasebat, Dâhiliye Nezareti, Divan-ı Hümayun ve Şura-yı Devlet gibi sadece evrakla ilgilenen devlet dairelerinin/müesseselerinin kâtipleri ve memurları Hazinesinin verdiğiyle yetinmek zorundaydı. Maaşlar çoğu kez zamanında ödenmediği için bu kurumlarda çalışanlar geçim sıkıntısına düşüyordu⁵¹⁴.

Dönemin siyasî şartları, Hazinesinin maaşları geciktirerek ödemesine sebep oluyordu. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin bütün memurları gibi, Divan-ı Muhasebat memurları da zor durumda kalıyorlardı. Divan-ı Muhasebat memurları maaşlarının geç ödenmesi bazen padişaha kadar uzanan bir şikâyete konu olabiliyordu.

Divan-ı Muhasebatın 1891 yılı itibarıyla yıllık tahsisatı 1.363.392 kuruş, aylık tahsisatı da 113.616 kuruştı. Ancak 1891 yılı başından yıl sonuna kadar Hazine'den ödenen miktar 1.590.312 kuruştı. Yapılan hesaplamada, 226.920 kuruş fazla ödeme yapıldığı anlaşıldı. Divan-ı Muhasebata bir yıl için 14 aylık maaş ödemesi yapılmıştı. Fazla ödenen meblağın bir sonraki senenin tahsisatından düşülmesine karar verildi. Ödenek miktarının azalması doğrudan memur maaşlarının azalması anlamına geliyordu⁵¹⁵.

1892 yılına gelindiğinde devlet memurlarına 8 aydır maaş ödenememişti. Hazine, biriken 8 aylık maaşı ödemeyi vadettiği hâlde temmuza kadar sadece 3 aylık maaşı ödeyebilmişti⁵¹⁶.

Hazineden, 1881'den itibaren devlet daireleri vb. için ayrılan ödenekte ve tahsisatlarda bir artış olmadığı görülüyordu. Bu durum personeli ve masrafları artan devlet dairelerinde/müesseselerinde sıkıntıya neden oluyordu. Ancak bu sıkıntıdan müstesna bazı devlet daireleri/müesseseleri de vardı. Kendi bünyelerinde gelir getiren veznelere olan devlet daireleri/müesseseleri (gümrük idaresi, defterhane, orman ve maden nezareti) yalnız Hazineden aldıkları ödenekle çalışmalarını yürütemediklerinden diğerlerine göre daha şanslıydı. Bunun gibi dairelerde/müesseselerde çalışanların maaşları zamanında ve eksiksiz ödeniyordu. Hatta arta kalan parayla Hazineye katkı sağlanıyordu⁵¹⁷.

Hazine, sık sık maaşları ödeme noktasında sıkıntıya düşüyordu. Böyle bir durumda ilginçtir ama bazen bir yıl içinde bir memurun 39 aylığının ödendiği de olabiliyordu. Diğer yandan maaşıyla geçinemeyen birçok memur, gelecek seneler için alacağı maaşı bile kırdırmak⁵¹⁸ zorunda kalabiliyordu⁵¹⁹.

Divan-ı Muhasebat, memurlarının içinde bulunduğu malî durumu düzeltmek amacıyla kurum bünyesinde bir Teshîlât Sandığı (Yardımlaşma Sandığı) kurulması için Bâbîâlîde bazı girişimlerde bulundu. Divan Genel Kurulu, kurum çalışanlarının geçim sıkıntılarını bertaraf etmek için Hazine ödeneği dışında bir gelir kaynağı yaratılmasının zaruri olduğunu Sadaret'e bildirdi. Bu kaynakla beslenecek bir sandığın mevcudiyeti, Divan memurlarının özlük haklarında ciddi düzeltilmeler sağlayacaktı. Bu sandığın mevduatı ise, Divanın kendi bütçesi dışından gelecek bir kaynakla mümkün olabilecekti. Divan yönetimi, Telgraf ve Orman ve Meâdin Nezaretiyle bazı vilayetlerden veya sadece bunların birinden haftada 12.500 kuruş gelmesinin yeterli olacağını belirtti. Bu gelire Divan-ı Muhasebat bünyesinde kurulacak Teshîlât Sandığı'nın kendi personelinin ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayacağı Bâbîâlîye ifade edildi. Bu sandığın yasal bir çerçeveye oturtulması için de bir nizamnamenin en kısa sürede hazırlanması teklif edildi. Hatta Divan-ı Muhasebat Teshîlât Sandığı Nizamnamesi'nin hazırlanması için Divan yönetimi, Sadareten izin istedi⁵²⁰. Sonuçta Bâbîâlî, ilgili Sandık gelirinin bir başka kurum bütçesine bağlı olmasını kabul etmeyerek ruhsat vermedi.

Umumî maaş uygulamasına geçilince maaş ödemelerinde sıkıntı yaşanmaya başlandı. Bu uygulamayla Divan-ı Muhasebat tahsisatının miktarında da azalma oldu. Divan-ı Muhasebatın hasılat vizesi ve tahsilat sandığı olmadığı için de memurlarının ve müstahdemlerinin mağduriyetleri başka bir gelir kaynağından giderilemedi. Neticede memurların geçim sıkıntısına düşmeleri, padişaha kadar ulaşan ciddi bir şikâyet konusu oldu. Divan-ı Muhasebat memurları, kurumlarının devlet hesaplarının incelendiği yegâne hesap mahkemesi olduğunu belirterek yaptıkları işin ehemmiyeti sebebiyle kendilerine hiç olmazsa diğer devlet memurları kadar önem verilmesi gerektiğini ifade ettiler. Memurlar söz konusu bu şikâyetlerinde, diğer devlet kurumlarının tahsisatları-

⁵⁰⁵ BOA, *İ.HUS*, Nu. 70503, 15 Mayıs 1883, lef 1.

⁵⁰⁶ BOA, *DH.MKT*, Nu. 601/25, 28 Ekim 1902, lef 3.

⁵⁰⁷ SA, *DMZC*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 582, 8 Mart 1886, s. 196.

⁵⁰⁸ BOA, *İ.ML*, Nu. 1316 C 29, 14 Ocak 1899, lef 3.

⁵⁰⁹ BOA, *İ.ML*, Nu. 26/1318 M 28, 27 Mayıs 1900, lef 3.

⁵¹⁰ BOA, *İ.HUS*, Nu. 96/1320 M 43, 1 Mayıs 1902.

⁵¹¹ SA, *DMZC*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 659, 1 Şubat 1887, s. 78-79.

⁵¹² Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, çev. Übeydullah Kısacık, İstanbul 2012, s. 190.

⁵¹³ "Türkiye'de Islahat-ı Maliye-Mösyö Loran'ın Konferansı", *Servet-i Fünûn*, Nu. 986, 14 Nisan 1326, s. 379-381.

⁵¹⁴ SA, *Divân-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 10 Numaralı Defter, Karar Nu. 1321, 29 Nisan 1896, s. 13.

⁵¹⁵ Aynı yer.

⁵²¹ "Hâlbuki bunlar'asr-ı celîl-i bi adîl-i hilâfet penâhinin müessesât-ı ve mahsûsât-ı âliyyesinden yegâne mahkeme-i hesâbiye olmak üzere ahz u sarf-ı emvâle me'mûr olanların ale'l-mukarrerât hesâblarını rü'yet ve tedkîk ve hesâba müteallik muhâkemelerini icrâ iderek berâ'at veya zimmetlerine hükm-i kat'î itâsiyla mükellef oldukları cihetle mevkilerinin sâye-i maâl-yave-i hazret-i Padişahide mah be mah maâşlarını almakta olan devâir-i sâire me'mûr ve müstahdemlerinin mevkileri kadar ve belki daha ziyâde hâiz-i ehemmiyet olması iktizâ eder. Dîvân-ı mezkûrûn mahsûsâtı ise ba'zı devâir-i hey'et-i hesâbiyesi mahsûsâtıyla hiç nisbet kabul etmeyecek derecede cüz'idir. Maa-zâlik el'cây-ı zarûretle sûret-i husûside maâş alabilmek için çâmâçar hesaplarını rü'yet ve tedkîk edecekleri me'mûrîn-i maliyeye müracaât mecbûriyetinde bulunuyorlar. Ahvâl-i ma'rûzanın maslahat u hükûmete marzî-i âliye gayr-ı muvâfık olduğu şübheden vârestedir." BOA. BEO, Nu. 2373/177925, 20 Temmuz 1904, lef 2-3.

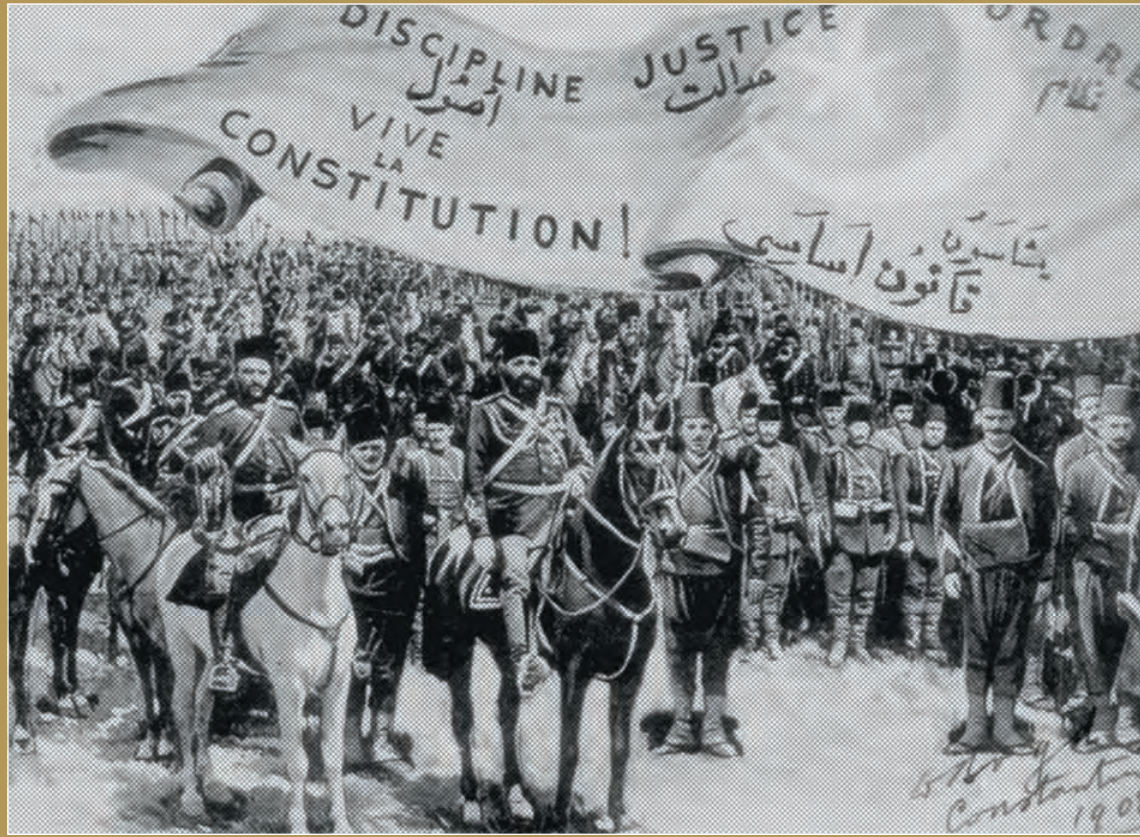
la karşılaştırıldığında Divan-ı Muhasebatın oldukça yetersiz bir tahsisatı bulunduğunu, kendilerinin de diğer memurlara göre daha düşük maaş aldıklarını iddia ettiler. Hatta bu yüzden zarurete düştüklerini ve hususî surette maaş alabilmek için hesaplarını inceleyecekleri/denetleyecekleri Maliye Nezaretine müracaat etmek zorunda kaldıklarını belirttiler. Şikâyetçi memurlar, devletin maaş politikasından memnun olmadıklarını da ifade ettiler. Memurlar, maaş ödemelerinde ya bazı dairelerde uygulanan cüzdân usulüne geri dönülmesini ya da tahsisatlarının yarısına tekabül eden 6.000 liranın merkez dairelerinden veya uygun görülen vilayet gelirlerinden karşılanmasını istediler. Divan-ı Muhasebat Reisi, bu sorunun çözümü için Maliye Nezaretine başvurunca, Nezaret yaptığı incelemede bunun mümkün olmadığını belirtecek ve neticede memurların maaşlarında yeni bir iyileştirme yapılmayacaktı⁵²¹.

Görüldüğü gibi, nitelikli personel sayısını artırmak için bir okul açmak da tek başına yeterli olmadı. Ancak şartlar ne olursa olsun Divanın görev ve yetkileri çerçevesinde vazifesini yerine getirmesi şarttı. Bu yüzden Divanın çalışmalarını değerlendirirken dönemin siyâsî durumunun da iyi bilinmesi gerekir.



II. MEŞRUTÎYET'TEN CUMHURÎYET'E
DÎVAN-I MUHASEBAT





Usûl, Adâlet, Nizâm-Yaşasın Kânûn-i Esâsî 1908 (İsa Akbaş Koleksiyonu)

IV. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E DİVAN-I MUHASEBAT (1908-1922)

Yunus İNCE



II. ABDÜLHAMİD HAN

(Sultan II. Abdülhamid'in Arşivinden Dünya, s. 1)

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, Divan-ı Muhasebatın tarihçesi incelenirken öncelikle dönemin siyasî durumu değerlendirilmelidir: II. Abdülhamid'in tekrar davet edilmesiyle meclis açıldı ve II. Meşrutiyet ilan edildi. Meşrutiyet'in ilanından sonra 11 Şubat 1913'te bazı suçlar için genel af ilan edildi⁵²². Meşrutiyet'in ilanı, devlet ricalinin bir kısmı ve tebaanın bir bölümü tarafından adeta bir bayram gibi karşılandı. O zaman

⁵²² BOA, BEO, Nu. 3668 / 275073, 26 Kasım 1909;
BOA, BEO, Nu. 4162 / 312128, 12 Nisan 1913.

- ⁵²³ Enver Paşa, *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*, hzl. Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul 2006, s. 90-97.
- ⁵²⁴ Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, hzl. Alpay Kabacalı, İstanbul 2003, s. 21-23.
- ⁵²⁵ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, çev. Übeydullah Kısacık, İstanbul 2012, s. 309-330.
- ⁵²⁶ Rauf Orbay, Talat Bey'in (Paşa) Meşrutiyet aleyhindeki bu sözlerini, bizzat duyduğunu belirtmektedir. Bk. Rauf Orbay, *Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945)*, hzl. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2005, s. 133-134; Yine Meşrutiyetin ilanından sonraki toprak kayıpları için bk. Talat Paşa, *Anılar*, s. 24-29.
- ⁵²⁷ Cemal Paşa, *Hatıralar İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları*, hzl. Alpay Kabacalı, İstanbul 2006, s. 130-140; Talat Paşa, *Anılar*, s. 31-42.
- ⁵²⁸ Maliye Nazırı Cavid Bey, *Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, I, hzl. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2005, s. 88-89, 93-95, 179-181; Maliye Nazırı Cavid Bey, *Felaket Günleri*, II, s. 237-242.
- ⁵²⁹ BOA, *BEO*, Nu. 3113/233401, 5 Haziran 1913.
- ⁵³⁰ BOA, *DH.MKT*, Nu. 739/50, 20 Temmuz 1903; BOA, *BEO*, Nu. 3987/299025, 8 Ocak 1912.
- ⁵³¹ Emniyet mensupları bu uygulamanın dışında tutulmuştur. Bk. BOA, *DH. EUM. MH*, Nu. 222/47, 20 Ekim 1921.
- ⁵³² BOA, *BEO*, Nu. 4171/312820, 11 Mayıs 1913; BOA, *BEO*, Nu. 4173/312919, 15 Mayıs 1913; BOA, *BEO*, Nu. 3674/275534, 9 Aralık 1909, lef 2.
- ⁵³³ BOA, *BEO*, Nu. 4147/311001, 23 Şubat 1913; BOA, *BEO*, Nu. 4195/3146241, 15 Temmuz 1913.

müsavat (eşitlik), hürriyet gibi kavramlar etrafında esen bahar havası⁵²³ çok geçmeden yerini sıkıntılı bir döneme bıraktı⁵²⁴. Meşrutiyet'in ilanının ardından Bulgaristan, Şarki Rumeli Vilayetini; Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etti; İtalya, Trablusgarp'a saldırdı. Daha sonra Balkan Devletleri, Osmanlı Devleti aleyhine ittifak kurarak Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarına saldırdılar ve bu toprakların büyük bir bölümünü ele geçirdiler⁵²⁵. Ordu mensuplarının siyasete karışması ve dolayısıyla da hizipleşmeler, siyasi mücadeleler Rumeli topraklarının kaybedilmesine neden oldu.

Bütün bu şartlar altında milleti temsil etmesi gereken Meclis-i Mebusan, iktidarda bulunanların istediklerini onaylamaktan başka bir faaliyet göstermez hâle geldi. Aslında Meşrutiyet'in baş mimarları bile meşrutiyet idaresinin getireceği yarara inanmıyorlardı. Hatta Talat Bey, Meşrutiyet'in ilanından sonra sadrazam ve paşa olunca bunu şöyle beyan etti: "*Millet henüz meşrutî idareye hazır değildir. Memleketin selameti ve milletin emniyeti için münevver bir istibdat idaresi zaruridir*"⁵²⁶.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan güzel hava çok geçmeden yerini gergin bir siyasî ortama bıraktı. Zira Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın başını çektiği İttifak Devletleri'yle İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği İtilaf Devletleri menfaatlerinin çakışmasıyla dünya giderek daha fazla kamplaşmaya ve savaşa yaklaşılmaya başladı.

Osmanlı Devleti'nin yönetici kadrosu da muhtemel savaşta Almanya yanında yer almaktan yanaydı⁵²⁷. Nitekim beklenen olup savaş patlak verince, Osmanlı Devleti'nin zaten kötü olan malî durumu daha da kötüleşti. Üstelik devlet gelirlerine Düyûn-ı Umûmiye tarafından el konulmuş⁵²⁸ olması Hazineyi iyice sıkıntıya soktu. Bu koşullar altında devlet, malî tabloyu düzeltmek için pek çok önlem aldı.

A. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemleri Arasında Divan-ı Muhasebat

1. Malî Tedbirler ve Uygulamalar

Maliyeyi düzene koymak ve gelir-gider dengesini sağlamak için önce devlet giderlerinde kesintiye gidildi, gereksiz harcama yapılmaması, bütçenin dışına çıkılmaması, ödemelerde devlet Hazinesinin gözetilmesi hususunda tüm devlet daireleri uyarıldı⁵²⁹. Devlet dairelerince yapılacak alımlar asgari seviyeye indirildi. İnşaat, tamirat vb. gibi işlerden en zarurî olanların yapılabileceği tüm devlet dairelerine ve müesseselerine bildirildi⁵³⁰.

Malî sıkıntı nedeniyle vilayetlerin ve kazaların hepsine savcı yardımcısı, zabıt kâti-bi vb. tayin edilemeyeceğinden bu gibi görevlerin mahallî memurlar tarafından yerine getirilmesi kararlaştırıldı. Boşalan memur kadrolarına yeni memurlar alınmamasına⁵³¹, vefat eden memurların ailelerine maaş bağlanmasına ancak bunların nişanlarına devlet tarafından el konulması ile ilgili uygulamalar yürürlüğe sokuldu⁵³². Memur maaşlarından⁵³³ ve harcırahlarından harp vergisi kesintisi yapılmasına karar verildi. Maaşı ya da tahsisatı 500 ila 3.000 kuruş arasında olan memurların harcırahlarından % 5; 3.000 kuruş ve daha fazla maaşı ya da tahsisatı bulunanların harcırahlarından ise % 10 oranın-

da kesinti yapılması uygun görüldü⁵³⁴. Resmî haberleşmenin mühim ve acil konularla sınırlandırılması, bunlar dışında telgraf çekilmemesi, önemli devlet işleriyle ilgili yazışmalar hariç taahhütlü yazışma yapılmaması⁵³⁵, haberleşmede fazladan kelime kullanarak masrafa sebebiyet verilmemesi⁵³⁶ istendi. Yine memleket dâhilinde yabancı yatırımcılara verilen her türlü imtiyazlarla birlikte kapitülasyonlar kaldırıldı⁵³⁷.

I. Dünya Savaşı'nda ordu harcamalarının finanse edilebilmesi için enflasyonist bir politika takip edildi. Osmanlı Devleti'nin 1914-1915 malî yılı bütçesinde 34.000.000 lira olan gelirinin 14.000.000 lirasına Düyûn-ı Umûmiye tarafından el konuldu. Bu dönemde Harbiye Nezaretine 6.000.000, Jandarmaya 2.000.000, Bahriye Nezaretine 1.300.000 lira olmak üzere bu üç kuruma ayrılan bütçe toplam 9.300.000 liradır.

Yine savaşın başlamasıyla devlet gelirlerinde yedi sekiz milyon liralık düşüş olabileceği tahmin ediliyordu. Bu durumda geri kalan parayla orduyu savaşa hazırlayıp cepheye sevk etmek imkansızdı⁵³⁸. Osmanlı Devleti, vergi toplayamadığı ve iç borçlanmaya da gidemediği için devlet harcamalarını finanse edilebilmek için 1914 yılında para bastı. 1914 yılı Ağustosunda Tecil-i Düyûn Kanun-u Muvakkatı çıkarılarak vade-li/vadesiz mevduat da dâhil olmak üzere tüm borç ve taahhüt vadeleri 1 ay müddetle ertelendi. Yine bu kanun, dış borçlara da uygulanarak Düyûn-ı Umûmiye kapsamına girenler de tehir edildi.

3 Ağustos 1914 tarihli geçici kanunla (Kanun-u Muvakkat) Osmanlı Bankasınınca basılan banknotlar tedavüle girdi. Ancak çözüm olarak görülen para basımı, hiper enflasyona neden oldu. Osmanlı Devleti'nin 1914 yılı geçinme indeksinde 100 rakamı kıstas alınırsa bu rakam 1915, 1916, 1917 ve 1918 yıllarında sırasıyla 130, 212, 846 ve son olarak 1823 oldu⁵³⁹. Hazinesinin durumu bu kadar kötüyken harcamaların denetlenmesi gerekliliği bir kat daha önem arz etti. Tüm devlet harcamalarını kontrol amacıyla Divan-ı Muhasebat tarafından yürütülen vize uygulamasından yalnızca askerî nitelikli harcamalar muaf tutuldu⁵⁴⁰.

2. II. Meşrutiyet Öncesinde Divan-ı Muhasebat

Devlet, aldığı büyük küçük bütün bu önlemlerle bir yandan masrafları kısarken bir yandan da resmî dairelerin gelir ve giderlerinin denetlenmesi, maliyenin düzenlenmesi hususunda büyük bir çaba sarf etti. Devletin bütün bu çabalarında Divan-ı Muhasebat, önemli bir rol oynadı.

II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbini bahane ederek Kanunuesasi'yi askıya aldı⁵⁴¹. Kanunuesasi gereğince meclisin toplanabilmesi için padişahın davetine ihtiyaç vardı. Ancak padişah, meclisi dağıtmamakla birlikte sene başında meclisi toplantıya davet etmediği için meclis toplanamadı. Bu sebeple kanunname ve nizamname gibi hukukî uygulamaların resmîyet kazanması da mümkün olmadı. Bu süre zarfında fiilen uygulanan ancak resmîyet kazanamayan pek çok kanun ve nizamname onaylanmak üzere bekliyordu.

⁵³⁴ BOA, *BEO*, Nu. 4140/310474, 5 Şubat 1913, lef 2; BOA, *BEO*, Nu. 4120/308961, 4 Aralık 1912.

⁵³⁵ BOA, *BEO*, Nu. 4176/313184, 26 Mayıs 1913.

⁵³⁶ BOA, *BEO*, Nu. 4260/319439, 8 Mart 1914; BOA, *BEO*, Nu. 4131/309816, 7 Ocak 1913.

⁵³⁷ BOA, *BEO*, Nu. 4335/325080, 3 Şubat 1915.

⁵³⁸ Zafer Toprak, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, İstanbul 2003, s. 103.

⁵³⁹ Toprak, *Savaş Ekonomisi*, s. 100-103, 152-153.

⁵⁴⁰ BOA, *MV*, Nu. 196/147, 7 Mart 1913.

⁵⁴¹ Charles Hobart Hampden (Hobart Paşa), *Hobart Paşa'nın Anıları*, çev. Derin Türkömer, hzl. Kansu Şarman, İstanbul 2006, s. 208-210.

⁵⁴² BOA, *BEO*, Nu. 3472 / 260340, 16 Ocak 1909, lef 7, 10-11.

⁵⁴³ BOA, *BEO*, Nu. 3472 / 260340, 16 Ocak 1909, lef 4.

⁵⁴⁴ BOA, *BEO*, Nu. 3643/273134, 30 Eylül 1909, lef 2.

⁵⁴⁵ Tefik Biren, *Bürokrat Tefik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, I, hzl. Fatma Rezzan Hürmen, İstanbul 2006, s. 407-408.

⁵⁴⁶ Biren, *Hatıralar*, II, s. 113-152.

⁵⁴⁷ Biren, *Hatıralar*, II, s. 114-115.

II. Abdülhamid'in tekrar toplanmak üzere Meclisi davet etmesiyle 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet ilan edildi ve Meclis-i Mebusan tekrar faaliyete başladı. Meclis-i Mebusan Reisliği, söz konusu kanun ve nizamname layihalarının süratle kendilerine gönderilmesini talep etti. Ancak usul gereğince bunlar, önce Şura-yı Devlete gönderilip burada incelendikten sonra Meclis-i Mebusana sunuluyordu⁵⁴². Divan-ı Muhasebatın 1879 yılında yürürlüğe giren kararnamesi de görüşülmek üzere 12 Ocak 1909 tarihinde Sadarete gönderildi⁵⁴³. Kararnamenin Şura-yı Devlete ulaşması 28 Ocak 1909 tarihini buldu. Kararname, Şura-yı Devlette incelendikten sonra 16 Temmuz 1909 padişaha sunuldu. Fakat kararname, Divan-ı Muhasebatta tekrar incelenirken bazı eksiklikler tespit edilince Divan-ı Muhasebat Reisliği, eksikliklerin giderilmesi için 28 Eylül 1909 tarihinde kararnamenin tekrar Divana iadesini talep etti⁵⁴⁴. Bu sürecin ardından fiilen yürürlükte olan kararname, meclis tarafından da onaylandı.

Yeni rejim, yönetim alanında yaptığı değişiklikler kadar Divan-ı Muhasebatta da ciddi değişimler ve dönüşümler gerçekleştirdi.

3. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Divan-ı Muhasebat

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Divan-ı Muhasebatta yaşanan gelişmelerin ve değişmelerin iyi anlaşılabilmesi için II. Meşrutiyet'in ilanından hemen önceki ve II. Meşrutiyet'in ilanındaki durumunun bilinmesi şarttır. 22-24 Mart 1906⁵⁴⁵ ile 1 Ocak 1915-4 Mart 1919⁵⁴⁶ tarihleri arasında Divan-ı Muhasebat Reisliği yapan Tefik Biren'in hatıraları, bu dönemdeki durumu ortaya koyması bakımından önemli bilgiler içermektedir: Divan-ı Muhasebatın 18 Kasım 1879 tarihli kararnamesinin kanunlaşması için Meclis-i Mebusan tarafından onaylanması gerekmektedir. Ancak her sene başında padişahın davetiyle toplanan meclis, o dönemde böyle bir davet yapılmadığı için toplanamadı. Dolayısıyla Divan-ı Muhasebat Kanunu onaylanamadığından bu kanun, geçici bir kararname olarak yürürlükteydi.

Divan-ı Muhasebatın asıl görevi bütçenin uygulanmasını denetlemek, denetlemeyi kolaylaştıracak vesikaları hazırlamak ve Meclis-i Mebusana bu hususta yardımcı olmaktır. Ancak 1878-1908 yılları arasında Meclis-i Mebusan toplanmadığı için Divan-ı Muhasebat bu görevini yerine getiremedi. Yine bu dönemde yapılan keyfi harcamalar, maaş tahsisleri vb. gibi nedenlerle gelir giderin gerçek miktarını tespit etmek mümkün olmadığından hakiki manada bir bütçe yapılması da imkânsızdı. Bu şartlar altında Divan-ı Muhasebatın hesapları incelemede ve denetlemede çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Divan, basit incelemelerden başka bir şey yapamadı. Sadece muhtelif nezaretlerin ve dairelerin hesapları, toplama çıkartma gibi basit işlem hataları bakımından incelenip araştırılabilirdi. Bu araştırma da hesapların bir takım kanunlara, nizamlara, kararlara aykırı olsa da padişahın iradesi doğrultusunda düzenlenip düzenlenmediğini incelemekten öteye gidemedi⁵⁴⁷.

Görüldüğü gibi II. Meşrutiyet öncesinde Divan-ı Muhasebat, bütçenin uygulanmasını denetlemek ve meclise gerekli belgeleri vermekle yükümlü olmasına rağmen



II. Meşrutiyet'in İlanı İle İlgili Kartpostal (İsa Akbaş Koleksiyonu)

ortada meclis bulunmadığından bu görevini yerine getiremedi. Divanda yapılan muameleler, genellikle hesap yanlışlarını belirlemekten öteye gidemedi.

Bu dönemde Divan-ı Muhasebat Reisi Tevfik Biren'in eşi Naciye Neyyal Hanım, Divan-ı Muhasebatın II. Meşrutiyet öncesi durumunu şu cümleyle ifade etmektedir: "...her ne kadar bu makam [Divan-ı Muhasebat Reisiği], Avrupa'da büyük bir ehemmiyeti hâiz ise de burada ismi var cismi yok cinsinden bir şeydir⁵⁴⁸." Tevfik Biren'e göre de "Divan-ı Muhasebat ancak II. Meşrutiyet ilân edildikten sonra hakikî mahiyetini-kısmen nazari olarak-iktisab edebilmiş bulunuyordu."

Tevfik Bey, ikinci kez Divan-ı Muhasebat Reisiğine tayin edildiğinde kurumda çeşitli intizamsızlık ve eksikliklerin bulunduğunu tespit etti. Tevfik Bey'in tespitine göre kurumda ehliyet sahibi memurlar azdı. Mevcut memurlar ya aciz ya devamsız ya da işlerine ilgisiz kişilerden ibaretti.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Divan-ı Muhasebatta ki memurlar ve mümeyyizler başta olmak üzere ehliyet sahibi personel sıkıntısı çekilmekteydi. Tevfik Bey, Divan-ı Muhasebatta kalan memurlar ve mümeyyizler hakkındaki intibalarını şu şekilde ifade eder: "Memurlar arasında ehliyet sahiplerinin pek az olduğu anlaşılıyordu. Memurların ekserisi zaten ya âciz, ya devamsız, veyahut vazifelerine karşı alâkasız birtakım insanlardı. Halbuki bu Dairede gûya tensikat da yapılmıştı. Meşrutiyet'in i'lanından bir müddet sonra

⁵⁴⁸ Naciye Neyyal, *Ressam Naciye Neyyal'ın Mutlakiyet Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, hzI. Fatma Rezzan Hürmen, İstanbul 2000, s. 143.

⁵⁴⁹ Biren, *Hatıralar*, II, s. 116.

⁵⁵⁰ Aynı yer.

⁵⁵¹ Aynı yer.

*ve muhtemelen yapılan tensikat esnasında, Dîvân-ı Muhasebat'a alınmış olan birinci derecede ehliyetli bazı mümeyyizlerin, kısa zamanda Daireyi terk ederek, başka memuriyetler istihsal eylemiş buldukları ve Dairede kalan mümeyyizler arasında pek az sayıda muktedir insanın mevcut olduğu ve bunlardan bir takımının ehliyet derecesinin vasat, diğerlerinin ise, vasattan da aşağı, bazılarının da sıfır seviyede buldukları anlaşılırdı*⁵⁴⁹. Yine II. Meşrutiyet öncesinde Divan'daki azalar hakkındaki görüşleri de şu şekildedir: “*Dairede mevcut altı âzâdan birinin hesab tedkiki mevzuunda hiçbir vukufu olmadığı, eskiden orada kâtiblik veya başkâtiblikte bulunmuş olmasına rağmen, esasen vazifesine bağlılık göstermez cinsten, işine devamsız, ihtiyar ve mal'lûl olmasına ilâveten, temaruzla da me'lûf bulunduğu, ikincisinin uzun müddet Dîvân-ı Muhasebat'ta vazife görmüş olduğu hâlde herhangi bir hesabın tedkikiyle alâkalı işler hakkında, Hey'et-i Umûmiye'de veya Dairede cereyan eden müzakereler esnasında, mütalaa beyânında tamamen âciz kalıp, re'ylere toplanırken diğer muayyen bir âzâyı göstererek, onun re'yiine iştirak ettiğini söylemekle iktifa ettiği, üçüncüsünün, mal'lûliyeti hasebiyle yeterince çalışmayan iyi, lâkin zavallı bir adamdan başka bir şey olmadığı, dördüncüsünün ise, hayli işe yarayabilecek vasıflara sahip görünmesine rağmen, tembelliği yüzünden, ayrıca da Divan âzâlarının lâ-yen-azl sayılmasına ve mensubiyetine güvenerek, Daireye devam husûsunda mübâlâtsizlikte ısrar ettiği görülüyordu*.”⁵⁵⁰. Ayrıca müdde-i umûmî ve ikinci reisler hakkındaki görüşlerini de şu şekilde ifade eder: “*Müdde-i Umûmî'ye gelince, kanûn ve nizamların bazı hükümlerini kendine has bir şekilde tefsir eder ve bu yüzden âzâlar ile her gün lüzumsuzca çıkardığı ihtilâflar ve yarattığı şahsî iğbirar yüzünden, mahkemelerin boşuna uzamasına sebebiyet verirdi. İkinci reislere esasen pek diyecek yoktu. Dîvâna tevdi edilmiş bulunan bir takım vazifeler de, nizam, ta'lîmat ve kararlarla, münasib görülmüş olan şekillere uygun tarzda ifâ edilmekteydiler*.”⁵⁵¹.

Görüldüğü gibi her ne kadar Divan, gerek nitelikli personel gerek hesap inceleme bakımından oldukça yetersiz olsa da malî işlerin düzene konulması için Divan-ı Muhasebata ihtiyaç vardı. Bu konuda devletin Divandan beklentisi de üst düzeydeydi.

Hâl böyleyken Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar bir dizi savaşa katılmak zorunda kalması mevcut malî tabloyu daha da kötüleştirdi. Süren savaşlar nedeniyle ordu cephanesini, iaşesini, giyim kuşam ihtiyaçlarını vb. temin edebilmek amacıyla mevcut kıt imkânlardan büyük bir kısmının harcanması gerekiyordu. Savaşlar nedeniyle ziraat, sanayi, ticaret vb. gibi pek çok alanda imalat ve üretim faaliyetleri azalacağından ihtiyaç duyulan pek çok gıda, eşya, malzeme vb. nin ithal edilmesi gerekecekti. Normal dönemde olduğu miktarda vergi toplanamayacağından devlet gelirlerinde de ciddi azalma olacaktı. Gelirleri artırmanın mümkün olmadığı bir ortamda devlet için geriye kalan tek seçenek, giderlerde kesintiye gitmek ve harcamaları daha iyi denetlenmekti.

B. Savaş Yıllarında Divan-ı Muhasebat

II. Meşrutiyet'le Cumhuriyet arası dönem, Osmanlı tarihinin en sıkıntılı dönemidir. Zira Balkan, Trablusgarp ve I. Dünya Savaşları'yla Kurtuluş Savaşı sırasında

Osmanlılar pek çok cephede toprak kaybetti. Zaten kötü olan malî şartlar, bu savaşlarla daha da kötüleşti. I. Dünya Savaşı sırasında devlet dairelerinde düzenli hesap tutulmadığından, bu dönem hesaplarını denetlemek de mümkün olmadı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra TBMM'de Divan-ı Muhasebat tarafından geçmişe dönük hesapların denetimi meselesi gündeme getirildiğinde I. Dünya Savaşı sırasında devlet müesseselerinde ve dairelerinde düzenli hesap tutulmadığı anlaşıldı⁵⁵². Bu nedenle savaş döneminde Divan-ı Muhasebat, sağlıklı bir denetim yapamadı. Divan-ı Muhasebat, savaş döneminde hesap incelemesinden ziyade vize işlemleriyle uğraştı. Dönemin başlıca gündemi, memurlara ödenecek maaş ve avanstı. Rumeli, Cezayir, Bahr-i Sefid, Trablusgarp, Bingazi gibi işgal edilen Osmanlı topraklarında mahsur kalan ya da bu topraklardan geri dönen memurlara ne kadar ve ne şekilde maaş ödeneceği, Divan-ı Muhasebatın gündemini meşgul etti⁵⁵³. Yukarıda da belirtildiği gibi savaş döneminde gelirleri artırmak mümkün olmadığından devlet, sadece giderlerini kısılabildi. Osmanlı Devleti'nde devlet harcamalarının denetimi, ilgili gider kalemi için ayrılan paranın Divan-ı Muhasebat tarafından vize edilmesiyle başlıyordu. Harcama için tahsis edilen meblağ önce Divan-ı Muhasebatın kontrolünden geçiyor, buradan onay aldıktan sonra kesinlik kazanıyordu. Bu nedenle savaşlar sırasında görev bölgelerinde kalan, vazifeli olduğu bölgeye gidemeyen ya da geri dönen memurların maaş ödemeleri önce Divanın denetiminden geçiyordu.

1. Geri Dönen Sefaret Memurları ve Sefirler

O dönemde, işgal edilen yerlerden zamanında yurda dönemeyen ve geçerli bir mazeret göstererek bu durumunu belirten yazılı belge temin edebilen memurlara maaş ödenmesi kararlaştırıldı. Ancak işgal bölgelerinden döndüğü hâlde meşru bir mazeret belirtmeyen memurlar, istifa etmiş sayıldı⁵⁵⁴.

Balkan ülkeleri sefaretlerinden dönen memurların maaşları ve diğer ödemeleri devlet gündemini meşgul etti. Teamüllere göre sefaret memurları tam maaş almaları gerekirken ancak 1/4 ya da 1/5 oranında maaş alabildiler. Kendilerine verilen ev kirası ve tahsisat adı altındaki ödemeler de kesilince iyice sıkıntıya düşen memurlar, durumlarının iyileştirilmesini talep ettiler⁵⁵⁵. Fakat bu konuyla ilgili mazbatada Rumeli bölgesinden gelen memurlara savaş şartları nedeniyle ancak yarım maaş verileceği kararlaştırıldığından, benzer şekilde Balkan hükümetlerinden gelen sefaret memurlarına da ancak yarım maaş ödenebileceği ifade edildi⁵⁵⁶.

Yine Meclis-i Vükelada görev yerlerinden ülkeye dönemeyen sefirlere tam maaş ödenmesi kararlaştırıldı. Diğer bir kararla da görev yerlerini bırakarak ülkeye dönen sefirlerin maaşları yarıya indirildi. Ancak durumları bu karara uygun Tahran Büyükelçisi Asım Bey'e, Atina Sefiri Galip Kemal Bey'e ve Madrid Sefiri Sezai Bey'e sefirlik sıfatları kendilerinde kaldığı için Hazinece el konulması gereken yarım maaşları iade edilerek eskisi gibi tam maaş ödenmesi yolunda karar alındı.

⁵⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, VIII, s. 129-140.

⁵⁵³ BOA, BEO, Nu. 4010/300748, 4 Mart 1912; BOA, BEO, Nu. 4402/330117, 19 Mart 1912; BOA, BEO, Nu. 3999/299899, 6 Şubat 1912; BOA, BEO, Nu. 4165/312353, 21 Nisan 1913; BOA, BEO, Nu. 4186/313896, 23 Haziran 1913.

⁵⁵⁴ BOA, BEO, Nu. 4420/331439, 25 Haziran 1916; BOA, DH.EUM.MH, Nu. 94/12, 6 Aralık 1914.

⁵⁵⁵ BOA, BEO, Nu. 4165/312353, 21 Nisan 1913, lef 1-2.

⁵⁵⁶ BOA, BEO, Nu. 4186/313896, 23 Haziran 1913, lef 2.



Osmanlı Bankası (IRCICA Arşivi)

⁵⁵⁷ BOA, BEO, Nu. 4460/334464, 19 Mart 1917, lef 3.

⁵⁵⁸ BOA, BEO, Nu. 4460/334464, 19 Mart 1917, lef 2.

⁵⁵⁹ Aynı yer.

⁵⁶⁰ BOA, BEO, Nu. 4460/334464, 19 Mart 1917, lef 1.

Amerika'nın İtilaf Devletleri safında yer almasıyla Washington Sefiri Ahmet Rüstem Bey, İstanbul'a geri döndü. Ahmet Rüstem Bey, savaşın başlamasıyla Osmanlı topraklarına dönen Tahran, Atina ve Madrid sefirlerine tam maaş ödendiği hâlde kendine tam maaş ödenmediğini iddia ederek uğradığı hak kaybının telafisini istedi⁵⁵⁷. Sadaret, konuyla ilgili olarak Hariciye Nazırı'ndan bilgi isteyince, Hariciye Nazırı yazdığı tezkireyle bu üç sefire tam maaş ödenmesinin Meclis-i Vükela kararının Hariciye Nezaretince farklı yorumlanmasından kaynaklanmadığını, bu uygulamanın Sadaret tarafından gönderilen 28 Aralık 1916 tarihli 235 numaralı tezkireye göre olduğunu belirtti. Bu tezkirede adı geçen üç sefire tam maaş almaları hususunda ayrıcalık tanındığı ve bu uygulamanın diğer sefirler için geçerli olamayacağı belirtildi. Yani bu sefirlere tam maaş, hariciye tarafından değil Sadaret tarafından verildiği vurgulandı⁵⁵⁸. Hariciye Nazırı, Ahmet Rüstem Bey'in dilekçesiyle nezaretin gündemine gelen bu konu hakkında Sadarete yazdığı tezkireyle bu sorunun çözümüne dair ne yapılması gerektiğini sordu. Ayrıca bu konuda son sözün Sadarete ait olduğu ancak her ne şekilde olursa olsun ülkeye dönen tüm sefirler için aynı muamelenin uygun olacağı belirtildi⁵⁵⁹. Daha sonra bu konu Meclis-i Vükelada görüşülerek; düşman devletler nezdindeyken savaş nedeniyle görevlerini bırakarak Osmanlı topraklarına dönen sefirlere maaşlarının 1/3'ünün ödenmesi, dost devletler nezdinde göreve tayin edilip muhtelif nedenle görev bölgesine ulaşamayan sefirlere de tam maaş ödenmesi yolunda bir karar alındı.

Ahmet Rüstem Bey'in dilekçesi üzerine Meclis-i Vükeladan Ahmet Rüstem Bey'e ve aynı durumda olan tüm sefirlere tam maaş ödenmesi konusunda bir karar çıktı⁵⁶⁰.



Divan-ı Muhasebat Murakipları (Sayıştay Arşivi)

2. İşgal Bölgelerinde Kalan Memurlar

Savaşta işgal altındaki bölgelerde kalan bazı memurların maaşlarının ödenmesinde sıkıntılar yaşandı. Selanik, Manastır, Üsküp gibi işgal altında olan topraklarda kalan memurların maaşlarının münasip bir vasıtayla gönderilmesi ve bu maaşların mahallinde vali, naip, müftü gibi güvenilir üç zatın reisliğinde kurulacak bir komisyon aracılığıyla dağıtılması hususunda Maliye Nezaretinde bir talimatname kaleme alındı. Bu memurların maaşlarının ödenebilmesi için Selanik'e 1.000, Manastır'a 500, Üsküp'e de 400 Osmanlı lirası gönderilmesi için Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğüne gerekli tebligat yapıldı. Bu meblağın Avusturya Konsolosu vasıtasıyla ödenmesi gündeme gelmişse de bu düşünceden vazgeçildi.

Yine maaş dağıtımının Düyûn-ı Umûmiye İdaresi vasıtasıyla yapılması düşünülmüşse de Selanik dışında Düyûn-ı Umûmiye memurlarıyla haberleşme sağlanamadığından bu düşüncüyü de hayata geçirmek mümkün olmadı. Bunun üzerine Osmanlı Bankası Müdüriyetiyle bu husus görüşüldü ve Üsküp dışındaki diğer mahallerde hangi memura kaç kuruş verileceğine dair defter tutulması istendi.

Ayrıca işgal altındaki yerlere tayin olunacak kişilere, maaşlarının toptan verilmesi de düşünüldü. Ancak buralarda kimin hangi daireye mensup bulunduğu bilinemeyeceği gerekçesiyle ayrıntılı bir defter tutmanın mümkün olamayacağı belirtildi.

⁵⁶¹ BOA, BEO, Nu. 4132/309848, 9 Ocak 1913, lef 4.

Daha önce de söylendiği gibi talimat gereğince şimdilik Selanik'te Nazım Paşa'ya 2.000, Manastır'da müftü efendiye veya güvenilir bir başka kişiye 500 Osmanlı lirasının Osmanlı Bankası vasıtasıyla gönderilmesi uygun görüldü. Dedeğaç, Kavala, Gümülcine, Limni, Midilli vb. yerlerdeki memurların maaşlarının da Osmanlı Bankası vasıtasıyla gönderilecek parayla, talimatnameye uygun olarak bu mahallerde oluşturulacak komisyonların tasdiğiyle ödenmesinin uygun olacağı belirtilerek, bu husus padişahın onayına sunuldu. Padişahın onay alınması hâlinde gereğinin yapılması hususunda Hazineye ve ödeme müzekkeresinin vizesi için de Divan-ı Muhasebata gerekli tebliğin yapılması istendi⁵⁶¹.

3. Geri Dönen Memurlar

İşgal bölgelerinde kalan memurlar kadar, geriye dönen memurların maaşlarının nasıl ödeneceği de bir müddet Divanın gündemini meşgul etti. Rumeli'den geriye dönen bazı memurlar, maaşlarının yarıya indirileceği yolundaki haberleri işitince, Sadarete içinde buldukları hayat şartlarını özetleyen dilekçeler verdiler. Zaten zaruret içinde olduklarını, sıkıntı çektiklerini, bir de maaşları yarıya indirilirse sıkıntılarının büsbütün artacağını ifade ettiler. Rumeli memurları ya bütün memurlar gibi kendilerine de tam maaş ödenmesini ya da diğer memurlardan yapılan kesinti oranında maaş kesintisi yapılmasını istediler. Ayrıca Meclis-i Mahsus-ı Vükelanın daha önce kendilerine bir maaş tutarında ödenen avansın da dörde bölünerek kalan yarım maaştan düşülmesi hakkındaki kararının da sıkıntılarını daha çok artıracığını beyan ettiler. Yine maaş kesintisi ve avans iadesi hususundaki bu kararlar uygulanırsa ellerine maaşlarının 1/4'ü oranında bir para geçeceğini, bunun da ailelerinin işlerini temine yetmeyeceğini belirterek bu karara karşı çıktılar. Bu dilekçeler Sadareten, Dâhiliye Nezaretine gönderildi. Adliye Nazırı, bu konuda nasıl hareket edilmesi gerektiğini Sadarete sordu⁵⁶². Konu Maliye Nezaretinin gündemine de geldi ve Maliye Nazırı tarafından Sadarete gönderilen bir tezkireyle Nezaretin görüşleri belirtildi.

Buldukları yerlerin istilaya uğraması sonucunda İstanbul'a dönmek zorunda kalan posta ve telgraf memurlarından 600 kuruştan daha düşük maaş alanlara maaşlarının 3/4'ünün verilmesi hususunda Posta Telgraf ve Telefon Nazırlığından takdim edilen tezkire, Meclis-i Vükelada müzakere edildi. Bu durumdaki memurlara yarım maaş verilmesi düşüncesi ön plana çıktı. Ancak diğer memurların bu uygulamanın dışında tutulup sadece telgraf ve posta memurlarının maaşlarında kesintiye gitmenin uygun olmayacağına karar verildi.

Maliye Nazırı, tezkiresinde icabına sonra bakılmak üzere öncelikle işgal altındaki mahallerde bulunan memurlarının adediyle, bunların maaşlarını ve maaşları 600 kuruştan az olan memurların sayısı, bunların aldıkları maaşları gösteren ayrı ayrı iki defter tutmanın uygun olacağını belirtti. Yapılan incelemeyle Rumeli vilayetleriyle Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinde 2.901 maliye memuru bulunduğu, maaşı 600 kuruştan az 2.376 memur olduğu anlaşıldı. Memuriyetinden ayrılarak İstanbul'a dönüp

Hazineye müracaat eden yaklaşık 400 memur vardı. Bu 400 memurun büyük bir kısmı muhtelif devlet kalemlerine, Hazine şubelerine ve İstanbul Defterdarlığında eski görevlerine yerleştirildi.

Bu memurların büyük bir kısmı defterdarlık ve muhasebecilik yapıyor ve çoğu 200 ila 1.000 kuruş arasında değişen cüzi miktarlarda maaş alıyorlardı. Meclis-i Vükela kararı gereğince kendilerine yarım maaş verilmesine hükmedilirse zaruret içerisinde düşeceklerdi. Üstelik daha önceden verilen bir maaş tutarındaki avansın dört eşit taksit hâlinde maaşlarından kesilecek olması, memurların sıkıntısını daha da artıracaktı. Bu sorunu çözmek için Maliye Nazırının düşüncesine göre bir düzenleme yapıldı: Buna göre; maaşları 300 kuruşa kadar olanlara tam maaş verilmesi, bu miktarın üzerinde maaş alanlara da yarım maaş verilmesi uygun bulundu. Trablusgarp, Bingazi, Cezayir-i Bahr-i Sefid gibi yerlerden gelip de harcırah almayan memurlara harcırah verilmesi, kendine bir maaş tutarı avans verilen ancak henüz tahsil edilmemiş memurlardan da bu avansın 3/4'ünün kendilerine verilmeyen harcırah olarak kabul edilerek tahsil edilmemesi uygun görüldü⁵⁶³. Yapılan düzenleme sadrazama sunuldu. Sadrazam da Dâhiliye Nazırına yazdığı cevapta 15 Ocak 1913 tarih ve 3150 numaralı Meclis-i Mahsus-ı Vükela kararı gereğince işgal altındaki yerlerde kalan memurlara tam maaş ödenmesini, görev yerlerini bırakarak geri dönenlere ise yarım maaş verilmesini emretti⁵⁶⁴.

4. Görev Bölgelerine Gidemeyen Memurlar

İşgal edilen bölgelerdeki memurlar gibi, tayin edildikleri yerler işgal edilen memurlar da dönemin sıkıntılı şartlarından etkilendi. Nitekim Trablusgarp bölgesine tayin edilen memurlar, 1911 yılında bölgenin İtalyanlar tarafından işgaliyle görev yerlerine gidemediler, dolayısıyla görevlerini de ifa edemediler. Ancak bu durum memurlardan kaynaklanmadığından, onların geçim sıkıntısına düşmemeleri için kendilerine yarım maaş tutarında maaş ödenmesine karar verildi⁵⁶⁵.

Savaş, sadece işgal edilen bölgelerde kalan, buralardan geriye dönen ya da işgal bölgelerine tayin edildiği hâlde görevine gidemeyen memurları değil, görevi başındayken silah altına alınan memurları da etkiledi. Bu sınıfa dâhil memurlara ne kadar maaş ödeneceği Maliye Nezareti, Dâhiliye Nezareti, Divan-ı Muhasebat gibi kurumların gündemini meşgul etti: Silah altına alınan memurlara memuriyet maaşı mı yoksa asker maaşı mı verilecekti? Diğer memurların maaşlarında kesinti yapılırken bu memurlara ne kadar maaş ödenecekti? Bu sorular Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde görüşüldü. Sonuçta, silah altına alınan bu memurların silah altında bulunduğu müddetçe izinli sayılmaları gerektiğinden bunların maaşlarının kesilmesi genel kaidelere aykırı olacaktır, kanaatine varıldı. Dolayısıyla bunların memuriyet maaşlarını almalarında herhangi bir sıkıntı yoktur, dendi. Ancak silah altına alınan memurlarla ilgili nizamnamenin 2. maddesine göre, memurlar silah altında buldukları müddetçe asker maaşı almaya da hak kazanıyordu. Fakat bu memurların iki yerden maaş almaları da kanunen mümkün olmadığı için, ilgili nizamnameye göre memurlara maaşlarının 1/3'ünün ödenmesi ka-

⁵⁶³ BOA, *BEO*, Nu. 4140 / 310431, 5 Şubat 1913, lef 11.

⁵⁶⁴ BOA, *BEO*, Nu. 4140 / 310431, 5 Şubat 1913, lef 5.

⁵⁶⁵ BOA, *BEO*, Nu. 3959 / 296851, 5 Kasım 1911, lef 1-2.

⁵⁶⁶ BOA, BEO, Nu. 4075/305600, 19 Ağustos 1912, lef 3.

⁵⁶⁷ **Birinci Madde:** "Kanûn-u Esasînin yüz beşinci maddesinde muharrer olduğu üzere, emvâl-i devletin kabz ve sarfına memur olanların muhasebelerini rü'yet ve devâirden tanzim olunan sal muhasebelerini tedkik etmek ve her üç ayda bir kere usûl-i maliyeyi ba takrîr taraf-ı hazret-i padişahiye arz ve mal me'mûrlarının emvâle ve muhâsebâta ait muhâkemelerini icrâ' eylemek üzere bir Divan-ı Muhasebat teşkil olunmuştur."
Yirminci Madde: "Divan-ı Muhasebat umûmen devâir-i mülkiye ve askeriyede bulunan defterdar ve muhâsebeci ve mal me'mûru ve sandık emînleri ve askerî idare me'mûrları gibi emvâl-i devleti kabz ve sarfa me'mûr ve idâre-i mâliyeden mes'ul olan bi'l-cümle me'mûrînin ve umûmen idâre-i belediye ve hastahâne ve islâhhâne ve mekteb-i sanâyi ve menâfi sandıkları gibi te'sîsât-ı umûmiye mal me'mûrlarının rü'yet-i muhâsebât ve lede'l-hace icrâ-i muhâkemâtına me'mûrdur. Divan-ı Muhasebat müstakil bi'r-rey olup karar ve hükümlerine hiçbir taraftan müdâhale olunamaz."

Elli Sekizinci Madde: "Divan-ı Muhasebat mal me'mûrlarının ve sandık emînlerinin münferiden rü'yet-i muhâsebelerini Mâliye Nezâreti'nden gelecek muhâsebat-ı umûmiye cedvellerinin vürûduna ta'lîk etmeyip her sene hitâmında tedkik ve rü'yete mezundur. Bu hâlde me'mûrîni mümâ-ileyhin ne sûrette ve ne vakitlerde hesap vermeleri lâzım geleceği Mâliye Nezâreti ile bi'l-muhâbere Divan-ı Muhasebatça kararlaştırılacaktır. İdâre-i belediye ve te'sîsât-ı umûmiye mal me'mûrları muhâsebâtı behemehâl hesabın mûte'allik olduğu senenin hitâmıyla beraber tedkik ve rü'yet olunacaktır." BOA, İDUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁵⁶⁸ BOA, BEO, Nu. 278/20779, 17 Kasım 1893, lef 2; BOA, BEO, Nu. 3007/225475, 7 Mart 1907, lef 2.

rarlaştırıldı. Yine söz konusu memurlar silah altında olacaklarından bunların maaşlarının ailelerine de verilebileceğine, ailesi olmayanların maaşlarının ise Hazineye gelir kaydedilmesine karar verildi⁵⁶⁶.

C. Hesapların Denetimi ve İncelenmesi

1. II. Meşrutiyet'e Kadarki Hesap Denetiminin Muhasebesi

Divan-ı Muhasebat, bir taraftan savaş şartlarının yarattığı sıkıntıların bazı etkilerini azaltmaya çalışırken bir taraftan da bu olumsuz şartlardan doğrudan etkilendi. Yine de bu zorluklara rağmen mümkün olduğunca aslî görevi olan hesap denetimini yapmaya çalıştı. Kanunuesası'nın ilanından sonra yürürlüğe konulan 18 Kasım 1879 tarihli Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nin 1, 20 ve 58. maddelerinde açıkça belirtildiği⁵⁶⁷ şekliyle Divan-ı Muhasebat, devlet daireleri ve müesseselerinin hesaplarını denetlemeye başladı.

II. Meşrutiyet'in ilanından iki yıl önce, geçmiş yıllarda incelenen/denetlenen hesaplar hususunda Divan, kendi performansının muhasebesini yaptı. Kararnamenin yürürlüğe konulmasından 1894 senesine kadar incelenip denetlenen hesapların dökümünü içeren bir belgede Divan-ı Muhasebatın devlet hesaplarının denetimi konusunda gösterdiği çaba açıkça görülmektedir. Divan-ı Muhasebat, 1878 senesinden itibaren merkez dairelerinden alınmasına başlanılan zat ve zaman hesaplarının miktarı, Divan-ı Muhasebatta incelenerek sonuçlandırılan, inceleme aşamasında olan ve Divana henüz ulaşmayanların miktarı hakkında bir özet rapor hazırladı. Buna göre; merkez dairelerinin 1878–1891 yılları arasında Divan-ı Muhasebata göndermeleri gereken 355 hesaptan ancak 222 adedi Divana ulaşmıştır. Bu 222 hesaptan 105'inin incelemesi ve muhakemesi tamamlanıp inceleme/denetleme sonuçları ilgili dairelere tebliğ edilmiştir. Hesaplardan 22 adedinin incelemeleri tamamlanarak muhakemelerinin yapılmasına başlanmıştır. Geriye kalan 96 hesabın da incelenmesine başlanmıştır.

İnceleme/denetleme sonuçları gönderilen 105 hesabın 46'sının incelemesi 1880-1890 yılları arasında, 44'ünün incelemesi 1891 yılı içinde, 15'inin incelemesi de 1894 yılının ilk yarısında tamamlandı.

Merkez dairelerinin 1890 yılına ait 32 adet zat ve zaman hesabı Divan-ı Muhasebata ulaştırıldı. Sadece 1890 yılında incelenen/denetlenen hesap miktarı, kararnamenin yürürlüğe girdiği 1879'dan 1890'a kadar incelenen/denetlenen hesap miktarına eşittir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla Divan, hesapların incelenmesi/denetlenmesi hususunda padişahın iradesi doğrultusunda çalışıyordu⁵⁶⁸.

Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere, bütün Osmanlı Devleti göz önünde bulundurulduğunda incelemesi yapılan hesap miktarının çok az olduğu açıktır. 1891 senesinden incelemeleri tamamlanıp sonuçları ilgili dairelere bildirilen hesap 44'ten çokken, bu hesapların 14'ü 1890 yılına, geriye kalanlarsa daha önceki yıllara aittir.

1878-1894 yılları arasında hesap denetimi konusunda alınan mesafe; *sene-i mezkûrede* [1889] *tedkik olunan* [incelenen/denetlenen] *hesâbât geçmiş on bir sene zar-*

fında [1878-1889] *tedkik olunan* [incelenen/denetlenen] *hesâbâta müsâvî* [eşit] *bir raddede* [ölçüde] *olması* *Divan-ı Muhasebatın* *îfâ-yı vezaifine* [görevini yerine getirme] *ihrâz-ı mûvaffâkiyeti* [başarı kazanması] *için şeref sâdır olan irâde-i seniyye-i hariyyü'l-âzamilerine tevfiğ* [uygun] *hareket emrinde masrûf olan* [harcanan, sarf olunan] *mesâ'îsinin derecesini tâ'yîne kifâyet edeceğinden* şeklinde belirtildi⁵⁶⁹. Bu belgede kurulmasından itibaren merkez hesaplarını denetlemek için Divanın sarf ettiği çaba açıkça görülmektedir. Ancak yine verilen rakamlardan anlaşılacağı üzere merkez daireleri hesaplarının temininde dahi sıkıntı yaşanmaktadır. Zira 355 hesaptan Divanın temin edebildiği hesap sayısı sadece 222'dir. İstenilen tüm hesapların Divana ulaşmamasının çeşitli sebepleri vardır. Birbiriyle çelişen ya da yanlış anlaşılmaya neden olabilecek şekilde muğlak ifadeler içeren kanunların ya da nizamnamelerin hesap denetimi konusunda sorunlara neden olduğu muhakkaktır.

2. Yetki Tartışması veya Karmaşası

Merkez hesaplarının incelenip denetlenmesi hususunda Divan-ı Muhasebatın yoğun bir gayret içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu çabanın Şehremaneti hesaplarının denetlenmesi hususunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Zira belediye hesaplarını denetleme ve inceleme görevinin Divan-ı Muhasebata ait olduğuna dair pek çok karar olmasına rağmen⁵⁷⁰, kanunlardan ve kararnamelerden kaynaklanan bazı karışıklıklar, Şehremaneti (İstanbul Belediyesi) hesaplarının Divan-ı Muhasebat tarafından denetlenmesinde bazı sıkıntılar yaşanmasına neden oldu.

II. Meşrutiyet öncesinde de Şehremanetinden hesaplar talep edildiği hâlde bu hesapların zamanında Divana gönderilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Divan-ı Muhasebat, Şehremanetinin 1900 yılına ait gönderilmeyen bazı hesaplarını 1902 yılında talep etmesine rağmen⁵⁷¹, 1907 yılına kadar, Şehremaneti sal muhasebelerini düzenli bir şekilde ve zamanında Divan-ı Muhasebata göndermedi. Bu durum, Divan-ı Muhasebat ile Şehremaneti arasında bir anlaşmazlığa sebep oldu.

Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'nin 20. ve 58. maddeleri gereğince Divanın yıl sonunda hesaplarını incelemekle yükümlü olduğu dairelerden biri de Şehremanetidir. Divan-ı Muhasebat, bu maddelere dayanarak Şehremaneti hesaplarını inceleme ve denetleme görevinin kendinde olduğunu iddia ederken⁵⁷² Şehremaneti de Belediye Kanunu'nun 36. maddesinde⁵⁷³ belediye hesaplarını denetleme yetkisinin Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyeye ait olduğunun açıkça belirtildiği hususunda ısrarcı oldu. Zira belediyelerle ilgili kanun önce Meclis-i Mebusan, daha sonra da Meclis-i Ayan tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmişti. Şehremaneti, bu kanunun geçerliliğini ortadan kaldıracak başka bir kanun yürürlüğe girinceye kadar bunun geçerli olduğu, üstelik Divan-ı Muhasebatın vazifelerini belirten geçici kararnamenin bir kanundan daha üstün olamayacağı iddiasındaydı. Bu yüzden, Şehremaneti hesaplarının Divan-ı Muhasebat tarafından incelene-meyeceğini iddia ediyordu. Ayrıca Şehremaneti, İstanbul Belediye Kanunu'nun Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayandan geçtikten sonra 5 Ekim 1877 tarihinde padişahın onayıyla

⁵⁶⁹ Aynı yer.

⁵⁷⁰ BOA, DH.MKT, Nu. 1493/81, 11 Mart 1888; BOA, DH.MKT, Nu. 1573/45, 11 Aralık 1888; BOA, DH.MKT, Nu. 2882/95, 22 Temmuz 1909; BOA, BEO, Nu. 3283/246167, 1 Nisan 1908.

⁵⁷¹ BOA, DH.MKT, Nu. 542/14, 16 Temmuz 1902.

⁵⁷² **Yirminci Madde:** "Divan-ı Muhasebat umûmen devâir-i mülkiye ve askeriyede bulunan defterdar ve muhâsebeci ve mal me'mûru ve sandık emînleri ve askerî idare me'mûrları gibi emvâl-i devleti kabz ve sarfa me'mûr ve idâre-i mâliyeden mes'ul olan bi'l-cümle me'mûrünün ve umûmen idâre-i belediye ve hastahâne ve islâhhâne ve mekteb-i sanâyi ve menâfi sandıkları gibi te'sîsât-ı umûmiye mal me'mûrlarının rü'yet-i muhâsebat ve lede'l- hacce icrâ-i muhâkemâtına me'mûrdur. Divan-ı Muhasebat müstakil bi'r-rey olup karar ve hükümlerine hiçbir taraftan müdâhale olunamaz."

Elli Sekizinci Madde: "Divan-ı Muhasebat mal me'mûrlarının ve sandık emînlerinin münferiden rü'yet-i muhâsebelerini Mâliye Nezâreti'nden gelecek muhâsebat-ı umûmiye cedvellerinin vürûduna ta'lîk etmeyip her sene hitamında tedkik ve rü'yetle mezundur. Bu hâlde me'mûr-ı mûmâ-ileyhin ne sûretle ve ne vakitlerde hesap vermeleri lâzım geleceği Mâliye Nezâreti ile bi'l-muhâbere Divan-ı Muhasebat'ça kararlaştırılacaktır. İdâre-i belediye ve te'sîsât-ı umûmiye mal me'mûrları muhâsebatı behemehâl hesabın müte'allik olduğu senenin hitâmıyla beraber tedkik ve rü'yet olunacaktır." BOA, İ.DUİT, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁵⁷³ **Dersaadet Belediye Kânunu**

Otuzaltıncı Madde: "Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyeye şehremanetin daveti üzerine ictimâ edecek ve her ictimâ nihâyet bir müddet devam edecektir. Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyeye'nin birinci ictimâ her sene Mayıs ibtidâsında vukû bulup bu ictimâda Emânet'in ve devâirin sene-i sâbika sarfiyatı muhâsebat-ı Umûmiyesini ve bunlara müteallik husûsâtı tedkik ve tasdik edecek ve ikinci ictimâ her sene teşrîn-i evvel ibtidâsında olup bu ictimâda Emânet ve devâirin sene-i âtiye muvazene cetvellerini ve sene-i âtiye içinde her dairede icrası tasdim olunan inşaat ve amelîyatı ve bunlara mütefferri mevâddi tedkik ve tasdik eyleyecektir. Ve cemiyet-i Umûmiyenin müzakerâtı alenî olacak ve fakat ekseriyet-i ârâ ile karar verildiği hâlde hususî dahi olabilecektir ve devâir-i belediyenin beher sene makbûzât ve medfûat defterleri ba'de't-tedkik netice-i kararlariyla berâber Resmî Gazete vasıtasıyla ilan olunacaktır." Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, IV, İstanbul 1995, s. 1634- 1635.

⁵⁷⁴ BOA, *DH.MKT*, Nu. 2882/95, 22 Temmuz 1909.

⁵⁷⁵ BOA, *BEO*, Nu. 3644/273255, 3 Ekim 1909, lef 2.

yürürlüğe girerek kanunlaştığını; Divan-ı Muhasebat Kanunu yürürlüğe konulacağı sırada padişahın Meclisi süresiz tatil etmesi nedeniyle ilgili kanun Meclis tarafından onaylanmadığı için Divan-ı Muhasebat Kararnamesi şeklinde geçici surette yürürlüğe konulmuştu. Üstelik Şehremaneti, daha önce yürürlüğe giren bir kanunun daha sonra yürürlüğe giren geçici bir kararnameden daha üstün olduğunu iddia ediyordu.

Bu konuyla ilgili Şura-yı Devlette yapılan müzakerede, her ne kadar Divan-ı Muhasebatın vazifesine dair kanun, belediyeyle ilgili kanundan daha sonra yürürlüğe girmişse de belediye hesabını incelenme görevinin Divan-ı Muhasebata ait olduğu belirtildi⁵⁷⁴.

Şura-yı Devletin bu kararına rağmen anlaşmazlığın devam ettiği anlaşılmaktadır: Divan-ı Muhasebat Reisliğinden Şura-yı Devlete gönderilen 25 Ağustos 1909 tarih ve 30 numaralı tezkire, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde görüşüldü. Tezkireye göre, Meclis-i Mebusan tarafından onaylandıktan sonra kanunlaşan Divan-ı Muhasebat Kararnamesinin 2. maddesine göre belediye daireleri hesaplarının incelenmesi ve denetlenmesi vazifesine Cemiyet-i Belediye-i Umûmiye tarafından müdahale edilmiştir. Divan-ı Muhasebat da söz konusu müdahale nedeniyle görevini ifa edemediği için Şura-yı Devlete başvurmuştur. Şura-yı Devlet, bir tezkireyle işin hakikatini Şehremanetinden öğrenmek istedi. Şehremanetinden cevaben gelen tezkirede, Belediye Kanunu'nun 36. maddesi gereğince belediye hesaplarının incelenip denetlenmesi görevinin Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyeye ait olduğu vurgulandı. Bu sebeple bu kanunun geçerliliğini ortadan kaldıran bir başka kanun yürürlüğe girinceye kadar Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin belediye hesaplarını inceleme ve denetleme görevinin devam edeceği, dolayısıyla da belediye daireleri hesap cetvellerinin Divan-ı Muhasebata gönderilmesinin ilgili kanuna göre mümkün olmadığı ifade edildi.

Şura-yı Devlet, hem Divan-ı Muhasebattan hem de Şehremanetinden bu konuyla ilgili gerekli bilgiyi aldıktan sonra bu görevin ilgili kararnameye göre Divan-ı Muhasebata ait olduğuna karar verdi. Yine Şura-yı Devlet, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediyenin belediye hesaplarıyla ilgisinin ancak belediye hesaplarının geçici denetlenmesinden ibaret olacağını belirtti⁵⁷⁵.

3. Zamanında Gönderilmeyen veya İstenilen Şekilde Düzenlenmeyen Hesaplar

Divan-ı Muhasebat, II. Meşrutiyet'ten önceki dönemde merkez dairelerin hesaplarını temin etmekte sıkıntı yaşadı. Gerçi, kurulduğu dönemden itibaren merkez ve taşra hesaplarını zamanında temin etmek Divan-ı Muhasebat için önemli bir sorundu. Bu hesaplar temin edilse bile usulüne uygun tanzim edilmedikleri için inceleme/denetleme sorunu devam etti. Divan-ı Muhasebat, bu sorunu çözmek için II. Meşrutiyet öncesinde bir düzenleme yapmak amacıyla 1903'te Şura-yı Devlete bir tezkire gönderdi. Bu tezkirede, incelenme imkânı olmayacak biçimde hesap veren veya verdiği hesabın incelenerek sonuçlandırılması aşamasında zorluk çıkaran merkez dairelerinin muhase-

be sorumluları hakkında zorlayıcı ve cezalandırıcı bir uygulamanın gerekliliği ortaya konuldu. Devlet dairelerine hesap verme için tanınan sürenin tecrübeyle belirlendiği ve bunun yeterli olduğu belirtildi. Yine Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinin başka işlere de vakit ayırabilmeleri için, her dairenin muhasib-i mesullerince kendilerine vekil olarak tayin edileceklerin haftada üç gün Divana gelerek hesaplarla ilgili delil ve izah içeren belgeleri göstererek gerekli hâllerde açıklama yapmaları karşılığında kendilerine ödenmesi gereken ücretin ilgili dairenin *müteferrika tertibinden* (ufak harcamalar için ayrılan paradan) ödenmesi istendi. Muhasib-i mesul vekillerinin Divana gelmeye başladıkları tarih, o daire hesaplarının mümeyyizlerce incelenmeye başladığı tarih olarak kabul edilecekti. Daireler için hesap verme müddeti olarak belirlenen zaman zarfında hesaplarla ilgili *evrak-ı müsbite* ve gerekli açıklamalar Divan'a sunulmazsa ya da incelenmesi mümkün olmayacak şekilde hesap verilmesi hâlinde, sorumlular hakkında daha önce belirtildiği şekilde zorlayıcı tedbirlerin uygulanacağı ifade edildi⁵⁷⁶.

Buna rağmen daha düzenli hesap temin etme gayreti çok işe yaramadı. Mesela Şehremanetinden 1889'dan 1902'ye kadar olan kesin hesap pusulalarıyla 1900 Martından 1904'e kadar olan vukuat cetvellerinin gönderilmediği, Zaptiye Nezaretinden 320 polis memurunun 1902 Martından 1904'e kadar olan vukuat cetvellerinin gönderilmediği, Posta ve Telgraf Nezaretinden 1901'den 1902'ye kadar olan kesin hesap pusulası ve 1903 Martından 1904'e kadar olan vukuat cetvellerinin gönderilmediği, Darülaceze Müdüriyetinden ise 1898 Martından 1904'e kadar olan vukuat cetvellerinin gönderilmediği tespit edildi.

Bunların sorumluları hakkında cezaî işlem yapılması için Mülkiye Tekâüd Sandığından Şura-yı Devlete gönderilen tezkire uygun bulunarak gereğinin yapılması Tanzimat Dairesinde düzenlenen bir mazbatayla ifade edildi.

Her dairenin muhasib-i mesullerince Divan-ı Muhasebata verilmesi gereken zat ve zaman hesaplarının geç verilmesi sebebiyle bunların sorumluları hakkında 1/3 oranında maaşından kesme cezası uygulanmasına karar verildi. Ayrıca hesaplarla ilgili delil ve izah içeren belgeleri vermekte güçlük çıkaranların cezalandırılması hakkında Şura-yı Devlet tarafından 5 Ağustos 1903 tarihli genelgeyle tebliğ edilen kararın Divan-ı Muhasebat için de uygulanmasına karar verildi⁵⁷⁷.

Ancak Tevfik Biren'in hatıralarından öğrendiğimiz kadarıyla bu uygulama, karardan öteye geçemedi ve sorumlulara caydırıcı cezalar verilemedi⁵⁷⁸.

Görüldüğü gibi hesapların Divan-ı Muhasebata ulaşmasında yaşanan gecikmeler, bu hesapların incelemesi ve denetlenmesi için çok ciddi bir engel oluşturuyordu. Devam eden bu sorun, kanuni bir düzenleme yapılmasını zarurî hâle getirdi. Nihayet bu konuda ancak 19 Ekim 1916 tarihinde yürürlüğe giren bir nizamnameyle düzenleme yapılabildi⁵⁷⁹.

Daire veya müessese hesaplarının temin edilememesi durumunda veya özel bir konumu bulunan müesseselerin hesaplarını denetlemek için o kuruma mümeyyizler de

⁵⁷⁶ BOA, *BEO*, Nu. 2133/159919, 15 Ağustos 1903, lef 4.

⁵⁷⁷ BOA, *DH.MKT*, Nu. 835/34, 27 Mart 1904.

⁵⁷⁸ Biren, *Hatıralar*, II, s. 117.

⁵⁷⁹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 49/45, 19 Ekim 1916, lef 1.

⁵⁸⁰ BOA, BEO, Nu. 4094/307005, 14 Eylül 1912, lef 1-2.

⁵⁸¹ BOA, BEO, Nu. 2899/217376, 28 Ağustos 1906; BOA, BEO, Nu. 2885/216365, 6 Ağustos 1906, lef 3.

gönderildi. Mesela Divan-ı Muhasebat, 1908 yılı hesaplarını incelemek üzere Düyûn-ı Umûmiye İdaresine 1912 yılında mümeyyizler ve mülazımlar göndererek bu kurumun denetlenmesine karar verdi. Hesapların incelenmesi tamamlandığında mümeyyizlerin ve mülazımların zaruri masraflar için harcadıkları 10.005 kuruşun Düyûn-ı Umûmiye İdaresinden istenmesi uygun olmayacağı için ve Divan-ı Muhasebat bütçesinde bu harcamalar için bir ödeme kalemi bulunmadığından bu meblağın Hazine tarafından hesapta olmayan masraflar için ayrılan paradan (*masârif-i gayr-i melhûza tertibinden*) karşılanması talep edildi.

Taşra muhasib-i mesulleri hesaplarının incelenmesi için vekaleten oluşturulan komisyonlara Divan-ı Muhasebat, özel talimatname gereğince hesap edilmeyen masraflar için ayrılan paradan (*masârif-i gayr-i melhûza tertibinden*) ücret ödedi. Aynı şekilde taşra hesaplarını denetlemek için taşraya gönderilen mümeyyizlere ve mülazımlara da bu şekilde ödeme yapılması Maliye Nazırı tarafından uygun bulundu. Maliye Nazırı, padişahın da uygun görmesi hâlinde Meclis-i Mahsus-ı Vükelada alınacak kararın yazılı olarak Maliye Nezaretine bildirilmesini istedi⁵⁸⁰.

II. Meşrutiyet’le Cumhuriyet arasındaki süreçte merkez daireleri hesaplarının temininde veya denetlenmesinde geçmiş dönem sıkıntılarının devam ettiği görülmektedir.

Merkez dairelerle böyle sorunlar yaşanırken taşra hesaplarının denetiminde de benzer sıkıntılar var mıydı ve bu iki dönem arasında taşra hesaplarının denetiminde ne kadar mesafe alındı? Şimdi bunu değerlendirelim:

D. Taşra Hesaplarının Denetimi

1. Yerinde Denetimin Başlaması

II. Meşrutiyet öncesinde zaman zaman merkezî dairelerin ve veznelerin hesapları, Divan-ı Muhasebat tarafından tayin edilen mümeyyizlerce yerinde denetlendi. Ancak yerinde denetime II. Meşrutiyet’ten sonra başlanıp bunun düzenli hâle getirildiği görülmektedir.

Taşrada ise denetim görevi, Divan-ı Muhasebata vekaleten bölgenin en büyük mülkiye memurları tarafından seçilen ve hesap işlerinden anlayan memurlar marifetiyle yerine getiriliyordu⁵⁸¹. Mesela Ziraat Bankası’nın taşradaki şubeleri ve sandıklarının hesapları, yine taşrada kurulan komisyonlar tarafından denetlenirdi. Vilayetlerde ve livalarda kurulacak komisyon, en büyük mülkiye memurunun reisliğinde toplanan defterdar veya muhasebeci, Defter-i Hakanî memuru, evkaf memuru veya muhasebeci, vergi müdürü veya vergi memuru, masraf müdürü veya muhasebe memuru gibi memurlar arasından riyaset makamınca seçilen üç memurdan oluşturulurdu. Kazalarda masarif muhasebe memuru bulunmadığı için evkaf işleri, tapu kâtipleri tarafından; vergi işleri de mal müdürü yardımcılığı tarafından yürütülürdü. Buralardaki komisyon, en büyük mülkiye memurunun reisliğinde biri mal müdürü veya tapu kâtibi, diğeri

Meclis-i İdare Azası olmak üzere iki kişiden oluşturulurdu. Kazalardaki hesaplar, bir yıllık uygulamaları içeren şubat mizanı veya cetvelden ibaretti. Şubeler tarafından kaza sandıkları mizanlarının ilk incelemesi yapıldıktan sonra bunlar şube mizanlarıyla nisan ayı sonuna kadar bankanın merkez idaresine gönderilirdi. İncelemenin böyle yapılması bankanın özel bir talimatı gereği idi. Bu heyetler tarafından banka şubelerinde yapılacak incelemelerinin nisan ayı sonuna kadar neticelendirilmesi gerekiyordu.

Hesapların incelenmesinde bir mümeyyiz, Divan-ı Muhasebat Kararnamesi hükümünce mizanları, ilgili defterleri ve evrakı inceledikten sonra her kalemin hesaplarıyla ilgili delil ve izah içeren belgelerle incelemenin sonucunu içeren bir rapor hazırlardı. Bu rapor, Divan-ı Muhasebat azalarından birine verilirdi. Aza, mümeyyizin raporunu ve gerek duyduğu takdirde istediği diğer kayıtları tekrar inceleyebilirdi. Hesapların hakıyla incelendiğine kanaat getiren aza, ilgili kayıtlarla ve açıklamalarla bir müzekkire hazırlardı. Bu müzekkire ve mümeyyiz raporu, gönderildiği dairece okunur ve gereği müzakere olunarak muhasib-i mesullerin beraatine veya zimmetlerine hükmedilirdi.

Ziraat Bankası şubeleri ve sandıklarının hesaplarını inceleyen komisyonlar da bu şekilde denetim yapıyordu. Taşradaki şubelerin hesaplarını inceleyip denetleyecek komisyon üyelerinden bir kişi, mümeyyizlik vazifesiyle görevlendirilirdi. Bu mümeyyiz, bankanın nizamnamesi ve kararları gereğince bankanın mevcut bulunması gereken evrakını, senetlerini bir bir tamamen incelerdi. Bunun raporu, aza sıfatıyla diğer birine incelettirilirdi. Bunların her ikisinin raporu ve müzekkeresi, komisyon reisinin dışında üç azanın da hazır bulunduğu sırada okunur, inceleme/denetleme neticesine göre söz konusu mizan veya cetvellerin alt kısmına durumla ilgili açıklamalar yazıldıktan sonra, reis ve azalar tarafından şahsî mühürle mühürlenirdi. Bununla birlikte daha sonra müfettişler, hesapların nizamnameye ve kanunlara uygun olmadığını belirlerse, Divan-ı Muhasebatta olduğu gibi tamamlayıcı dava açarak hesabın o kısmı yeniden incelenebilir ve muhakemesi de tekrar yapılabilirdi. Tasdik edilen mizan veya cetvellerin bir sureti ilgili memura veya kâtime verilir, asıl nüshalardan sandıklara ait olanlar mayıs ayı başında şubelere ve şubelerle ilgili olanlar da haziran ayı başından itibaren Ziraat Bankası merkez idaresine gönderilirdi⁵⁸².

1909 ve 1910 yılları taşra hesapları bu konudaki talimatnamelere göre oluşturulan komisyonlar vasıtasıyla incelettirilip denetlettirildiği gibi 1911 yılı hesaplarının da padişah iradesiyle uygulanan özel talimatnameye göre yine bu komisyonlar tarafından incelettirilmesi kararlaştırıldı.

Ancak Meclis-i Umumide, Divan-ı Muhasebatın 1913 yılı bütçesi müzakere ve tasdik edilirken yukarıda adı geçen hesapların da bizzat Divan-ı Muhasebat tarafından denetlenmesine ve komisyon giderlerine ayrılan tahsisatın bütçeden çıkarılmasına karar verildi. Bunun üzerine incelenmesi için daha önce bu komisyonlara verilen hesapların geri alınması amacıyla gerekli yerlere tebliğat yapıldıysa da tebliğ tarihine kadar geçen sürede 24 livadaki komisyonların hesap incelemelerini tamamladıkları anlaşıldı. Bu

⁵⁸³ **Otuzuncu Madde:** "Divan-ı Muhasebat itâ emirlerinin veyâ tahsisât havâlelerinin bütçedeki fusûl ve mevâddi mahsûsuna mutâbık olmadığı veya tahsisâtın adem-i kifâyetini gördüğü takdirde vîzeden imtinâ iderek mezkûr emir ve havâleler esbâb-ı mücibeyi mübeyyin bir takrîr ile beraber âid oldukları nezârete iâde ve Mâliye Nezâretine de takrîrin bir sûretini irsâl ider. Divan-ı Muhasebat'ın vîzeden imtinâ iderek evrâkını red eylediği masârif menâfi umûmiye veyâ selâmet-i millîyeye müte'allik ahvâl-i mübreme ve müsta'cileye âid ise Mâliye Nâzırı'nın rey ve muvâffakati üzerine ittihâz olunacak Meclîs-ü Vükela karârıyla te'diye olunabilir ve karâr-ı vâki Dîvân'a teblîğ olunur." 7 Haziran 1910, "Usûl-i Muhâsebe-i Umûmiye Kanunu", Düstur, II. Tertip, II, s. 305.

⁵⁸⁴ BOA, BEO, Nu. 4314/323516, 7 Ekim 1914, lef 2.

hesapların Divan-ı Muhasebat tarafından da kabul edilmesine karar verildi. İnceleme ve denetleme ücretinin yürürlükteki talimatnamede açıkça belirtildiği şekilde Divan-ı Muhasebat bütçesinden ödenmesi gerektiği ve tesviyesi lazım geldiği takdirde bunun da bütçenin 3. faslındaki tahsisattan mahsup edilmesi gerektiği ifade edildi. Yine Usûl-i Muhasebe-i Umûmiye Kanunu 30. maddesinin⁵⁸³ özel fıkrasına uygun olarak alınan Meclis-i Vükela kararıyla bütçenin 3. faslı yalnız muhasib-i mesullerin hesaplarının incelenmesiyle görevli mümeyyizlerin yevmiye ve harcırahlarıyla sınırlandırıldı. Ancak bu husus, Divan-ı Muhasebat tarafından uygun görülmedi. Zira adı geçen faslın yevmiye ve harcırahları yalnız mümeyyizlere değil aynı memuriyetle taşraya gönderilecek divan azasına da tatbiki Meclis-i Umûmiye teklif edildi. Mecliste bu suretle kabul edildiği hâlde, yevmiye ve harcırah ödemesinin yalnız mümeyyizlerle sınırlandırılmasının doğru olmayacağı belirtildi. Zira söz konusu faslın azaları kapsamaması nedeniyle taşra hesaplarının incelenip denetlenmesi için azaların taşraya gönderilmesi kararlaştırılacak olursa kendilerine yevmiye ve harcırah ödenemeyeceğinden taşraya aza gönderilmesinin mümkün olmayacağı, bu sebeple de taşra hesaplarının denetiminde azalardan yararlanılamayacağı ve amacın gerçekleşmeyeceği belirtildi. Bu gerekçeyle, taşra hesaplarını denetleyen komisyonlara ödenecek ücretle ilgili 3. fasıla adı geçen azaların yevmiye ve harcırahlarının da bu fasıldan ödenmesi hususunun dâhil edilmesi istendi⁵⁸⁴.

Bu kararın ardından zaman zaman taşraya mümeyyizler gönderilerek yerinde denetimler de yapıldı. Hesap incelemesi için taşraya gönderilen mümeyyizlere verilen altmışar kuruş yevmiye, Harp Vergisi Kanunu'nun 8. maddesine göre % 5 oranında harp vergisine tabi tutuldu. Bu da Divan-ı Muhasebatın itirazına neden oldu. Kesinti miktarı, Şura-yı Devlet, Maliye ve Nafia Dairesinin 19 Kasım 1912 tarihli kararına göre belirlendi. Mümeyyizlere ne kadar harcırah ve yevmiye verileceği, bunların harp vergisine tabi olup olmayacağı Şura-yı Devlette uzun tartışmalara neden oldu. Divan-ı Muhasebat Riyasetinden Şura-yı Devlete gönderilen 18 Temmuz 1915 tarih ve 23 numaralı tezkire, Maliye ve Nafia Dairesinde görüşüldü.

Divan-ı Muhasebat, mümeyyizlere ödenen araba, vapur ve yemek ücreti gibi nakit ödemeleri *yevmiye* olarak kabul ederken Şura-yı Devlet, bunları *harcırah* olarak değerlendiriyordu. İki kurum arasındaki görüş farklılığı temelde, araba ve vapur ücretinin kurumlar tarafından farklı hukuki statüde değerlendirilmesinden kaynaklanıyordu. Divan-ı Muhasebat, mümeyyizlere verilen yevmiyenin harcırah kabul edilmesinin doğru olmayacağını belirterek bu yanlısın düzeltilmesini talep etti.

Yine Maliye Nezaretine başvuran Divan-ı Muhasebat, mümeyyizlere verilen yevmiyenin aylık tahsisat şeklinde ödenen yevmiyeden kabul edilmesini ve Harp Vergisi Kanunu'nun 3. maddesine göre de kesinti oranının % 3 olması gerektiğini belirtti. Maliye Nezareti'nden cevaben yazılan tezkirede, Harp Vergisi Kanunu'nun 3. maddesindeki *muhassasat* tabirinin hizmet karşılığı olarak ödenen ve emeklilik kesintisine tabi olmayan, maaştan farklı bir ücret olduğu belirtildi. Merkezden taşraya gönderilen bir memura bu görevi nedeniyle asıl maaşı dışında, zaruri masraflarını karşılaması için



Taşra Hesaplarını Denetlemekle Görevli
Divan-ı Muhasebat Mümeyyizi Mehmet Cafer
Bey (DH. EUM.SSM. Nu. 29/41)



Taşra Hesaplarını Denetlemekle Görevli Divan-ı
Muhasebat Mümeyyizi Hayri Bey
(DH. EUM.SSM. Nu. 29/41)

verilen yevmiyenin yolculuğun gerektirdiği masrafların küçük bir tamamlayıcısı olmasından dolayı *muhassasat* kabul edilemeyeceği belirtildi. Yine Emeklilik Kanunu'nun (Tekaid Kanunu'nun Yenisi) 29. maddesinin 5. fıkrasında, bu yevmiyelerin harcırahla birlikte zikredildiği, dolayısıyla yevmiyelerden yapılacak kesinti oranının harcırahlardan kesilecek nispette olması gerektiği belirtildi. Divan-ı Muhasebat, Şura-yı Devlete yaptığı itirazında kesinti oranının çok olduğunu ve yevmiyenin harcırah olarak değerlendirilmesinin yanlış bir karar olduğunu iddia etti. Konuyla ilgili belgeden anlaşıldığı kadarıyla uzun bir müzakere sürecinin ardından Şura-yı Devlet azasından İhsan Bey'in değerlendirmeleri doğrultusunda, taşraya gönderilen Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerine ödenen yevmiyelerden % 3 oranında harp vergisi alınmasına karar verildi⁵⁸⁵.

Daha sonra bu konuda yürürlüğe konulan bir nizamnameyle mümeyyizlere ne miktarda ve ne şekilde yevmiye verileceği düzenlendi. Hesap incelemesi/denetlemesi için taşraya gönderilecek Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerine verilecek yevmiye hakkındaki nizamname, 4 Ekim 1917 tarihinde yürürlüğe girdi⁵⁸⁶. Nizamnamenin 1. maddesine göre taşraya gönderilen mümeyyizlere 100 kuruşu geçmeyecek miktarda yevmiye ödenecektir. Yine bu nizamname, 2. madde gereğince yayınlanmasından bir gün sonra yürürlüğe girecek ve 3 Ağustos 1914 tarihinde ilan edilen seferberlik hâlinin bitiminden 6 ay sonrasına kadar da yürürlükte kalacaktır. Son olarak, nizamname hükümlerinin uygulanmasından Heyet-i Vükela sorumlu olacaktır.

⁵⁸⁵ BOA, BEO, Nu. 4372/327867, 5 Eylül 1915, lef 2.

⁵⁸⁶ Düstur, II. Tertip, IX, s. 744. İstanbul 1928.

⁵⁸⁷ BOA, *DH.EUM.SSM*, Nu. 29/41, 8 Eylül 1918.

⁵⁸⁸ BOA, *DH.EUM.SSM*, Nu. 29/41, 8 Eylül 1918.

⁵⁸⁹ Ömek olarak bk. Nejdet Bilgi, *Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması*, Ankara 1999.

⁵⁹⁰ BOA, *DH.ŞFR*, Nu. 484/116, 21 Ağustos 1915.

⁵⁹¹ Davanın görülmekte olduğu mahkemeye gönderilmek üzere başka bir yerde bulunan şahsın ifadesinin, şahsın bulunduğu yerdeki mahkeme tarafından alınarak gönderilmesi usulü. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2001, s. 460.

Taşraya gönderilen mümeyyizlere, devlet daireleri ve müesseselerinin hesaplarını denetlemekle görevli olduklarını belirten fotoğraflı bir seyahat varakasının verildiği de bilinmektedir. Nitekim yanda fotoğrafı bulunan Hayri Bey, 1918 yılında Ankara ve çevresinin hesaplarını denetlemek için görevlendirildiğinde kendisine aşağıdaki vesika verilmiştir⁵⁸⁷:

Yukarıdaki belgede de taşraya hesap denetimi için gönderilen Divan-ı Muhasebat Mümeyyizi Mehmet Cafer Bey'in fotoğraflı görev belgesi görülmektedir⁵⁸⁸.

2. Taşra Yollarında Bir Mümeyyiz: Erzincan'dan Malta'ya Macit Bey

Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinin taşra hesaplarının denetimi için görevlendirilmesi ve bunların taşraya gönderilmeleri nedeniyle bazı ilginç olaylar da yaşandı. Burada hayatının bir kesitini satırlarımıza taşıyacağımız Macit Bey, bu durumun bir örneğini oluşturur. Buraya alacağımız kısım, Macit Bey'in Erzincan'da bulunduğu dönemle ilgilidir. Kendisinin muhtemelen hesap denetimi amacıyla gittiği Erzincan'da yaşadıkları, taşraya gönderilen bir mümeyyizin başına neler gelebileceğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu örnek ayrıca I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir sırada Divan-ı Muhasebatın taşra hesaplarını denetlemek uğruna nasıl sıkıntılara katlandığını da anlamamıza imkân veriyor.

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada Ermeni Komitaları'nın katliamları karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti, Ermeni tebaasını daha güvenli bir yere iskân etmek için 1915'te Ermenilerin bir kısmını zorunlu iskâna (*tehcir*) tabi tuttu. Bunların sevki sırasında bazı aksaklıklar da yaşandı. Tehcire tabii Ermenilerden bazılarının mallarına, bazılarının ise yetersiz ulaşım ve sağlık koşulları yüzünden canlarına zarar gelmesi nedeniyle devlet, bu olaylarla ilgisi olduğunu düşündüğü görevlileri yargılamaktan hatta idam etmekten çekinmedi.

Bu dönemde pek çok devlet görevlisinin Ermenilerin sevk ve iskânında haksız yere suçlanarak yargılandığı ve cezalandırıldığı bilinmektedir⁵⁸⁹. Sevk edilen Ermenilerin mallarını gasp ettiği gerekçesiyle yargılanan devlet görevlilerinden biri de Divan-ı Muhasebat Mümeyyizi Macit Bey'dir. Olayların seyrinden anlaşıldığına göre Macit Bey, haksız yere suçlanmıştır:

Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Valiliğine gönderilen 21 Ağustos 1915 tarihli bir telgrafla Erzincan'daki Ermenilerin sevkindeki tutumuyla halkta olumsuz bir etki bıraktığı gerekçesiyle Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinden Macit Bey'in İstanbul'a gönderilmesi istendi⁵⁹⁰. Bu telgraf üzerine Macit Bey'in İstanbul'a döndüğü anlaşılmaktadır. Zira 24 Ekim 1916 tarihli bir belgeye göre Erzincan Divan-ı Harp Mahkemesi, Macit Bey hakkında sevk ve iskâna tabi tutulan Ermenilerin nakit paralarını ve eşyalarını gasp ettiği gerekçesiyle soruşturma başlattı.

Erzincan Divan-ı Harp Mahkemesi, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesinden de Macit Bey'in ifadesinin alınması talep etti. Macit Bey, ifadesinin *istinâbe* yoluyla⁵⁹¹

İstanbul'da alınarak telgrafla Erzincan Divan-ı Harp Mahkemesine gönderilmesi hususunda dilekçe verdi. Ancak meselenin aslı hakkında Erzincan Divan-ı Harp Mahkemesi tarafından İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesine verilen bilgi, Macit Bey hakkında Ermeni mallarını gasp ettiği gerekçesiyle soruşturma açıldığı ve ifadesinin alınması gerektiğinden ibaretti. İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi, kendilerine verilen bilgi yetersiz olduğu için Macit Bey'e sorulacak sorulardan istenilen cevapların alınamayacağı gerekçesiyle Dâhiliye Nezaretinden, Divan-ı Muhasebat'tan ve Erzurum Vilayetinden daha ayrıntılı bilgi istedi⁵⁹².

Neticede sevk ve iskânları sırasında Ermenilere kötü muamelede bulunmak suçlamasıyla Macit Bey'in de içerisinde bulunduğu yedi kişinin yargılanmasına 16 Aralık 1918 tarihinde başlandı⁵⁹³.

Macit Bey hakkındaki bu soruşturmanın ardından kendisine isnat edilen *asayişî bozmak, Ermeni kıyımında bulunmak, Ermenileri sürgüne tabi tutmak ve kötü muamelede bulunmak* gibi suçlar nedeniyle, İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. İngiliz Amiral Calthorpe Malta'ya sürülen bu 41 kişiyi *ikinci sınıf* sürgün olarak adlandırmaktadır. 28 Mayıs 1919'da İstanbul'dan alınan bu 41 kişi, 2 Haziran 1919'da Malta'ya ulaştı. Bu sürgünde Mümeyyiz Macit Bey'in numarası 2704'tü⁵⁹⁴.

İngiliz Yüksek Komiserliği, 6 Aralık 1919'da Malta sürgünlerini kendilerine isnat edilen suçun cinsine göre A, B, C şeklinde üçlü bir tasnife tabi tuttu. Buna göre *zulüm yapmakla suçlanan* 16 kişi A grubuna dâhil edildi. *Zulüm yapılmasına göz yummakla suçlanan eski iktidar üyesi* 17 kişi de B grubuna dâhil edildi. Geriye kalan 21 kişi ise *zulüm politikası ile ilişkileri tespit edilemeyenler* şeklinde sınıflandırıldı.

Bu listeden farklı olarak İngiliz Başsavcılığı, İngiliz tutsaklarına kötü muamele etmekten, dolayısıyla da kara savaş hukukunu ihlal etmekten yargılanması düşünülen 37 Osmanlı tebaasının adlarının bulunduğu bir listeyi 1919 yılı aralık ayında hazırladı. Bu listede muhtelif tutsak kamplarında görev yapmış subayların adları vardı. Bunlardan yakalananların bir kısmı Malta'ya sürüldü. Ancak Enver Paşa başta olmak üzere listede oldukları hâlde yakalanamayanlar da vardı. İngiltere Başsavcılığına bağlı olarak kurulan Savaş Suçlarını Araştırma Komitesi, bu 37 kişilik listeyi İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin raporlarına göre hazırlamıştı.

Bu listenin dışında, İngiliz Savunma Bakanlığı 2 Ocak 1920'de İngiliz Dışişleri Bakanlığına başvurarak savaş suçlusu Osmanlı tebaası hakkında bir liste hazırlanmasını talep etti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, listeyi A ve B olmak üzere iki grupta hazırladı. Bu listede Malta sürgünleri, *siyasî suçlular* olarak kabul edilen A grubunda, yukarıda bahsi geçen 37 kişi ise *savaş suçluları* olarak kabul edilen B grubunda gösterildi. Bu listede Macit Bey, siyasî suçlular grubunda değerlendirildi⁵⁹⁵.

10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nın VII. bölümünde yer alan 226-230. maddeler, Türk savaş suçlularının müttefik devletlerin askerî mahkemeleri tarafından yargılanması hakkındaydı. Bu maddelere göre Osmanlı Devleti, tebaasından

⁵⁹² BOA, *DHEUM*. 2.Şb. Nu. 29/50, 24 Ekim 1916, lef 1-5.

⁵⁹³ Polis Müdüriyetinde Mevkûf Esbaklar: Emniyet-i Umûmiye'de Mazhar Beğ'in riyâseti altındaki tedkîk-i seyfi'ât [suçlar, günahlar] komisyonu dün ictimâ iderek geç vakte kadar tedkîkâtında bulunmuştur. Ankara Vilâyeti Ziraat Müfettişi Kemâl Beğ, Boğazlıyan Kâzası Kâ'im-makâmı'nda bulunduğu esnada Ermenilerin tehcîr ve taktîlinde [öldürülmelerinde] İbkâ eylediği [devam ettiği, sürdürdüğü] mezâlimden dolayı hakkında vâki olan şikâyet üzerine tevkîf edilmiş ve dün isticvâbı [sorgusu] icrâ kılınmıştır. Komisyonun gördüğü lüzûm üzerine şimdiki kadar polis müdüriyetinde mevkûf [tutuklu] tutulanların esâmisi [isimleri] ber vech-i âtîdir [aşağıda olduğu gibidir]. Sivas Vâlî-i esbâkî [eski valisi] Mu'ammer, Diyarbekir Vâlî-i esbâkî Reşîd, Ma'mûretü'l-azîz Vâlî-i esbâkî Sâbit, Musul Vâlî-i esbâkî Memdûh, Divan-ı Muhasebat Mümeyyizlerinden Macid, Boğazlıyan Kâ'im-makâm-ı sâbıkı Kemâl Beğlerdir. Mevkûflar yekdiğeriyle ancak müsaade-i mahsûsa ile görüşürilmektedir. Mevkûflar hakkındaki tahkîkât bir kaç güne kadar ikmâl olunacak ve kendileri me'mûrîn muhâkemâtı hakkındaki kanûn mücibince muhâkeme olunacaktır. *İkdam Gazetesi*, 12 Aralık 1918. Bu haber daha önce Nejdît Bilgi tarafından kullanılmıştır. Bk. Bilgi, *Ermeni*, s. 73.

⁵⁹⁴ Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul 1976, s. 123-124.

⁵⁹⁵ Şimşir, *Sürgünler*, s. 249-253.

⁵⁹⁶ Şimşir, *Sürgünler*, s. 258-261.

⁵⁹⁷ Şimşir, *Sürgünler*, s. 396-404.

⁵⁹⁸ Şimşir, *Sürgünler*, s. 404-422.

⁵⁹⁹ Şimşir, *Sürgünler*, s. 420-433.

⁶⁰⁰ Ali İhsan Sabis, *Harb Hatıralarım, Eski Altıncı ve Birinci Ordu Komutanı General Ali İhsan Sâbis, İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, V, İstanbul 1993, s. 74-75. İngilizler, işgale muhalefet edebilecek kişilerden ele geçirebildiklerini Malta'ya sürmüşlerdir. Bk. "İngilizlerin İstanbul'da devam eden tutuklama ve zulmü sırasında İttihadçılar veyahut daha genel ifadeyle İttihad-ı İslâm taraftarlarını takip ve baskı altında tutmaya ve Meclis-i Mebusan'dan direnme fikrinde olanları ayırmaya ve tutuklamaya ve Malta Adası'na sevke başladığı ve terör-dehşet siyasetine revaç verildiği zaman Saray-ı Hümayun'un da İttihadçı memurlardan temizlenmesini kabine reisinden talep ve ısrar etmiş." Ahmed Avni Paşa, *Vahdeddin'in Sırdaşı Anlatıyor Milli Mücadele ve Sürgün Yılları*, hzl. Osman Öndeş, İstanbul 2012, s. 231. Yine Rauf Orbay Bekir Sami ve Cami (Baykut) Bey tarafından özel bir vasıtayla gönderdikleri bir mektup almıştır. Rauf Bey mektubun içeriğinden Ankara'dan geldiği ve esasen Mustafa Kemal Paşa tarafından yazıldığı kanaatine varmıştır. Mektupta Millî Mücadele'de Rauf Orbay'ın yapacağı katkıya ihtiyaç olduğundan Malta'dan kaçması istenmektedir. Ancak Rauf Orbay, İngilizlere kaçmayacağına dair verdiği söz tutmak istediğinden kaçmayı uygun bulmamıştır. Bk. Orbay, *Hatıralar*, s. 276; Maliye Nazırı Cavit Bey, kaçanlar arasında Rauf Bey ve Vasif Bey'in olmamasını Millî Mücadele açısından olumsuz görürken Kara Kemal Bey'in Millî Mücadele hareketine fayda sağlayabileceği kanaatindedir. Maliye Nazırı Cavit Bey, *Felaket Günleri*, II, s. 248.

⁶⁰¹ Sâbis, *Harb Hatıraları*, V, s. 72-77.

savaş suçu işlemekle suçlananların müttefik askerî mahkemelerinde yargılanmalarını, müttefiklerin elinde olmayan suçluları teslim etmeyi, suçlanan şahıslarla ilgili her türlü belge ve bilgiyi vermeyi kabul ediyordu. Müttefikler, özellikle savaş sırasında Ermenilerin sürgününden sanık olanların da askerî mahkemelerde yargılanmalarını istiyorlardı. Yargılanması istenilen kişiler arasında Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa (Cebesoy) gibi Millî Mücadele'nin önde gelen liderleri de vardı. İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiserliğine tayin edilen Sir Horace Rumbold, Sevr Antlaşması onaylanmadan bu antlaşmanın 230. maddesi gereğince yargılanmalarını gerekli gördüğü ve 2704 numaralı Macit Bey'in de aralarında bulunduğu 58 kişilik Türk savaş suçluları listesini Londra'ya gönderdi⁵⁹⁶.

Türkiye ile İngiltere arasında karşılıklı esir ve mahkûm değişimi için 16 Mart 1921'de yapılan ve 22 İngiliz esirine karşılık 64 Malta mahkûmunun serbest bırakılmasını içeren Londra Antlaşması'yla bazı Malta mahkûmları özgürlüklerini kazanmışlarsa da Macit Bey, yargılanmak üzere Malta'da kalan mahkûmlar arasındaydı⁵⁹⁷. Fakat I. İnönü Zaferi'nden sonra Yunanlıların saldırısı üzerine İngilizlerde, savaşı Yunanlıların kazanabileceği umudu doğdu. Bu sebeple de Sevr Antlaşması'nın kabul ettirilebileceği düşüncesiyle Malta mahkûmları serbest bırakılmadı. Ancak Türk kuvvetlerinin başarıları karşısında İngilizler telaşa kapılarak Türk tarafının daha fazla mahkûmun serbest bırakılmasını talep edebileceği endişesiyle 40 mahkûmu serbest bıraktılar. Esirler önce İtalya'ya oradan da Türkiye'ye gideceklerdi. Macit Bey, serbest bırakılan mahkûmlar arasında değildi⁵⁹⁸. İngiltere sözünde durmayıp Malta'daki mahkûmların yaklaşık üçte birini serbest bırakınca Türkiye de 22 yerine 7 esiri serbest bıraktı. Türkiye, diğer İngiliz esirlerin serbest bırakılması için geriye kalan Malta mahkûmlarının serbest bırakılmasını şart koştu⁵⁹⁹. Ankara Hükümeti ile Londra arasında çetin pazarlıklar sürerken ilginç bir gelişme oldu: Aralarında Macit Bey'in de bulunduğu Malta'daki 16 mahkûm 6 Eylül 1921 günü kaçmayı başardı. Bu 16 kişi Millî Mücadele'de yararlılığı olabilecek kişilerden seçilmişti⁶⁰⁰. Kara Kemal Bey ve Ermeni sürgününden suçlu kabul edilen İttihatçı valilerin yaptığı kaçış planı başarılı oldu. Dışarıdan Basri Bey adında emekli bir İttihatçı subayla irtibat kurulur. Basri Bey, İtalya'da *Tricotti* adında küçük bir kaçakçı gemisi bulur. Maltız bir kayıkçı bu gemiye ait işlemlerle ilgilenirken diğer bir Maltız kayıkçı da kılavuzluk yapar. *Tricotti* gemisi Tunus'tan sığır yükleyerek 5 Eylül 1921'de Malta'nın kaçakçılığa oldukça elverişli *Marsa Siroco* limanına demirler. Önceden hazırlanmış 16 mahkûm o gün izin alarak, yerli polis kılığındaki Maltız kayıkçının refakatinde saat 15.00-19.00 arasında beşer kişilik gruplar hâlinde gemiye ulaşırlar. Son olarak Kara Kemal Bey'in de gemiye binmesiyle gemi hareket eder. Geminin hemen yanında bulunan İngiliz gemisinden görülmemek için üstü brandayla kapatılmış ambarda havasız bir ortamda uzun süre kalırlar. Havasızlıktan terleyip fenalık geçirenler de olduğu hâlde, gemi hareket edip tehlike geçinceye kadar bu duruma katlanmak zorunda kalırlar⁶⁰¹. Kaçaklar 7 Eylül akşamı Sicilya'nın Messina şehri yakınında karaya çıkarlar. Geceyi Sicilya'da geçirdikten sonra, önce Napoli'ye gidip burada Basri Bey'le

buluşurlar oradan da 8 eylülde Roma'ya varırlar. Burada Ankara Hükümetinin Roma temsilcisi Cami Bey'in hazırladığı pasaportlarla bunların bir kısmı Almanya'ya bir kısmı da Anadolu'ya gider. Kaçış planının dışarıdaki baş aktörü Basri Bey'dir. Kendisine Rıfki Bey, adında bir şahıs yardımcı olur. Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi Cami Bey ve o sıralarda Bern'de bulunan Eski İttihat ve Terakki Maliye Nazırı Cavit Bey, bu plandan haberdardır. Mahkûmların Malta'dan çıkarılması için İttihat ve Terakki Fırkası Hazinesinden 5.200 İngiliz lirası harcanmıştı⁶⁰². Geri kalan mahkûmlar, 1921 yılı sonlarına doğru İngiltere ve Türkiye arasında yapılan anlaşmayla serbest kaldılar⁶⁰³.

II. Meşrutiyet'le Cumhuriyet arasındaki dönemde Divan-ı Muhasebat, reisinden mümeyyizine kadar gerek merkez gerek taşra hesaplarının denetimi için pek çok sıkıntıya katlandı. Divan-ı Muhasebat personeli bu sıkıntılara katlanmakla beraber aynı zamanda bunların bertaraf edilmesi için de çaba harcadı. Nitekim II. Meşrutiyet'le Cumhuriyet arası dönemde merkez ve taşra hesaplarının daha etkili ve verimli denetlenebilmesi için pek çok değişiklik yapıldı.

E. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Arasında Değişim, Dönüşüm ve Gelişim

1. Hesap Denetimi

Divanın aslı vazifesi olan hesap denetimi, vize uygulamasıyla başlar. Zira harcamalar için vize verilmesi bir anlamda Divan-ı Muhasebatın ilk denetimi anlamına gelir. Bu nedenle Meşrutiyet'in ilanının ardından İstanbul için yapılacak harcamaları ilk elden denetleme amacıyla vize uygulaması başlatıldı. Divan-ı Muhasebatta bu işle görevlendirilen memurlar için bir vize odası oluşturuldu. Mümeyyizlerden birkaç tanesi vize memurluğuyla görevlendirildi. Divan-ı Muhasebat dairelerine de vize işlemlerine nezaret etme görevi verildi⁶⁰⁴. Ancak vize işlemleri, kabiliyetli mümeyyizler tarafından yapılmadığı için ve azaların da gereken denetimi yapmaması sebebiyle karmakarışık bir hâl aldı. Bu karmaşa nedeniyle bütçede ayrılan miktardan daha fazla meblağın vize edildiği anlaşıldı. Gelir gider denetiminin daha para harcanmadan yapılabilmesi için vize işlemin önemine binaen Hazine, en sıkıntılı olduğu bu dönemde vizenin daha iyi yapılabilmesi için hiçbir masraftan kaçınmadı. Mesela Usûl-i Muhasebe-i Umûmiye Kanûnu'na göre Divan-ı Muhasebat tarafından yapılan vize uygulaması⁶⁰⁵ hakkında incelemelerde bulunmak üzere azalardan Tahsin Bey ve Fuat Bey ile mümeyyizlerden Petri Efendi'den müteşekkil bir heyet Avrupa'ya gönderildi. Bu heyetin İtalya, Belçika, Berlin ve Viyana'daki zaruri harcamalarıyla harcırahları için ayrılan 690 liranın hatıra gelmeyecek masraflar için ayrılan paradan ödenmesi kararlaştırıldı⁶⁰⁶.

Vize uygulamasının önemi nedeniyle Divan-ı Muhasebat reislerinin atanmalarında bazen gizli mücadelelerin yaşandığı da oldu. Mesela Tefik Biren, reisliğe atandığında teşekkür ziyareti için Sadrazam Sait Halim Paşa'ya ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e teşekkür ziyaretinde bulundu. Talat Bey'in Tefik Biren'e Divan-ı Muhasebatın ne kadar önemli bir kurum olduğu hakkında gözlerinin içine imalı bir şekilde bakarak ihtar mahiyetinde söylediği sözler, Tefik Biren'i rahatsız etmiştir. Tefik Biren, Talat Bey'in

⁶⁰² Şimşir, *Sürgünler*, s. 433-439; Sâbis, *Harb Hatıraları*, V, s. 77-81; Rauf Orbay, 16 kişinin adadan firar tarihi olarak 13 Eylül 1921 tarihini vermektedir. Orbay, *Hatıralar*, s. 277.

⁶⁰³ Şimşir, *Sürgünler*, s. 440-461.

⁶⁰⁴ Biren, *Hatıralar*, II, s. 115-116.

⁶⁰⁵ **Yirmi Dokuzuncu Madde:** "Divan-ı Muhasebat'ın vizesini hâvî olmadıkça hiçbir itâ emri makrûn te'diye olamayacağı gibi ikinci derecede emr-i itâlarda hiçbir tahsisât havâlesi gönderilemez ve bu vize mu'amelâti aña âid evrâkın Divan-ı Muhasebat'a vürûdu târîhinden itibaren nihâyet üç gün zarfında ikmâl olunur."

Otuzuncu Madde: "Divan-ı Muhasebat itâ emirlerinin veyâ tahsisât havâlelerinin bütçedeki fusûl ve mevâddi mahsûsuna mutâbık olmadığı veya tahsisâtın adem-i kifâyetini gördüğü takdirde vîzeden imtinâ iderek mezkûr emr ve havâleler esbâb-ı mücebeyi mübeyyin bir takrîr ile beraber âid oldukları nezârete îade ve Mâliye Nezâretine de takrîrin bir sûretini irsâl ider. Divan-ı Muhasebat'ın vîzeden imtinâ iderek evrâkını red eylediği masârîf menâfi umûmiye veyâ selâmet-i millîyeye müte'allik ahvâl-i mübreme [kaçınılmaz] ve müsta'cileye âid ise Mâliye Nâzırı'nın rey' ve muvâffakati üzerine ittihâz olunacak Meclîs-ü Vûkelâ kararlarıyla te'diye olunabilir ve karâr-ı vâki Dîvân'a teblîğ olunur."

Otuz Birinci Madde: "Mâliye Nâzırı Divan-ı Muhasebat'ca vîze idilen itâ emirlerinin emr-i itâ cânibinden ta'yîn idilen müddet ve mahalde te'diyesi esbâbını istikmâl eyler." 7 Haziran 1910 "Usûl-i Muhasebe-i Umûmiye Kanûnu", *Düstur*, II. Tertip, II, s. 305.

⁶⁰⁶ BOA, *BEO*, 3828/287052, 27 Kasım 1910, lef 1.

⁶⁰⁷ Biren, *Hatıralar*, II, s. 113-114.

⁶⁰⁸ Biren, *Hatıralar*, II, s. 117.

⁶⁰⁹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 49/45, 19 Ekim 1916, lef 1.

niçin böyle konuştuğunu daha sonra anladiğini hatıratında anlatmaktadır. Divan-ı Muhasebat reisliği boşaldığında Sadrazam Sait Halim Paşa, reis adayı olarak Tefvik Biren'i önerince, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in etrafındaki bazı kişiler Tefvik Biren'in *burnunun dikine giden bir karaktere sahip bulunduğu* gerekçesiyle reis seçilmemesi yönünde Talat Bey'e telkinde bulundular. Bunlar, hükümetin yakın zamanda Divan-ı Muhasebat'a onaylatması gereken bazı masrafların ve ödemelerin bulunduğu bir dönemde Tefvik Biren'in zorluk çıkarabileceği endişesini taşıyorlardı. Bu nedenle de Talat Bey, Tefvik Biren'in Divan-ı Muhasebat Reisliğine seçilmesine bir müddet karşı çıktı⁶⁰⁷.

Devlet harcamalarının Divan tarafından vize edilmesiyle ilk denetim başlamış oluyordu. Ancak harcamalar yapıldıktan sonra da hesapların denetlenmesi gerekiyordu. Daha önce de belirtildiği gibi Divanın kuruluşundan itibaren merkez ve taşra dairelerinden hesap almakta yaşadığı sıkıntı, karşılaşılan önemli sorunlardan biridir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet arası dönemde Divan-ı Muhasebat Reisliği yapan Tefvik Biren'in bu konudaki gözlemleri ve icraatları bu dönem zarfında Divandaki değişimi yansıtmaları bakımından önemlidir. Tefvik Biren, reisliğe ikinci kez tayin edildiğinde Divanın merkez ve taşra hesaplarını temin etmekte aciz kaldığını şu ifadelerle belirtir:

“Hesabların tanziminde [düzenlenmesinde] veyahut bu hesapların noksanlarını tamamlamakta tehhür [gecikme] ve ihmalleri görülen me'sul muhasiblerden, muayyen [belirli] bir müddet zarfında hesapların tanzim [düzenlenmesi] ve ikmal edilmesi [tamamlanması] istenir, lâkin bu işler sonradan ta'hib edilemediği ve ta'yin edilen müddet çoktan sona erdiği hâlde, muhasiblerin bu hususta hiçbir faaliyetde bulunmamış oldukları görülürdü. Ne garibtir ki, bu adamlara herhangi bir cezanın tatbik edildiği vâki değildi, hatta me'sul muhasiblerin, kendilerine verilen işleri tamamlamak için münasib addedilen mühlet [zaman] içinde icra edilen tebligata cevab bile vermedikleri olur ve bu müddetin üstünden meselâ bir sene geçtiği hâlde, Divân bunun farkına bile varmamış bulunurdu”⁶⁰⁸.

Bu ifadelerden de açıkça anlaşıldığı üzere merkez ve taşra hesaplarının temininde ciddi sıkıntı yaşanmasına rağmen hesaplarını zamanında göndermeyen muhasib-i mesullere herhangi bir cezaî yaptırımın uygulanmaması, bu işin aksamasına neden oluyordu. Bu konuda bir düzenleme zaruri olunca Divan tarafından hazırlanan bir nizamname Sadaret, Şura-yı Devlet ve Meclis-i Mebusan tarafından da uygun görülerek 19 Ekim 1916 tarihinde yürürlüğe girdi⁶⁰⁹.

Bu nizamnameyle hesap verme süresi belirlendi, hesap vermede kusuru bulunan muhasib-i mesullerin maaş kesimiyle cezalandırılacakları hükme bağlandı. Böylece merkez ve taşra hesaplarının daha düzenli bir şekilde Divana gönderilmesi temin edilmeye çalışıldı. Yine belirlenen süreden sonra hesaplarını göndermeyen muhasib-i mesulün maaşının önce yarısının, daha sonra da tamamının kesilmesi, tam maaşı kesildiği hâlde yine hesap göndermeyenlerin ise memurlukla ilişkilerinin kesilmesi hususunda muhasib-i mesulün dairesine bildirilmesi hükmü getirildi. Hukuken, cezaî müeyyidesi bulunmayan bir eylemin suç olarak değerlendirilemeyeceği malumdur. Hesapların Di-

vana zamanında gönderilmemesi ya da hesaplarının incelenmesinde zorluk çıkartılması gibi fiiller, daha önce Divanın vazifesini yerine getirmesi hususunda bir sorun niteliğindeki bu nizamnameyle suç kapsamına alındı. Taşra hesaplarının yerinde denetimi hususunda, muhasib-i mesullere hesaplarının denetim için hazır olduğuna dair Divana telgraf çekme zorunluluğu getirildi. Taşra hesaplarının yerinde denetimi için gönderilecek mümeyyizin ne zaman denetime başlayacağı belli olmadığı için vakti önceden kestirilemeyen bir denetime tabi olma ihtimali nedeniyle taşradan daha düzenli bir şekilde hesap alınması yolunda önemli bir adım atıldı⁶¹⁰.

Vize edilen masrafların nihaî denetimi, Divan-ı Muhasebat mümeyyizleri ve azaları tarafından yapılıyordu. Nihaî denetimin yapılmasında da bazı aksaklıklar vardı. Bunların giderilmesi için bazı girişimlerde bulunuldu. II. Meşrutiyetle Cumhuriyet arasındaki yıllarda uzun bir süre Divan-ı Muhasebat Reisliği yapan Tevfik Biren'in gözlemleri ve değerlendirmeleri bu dönemde yapılan değişikliklerin gerekçesi niteliğindedir. Tevfik Bey, her şeyden önce azaların ve mümeyyizlerin hesap incelemesi dışında muhtelif komisyonlarda ve başka işlerle görevlendirilmesinin hesap incelemesine engel olduğu kanaatindeydi. Komisyonlarda görevlendirilen azaların da bu komisyonlardan aldıkları ücretlerden vazgeçmek istemedikleri için hesap denetimine gereken önemi veremediklerini düşünüyordu⁶¹¹.

Hesap denetimi hususunda mümeyyizlerin uygulamalarını belirleyen talimatnamenin bazı hükümleri, mümeyyizlerin eksik veya yanlış rapor düzenlememeleri için değiştirildi. Talimatnamedeki değişikliklerle, hazırlanacak raporların hangi hususları içermesi gerektiğini gösteren rapor örnekleri hazırlandı. Tüm bu düzenlemelere rağmen raporların düzenlenmesi hususunda ancak kısmî bir başarı sağlanabildi. Sadece yeni bir talimatname düzenlemek, sorunu çözmeye yetmedi. Zira mevcut azaların bir kısmı, bu iş için gereken kabiliyetten yoksun olduğu için, mümeyyizler tarafından düzenlenen raporlar, gerektiği şekliyle ve zamanında incelenemedi.

Bu nitelikteki azalar, zaman zaman kabiliyetli mümeyyizlerin mağduriyetine de sebep oldular. Mümeyyizlerin inceledikleri hesaplarla ait düzenledikleri raporlar için, azaların bir mütalaa yazmaları gerekiyordu. Ancak azalar, çoğu kez bu yazıları gizlice yine mümeyyizlere yazdırıp kendileri imzalıyorlardı. Bu durum, kabiliyetli mümeyyizlerde olumsuz bir etki uyandırıyor ve Divan-ı Muhasebatın haysiyetine hanel getiriyordu. Böyle bir ortamda, mümeyyizlerin düzenledikleri raporlarda hata veya eksiklik olduğunda azaların bunları uyarması gerekiyordu. Ancak azalar kendi işlerini mümeyyizlere yaptırdıkları için ilgilileri uyarmaya çekiniyorlardı. Bu durumu önlemek için Meclis-i Mebusana başvurularak kabiliyetsiz azaların tasfiye edilmesi gereğine dikkat çekildi⁶¹².

Devletin harcamalarının daha iyi incelenip denetlenebilmesi için Divan-ı Muhasebatla Maliye Nezareti arasında bir eş güdüm oluşturuldu. Bu durum pek çok alanda kendini gösterdi. Mesela Divan-ı Muhasebat müdde-i umûmîsinin görevde bulunmadığı bir dönemde vekalet edecek kişi Maliye Nezareti tarafından seçilirken⁶¹³ maliye

⁶¹⁰ BOA, *İ.DUİT*, 49/45, 19 Ekim 1916, lef 3.

⁶¹¹ Tevfik Biren'in reisliği zamanında da Divan-ı Muhasebat mümeyyizlerinin vazifeleri dışında oluşturulan komisyonlarda görevlendirildikleri görülmektedir. "Meselâ, benim zamanımda ikinci reislerden bir zat, İaşe Komisyonuna âzâ ta'yin edilmiş, ayrıca Divân'daki en faydalı kimselerden bir âzânın, Ticaret Nezâreti'nce bir âzâ olarak ücretle istihdamına kalkışılmıştı. Bu âzânın aslı vazifesinden ayrılması, bazı işlere hanel getirdiği hâlede Nâzır Bey'i onu serbest bırakılmak husûsunda ikna etmek mümkün olmadığı gibi, mevzubahis âzâ da, komisyondan aldığı ücretten mahrum kalmak istemediği için, gûya nâzırı gücendirmemek bahanesiyle bu vazifeyi terke yanaşmamaktaydı. Hatta o sırada Divân'da reis ve âzâlarla mümeyyizlerin, başka herhangi bir memuriyeti kabul etmemelerini te'min maksadıyla hazırlanan kanûn lâyihasınının, Meb'usan Meclis'i'nce ve bilhassa A'yân Hey'eti nezdinde müzakeresini ve mer'iyete girmesini geciktirmek için el altından bazı entrikalar bile çevrilmişti." Biren, *Hatıralar*, II, s. 122.

⁶¹² Biren, *Hatıralar*, II, s. 118-119.

⁶¹³ **Yirmi Dördüncü Madde:** "Müdde-i umumi Divan-ı Muhasebatın hüküm ilâmlarının suretlerini Maliye Nezaretine tebliğ eder. Ve Hazine-i Devlet ve tesisat-ı umumiye ve devair-i belediyenin zararını mucib bir sehiv vuku bulmak veya bir kalem hesaba dâhil edilmemek veya mükerrer yazılmak veya mahall-i sarfının gayriye sarf olunmak sebeplerinden dolayı hesaplarının yeniden tetkik ve muayenesine dair vaki olan istidaların Divan-ı Muhasebat huzurunda tetkik ve muhakemesinde hazır bulunur." BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/3, 10 Aralık 1878.

⁶¹⁴ BOA, *BEO*, Nu. 2502/187650, 9 Şubat 1905; BOA, *BEO*, Nu. 2564 / 192289, 2 Mayıs 1905; BOA, *BEO*, Nu. 2837 / 212736, 25 Mayıs 1906; BOA, *BEO*, Nu. 3013 / 225912, 17 Mart 1907; BOA, *BEO*, Nu. 2808 / 210596, 18 Nisan 1906; BOA, *BEO*, Nu. 3171 / 237780, 21 Ekim 1907; BOA, *BEO*, Nu. 3159 / 236916, 3 Ekim 1907; BOA, *BEO*, Nu. 3029 / 227111, 9 Nisan 1907.

⁶¹⁵ BOA, *BEO*, Nu. 2941/220512, 8 Kasım 1906; BOA, *BEO*, Nu. 2821/211542, 4 Haziran 1906; BOA, *DH.HMŞ*, Nu. 20/46, 29 Kasım 1915; BOA, *DH.EUM.MH*, Nu. 71/15, 20 Kasım 1915. Nitekim komisyon, vazifesine başladığı 30 Temmuz 1905 tarihinden 5 Temmuz 1906 tarihine kadar on imtihan yapmıştır. Toplam 32 katılımcıdan 26'sı başarılı bulunarak kendilerine şahadetname verilmiştir. Bk. BOA, *BEO*, Nu. 3053/228950, 12 Mayıs 1907, lef 2.

⁶¹⁶ BOA, *BEO*, Nu. 3744/280768, 3 Mayıs 1910, lef 4; Yine bk. 90. dipnot.

⁶¹⁷ BOA, *DH.MBS.HPS*, Nu. 156/15, 29 Kasım 1915; BOA, *DH.HMŞ*, Nu. 20/46, 29 Kasım 1915.

⁶¹⁸ BOA, *BEO*, Nu. 3744/280768, 3 Mayıs 1910, lef 4; Yine bk. 90. dipnot.

⁶¹⁹ **İkinci Madde:** "Divan-ı Muhasebat reis ve âzâ ve mümeyyizleri bir kanûnla kendilerine tevdi edilmeksizin devlete ait herhangi bir vâzife-i munzammeyi kabul edemezler. Ettikleri takdirde müsta'fî addolunurlar. Ancak işbu kanûnun mevki'i mer'iyete konulduğu târihten mukaddem uhdesinde muallimlik bulunanlar bu mu'allimlikler devam ettikçe işbu madde ahkâmından müstesnâdırlar." *Düstur*, II. Tertip, X, s. 136. Kararname yürürlüğe girmezden önce muallimlik görevinde bulunan azaların muallimliğe devam edebilmesi yönündeki ibarenin konulmasında Tefvik Biren'in etkili olduğu görülmektedir. Zira bu kararname yürürlüğe konulduğu sırada (1 Mart 1918) Divan-ı Muhasebat Reis'i Tefvik Biren'dir ve 22 Ocak 1915 tarihinde başladığı Kız Darülfünûnu İktisat Muallimliği görevini okulun lağvına kadar devam ettirmiştir. Biren, *Hatıralar*, I, s. XLVIII; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Ankara 1968-1969, s. 193.

⁶²⁰ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 59/5, 25 Mayıs 1865, lef 5.

⁶²¹ Biren, *Hatıralar*, II, s. 115, 120.

⁶²² *Düstur*, II. Tertip, X, s. 136.

kadrolarının oluşturulmasında da Divanın önemli bir rolü oldu. Maliye memurlarının seçilmesi ve terfileri için Divan-ı Muhasebat bünyesinde bir imtihan komisyonu oluşturuldu. Bu komisyonun üyelerinden bir kısmı⁶¹⁴, bazen de komisyon reisi Divan-ı Muhasebat azalarından seçildi⁶¹⁵.

Ancak beklentilerin yüksekliği bazen Divan-ı Muhasebatın asli görevini yapmasına engel olma derecesine ulaştı. Zira sık sık muhtelif komisyonlarda görevlendirilmek üzere Divan-ı Muhasebatın katılım talep edilmesi⁶¹⁶, bazen de mümeyyizlerinin aslı işleri dışında işlerle görevlendirilmeleri Divan-ı Muhasebatın görevini ifaya engel oluyordu⁶¹⁷. Bazı daireler, gerek idarî gerekse hesabî konular için oluşturulacak komisyonlarda Divan-ı Muhasebatın birer aza bulundurulması istiyordu.

Ancak kararnamesi gereğince her dairede 4 aza bulunmadıkça Divan-ı Muhasebat, hüküm veremiyordu. Ayrıca Divan-ı Muhasebat azalarının işlerini yürütmekle görevlendirildikleri komisyonların, aynı zamanda hesaplarını incelemek ve gereğinde hesaplarını soruşturmakla yükümlü olmaları bir çelişki arz ediyordu. Önce verdikleri kararları daha sonra kendilerinin incelemesi hatta denetlemesi mümkün değildi. Zira bu kararlara hem imza atıp hem de bunlarla ilgili hesapları denetlemek mantıklı da değildi. Bu nedenle Divan-ı Muhasebat, düzenlenecek kararname ve şartnamelere şöyle bir madde konulmasını talep etti: "Devletin lüzum göreceği komisyonlar dışında, dairelerin idaresi ve hesaplarıyla ilgili komisyonlara Divan-ı Muhasebat'tan aza talep edilmeyecektir"⁶¹⁸.

Neticede Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'ne ek (müzeyyel) olarak yürürlüğe konulan kanuna bu hususla ilgili müstakil bir madde ilave edildi. Bu madde, Divan-ı Muhasebat reisleri, azaları ve mümeyyizleri kanunla görevlendirilmedikleri sürece, devlete ait herhangi bir ek görevi kabul edemeyecekler, aksi hâlde istifa etmiş sayılacaklardır, hükmünü içermektedir. Bu durumun tek istisnası, kanun yürürlüğe girmeden, öğretmenlik yapan Divan-ı Muhasebat mensuplarıydı. Bunlar Divandaki görevlerinin yanında öğretmenliğe de devam edebileceklerdi⁶¹⁹.

Bu düzenlemelerle tüm bu aksaklıkların giderilmesi, personel sayısının artırılması ve daire sayısının ikiden üçe çıkarılarak daha iyi hesap incelemesi yapılabilmesi amaçlandı. Aslında bu düşünce, kurumun ilk yıllarında da vardı. Reis Emin Efendi, 26 Ocak 1864'te bunu dile getirmişti. Emin Efendi, Divan-ı Muhasebatın *Muhasebat*, *Muhakemat* ve *Nizamat* olarak üç daireden oluşması gerektiği kanaatindeydi⁶²⁰. Emin Efendi'nin bu düşüncesi/önerisi ancak 1 Mart 1918'de gerçekleştirilebildi. İşlerin çokluğu nedeniyle hesap incelemesinde yetersiz kalan Divan-ı Muhasebatın daire sayısının ikiden üçe çıkarılması hakkında hazırlanan bir kanun layihası Meclis-i Mebusana gönderildi⁶²¹ ve burada kabul edilerek yürürlüğe girdi⁶²². Divan-ı Muhasebat Kararnamesi'ne ek olarak yürürlüğe konulan kanunla (1 Mart 1918) hesap denetiminin Divan-ı Muhasebatın kaynaklı problemleri çözülmeye çalışıldı. Bu kanunla mevcut daire sayısı ikiden üçe çıkarılarak dairelerin iş yükü bir nebze olsun azaltıldı. Zaten yetersiz sayı-

da bulunan mümeyyiz ve azaların başka işlerle görevlendirilmeleri engellendiğinden bu sorunun ortadan kaldırılması için önemli bir adım atıldı.

Hesap denetiminde II. Meşrutiyet Devri'nde atılan bir diğer adım da taşra hesaplarının denetimi hakkındaydı. II. Meşrutiyet öncesinde taşra hesapları yerinde denetlenmiyordu. Bu dönemle birlikte yerinde denetim yapmak için taşraya gönderilecek mümeyyizlere verilecek yevmiye hakkındaki nizamnameyle (4 Ekim 1917) bunlara 100 kuruşu geçmeyecek miktarda yevmiye verilmesi kararlaştırıldı⁶²³. Böylece taşra hesaplarının da daha etkin denetlenmesi hususunda ciddi bir adım atıldı.

Divan-ı Muhasebatın harcamalara vize uygulama, harcama evrakını inceleme/ denetleme görevi yanında bütçe hazırlama ve bunun uygulamasını denetleme görevi vardı. Ancak Divan, bütçe görevini layıkıyla yerine getiremedi. Bu konuda ciddi sorunlar vardı. Katma bütçelerin (mülhak bütçeler) kesin hesapları düzenlenerek Meclis-i Mebusana takdim olunması gerektiği hâlde, nezaretler henüz böyle bir şeye teşebbüs etmediği gibi Divan-ı Muhasebat tarafından da uyarılmadılar.

Kanunuesasi'nin değiştirilen maddeleriyle, o yıla ait bütçenin uygulanmasında kusur, eksiklik veya yolsuzluk varsa bunların tespiti Divan-ı Muhasebatın bir görevi hâline geldi. Ancak Divan-ı Muhasebat, yıllık olarak Meclis-i Mebusana sunması gereken Mutabakat Beyannamesi'ni, 1915 yılına kadar bir kez olsun düzenleyemedi⁶²⁴. Bu konuda Divan-ı Muhasebatın görevini yerine getiremediği ve bütçenin incelenmesi hususunda Osmanlı Devleti'nin yabancı uzmanların bilgisine başvurduğu da bilinmektedir.

II. Meşrutiyet öncesinde Fransa Divan-ı Muhasebat eski Reisi Mösyö Loran (Laurent) Osmanlı Devleti tarafından maliye müşaviri olarak hizmete alınmıştı⁶²⁵. Mösyö Loran, maliye işlerinin düzene konulması görüşlerini/tekliflerini ifade eden bir muhtıra düzenledi⁶²⁶. Daha sonra da değineceği üzere düzenli bir bütçenin olmayışının Osmanlı Maliyesine yön vermek isteyenlerin önündeki en önemli engellerden birisi olduğu kanaatindeydi⁶²⁷.

Bu sorunun ortadan kaldırılması için Meşrutiyet'in ilanının ardından 1909 yılı için II. Meşrutiyet'in ilk bütçesinin hazırlanması için çalışmalara başlandı. Mösyö Loran, kendisinin görüşleri doğrultusunda bir bütçe hazırlanabilmesi için nazırların her biriyle birkaç kez görüşerek nezaretlerin masrafları hakkında görüşmelerde bulundu. Böylece maliyede yapılan düzenlemelerle yapılan tasarrufun korunmasını ve olabildiğince cüzi bir açıklıkla bütçenin hazırlanmasını amaçlamıştı. Mösyö Loran, uzun yıllar Fransa bütçelerini incelediğinden bu konuda oldukça bilgiliydi. Tecrübesinden yararlanılmak üzere II. Meşrutiyet'in ilk bütçesi bir kez de ona incelettirildi. Bütçenin hazırlanması hiç de kolay olmadı. Zira Mösyö Loran devlet adamlarının bir kısmını bütçenin gerekliliğine ikna etmekte sıkıntı yaşamaktaydı. Yine bütçe layihesindeki bazı gider kalemleri gerçekçi değildi. Örneğin Bahriye Nezaretine ayrılan para içerisinde otuz seneden beri kullanılmayan gemilerin kömür alımı için 400.000 lira ödenek ayrılmıştı. Bu gemilerin açık denize çıkmak şöyle dursun Marmara Denizi'ne çıkması dahi

⁶²³ *Düstur*, II. Tertip, IX, İstanbul 1928, s. 744.

⁶²⁴ Biren, *Hatıralar*, II, s. 117.

⁶²⁵ BOA, *BEÖ*, Nu. 3462/259608, 27 Aralık 1908.

⁶²⁶ BOA, *BEÖ*, Nu. 3465/259856, 2 Ocak 1909; BOA, *BEÖ*, Nu. 3468/260026, 9 Ocak 1909.

⁶²⁷ Mösyö Loran Fransa'ya döndükten sonra 11 Mart 1910 tarihinde Paris'te *Türkiye'de İslahat-ı Maliye* adlı bir konferans verdi. Konferansında kendisinin çalışmalarından önceki dönemle ilgili olarak Osmanlı Maliyesinde gördüğü aksaklıklara temas etti. Özellikle üzerinde durduğu en önemli konu düzenli bir bütçenin bulunmayışı idi. Yine malî politikalara yön verilmek istendiğinde elde mevcut bir istatistik ya da verinin olmadığı görülmekteydi. Her sene padişaha sunulmak üzere gelir-gider hesaplarını gösteren bir cetvel düzenleniyordu. Ancak bu cetvelde masraf kısmı düzensiz tutulmakta, gelirler de tahmini olarak kaydedilmekteydi. Ayrıca her nezaretin bir birinden bağımsız kayıtları ve ödenekleri bulunmaktaydı. "Türkiye'de İslahat-ı Maliye-Mösyö Loran'ın Konferansı", *Servet-i Fünûn*, Nu. 986, 14 Nisan 1326, s. 379-381.

⁶²⁸ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 190-191.

⁶²⁹ BOA, *BEO*, Nu. 3513/263427, 17 Mart 1909.

⁶³⁰ BOA, *BEO*, Nu. 3513/263440, 17 Mart 1909.

⁶³¹ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 190-191.

⁶³² Erdogan Öner, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Malî İdare*, Ankara 2005, s. 411.

⁶³³ Öner, *Malî İdare*, 411-417.

⁶³⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyet'e*, I-II, hzl. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2007, s. 268-269.

oldukça gücü ve bunun için 40.000 liralık kömür alınması yeterli olacaktı. Düşünceleri Bahriye Nazı Topçu Rıza Paşa'nın bir miktar canını sıkmakla birlikte kabul gördü ve Bahriye Nezareti bütçesi bu doğrultuda düzenlendi⁶²⁸. Mösyö Loran tarafından kaleme alınarak Meclis-i Vükelaya gönderilen bütçenin gerekçesiyle ilgili layiha (esbab-ı mucibe layihası) burada kabul edildi⁶²⁹. Ardından da bütçe gerekçe layihasıyla birlikte görüşülmek üzere Meclis-i Mebusana gönderildi⁶³⁰. Maliye Nazırı Ziya Paşa'nın büyük gayretleriyle hazırlanan bu ilk Meşrutiyet bütçesi, basılarak matbu hale getirildi⁶³¹. Bütçenin Meclis-i Mebusanda görüşülmesi oldukça uzun bir zaman almış gözükmektedir. Bütçe bir türlü onaylanamadığı için geçici bütçeler uygulanmış yıllık bütçe 14 Ağustos 1909 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girebilmişti⁶³².

1909 yılı bütçesinden önceki bütçelerde *birlik* ve *genellik* ilkesi göz önünde bulundurulmadan düzenlenmişti. Örneğin Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Teçhizat İdaresi, Tekaüd sandıkları, Maarif Nezareti gibi bazı kurumlar ve devlet daireleri kendi gelirlerinin idarelerinde serbestti. Yani devlet içinde birden fazla bütçe uygulanmaktaydı. Birden fazla tahsil ve gider idaresi faaliyetliydi. Muhtelif hizmetlerin yerine getirilmesi için çalışan ve bu amaçla gelir toplama hakkına sahip olan bütün dairelerin müstakil vezne ve muhasebeleri bulunmaktaydı. Bu dairelerin topladığı gelirden Maliye Nezaretinin haberi olmazdı. 1909 yılı bütçesiyle devlet dairelerinin tümü tek bir bütçe altında toplandı. Böylece bütçe yapımının temel ilkelerinden *genellik* ve *birlik* esası ilk kez uygulamaya konulmuş oldu. Şeklen de olsa Düyûn-ı Umûmiye İdaresinin gelir ve giderleri devlet bünyesine dahil edildi. *Bütçenin birliği ilkesi* o dönemde Maliye Nezaretinde müşavirlik görevinde bulunan Mösyö Loran tarafından hazırlanan ve 1910 yılında kabul edilen *Muhasebe-i Umûmiye Kanunu* ile kural halinde düzenlendi. Büyük ölçüde günümüzde uygulanan bütçe hazırlama ilkelerine göre hazırlanan 1909 yılı bütçesi, bir başlangıç olması nedeniyle Türkiye malî tarihinin önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır⁶³³.

Daha sağlıklı bir bütçe yapma çabası işe yaradı. Zira Osmanlı Devleti'nin 1922 yılı bütçesinde hedeflenen amaca yaklaşıldığı ve bu yönde bir bütçenin hazırlandığı görülmektedir. 1922 yılı bütçesi hazırlandığında İstanbul hariç olmak üzere Anadolu ve Doğu Trakya masrafları 91.230.082 lira tuttu. Bu yekûnun 51.000.000 lirası de askerî masraflara ayrıldı. İstanbul'un idaresi Ankara'ya taşındığından masraflarının tespiti mümkün olamadı. Sadece acil bazı harcamaların başka kaynaklardan karşılanmasına çalışıldı. Gelirler toplamı 87.000.000 ila 89.000.000 lira idi. Bütçe açığının fevkalade gelir fazlasından karşılanması planlandı. Tekalif-i Millîye emirleriyle fazladan tahsil edilecek vergilerle bütçe denkleştirilmeye çalışıldı⁶³⁴.

Bahsedilen bu iki dönem arasında hesap denetiminden başka, müdde-i umûmîden kayıt memurlarına varıncaya kadar Divan-ı Muhasebat personelini seçme sisteminde, bunların görevlerine ve yetkilerine kadar pek çok değişiklik yapıldı.

2. Personelle İlgili Değişiklikler

Tevfik Biren'in reisliği zamanında eksik Divan-ı Muhasebat sicil işlerinin tamamlanmasına çalışıldı⁶³⁵.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlarında Divanın yeterli miktarda kabiliyetli mümeyyizi olmadığı için personel sıkıntısı çekiliyordu. Mevcut personelin büyük bir kısmı ya aciz ya devamsız ya da işlerine alakasız kişilerdi.

Meşrutiyet'in ilanından sonra Divan-ı Muhasebata yetenekli mümeyyizler alındı. Ancak bunların çoğu başka memuriyetler elde ederek Divan-ı Muhasebattaki görevlerinden ayrıldı⁶³⁶. Dolayısıyla bunların yerlerine yenilerinin alınması gerekti. Dışarıdan mümeyyiz, kâtip, memur alınarak ilk kademelere bunların tayin edilmesi yerine mevcut personelden maksat ve ihtiyaca en uygunlarının belirlenebilmesi için liyakati esas alan bir seçim yöntemi geliştirildi. Personel alımı, bunların istihdamı ve memuriyette yükselme şartları belirli kaidelere göre düzenlendi. Her kademedeki bir üst kademeye geçiş için ne kadar çalışmak gerektiği ne gibi vasıfları taşımak gerektiği bir sisteme bağlandı. Zaman zaman bu sistemde değişiklikler yapıldı. Sonuçta kesin bir nizamname hazırlandı. Yaklaşık dört yıl gibi kısa bir sürede, personel istihdamında liyakat ve yarışma esasına dayalı değişikliklerin neticesi alındı⁶³⁷. Ancak istisna kabilinden de olsa atama ve tayinlerde bazı suiistimaller yapıldı. Mesela Talat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde üç daireye ayrılan Divan-ı Muhasebatta, boşalan daire reisliğine azalardan en uygununun tayinine sadrazamın büyük muhalefeti oldu. Divan-ı Muhasebat Reisi Tevfik Biren'in önerisiyle daire sayısı üçe çıkarılmıştı. Bu üçüncü dairenin reisliği için Tevfik Bey, kabiliyetli gördüğü birinin tayinine dair yazıyı yazmak üzereyken, Talat Paşa'nın boş reislik makamı için kendine defaatle başvuran, kabiliyet ve ehliyet bakımından ikinci derecede yetenekli azalardan birinin tayini için padişahın onayını isteyebileceğini öğrendi. Tevfik Bey, reislik için önereceği şahsın sadrazam tarafından kabul görmeyeceği endişesindeydi. Ayrıca Talat Paşa'ya müracaat eden şahsın bu iş için uygun olmadığı kanaatindeydi. Durumu etraflıca düşünen Tevfik Bey, iki adet öneri yazısı hazırlayarak birine kendi düşündüğü şahsı; diğerine de Sadrazam Talat Paşa'nın istediği kişiyi yazmayı uygun buldu. Tevfik Bey, hazırladığı bu öneri yazılarını sadrazama bizzat sundu: *"Bu iki âzâdan ilki açık olan dâire reisliğini daha iyi ve daha dikkatli bir şekilde ifâ eder, lâkin siz diğerini uygun ve münâsib görmüşsünüz. İşte bu sebepten dolayı ben iki tezkire yazdım. Benim re'yime [görüşüme] i'timâd edecek [güvenecek] olursanız ilk namzed [aday] hakkındaki inhâyı [bir vazifeye tayin için yazılan yazı] kabul buyurursunuz, lâkin eğer onu kat'iyen [kesinlikle] istemiyorsanız, çaresiz size, diğer zata aid bulunan inhâ yazısını verip diğerini yırtarım"* şeklindeki ifadeyle iki yazıyı da teslim etti.

Sadrazam Talat Paşa, Tevfik Bey'in bu sözleri üzerine kendisine başvuran şahsın tayininde neden ısrarcı olduğunu açıklama ihtiyacı hissetti. Talat Paşa, boş daire reisliğine atanmasını istediği kişinin tembel ve görevine bağlı olmadığını bildiğini ancak yine de kendini bu şahsın atanmasını talep etmek zorunda hissettiğini belirtti. Zira Ta-

⁶³⁵ Biren, *Hatıralar*, II, s. 116.

⁶³⁶ Aynı yer.

⁶³⁷ Biren, *Hatıralar*, II, s. 117-118.

⁶³⁸ Biren, *Hatıralar*, II, s. 122-124.

⁶³⁹ Biren, *Hatıralar*, II, s. 116.

⁶⁴⁰ Biren, *Hatıralar*, II, s. 119.

⁶⁴¹ BOA, *İ.DUİT*, Nu. 19/44, 6 Ekim 1916, lef 1.

lat Paşa, Kamil Paşa kabinesinin kendilerini takip ettirdiği dönemde bu şahsın evinde saklanmak zorunda kalmıştı. Bu şahsa karşı kendini borçlu hissettiğini, kendini daire reisliğine tayin ettirmek için sık sık kendine gelerek imalı bir şekilde gözlerinin içine bakan bu adamdan bıktığını ve bu yüzden onun reisliğe atanmasını istediğini belirtti. Bunun üzerine çaresiz kalan Tefik Bey, istemediği şahsa ait yazıyı sadrazama vererek diğer yazıyı yırttı. Neticede Talat Paşa'nın istediği şahıs söz konusu daire reisliğine atandı⁶³⁸.

II. Meşrutiyet öncesi müdde-i umûmînin kanunların ve nizamların bazı maddelerini kendi düşüncesine göre yorumlaması, azalarla ihtilafa neden oldu. Bu durum mahkemeyi uzatıyordu⁶³⁹. Bu ihtilafları gidermek için müdde-i umûmînin görevlerinin bir nizamnameyle belirlenmesi gerekiyordu. Divan-ı Muhasebat tarafından hazırlanan konuyla ilgili nizamname, Şura-yı Devletten geçirilerek kabul edildi⁶⁴⁰ ve 6 Ekim 1916 yürürlüğe girdi. Bu nizamnameyle müdde-i umûmîlerin görev ve yetkileri şu şekilde belirlendi:

Devlet dairelerinin ve müesseselerinin hesaplarıyla ilgili olarak mümeyyizler tarafından düzenlenen özet raporlar, incelenmek üzere gönderildiği ilgili Divan Dairesinin ikinci reisi tarafından yazılı olarak müdde-i umûmîye verilir. Müdde-i umûmî, gerekli gördüğü takdirde kendine ulaştırılan özet raporlarla ilgili hesapların defterlerini ve evrakını reislik vasıtasıyla getirterek inceleyebilir. Müdde-i umûmî, devlet daireleri hesaplarının Divan-ı Muhasebat dairelerinde incelenmesi sırasında hazır bulunarak şifahen de olsa görüşünü açıklar. Divan-ı Muhasebat dairelerinde mümeyyizin hesapla ilgili incelemesini içeren özet raporu ve mümeyyiz incelemesinden sonra, aza tarafından incelenen hesabın sonucunu belirten taktirinin oylamaya sunulması gerekmeyen kısımları okunur, konuyla ilgili müdde-i umûmînin şifahi görüşü alınır. Gerek doğrudan reislik makamınca gerek azaların uyarıları doğrultusunda açıklığa kavuşturulması gereken bir husus varsa bu, açıklığa kavuşturulduktan ya da açıklamalar yapıldıktan sonra müdde-i umûmînin gıyabında müzakere edildikten sonra karar verilir. Müzakere sırasında herhangi bir sebeple tekrar müdde-i umûmînin görüşüne ihtiyaç duyulursa kendisi tekrar davet edilir. Hesapların incelenmesi sırasında herhangi bir sebeple bu hesaba ait bir özete ihtiyaç duyulursa normalde reisin emriyle mümeyyizin düzenleyeceği özet hazırlama görevi müdde-i umûmîye verilir. Geri kalan uygulamalar daha önceki kanunlara ve düzenlemelere göre yapılır.

Lüzumu hâlinde, Maliye Nezareti tarafından Divan-ı Muhasebat müdde-i umûmîsinin yanına lüzum görülen miktarda yardımcı tayin edilir⁶⁴¹.

Bu nizamnameyle müdde-i umûmînin vazifeleri belirlenerek mevcut keyfî uygulamaların önüne geçildi. Yapılan düzenleme 1879 kararnamesini tamamlar mahiyette olup hesapların denetimi hususunda önemli bir gelişmedir.

Bu dönemde kurum personelini ilgilendiren değişikliklerden biri de işe devam sorununu çözmeye yönelik bir talimatname çıkarılmasıdır. İkinci reislerle azalar da dâ-

hil olmak üzere bütün memurların düzenli ve devamlı bir surette işe gelmelerini temin etmek için muhtelif talimatnameler düzenlendi ve bu talimatlara uyulup uyulmadığı sürekli kontrol edildi. Bu uygulamanın yürürlüğe girmesiyle bu sırada birçok devlet dairesinde görülen işe devamsızlık sorununun önüne geçilebildi⁶⁴².

Personel istihdamında yapılan bir diğer yenilik ise bayan memurların işe alınmasıdır. Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi'ne kayıt memuru olarak tayin edilen bayan memurlardan sonra bayan memur çalıştıran ilk devlet kurumu Divan-ı Muhasebat oldu⁶⁴³.

Görüldüğü gibi II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemleri arasında Divan-ı Muhasebatta hesap denetiminden personelin görev ve yetkilerine kadar pek çok düzenleme yapıldı:

Hesaplar arttığı için daha iyi denetim yapılabilmek amacıyla mevcut daire sayısı ikiden üçe çıkarıldı.

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMMnin açılması hem devletin yönetim şeklinde hem Divan-ı Muhasebat tarihinde bir dönüm noktası oldu.

3. İki Hükümet, İki Divan-ı Muhasebat

TBMMnin açılmasıyla Ankara'da da bir Divan-ı Muhasebat kurulmasına karar verildi.

İstanbul'un işgaliyle İngiliz askerleri 16 Mart 1921'de Meclis-i Mebusanı basarak mebusların bir kısmını tutukladılar. Meclis-i Mebusan çalışmaları ise 18 Mart 1921'de tatil edildi. 11 Nisan 1921'de ise padişah, meclisi süresiz olarak tatil etti. Hâl böyle olunca anayasal bir kurum olarak meclis adına devlet hesaplarının denetimini yapmakla mükellef Divan-ı Muhasebat, görevini yapamayacaktı.

İstanbul, İtilaf Devletleri askerleri tarafından işgal edildiği için işgal altındaki bir kurumun Anadolu hesaplarını denetlemesi mümkün olamayacağı gerçeğinden hareketle 5 Ocak 1921 tarihinde Ankara'da da bir Divan-ı Muhasebat kurulmasına karar verildi. Ankara'daki Divan-ı Muhasebat birinci daire; İstanbul'daki Divan-ı Muhasebat ise ikinci daire oldu⁶⁴⁴.

Ankara'da bir başka Divan-ı Muhasebat kurulmasının uygunluğu bir süre sonra anlaşıldı. Çünkü 28 Ekim 1922'de İstanbul Divan-ı Muhasebatı son toplantısını yaparak dağıldı⁶⁴⁵. Ardından da Divan üyeleri Millî Mücadele ve Ankara Divan-ı Muhasebatı saflarına katılmak için Anadolu'ya geçtiler⁶⁴⁶.

Divan-ı Muhasebat, ilk kararını aldığı 10 Kasım 1879'dan son kararını aldığı 28 Ekim 1922'ye kadar arada geçen sürede denetlemesi gereken hesapları teminde sorun yaşadı.

Divan-ı Muhasebat, ilk toplantısını Maliye Nezareti bünyesindeki Islahat-ı Maliye Komisyonu Masârifât Şubesinin bir odasında yaptı. Bu toplantıda daire ya da

⁶⁴² Biren, *Hatıralar*, II, s. 118.

⁶⁴³ Aynı yer.

⁶⁴⁴ BCA, 030-0-018-001-001-7-17-4, 5 Ocak 1921.

⁶⁴⁵ SA, *DMZC*, (887-951 Numaralı Kararlar), Karar Nu. 951, 28 Ekim 1922, s. 144-146.

⁶⁴⁶ Muhsin Altun, "Osmanlı Sayıştay'ından Cumhuriyet Sayıştay'ına Geçiş Sürecine İlişkin Bazı Belgeler", *Sayıştay Dergisi*, S. 41, Nisan-Haziran 2001, s. 1-8.

⁶⁴⁷ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1-2.

⁶⁴⁸ SA, DMZC, (887-951 Numaralı Kararlar), Karar Nu. 951, 28 Ekim 1922, s. 144-146.

müessese hesaplarının ne kadar eskiye gittiği bilinmediğinden bunun Maliye Nezareti Müsteşarına sorulması kararlaştırıldı. Çamiç Ohannes Efendi'nin reisliğinde yapılan toplantıda Divan-ı Muhasebat reisi ve üyeleri hesap denetimini nasıl yapacaklarını bilmediklerinden maliye müsteşarı, toplantıya davet edilerek kendisinden bilgi istendi⁶⁴⁷.

Divan-ı Muhasebatın son kararı, Üsküdar Sancağı'nın zamanında gönderilmeyen hesaplarının nasıl temin edilebileceği hakkındadır. Savaş yıllarında İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş bir başkentte Divan-ı Muhasebat, hemen yanı başındaki Üsküdar Sancağı'ndan temin edilemeyen hesapların bir an önce temin edilmesinde ısrarcıdır.

Söz konusu son karar (28 Ekim 1922), Üsküdar Sancağı'na bağlı Şile ve Kartal Kazaları'nın küçükbaş hayvan vergileri (ağnam vergisi) hesaplarıyla ilgilidir. Osmanlı Divan-ı Muhasebatının son reisi Armenak Efendi, görevi başında bulunmadığından bu son toplantıya katılmadı⁶⁴⁸.

Anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Divan-ı Muhasebatın ilk kararıyla son kararı arasında geçen sürede yaşanan malî sıkıntı, kurumlar arası yetki karmaşası, savaşlar, Kanunuesasi'nin askıya alınması gibi pek çok sebeple hesap denetiminde sorunlar yaşandı.

Şu da belirtilmelidir ki ilk kararını alırken denetimi nasıl yapacağını bilemeyen bir kurum, son kararını alırken işgal altında da olsa temin edilemeyen hesapları elde etmeye çabalayan bir kurum hüviyeti kazandı. Kurum, her ne kadar çeşitli sebeplerle zaman zaman hesap denetiminde sorunlar yaşamışsa da Osmanlı Divan-ı Muhasebatının tecrübeleri önce Cumhuriyet Divan-ı Muhasebatına sonra da Sayıştaya aktarıldı.

Günümüz Sayıştayı yerleşik bürokratik yapısını ve tecrübesini, sıkıntılar içinde çalışarak deneyimlerini geleceğe aktaran Osmanlı Divan-ı Muhasebatına borçludur.



KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE
DÎVAN-I MUHASEBAT REİSLERÎ VE
SAYIŞTAY BAŞKANLARI





Ahmed Vefik Paşa (Wikipedia.org)



Sayıştay Başkanı Çalışma Masası (Sayıştay Müzesi)

V. BÖLÜM

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DÎVAN-I MUHASEBAT REİSLERİ VE SAYIŞTAY BAŞKANLARI

Nagehan YILMAZ-Halil ELEMANA

Tanzimat Fermanı birçok tarihçi tarafından Osmanlı modernleşme sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Nitekim Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra devlet örgütlenmesinde ciddi yapısal değişiklikler vücuda getirildiği görülmektedir. II. Mahmud zamanında kurulan nezaretlerin ardından fermanın ilanı ile birlikte de pek çok yeni kurum oluşturulmuştu. Divan-ı Muhasebat da, Osmanlı Devleti tarafından *modern devlet sayan devlettir* anlayışına uygun olarak, malî durumun kötüye gittiği bir dönemde kamu giderlerinin muhasebesini yapabilmek amacıyla kurulmuştu.

Divanın daha kuruluş aşamasından itibaren reis/başkan tayinlerine büyük önem verilmiştir. Nitekim Divan 29 Mayıs 1862 tarihinde ilk kurulduğunda bir nizamnamesi olmaksızın Ahmed Vefik Efendi reis olarak atanmıştı. Ancak Maliye Nezareti, aynı işle görevlendirilmiş iki kurumun faaliyette olmasının uygun olmamasını gerekçe göstererek, bir nizamnamesi ve oturmuş bürokratik düzeni olan Meclis-i Muhasebenin görevinin devam etmesi, Divan-ı Muhasebatın nüvesi konumunda olan Divan-ı Âlî-i Muhasebenin de kaldırılması için Sadarete başvurmuştur. Neticede Sadaret aynı işi yapacak iki kurumun olmasının gereksiz olduğuna ve bu nedenle Divan-ı Âlî-i Muhasebenin kaldırılmasına karar vermiştir.

6 Temmuz 1863 tarihinde Divan-ı Muhasebat ismiyle yeniden teşkil edilen kurumun riyasetine Mehmed Emin Efendi tayin edilmişti. 7 Kasım 1863 tarihli Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi ile birlikte kurumun bürokratik yapısı oluşturulmuştu. Bu nizamnameye göre, Divan-ı Muhasebat, reis, azalar, mümeyyizler ve müddeî-i umûmîden oluşan sürekli bir kadrodan meydana gelmekteydi. Divan-ı Muhasebat reisinin ataması, kurumun ilk yıllarında Maliye Nazırı tarafından Sadarete sunulan teklifin padişah tarafından onaylanmasıyla gerçekleşiyordu⁶⁴⁹. Divan-ı Muhasebat kurumu, Osmanlı maliyesine vâkıf bir reisin riyasetinde çalışmak durumundaydı. Bu nedenle Divan-ı Muhasebat Reisliği görevine atananların büyük çoğunluğu, köken itibarıyla maliye ve mülkiye sınıfından gelmekteydi⁶⁵⁰. Ayrıca Divan-ı Muhasebat Reisliğinin son derece zor ve çok yönlü görevleri olan bir makam olması nedeniyle Divan-ı Muhasebat

⁶⁴⁹ Salih Kış, "Osmanlı Malî Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ve Sanileri (1862-1908)", *Tarihin Peşinde*, S. 6, 2011, s. 285.

⁶⁵⁰ Divan-ı Muhasebat'a tayin edilen başkanlardan 10'u mülkiye, 10'u maliye ve 1'i de askeriye kökenlidir.

⁶⁵¹ Kış, "Reis-i Eweli", s. 286-288.

⁶⁵² Kış, "Reis-i Eweli", s. 288-290.

⁶⁵³ Kış, "Reis-i Eweli", s. 291-292.

⁶⁵⁴ Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Alemi*, İstanbul 1967, s. 105.

⁶⁵⁵ Doğan Bayar, "Hesap Yargısı, Hesap, Sorumluluk", *Dış Denetim*, S. 1, Ankara, Temmuz-Eylül 2010, s. 48.

⁶⁵⁶ 6085 sayılı Sayıştay Kanunu Madde 13-16. Bk. *Resmi Gazete*, S. 27790, 19 Aralık 2010.

⁶⁵⁷ 6085 sayılı Sayıştay Kanunu Madde 12. Bk. *Resmi Gazete*, S. 27790, 19 Aralık 2010.

Reisliğine çoğu zaman nazırlık veya sadrazamlık yapmış deneyimli kişiler atanmışlardı. Osmanlı Devlet bürokrasisinde nazırlar hatta sadrazamlar bile kayd-ı hayat şartıyla atanmazken Divan-ı Muhasebat Reisleri kayd-ı hayat şartıyla göreve getirilmişlerdi⁶⁵¹.

Divan-ı Muhasebat Reisleri farklı makamlarda geçici olarak görevlendirildikleri gibi, zaman zaman iki farklı makama da reislik yaptıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Maliye Nezareti Müsteşarlığı görevinin sıklıkla Divan-ı Muhasebat Reislerine ek vazife olarak verildiği görülmektedir. Ayrıca Divan-ı Muhasebat Reisine, Sadaretin bilgisi ve yetkisi dâhilinde devlet kurumlarında oluşturulan bazı komisyonlarda geçici görev verilmekteydi. Örneğin, malî ya da hukukî konulardaki sorunların çözümü için oluşturulan komisyonlarda bilgi ve tecrübelerinden istifade edilmek amacıyla Divan-ı Muhasebat Reisi görevlendirilirdi⁶⁵².

Osmanlı Devlet kurumlarında, maaşlar memur olan kişinin rütbe derecesine göre belirleniyordu. Dolayısıyla Divan-ı Muhasebatın reislerinin maaşları da rütbe esasına göre düzenlenmişti⁶⁵³.

Divan-ı Muhasebat (Sayıştay)ın 1920 yılında Ankara'ya nakledilmesi ile birlikte kurum, çalışmalarını İstanbul Divan-ı Muhasebat murakıplarından Faik Bey'in memuriyetiyle yürütmeye çalışmıştı⁶⁵⁴. 24 Aralık 1923 tarih ve 374 sayılı kanunla Divan-ı Muhasebat Kurumu Cumhuriyet'in kuruluşuna dahil edilerek benimsenmiş ve 1924 Anayasası ile de anayasal statüsü teyit ve kabul edilmiştir⁶⁵⁵.

6085 sayılı Sayıştay Kanunu'na göre Sayıştay Başkanı, 16. madde esaslarına göre Sayıştay Başkanı ve Üyeleri Ön Seçim Geçici Komisyonu tarafından belirlenecek iki aday arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca gizli oyla seçilir. Sayıştay Başkanı seçilebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olmamak kaydıyla, toplantıya katılanların salt çoğunluğunun oyu aranır. Cumhuriyet Dönemi Sayıştay Başkanlarının görev süreleri Osmanlı dönemindeki kayd-ı hayat şartının aksine beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Sayıştay Başkanı seçilebilir. Görevi sona eren Başkan boş kadro şartı aranmaksızın Sayıştay üyesi olarak göreve devam eder, boşalan ilk üye kadrosu kendisine tahsis edilir ve en kıdemli üye sayılır⁶⁵⁶.

Sayıştay Başkanlığına seçilecek olan kişinin birtakım niteliklere sahip olması gerekmektedir. Sayıştay Başkan adaylarının hukuk, siyasal bilgiler, iktisat, işletme, iktisadi ve idari bilimler fakülteleri veya öğrenim itibarıyla bunlara denkliği Yükseköğretim Kurulu tarafından onanmış yurt içinde veya yurt dışındaki en az dört yıllık fakülte veya yüksekokulların birinden mezun olduktan sonra kamu idarelerinde en az on altı yıl çalışmış olmaları gerekir.

Bunların yanında; Sayıştay üyeliği, bakanlık, müsteşarlık veya valilik, rektörlük, başbakanlık veya bakanlıklara bağlı kuruluşlarda genel müdürlük veya başkanlık, Maliye Teftiş Kurulu ile Hesap Uzmanları Kurulu Başkanlığı, Başbakanlık ve bakanlıklar Teftiş Kurulu başkanlıkları, Düzenleyici ve Denetleyici Kurul başkanlıkları, görevlerinde toplam bir yıl bulunmuş olmaları gerekir⁶⁵⁷.

Cumhuriyet Döneminde görev yapan Sayıştay Başkanlarının 2'si hukuk, 6'sı siyasal bilgiler (mülkiye), 4'ü de iktisadi ve idarî bilimler fakültesinden mezundur.

A. Osmanlı Divan-ı Muhasebat Reisleri



Ahmed Vefik Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 29 Mayıs 1862

Görevden Ayrılma Tarihi: 25 Şubat 1863

Ahmed Vefik Paşa, 1823 yılında İstanbul'da doğdu⁶⁵⁸. Divanihümayunun ilk Müslüman çevirmeni⁶⁵⁹ Yahya Naci Efendi'nin torunu; Paris Sefaret Kâtipliği ve Müsteşarlığı, Tersane Tercümanlığı, Bab-ı Seraskeri Tercüme Odası Müdürlüğü yapmış⁶⁶⁰ olan Mehmet Ruhittin Efendi'nin oğludur⁶⁶¹. İlk tahsilini ailesinden alan Ahmed Vefik, 1831'de henüz sekiz yaşındayken Mühendishane-i Berr-i Hümayuna girdi fakat buradaki eğitimini tamamlamadan ayrıldı. Babası Ruhittin Efendi, 1834'te Paris Sefaretine tayin edilen Mustafa Reşit Paşa'yla çevirmen olarak Paris'e giderken oğlu Ahmed Vefik'i de beraberinde götürdü. Ahmed Vefik, Paris'te Saint Louis Lisesinde eğitimini tamamladı⁶⁶². Paris'te öğrenciyken çok iyi derecede Fransızca yanında İtalyanca, Latince ve Grekçe de öğrendi⁶⁶³. Ayrıca Londra'da bulunduğu zaman İngilizceyi⁶⁶⁴, Tahran'dayken Farsçayı⁶⁶⁵, Rusya seyahati esnasında da Rusçayı ve eski Türk lehçelerini⁶⁶⁶ öğrendi.

* Resim: *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar*, I, s. 165.

⁶⁵⁸ Kaynaklarda Ahmed Vefik Paşa'nın doğduğu gün ve ay ile ilgili tarihler çelişkili olduğu için sadece doğum yılının yazılması daha uygun görüldü. Ayrıntılı bilgi için bk. Sevim Güray, *Ahmet Vefik Paşa*, Ankara 1966, s. 9; İsmail Hikmet, *Ahmet Vefik Paşa*, 1932, s. 5; İbnü-lemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar, II*, İstanbul 1982, s. 651; Fevziye Abdullah Tansel, "Ahmed Vefik Paşa", *Bellekten*, XXIII, S. 109, Ankara (Ocak 1964), s. 118.

⁶⁵⁹ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul 2012, s. 193; Tansel, "Ahmet Vefik", s. 118; İnal, *Son Sadrazamlar, II*, s. 651; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 9; Mehmed Zeki Pakalın, *Ahmed Vefik Paşa*, İstanbul 1942, s. 3.

⁶⁶⁰ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 193; Tansel, "Ahmet Vefik", s. 118.

⁶⁶¹ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 193; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, I, İstanbul 1996, s. 225; İnal, *Son Sadrazamlar, II*, s. 651; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 9; Tansel, "Ahmet Vefik", s. 118; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 3.

⁶⁶² İnal, *Son Sadrazamlar, II*, s. 651; Tansel, "Ahmet Vefik", s. 118-119; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 9-10; İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 6-7.

⁶⁶³ İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 6-7; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 10; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 80-81.

⁶⁶⁴ İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 8; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 10.

⁶⁶⁵ İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 9; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 80.

⁶⁶⁶ İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 14; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 81.

⁶⁶⁷ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 124; İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 651-652. Ahmed Vefik Paşa ile ilgili kaynaklarda bu görevlendirmeler için farklı tarihler verilmektedir. Daha kapsamlı bir çalışma olması sebebiyle Fevziye Abdullah Tansel'in eserinde verilen tarihler esas alınmıştır.

⁶⁶⁸ Süreyya, *Osmani*, I, s. 225.

⁶⁶⁹ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 124-125; İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 652-653.

⁶⁷⁰ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 125; İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 10.

⁶⁷¹ Buradaki görevi esnasında Ahmed Vefik hakkında, dava sahiplerine şiddetle muamele ettiği ve kanuna aykırı cezalar uyguladığı yönünde şikâyetler yapıldığından Mustafa Naili Paşa'nın ikinci sadaretinde (1858'de) Ahmed Vefik, ikinci kez Meclis-i Vâlâ azalığına nakledilmiştir. Bk. İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 654.

⁶⁷² 6 Temmuz 1863'ten itibaren Divan-ı Muhasebat ismini alan bu kurumun ismi 29 Mayıs 1862-25 Şubat 1863 tarihleri arasında Divan-ı Âlî-i Muhasebe şeklindedir.

⁶⁷³ BOA, *İDÜİT*, Nu. 59/2, 24 Şubat 1863 (İradesi 25 Şubat 1863).

⁶⁷⁴ Bu "sağ kol" o dönemdeki örgüte göre Kocaeli, Bursa, Biga, Balıkesir, Manisa, Muğla, Aydın, Antalya ve İçel'in ilçe, kasaba ve köylerini kapsayan geniş bir alandı. Orta koldaki Kütahya ve Ankara sancaklarının bazı kazaları da teftiş sahası içindeydi. Bk. M. Murat Öntüç, *Ahmed Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Konya 2009, s. 29; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 12. Ahmed Vefik'in bu görevde bulunduğu dönemle ilgili *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde şu ilginç ifade yer almaktadır: "Teftiş için İzmir'de bulunduğu sırada o kadar çok arz-ı hâl verilmiştir ki memleketde 'evrak-ı sahiha' kalmadığından İstanbul'a müracaat edilmiştir" bk. *Tercüman-ı Ahval*, Nu. 325, 22 Mayıs 1863, s. 2.

⁶⁷⁵ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 125-126; İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 654, 660-664; Süreyya, *Osmani*, I, s. 225; Mehmed Zeki Pakalın, *Ahmed Vefik Paşa*, İstanbul 1942, s. 21.

⁶⁷⁶ İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 665; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 24.

1837'de Bâbüali Tercüme Odasına giren Ahmed Vefik, 1840 yılında Sefaret Kâtibi olarak Londra'ya gönderildi. 1842'de bazı meselelerin araştırılması için özel memuriyetle Sırbistan'a gönderildi. Sırbistan'dan döndükten sonra Tercüme Odası birinci sınıf Kâtipliği'ne ve Yolcu Pasaportları Muayene Müdürlüğü'ne tayin edildi. 1843 yılında tefrik-i tabiiyet ve diğer bazı meseleler için İzmir'e gönderildi. 1845'te buradan döndükten sonra, 1848'de teftiş için tekrar İzmir'e gitti ve iki ay kadar burada kaldı. İzmir'den dönünce önce Tercüme Odası Mümeyyizi sonra da Mütercim-i Evvel oldu⁶⁶⁷.

1848'de Bükreş'e memur olarak gönderilen Ahmed Vefik, orada önemli hizmetlerde bulundu⁶⁶⁸. 1849'da Macaristan milliyetçileri meselesini çözmek üzere fevkalade komiserlik sıfatıyla Memleketeyn'e gönderildi. 1851 yılı haziranında Encümenidanişin teşkilinde dâhilî azalığa tayin edildi. 15 Haziran 1851'de Tahran Büyükelçiliğine gönderildi. İstanbul'a döndükten sonra 1854 yılında Bağdat ve Şark hududunu teftişle görevlendirildi. Buradan dönünce 8 Ocak 1855'te sefaret uhdesinde kalmak üzere Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Azalığı'na tayin edildi⁶⁶⁹. Aynı yıl, bu meclisin Muhakemat Dairesi Reisliği'ne getirildi ve Ceza ve Muhakemat Kanunnamesi'nin tesvidine memur edildi⁶⁷⁰. 14 Mart 1857'de azalık uhdesinde kalmak üzere Deavi Nazırlığı'na⁶⁷¹ getirildi. Ağustos 1857'de bu görevinden ayrılarak Meclis-i Vâlâ Azalığı'na devam etti. Ocak 1860'da Paris Sefaretine tayin edildi ancak Şubat 1861'de Meclis-i Vâlâ Azalığı'na geri çağırıldı. 23 Kasım 1861'de Evkaf-ı Hümayun Nazırlığı'na, 29 Mayıs 1862'de ise Divan-ı Âlî-i Muhasebe⁶⁷² Reisliği'ne tayin edildi. 20 Haziran 1862'de Sırların çıkarıldığı huzursuzlukları tahkik için Belgrat'a gönderilen Ahmed Vefik, 25 Şubat 1863 tarihinde Divan-ı Âlî-i Muhasebe kurumu padişah iradesiyle lağvedilince⁶⁷³ dördüncü kez Meclis-i Vâlâ Azalığı'na getirildi. 22 Mart 1863'te Anadolu Sağ Kol Müfettişliği'ne⁶⁷⁴ getirilen Ahmed Vefik, Kasım 1864'te bu görevinden azledildi⁶⁷⁵.

Müfettişlikten azledildikten sonra mazuliyet maaşı bağlandı ancak memuriyete tayin edilmediğinden yıllarca geçim sıkıntısı çekti. Yedi yıl süren mazuliyetten sonra Mahmud Nedim Paşa tarafından⁶⁷⁶ 25 Eylül 1871'de Rüşumat Eminliği'ne tayin edildi.



AHMED VEFİK PAŞA
(Milli Kütüphane)



Üzerinde Ahmed Vefik Paşa'nın resmi bulunan bu pul, 1966 yılında basılmıştır. (Milli Kütüphane)

1878'de Başvekillikten azledildikten sonra 4 Şubat 1879'da Bursa Valisi oldu. Ancak 16 Ekim 1882'de Bursa Valiliği'nden de azledildi⁶⁷⁹.

30 Kasım 1882'de ikinci kez Başvekil olduysa da bir iki gün içinde azledilip⁶⁸⁰ 2 Aralık 1882'de Rumeli Hisarı'ndaki konağına çekildi⁶⁸¹.

Hâceganlıkla başlayan Ahmed Vefik, bâlâ rütbesine kadar yükseldi. Kendisine memuriyeti boyunca ikinci rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Osmanî Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı ve birinci rütbe Murassa Osmanî Nişanı verildi. Ayrıca İran Şahı tarafından kendisine en büyük rütbeden bir nişan da verildi⁶⁸².

Ahmed Vefik, son zamanlarını Rumeli Hisarındaki evinde okuyup yazmakla geçirdi. Bu süre zarfında mazul kaldığı için geçim sıkıntısı çekti. Göğüs darlığı hastalığına tutuldu ve bu hastalık sebebiyle 2 Nisan 1891⁶⁸³ tarihinde vefat etti. Vasiyeti üzerine Rumeli Hisarı'ndaki Kayalar Kabristanı'na defnedildi⁶⁸⁴.

Ahmed Vefik'in memuriyet hayatı dışında, özellikle mazuliyet dönemlerinde kaleme aldığı çok sayıda eseri vardır. Bunlardan; *Sâl-nâme-i Devlet-i Osmaniye* (Hicri 1263; 1265), *Müntehabât-ı Durub-ı Emsâl* (1852), *Hikmet-i Tarih* (1863), *Şecere-i Türkî* (çeviri, 1864), *Fezleke-i Tarih-i Osmanî* (1869), *Lehçe-i Osmanî* (1876; 1888) ve *Milliyetçilik* (1936) yazıldığı dönem itibarıyla ilmi değere sahip, tarih ve Türk dili açısından önemli eserlerdir⁶⁸⁵.

26 Ocak 1872'de Sadaret Müsteşarı, 16 Mayıs 1872'de Maarif Nazırı, 5 Aralık 1872'de Şura-yı Devlet Azası oldu. 15 Ağustos 1873'te son görevinden ayrıldı. 4 Ağustos 1876'da Osmanlı Devleti'ni temsilen Petersburg Fünun ve Sanayi Sergisi'ne gönderildi. 5 Şubat 1877'de Meclis-i Mebusan Reisi oldu. Ayrıca 20 Şubat 1877'de Hediye-i Askeriye Cemiyet-i Umûmiyesi Reisliği⁶⁷⁷ ve 26 Mart 1877'de de vezirlik rütbesi verildi. 11 Ağustos 1877'de Edirne Valisi oldu. 29 Kasım 1877'de İstanbul'a geri döndü. 27 Aralık 1877'de Meclis-i Ayan Azası, 11 Ocak 1878'de ise ikinci kez Maarif Nazırı oldu. 4 Şubat 1878'de Dâhiliye Nazırlığı ilavesiyle Başvekil⁶⁷⁸ oldu. 18 Nisan

⁶⁷⁷ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 127; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 24, 28-29, 33.

⁶⁷⁸ Ahmed Vefik Paşa Sadaret görevini kabul etmek için üç şart öne sürdü: 1. Sadaret isminin Başvekkâlet olarak değiştirilmesi ve kabine usulünün getirilmesi, 2. Tophane Müşiri Damat Mahmud ve Dâhiliye Nazırı Sait Paşaların azliyle Dâhiliye Nezaretinin ilaveten kendisine verilmesi, 3. Yapılacak işlerle ilgili olarak padişahla istediği zaman görüşmesi için müsaade edilmesi. Bu şartlar kabul edilmiştir. Bk. Mahmud Celalettin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, İstanbul 1983, s. 548.

⁶⁷⁹ Her ne kadar Ahmed Vefik Paşa'nın garip davranışları ve icraatları nedeniyle Bursa Valiliği'nden azledildiği söylene de Tansel, Ahmed Vefik Paşa'nın memuriyetinin ilk 27 yılında muntazam bir resmî hayatı olduğunu ve daha sonra Âli Paşa'nın vefatına kadar olan dönemde sürekli mazul kalmasının Ahmed Vefik ile Âli Paşa arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığını, o dönemde *Hürriyet* gazetesinde yayınlanan bir yazıya dayanarak belirtmektedir. *Hürriyet* gazetesindeki bu yazıda Âli Paşa, Bursa Valiliği esnasında yapılan şikâyetleri düzenleyerek davacıları teşvik etmekle ve Ahmed Vefik gibi birini mazul bıraktığı için vicdansızlıkla suçlanmaktadır. Bk. *Hürriyet*, "İki Mes'ele-i Mühimminin Mâ-ba'dı", Nu. 81, 31 Ocak 1870, s. 2; Tansel, "Ahmet Vefik", s. 119-120.

⁶⁸⁰ Bazı kaynaklarda Ahmed Vefik'in hem birinci hem ikinci Başvekkâlet görevinden istifa ettiği yazılmaktadır. Bk. İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 15-18.

⁶⁸¹ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 122, 126-127; İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 665-692; Süreyya, *Osmani*, I, s. 225.

⁶⁸² Tansel, "Ahmet Vefik", s. 124-126; İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 651-654, 665, 686.

⁶⁸³ Ömer Faruk Akün, Vefik Paşa'nın vefat tarihinin 1 Nisan 1891 olduğunu ve diğer kaynaklarda mutabakatla verilen 2 nisan tarihinin haberin gazetede yayınlanış tarihi olduğunu belirtmektedir. Bk. Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 149.

⁶⁸⁴ İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 18; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 700; Fevziye Abdullah Tansel, "Ahmet Vefik", s. 123. Ahmed Vefik'in dönem devlet ricali, yazar ve şair gibi önemli kişilerin defnedildiği Sultan II. Mahmud Türbesi'ne defnedilmemesiyle ilgili çeşitli rivayetler vardır. Ahmed Vefik'in "Rumeli Hisarı'na gömülmek istiyorum. Sultan Mahmud Türbesi'ne gömülüp de hayatım boyunca uğraştığım adamlarla ahirette de tepişmek istemem!" dediği rivayet edildiği gibi, Ahmed Vefik'in arazisini Protestanlara satması yüzünden Sultan II. Abdülhamid'in onun Sultan II. Mahmud Türbesi'ne gömülmesine izin vermediği de rivayet edilmektedir. Bk. Beşir Ayvazoğlu, *Divanyolu: Bir Caddenin Hikâyesi*, İstanbul 2010, s. 51-52.

⁶⁸⁵ Tansel, "Ahmet Vefik", s. 134, 136; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 10, 15-17; Zeynep Kılıç, *Ahmet Vefik Paşa'nın "Hikmet-i Tarih"i Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2009, s. 33-34; İsmail Hikmet, *Vefik Paşa*, s. 23; Ahmed Hamdi Tanpınar, "Ahmet Vefik Paşa", *IA*, I, İstanbul 1965, s. 208-209; Fevziye Abdullah Tansel, "Ahmed Vefik Paşa'nın Eserleri", *Bellekten*, XVIII, S. 110, Ankara (Nisan 1964), s. 253; Ahmed Vefik, *Milliyetçilik*, İstanbul 1936.

⁶⁸⁶ Molière: A. Vefik Paşa Külliyyatı, İstanbul 1933; Tansel, "Eserleri", s. 250-261; Güray, Ahmet Vefik, s. 15.

⁶⁸⁷ Tansel, "Eserleri", s. 252, 280, 283; Güray, Ahmet Vefik, s. 18.

⁶⁸⁸ İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 705; Tansel, "Eserleri", s. 282-283.

⁶⁸⁹ Sevim Güray, *Ahmet Vefik*, s. 25.

⁶⁹⁰ Mehmet Kaplan, "Ziya Gökalp ve Yahya Kemal'e Göre Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul 1972, s. 149.

⁶⁹¹ Gülten Madendağ, *Ahmed Vefik Paşa ve Türkçülük*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2009, s. 74-75.

Ahmed Vefik'in Molière'in eserlerinden dilimize uyarladığı on altı adet tiyatro oyunu vardır. Bunlar; *Savruk*, *İnfiâl-i Aşk*, *Dudukuşları*, *Kocalar Mektebi*, *Kadınlar Mektebi*, *Tartüf*, *Don Civani*, *Adamcıl*, *Yorgaki Dandini*, *Okumuş Kadınlar*, *Tabib-i Aşk*, *Zoraki Tabip*, *Azarya*, *Zor Nikâh*, *Merâkî* ve *Dekbazlık*tır⁶⁸⁶.

Ahmed Vefik'in dilimize kazandırdığı romanlar ise; Fénélon'dan *Telemak*, Victor Hugo'dan *Ernani* (Hernani), Le Sage'dan *Gil Blas Santillani'nin Sergüzeşti* ve Voltaire'den *Hikâye-i Hikemiye-i Mikramegâ'dır*⁶⁸⁷.

Bunların dışında 1873 yılında Viyana'da açılan uluslararası sergide teşhir edilmek üzere *Usûl-i Mimârî-i Osmanî* adıyla üç farklı dilde basılan ve mimari resimler içeren bu eserin Türkçe metnini Ahmed Vefik Paşa ve Ethem Paşa birlikte yazmışlardır⁶⁸⁸.

Öğrenimini Fransa'da yapan ve Avrupa'da resmî görevlerde bulunan Ahmed Vefik Paşa, Batı kültürünü de öğrenmiş fakat bilinçsizce Batı hayranı olmamış, aksine Batı'nın Türklükle ilgili değerlendirmelerinden etkilenmiştir⁶⁸⁹.

Avrupa'da yapılan Türkoloji araştırmaları, bütün Türk kavimlerinin dil ve gelenek bakımından bir bütün olarak görülmesini mümkün kılmış ve Türkiye Türklerini de içine alan geniş bir tarih görüşünün doğmasına zemin hazırlamıştır. Ahmed Vefik Paşa, Batı'da ortaya çıkan bu tarih görüşünün öncüsü olmuştur. Bu tarih görüşü, daha sonra Türkçülük ve Turancılık ideolojisinin temellerini oluşturmuştur⁶⁹⁰. Bu nedenle Ahmed Vefik Paşa 'Osmanlı Türkleri arasındaki ilk Türkçü' olarak da anılmıştır⁶⁹¹.

Ahmed Vefik Paşa'nın özel hayatının en küçük ayrıntılarında bile hissedilen Türkçülük hassasiyeti, onu tarih ve dil olmak üzere iki farklı koldan Türkoloji araştırmalarına yöneltmiştir. Ebulgazi Bahadır Han'dan çevirdiği *Şecere-i Türkî*, Türk dünyasını bu yeni görüşle tanıtmaya bakımından önemlidir. Ahmed Vefik, Çağatay lehçesinden çevirdiği bu eserle tarihî Türkçülük yolunda ilk adımı atmış, böylece Osmanlı ve İslam tarihi dışında bağımsız bir Türk tarihi olduğu düşüncesini de ortaya koymuştur. O dönemde Türkçe, Arapça ve Farsça terkiplerden oluşan Osmanlıca'nın Türkçenin bir lehçesi olduğunu ileri sürmüş, dilin aslı unsurunun Türkçe olduğunu ve dilin dış



Ahmed Vefik Paşa'nın son zamanlarında Tevfik Fikret tarafından çizilen karakalem resmi (İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 699.

unsurlardan arındırılması gerektiğini savunmuştur. Hazırladığı *Lehçe-i Osmani*, dil alanında Türkçülüğün ilk yansımasını oluşturmuştur⁶⁹². Ayrıca *Müntehabat-ı Durub-i Emsal* adlı Türk atasözlerini bir araya toplayan eserini kaleme alarak kültür milliyetçiliği adına da önemli bir katkı sağlamıştır⁶⁹³.

Ahmed Vefik Paşa'nın şahsiyeti hakkındaki yazılar, olumlu ve olumsuz olmak üzere birbirine zıt, çok farklı kişisel özellikleri içermektedir. Bu özellikler, onun kişiliğinin ne kadar renkli olduğunu göstermesi yanında, tüm bu özelliklerin bir kişide toplanması yönüyle de hayret vericidir.

Hakkındaki olumsuz yorumlar, genellikle garip yaratılışlı, tuhaf giyinişli ve aşırılıklar göstermesi şeklindedir. Öfkesi, korkusu, geçimsizliği, hazırcevaplığı hatta millî onuru koruma çabasının bile aşırı olduğu belirtilmektedir. “İnatçı ve mübalağaya meyilli” biri olan Vefik Paşa'nın sevmediği adamları hangi rütbede olurlarsa olsunlar tahkir ettiği, hoşlandığı kimselere de toz kondurmadığı, öfkelenildiği zaman çevresindekileri sürekli azarladığı için yakınlarının kendisine saygı duymakla beraber ondan korktukları da söylenmektedir. Bu nitelikleri onu resmî görevlerinde başarılı fakat katlanılması zor bir insan hâline getirmiştir. Bu sebeple hayatı düzensizdir, çekişmelerle doludur. Kırk beş yıllık çalışma hayatında çeşitli görevlerden uzaklaştırılması geçimsizliği, başına buyrukluğu ve yönetiminde merkezî idareyi umursamayışı sebebiyledir⁶⁹⁴.

Bunların yanında Ahmed Vefik'in devlet, millet menfaatini ve haysiyetini muhafaza için her türlü fedakârlığı yapan hamiyetli, cesur, zeki, çalışkan, dürüst, namuslu, titiz, yardımsever, ihtirastan uzak, açık sözlü oluşu kendisini sevmeyenler tarafından da kabul edilen özelliklerindedir. Vefik Paşa'nın kanunlara aykırı olmakla beraber vicdanen adilane hükümler verdiği de belirtilmektedir⁶⁹⁵.

Yaşadığı birçok olay nüktedanlığı sebebiyle fıkralara konu olmuştur. Nüktedanlığı zaman zaman başına iş açmış fakat bazı meselelerin güzellikle halledilmesine de vesile olmuştur. Ahmed Vefik'le ilgili birkaç örnek fıkraya aşağıdadır:

Üçüncü Napolyon çok tantanalı beyaz bir arabayla dolaşmış. Ahmed Vefik de bu arabanın aynısından yaptırmış. Fransız Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı Dışişlerine yazarak halkın bu yüzden hükümdarla elçiyi karıştırdığını bildirerek Türk elçisinin bu arabayla dolaşmamasını istemiş. İstanbul Hükümeti, Paris elçimize bu arabayla çıkmasını ivedilikle bildirmiş. Ahmed Vefik Efendi “İstanbul'daki Fransız Sefiri padişaha mahsus saltanat kayığının aynısını yaptırdı. Fransa Hariciye Nazırı kendi sefirlerinin Boğaziçi'nde bindiği kayığı görmüyor da Osmanlı Sefiri'nin Paris'te gezdiği arabayı mı görüyor? Sefir, o kayığı ortadan kaldırırsa bu araba kendiliğinden kalkar” deyince Fransız Sefiri, kayığı kaldırmış; Ahmed Vefik Efendi de arabasını siyaha boyatmış⁶⁹⁶.

III. Napolyon verdiği bir davette elçilerle konuşurken bir ara Ahmed Vefik Efendi'nin yanına gelip, söz arasında “Osmanlı İmparatorluğu çöküyor, çatırtılarını işitiyorum.” deyince elçimiz büyük bir nezaketle şöyle cevap vermiş: “Bizim memleketimiz imparatorluğunuza uzaktır. Bu sebeple zatı şahanelerinizin hakkımızda daima doğru

⁶⁹² Ziya Gökalp, “Türkçülük Nasıl Doğdu?”, *Yeni Mecmua*, S. 40 (18 Nisan 1918), s. 262; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 26, 36,40; Madendağ, *Türkçülük*, s. 75-76; Tansel, “Eserleri”, s. 252; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 178-179.

⁶⁹³ Madendağ, *Türkçülük*, s. 77.

⁶⁹⁴ Fevziye Abdullah Tansel, “Ahmed Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, *Belleten*, XXIX, 113, Ankara (Ocak 1965), s. 122,130-133; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 11, 20-22, 24; Tanpınar, “Ahmet Vefik”, s. 208-209; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 195.

⁶⁹⁵ İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 658; Tansel, “Teşekkülü”, s. 130-133; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 11, 20-22, 24; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, s. 194-195.

⁶⁹⁶ İnal, *Son Sadrazamlar*, II, s. 657; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 27-28; Tansel, “Teşekkülü”, s. 165; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 12.

⁶⁹⁷ Güray, *Ahmet Vefik*, s. 28; Mehmed Zeki Pakalın, *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler*, İstanbul 1946, s. 199.

⁶⁹⁸ Tansel, "Teşekkülü", s. 153; Güray, *Ahmet Vefik*, s. 29; Pakalın, *Ahmed Vefik*, s. 304.

⁶⁹⁹ T.C Sayıştay Başkanlığı Arşivi.

malumat alamayacakları tabiidir. Bendeniz Paris'teyim, burada çok yakından işitiyorum, çatırdayan Fransa'daki krallık idaresidir"⁶⁹⁷.

Uzun süre işsiz kalan bir bucak müdürü, Bursa Valisi Ahmed Vefik Paşa'ya gelir. Dilekçe için pul alacak para bile bulamayan adam, puluz kabul edilmeyeceğini bildiğinden dilekçeyi okur, yani sözlü olarak verir. Kırk yıl çalıştıktan sonra açıkta, yoksulluk içinde kaldığını bildirir, bucak müdürlüğüne atanmasını diler. Vefik Paşa, dilekçeyi dikkatle dinledikten sonra tebeşir ister. Dilekçe sahibine "Arkanı dön" der. Adamın ceketine "Sual olunmak üzere taraf-ı defterdariye" sözlerini yazar, defterdara gitmesini emreder. O da durumunu değiştirmeden defterdara gidip selam verir, arkasını döner. Defterdar şaşkınlık içinde yazıyı okur, Paşa'ya gidip "Seyyar bir havalenizi aldım, ne ferman buyrulur?" der. Vefik Paşa "Adamcağız pul parasını bile tedarikten aciz kaldığını anlatmak için bana şifahen arzuhal verdi. Ben de sana havale ettim. Açık bir yer bul, tayin et" der⁶⁹⁸.

Divan-ı Muhasebat Reisi Ahmed Vefik Paşa'nın 1862 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁶⁹⁹.

Reis: Ahmed Vefik Efendi				
Aza: Enveri Efendi	Aza: Ali Bey	Aza: Haşmet Efendi	Aza: Agaton Efendi	Aza: Faik Efendi
Aza: Ali Bey	Aza: Ali Bey	Aza: Arastidi Bey	Katib-i Evvel: Rıza Bey	Katib-i Sani: Emin Efendi
Muhasebe Katibi: Refik Bey				



Mehmed Emin Efendi

Göreve Başlama Tarihi: 6 Temmuz 1863

Görevden Ayrılma Tarihi: Eylül 1864

Mehmed Emin Efendi, Çavuşbaşı Uzun Salih Efendi'nin büyük oğludur⁷⁰⁰.

Meclis-i Vâlâ Mazbatası Halifeleri'nden olan Emin Efendi, memuriyet hayatına Serhalifelikle başladı ve Şubat 1850'de mütemayiz ile Meclis-i Vâlâ İkinci Kâtipliğine getirildi. Kasım 1852'de Rumeli Kısmı İkinci Katibi, Mart 1854'te Meclis-i Vâlâ Başkâtibi, Şubat 1858'de Meclis-i Vâlâ Azası, Ekim 1860'da Deavi Nazırı, Ocak 1862'de tekrar Meclis-i Vâlâ Azası ve 2 Haziran 1862'de Maliye Müsteşarı oldu. 6 Temmuz 1863'te Divan-ı Muhasebat Reisi⁷⁰¹ olan Emin Efendi, Eylül 1864'te Divan-ı Muhasebat Reisliği'nden alınarak üçüncü kez Meclis-i Vâlâ Azası, 29 Şubat 1868'de de Umûr-ı Bahriye Nezareti Muavini oldu ve Nisan 1868'de bu görevinden azledildi. Birkaç gün sonra Ahkâm-ı Adliye Azası ve ardından Muhâkemat-ı Cezâiye kısmına reis oldu⁷⁰².

Emin Efendi Ağustos 1868'de vefat etti ve Eyüp Kabristanı'na, babasının yanına defnedildi⁷⁰³.

* Resim: *Sayıştay Albümü*, 2010, s. 359.

⁷⁰⁰ Süreyya, *Osmani*, II, s. 450.

⁷⁰¹ BOA, İ.DH, Nu. 1343/1314 B 61, 23 Aralık 1896; *Tercüman-ı Ahval*, Nu. 356, 8 Temmuz 1863, s. 1.

⁷⁰² Süreyya, *Osmani*, II, s. 450.

⁷⁰³ Aynı yer.

Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmet Emin Efendi'nin 1864 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁰⁴:





Hâlet Mehmed Paşa

Göreve Başlama Tarihi: Eylül 1864
Görevden Ayrılma Tarihi: Nisan 1868

Hâlet Mehmed Paşa, Kapdan-ı Derya Abdülkadir Paşa'nın oğludur. Hâlet Mehmed, Bâbîâlîde yetişti ve bir dönem tersanede bulundu⁷⁰⁵. Kasım 1845'te Bahriye Mektupçusu olan Hâlet Mehmed, 1848 tarihinde buradaki görevinden ayrılarak taşraya gidip Şam Defterdarı oldu. Mart 1854'te Anadolu Harp Ordusu Defterdarı olan Hâlet Mehmed, barıştan sonra Bursa Harir Nazırı, 1863'te Kıbrıs Mutasarrıfı ve Eylül 1864'te Divan-ı Muhasebat Reisi oldu. Nisan 1868'de bu görevden ayrılan Hâlet Mehmed, Mayıs 1868'de Serasker Müsteşarı olduktan sonra 20 Mart 1870'te vezaret rütbesi alarak Trablusgarp Valisi, Ağustos 1872'de de Edirne Valisi oldu. Kasım 1872'de Sivas Valisi oldu ve Eylül 1874'te bu görevinden ayrıldı. 15 Mart 1875'te Valide Sultan Kethüdası ve Şura-yı Devlet Azası olan Hâlet Mehmed, 20 Eylül 1875'te Şehremini, 19 Ocak 1876'da Nafia Nazırı, 13 Şubat 1876'da Şura-yı Devlet Azası, 2 Nisan 1876'da Mecâlis-i Âliye Azası oldu ve saltanat değişikliği nedeniyle kethüdalıktan azledildi. 17 Ekim 1876'da Ticaret Nazırı olan Hâlet Mehmed, Ocak 1877'de azledilerek Ayan Meclisi Azası oldu. Nihayet 8 Ekim 1877'de Cidde Valiliği'ne atandı⁷⁰⁶.

* Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 365.

⁷⁰⁵ Süreyya, *Osmani*, II, s. 564; Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul 2007, s. 208.

⁷⁰⁶ Aynı yer.



HALET MEHMED PAŞA
(Sayıştay Arşivi)

⁷⁰⁷ Aynı yer.

⁷⁰⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1282, s. 30.

Yumuşak huylu, dindar, gayretli ve cömert biri olduğu kaydedilen Hâlet Mehmed Paşa, 1879 yılında vefat etti⁷⁰⁷.

Divan-ı Muhasebat Reisi Hâlet Mehmed Paşa'nın 1865 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁰⁸:

Reis: Hâlet Bey				
Aza: Aziz Efendi	Aza: Emin Bey	Aza: Arastidi Bey	Aza: Arif Efendi	Aza: Deyran Bey
Aza: Perlik Bey	Aza: Haşmet Efendi	Aza: Emin Efendi	Aza: Hacı Abdüllatif Efendi	Aza: Ali Bey
Mümeyyiz: Ethem Bey		Mümeyyiz: Nüzhet Efendi		Başkâtip: Sururi Bey
Muhakemet Dairesi Başkâtibi: Akif Efendi			Maliye Kısmı Başkâtip Muavini: Mazhar Bey	
Muhakemat Dairesi Başkâtip Muavini: Zihni Efendi				



Asım Mehmed Paşa

Göreve Başlama Tarihi: Temmuz 1868
Görevden Ayrılma Tarihi: 29 Nisan 1869

Asım Mehmed Paşa, ricalden Mehmet Nuri Efendi'nin oğludur⁷⁰⁹.

İlk olarak Tercüme Kalemi'ne giren Asım Mehmed daha sonra Paris Sefareti Başkâtibi oldu. 1861'de Ticaret Birinci Meclisi Reisi ve Nisan 1864'te Karasi Mutasarrıfı oldu. Eylül 1865'de Divan-ı Muhasebat Azası, Ağustos 1867'de Divan-ı Muhakemat Reisi ve Temmuz 1868'de Divan-ı Muhasebat Reisi oldu. 29 Nisan 1869'da Divan-ı Muhasebat Reisliği'nden alınarak vezirlik rütbesiyle Edirne Valisi ve Ağustos 1871'de Bosna Valisi oldu. Temmuz 1872'de bu görevinden ayrıldı. Aralık 1872'de Kastamonu Valisi ve Nisan 1873'te Trabzon Valisi oldu. Ocak 1874'te azledildi. 1875'te Tuna Valisi, Ağustos 1876'da ikinci defa Edirne Valisi oldu. 5 Şubat 1877'de Adliye Nazırı oldu ve bu görevinden 24 Ağustos 1877'de azledildi. Şubat 1878'de Şura-yı Devlet Reisi ve Hariciye Nazırı vekili oldu, Nisan 1878'de azledildi. 12 Eylül 1880'de Hariciye Nazırı oldu ve Mayıs 1881'de bu görevinden azledildi. Kasım 1881'de Evkaf Nazırı ve ardından ikinci defa Adliye Nazırı, iki gün sonra ikinci defa Evkaf Nazırı ve birkaç ay sonra da üçüncü defa Hariciye Nazırı oldu. Eylül 1885'te bu görevinden ayrıldı ve Ocak 1886'da Trabzon Valisi oldu⁷¹⁰.

* Resim: Sayıştay Üyesi Alper Alpay'ın Koleksiyonundan.

⁷⁰⁹ Süreyya, *Osmani*, I, s. 326.

⁷¹⁰ Süreyya, *Osmani*, I, s. 326- 327.



ASIM MEHMED PAŞA

(Sayıştay Arşivi)

⁷¹¹ Süreyya, *Osmani*, I, s. 327.

⁷¹² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1286, s. 44-45.

Siyasî işlere vâkıf, sessiz, yumuşak huylu, namuslu, dürüst ve edip olarak tanımlanan Asım Mehmed Paşa, Trabzon Valisi iken Mart 1886'da vefat etti⁷¹¹.

Divan-ı Muhasebat Reisi Asım Mehmed Paşa'nın 1869 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷¹²:

Reis: Asım Bey				
Aza: Hacı Hasan Bey	Aza: Tahir Bey	Aza: Hacı Tahsin Efendi	Aza: Emin Efendi	Aza: Arif Efendi
Aza: Latif Efendi	Aza: Sururi Bey	Aza: Aziz Efendi	Aza: Hacı Sami Efendi	
Müderris: Muhtar Efendi	Başkâtip: Esad Efendi	Mümeyyiz: Eşref Efendi		
Başkâtip Muavini: Raif Efendi				



Mustafa Nuri Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 4 Mayıs 1869

Görevden Ayrılma Tarihi: 21 Eylül 1871

Mustafa Nuri, İzmir'in köklü ve saygın bir ailesi olan Mansuroğulları (Mansûrî Zadelers) 'ndandır. Babası İzmir Başşayanı Müderris Mehmet Emin'dir. Mustafa Nuri, Ekim 1824'te İzmir'de doğdu. Özel olarak Arapça, Farsça ve hadis dersleri aldı⁷¹³.

Mustafa Nuri, 25 Nisan 1845'te Bursa Tahrirat Kalemine girdi. Bir yıl sonra da İstanbul'a gelerek Hariciye Mektubi Kalemine dahil oldu. 27 Temmuz 1861'e kadar çeşitli küçük memuriyetlerde bulunan Mustafa Nuri, bu tarihte Ahkâm-ı Adliye Meclisi Başkâtipliği'ne, 1 Ocak 1863'te de Mabeyn Başkâtipliği'ne tayin edildi. Yaklaşık dokuz ay sonra Divanhümayun Beylikçiliği'ne ve 15 Aralık 1863'te de Deavi Nazırlığı'na getirildi. Mustafa Nuri'ye 12 Temmuz 1864'te Ahkâm-ı Adliye Meclisi Üyeliği görevi verildi. 30 Nisan 1869'da Maliye Muhakemat Divanı Reisliği'ne, 4 Mayıs 1869'da da Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne getirilen Mustafa Nuri, 21 Eylül 1871'de bu görevinden ayrıldı. 3 Ekim 1872'de Ahkâm-ı Adliye Divanı Temyiz Hukuk Dairesi Reisliği'ne ve otuz beş gün sonra da Sadaret Müsteşarlığı'na getirildi ancak 8 Mayıs 1873'te bu görevden azledildi. 10 Mayıs 1876'da Temyiz Mahkemesi Azalığı'na, 4 Haziran 1876'da

* Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 361.

⁷¹³ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 3/124, Tarihsiz; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, I-II, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Ankara 1987, s. XIV; Mehmet Halit Bayrı, "Mustafa Nuri Paşa", *Tarih Dünyası*, S. 34, (Ekim 1952), s. 1366; İsmail Nami Erbilek, "Mustafa Nuri ve Eseri", *Yeni Türk*, VII, S. 80, (Ağustos 1929) s. 314; Ali Fuat Türkgeldi, "Mustafa Nuri Paşa ve Netayicül-vukuat" *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, I, S. 1, (Haziran-Ağustos 1920), s. 43; Neşet Çağatay, "Mustafa Nuri Paşa ve Eseri (1824-1890)", *Bellefen*, XLII, S. 167, Ankara, (Temmuz 1978), s. 446, 449; Reşit Halit, "Mansurizade Mustafa Nuri Paşa (1824-1889)", *İş ve Düşünce*, XXVII, S. 233, (Ocak-Mart 1961), s. 4; Mehmed Süreyya, *Osmani*, IV, s. 1275.



MUSTAFA NURİ PAŞA

(*Bellekten*, XLII, S. 167, s. 453)

⁷¹⁴ Bayrı, "Nuri Paşa", s. 1366; Erbilek, "Mustafa Nuri", s. 314; Türkgeldi, "Netayicülvukuat", s. 44-46; Süreyya, *Osmani*, IV, s. 1275; Çağatay, "Mustafa Nuri", s. 450-452. Mustafa Nuri Paşa Sicil-i Ahval Komisyonu tarafından kayıt altına alınan kendi sicilinde bazı hatalar olduğunu tespit etmiş ve bunların düzeltilmesini istemiştir. Fakat komisyon tarafından gerekli düzeltmeler aynı kağıt üzerine gelişigüzel kaydedildiğinden bu belge tarafımızdan okunamamıştır. Dolayısıyla bir yanlışlığa mahal vermemek adına burada Mustafa Nuri Paşa'nın, Başbakanlık Osmanlı Arşivi sicil kaydı yerine, kapsamlı bir çalışma olan Neşet Çağatay'ın makalesi esas alınmıştır.

⁷¹⁵ Türkgeldi, "Netayicülvukuat", s. 40; Bayrı, "Nuri Paşa", s. 1367; Çağatay, "Mustafa Nuri", s. 453-454.

⁷¹⁶ Çağatay, "Mustafa Nuri", s. 459, 462; *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, "Mustafa Nuri Paşa (Mansurîzade)", İstanbul 2008, s. 106.

Ahkâm-ı Adliye Divanı Muhakemat Reisliği'ne ve 16 Ekim 1876'da Defter-i Hakani Nazırlığı'na getirildi. 30 Nisan 1882'de vezirlik rütbesi alarak 9 Mayıs 1882'de Maarif Nazırı oldu. Şarki Rumeli hadisesi üzerine 25 Eylül 1885'te Sait Paşa sadrazamlıktan düşünce Mustafa Nuri de Maarif Nazırlığı'ndan çekildi. 27 Ocak 1886'da Evkaf Nazırlığı'na tayin edilen Mustafa Nuri, 17 Ocak 1890 tarihindeki vefatına kadar bu vazifede kaldı. Mustafa Nuri Paşa'nın kabri Süleymaniye Camii Mezarlığı'ndadır⁷¹⁴.

Zeki, milliyetçi, açık, temiz kalpli, dürüst, şefkatli, hoşsohbet bir insan ve değerli bir tarihçi olarak tanımlanan Mustafa Nuri, biraz rahat ve aklına geleni söyleyen bir mizaca sahip olduğu için memuriyet hayatında zaman zaman sıkıntılar yaşadı⁷¹⁵.

Mustafa Nuri Paşa'nın Osmanlı tarihi alanında önemli bir kaynak olarak gösterilen dört ciltlik Netayicü'l-Vukuat adlı bir eseri vardır. Mustafa Nuri bu eserinde eskilerin izlediği aktarmacı ve öykücü metodu terk etmiş olayların sebep ve sonuçlarını araştırarak ve benzerleriyle karşılaştırarak sentez yapma yöntemini seçmiştir. Olayları sosyo-ekonomik açıdan değerlendiren Mustafa Nuri, ayrıca eserin girişinde faydalandığı kaynaklar hakkında bir değerlendirme de yazmış, böylece eserini modern tarih metoduna yakın bir üslupla meydana getirmiştir. Bu yönüyle Mustafa Nuri, Osmanlı tarihi yazarlarından ve eseri de o zamana kadar yazılan diğer kaynaklardan ayrılmaktadır⁷¹⁶.

**Divan-ı Muhasebat Reisi Mustafa Nuri Paşa'nın 1870 Yılında Riyasetinde
Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷¹⁷:**

⁷¹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersa-
adet 1287, s. 45.

Reis: Mustafa Efendi				
Aza: Hacı Tahsin Bey	Aza: Tahir Bey	Aza: Hacı Tahsin Efendi	Aza: Emin Efendi	Aza: Arif Efendi
Aza: Sururi Bey	Aza: Aziz Efendi	Aza: Sami Efendi	Aza: Emin Efendi	
	Başkâtip: Esad Efendi	Mümeyyiz: Eşref Efendi		
Başkâtip Muavini: Raif Efendi				





Ahmed Zühdü Paşa

1. Göreve Başlama/Görevden Ayrılma Tarihleri: 23 Eylül 1871/30 Ekim 1871

2. Göreve Başlama/Görevden Ayrılma Tarihleri: 19 Eylül 1872/29 Haziran 1873

Ahmed Zühdü Paşa, Süvari Zabitanlığından emekli Hacı Mehmed Rifat Bey'in oğludur. 3 Şubat 1834'te İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Maarif-i Adliyede okuyan Ahmed Zühdü, daha sonra çeşitli hocalardan dinî ilimler, Arapça, Farsça, fen bilimleri, matematik ve usul-i defterî dersleri aldı. Memuriyeti nedeniyle bulunduğu Londra'da biraz İngilizce ve Paris'te de biraz Fransızca öğrendi⁷¹⁸.

Ahmed Zühdü, Mart 1847'de Maliye Nezareti Esham Muhasebesine Ruus-ı Hümayun Mülazımı olarak girdi. 13 Temmuz 1859'da kurulan Esham Muhasebesi Mümeyyizliği Refakatine ve 3 Haziran 1863'de Vâridât Muhasebesi Dairesinde kurulan Bank Muhasebesi Mümeyyizliği Refakatine memur edildi. 18 Temmuz 1868'de Bank-ı Osmanî Muhasebeciliği'ne tayin olundu. 17 Mart 1871'de Vâridât ve Bank Muhasebeleri'nin birleştirilmesiyle oluşturulan Vâridât-ı Umûmiye Muhasebeciliği'ne terfi ettirildi. 23 Eylül 1871'de Divan-ı Muhasebat Reisliği ilavesiyle Maliye Nezareti Müsteşarlığına getirildi. 30 Ekim 1871'de bu görevden ayrılarak 26 Kasım 1871'de Saruhan Sancağı Mutasarrıflığı'na ve ardından 30 Haziran 1872'de Beyrut Sancağı Mutasarrıflığı'na memur edildi. 19 Eylül 1872'de ikinci kez Divan-ı Muhasebat Reisi oldu. 29 Haziran 1873'te yeniden Divan-ı Muhasebat Reisliği'nden ayrılarak ikinci kez Maliye

Resim: Ahmet Nuri Sinalplı, *Maliye ve Maarif Nazırı Ahmet Zühdü Paşa*, kapak sayfası.

⁷¹⁸ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 18/1-2, Tarihsiz; Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, XIX, Ankara 2009, s. 121; Mehmed Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, III, 1997, s. 435; Atilla Çetin, "Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu", *Güney-Dağu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 10-11, İstanbul 1983, s. 189-190; Ahmed Esad, "Rüsumat Eminlerinden Ahmed Zühdü Paşa Merhum", *Gümrük Rehberi*, Nu. 535, Ağustos 1947, s. 5278, 5280.



AHMED ZÜHDÜ PAŞA

(Gümrük Rehberi, s. 535, Kapak Sayfası)

Nezaretî Müsteşarlığı'na getirildi. 22 Mart 1874'te müsteşarlığa ek olarak Orman ve Meâdin Umum Müdürlüğü görevi verildi. 18 Ocak 1875'te tekrar Esham-ı Umûmiye Emaneti memuriyeti de diğer görevlerine ek olarak kendisine verildi. Müsteşarlığı esnasında bayındırlık ve maliyeyle ilgili bazı meseleler için Paris'e ve Londra'ya giderek birer yıl orada kaldı. 23 Şubat 1878'de bu üç görevden de alındı. 18 Nisan 1878'de Rüşumat Emîni oldu. 12 Eylül 1878'de buna ek olarak Maliye Nezaretine tayin edildi. Ancak 14 Aralık 1878'de Emanetten ve 28 Ocak 1879'da da Nezaretten ayrıldı. 28 Nisan 1879'da ikinci kez Maliye Nazırlığı'na tayin edildi. 14 Ocak 1880'de bu görevinden tekrar ayrıldı. 1 Nisan 1881'de kendisine mazuliyet maaşı bağlandı. Mazuliyeti esnasında bazı komisyon başkanlıklarında bulundu. 25 Eylül 1885'te Nafia Nazırlığı'na getirildi. Nafia Nezaretinin Ticaret Nezaretî ile birleştirilmesi üzerine 4 Aralık 1886'da vezirlik rütbesiyle Hüdavendigâr Valiliğine atandı. 3 Mart 1887'de üçüncü kez Maliye Nezaretine tayin edildi. Sağlık sorunları nedeniyle ileride başka memuriyetlerde istihdam edilmek üzere 29 Aralık 1887'de Maliye Nezaretinden azledildi. Ahmed Zühdü, 4 Eylül 1891'de Maarif Nezaretine getirildi. Bu görevi süresince yine bazı komisyonların başkanlığını yaptı. 6 Mayıs 1901'de Maarif Nezaretindeki görevine ek olarak dördüncü kez Maliye Nezaretine tayin edildi. Yaşı ilerlemiş olduğu için iki memuriyet kendisine ağır geldi ve bu nedenle 27 Eylül 1901'de Maarif Nezaretinde kalmak üzere Maliye Nezaretî görevinden ayrıldı⁷¹⁹.

⁷¹⁹ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 18/1-2, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 121-122; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 435-437; Çetin, "Yabancı Okullar", s. 189-190; Ahmed Esad, "Ahmed Zühdü", s. 5278-5280. Ahmed Zühdü ile ilgili tarihlerde Başbakanlık Osmanlı Arşivi sicil kaydı esas alınmıştır.

⁷²⁰ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 438.

⁷²¹ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 18/1-2, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 123; Ahmed Esad, "Ahmed Zühdü", s. 5278-5279.

⁷²² BOA, *DH.SAİD*, Nu. 18/1-2, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 123.

⁷²³ Ahmed Esad, "Ahmed Zühdü", s. 5280.

⁷²⁴ Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 122; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 437; Çetin, "Yabancı Okullar", s. 191; Ahmed Esad, "Ahmed Zühdü", s. 5280.

⁷²⁵ Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 122; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 437; Çetin, "Yabancı Okullar", s. 191. Mehmed Zeki Pakalın'ın eserlerinde bu konuda farklı bilgiler vardır. *Sicill-i Osmani Zeyli*'nde Zühdü Paşa'nın yazmaya başladığı lügatin Türkçe, Farsça, Arapça üzerine olduğu ve A ile E harflerinin bir kısmının yazıldığı belirtilmektedir.

⁷²⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1290, s. 46.

Ahmed Zühdü Paşa'nın Maliye Nezareti dönemindeki en önemli hadise, daha sonra Muharrem Kararnamesiyle Düyûn-ı Umûmiye İdaresini doğuran Rüsüm-u Sitte İdaresinin kurulmasıdır⁷²⁰.

Ahmed Zühdü'nün rabia ile başlayan rütbesi, bâlâlîğa kadar yükseldi⁷²¹. Görev süresi içinde üçüncü rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı, Murassa Osmani Nişanı, Gümüş ve Altın İmtiyaz Madalyaları, Altın Liyakat, Yunan Madalyası ve Tesisat-ı Askeriye İaneleri Madalyaları ile taltif edildi⁷²².

Ayağından ameliyat olan ve bu esnada çok kan kaybeden Ahmed Zühdü Paşa, bünyesi zayıf düştüğü için zatürre oldu ve birkaç gün sonra⁷²³, 12 Nisan 1902 tarihinde vefat ederek Kızıltoprak'ta yaptırdığı caminin bahçesine defnedildi⁷²⁴.

Ahmed Zühdü Paşa'nın fıkıh meseleleri hakkında üç ciltlik *Mecmua-i Zühdiye* adlı bir eseri vardır. Ayrıca Türkçe bir lügat yazmaya başlamış fakat yalnız A harfinin bir kısmını yazabilmiş, lügati tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir⁷²⁵.

Divan-ı Muhasebat Reisi Ahmed Zühdü Paşa'nın II. Riyaseti Döneminde 1873 Yılında Genel Kurul Üyeleri⁷²⁶:

Reis: Zühdü Efendi			
Aza: Mehmed Faik Bey	Aza: Osman Efendi	Aza: Esad Efendi	Aza: Aziz Efendi
Aza: Hakkı Bey	Aza: Cemal Bey	Başkâtip: Hilmi Efendi	Muhasebe Mümeyyizi: Eşref Efendi
Başkâtip Muavini: Raif Efendi			



Yusuf Ziya Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 1 Kasım 1871

Görevden Ayrılma Tarihi: 26 Kasım 1871

Gümrükçü Mehmed Akif Efendi'nin oğlu olan Yusuf Ziya Paşa, 1826'da İstanbul'da doğdu. Sıbyan mektebinde okudu. Özel hocalardan matematik ve fen bilimleri dersleri aldı. Ayrıca çok iyi olmamakla beraber Fransızca öğrendi⁷²⁷.

1842'de henüz on yedi yaşındayken Masârifât Hazinesi Muhasebesine giren Yusuf Ziya, 1852 Rusya Muharebesi'nde, seferi bir süvari miralayı tayinatı ile Batum Ordu-yu Hümayunu Muhasebe⁷²⁸ Mümeyyizliği'ne memur olundu ve dokuz-on ay kadar bu görevde kaldı. Muharebeden sonra eski görevine dönerek 1863'e kadar memuriyetine devam etti. 1863'te Bab-ı Seraskeri Ruznamçecisi Mümeyyiz-i Evvelliği'ne ve 1864'te de Ruznamçeciliğe terfi ettirildi. 1867'de ise Evkaf-ı Hümayun Muhasebeciliği'ne, 1868'de da Nizamiye Muhasebeciliği'ne memur edildi⁷²⁹. 1870'te Serasker Müsteşarlığı'na getirilen Yusuf Ziya, daha sonra 1 Kasım 1871'de Divan-ı Muhasebat Riyasetine ilaveten Maliye Müsteşarlığı'na nakledildi. 26 Kasım 1871'de Divan-ı Muhasebat Reisliği'nden ayrılarak Maliye Nazırı oldu ve 28 Şubat 1872'de Rüsumat Emanetine tayin edildi. 8 Mayıs 1873'te Şura-yı Devlet Azalığı'na, Nafia Meclisi Riyasetine, ardından Ağustos 1873'te Orman ve Meâdin Nezaretine nakledildi⁷³⁰. 4 Mart 1874'te Maliye Nezaretine⁷³¹ geri dönerek, vezirlik ve müşirlik rütbesine nail oldu. 8 Nisan

* Resim: *Sayıştay Albümü*, s.362.

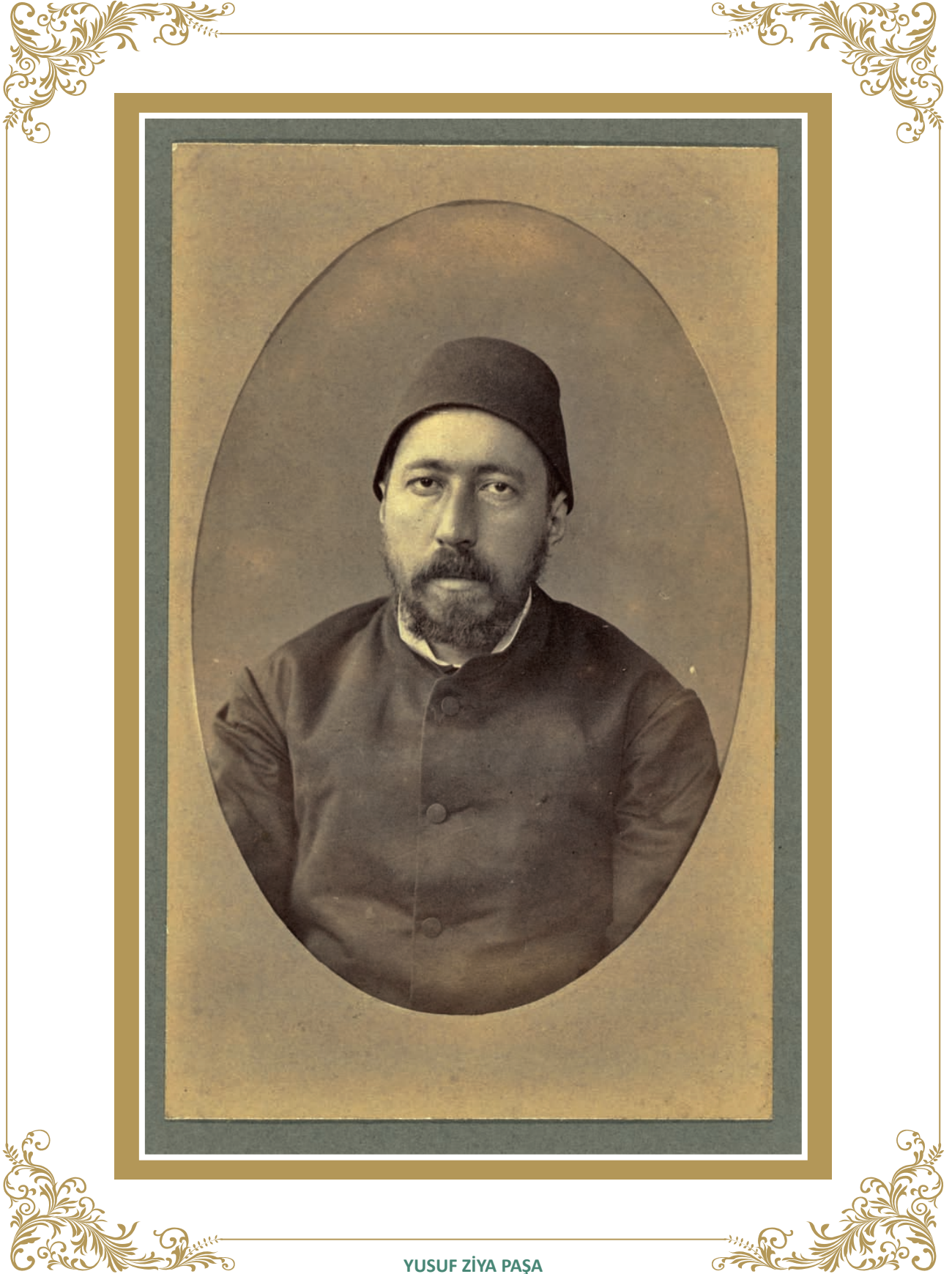
⁷²⁷ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 2/264, Tarihsiz; Ahmed Esad, "Yusuf Ziya Paşa Merhum", *Gümrük Rehberi*, Nu. 533, Haziran 1947, s. 5223; Mehmed Zeki Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, II, Ankara 1939, s. 204; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 366; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya Paşa", *Muallimler Mecmuası*, Sene 3, S. 24, İstanbul, Ağustos 1924, s. 900; Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Maarif Nazırı Yusuf Ziya Paşa 1823-1881", *Ülkücü Öğretmen*, VII, S. 95, İstanbul (Nisan 1967), s. 17-19. Yusuf Ziya Paşa ile ilgili tarihlere, diğer kaynaklarda verilen bazı tarihlere çelişkiler olması nedeniyle, Başbakanlık Osmanlı Arşivi sicil kayıtları esas alınmıştır.

⁷²⁸ Süreyya, *Osmani*, V, s. 1701; Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5223; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 901.

⁷²⁹ Süreyya, *Osmani*, V, s. 1701; BOA, *DH.SAİD*, Nu. 2/264, Tarihsiz; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 204-205; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 366; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 901, 903.

⁷³⁰ Süreyya, *Osmani*, V, s. 1701; BOA, *DH.SAİD*, Nu. 2/264, Tarihsiz; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 205; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 366; Süreyya, *Osmani*, V, s. 1701; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 903-904.

⁷³¹ Yusuf Ziya Paşa'nın ikinci Maliye Nazırlığı döneminde gerçekleşen önemli teşebbüslerden biri Osmanlı Bankası ile imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşma ile Osmanlı Bankası devlet bankasına dönüştürülmüştür. Bk. Pakalın, *Teşkilatı*, s. 386.



YUSUF ZİYA PAŞA
(Library of Congress)



YUSUF ZİYA PAŞA

(Gümrük Rehberi, S. 533, Kapak Sayfası)

1876'da Defter-i Hakani Nezaretine ve 17 Ekim 1876'da Maarif Nezaretine daha sonra da 1 Şubat 1877'de üçüncü kez Maliye Nezaretine tayin edildi. 9 Ocak 1878'de Trabzon Valiliğine⁷³² getirildi. 1879'da bu görevinden istifa etmesi üzerine Erzurum ve Van Cihetleri Birinci Komiserliğine⁷³³ tayin edildi. Kasım 1881'de yeniden Trabzon Valiliğine atandı⁷³⁴.

Yusuf Ziya'nın saniye ile başlayan rütbesi bâlâyâ kadar yükseldi. Hizmeti süresince kendisine birinci rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Osmanî Nişanı ve Avusturya Devleti tarafından birinci rütbe Fransuva Josef Nişanı verildi⁷³⁵.

Yusuf Ziya Paşa, 30 Kasım 1882'de vefat etti⁷³⁶. Darüşşafaka Mektebine olan muhabbeti nedeniyle mektebin bahçesine gömülmek istemiş fakat bu mümkün olamamıştır. Trabzon'da⁷³⁷ Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Sultan'ın yaptırdığı Hatûniye Camisi avlusunda, Gülbahar Sultan Türbesi'nin karşısına defnedildi⁷³⁸.

Ziya Paşa'nın ölümünden 83 yıl sonra Darüşşafaka İdare Heyeti, emekli Tarih Öğretmeni Ömer Akbulut ve Emekli Albay Şefik Uçaner'i Ziya Paşa'nın kabrini bulmak üzere Trabzon'a gönderdi. 27 Eylül 1965 günü Ziya Paşa'nın kabriyle mezar taşları, onun vasiyeti yerine getirilmek üzere İstanbul'a getirildi⁷³⁹.

⁷³² Maliye Nazırı iken Yusuf Ziya Paşa'yı çekemeyenler tarafından, Sultan Hamit'e, Yusuf Ziya'nın Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi ile ilgisi olduğu yönünde bir jurnal verilerek Trabzon'a sürülmesine ve gurbet elde hastalanarak ölmesine neden oldukları söylenmektedir. Bk. Ali Kâmi Akyüz, "Pestalozzi ve Yusuf Ziya Paşa", *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası*, I, S. 1, (15 Nisan 1936), s. 5; Dağlıoğlu, "Yusuf Ziya", s. 18; Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5224.

⁷³³ Bu görev *Sicill-i Osmanî*'de "Haleb ve Diyarbekir Komiseri" olarak geçmektedir. Bk. Süreyya, *Osmani*, V, s. 1701.

⁷³⁴ Süreyya, *Osmani*, V, s. 1701; BOA, *DH.SAİD*, Nu. 2/264, Tarihsiz; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 205-206; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 366-367; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 904.

⁷³⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 2/264, Tarihsiz; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 901-904.

⁷³⁶ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 2/264, Tarihsiz; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 905.

⁷³⁷ Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5224; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 905.

⁷³⁸ Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 206; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 367; Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5224.

⁷³⁹ Şükrü Köse, "Eski Umum Müdürlerimizden Yusuf Ziya Paşa", *Orman ve Av*, Yıl 27, XXXVII, S. 12, Ankara (Aralık 1965), s. 14.

⁷⁴⁰ Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5224-5225; Akyüz, "Pestalozzi", s. 5; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 207-208; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 368-169; Mehmed İzzet, "Yusuf Ziya", s. 901-902; Dağlıoğlu, "Yusuf Ziya", s. 18; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul 2002, s. 149.

⁷⁴¹ Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5224; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 209; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 370.

⁷⁴² Ahmed Esad, "Ziya Paşa", s. 5224.

⁷⁴³ Yusuf Ziya Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyasetinde bulunduğu döneme ait Divan Genel Kurulu üye listesi, Osmanlı Devlet Salnamelerinde mevcut olmadığından, aza isimleri Ahmet Akgündüz'ün eserinden alınmıştır. Bk. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Ankara 1997, s. 236.

Yusuf Ziya Paşa, Bab-ı Seraskeri Ruznamçecisi olduğu dönemde Darüşşafakanın kuruluşunda etkili olan isimlerden biridir. Ziya Paşa, aldığı maaşın büyük bir kısmını Darüşşafakaya harcadığı gibi, kurumun inşaatı esnasında işlerin takibi ve düzenlenmesi hususunda oldukça fazla mesai ve enerji harcadı⁷⁴⁰.

Yusuf Ziya Paşa'ya ait *Telhis-i Hisab* adlı eser bir dönem askerî mekteplerde okutuldu. Bunun dışında isimlerini tespit edemediğimiz hendese ve cebire dair iki eseri daha vardır⁷⁴¹.

Yusuf Ziya Paşa, hiç evlenmedi. Kanaatkâr, tutumlu ve namuslu olarak anılan Ziya Paşa, aynı zamanda zarafeti ve nüktedanlığı ile tam bir İstanbul beyefendisidir. Dost meclislerinde düzenlenen orta oyunlarına hep en komik karakter olan 'Kavuklu' rolüyle çıktı⁷⁴².

Divan-ı Muhasebat Reisi Yusuf Ziya Paşa'nın 1 Kasım 1871 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁴³:





Abdullah Galib Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 3 Aralık 1871
Görevden Ayrılma Tarihi: 26 Ocak 1872

Ketencizade Hacı Mehmed Sadık Efendi'nin oğlu olan Abdullah Galib, 5 Mart 1829'da İstanbul'da doğdu⁷⁴⁴. Sıbyan mektebinden sonra özel hocalardan Arapça, Farsça, matematik, fen bilimleri, coğrafya ve biraz da Fransızca tahsil etti⁷⁴⁵.

Abdullah Galib, Mart 1841'de henüz 12 yaşındayken Maliye Hazinesi Vâridât Muhasebesi Rumeli Odasına girdi. Buradaki görevine ilave olarak Aralık 1852'de Gümüşhane Sancağı Mal Kâtipliği'ne memur edildi. Ocak 1854'te ikinci vazifesinden istifa ederek Odadaki görevine devam etti. Temmuz 1855'te kaymakam olarak Kırım Ordusu Muhasebe Mümeyyizliği'ne tayin edildi. Mayıs 1856'da Odadaki görevine geri döndü. Şubat 1861'de Maliye Hazinesi Vâridât Muhasebesi Rumeli Odasına üçüncü mümeyyiz olarak giren Abdullah Galib Mart 1864'te Bank Kalemine müdür oldu. Aralık 1864'te Esham-ı Umûmiye Türkçe Muhasebeciliği'ne girdi fakat bir süre sonra memuriyetin kaldırılmasıyla bu görevden ayrıldı. Ağustos 1865'te Rüşumat Meclisi Azalığı'na girdi. Eylül 1866'da Rüşumat Emaneti Muhasebeciliği'ne aktarılan Abdullah Galib, 31 Ekim 1871'de Serasker Müsteşarlığı'na tayin edildi. 3 Aralık 1871'de Divan-ı Muhasebat Riyaseti ilavesiyle Maliye Nezareti Müsteşarlığı'na tayin edildi. 26

⁷⁴⁴ Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 362.

⁷⁴⁴ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 22/77, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 386; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 224; Pakalın, *Zeyli*, VII, s. 3; *Gümrük Rehberi*, "Abdullah Galib Paşa", Nu. 532, Mayıs 1947, s. 5207; Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, İstanbul 1996, s. 144; Necip Aksop, "Bursaya Gelen Valiler: Abdullah Galip Paşa VII", *Uludağ*, S. 42-43, Bursa (1941-42), s. 27.

⁷⁴⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 22/77, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 386; Pakalın, *Zeyli*, VII, s. 3; *Gümrük Rehberi*, "Abdullah Galib", s. 5207; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 144; Aksop, "Abdullah Galip", s. 27.

⁷⁴⁶ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 22/77, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 386-387; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 224-225; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 144-145.

⁷⁴⁷ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 22/77, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, VII, s. 4-5; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 145-146; Fazlı Necib, "Galib Paşa", *Türk Hayatı*, S. 7, İstanbul (1 Mayıs 1925), s. 6.

⁷⁴⁸ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 22/77, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 389-390; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 228-229; Pakalın, *Zeyli*, VII, s. 5; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 145-146.

⁷⁴⁹ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 22/77, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 386-390; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 224-225, 228-229; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 144-146; Pakalın, *Zeyli*, VII, s. 4-5.

⁷⁵⁰ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 390-391; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 230-231; *Gümrük Rehberi*, "Abdullah Galib", s. 5208-5209; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 146.

⁷⁵¹ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 389; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 229; Pakalın, *Zeyli*, VII, s. 5; *Gümrük Rehberi*, "Abdullah Galib", s. 5209; Ergin, *Şehreminleri*, 1996, s. 146; Aksop, "Abdullah Galip", s. 27.

Ocak 1872'de Rüşumat Emanetine, 27 Şubat 1872'de ise Maliye Nezaretine nakledildi. Mayıs 1872'de Trabzon Valiliğine nakledilen Abdullah Galib, Eylül 1872'de bu görevinden ayrıldı. 11 Nisan 1873'te Hüdavendigâr Valiliği'ne, 27 Haziran 1873'te Defter-i Hakani Nezareti'ne ve 2 Temmuz 1874'te üçüncü kez Rüşumat Emaneti'ne atandı. 16 Kasım 1875'te tekrar Hüdavendigâr Valiliğine, 22 Aralık 1875'te Defter-i Hakani Nezaretine ve 12 Nisan 1876'da da vezirlik rütbesiyle Maliye Nezaretine tayin edildi. Ancak 29 Ocak 1877'de bu görevinden azledildi⁷⁴⁶. 5 Şubat 1877'de İstanbul Şehreminliği'ne getirildi. 26 Kasım 1878'de üçüncü kez Hüdavendigâr Valiliği görevine getirildi. 17 Şubat 1879'da Dersim havalisinin birinci komiserliği verildiyse de istifası üzerine, 25 Mart 1879'da Halep Valiliği ile görevlendirildi fakat iklim şartlarına uyum sağlayamadığından 26 Eylül 1879'da Kastamonu Valiliğine tayin edildi. 3 Kasım 1881'de Nafia Komisyonu Azası, 10 Ocak 1882'de Selanik Valisi oldu⁷⁴⁷. 2 Mart 1885'te Cezayir Bahr-i Sefid Valiliğine, 19 Şubat 1886'da İntihab-ı Memurin Komisyonu Reislığı'ne, 22 Ağustos 1886'da ikinci kez Selanik Valiliğine atandı. 4 Eylül 1891'de Evkaf-ı Hümayun Nezaretine nakledilen Abdullah Galib, son olarak 21 Eylül 1904'te Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi Azalığı'na tayin edildi⁷⁴⁸.

Abdullah Galib'in salise ile başlayan rütbesi bâlâya kadar yükseldi. Memuriyeti boyunca kendisine beşinci rütbe Mecidi Nişanı, dördüncü rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Osmanî Nişanı, Murassa Osmanî Nişanı, Murassa Mecidi Nişanı, İmtiyaz Nişanınının Altın ve Gümüş Madalyaları verildi. Ayrıca Selanik Valiliği esnasında Papa tarafından Ayanof, Yunan Hükümeti tarafından Süver, Romanya Kralı tarafından Korön dö Romani Nişanlarının birinci rütbeleri verildi. Ayrıca Sırp Hükümeti'nin Takova Nişanı ve Almanya tarafından birinci rütbe Aigle Rouge Nişanı verildi⁷⁴⁹.

Nazik, iyi niyetli, dürüst ve çalışkan olarak nitelenen Abdullah Galib Paşa, Selanik Valiliği yaptığı dönemde Selanik'te bulunan Müslüman, Hıristiyan, yerli, yabancı herkesin sevgisini ve saygısını kazandı⁷⁵⁰.

12 Ocak 1905 tarihinde vefat eden Galib Paşa, Sultan II. Mahmud Türbesi'ne defnedildi⁷⁵¹.

**Divan-ı Muhasebat Reisi Abdullah Galib Paşa'nın 3 Aralık 1871 Tarihinde
Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁵²:**

⁷⁵² Abdullah Galip Paşa'nın Divan-ı Muhasebat Riyaseti'nde bulunduğu döneme ait Divan Genel Kurulu üye listesi, Osmanlı Devlet Salnameleri'nde mevcut olmadığından, aza isimleri Ahmet Akgündüz'ün eserinden alınmıştır. Bk. Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 238.

Reis: Abdullah Galib Paşa				
Aza: Hacı Hasan Bey	Aza: Mehmed Bey	Aza: Hacı Tahsin Efendi	Aza: Emin Efendi	Aza: Arif Efendi
Aza: Mesrur Efendi	Aza: Esad Efendi	Aza: Aziz Efendi	Aza: Sami Efendi	
	Aza: Latif Efendi		Katibi Evvel: Mazhar Bey	
Başkâtip Muavini: Raif Efendi				





Mehmed Emin Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 26 Ocak 1872

Görevden Ayrılma Tarihi: 19 Mayıs 1872

Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 363.

⁷⁵³ Süreyya, *Osmani*, II, s. 476; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 286; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 408. Mehmed Emin Paşa'nın doğum tarihi, doğum yeri ve ailesi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁷⁵⁴ Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 286; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 408.

⁷⁵⁵ Aynı yer.

⁷⁵⁶ Süreyya, *Osmani*, II, s. 476-477; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 286; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 408-409. Mehmed Emin Paşa ile ilgili verilen tarihlerde, daha kapsamlı olması bakımından *Sicill-i Osmani* esas alınmıştır.

⁷⁵⁷ Süreyya, *Osmani*, II, s. 477; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 409.

⁷⁵⁸ Süreyya, *Osmani*, II, s. 477; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 286; Pakalın, *Teşkilatı*, III s. 409.

⁷⁵⁹ Süreyya, *Osmani*, II, s. 477; Mehmed Zeki Pakalın, azil tarihini Mayıs 1875 olarak vermektedir. Bk. Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 287; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 409.

⁷⁶⁰ Süreyya, *Osmani*, II, s. 477; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 287; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 409.

⁷⁶¹ Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 287; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 409.

Kartallı⁷⁵³ olan Mehmed Emin Paşa, okuyup yazacak kadar eğitim aldıktan sonra genç yaşta maliyeye girdi. Çalışkanlığı sayesinde zamanla yükselerek Vâridât Muhasebecisi oldu⁷⁵⁴.

Bir süre sonra Selanik Defterdarı olan Mehmed Emin, Haziran 1868'de Bahriye Muhasebeciliği ile yeniden İstanbul'a çağırıldı ve Kasım 1871'de Mâsârifat Muhasebecisi olarak tayin edildi. Ocak 1872'de Divan-ı Muhasebat Reisliği⁷⁵⁵ ilavesiyle Maliye Müsteşarı olan Mehmed Emin'e Mart 1872'de ikinci rütbe Mecidi Nişanı verildi. 19 Mayıs 1872'de bâlâ rütbesiyle Maliye Nazırlığı'na getirilerek Mayıs 1873'te vezirlik rütbesi verildi⁷⁵⁶.

11 Ağustos 1873'te Maliye Nazırlığı'ndan ayrılarak İzmir Valisi oldu. Ancak bu görevi uzun sürmedi. Ağustos 1873'te bu görevinden ayrılarak bir süre açıkta kaldı⁷⁵⁷. Nisan 1874'te Kastamonu, bir ay sonra da Canik Mutasarrıfı oldu. Bir süre sonra da bu görevinden ayrıldı⁷⁵⁸. Kasım 1875'te İcraat Komisyonu Reisi olan Mehmet Emin, Nisan 1876'da bu görevinden azledildi⁷⁵⁹. 26 Haziran 1876'da Halep Valisi oldu. Ocak 1877'de valilikten azledildi⁷⁶⁰ ve daha sonra Muhacirin Komisyonu Reisi oldu⁷⁶¹.



MEHMED EMİN PAŞA

(*Tanzimat Maliye Nazırları*, II, s. 240)

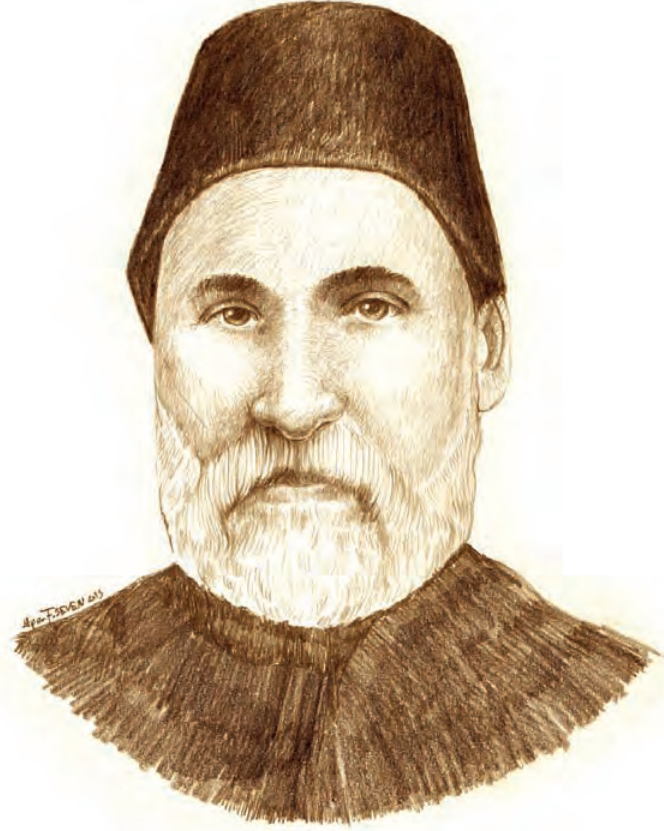
27 Mart 1879'da vefat eden Mehmed Emin Paşa, Eyüp'teki Bostan İskelesi Mezarlığı'na defnedildi⁷⁶².

⁷⁶² Süreyya, *Osmani*, II, s. 477; Pakalın, *Tanzimat*, II, s. 287; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 409.

⁷⁶³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersadet 1289, s. 52.

Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmed Emin Paşa'nın 1872 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁶³:

Reis: Emin Efendi				
Reis-i Sani: Emin Efendi	Aza: Mehmed Faik Bey	Aza: Osman Efendi	Aza: Cemil Bey	Aza: Sururi Bey
Aza: Salih Rifat Efendi	Aza: Halit Bey	Aza: Aziz Efendi	Aza: Esad Efendi	
Başkâtip Muavini: Ali Bey		Mümeyyiz: Eşref Efendi		
Başkâtip Muavini: Ali Bey				



İbrahim Edib Efendi

Göreve Başlama Tarihi: 29 Haziran 1873

Görevden Ayrılma Tarihi: Kasım 1875

İbrahim Edib Efendi, maliye memurlarından Hacı İshak Nurettin Efendi'nin oğludur. 1832'de İstanbul'da doğdu⁷⁶⁴. İlk tahsilini Kal'a-i Sultaniye mahalle mektebinde yapan İbrahim Edib daha sonra Selanik ve Serez'de özel hocalardan felsefe, fıkıh, Farsça, matematik, coğrafya ve tarih dersleri aldı⁷⁶⁵.

16 yaşında⁷⁶⁶ maliyeye giren İbrahim Edib, ordu hesaplarını tetkik etmek üzere Erzurum'a, daha sonra da Sevkiyat Memurluğu ile Tuna bölgesine gönderildi. Sonra sırasıyla Vidin Eyaleti Muhasebeciliği'ne, Tuna Vilayeti Defterdar Muavinliği'ne ve ardından Temmuz 1867'de⁷⁶⁷ Tuna Vilayeti Defterdarlığı'na tayin edildi⁷⁶⁸. Yemen'in yeniden Osmanlı idaresine alınması üzerine, mülkiye ve maliye işlerini düzenlemek ve gerektiğinde askerlik işlerinde müşavirlik yapmak üzere 1871'de Fevkalade Defterdarlıkla Yemen'e gönderildi ve bir yıl sonra İstanbul'a döndü⁷⁶⁹. İbrahim Edib, Ekim 1872'de Maliye Müsteşarı, 1873'te Şura-yı Devlet Azası oldu. Daha sonra Bulgaristan ihtilalini yerinde tetkik etmek üzere Bulgaristan'a gönderildi. 1873'te Divan-ı Muhasibat Reisi olan İbrahim Edib, Kasım 1875'te bu görevden ayrılarak Defter-i Hakani Nazırı ve 1876'da da Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi Reisi⁷⁷⁰ oldu⁷⁷¹. 1879'da bâlâ rütbesiyle Maliye Nazırı olduysa da birkaç ay sonra kendi isteği üzerine Rüşumat Emanetine nakledildi⁷⁷². Torunundan rivayet edildiğine göre İbrahim Edib Efendi, Nezaretten

* Resim: Sayıştay Albümü, s. 363.

⁷⁶⁴ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 446; Süreyya, *Osmani*, II, s. 444; Ahmed Esad, "İbrahim Edib Efendi Merhum", *Gümrük Rehberi*, Nu. 542, Mart 1948, s. 5409.

⁷⁶⁵ Ahmed Esad, "İbrahim Edib", s. 5410.

⁷⁶⁶ Ahmed Esad, "İbrahim Edib", s. 5410; *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 3251, 12 Nisan 1889, s. 2.

⁷⁶⁷ Süreyya, *Osmani*, II, s. 444; Ahmed Esad, "İbrahim Edib", s. 5411.

⁷⁶⁸ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 446-447; *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 3251, 12 Nisan 1889, s. 2.

⁷⁶⁹ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 447; Ahmed Esad, "İbrahim Edib", s. 5412.

⁷⁷⁰ *Tercüman-ı Hakikat*'te bu vazife Reis-i Sanilik olarak geçmektedir. Ayrıca Şura-yı Devlet Maliye Dairesi Riyaset-i Saniyesi olarak görev yaptığı da belirtilmektedir. Bk. *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 3251, 12 Nisan 1889, s. 2.

⁷⁷¹ Ahmed Esad, "İbrahim Edib", s. 5412.

⁷⁷² Ahmed Esad, "İbrahim Edib", s. 5412; Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 447; Süreyya, *Osmani*, II, s. 444.



İBRAHİM EDİB EFENDİ
(Gümrük Rehberi, S. 542,
Kapak Sayfası)

ayrıldıktan sonra böyle sıkıntılı bir işten kurtulduğu için daha önce nezreylediği yere kurban göndererek adağını yerine getirmiş ve şükretmiştir⁷⁷³. Kasım 1882’de ikinci kez Maliye Nazırlığı’na tayin edildi fakat yeniden affını rica etmesi üzerine Rüşumat Emanetinde kaldı⁷⁷⁴.

11 Nisan 1889’da vefat eden İbrahim Edib Efendi, Sultan II. Mahmud Türbesi’ne defnedildi⁷⁷⁵.

Düzenli, iffetli, gayretli⁷⁷⁶, ağırbaşlı ve vakur bir insan olduğu belirtilen İbrahim Edib’in yolsuzluk olarak gördüğü işleri düzeltmek için elinden geleni yaptığı, hatta nezareti zamanında Rumeli Şimendiferleri işinde Baron Hırş tarafından kendisine rüşvet teklif edildiği fakat İbrahim Edib’in bunu kabul etmediği rivayet edilmektedir⁷⁷⁷.

⁷⁷³ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 447.

⁷⁷⁴ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 447-448; Süreyya, *Osmani*, II, s. 444. *Tercüman-ı Hakikat*’te Rüşumat Emaneti’ne ek olarak Bank-ı Osmani Nezareti görevini yaptığı kaydolunmuştur. Bk. *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 3251, 12 Nisan 1889, s. 2; Ahmed Esad, “İbrahim Edib”, s. 5413.

⁷⁷⁵ Süreyya, *Osmani*, II, s. 444. Ahmed Esad İbrahim Edib Efendi’nin vefat tarihini 9 Nisan 1889 olarak vermektedir. Bk. Ahmed Esad, “İbrahim Edib”, s. 5413.

⁷⁷⁶ Süreyya, *Osmani*, II, s. 444.

⁷⁷⁷ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 448.

⁷⁷⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersad-ı adet 1291, s. 46.

Divan-ı Muhasebat Reisi İbrahim Edib Efendi’nin 1874 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁷⁸:

Reis: Edib Efendi				
Aza: Mehmed Faik Bey	Aza: Osman Efendi	Aza: Asım Paşa	Aza: Mustafa Efendi	Aza: Aziz Efendi
Aza: Esad Efendi	Aza: Cemal Bey	Başkâtip: Hilmi Efendi	Muhasebe Mümeyyizi: Eşref Efendi	
Başkâtip Muavini: Raif Efendi				



Rıza Mehmed Bey

Göreve Başlama Tarihi: Kasım 1875
Görevden Ayrılma Tarihi: Tespit edilemedi.

Rıza Mehmed Bey, Kapıcıbaşı İsmail Ağa'nın oğludur. Bergos'ta doğdu⁷⁷⁹. Mekteb-i Maarif-i Adliye'yi bitirdi⁷⁸⁰.

Rıza Mehmed 1831'de Maliye Mektubi Odasına girdi. Daha sonra terfi ederek Meclis-i Muhasebe Kâtibi oldu. On yıl Maliye Kâtipliği yaptı. Bir dönem Posta Müdürlüğü ve Marûzat-ı Maliye Müdürlüğü de yapan Rıza Mehmed, Ocak 1862'de tekrar Maliye Kâtibi olarak tayin edildi. Kasım 1875'te Divan-ı Muhasebat Reisi oldu. Daha sonra azledilerek Maliye Nazırlığı'na getirildi⁷⁸¹.

Rıza Mehmed 1884'te vefat etti⁷⁸².

⁷⁷⁹ Resim: Sayıştay Üyesi Alper Alpay'ın Koleksiyonundan.

⁷⁷⁹ Rıza Mehmed Bey'in doğum tarihi tespit edilememiştir.

⁷⁸⁰ Süreyya, *Osmani*, V, s. 1390.

⁷⁸¹ Aynı yer.

⁷⁸² Aynı yer.

**Divan-ı Muhasebat Reisi Rıza Mehmed Bey'in 1876 Yılında Riyasetinde
Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁸³:**

⁷⁸³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersa-
adet 1293, s. 51.

Reis: Rıza Bey			
Aza: Mehmed Faik Bey	Aza: Osman Efendi	Aza: Asım Paşa	Aza: Esad Efendi
Aza: Aziz Efendi	Aza: Cemal Bey	Aza: Ata Efendi	Başkâtip: Tevfik Efendi
Muhasebe Mümeyyizi: Eşref Efendi		Başkâtip: Hilmi Efendi	
Başkâtip Muavini: Raif Efendi			





Çamiç Ohannes Efendi⁷⁸⁴

1. Göreve Başlama/Görevden Ayrılma Tarihleri: 5 Şubat 1877/Kasım 1878
2. Göreve Başlama/Görevden Ayrılma Tarihleri: 8 Kasım 1879/29 Ekim 1884

Doğu dillerini ve Türkçe kitabeti iyi öğrenen Ohannes Efendi, padişahın dikkatini çekerek 1866'da Bank-ı Osmani Muhasebecisi ve 1867'de de ula rütbesiyle Maliye Muhasebat Müfettişi oldu. 1869'da Esham-ı Umûmiye Emini, 1875'te İcraat Meclisi Azası ve Temmuz 1876'da Şura-yı Devlet Azası oldu⁷⁸⁵. Ayrıca Ohannes Efendi, 8 Ekim 1876 tarihinde Anayasa taslağı hazırlamak üzere oluşturulan Kanûn-ı Esâsi Komisyonunun, seçim kanunu yapmakla görevli olan alt komisyonunda görev yaptı⁷⁸⁶.

Ohannes Efendi, 5 Şubat 1877'de Ticaret Nazırı ve buna ilaveten Divan-ı Muhasebat Reisi⁷⁸⁷ oldu. Kasım 1878'de Divan-ı Muhasebat Reisliği'nden ayrıldı. Mayıs 1877'de Ticaret Nezaretine ilaveten Nafia Nazırı Vekili olan Ohannes Efendi, Temmuz 1877'de vekâlet görevinden azledildi. Kasım 1878'de Nafia Nazırlığı ve 15 gün sonra da Islahat-ı Maliye Komisyonu Reisliği'ne getirildi⁷⁸⁸. 8 Kasım 1879'da tekrar Divan-ı Muhasebat Reisi⁷⁸⁹ oldu. Divan-ı Muhasebatın ilk gayrimüslim reisi olan Ohannes Efendi, aynı zamanda ikinci kez kurulan Divan-ı Muhasebatın da ilk başkanı oldu⁷⁹⁰. 1 Ocak 1881 tarihinde hükümetin bazı malî sorunların çözümü için yabancı delegelerle yapılacak müzakereler için kurduğu komisyona Server Paşa ve Münir Bey'in yanında bilgisinden faydalanılmak üzere Ohannes Efendi de dâhil edildi⁷⁹¹.

Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 364.

⁷⁸⁴ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-i Hakikat*, İstanbul 1983, s. 548; Rahip G. Çarkçıyan, *Türk Devlet Hizmetinde Ermeniler*, İstanbul 2006, s. 138; Abdurrahman Şeref, "Vefayat: İsmail Zühdü Bey", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüz: 14, İstanbul (1 Haziran 1328), s. 863. Zabıt Ceridesi ve yukarıda adı geçen eserlerde Ohannes Efendi adı önünde "Çamiç" ifadesi de yer almaktadır. Bunun yanında Mehmed Süreyya'nın, *Sicill-i Osmani* isimli eserinde Ohannes Efendi'nin lakabı "Çamik" şeklinde yazılıdır. Bk. Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1820.

⁷⁸⁵ Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1820.

⁷⁸⁶ Selda Kaya Kılıç, "1876 Anayasası'nın Bilinmeyen İki Tasarısı", *A.Ü.Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 4, Ankara 1993, s. 569-570.

⁷⁸⁷ Ohannes Efendi'nin bu ilk Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne başlaması ve ayrılması hakkında yalnızca Ahmet Akgündüz'ün eserinde bilgi vardır. Bk. Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 246.

⁷⁸⁸ Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1820; Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-i Hakikat*, s. 548. *Mir'at-i Hakikat*'te yalnızca Ticaret ve Nafia Nezareti ile ilgili bilgi vardır.

⁷⁸⁹ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1; Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 246; Çarkçıyan, *Ermeniler*, s. 138. Mehmed Süreyya bu görev için Hicri 1287 (1880) tarihini vermektedir. Krş. Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1820.

⁷⁹⁰ Salih Kış, "Osmanlı Malî Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ve Sanileri (1862-1908)", *Tarihin Peşinde*, S. 6, 2011, s. 285.

⁷⁹¹ Çarkçıyan, *Ermeniler*, s. 138.

29 Ekim 1884 tarihinde vefat eden Ohannes Efendi'nin naaşı ertesi gün Beyoğlu'ndaki Ermeni Katolik Kilisesine götürülmüş ve ardından Feriköy'deki aile mezarlığına defnedilmiştir⁷⁹².

⁷⁹² *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 1912, 31 Ekim 1884, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat*, Nu. 1913, 1 Kasım 1884, s. 1. Ohannes Efendi'nin vefat tarihi *Sicill-i Osmanî*'de 1300 (1883) olarak geçmektedir. Krş. Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1820.

⁷⁹³ SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1.

Divan-ı Muhasebat Reisi Ohannes Efendi'nin 10 Kasım 1879 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁹³:





Hacı Halil Akif Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 30 Ekim 1884
Görevden Ayrılma Tarihi: 17 Ağustos 1888

Manisalı Hacı İsmail Ağa'nın oğlu olan ve 1832 yılında Manisa'da doğan Hacı Halil Akif, eğitimini medresede tamamladı⁷⁹⁴.

Halil Akif, 1857'de Maliye Mektubi Kalemine girdi. 1867'de Ankara Defterdarlığı'na ve ardından Edirne Merkez Mutasarrıflığı'na getirildi. 1870'te Adana, 1873'te Trablusgarp, 1875'te Erzurum, 1876'da Trabzon, 1877'de Erzurum Defterdarlığı'na tayin edildi. Bir süre sonra memuriyetine ilaveten Erzurum Vali vekilliği verildi. 1878'de Divan-ı Muhasebat Azalığı ve Adana Vali vekâletine memur edilen Halil Akif, Mayıs 1882'de Divan-ı Muhasebat Azalığı devam etmekle birlikte Ankara Valiliğine tayin edildi fakat çok geçmeden valilik görevinden ayrıldı. 30 Ekim 1884'te Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne⁷⁹⁵ tayin edilen Halil Akif, 17 Ağustos 1888'de bu görevden ayrılarak Maliye Müsteşarlığı'na ve yine aynı yıl Şura-yı Devlet Azalığına getirildi. 1889'da Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi Reisliği'ne⁷⁹⁶, 1893'te ilave memuriyet olarak Harem-i Hümayun Masraf Nezaretine, 1894'te yine ilave memuriyet olarak Zekiye Sultan Kethüdalığı'na getirildi. 1896'da Memurin-i Mülkiye Komisyonu Azalığı'na, 1897'de Tanzimat Dairesi Reisliği'ne, 1904'te Maliye Komisyonu Azalığı'na tayin edildi. Bu

⁷⁹⁴ Resim: *Nevsal-i Osmani*, Yıl 2, s. 193.

⁷⁹⁴ Ekrem Reşad-Osman Ferid, *Nevsal-i Osmani*, Yıl 2, İstanbul 1326, s. 193.

⁷⁹⁵ BOA, *İ.DH*, Nu. 73910, 30 Ekim 1884.

⁷⁹⁶ Bu vazife *Sicill-i Osmani*'de "Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi İkinci Reisliği" olarak geçmektedir. Bk. Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1805.

sırada Düyûn-ı Muvahhide Tahvilatının tabına nezaret için Paris'e gönderildi. 1906'da Techizat-ı Askeriye Nezaretine, 1908'de de Dâhiliye Nezaretine memur edildi ancak Said Paşa Kabinesi'nin istifasıyla (6 Ağustos 1908) doğal olarak bu görevi sona erdi⁷⁹⁷.

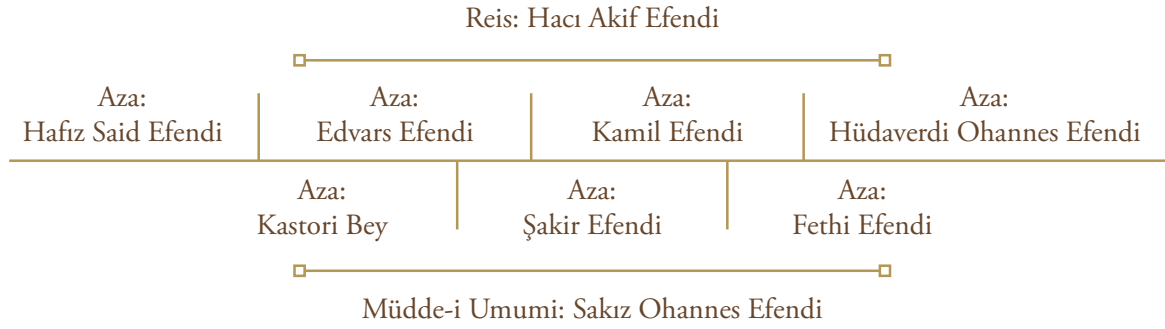
Vezerlik rütbesini 18 Mart 1904'te alan ve rütbesi bâlâya kadar yükseltilen Hacı Halil Akif Paşa, 2 Temmuz 1910'da vefat etti⁷⁹⁸.

⁷⁹⁷ Ekrem Reşad-Osman Ferid, *Nevsal-i Osmani*, s. 193.

⁷⁹⁸ Aynı yer.

⁷⁹⁹ SA, DMZC, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 445, 4 Kasım 1884, s. 43.

Divan-ı Muhasebat Reisi Hacı Halil Akif Paşa'nın 4 Kasım 1884 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁷⁹⁹:





İsmail Zühdü Bey

1. Göreve Başlama/Görevden Ayrılma Tarihleri: 16 Ağustos 1888/12 Aralık 1896

2. Göreve Başlama/Görevden Ayrılma Tarihleri: 4 Eylül 1908/17 Ağustos 1909

İsmail Zühdü Bey, Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesi Reis-i Sanisi Ali Şefik Bey'in oğludur⁸⁰⁰. Ocak 1845'te İstanbul'da doğdu. Bezm-i Âlem Valide Sultan Darü'l - Maarifinde dört yıl okuduktan sonra bazı meşhur âlimlerden hadis ve fıkıh başta olmak üzere dinî ilimler üzerine ders aldı⁸⁰¹. Daha sonra Mekteb-i Maarif-i Adliyede⁸⁰² okudu. Ayrıca Arapça ve Farsça öğrendi⁸⁰³.

İsmail Zühdü, 19 Temmuz 1857'de henüz 12 yaşındayken Harici Mektubi Kaleminde memur olarak göreve başladı. Kasım 1861'de Meclis-i Vâlâ Mazbata Odasına nakledildi. 3 Mayıs 1868'de icra olunan teşkilatta üçüncü sınıf Şura-yı Devlet Mülâzımlığı'na memur oldu. 20 gün sonra mülâzımlığı ikinci sınıfa, 1868'de de birinci sınıfa yükseltildi⁸⁰⁴. 1871 senesinde 25 gün kadar geçici olarak Islahat Komisyon-u Âlisi'nde bulundu, daha sonra komisyonun lağvı üzerine yeniden Şura-yı Devletteki vazifesine nakledildi. 19 Ocak 1873'te Tuna Vilayeti merkezinde Rumlarla Bulgarlar arasındaki kilise anlaşmazlığından doğan arbedenin incelenmesi için özel memuriyetle gönderilen babası Ali Şefik Bey'in maiyetine dâhil edildi. 18 gün süren bu memuriyetten dönüşte yine eski görevine devam etti⁸⁰⁵. 19 Haziran 1873'te Şura-yı Devlet Muavinliği'ne, 27

Resim: *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüz 14, s. 863.

⁸⁰⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, İsmail Zühdü Sicil Dosyası; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 113; Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1805; Abdurrahman Şeref, "Vefayat: İsmail Zühdü Bey", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüz: 14, İstanbul (14 Haziran 1912), s. 862.

⁸⁰¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *İsmail Zühdü Sicil Dosyası*; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 113.

⁸⁰² Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 113; Abdurrahman Şeref, "İsmail Zühdü", s. 862.

⁸⁰³ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *İsmail Zühdü Sicil Dosyası*; Abdurrahman Şeref, "İsmail Zühdü", s. 864.

⁸⁰⁴ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *İsmail Zühdü Sicil Dosyası*; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 113; Abdurrahman Şeref, "İsmail Zühdü", s. 863.

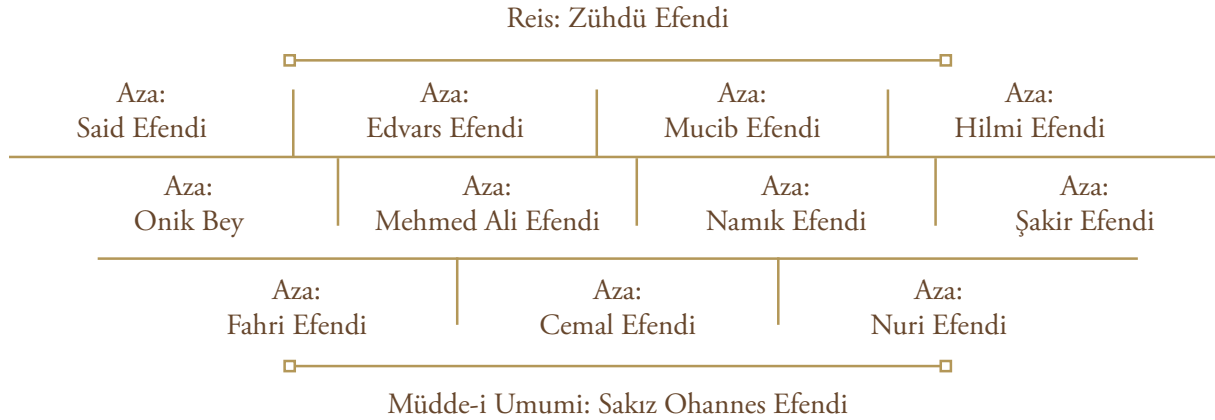
⁸⁰⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *İsmail Zühdü Sicil Dosyası*; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 113-114.

Kasım 1873'te Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Başmuavinliği'ne tayin edildi. 22 Mayıs 1876'da Fevkalade Mahkeme⁸⁰⁶ Reisliği'yle görevlendirilen babası Ali Şefik Bey'le beraber Mahkeme-i Fevkalade Kâtibi olarak Tırnova'ya gitti. Ağustos 1876'ya kadar Tırnova ve Filibe'de görev yaptıktan sonra İstanbul'a geri döndü. Şura-yı Devlet, daireselere ayrılınca 10 Eylül 1876'da Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesi Başmuavinliği'ne ve 29 Haziran 1878'de Şura-yı Devlet İkinci Kâtipliği'ne memur edildi. 2 Aralık 1879'da Divan-ı Muhasebat Başkâtipliği'ne ve 16 Ağustos 1888 tarihinde de Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne tayin edildi⁸⁰⁷. 12 Aralık 1896'da sürgünle Zor Mutasarrıflığı'na⁸⁰⁸ gönderilen İsmail Zühdü Bey, 6 Aralık 1900'de azledilerek Halep'te ikamete memur edildi. Sürgün hayatı 1908 inkılabına kadar devam etti. 24 Temmuz 1908'de ilan edilen genel aftan yararlanarak İstanbul'a döndü⁸⁰⁹. 4 Eylül 1908'de ikinci kez Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne tayin edildi. 17 Ağustos 1909'da bu görevinden ayrıldı ve kendisine tekaüd maaşı bağlandı⁸¹⁰.

İsmail Zühdü Bey'in salise ile başlayan rütbesi bâlâyâ kadar yükseldi. Memuriyeti süresince kendisine üçüncü rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Osmanî Nişanı⁸¹¹ ve birinci rütbe Mecidi Nişanı verildi⁸¹².

İsmail Zühdü Bey, 10 Nisan 1911 tarihinde vefat etmiştir⁸¹³.

Divan-ı Muhasebat Reisi İsmail Zühdü Bey'in 23 Ağustos 1888 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸¹⁴:



⁸⁰⁶ Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 114.

⁸⁰⁷ BOA, *İDH*, Nu. 85823, 16 Ağustos 1888; T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *İsmail Zühdü Sicil Dosyası*; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 114.

⁸⁰⁸ Abdurrahman Şeref Efendi, sürgünün sebebinin şu şekilde açıklamaktadır: İsmail Zühdü Bey'in Kocamustafapaşa'daki Bedevi Dergâhı Postnişini Şeyh Naili Efendi'yle çok uzun yıllardır tanışıyor olması ve Şeyh Naili'nin o dönemde Avrupa'da Jön Türkler tarafından basılan gazetelerin İstanbul'daki dağıtıcısı olması nedeniyle, Terakki Müdürlüğü Sakızlı Mehmed Nadir'in jumaline uğramış ve bu nedenle İstanbul'dan sürülmüşlerdir. Bk. Abdurrahman Şeref, "İsmail Zühdü", s. 863; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 114.

⁸⁰⁹ Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 114-115.

⁸¹⁰ BOA, *BEO*, Nu. 3391/254257, 7 Eylül 1908; Abdurrahman Şeref, "İsmail Zühdü", s. 864.

⁸¹¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *İsmail Zühdü Sicil Dosyası*; Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 115.

⁸¹² Pakalın, *Zeyli*, XIX, s. 115.

⁸¹³ Aynı yer.

⁸¹⁴ SA, *DMZC*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 701, 23 Ağustos 1888, s. 136.

Divan-ı Muhasebat Reisi İsmail Zühdü Bey'in II. Riyaseti Döneminde 10 Eylül 1908 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸¹⁵:

Reis: Zühdü Efendi			
Aza: Mucib Efendi	Aza: Halil Rami Efendi	Aza: Emin Efendi	Aza: Hamdi Efendi
Aza: Raif Efendi	Aza: İbrahim Efendi	Aza: Mahmud Efendi	Aza: Ahmed Efendi
Aza: Talat Efendi	Aza: Hakkı Efendi	Aza: Nuri Efendi	
Müdde-i Umumi: Cemal Efendi			





Hüseyin Tevfik Paşa (Vidinli)

Göreve Başlama Tarihi: 22 Aralık 1896

Görevden Ayrılma Tarihi: 2 Ekim 1897

Hüseyin Tevfik, Vidin'de İmamzadeler olarak tanınan bir ailenin Umur-u Müdürü olan Hasan Tahsin Efendi'nin oğludur. Hüseyin Tevfik, Temmuz 1832'de Vidin'de doğdu⁸¹⁶. İlköğreniminden sonra rüştiyeyi de Vidin'de okuyan Hüseyin Tevfik, 15-16 yaşlarında İstanbul'a geldi. Resme merakı sebebiyle Hasköy'deki Mühendishane-i Berr-i Hümayunun resim sınıfına kaydoldu. Daha sonra hocasının yönlendirmesiyle Maçka'daki Askerî İdadiye yazıldı. İdadiden mezun olduktan sonra Taşkışla'daki Mekteb-i Harbiyeye girdi. Hüseyin Tevfik, burada hem öğrenci hem öğretmen oldu. Harbiyede bulunduğu sırada Cambridge Üniversitesinden mezun olan matematik öğretmeni Tahir Paşa, Hüseyin Tevfik'teki kabiliyeti fark ederek ona özel dersler vermiş ve henüz öğrenciyken gayriresmî olarak asistanı yapmış hatta bazı günler kendi yerine derse göndermiştir⁸¹⁷.

5 Nisan 1859'da Harbiyeden mezun olduktan sonra teğmen olarak Erkân-ı Harbiyeye giren Hüseyin Tevfik, 19 Mart 1860'da buradan da mezun olarak Kasımpaşa Rüştiye Mektebine Cebir Muallimi ve Mekteb-i Fünun-u Harbiyeye de Muallim Muavini oldu ve rütbesi yüzbaşılığa yükseltildi⁸¹⁸. 5 Nisan 1863'te kolağası, 2 Nisan 1867'de binbaşı, 26 Temmuz 1869'da kaymakam (yarbay), 19 Mart 1872'de miralay,

* Resim: Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, I, s. 593.

⁸¹⁶ Pakalın, *Teşkilatı*, III, 470; Kazım Çeçen, *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra"*, İstanbul 1988, s. 18; Celal Saraç, "Salih Zeki Bey'e Göre Vidinli Tevfik Paşa", *Bilim Tarihi*, S. 9, (Temmuz 1992), s. 4; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 110.

⁸¹⁷ Pakalın, *Teşkilatı*, III, 470; Çeçen, *Algebra*, s. 18; Saraç, "Salih Zeki", s. 4-5; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 110.

⁸¹⁸ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/574, Tarihsiz.



HÜSEYİN TEVFIK PAŞA
(Sayıştay Arşivi)

⁸¹⁹ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/574, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, 470-471; Çeçen, *Algebra*, s. 18-21.

⁸²⁰ Pakalın, *Teşkilatı*, III, 471; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 111.

⁸²¹ Mehmed Zeki Pakalın, Hüseyin Tevfik'in Paris'e gittiği sırada kolağası olduğunu belirtmektedir. Bk. Pakalın, *Teşkilatı*, III, 471.

⁸²² BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/574, Tarihsiz; Çeçen, *Algebra*, s. 18; Saraç, "Salih Zeki", s. 6; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 111.

⁸²³ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/574, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, III, 471; Çeçen, *Algebra*, s. 18-19; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 111.

7 Nisan 1874'te mirliva (paşa), 8 Ocak 1878'de ferik, Mart 1893'te mareşal oldu⁸¹⁹. Kendisine 30 Ağustos 1898'de yaver-i ekremlik unvanı verildi⁸²⁰.

Hüseyin Tevfik, teğmen⁸²¹ olduğu sırada iki sene balistik ve tüfek imalatı üzerine tetkikatta bulunmak için askerî ateşe olarak Paris'te bulundu, aynı zamanda Paris'teki Mekteb-i Osmaninin müdürlüğünü yaptı. Ayrıca Paris'te bulunduğu sürede College de France'da riyaziye derslerine devam etti⁸²². İstanbul'a döndükten sonra Mekteb-i İdadide riyaziye, Mekteb-i Funun-u Harbiyede, Tıbbiyede ve Darülfünunda hesap ve heyet muallimliklerinde bulundu. Miralaylığında Tophane-i Âmire Muayene Komisyonu Azalığı'na getirildi. Sipariş edilen Martini ve Hanry tüfeklerinin imalatına nezaret etmek üzere 24 Eylül 1872'de Amerika'ya gönderildi. Kendisine 16 Ağustos 1878'de Mühendishane-i Berr-i Hümayun Nezareti, 21 Ocak 1880'de Tophane-i Âmire Meclis Riyaseti ve daha sonra ilave memuriyet olarak Umur-u Nafia Komisyonu Azalığı verildi. 23 Aralık 1880'de Maliye Nezaretine, 27 Temmuz 1881'de yeniden Umur-u Nafia Komisyonu Azalığı'na getirildi. 13 Eylül 1882'de Tophane-i Âmire Fabrikaları Müfettişliği'ne, Mart 1883'te orta elçilik göreviyle Washington'a gönderildi⁸²³. 20 Ocak 1887'de elçilik görevi bitince 23 Ocak 1887'de Tensik-i Askerî Komisyonu Azalığı'na

getirildi. 27 Şubat 1887'de mavzer tüfeklerinin muayenesi için Almanya'ya gönderilen komisyonun reisliğine tayin edildi. 22 Ocak 1889'a kadar bu görevi devam etti. 10 Eylül 1891'de Ticaret ve Nafia Nezaretine tayin edildi, 6 Kasım 1895'te bu görevinden ayrıldı. 22 Aralık 1896'da⁸²⁴ Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne tayin edilen Hüseyin Tevfik, 2 Ekim 1897'de bu görevden ayrılarak yeniden Maliye Nezaretine getirildi ve bu görevi 30 Ağustos 1898'de bitince⁸²⁵ aynı tarihte Askerî Teftiş Komisyonu Azalığı'na tayin edildi⁸²⁶.

Hüseyin Tevfik Paşa memuriyet hayatı boyunca, beşinci rütbe Mecidi Nişanı, üçüncü rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Osmani Nişanı, birinci rütbe Osmani Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı, Alman Devleti tarafından verilen birinci rütbe Aigle Rouge, Fransa tarafından verilen ikinci rütbe Legion d'Honneur ve Belçika tarafından verilen ikinci rütbe Leopold nişanlarını aldı⁸²⁷.

Hüseyin Tevfik Paşa 1901 yılı Haziran ayında vefat etti ve Eyüp Beybaba Sokağı'ndaki kabristana defnedildi⁸²⁸.

Kabiliyetli, dürüst ve çalışkan olarak bilinen Hüseyin Tevfik Paşa'nın şahsiyeti hakkında kanaat oluşturacak bazı anekdotlar vardır: Mesela, 1877-78 Rus Harbi esnasında arkadaşlarının cephede bulunmasından çok üzüntü duymuş, kendisinin de cepheye gönderilmesi için başvurmuş fakat o sırada Amerika'da üretilen silahların teslimatıyla ilgilendiği için isteği geri çevrilmiştir. Tevfik Paşa'nın Amerika'daki bu görevi sırasında gösterdiği titizlik nedeniyle silahları üreten şirket teslimattan sonra iflas etmiştir⁸²⁹. Rivayete göre Hüseyin Tevfik Paşa'nın İstanbul'da yazlık ve Kızıltoprak'ta kışlık birer konağı olmasına rağmen sırf amele eline para geçsin diye Şehzadebaşı'nda bir konak inşa ettirmiştir.

Tevfik Paşa ile ilgili ilginç bir anekdot da şu şekildedir: Hüseyin Tevfik Paşa, ikinci defa Maliye Nazırı olduğu sırada "Benim buradaki vazifem, bugün para yok. Pazartesi veya perşembeye, demek değil mi? Bu iş için de beş yüz kuruşa bir kocakarı tutup yerime oturtmalı, otuz dokuz bin beş yüz kuruşu da Hazine manda etmeli" demiş ve bu sözün jurnal edilmesi üzerine görevinden azledilmiştir⁸³⁰.

Hüseyin Tevfik Paşa'nın yazdığı, bilinen eserleri şunlardır: *Zeyl-i Usul-ü Cebir*, *Cebr-i Âlâ*, *Fenn-i Makine*, *Cibr-i Müsenna*, *Usul-i İlm-i Hesap*, *Astronomi*, *Mahsusat ve Gayrı Mahsusat*, *Rub'u Tahtası*, *Linear Algebra*, Tahir Paşa'nın *Usul-ı Cebir*'ine yazdığı ek⁸³¹, *Tarik-ı Farz ve'l-Hata*⁸³².

Hüseyin Tevfik Paşa'nın eserlerinden büyük bir bölümü basılmamış, basılanlardan da *Linear Algebra* dışında, günümüze ulaşan olmamıştır. *Linear Algebra*, Osmanlı bilim tarihi açısından önemli bir eserdir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yapılan bilimsel faaliyetler, Avrupa'da yazılan kitaplardan çeviri yapmaktan ileri gidememiştir. Fakat Hüseyin Tevfik Paşa, o dönem için matematiğin en yeni alanlarında yaptığı çalışmalar neticesinde İngilizce olarak kaleme alıp yayınladığı *Linear Algebra* ile Osmanlı tarihinde fen alanında orijinal çalışma yaparak yayınlayan ilk bilim adamı olmuştur.⁸³³

⁸²⁴ Hüseyin Tevfik'in Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne tayin tarihi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi sicil kaydında Hicri 17 Recep 1300 (24 Mayıs 1883) olarak görülmektedir. Fakat verilen Rumi (10 Kânunuevvel 1312) tarihe ve Hüseyin Tevfik'in aldığı görevlerin kronolojisine bakıldığında bu tarihin yanlışlıkla eksik yazılmış olması ihtimali yüksektir. Bu nedenle Hüseyin Tevfik'in Divan-ı Muhasebat Reisliğine atanma tarihi 17 Recep 1314 (22 Aralık 1896) olarak alınmıştır. Ayrıca bk. BOA, *i.DH*, Nu. 1343/1314 b 61, 23 Aralık 1886.

⁸²⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/574, Tarihsiz; Çeçen, *Algebra*, s. 19-21; Saraç, "Salih Zeki", s. 6.

⁸²⁶ Pakalın, *Teşkilatı*, III, 471; Çeçen, *Algebra*, s. 21; Saraç, "Salih Zeki", s. 6.

⁸²⁷ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/574, Tarihsiz; Kazım Çeçen, "Hüseyin Tevfik Paşa", *Bilim ve Teknik*, S. 285, Ankara 1991, s. 46; Pakalın, *Teşkilatı*, III, 472.

⁸²⁸ Pakalın, *Teşkilatı*, III, 471; Çeçen, *Algebra*, s. 21; Fikri Akdeniz, "Osmanlı Dönemi Bilim Tarihinden Bir Kesit Büyük Türk Matematikçisi Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901) Kimdir?", A. Ü. Fen Fakültesi İstatistik Bölümü 5. *İstatistik Günleri Sempozyumu*, Antalya (24-27 Mayıs 2006), s. 13.

⁸²⁹ Çeçen, *Algebra*, s. 10, 19.

⁸³⁰ Pakalın, *Teşkilatı*, III, s. 474-475.

⁸³¹ Çeçen, *Algebra*, s. 21-22; Çeçen, "Hüseyin Tevfik", s. 47.

⁸³² Saraç, "Salih Zeki", s. 9.

⁸³³ Çeçen, *Algebra*, s. 9, 21-22; Çeçen, "Hüseyin Tevfik", s. 47; Akdeniz, "Matematikçisi", s. 10.

⁸³⁴ Gert Schubring, "Hüseyin Tevfik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi", çev. Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VIII, S. 2, (2007) s. 43-54.

⁸³⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersaadet 1315, s. 256-259.

Modern matematik olarak da adlandırılan lineer cebir, günümüzde matematiğin en önemli temel kuramlarından birini oluşturmaktadır⁸³⁴.

Divan-ı Muhasebat Reisi Hüseyin Tevfik Paşa'nın 1897 Yılında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸³⁵:

Reis: Hüseyin Tevfik Paşa				
1. Daire Reisi: Mucib Bey	2. Daire Reisi: Hilmi Efendi	Başkâtip: Mehmed Ata Bey	Aza: Mehmed Ali Bey	Aza: Onik Bey
Mümeyyiz: Fuad Bey	Aza: Nuri Bey	Aza: Cemal Bey	Mümeyyiz: İsmail Fenni Bey	Aza: Kirkor Hızır Bey
Aza: Hüsnü Bey	Müdde-i Umumi Muavini: Cemal Bey	Aza: İbrahim Bey	Aza: Besim Bey	Aza: Karakaş Karabet Efendi
	Baş Mümeyyiz: Raif Bey	Baş Mümeyyiz: Nuri Bey	Zabıt Katibi: Ziya Efendi	
Zabıt Katibi: Abdülvahid Efendi				



Hasan Fehmi Paşa

Göreve Başlama Tarihi: 2 Ekim 1897
Görevden Ayrılma Tarihi: 25 Mart 1902

Hasan Fehmi Paşa, Nisan 1836'da Batum'a bağlı Büyük Muradiye Köyü'nde doğdu. Babası Hacıoğlu Şerif Molla'dır⁸³⁶. Hasan Fehmi, on dört yaşındayken Kastamonulu Abdülhalim Galib Paşa'nın Batum Mutasarrıflığı sırasında, Galib Paşa ve eşi Firdevs Hanım tarafından evlat edinildi ve onlarla beraber İstanbul'a geldi⁸³⁷. Sıbyan mektebinden sonra Arapça ve Farsça dersleri alan Hasan Fehmi, İstanbul'a geldikten sonra özel hocalardan Fransızca ve hukuk dersleri de aldı⁸³⁸. Ayrıca kırk yaşından sonra İngilizceyi de öğrendi⁸³⁹.

1858⁸⁴⁰ yılında Bâbıâli Tercüme Odasına giren Hasan Fehmi, hukuk bilgisi göz önünde bulundurularak 4 Temmuz 1862'de Tercüme Odasından Ticaret Mahkemesi İkinci Meclis Zabıt Kâtipliği'ne nakledildi ve 10 Mayıs 1864'te Mesalih-i İflasiye Komitesi Azalığı'na, 9 Eylül 1867'de de bu komitenin reisliğine tayin edildi. Yine bu dönemde "Takvim-i Ticaret" ve "Ceride-i Havadis" gazetelerinin yazı işlerinde bulundu. 1868'de Ticaret Mahkemesi Birinci Meclis Reisliği'ne terfi ettirilen Hasan Fehmi, Mahmud Nedim Paşa'nın Sadareti esnasında (1871-72) devlet dairelerindeki düzensizlik nedeniyle memurluktan ayrılarak beş altı yıl kadar avukatlık yapmayı tercih etti. Avukatlık yaptığı sırada Tophane-i Âmire Müşirliğinin davalarına bakmakla görevlen-

* Resim: Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, I, s. 539.

⁸³⁶ Pakalın, Zeyli, VIII, s. 101; Ayten Can Tunalı, "Hasan Fehmi Paşa", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII, 46, (2009), s. 72.

⁸³⁷ Ahmed Esad, "Eski Rüşumat Eminlerinden Merhum Hasan Fehmi Paşa", *Gümrük Rehberi*, Nu. 549, Ekim 1948, s. 5586-5587; Ebubekir Hazim Tepeyran, *Hatıralar*, İstanbul 1998, s. 149. Fehmi ismini de bu dönemden sonra alan Hasan Fehmi, daha sonra Galib Paşa'nın kızı Zeynep Feride Hanımla evlenerek Galib Paşa'nın damadı oldu.

⁸³⁸ Pakalın, Zeyli, VIII, s. 101; Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 72.

⁸³⁹ Ahmed Esad, "Fehmi Paşa", s. 5589.

⁸⁴⁰ Ahmed Esad, Hasan Fehmi Paşa'nın sicilinde tercüme kalemine memur olarak giriş tarihinin Hicri 1275 (1858) olarak kayıtlı olmasına rağmen, kendi el yazısıyla yazdığı bir vesikada 20 Zilhicce 1274 cumartesi (1 Ağustos 1858) şeklinde kayıtlı olduğunu, söz konusu vesikanın resmini de vererek, ifade etmektedir. Bk. Ahmed Esad, "Fehmi Paşa" s. 5587.



Hasan Fehmi Paşa İzmir Valiliği Sırasında Mektubi Ve Evrak Kalemleri çalışanlarıyla birlikte (Gümrük Rehberi, S.549, s.5590)

⁸⁴¹ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 101-102; Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 72-74.

⁸⁴² Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 74.

⁸⁴³ Süreyya, *Osmani*, VI, s. 1800; Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 75.

⁸⁴⁴ Hasan Fehmi, Aydın Valiliği sırasında şalvarla şehre girmeyi yasaklamış, şalvarlılar şehrin girişinde şalvarlarını pantolonla değiştirmeye zorlanmıştır. Ayrıca Aydın zeybeklerinin kıyafetleriyle de ilgilenen Hasan Fehmi, zeybeklerin uzun püsküllerini kestirmiş ve poturlarının paçalarını diz kapaklarına kadar uzattırılmıştır. Bk. Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 78; Ebubekir Hazim Tepeyran, *Hatıralar*, İstanbul 1998, s. 150.

dirildi. Kanuniesasi'nin ilanından sonra yapılan seçimlerde (30 Mart 1877) İstanbul Mebusu seçilerek meclisin dört kâtipliğinden birine getirildi. Meclisin ikinci döneminde yeniden İstanbul Mebusu olan Hasan Fehmi, Meclis Başkanlığına seçilerek 31 Aralık 1877'de bu görevine başladı. Aynı zamanda II. Abdülhamid başkanlığında oluşturulan Osmanlı-Rus Savaşı Mültecilerine Yardım Komitesi Reisliği Vekâletini ve İstanbullulardan bir alay asker toplanması için kurulan komisyonun da Birinci Şube Reisliği'ni üstlendi⁸⁴¹. 14 Şubat 1878'de II. Abdülhamid'in Mebuslar Meclisini kapatması üzerine başkanlık görevi de bitti⁸⁴². 5 Ocak 1879'da Hazine-i Hassa Nezaretine getirildiyse de bu görevi ancak Ocak ayı sonuna kadar sürdürdü. Daha sonra 16 Eylül 1879'da Nafia Nazırlığı'na tayin edildi ve 24 Eylül 1882'de vezirlik rütbesi⁸⁴³ verildi. 1880'de Hukuk Mektebi'nde Ticaret Kanunu, Ticaret Hukuku ve Devletler Hukuku derslerini okuttu. 16 Nisan 1884'te Adliye Nazırlığı'na getirildi. 8 Ocak 1885'te de Fevkalade Sefaretle Londra'ya gönderildi. İstanbul'a döndükten sonra, 25 Eylül 1885'te Adliye Nazırlığı görevinden alındı. 13 Ocak 1886'da Umur-ı Nafia Komisyonu Azalığı'na tayin edildi fakat Komisyon'un lağvedilmesi üzerine Nisan 1888'de açıkta kaldı ve mazuliyet maaşı bağlandı. 24 Ekim 1888'de Maliye Nezaretinde teşkil olunan Kontrol Komisyonu Reisliği'ne, 10 Mayıs 1890'da Rüsumat Emanetine ve Mayıs 1892'de Aydın⁸⁴⁴ (İzmir) Valiliğine tayin edildi. 9 Kasım 1895'te Selanik Valiliğine, 20 Aralık 1895'te Halep Valiliğine nakledildi. Ancak 26 Aralık 1895'te kendi isteğiyle ikinci kez Rüsumat Ema-

netine tayin edildi. 24 Mart 1897'de Tokat Hadisesi⁸⁴⁵ nedeniyle Fevkalade Mahkeme Reisliği ile Tokat'a gönderildi. 2 Ekim 1897'de Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne⁸⁴⁶ tayin edildi ve bu görevine ek olarak 16 Ekim 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşı barış görüşmeleri için görevlendirildi. Ayrıca 6 Nisan 1900'de, Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında zarara uğrayanlar için Yunan Hükümeti tarafından ödenen yüz bin liralık tazminatın dağıtılması için kurulan komisyonun reisliğini de yaptı. 25 Mart 1902'de ikinci kez Selanik Valiliğine tayin edildi⁸⁴⁷ fakat Selanik'in havasına alışamayarak rahatsızlandığı için 22 Eylül 1904'te Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi Azalığı'na nakledildi. 13 Ekim 1904'te Rüşumat Emanetine, 29 Ekim 1907'de Şura-yı Devlet Reisliği'ne, 2 Ağustos 1908'de de Adliye Nazırlığı'na tayin edildi. 28 Kasım 1908'de ikinci kez Şura-yı Devlet Reisi oldu, yine bu vazifesine ek olarak 14 Aralık 1908'de Ayan Azalığı'na tayin edildi. 14 Nisan 1909'da Adliye Nazırlığı'na tayin edildi. Tevfik Paşa Kabinesi'nin istifası üzerine 28 Nisan 1909'da bu görevi sona erdi⁸⁴⁸.

Hasan Fehmi'nin rabia ile başlayan rütbesi bâlâya kadar yükseldi. Ayrıca memuriyeti boyunca üçüncü rütbe Osmani Nişanı, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Osmani Nişanı, İmtiyaz Nişanının Gümüş ve Altın Madalyaları, Avusturya birinci rütbe Koron de fer Nişanı, Murassa Osmani Nişanı, Murassa Mecidi Nişanı, İran Şir-i Hurşit Nişanı, Murassa İftihar Nişanı, Altın Liyakat Madalyası, Hamiyet-i Vataniye Madalyası, Bulgaristan Emirliği birinci rütbe Merit Sevil Nişanı, Gümüş Madalya, Murassa İmtiyaz Nişanı, Romanya birinci rütbe Etuval dö Romani Nişanı, Hicaz Demiryolu Altın Madalyası,⁸⁴⁹ Girit Madalyası, İtalya Sen Noraye ve Moris nişanlarıyla⁸⁵⁰ taltif edildi.

Hasan Fehmi Paşa 28 Ağustos 1910'da Edirnekapı Acıçeşme Çukurbostan karşı-sındaki evinde vefat etti ve Fatih'teki aile kabristanına defnedildi⁸⁵¹.

Zeki, çalışkan, halim selim ve bir o kadar da otoriter olarak⁸⁵² tanımlanan Hasan Fehmi Paşa'nın dinleyenleri sıkımlamakla birlikte biraz uzun konuştuğu da söylenmektedir⁸⁵³. Kadının toplumdaki yerinin bilincinde olan Paşa, Selanik Valisi iken, vefat eden eşi için büyük bir cenaze töreni yapmakla kentin ileri gelen kadınlarının büyük takdirini kazanmıştır⁸⁵⁴. En büyük merakı kitap okumak olan Hasan Fehmi'nin ayrıca gayet güzel ney üflediği ve aile meclislerinde şarkı ve gazeller okuduğu belirtilmektedir⁸⁵⁵.

Vatanını çok seven Hasan Fehmi, Selanik Valiliği ile görevlendirildiğinde, nazırlık yapmış ve Sadarete aday bir vezirdi. O dönemde böyle birinin valilik göreviyle payitahttan uzaklaştırılması sürgün sayılırdı. Fakat Sultan II. Abdülhamid Hasan Fehmi'nin böyle bir hissiyata kapılmaması için onu çağırarak Makedonya'daki kötü durumu izah etmiş ve bu görev için yalnız kendisine güvenebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hasan Fehmi "Efendimiz, değil vatanın büyük bir kısmı, bir karış toprak bile benim sebebimle, hatta hayatım pahasına kurtulacaksa oraya beni gönderdiğinizden dolayı ayaklarınıza kapanarak size şükran arz ederim." şeklinde cevap vermiştir⁸⁵⁶.

⁸⁴⁵ Tokat'taki Bizeri Manastırı'nın basılarak yağmalanması ve bazı kimselerin öldürülmesi, Avrupa devletlerinin müdahalesine neden olmuştur. Bk. Tunali, "Hasan Fehmi", s. 79.

⁸⁴⁶ BOA, *İDH*, Nu. 1350/1315 Ca 7, 2 Ekim 1897.

⁸⁴⁷ BOA, *İDH*, Nu. 1394/1319 Z 24, 25 Mart 1902.

⁸⁴⁸ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 102-104; Tunali, "Hasan Fehmi", s. 74-75, 77, 79-81, 84.

⁸⁴⁹ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 101-104; Tunali, "Hasan Fehmi", s. 72, 74, 84-85.

⁸⁵⁰ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 104.

⁸⁵¹ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 104; Tunali, "Hasan Fehmi", s. 84.

⁸⁵² Tunali, "Hasan Fehmi", s. 85; Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 104.

⁸⁵³ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 104.

⁸⁵⁴ Fazlı Necib, "Hasan Fehmi Paşa", *Türk Hayatı*, S. 20, İstanbul, 10 Aralık 1925, s. 2; Tunali, "Hasan Fehmi", s. 85.

⁸⁵⁵ Ahmed Esad, "Fehmi Paşa", s. 5588.

⁸⁵⁶ Ahmed Esad, "Fehmi Paşa", s. 5590-5591.



Hasan Fehmi Paşa (*Gümrük Rehberi*, S. 549, s. 5587)

⁸⁵⁷ Ahmed Esad, bu jurnalın Zeki Paşa tarafından verildiğini, Hasan Fehmi Paşa'nın ikinci eşi Şayan Hanım'dan rivayetle, belirtmektedir. Bk. Ahmed Esad, "Fehmi Paşa", s. 5590.

⁸⁵⁸ Pakalın, *Zeyli*, VIII, s. 102; Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 75; Tepeyran, *Hatıralar*, s. 151.

⁸⁵⁹ Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 76-77; Tepeyran, *Hatıralar*, s. 151.

⁸⁶⁰ Ahmed Esad, "Fehmi Paşa", s. 5590. Tunalı ise, jurnal verildiği sırada Hasan Fehmi'nin Aydın (İzmir) Valisi olduğunu belirtmektedir. Bk. Tunalı, "Hasan Fehmi", s. 75.

⁸⁶¹ Celal Dinçer, "Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu'nun Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, V-VIII, S. 9-12'den ayrı basım, Ankara 1972, s. 154-155.

Hasan Fehmi Paşa'nın Devletler Hukuku ders notları 1883'te *Telhis-i Hukuk-u Düvel* adıyla yayınlanmıştır. Bu eserin yayınlanmasından yaklaşık on yıl sonra II. Abdülhamid'e, eserde padişahın idare şekline muhalif ifadeler bulunduğu yolunda yapılan bir jurnal⁸⁵⁷ üzerine eser toplattırılmış ve kendisi de "böyle muzır kitap telifinden" tekdire uğramıştır⁸⁵⁸. Bunun üzerine Hasan Fehmi Paşa bir dilekçeyle padişaha başvurarak eser ilk basıldığında bir nüshasının kendilerine takdim edildiğini ve beğenilerek ikinci bir nüshasının takdim edilmesi istenmek suretiyle taltif edildiğini, kınanmasının sebebini anlayamadığını ve bu nedenle kendisini savunmasına imkân olmadığını belirtmiştir⁸⁵⁹. Ahmed Esad, jurnal üzerine Hasan Fehmi Paşa'nın İzmir'e vali olarak gönderildiğini ve Hasan Fehmi'nin dilekçesi üzerine jurnalın mesnetsiz olduğu anlaşılacak İstanbul'a geri getirildiğini belirtmektedir⁸⁶⁰.

Hasan Fehmi, Nafia Nazırı olduğu dönemde "Anadoluca İmalât-ı Umumiyyeye Dair Lâyiha" ismiyle Anadolu'nun bayındırlık işlerine dair bir rapor hazırlayarak Başvekâlet makamına sunmuştur. Hasan Fehmi bu layihada ilk önce ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar ve bunların nedenleri üzerinde genel bir değerlendirme yapmış ve yaşanan ekonomik sıkıntının bayındırlık işlerinde yapılacak düzenlemelerle üstesinden gelinebileceğini belirtmiş, bunun için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair bir plan hazırlamıştır. Bu plan uygulanmaya başlanmış fakat daha sonra bilinmeyen bir nedenle rafa kaldırılmıştır⁸⁶¹.

**Divan-ı Muhasebat Reisi Hasan Fehmi Paşa'nın 1898 Yılında Riyasetinde
Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸⁶²:**

⁸⁶² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, Dersa-
adet, 1316, s. 276-279.

Reis: Hasan Fehmi Paşa				
1. Daire Reis-i Sani: Mucib Bey	2. Daire Reis-i Sani: Hilmi Efendi	Mümeyyiz: İsmail Fenni Bey	Başkâtip: Mehmed Ata Bey	Aza: İbrahim Bey
Aza: Hacı Cemal Bey	Mümeyyiz: Mehmed Talat Bey	Müdde-i Umumi Muavini: Cemal Bey	Aza: Mehmed Ali Bey	Aza: Halit Bey
Mümeyyiz: Fuad Bey	Aza: Nuri Bey	Aza: Onik Bey	Mümeyyiz: Ahmed Efendi	Aza: Kirkor Hızır Efendi
Aza: Hüsnü Bey	Mümeyyiz: Hakkı Bey	Aza: Karakaş Karabet Efendi	Baş Mümeyyiz: Raif Bey	Mümeyyiz: Hafız İhsan Efendi
Baş Mümeyyiz: Nuri Bey	Zabıt Katibi: Ziya Efendi	Mümeyyiz: Salih Efendi	Zabıt Katibi: Abdülvahid Efendi	
	Mümeyyiz: Nedim Bey	Mümeyyiz: Hasan Efendi		
Mümeyyiz: Nazmi Bey				





Mehmed Hilmi Efendi

Göreve Başlama Tarihi: 21 Nisan 1902
Görevden Ayrılma Tarihi: Tespit edilemedi.

Zaptiye Kâtipleri'nden Hafız Ali Efendi'nin oğlu olan Mehmed Hilmi, 1842 yılında Antalya'da doğdu. Sıbyan mektebini bitirdikten sonra din ve ahlak gibi çeşitli konularda özel dersler alarak eğitimini tamamladı⁸⁶³.

1859 yılında mülazımlıkla Mektubî Maliye Odasına giren Mehmed Hilmi, 1866'da Eshâm-i Umûmiye Tahrirat Müdürlüğü'ne tayin edildi ve 1867'de Mektubî Maliye Muavinliği'ne terfi ettirildi⁸⁶⁴. 1872'de azalık ilavesiyle ile Divan-ı Muhasebat Maliye Dairesi Kâtibi⁸⁶⁵ oldu, 1878'de Meclis-i Maliye Azalığı'na getirildi ve yine aynı yıl Maliye Mektupçuluğu'na terfi ettirildi. Mehmed Hilmi Efendi, 10 Mart 1881'de Şura-yı Maliye Azalığı'na tayin edildi ancak 14 Ağustos 1884'te Şura-yı Maliyenin lağvedilmesiyle açıkta kaldı. 11 Eylül 1884'te yeniden teşkil olunan Heyet-i Teftiş'e ye tayin edildi. Bu görevinden istifası üzerine 15 Kasım 1884'te Maarif Meclisi Azalığı'na atandı. 15 Mart 1885'te de Divan-ı Muhasebat Azalığı'na nakledildi⁸⁶⁶. Mehmed Hilmi, daha sonra Divan-ı Muhasebat Reis-i Saniliği'ne ve son olarak da 21 Nisan 1902'de Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne tayin edildi⁸⁶⁷.

Mehmed Hilmi Efendi'nin rabia ile başlayan rütbesi, rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveliği-ne kadar yükseldi. Kendisi üçüncü ve ikinci rütbe Mecidi Nişanları ile ödüllendirildi⁸⁶⁸.

* Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 367.

⁸⁶³ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/208, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, IX, s. 54.

⁸⁶⁴ Pakalın, *Zeyli*, IX, s. 54. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sicil kaydında, Mehmet Hilmi Efendi'nin Mektubi Maliye Muavinliği yaptığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bk. BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/208, Tarihsiz.

⁸⁶⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/208, Tarihsiz. Mehmed Zeki Pakalın, Mehmet Hilmi Efendi'nin bu tarihteki vazifesini Divan-ı Muhasebat Başkâtibi olarak kaydetmiştir. Bk. Pakalın, *Zeyli*, IX, s. 54.

⁸⁶⁶ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/208, Tarihsiz.

⁸⁶⁷ BOA, *YA.HUS*, Nu. 427/63, 21 Nisan 1902.

⁸⁶⁸ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 1/208, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, IX, s. 54-55.

Mehmed Hilmi Efendi hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmek için Sadaret'ten izin istemiş ve 1 Kasım 1905 tarihinde padişah iradesinin çıkması üzerine hacca gitmiştir⁸⁶⁹. 22 Mart 1906 tarihli vesikadan anlaşıldığına göre Mehmed Hilmi Efendi hac vazifesi esnasında vefat etmiştir⁸⁷⁰ fakat vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

⁸⁶⁹ BOA, *İML*, Nu. 2/1323 N 4, 1 Kasım 1905.

⁸⁷⁰ BOA, *İHUS*, Nu. 139/1324 M 26, 22 Mart 1906.

⁸⁷¹ SA, *DMZC*, 12 Numaralı Defter, Karar Nu. 1526, 8 Kasım 1902, s. 57.

Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmed Hilmi Efendi'nin 8 Kasım 1902 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸⁷¹:





Mehmed Rasih Bey

Göreve Başlama Tarihi: 15 Mayıs 1906

Görevden Ayrılma Tarihi: 3 Eylül 1908

Resim: Sayıştay Albümü, s. 367.

⁸⁷² BOA, *DH.SAİD*, Nu. 81/171, Tarihsiz; T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Rasih Bey Sicil Dosyası*.

⁸⁷³ BOA, *İ.ML*, Nu. 1324 Ra 28, 15 Mayıs 1906.

⁸⁷⁴ BOA, *İ.ML*, Nu. 1326 Ca 3, 3 Temmuz 1908.

Cezayir Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa'nın oğlu olan Mehmed Rasih, 6 Haziran 1868'de Preveze Kasabası'nda doğdu. Özel hocalardan fen bilimleri dersi aldı. Ayrıca Fransızca, Rumca ve Arnavutça öğrendi⁸⁷².

Mehmed Rasih, bir müddet Adana Vilayeti Evrak ve Meclis İdare Kalemleri'nde bulunduktan sonra 7 Ağustos 1886'da Ankara Vilayeti Reji Nezareti Muhafaza Müdür Muavinliğine memur edildi. 14 Ağustos 1887'de Ankara Reji Nezaretine terfi etti ve bu görevine ilaveten 3 Ocak 1888'de Ankara Vilayeti Emlak-ı Hümayun Komisyonu Başkâtabeti görevi verildi. 13 Ağustos 1891'de Reji Nezareti'nden istifa ederek 14 Aralık 1891 tarihine kadar Emlak-ı Hümayun Komisyonundaki Başkâtiplik görevine devam eden Mehmed Rasih, 30 Aralık 1891'de Cemiyet-i Rusumiye Azalığı'na tayin edildi. 15 Mayıs 1906'da Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne⁸⁷³ tayin edildi. Divan-ı Muhasebat Reisi iken sürgünle Halep'e gönderilen İsmail Zühdü Bey'in affedilerek ikinci kez Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne atanmasıyla 3 Eylül 1908'de Mehmed Rasih Bey'in Divan-ı Muhasebat Reisliği doğal olarak sona erdi⁸⁷⁴.

Mehmed Rasih'in saniye ile başlayan rütbesi bâlâyâ kadar yükseldi. Ayrıca memuriyeti boyunca dördüncü rütbe Osmanî Nişanı, üçüncü rütbe Osmanî Nişanı,

ikinci rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Osmani Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı, Murassa Mecidi Nişanı ile taltif edilen Mehmed Rasih'e ayrıca İran tarafından üçüncü rütbe Şir-i Hurşit Nişanı da verildi⁸⁷⁵.

Mehmed Rasih Bey, özgeçmişinde, Maarif Nezareti tarafından neşredilen *Üç Mektub* isimli bir kitabı ve Ankara *Ceride-i Resmîye* ve *Tarîk* gazeteleri tarafından yayınlanan ithalat ve ihracat hakkında tercüme bir makalesi olduğunu belirtir⁸⁷⁶.

⁸⁷⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 81/171, Tarihsiz; T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Rasih Bey Sicil Dosyası*.

⁸⁷⁶ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Rasih Bey Sicil Dosyası*.

⁸⁷⁷ SA, *DMZC*, 13 Numaralı Defter, Karar Nu. 1622, 28 Mayıs 1906, s. 104.

Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmed Rasih Bey'in 28 Mayıs 1906 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸⁷⁷:





Mehmed Rifat Bey

Göreve Başlama Tarihi: 14 Eylül 1909
Görevden Ayrılma Tarihi: 24 Ocak 1913

Mehmed Rifat Bey, Adana Derebeylerinden Menemenlizade Hacı Ahmed Bey'in oğludur⁸⁷⁸. 1856'da Adana Vilayetine bağlı Karaisalı Kazası'nın merkezi olan Çiçeli Köyü'nde doğdu. İlk tahsilini köyündeki sıbyan mektebinde tamamladıktan sonra 1865'te babasının görevi sebebiyle İstanbul'a geldi. Önce Darülmârifet'e daha sonra da Kaptan İbrahim Paşa Rüşdiyesine girdi. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra bir süre özel ders aldı. O zamanlar Divan-ı Muhasebatta okutulan usul-i defteri derslerine devam ederek pekiyi dereceyle tasdikname aldı⁸⁷⁹.

Bir ayağı sakat olduğu için aksayarak yürüyen Mehmed Rifat, Topal Rifat Bey diye anılırdı. Kayınpederi Namık Kemal'e damadının bu özrünü hatırlatan birine Namık Kemal:

“Başına bakmaktan ayağına bakmaya vaktim olmadı.” şeklinde cevap vermiştir⁸⁸⁰.

1873'te Şura-yı Devlet kalemine giren Mehmed Rifat, Nisan 1880'de Divan-ı Muhasebat İkinci Daire Zabıt Kitabetine tayin edildi. 1881 yılında bu görevine ek olarak, vilayetlerden hesap alma işini kolaylaştırmak üzere kurulan komisyonda kâtip-

* Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 368.

⁸⁷⁸ Süreyya, *Osmani*, I, s. 157; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 212.

⁸⁷⁹ Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 213.

⁸⁸⁰ Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 218-219.

lik görevi de verildi. Mehmed Rifat, 24 Mayıs 1883'te Divan-ı Muhasebat Sınıf-ı Sani Mümeyyizliği'ne terfi ettirildi ve Divan'daki Hesab-ı Nazari Muallimliği de ek görev olarak kendisine verildi. 3 Mayıs 1885'te Adana Defterdarlığı'na memur edilen Mehmed Rifat, 14 Eylül 1887'de bu görevinden azledildi. Azlinin sebebi, 1881'den itibaren dört sandık emininin on bin liradan fazla parayı çalması ve Mehmed Rifat'ın da Adana aşiretlerinden olması sebebiyle yolsuzluğun ortaya çıkarılmasında engel teşkil edebileceği gerekçesine bağlandı. Mehmed Rifat, 22 Eylül 1887'de Ankara Defterdarlığı'na tayin edildiyse de görev yerine henüz gitmeden 29 Şubat 1888'de Karesi (Balıkesir) Defterdarlığı'na tayin edildi. Ancak tayininin üzerinden bir ay bile geçmeden bu vilayetin livaya dönüştürülmesi nedeniyle doğal olarak buradaki memuriyeti bitti ve kendisine mazuliyet maaşı bağlandı. Mehmed Rifat, 7 Eylül 1890'da Van Defterdarlığı'na, 7 Eylül 1891'de Bağdat Defterdarlığı'na ve 3 Haziran 1893'te de Suriye Defterdarlığı'na tayin edildi. Sağlık problemleri nedeniyle 8 Ocak 1896'da ilerde başka bir memuriyete tayin edilmek üzere görevinden ayrıldı. 16 Haziran 1896'da, vergiyle ilgili bir konu hakkında araştırma yapmak üzere bir görev verilerek Edirne'ye gönderildi. 20 Kasım 1896'da bu görevini tamamlayarak İstanbul'a dönen Mehmed Rifat, 5 Temmuz 1897'de Edirne ve Selanik Vilayetleri Maliye Müfettişliği'ne tayin edildi. Mehmed Rifat, 14 Haziran 1901'de Edirne Defterdarı olarak atandıysa da sağlık durumu göz önünde bulundurularak 8 Eylül 1901'de yeniden Edirne ve Selanik Vilayetleri Maliye Müfettişliği'ne memur edildi. 7 Ekim 1901'de bu memuriyetine ek olarak Maliye Nezaretinde kurulan Takib-i Tahsilât Komisyonu Azalığı verildi. 7 Mayıs 1902'de ise Tahsilât İdaresi Müdürlüğü'ne tayin edildi. 30 Mart 1905'te gümrük işlerinin ıslahı için Rüsumat Emni'nin reisliğinde kurulan komisyonun azalığına ve yine aynı tarihte, Maliye Nezareti'nde kurulan Tevhid-i Mübayaat Komisyonu Azalığı'na memur edilen Mehmed Rifat, 14 Nisan 1906'da Aydın Vilayeti'nde malî konularla ilgili bir takım tetkik ve düzenlemeler yapmak üzere İzmir'e gönderildi ve bu görevini 29 Ağustos 1906'da tamamlayarak İstanbul'a döndü. 27 Kasım 1906'da Bağdat, Basra ve Musul Vilayetleri'ne ait evrakın toplanması ve getirilmesiyle ilgili olarak alınacak tedbirlerin kararlaştırılması için Teçhizat Nazırı'nın Reisliği'nde kurulan komisyonun azalığına getirildi. Mehmed Rifat, 11 Ağustos 1908'de Vâridât Muhasebeciliği'ne memur edildi⁸⁸¹. 15 Şubat 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'ne Maliye Nazırı olarak giren Mehmed Rifat'ın bu görevi 13 Nisan 1909 İhtilali⁸⁸² nedeniyle kabinenin istifası üzerine doğal olarak sona erdi. İhtilalin bertaraf edilmesi üzerine tekrar Hüseyin Hilmi Paşa tarafından kurulan kabineye 1 Mayıs 1909'da ikinci kez Maliye Nazırı olarak giren Mehmed Rifat, 26 Haziran 1909'daki istifasının ardından 30 Haziran 1909'da Maliye Nezareti Müsteşarlığı'na tayin edildi⁸⁸³.

Ali Fuat Türkgeldi, Mehmed Rifat'ın istifa gerekçesini Meclis-i Vükelada Harbiye Nazırıyla malî bir konuda aralarında geçen bir anlaşmazlığa bağlamaktadır. Türkgeldi, yaşanan tartışma üzerine Mehmed Rifat'ın Meclisi terk ederek sadrazama istifasını gönderdiğini, istifasının kabul edilerek Maliye Nezaretine Cavit Bey'in getirildiğini

⁸⁸¹ Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 214-216.

⁸⁸² 31 Mart Vakası (Rumi Takvime göre 31 Mart 1325).

⁸⁸³ Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 216.

⁸⁸⁴ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 2010, s. 45.

⁸⁸⁵ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 98; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 216.

⁸⁸⁶ Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 216-217.

⁸⁸⁷ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 149; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 217.

⁸⁸⁸ Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 217.

⁸⁸⁹ Aynı yer.

⁸⁹⁰ Aynı yer.

⁸⁹¹ Aynı yer.

⁸⁹² SA, *DMZC*, (1-69 Numaralı Kararlar), Karar Nu. 1, 25 Eylül 1909, s. 2.

kaydeder ve ekler: “Yazıktır ki Rifat Bey, iki defa Nazır olarak bulunduğu bir dairede müsteşarlığı kabul etti”⁸⁸⁴.

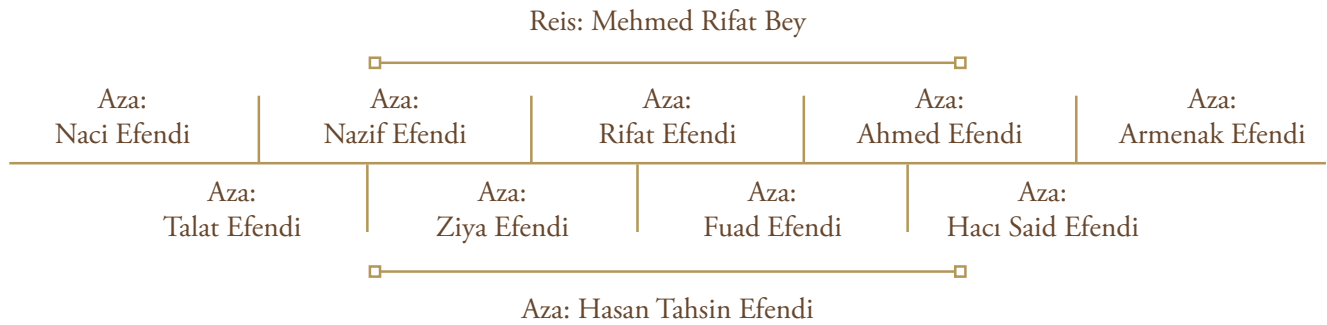
Mehmed Rifat, 14 Eylül 1909’da Tensik Komisyonu kararıyla Maliye Nezareti tarafından Divan-ı Muhasebat Reisliği’ne atandı. Bâbîâli baskını ardından Mahmud Şevket Paşa tarafından 24 Ocak 1913’te kurulan kabineye üçüncü kez Maliye Nazırı olarak girince Divan-ı Muhasebat Reisliği sona erdi⁸⁸⁵. 18 Haziran 1913’te Mahmud Şevket Paşa’nın öldürülmesi üzerine diğer kabine azalarıyla birlikte doğal olarak bu görevi bitti. Ancak yine aynı gün Sait Halim Paşa tarafından kurulan kabineye dördüncü kez Maliye Nazırı olarak girdi. 10 Mart 1914’te bu görevinden istifa etti⁸⁸⁶. Bir süre sonra Ayan Azalığı’na, daha sonra da Ayan Reisliği’ne tayin edilen⁸⁸⁷ Mehmed Rifat, Osmanlı Hükümeti’nin tarihe karışması ve ayanlığın lağvı üzerine açıkta kaldı ve emekli edildi⁸⁸⁸.

Mehmed Rifat Bey’in saniye ile başlayan rütbesi bâlâlığa kadar yükseldi. Ayrıca kendisi dördüncü rütbe Osmani Nişanı, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Osmani Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı ve birinci rütbe Osmani Nişanı ile taltif edildi⁸⁸⁹.

Mehmed Rifat Bey, mütareke döneminde diğer nazırlar ve İttihat ve Terakki mensuplarıyla birlikte hapsedildi ve Divan-ı Harpte yargılandıktan sonra beraat etti⁸⁹⁰.

27 Ağustos 1932’de vefat eden Mehmed Rifat Bey, Karacaahmet Mezarlığı’na defnedildi⁸⁹¹.

Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmed Rifat Bey’in 25 Eylül 1909 Tarihinde Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurul Üyeleri⁸⁹²:





Mehmed Tefvik Bey (Biren)

Göreve Başlama Tarihi: 1 Ocak 1915

Görevden Ayrılma Tarihi: 4 Mart 1919

Maarif Nezareti Encümen-i Teftiş ve Muayene Reisleri'nden⁸⁹³ Şirvani⁸⁹⁴ Ahmed Hamdi Efendi'nin oğlu olan Mehmed Tefvik Bey, Mart 1867'de İstanbul'da doğdu⁸⁹⁵. Beş yaşında sıbyan mektebine başladı. Okuma yazma öğrendikten sonra evde babasından ve özel hocalarından ders almaya başladı. 1880 yılında 13 yaşında Mülkiyeye girdi ve 1885'te birincilikle mezun oldu⁸⁹⁶. Çok iyi bildiği Fransızcanın yanında Arapça, İngilizce ve Almanca öğrendi⁸⁹⁷.

26 Aralık 1885'te Mabeyn Kitabeti'ne tayin edilen Mehmed Tefvik, 26 Ekim 1897'de Kudüs Sancağı Mutasarrıflığı'na ve 9 Mayıs 1901'de Selanik Valiliği'ne⁸⁹⁸ terfi ettirildi. Ancak yerine bir başkasının tayin edilmesiyle 25 Mart 1902'de açıkta kaldı. 29 Kasım 1902'de Konya Valiliğine tayin edildi, 16 Kasım 1903'te bu görevinden ayrıldı. 4 Temmuz 1904'te Yemen Valiliğine tayin edilen Mehmed Tefvik, 30 Temmuz 1905'te bu görevinden azledildi. Mehmed Tefvik, 22 Mart 1906'da Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne⁸⁹⁹ tayin edildiyse de üç gün sonra Hüdavendigâr Valiliğine nakledildi. Kendi yerine bir başkasının tayin edilmesiyle 14 Ocak 1909'da tekrar açıkta kaldı. 17 Şubat

* Resim: *Türk Hayatı*, S. 17, s. 1

⁸⁹³ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyetiler*, III, Ankara 1968-1969, s. 192.

⁸⁹⁴ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 399; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 50.

⁸⁹⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz; Mehmed Tefvik Biren, "Bir Devlet Adamının" Mehmet Tefvik Bey'in (BİREN) II. Abdülhamid, *Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, I, Haz. F. Rezan Hürmen, İstanbul 1993, s. XLIII, 7; T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Mehmet Tefvik Biren Sicil Dosyası*.

⁸⁹⁶ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz; Biren, *Hatıraları*, I, s. XLIII, 7.

⁸⁹⁷ Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, III, s. 192.

⁸⁹⁸ Fazlı Necip, Tefvik Bey'den önce Selanik'in hep yaşını almış paşalar tarafından yönetildiğini ve otuz beş yaşında olan Tefvik Bey'in ilk kez bu kadar genç ve paşalık unvanı olmayan biri olarak Selanik Valiliğine atandığını belirtiyor. Fazlı Necip, "Tefvik Bey", *Türk Hayatı*, S. 17, 1 Kasım 1925, s. 1; Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 61.

⁸⁹⁹ BOA, *İ.M.L.*, Nu. 1324 M 30, 22 Mart 1906; BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz.



Tevfik Biren'in Eşi Naciye Neyyâl Tarafından Yapılmış Yağlı Boya Tablosu
(Naciye Neyyâl'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları.)

⁹⁰⁰ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 50-51; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 399-400. Mehmed Tefvik Bey hatıraları için yazdığı mukaddimede, hatıralarının çoğunu sonradan kaydettiği için tarihlerde ve olaylarda bazı yanlışlıklar olabileceğini belirtmiştir. Bk. (Mehmed Tefvik Biren, *Hatıraları*, I, s. XLII.) Bu nedente Tefvik Bey ile ilgili tarihlerde çoğunlukla Başbakanlık Osmanlı Arşivi sicil kaydı esas alınmıştır.

⁹⁰¹ Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 51; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 400.

⁹⁰² Biren, *Hatıraları*, I, s. XLVIII; Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, III, s. 193.

⁹⁰³ Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 51; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 400-401.

1909'da Ticaret Mektebi Usul-ü Maliye Muallimliği'ne tayin edildi. Bu görevine ek olarak 8 Mart 1909'da Hukuk Mektebi Hukuk-ı Esasiye Muallimliği görevi de verildi. 24 Mart 1909'da Ankara Valiliğine, 14 Ağustos 1909'da Şura-yı Devlet Nafia ve Maliye ve Maarif Dairesi Azalığı'na, 4 Haziran 1910'da Mülkiye Dairesi Reisliği'ne tayin edilen Mehmed Tefvik, buradan da 21 Aralık 1910'da Nafia ve Maliye ve Maarif Dairesi Reisliği'ne nakledildi⁹⁰⁰. Bu görevine ilaveten 28 Kasım 1910'da Mühendis Mektebi İktisat Muallimliği'ne memur edildi. Mehmed Tefvik, 1 Ocak 1915'te Divan-ı Muhasebat Reisi oldu⁹⁰¹. 22 Ocak 1915'ten itibaren Kız Darülfünunu İktisat Muallimliği yaptı ve bu göreve mektebin lağvına kadar devam etti⁹⁰². Mehmed Tefvik, 4 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa'nın ilk kabinesine Maliye Nazırı olarak girince Divan-ı Muhasebat Reisliği de sona erdi. 16 Mart 1919'da Ayan Azalığı'na tayin edildi. Ferit Paşa Kabinesi'nin 8 Mart 1920'de istifası üzerine nazırlık görevinden ayrıldı. Halefi Faik Nüzhet Bey, 11 Mart 1920 tarihinde tayin edilinceye kadar üç gün nazırlığa vekalet etti. Mehmed Tefvik, daha sonra Tefvik Paşa Kabinesi'ne Şura-yı Devlet Reisi olarak girdi. 14 Nisan 1922'de Faik Nüzhet Bey'in Maliye Nazırlığı'ndan istifası üzerine yeniden Maliye Nazırlığı vekâletine tayin edilen Mehmed Tefvik, bu görevini Osmanlı saltanatının sonuna, yani Kasım 1922 tarihine kadar sürdürdü. Osmanlı Hükümetinin ortadan kalkması ve Ayan Azalığı'nın lağvı üzerine emekli edildi⁹⁰³.



TEVFİK BEY

(Naciye Neyyâl'in Mutlakîyet, Meşrutîyet ve Cumhuriyet Hatıraları)





TEVFİK BEY (*Naciye Neyyâl'in Mutlakîyet, Meşrutîyet ve Cumhuriyet Hatıraları*)

⁹⁰⁴ Biren, *Hatıraları*, I, s. XLVIII; Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, III, s. 193.

⁹⁰⁵ Biren, *Hatıraları*, I, s. XLVIII; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 51; Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, III, s. 193.

⁹⁰⁶ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz, 4 Mayıs 1867; Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 51; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 400-401; Biren, *Hatıraları*, I, s. L.

⁹⁰⁷ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 192/163, Tarihsiz; Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, III, s. 193.

⁹⁰⁸ Pakalın, *Zeyli*, XVIII, s. 51; Pakalın, *Teşkilatı*, IV, s. 401.

⁹⁰⁹ Biren, *Hatıraları*, I, s. XLIV; Çankaya, *Mülkiye Tarihi*, III, s. 193; Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri*, s. 79.

Mehmed Tefvik, 22 Ekim 1923-31 Aralık 1943 tarihleri arasında Yüksek Mühendis Mektebinde İdare Hukuku Muallimliği yaptı. 1931'den sonra, önce profesör daha sonra da ordinaryüs profesör olarak görev yaptı⁹⁰⁴. Ayrıca Mehmed Tefvik, 1 Ocak 1930'dan 2 Kasım 1935'e kadar Nafia Fen Mektebi İktisat ve Malî Kanunlar Muallimliği yaptı⁹⁰⁵.

Tefvik Bey'in salise ile başlayan rütbesi bâlâyâ kadar yükseldi. Ayrıca Mehmed Tefvik, şu ödüllerle taltif edildi: Gümüş İmtiyaz Madalyası, dördüncü rütbe Osmanî Nişanı, dördüncü rütbe Mecidi Nişanı, üçüncü rütbe Mecidi Nişanı, üçüncü rütbe Osmanî Nişanı, Gümüş Liyakat Madalyası, Altın İmtiyaz Madalyası, Hamiyet-i Vatanîye Madalyası, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, ikinci rütbe Osmanî Nişanı, Yunan Muharebe Madalyası, İran birinci rütbe Hâtem-i Süleyman Nişanı, Almanya Koron dö Prus Nişanı'nın birinci rütbesi, Fransa Legion d'Honneur Nişanı üçüncü rütbesi, Murassa Osmanî Nişanı, Saks Dukalığı Grand Krova Saxe Ernestine Nişanı⁹⁰⁶, Habeş hükümeti birinci sınıf Salomon Mührü Nişanı⁹⁰⁷. Şubat 1956'da İstanbul'da vefat eden Mehmed Tefvik Bey, Pendik'te Yeni Mezarlığa defnedildi⁹⁰⁸.

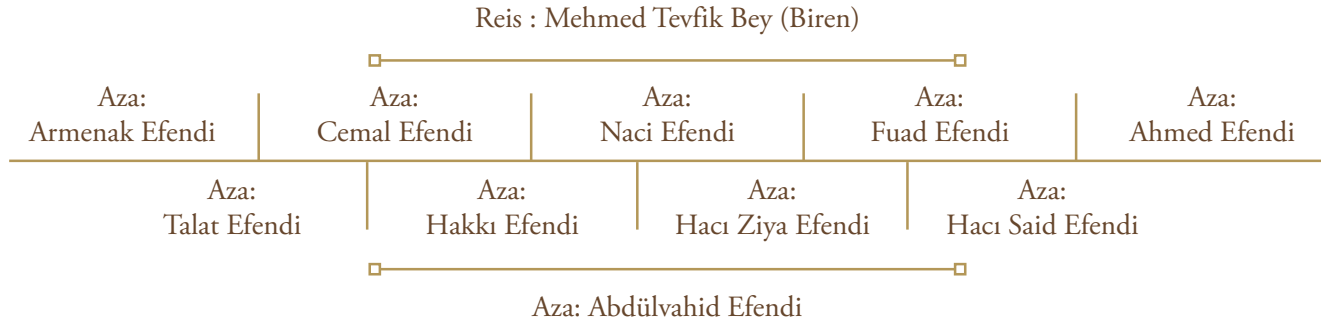
Tefvik Bey'in üç ciltlik *İktisad Prensipleri* adlı bir eseri vardır. Bu eserin birinci cildi 1930, ikinci cildi 1936, üçüncü cildi de 1940 yılında basıldı⁹⁰⁹. Ayrıca Tefvik Bey'in

kaleme aldığı fakat hayattayken basılamayan hatıraları, torunu F. Rezan Hürmen tarafından derlenerek Tefvik Bey'in ölümünden yaklaşık 37 yıl sonra yayınlandı⁹¹⁰.

⁹¹⁰ Bk. Biren, *Hatıraları*, I, s. XLIV.

⁹¹¹ SA, *DMZC*, 2 Numaralı Defter (100-186 Numaralı Kararlar), Karar Nu. 100, 4 Şubat 1919, s. 1.

Divan-ı Muhasebat Reisi Mehmed Tefvik Bey'in 4 Şubat 1919 Tarihinde Riyaset Ettiği Genel Kurul Üyeleri⁹¹¹:





Sakızlı Armenak Efendi

Göreve Başlama Tarihi: 2 Haziran 1919

Görevden Ayrılma Tarihi: 1 Kasım 1922

* Resim: *Sayıştay Albümü*, s. 369.

⁹¹² T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Armanak Sakızlı Sicil Dosyası*; Çarkçıyan, *Ermeniler*, s. 139.

⁹¹³ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 95/203, Tarihsiz.

⁹¹⁴ Kovork Pamukciyan, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar*, IV, İstanbul 2003, s. 344.

⁹¹⁵ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 95/203, Tarihsiz.

⁹¹⁶ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 95/203, Tarihsiz; T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Armanak Sakızlı Sicil Dosyası*. Bu kısımda tarihlerdeki çelişkilere dolayı Başbakanlık Osmanlı Arşivi sicil kaydındaki rumi tarihler esas alınmıştır.

25 Aralık 1871 tarihinde İstanbul'da doğan Armenak Efendi, Hazine-i Hassa Nazırı Sakızlı Ohannes Paşa'nın oğludur⁹¹². Mekteb-i Sultanide matematik, fen bilimleri, Fransız Edebiyatı, tarih ve coğrafya dersleri aldıktan sonra 13 Temmuz 1889'da Paris'e giderek üç yıl Paris Hukuk Mektebinde ve iki yıl da Siyasî İlimler Mektebinde okudu. 5 Ağustos 1892'de hukuk mezunu olarak şahadetname aldı. Türkçe, Ermenice ve Fransızca okuyazar olan Armenak Efendi, İngilizceye de aşinadır⁹¹³. Ayrıca Kovork Pamukciyan, Armenak Efendi'nin sanat tarihçisi olduğunu da kaydetmektedir⁹¹⁴.

9 Mayıs 1893'te Müsterek Reji İdaresi İstişare Hukuku Şubesine memur edilen Armenak Efendi, 26 Kasım 1896'da bank ve borsa işleriyle ilgilenmek üzere Paris'e gönderildi⁹¹⁵. Armenak Efendi, 30 Ocak 1898'de Hazine-i Celile-i Maliye Düyûn-ı Umûmiye Muhasebesi Kalemine memur olarak girdi ve 3 Şubat 1900'da buradan ayrılarak Maliye Hazinesi Tercüme ve Tahrirat-ı Ecnebiye Maliye Kalemine tayin edildi. Armenak Efendi, 19 Nisan 1902'de aynı kalemin Mümeyyiz-i Saniliği'ne nakledildi. 4 Mart 1903'te bu görevinden ayrılarak Maliye Nezareti Celilesi Müsteşar Muavinliği'ne getirildi. 10 Ağustos 1908'de Hazine-i Celile-i Düyûn-ı Umûmiye Muhasebeciliği'ne ve 13 Ekim 1909'da Divan-ı Muhasebat Birinci Daire Reisi Saniliği'ne tayin edilen⁹¹⁶

Armenak Efendi, 6 Mart 1919'da Divan-ı Muhasebat Riyaseti vekâletine, 2 Haziran 1919'da ise Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne getirildi ve İstanbul Hükümetinin lağvına kadar (1 Kasım 1922) bu görevine devam etti⁹¹⁷.

Armenak Efendi'nin salise ile başlayan rütbesi, rütbe-i ulâ sınıf-ı evveline kadar yükseldi. Ayrıca Armenak Efendi'ye memuriyeti boyunca dördüncü rütbe Osmanî Nişanı, ikinci rütbe Mecidi Nişanı, birinci rütbe Mecidi Nişanı ve Rusya tarafından da birinci rütbeden bir nişan verildi⁹¹⁸.

19 Mayıs 1926 ile 20 Mayıs 1942 tarihleri arasında Paris'te bulunan Armenak Efendi, 1942 yılında Divan-ı Muhasebat Riyasetine bir dilekçeyle başvurarak, 2 Haziran 1919 tarihinde Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne tayin edilerek İstanbul Hükümetinin lağvına kadar bu görevde kaldığını bildirmiş, yaşınının 65'i geçtiğini ve 25 senelik devlet hizmetine binaen kendisine tekaüd maaşı bağlanmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Divan-ı Muhasebat Riyaseti tarafından Armenak Efendi'nin görevden ayrılış tarihinin tespiti için Armenak'ın ifadesi üzerine, eski divandan naklen gelerek hâlen Divanda bulunan ve o dönemde Divanda memur olan kişilerin tanıklığına başvurularak malumat istenmiştir. Alınan malumat üzerine Armenak Efendi'nin 1 Kasım 1922'ye kadar bu görevde kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Hariciye Nezareti aracılığıyla Armenak Efendi'nin Paris'te bulunduğu süre içinde tekaüd hakkını ortadan kaldıracak yabancı⁹¹⁹ bir vazifede bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Fransa Büyükelçiliğinden gelen cevapta Armenak Efendi'nin Paris'te bulunduğu sırada gazetecilik ve yazarlıktan başka bir işle uğraşmadığı kaydedilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda emekli maaşı bağlanan Armenak Efendi, 1944⁹²⁰ yılında vefat etmiştir⁹²¹.

Armenak Efendi, 1933 yılında Paris'te *Anahid* adlı bir dergi yayınlamıştır. 1940 yılında Paris'te basılan *Pages d'Art Arménien* adlı bir kitabı vardır. Ayrıca Armenak Efendi'nin "Topkapı Müzesi"nde Manaslar Tarafından Çizilmiş Padişah Portreleri" ve "Manaslar, Bir Ermeni Ressamlar Hanedanı" isimli makaleleri vardır⁹²².

Divan-ı Muhasebat Reisi Armenak Efendi'nin 25 Ocak 1921 Tarihinde Riyaset Ettiği Genel Kurul Üyeleri⁹²³:

Reis: Armenak Efendi				
Aza: Ahmed Efendi	Aza: Cemal Efendi	Aza: Naci Efendi	Aza: Fuad Efendi	Aza: Talat Efendi
Aza: Hakkı Efendi	Aza: Ziya Efendi	Aza: Said Efendi	Aza: Abdülvahid Efendi	Aza: Abdülcelil Efendi
Aza: Pedri Efendi				

⁹¹⁷ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Armenak Sakızlı Sicil Dosyası*.

⁹¹⁸ BOA, *DH.SAİD*, Nu. 95/203, Tarihsiz.

⁹¹⁹ Taşnak Komitesi Reisi Noradonikyan ile sıkı teması olması göz önünde bulundurularak Armenak Efendi'nin Paris'e gidiş geliş kayıtları bile incelenmiştir.

⁹²⁰ Çarkçıyan, *Ermeniler*, s. 139; Pamukçıyan, *Tarihe Katkılar*, IV, s. 344.

⁹²¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Armenak Sakızlı Sicil Dosyası*.

⁹²² Pamukçıyan, *Tarihe Katkılar*, III, s. 17,45, 212.

⁹²³ SA, *DMZC*, (887-951 Numaralı Kararlar), Karar Nu. 887, 25 Ocak 1921 s. 1.

B. Cumhuriyet Dönemi Sayıştay Başkanları



Ali Fuat Ağralı

1. Göreve Başlama / Görevden Ayrılma Tarihleri: 12 Aralık 1923 - 01 Kasım 1927
2. Göreve Başlama / Görevden Ayrılma Tarihleri: 29 Mart 1931 - 25 Ekim 1933

Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹²⁴ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Ali Fuat Ağralı Dosyası.

Ali Fuat Ağralı, 1878 yılında Midilli'nin Ağra köyünde doğdu. Soyadı kanunundan sonra kendi isteği üzere doğduğu köyün adı Ağra'ya nispeten Ağralı soyadını aldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ali Fuat Ağralı'nın nüfus kayıtlarında doğum yeri Ağra, nüfusa kayıtlı olduğu yer ise İstanbul olarak görülmektedir.

Ağralı'nın babası Edirne Defterdarlarından İbrahim Ethem Efendi, annesi Fatma Zehra Hanım'dır. Ali Fuat Ağralı, ilköğrenimini Darülmülkiye'de gördü. Burada beş yıl kadar Arap Edebiyatı dersleri de aldı. Lise eğitimini Mamuretülaziz (Elazığ) Mekteb-i İdadisinde tamamlayan Ağralı, 1903 yılında Mülkiye Mektebini, 1909 yılında da Hukuk Mektebini birincilikle bitirdi. İyi derecede Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Ağralı, 1904 yılında *Tuhfetü'l Ezkiya* adlı Arapça eseri Türkçeye çevirdi⁹²⁴.

Memuriyet hayatına 28 Ekim 1897 tarihinde Mamuretülaziz Merkez Maarif Mütercimliği'yle başlayan Ağralı, altı yıl kadar bu görevi yürüttü. 27 Ekim 1903 tarihinde Sadaret Mektubi Kalemî Mülazımlığı görevine başlayan Ali Fuat Ağralı, 16 Kasım 1904 tarihinde bu kurumun kâtipliğine terfi ettirildi. 12 Nisan 1904 tarihinde Maliye Nezareti Meclisi Maliye Kalemî Kâtipliği görevine başladı. 11 Ekim 1908 tarihinde Encümen-i Umumi Maliye Kalemî Kâtipliği görevine getirilen Ağralı, 14 Kasım 1909'da Hesabat Şubesi Devair Hesabat Kalemî Kâtipliğine atandı. 20 Mayıs 1910 tarihinde Vilayat Hesap Kalemî Mümeyyizi Saniliği görevine getirildi. 18 Nisan 1914 tarihinde Diyarbakir Vilayeti Defterdarlığı, 23 Ekim 1915'te Kastamonu Vilayeti Defterdarlığı ve 2 Mart 1917 tarihinde Halep Vilayeti Defterdarlığı görevlerine başladı. Ali Fuat Ağralı, 20 Eylül 1917 tarihinde Posta, Telgraf Nezareti Muhasebe Müdürü oldu. 7 Ağustos 1918 tarihinde Bahriye Nezareti Muhasebe Müdürlüğü görevine başladı. 1921 yılına kadar bu görevine devam eden Ağralı, 13 Mayıs 1921 tarihinde Maliye Vekaleti Muhasebe-i Umûmiye Müdür Muavinliği görevine başladı. Ali Fuat Ağralı, 11 Şubat 1923'te yapılan Divan-ı Muhasebat reislik seçiminde reis adayı oldu ve bu seçimde 132 oy alarak Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Divan-ı Muhasebat Reisi oldu⁹²⁵. Reislik görevine 12 Şubat 1923 tarihinde başlayan Ali Fuat Ağralı'nın ilk dönem Divan-ı Muhasebat Reisliği, yaklaşık dört yıl sürdü. Ağralı, 1 Eylül 1927 tarihinde İstanbul Mebusu seçildiği için Divan-ı Muhasebat Reisliğinden ayrıldı. 14 Ekim 1926 ile 26 Mart 1931⁹²⁶ tarihleri arasında reislik görevini Mustafa Fâik Eke vekaleten yürütmüştür.

Ali Fuat Ağralı, 26 Mart 1931 tarihinde mebusluktan istifa etti. 29 Mart 1931'de Divan-ı Muhasebat Reisliği görevine tekrar getirilen Ağralı, bu görevinden sonra 26 Ekim 1933'te Elazığ Mebusu seçildi. 28 Ekim 1933'te Nafia Vekilliğine⁹²⁷ getirildi. O dönemde Maliye Vekili olan Çankırı Mebusu Mustafa Abdulhalik Efendi'nin sağlık sorunları nedeniyle bıraktığı vekillik görevine 4 Şubat 1934'te getirilen Ali Fuat Ağralı, yine o sırada yürüttüğü Nafia Vekilliğini vekaleten sürdürdü.

Ali Fuat Ağralı, Maliye Vekilliğine 26 Mart 1935'e kadar devam etti ve 28 Mart 1935'te buradan emekli oldu⁹²⁸.

Ağralı 1933-1946 yılları arasında yaptığı Elazığ Mebusluğunu, bağlı bulunduğu CHP⁹²⁹'de ortaya çıkan görüş ayrılığı nedeniyle bırakarak partisinden de ayrıldı⁹³⁰.

Ali Fuat Ağralı, Anadolu'nun işgali yıllarında İzmir-Akhisar cephesinde Millî Mücadele'ye destek verdi. Lozan Barış Konferansı'na katılan heyete malî müşavir olarak iştirak eden Ağralı, burada İsmet İnönü'nün danışmanlığını ve Türk heyetinin saymanlığını yaptı⁹³¹.

Ali Fuat Ağralı, memuriyeti süresince takdire değer hizmetlerinden dolayı Mecidi Nişanı, Lozan'daki malî müşavirliği nedeniyle TBMM takdirnamesi, Hukuk Fakültesindeki başarısından dolayı Altın Maarif Madalyası ve Millî Mücadele'deki hizmetlerinden dolayı kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile onurlandırıldı⁹³².

⁹²⁵ H. Hüseyin Gürhan, "Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi", *Sayıştay Dergisi*, S. 25, Ankara (Nisan-Haziran 1997), s. 41.

⁹²⁶ Mustafa Fâik Eke ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sayıştay (Divan-ı Muhâsebât)*, İstanbul 2012, s. 349.

⁹²⁷ Bu tarihlerde kullanılan vekalet terimi, günümüzdeki bakanlık kurumuna, vekil terimi ise bakan unvanına karşılık gelmektedir.

⁹²⁸ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Ali Fuat Ağralı Dosyası*.

⁹²⁹ Cumhuriyet Halk Fırkası 1935'teki 4. kurultayından sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır.

⁹³⁰ Kazım Öztürk, *Türk Parlamentosu Tarihi*, II, s. 388-389.

⁹³¹ Gürhan, "Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi", s. 41.

⁹³² T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Ali Fuat Ağralı Dosyası*.

Hayatının son dönemlerini, uzun müddet kendine ıstırap veren bir hastalığın pençesinde geçiren Ağralı, 11 Mayıs 1957'de vefat etti. Bir çocuk sahibi olan Ağralı'nın 1944 yılında boşanmayla biten bir evliliği oldu. Ali Fuat Ağralı, vasiyeti üzerine İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedildi⁹³³.

Cemal Kutay *Bir Solukta Atatürk* adlı kitabına aldığı bir hatırayla Ali Fuat Ağralı'nın yaşadığı ilginç bir olayı anlatırken hem bizi tebessüm ettirir hem de gönüllerimizi derinden duygulandırır. Aşağıya alınan bu hatıranın kahramanları Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fuat Ağralı ve bir Mehmetçiktir:

Mustafa Kemal Atatürk, bir gün çiftliğinden dönerken Maliye Vekaletine uğrar. Buradan o zamanlar Maliye Vekili olan Fuat Ağralı'yı alan Atatürk, birlikte özel bir konuyu sohbete başlarlar. Sohbetlerini Çankaya'ya gelene kadar aracın içinde yapan ikili buradan sonra yürüyerek sohbetlerine devam edeceklerdir. Tam bu esnada sırtına yüklediği yol çantasıyla karşı kaldırımında ağır ağır yürüyen bir Mehmetçik görürler. Gazi, yanındakilere işaret ederek Mehmetçiği yanına getirir.

Atatürk, yanına gelen Mehmetçiğe:

– Nereye gidiyorsun? diye sorar.

Mehmetçik:

– Terhis tezkeremi aldım, köyüme dönüyorum Paşam, der.

Atatürk, önünde duran Mehmetçiğin üzerindeki kıyafete dikkatlice bakar. Mehmetçiğin kıyafeti çok eskidir.

Atatürk, bunun üzerine Mehmetçiğe:

– Ne kadar yolluk aldın, diye sorar.

Mehmetçik:

– On beş liram var bir de köyden üç lira göndermişlerdi o biriktirdiğim var.

Atatürk:

– Ne alacaksın köye giderken?

Mehmetçik:

– Küçük bir şey alacağım.

Atatürk, Mehmetçiğin bu durumuna üzülür ve bir şeyler yapmak ister, o anda yanında bulunan Ali Fuat Bey'i işaret ederek Mehmetçiğe:

– Bu yanımda gördüğün adam Türkiye'nin para babasıdır. Şimdi onunla güreş tutacaksın şayet onun sırtını yere getirirsen sana yüz lira verecek, der.

Ali Fuat Bey, tedirgin bir şekilde:

– Aman Paşam... Ben zayıf, cılız adamın biriyim. Hem güreşmeyi de bilmem sadece adını bilirim, der.

Atatürk, Ali Fuat Bey'in bu sözlerini duymaz bile. Mehmetçiğe dönüp:

– Hadi bakalım Mehmet hazırlan! der.

Ali Fuat Bey, üzerine gelen Mehmetçiğin tek hamlesiyle yere düşer ve güreşi kay-

beder. Mehmetçik kazandığı için sevinçlidir. Ali Fuat Bey ise bu olaydan yara almadığı için mutludur. Her ikisi de ayağa kalkar.

Atatürk, Ali Fuat Bey'e:

– Hadi çıkar yüz lirayı, der.

Ali Fuat Bey, elini cüzdanına atar ancak cüzdanında o kadar parası yoktur. Bunun üzerine Atatürk'e dönüp:

– Paşam, yanımda bir ellilik bir de iki lira bozuk para var, der.

Atatürk, söz verdiği yüz lirayı Mehmetçiğe vermek istediği için Ali Fuat Bey'in kolundaki saate dikkat çeker ve:

– Bak ne güzel saatin var epey de eder, der.

Ali Fuat Bey:

– Paşam bu saat babamın yadigârı, der.

Atatürk:

– Olsun, adresine yüz lira yollar saatini alırsın.

Mehmetçiğe dönerek:

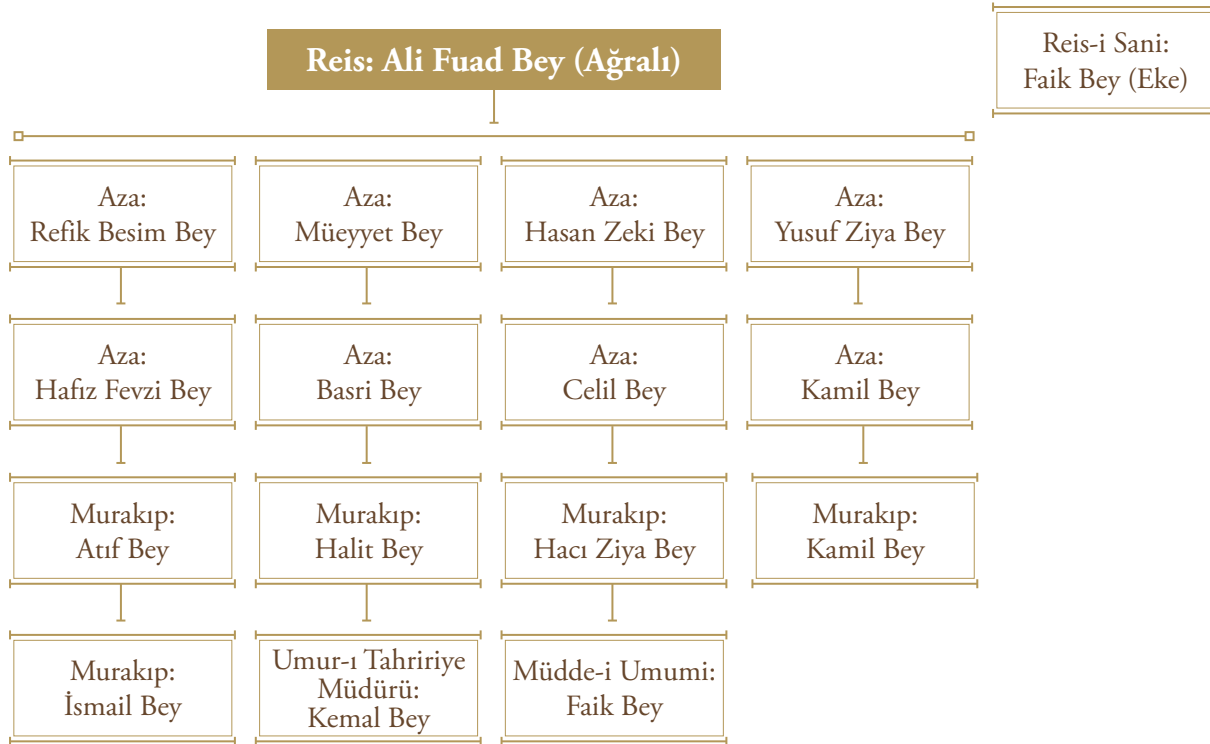
– Sen de saati iyi muhafaza et. Yüz liran geldiğinde geri yollarsın, der.

Ali Fuat Bey, askerinin adresine yüz lirayı gönderir ve babasından yadigâr kol saatini geri alır⁹³⁴.

⁹³⁴ Cemal Kutay, *Bir Solukta Atatürk*, İstanbul, 2008, s. 198-201.

⁹³⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Ali Fuat Ağralı Dosyası*.

Divan-ı Muhasebat Reisi Ali Fuat Ağralı'nın 1925-1926 Yılları Arasında Riyasetinde Bulunduğu Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹³⁵:





Mehmet Seyfettin Oran

Göreve Başlama Tarihi: 14 Aralık 1933
Görevden Ayrılma Tarihi: 20 Nisan 1951

Mehmet Seyfettin Oran, 1882 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Gümrük Memuru Mahmut Bey, annesi Fatma Nafia Hanım'dır. Mehmet Seyfettin Oran'a, yakın çevresi ve mesai arkadaşları "Seyfi Oran" şeklinde hitap ederlerdi. Mehmet Seyfettin Oran, TBMMde resmî yazışmalarında da Seyfi Oran adını kullandı⁹³⁶.

Seyfi Oran, eğitime önce Soğuk Çeşme Askerî Rüştîyesinde başladı, sonra Vefa İdadisinde devam etti. Vefâ'daki eğitimini 1901 yılında bitiren Seyfi Oran, yükseköğrenimini Mekteb-i Mülkiyede tamamladı. 1903'te Mülkiyeye giren Oran, 7 Temmuz 1906'da bu okuldan iyi bir dereceyle mezun oldu. Seyfi Oran, iyi derecede Fransızca bildirdi⁹³⁷.

Devlet hizmetine Muhasebe-i Umûmiye Hesabat-ı Merkeziye Şubesi Merkez Kalemi Mülazımlığı göreviyle 16 Ocak 1907'de başlayan Seyfi Oran, 14 Şubat 1907'de Muhasebe-i Umûmiye Hesabat-ı Merkeziye Şubesi Merkez Kalemi Kâtipliği'ne başladı. Seyfi Oran, 14 Eylül 1909'da Divan-ı Muhasebat Sınıf-ı Sani Mülazımlığı görevine

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹³⁶ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Seyfi Oran Dosyası*.

⁹³⁷ Aynı yer.

atandı ve 7 Şubat 1910'da burada mümeyyizliğe terfi etti. Seyfi Oran, 20 Mart 1913'te Vâridât Kısım-ı Evvel Mümeyyizi olarak görev aldıktan sonra 29 Mayıs 1913 tarihine kadar bu kurumda üçüncü şube muavinliği yaptı. 15 Şubat 1914'te Muhasebe-i Maliye Müdürlüğü'ne getirilen Seyfi Oran, 31 Mayıs 1920'de İstanbul Hükümetinin ilgasıyla açığa kaldı. 19 Kasım 1922 tarihinde yine bu kuruma birinci sınıf maliye müfettişliği göreviyle tayin olundu. 7 Temmuz 1923'te Maliye Vekaleti Müsteşarlığı görevine getirilen Seyfi Oran, 2 Mayıs 1925'te Tütün İnhisarı Umum Müdür vekili olarak tayin edildikten sonra 1 Eylül 1926'da bu kurumun Umum Müdürü oldu. 21 Temmuz 1931'de Divan-ı Muhasebat İkinci Reisliği'ne atanan Seyfi Oran, Divan-ı Muhasebat Reisliği yapan Ali Fuat Ağralı'nın 31 Ekim 1933'te Nafia Vekili olmasından sonra Divan-ı Muhasebat Riyaseti vekaletine ve ardından da 14 Aralık 1933'te Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne getirildi. Seyfi Oran, ayrıca Vakıflar Bankası İdare Meclisi Reisliği'yle Türk Ticaret Bankası İdare Meclisi Reisliği görevlerinde de bulundu⁹³⁸.

Seyfi Oran, 1948'de Divan-ı Muhasebat Reisiyken altmış beş yaşına girdiği için emekliliğini istedi ancak TBMM'nin özel isteği üzerine bu görevi üç yıl daha uzatıldı. 4 Nisan 1951'de emekli olan Seyfi Oran'ın üç yıl gecikmeyle emekli edilmesine dair dilekçesini tekrar değerlendiren dönemin Meclis Başkanı Refik Koraltan, bu dilekçeye cevaben yazdığı resmî yazıda şu ifadelerle yer verdi: "Büyük gayret ve hizmetleriniz Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihinde her vakit takdirle anılacaktır. Kıymetli mesainizden ve değerli varlığınızdaki ayrılmanın üzüntüsü, yanı başında sizi takip edecek sayın mesai arkadaşlarınıza bu güzel hatıraları bırakmanın zevkini tadararak müteselli olacağız. Bundan sonraki görevlerinizde de başarılı olmanız dileğiyle"⁹³⁹.

Seyfi Oran, Divan-ı Muhasebat Reisliğini yaklaşık yirmi yıl yaptı. Bu yönüyle de Divan-ı Muhasebat Reisliğini en uzun süre yürüten kişi oldu. Seyfi Oran, Divan-ı Muhasebat Reisliğinden emekli olduktan sonra 16 Eylül 1951 tarihinde yapılan milletvekilliği ara seçiminde Demokrat Parti İstanbul Milletvekilliği için aday gösterildi ve seçimden sonra da İstanbul Milletvekili oldu⁹⁴⁰. Memuriyetinden sonra kamu hizmetine siyasî alanda da devam eden Seyfi Oran, kendi hakkında sarf edilen takdir dolu sözlere ne kadar layık olduğunu da gösterdi. Vefatından önce Vakıflar Bankası İdare Meclisi Reisliği görevini yürüten Mehmet Seyfettin Oran, 18 Temmuz 1959'da 77 yaşındayken İstanbul'da Hakk'ın rahmetine kavuştu. Oran, evli ve iki çocuk babasıydı⁹⁴¹.

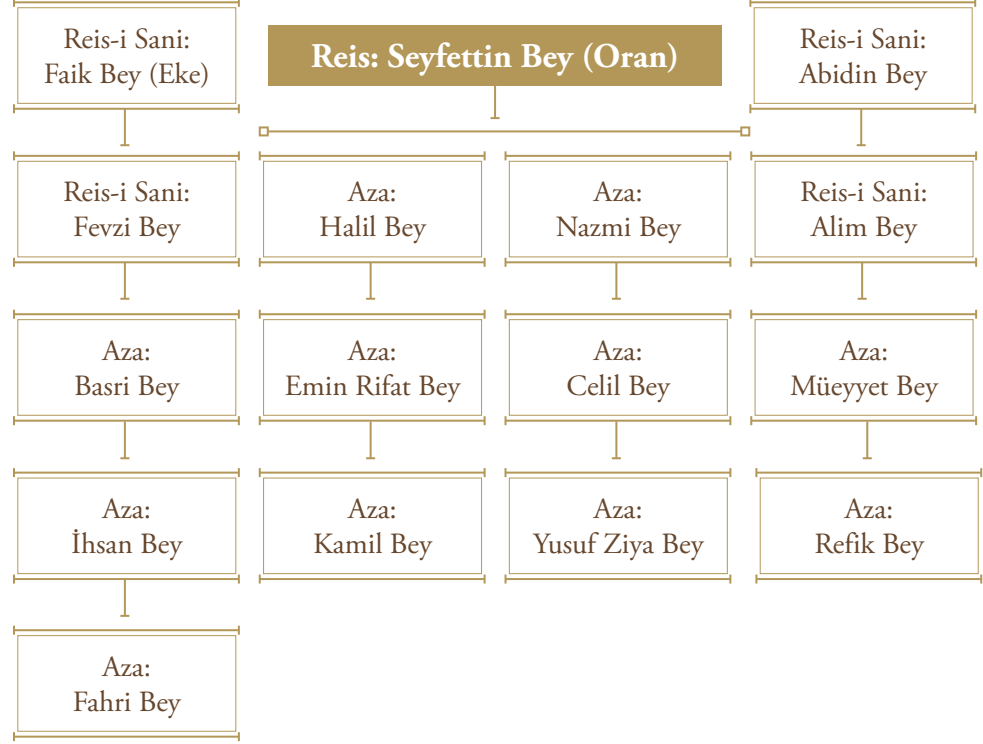
⁹³⁸ Aynı yer.

⁹³⁹ Aynı yer.

⁹⁴⁰ *Milliyet*, 26 Ağustos 1951, s. 1.

⁹⁴¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Seyfi Oran Dosyası*.

**Divan-ı Muhasebat Reisi Evveli Seyfi Oran'ın 1 Ocak 1934 Tarihinde Riyasetinde
Bulunduğu Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹⁴²:**





Mehmet Mümtaz Tarhan

Göreve Başlama Tarihi: 21 Aralık 1951

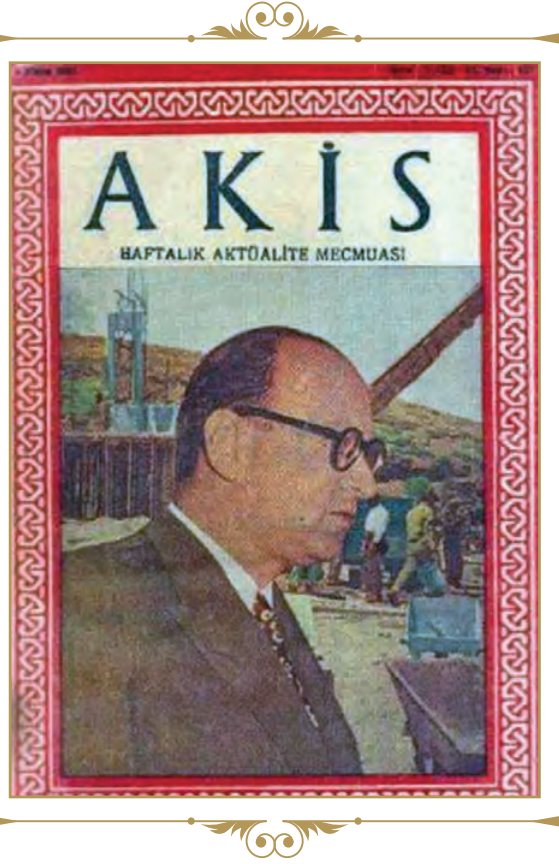
Görevden Ayrılma Tarihi: 8 Mayıs 1954

Mehmet Mümtaz Tarhan, 1906'da İstanbul'da doğdu. Babası Abdulhalim Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. Ortaöğrenimine Sivas Lisesinde başlayan Tarhan, daha sonra Maliye Mektebine devam etti, yükseköğrenimini de 1930'da Ankara Hukuk Fakültesini bitirerek tamamladı⁹⁴³.

Mümtaz Tarhan, memuriyetine 8 Ocak 1923'te İzmir Tütün İnhisar İdaresi Başmüdürlüğünde Sevk Memur Muavini olarak başladı. 2 Nisan 1925'te Ankara Vilayeti Muhasebe-i Hususiye Mukayyitliği'ne atanan Tarhan, 4 Ekim 1925'te Ticaret Vekaleti Muhasebe Müdürlüğüne getirildi. Daha sonra 27 Nisan 1926'da Maliye Vekaleti Muhasebe-i Umûmiye Müdürlüğü Umumi Tetkik Memurluğu görevine başlayan Mümtaz Tarhan, 6 Aralık 1926'da birinci sınıf Tetkik Memurluğu'na nakledildi. 1 Ağustos 1927'de Kavanin ve Muamelat Müdürlüğü İkinci Mümeyyizliği'ne getirilen Mümtaz Tarhan, 1 Haziran 1928'de Birinci Mümeyyizliğe terfi ettirildi. 28 Temmuz 1934'te Muhasebat-ı Umûmiye ve Kavanin-i Muamelat Müdürlüğü'ne getirilen Müm-

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹⁴³ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mümtaz Tarhan Dosyası*.



Mehmet Mümtaz Tarhan Akis Mecmuası'nın Kapağında

⁹⁴⁴ *Milliyet*, 26 Haziran 1957, s. 1.

⁹⁴⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mümtaz Tarhan Dosyası*.

⁹⁴⁶ Erol Köktürk, *Taşınmaz Mülkiyetinin Evinde Yaşam Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü 1960-2000*, Ankara 2004, s. 37-40.

taz Tarhan, bu görevinden 12 Mart 1936'da ayrıldı, bu tarihten iki hafta sonra Üsküdar Yakası Tahakkuk Müdürlüğü'ne getirildi. Mümtaz Tarhan, 1 Eylül 1936'da İstanbul Vâridât Müdürü oldu. Bu görevinden 20 Ağustos 1939'da ayrılan Mümtaz Tarhan, 5 Eylül 1939'da İzmir Defterdarlığı'na atandı. Edirne Yedek Subay Okuluna alınan Tarhan, aynı zamanda İzmir Defterdarlığı görevine de devam etti. Memuriyeti boyunca aşama kaydeden Mümtaz Tarhan, 7 Mart 1946'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü görevine başladı. Bu görevde yaklaşık beş yıl bulunduktan sonra Meclis tarafından 17 Aralık 1951'de Divan-ı Muhasebat Birinci Reisliği'ne getirildi. Bu görevine 21 Aralık 1951'de başlayan Mümtaz Tarhan, 8 Mayıs 1954 tarihine kadar bu görevde kaldı. Divan-ı Muhasebat Reisliğinden emekli olduktan sonra siyasete atılan Mümtaz Tarhan, bir dönem Ankara Mebusluğu ve Çalışma Bakanlığı⁹⁴⁴ yaptı. Mümtaz Tarhan, 20 Kasım 1957'de İstanbul Valiliği ve Belediye Reisliği görevine de atandı⁹⁴⁵.

Mümtaz Tarhan, devlet görevi yanında eğitim ve sosyal hayat alanında da çok çaba gösterdi bu alanda önemli adımlar atılmasına vesile oldu. Mesela, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü yaparken ülkemizde ilk kez dört yıllık harita ve kadastro bölümünün açılmasına öncülük etti. Ayrıca Tarhan Eğitim Kolejiyle Türk eğitimine katkıda bulundu. Mümtaz Tarhan'ın Türkiye Futbol Federasyonu Başkanlığı yapması ve çeşitli spor kulüplerinin kurulmasına katkısı⁹⁴⁶ da onun sosyal yönünü ortaya ko-

yan örneklerdendir. Mümtaz Tarhan, çeşitli konularda birçok eser kaleme aldı: *Artırma ve Eksiltme Kanunu Şerh ve İzahı* (1940) (Fransızcaya da çevrildi.), *Olgunluğumuzun Panoraması* (1940), *Medeni Kanununun Genel Esasları* (1947), *Ölünceye Kadar Bakma Akdi* (1948) ve *Mukayeseli Dünya Kadastrosu* (1949)⁹⁴⁷ onun eserleridir.

Mümtaz Tarhan, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra Yassıada'da yargılandı ve beraat etti⁹⁴⁸.

Hayatı boyunca önemli görevlerde bulunan Tarhan, 19 Ocak 1970 tarihinde vefat etti⁹⁴⁹. Maliyeci, hukukçu ve eğitimci kimliğiyle tanınan Mümtaz Tarhan, evli ve iki çocuk babasıydı⁹⁵⁰.



Mehmet Mümtaz Tarhan (solda) Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Aile mensupları ile birlikte

⁹⁴⁷ Aynı yer.

⁹⁴⁸ <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/04/20/199727.asp/31.03.2012>.

⁹⁴⁹ *Milliyet*, 20 Ocak 1970, s. 1.

⁹⁵⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mümtaz Tarhan Dosyası*.

⁹⁵¹ Divan-ı Muhasebat ismi 1961 yılına kadar kullanılmış, 1945-1952 değişikliği ve 1961 Anayasası ile Sayıştay olarak değişmiş, kabul edilmiş ve yerleşmiştir. Bk. Bayar, "Hesap Yargısı", s. 48.

⁹⁵² T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mümtaz Tarhan Dosyası*.

Sayıştay⁹⁵¹ Başkanı Mehmet Mümtaz Tarhan'ın 21 Aralık 1951'de Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹⁵²:





Muhittin Gürün

Göreve Başlama Tarihi: 22 Aralık 1954
Görevden Ayrılma Tarihi: 24 Mayıs 1962

Muhittin Gürün, 20 Mart 1914'te Çankırı'da doğdu. Babası maliye memurlarından Şükrü Bey, annesi Adviye Hanım'dır. İlköğrenimini Çankırı'da tamamlayan Muhittin Gürün, liseye Ankara Taş Mektepte başladı daha sonra parasız yatılı imtihanlarını kazanarak Ankara Erkek Lisesine geçti ve 15 Temmuz 1931'de buradan mezun oldu. Muhittin Gürün, İstanbul Mülkiye Mektebi sınavını kazandı ve 12 Temmuz 1934'te bu mektebin malî şubesinden birincilikle mezun oldu⁹⁵³. Bu başarısı sebebiyle Mülkiye Mektebinin o zamanki müdürü Şükrü Bey, dönemin Maliye Bakanı Fuat Ağralı'ya vermek üzere, Ankara'ya dönecek Muhittin Gürün'e bir mektup verdi. Ankara'ya gelen Muhittin Gürün, bu mektubu Fuat Ağralı'ya teslim etti. Mektupta Şükrü Bey'in Muhittin Gürün hakkındaki takdirleri vardır. Bunun üzerine Fuat Ağralı, Muhittin Gürün'ün derhal maliyede işe alınmasını ister ve bu doğrultuda emir verir⁹⁵⁴.

Böylece Muhittin Gürün, memuriyet hayatına 30 Temmuz 1934'te Maliye Vekaleti Bütçe Müdürlüğü birinci sınıf Tetkik Memuru Adayı olarak başladı. Gürün, 7 Mart

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹⁵³ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Muhittin Gürün Dosyası*.

⁹⁵⁴ <http://www.mmd.org.tr/sidebar/soylesiler/muhittin-gurunle> / 02 Nisan 2012.

1935'te Maliye Müfettiş Muavinliği görevine terfi ettirildi. 1 Eylül 1936'da teğmen olarak Çankırı'da askerlik hizmetine başladı. Terhisinin ardından hayalini kurduğu maliye müfettişliği sınavlarına giren Gürün, 12 Mart 1938'de Maliye Müfettişliği görevine getirildi⁹⁵⁵. Bu görevinde birinci sınıf Maliye Müfettişliği'ne kadar yükseldi. Muhittin Gürün, 15 Aralık 1943-30 Eylül 1950 tarihleri arasında Maliye Okulunda (1. sınıf) hukuk dersi, (2. sınıf) iktisat ve masraf kanunları dersleri öğretmenliği yaptı. Muhittin Gürün, 28 Şubat 1946'da Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdür Muavinliği'ne atandı. Bu görevdeyken araştırma yapmak ve Congress International de Fiscalité'ye Maliye Bakanlığı adına katılmak üzere 30 Haziran 1947'de Lahey'e gitti. 1 Temmuz 1949'da Maliye Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevine getirilen Gürün, 23 Haziran 1950'de Maliye Bakanlığı Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürü oldu. Gürün, buradaki görevinden sonra 21 Aralık 1951'de Divan-ı Muhasebat üçüncü Daire Reisi oldu. Divan-ı Muhasebat Reisliği'ne⁹⁵⁶ ise 22 Aralık 1954 tarihinde başladı⁹⁵⁷. Sayıştay Genel Kurulunca 22 Aralık 1960 tarihinde Temsilciler (Kurucular) Meclisine üye seçilmesi üzerine 06 Ocak 1961'de bu görevinden izinli olarak ayrılan Muhittin Gürün, seçimlerden sonra TBMM'nin toplanması ve kurucu meclisin hukuki varlığının sona ermesiyle 26 Ekim 1961'de Sayıştay Birinci Başkanlığı görevine tekrar döndü⁹⁵⁸.

Muhittin Gürün, 44 sayılı kanun⁹⁵⁹ gereğince Anayasa Mahkemesi Üyeliğine seçildi ve 24 Mayıs 1962'de Sayıştay Başkanlığı görevinden ayrıldı⁹⁶⁰. Muhittin Gürün'ün ardından 25 Mayıs 1962-16 Mart 1965 tarihleri arasında Abdullah Âlî Hemen, 17 Mart 1965-17 Nisan 1967 tarihleri arasında ise Kemalettin Tolluoğlu başkanlık görevini vekaleten yürütmüştür⁹⁶¹. On yedi yıl Anayasa Mahkemesi Üyeliği yapan Gürün, yaş haddi sebebiyle 19 Mart 1979'da bu görevinden emekli edildi⁹⁶².

Muhittin Gürün'ün Sayıştay Meslek Kursu için *Ticaret Muhasebesi Dersleri* adlı bir eseri vardır⁹⁶³. 29 Eylül 2004'te vefat eden Gürün, evli ve bir çocuk babasıydı⁹⁶⁴.

⁹⁵⁵ Muhittin Gürün, yıllarca hayalini kurduğu bu meslekte ilk gün yaşadıklarını ve hissiyatını şu şekilde ifade etmiştir: Teftiş Heyetine girince dünyayı kurmuşum gibi hissettim. Bana bir çanta verdiler "birkaç müfettişin eskittiği bu" dediler "demirbaş", bir çek defteri verdiler "bundan" dediler "aylığını alacaksın", bir de hüviyet varakası verdiler İsmet İnönü imzalı. O zaman Taşhan'da bir kahve vardı, oraya gittim ve bir yorgunluk kahvesi içtim. Bu metin, 24 Haziran 2003 salı günü Maliye Müfettişleri Derneği tarafından yapılan söyleşiden alınmıştır. bkz. <http://www.mmd.org.tr/sidebar/soylesiler/muhittin-gurunle> / 02 Nisan 2012.

⁹⁵⁶ T.C. Resmî Gazete, 25 Aralık 1954, S. 8888, s. 10769. Muhittin Gürün, Sayıştay Başkanlığına seçilmesini ise şöyle anlatmaktadır: "... O sırada Sayıştay Daire Başkanlığı boşalmıştı. Orası için Meclis'e dilekçe verdim. O zaman Meclis seçiyordu Daire Başkanlarını da Başkanını da... Seçime girdik ve büyük çoğunlukla kazandık. Daire Başkanı olduk. Bir sene sonra başkan ayrıldı, orası da boşaldı, bu sefer oraya da talip oldum. Eski meslekten yetişme bir adam var Sayıştay'da eski olduğu için Celal Bayar'ı falan da tanıyor, bir türlü seçim yapılmıyor. Ben de Adnan Menderes'i taniyorum, şansım orda. Ben bir gün Menderes'ten randevu istedim. 'Nasılsın, iyi misin?' diye beni ayakta karşıladı. 'Efendim' dedim 'Birinci Başkanlık var Sayıştay'da boş, aylardır seçim yapılmıyor, ben de talibim.' Menderes 'çok iyi, senden iyi başkan mı bulacağız, ben söylerim hemen seçim yapınlar' dedi. Hakikaten aşağı yukarı bir hafta sonra seçim ilan edildi. Seçim yaptılar o şekilde Sayıştay Başkanı oldum. Bk. <http://www.mmd.org.tr/sidebar/soylesiler/muhittin-gurunle> / 02 Nisan 2012.

⁹⁵⁷ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Muhittin Gürün Dosyası*.

⁹⁵⁸ Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Ankara 1997, s. 300; *Sayıştay Haber Bülteni*, "Emekli Sayıştay Başkanımız Muhittin Gürün'ü Kaybettik (1914-2004)", S. 94, Ankara (2004), s. 1.

⁹⁵⁹ Bu kanunla Anayasa Mahkemesi Üyeliğine Sayıştay'dan bir kontenjan ayrılmıştır. Bunun üzerine Sayıştay Genel Kurulunda yapılan seçimle Anayasa Mahkemesi Üyeliğine Muhittin Gürün seçilmiştir. bkz. <http://www.mmd.org.tr/sidebar/soylesiler/muhittin-gurunle> / 02 Nisan 2012.

⁹⁶⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Muhittin Gürün Dosyası*.

⁹⁶¹ Abdullah Âlî Hemen ve Kemalettin Tolluoğlu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Akgündüz, *Sayıştay*, 2012, s. 352,354.

⁹⁶² *Sayıştay Haber Bülteni*, "Gürün'ü Kaybettik", s. 1.

⁹⁶³ Ahmet Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 300.

⁹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 1 Ekim 2004, s. 4.

Sayıştay Başkanı Muhittin Gürün'ün 22 Aralık 1954'te Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹⁶⁵:





Mehmet Rıza Turgay

Göreve Başlama Tarihi: 18 Nisan 1967
Görevden Ayrılma Tarihi: 8 Ocak 1973

Mehmet Rıza Turgay, 7 Mart 1923'te İstanbul'da doğdu. Babası Mehmet Tevfik Bey, annesi Emine Selime Hanım'dır⁹⁶⁶. Rıza Turgay, 1939 yılında İstanbul Erkek Lisesinden mezun oldu. Yükseköğrenimini ise 1943'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirerek tamamladı. Turgay, iyi derecede Almanca ve yeteri kadar da İngilizce bilmekteydi⁹⁶⁷.

Memuriyet hayatına 29 Haziran 1944'te İstanbul Tarlabası Tahakkuk Memuru olarak başlayan Rıza Turgay, 29 Ağustos 1945'te İstanbul İrat Servet Vergileri Müdürlüğü birinci sınıf Mümeyyizliği'ne atandı.

Askerlik hizmetine 1 Mayıs 1946'da İstanbul'da başlayan Mehmet Rıza Turgay, terhisinin ardından 30 Haziran 1947'de İstanbul İrat Servet Vergileri Müdürlüğü'ne tahakkuk memuru olarak tayin edildi. 1948'de Maliye Bakanlığının yaptığı müfettişlik imtihanını kazanan Rıza Turgay, 6 Ocak 1948'de Maliye Müfettiş Muavinliği'ne atandı. 1960 yılına kadar Maliye Müfettişliği yapan Rıza Turgay, burada ikinci sınıf

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivinden.

⁹⁶⁶ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Rıza Turgay Dosyası*.

⁹⁶⁷ <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/Belge-Goster.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA-849816B2EF01E9BE68C047FEF5> / 31 Mart 2012.

⁹⁶⁸ Cumhuriyet, 15 Nisan 1967, s. 1.

⁹⁶⁹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Rıza Turgay Dosyası.

⁹⁷⁰ Mehmet Rıza Turgay, *Japonya'nın Bütçe ve Malî Denetim Mevzuatı*, Ankara 1968.

⁹⁷¹ Mehmet Rıza Turgay, *Federal Almanya Merkez Bankacılığı*, Ankara 1955.

⁹⁷² Mehmet Rıza Turgay, *Batı Almanya'da Kambiyo Kontrolüne Ait Mevzuat ve Tatbikat*, Ankara 1955.

⁹⁷³ *Sayıştay Haber Bülteni*, "Emekli Sayıştay Başkanımız Rıza Turgay'ı Kaybettik (1923-2003)", S. 79, Ankara (2003), s. 1.

⁹⁷⁴ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Rıza Turgay Dosyası.

Maliye Müfettişliği'ne kadar yükseldi. Rıza Turgay, müfettişlik görevine devam ederken araştırma yapmak amacıyla 10 Ağustos 1953-24 Ağustos 1954 tarihleri arasında Batı Almanya'ya gönderildi. Rıza Turgay, 27 Nisan 1961'de Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdür Müşavirliği görevine başladı. 22 Mart 1963'te ise bu kurumun genel müdürü oldu. Rıza Turgay, 14 Nisan 1967'de TBMM tarafından Sayıştay Başkanlığına seçildi. Sayıştay Başkanlığı görevine⁹⁶⁸ 18 Nisan 1967 tarihinde başlayan Rıza Turgay, bu görevinden 8 Ocak 1973'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı⁹⁶⁹.

Rıza Turgay'ın 1955-1968 yılları arasında basılan ve dış devletlerin malî denetimi, bütçesi ve bankacılığıyla ilgili eserleri vardır. Bunlar *Japonya'nın Bütçe ve Malî Denetim Mevzuatı*⁹⁷⁰, *Federal Almanya Merkez Bankacılığı*⁹⁷¹ ve *Batı Almanya'da Kambiyo Kontrolüne Ait Mevzuat ve Tatbikat*⁹⁷² 'tır.

Emekli olduktan sonra 9 Ocak 1973-1 Mayıs 1976 tarihleri arasında Bağ-Kur Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini yapan Mehmet Rıza Turgay, 20 Haziran 2003 tarihinde Ankarada vefat etti. Sayıştay Başkanlığı binasında Rıza Turgay'ın vefatı münasebetiyle 23 Haziran 2003 tarihinde bir tören düzenlendi. Rıza Turgay'ın cenazesi 24 Haziran 2003 tarihinde Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi⁹⁷³. Turgay, evli ve iki çocuk babasıydı⁹⁷⁴.

Sayıştay Başkanı Mehmet Rıza Turgay'ın 18 Nisan 1967'de Başkanlık Ettiği
Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹⁷⁵:

⁹⁷⁵ Aynı yer.

Başkan: Rıza Turgay							
1. Daire Başkanı: Kemalettin Tolluoğlu	2. Daire Başkanı: Mehmet Karabacak	3. Daire Başkanı: İhsan Oğat	4. Daire Başkanı: Nihat Başakar	5. Daire Başkanı: Vasfi İlter	6. Daire Başkanı: Celal Çitici	7. Daire Başkanı: Azmi Seyhan	8. Daire Başkanı: M. Hüdayi Dümer
Üye: A. Rıza Toksöz	Üye: Semiha Erem	Üye: Ali Orhon	Üye: Servet Köksal	Üye: Hayri Gürsu	Üye: Ali Sezener	Üye: Orhan Saltcan	Üye: İ. Ziyaettin Yayböke
Üye: Raşit Örencik	Üye: Osman Çebi	Üye: Gültekin Aykurt	Üye: Bedri Rakunt	Üye: Veli Uyar	Üye: İhsan Tanyıldız	Üye: Mithat Testereci	Üye: M. Hulusi Koç
Üye: Hikmet Öktem	Üye: Semihan Denizdöven	Üye: Abdurrahman Şahin	Üye: Muzaffer Gürcan	Üye: Mehmet Çınarlı	Üye: İlham Gövsa	Üye: M. Kemal Urkom	Üye: Hayri Esen
Üye: Remzi Konakçı	Üye: Namik Gürkök	Üye: Halit Özerkan	Üye: Hazım Dizdar				



Mehmet Karabacak

Göreve Başlama Tarihi: 14 Mart 1974
Görevden Ayrılma Tarihi: 28 Ağustos 1977

Mehmet Karabacak, 1910 yılında Trabzon (Sürmene)'da doğdu. Babası Salih Bey, annesi Lütfiye Hanım'dır. Mehmet Karabacak, ortaöğrenimini 1934-1935 öğretim yılında Trabzon Lisesinde⁹⁷⁶, yükseköğrenimini ise 1939 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesinde tamamladı⁹⁷⁷.

Siyasal Bilgilerden mezun olduktan sonra 31 Temmuz 1939'da Bütçe ve Malî Kontrol Umum Müdürlüğü Stajyerliği ile memuriyet hayatına başlayan Karabacak, 31 Ocak 1940 tarihinde Bütçe ve Malî Kontrol Umum Müdürlüğü Merkez Daireleri Muhasebe ikinci Mümeyyizliği'ne tayin edildi.

Askerlik hizmetini 8 Kasım 1940'ta Yedek Subay Okulunda tamamlayan Karabacak, dosyasından anlaşıldığı kadarıyla burada teğmen ve üsteğmen rütbelerini de almıştır. Mehmet Karabacak, 31 Mart 1945'te talim için askerliğe tekrar çağrıldı.

9 Şubat 1943'te Tahsilat Umum Müdürlüğü emrinde tahsilat kontrol memurluğu yapan Mehmet Karabacak, 23 Kasım 1943'te Millî Emlak Umum Müdürlüğü

⁹⁷⁶ Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹⁷⁶ Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü, s. 161.

⁹⁷⁷ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Karabacak Dosyası.

Tespit ve Dağıtma İş Kontrolörü oldu. 1946 yılında aynı kurumda raportörlük ve evrak şefliği yaptı. Mehmet Karabacak, 2 Mart 1947 tarihinde Başbakanlık Muamelelat Umum Müdürlüğü Raportörlüğü'ne getirildi. 26 Ekim 1950'de ise Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü Şube Müdürü oldu. Mehmet Karabacak, 17 Mart 1952'de Gümrük ve Tekel Bakanlığı Saymanlık Müdürlüğü'ne nakledildi. 31 Ağustos 1956'da Gümrük ve Tekel Bakanlığı Zat İşleri Müdürü oldu. Mehmet Karabacak'ın Divan-ı Muhasebat Azalığı'na geliş tarihi 31 Ocak 1959'dur. Mehmet Karabacak, Millî Birlik Komitesinin 10 Eylül 1960 tarihli toplantısında, boş bulunan Sayıştay üçüncü Daire Başkanlığına seçildi. Karabacak, 1 Mart 1967'de ikinci Daire Başkanlığına getirildi. Sayıştay Başkanlığı görevine TBMM tarafından 14 Mart 1974 tarihinde seçilen Karabacak, 28 Ağustos 1977'de yaş haddinden emekliye ayrıldı⁹⁷⁸.

⁹⁷⁸ Aynı yer.

⁹⁷⁹ Aynı yer.

⁹⁸⁰ Aynı yer.

⁹⁸¹ Aynı yer.

Sayıştay Başkanı Mehmet Karabacak, 13-22 Mayıs 1974 tarihleri arasında Madrid'te yapılan (INTOSAI) Üst Derece Denetleme Organları VIII. Uluslararası Kongresine katılmak üzere İspanya'ya gitti⁹⁷⁹. Ayrıca Mehmet Karabacak, Avusturya Sayıştay Başkanının resmî davetlisi olarak 29 Eylül 1975 tarihinde beş gün sürecek bir konferansa katılmak üzere Viyana'ya da gitti⁹⁸⁰.

Mehmet Karabacak, 4 Kasım 1986 tarihinde 78 yaşındayken vefat etti. Karabacak, evli ve iki çocuk babasıydı⁹⁸¹.



Sayıştay Başkanı Mehmet Karabacak'ın 14 Mart 1974'te Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹⁸²:

Başkan: Mehmet Karabacak

1. Daire Başkanı: Vasfi İltter	2. Daire Başkanı: İhsan Tanyıldız	3. Daire Başkanı: Osman Çebi	4. Daire Başkan Vekili: Muzaffer Gürcan	5. Daire Başkanı: Ali Orhon	6. Daire Başkan Vekili: A. Mithat Testereci	7. Daire Başkan Vekili: Abdurrahman Şahin	8. Daire Başkanı: Ali Sezener
Üye: Semiha Demirdöven	Üye: Mehmet Çınarlı	Üye: İ. Ziyaettin Yayböke	Üye: Sena Aral	Üye: Melek Hepdinç	Üye: Ferda İzzet Yazgaç	Üye: Sermet Erenkanlı	Üye: Behiç Erdem
Üye: Gültekin Aykurt	Üye: İlham Gövsa	Üye: M. Hulusi Koç	Üye: Necmettin Narlıoğlu	Üye: Halil Kırçalı	Üye: Yaşar Aydın	Üye: Muzaffer Şakarcan	Üye: Fikret Uludamar
Üye: Servet Köksal	Üye: M. Kemal Urkom	Üye: Necdet Çölaşan	Üye: M. Kemal Ersun	Üye: Mesut Tozan			



Hüseyin Cahit Eren

Göreve Başlama Tarihi: 6 Haziran 1978
Görevden Ayrılma Tarihi: 2 Haziran 1984

Hüseyin Cahit Eren, 1924 yılında Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde doğdu. Babası maliye memurlarından Abdurrahman Bey, annesi Emine Hanım'dır. Cahit Eren, eğitimine memleketi Kayseri'de başladı ve Kayseri Lisesinden mezun oldu. Yükseköğrenimini 1947'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde tamamladı. Cahit Eren, iyi derecede Almanca biliyordu⁹⁸³.

Memuriyetine 30 Ocak 1943'te stajyer matematik öğretmenliğiyle eğitim alanında başlayan Cahit Eren, 31 Ocak 1948'de İstanbul İrat ve Servet Vergi Müdürlüğünde tahakkuk memuru oldu. 18 Aralık 1949'da Maliye Bakanlığı Müfettiş Muavinliği'ne nakledilen Cahit Eren, bu kurumda 4 Haziran 1953 tarihinde Maliye Müfettişi oldu.

Cahit Eren, askerlik hizmetini 30 Nisan 1956'da yedek subay olarak tamamladı. Eren, askerliğini yaptıktan sonra 1956-57 yılları arasında meslek staj için Federal Almanya'da bulundu.

^{*} Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹⁸³ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Hüseyin Cahit Eren Dosyası*.



Cahit Eren Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile Birlikte

⁹⁸⁴ Aynı yer.

⁹⁸⁵ Aynı yer.

⁹⁸⁶ Aynı yer.

⁹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1984, s. 7.

Cahit Eren, 31 Temmuz 1968'de Maliye Başmüfettişliği'ne atandı. 15 Eylül 1972'de Müşavir Maliye Müfettişi olan Cahit Eren, 22 Ağustos 1972'de Maliye Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı oldu ve 28 Şubat 1975'te Maliye Bakanlığı Müsteşarlığı'na getirildi. Maliye Bakanlığı'nda 5 Mayıs 1975'te Başmüşavirlik görevine getirilen Eren, bu görevinden sonra 6 Haziran 1978 tarihinde Sayıştay Başkanlığına atandı⁹⁸⁴.

Cahit Eren, Sayıştay Başkanıken 14-25 Haziran 1980 tarihleri arasında Kenya (Nairobi)'da yapılan 10. Milletlerarası Sayıştaylar Birliği Kongresi'ne (INTOSAI) katıldı⁹⁸⁵.

Cahit Eren, 1959 yılında *Federal Almanya Veraset ve İntikal Vergisinin Umumi Esasları* adlı bir eser kaleme aldı⁹⁸⁶.

Hüseyin Cahit Eren, 2 Haziran 1984 tarihinde özel aracında geçirdiği kalp krizi sonucunda Ankara'da vefat etti⁹⁸⁷. Cahit Eren, evli ve iki çocuk sahibiydi.

Ölümünün ardından 4 Haziran 1984'te Sayıştay Başkanlığında yapılan törende konuşan dönemin Maliye ve Gümrük Bakanı Müsteşarı Ertuğrul Kumcuoğlu; Cahit Eren hakkında şunları söyledi:

“Sevgili üstadımız Cahit Eren, kamu hizmetlerini meslek edinmiş pek çoğumuz gibi memuriyeti bir meslek, bir görev olmaktan öte bir hayat tarzı olarak benimsenmiş



Cahit Eren Dönemin Başbakanı Turgut Özal İle Birlikte

bir kimse idi. İdeal bir kamu görevlisi olarak bir yandan doğuştan sahip olduğu yetenekleri ve sonradan eğitim kurumlarından ve meslek içinde edindiği bilgi ve becerileri bedenî ve manevî gücünün elverdiği azami ölçüler içinde ülkesinin ve milletinin istifadesine sunarken diğer yandan karşılığını devletin verebildiği kadarıyla iktida etmesini bilmiş, işgal ettiği resmî makamların yüksekliği ne olursa olsun imkânları sınırlı bir toplumun mütevazî bir hadimi olabilme sanatında ustalaşmasını bilmiş bir bürokrattır. Bugün altı yüz yıllık Osmanlı Devletinin varisi Türkiye Cumhuriyetinin yüce Sayıştayının Başkanı ve Eski Maliye Müsteşarı pazardan dönerken filesi elinde ebediyetle kucaklaşmışsa bu olgu üzerine dikkatle ve önemle durulması gerekir, diye düşünüyorum. Bugün Cahit Eren, ebediyete intikal etmiştir. Ama temsil ettiği dünya görüşü ve hayat tarzı yaşamaya, incelemeye, irdelemeye açık olarak yaşamaya devam edecektir. Allah gani gani rahmet eylesin⁹⁸⁸.”

⁹⁸⁸ <http://www.mmd.org.tr/cahit-eren-185-yaza-nertugrul-kumcuoglu/17> Şubat 2012.

Sayıştay Başkanı Hüseyin Cahit Eren'in 6 Haziran 1978'de Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler⁹⁸⁹:

Başkan: Hüseyin Cahit Eren							
1. Daire Başkanı: Semiha Denizdöven	2. Daire Başkanı: Halil Kırçalı	3. Daire Başkanı: M. Kemal Ersun	4. Daire Başkanı: Servet Köksal	5. Daire Başkanı: Ferda İ. Yazgaç	6. Daire Başkanı: A. Mithat Testereci	7. Daire Başkanı: Mesut Tozan	8. Daire Başkanı: Muzaffer Şakarcan
Üye: A. İlhan Oğuz	Üye: Özcan Saygun	Üye: Tülay Demirkan	Üye: Sena Aral	Üye: Sezai Ekinci	Üye: Oktay Gökdeniz	Üye: Doğan Ulusoy	Üye: Behiç Erdem
Üye: Mehmet Kamiloğlu	Üye: Necdet Güvenç	Üye: Yaşar Özbek	Üye: Fikri Çözgener	Üye: Oktay Aslan	Üye: Yaşar Aydın	Üye: Mehmet Olgun	Üye: Fikret Uludamar
Üye: M. Halit Öztunalı	Üye: Ertan Dalgıç	Üye: Mehmet Aydoğdu	Üye: Asaf Gökcalpay	Üye: Turhan Kartal	Üye: İlhan Gener	Üye: Emin Utaş	Üye: Osman Büyükyılmaz
Üye: Osman Zeki Tansı	Üye: Ö. Faruk Çulhacı	Üye: Selahattin Güntaş	Üye: Hayri Kaya Urgan				



Servet Şamlioğlu

Göreve Başlama Tarihi: 22 Kasım 1984
Görevden Ayrılma Tarihi: 20 Nisan 1991

Servet Şamlioğlu, 5 Ağustos 1926 tarihinde Bolu'da doğdu. Babası İbrahim Bey, annesi Esmâ Hanım'dır. Eğitim hayatına Kastamonu Lisesinde başlayan Şamlioğlu, 1952'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun oldu⁹⁹⁰. Şamlioğlu, iyi derecede Fransızca ve İngilizce biliyordu⁹⁹¹.

Memuriyetine 12 Şubat 1945 tarihinde Bolu Ortaokulunda stajyer matematik öğretmeni olarak başlayan Şamlioğlu, 15 Aralık 1947'de Bolu Özel Saymanlık Kontrolörlüğü vekaletine atandı. Daha sonra sırasıyla 1 Ocak 1948'de Bolu Mahalli İdareler Kontrolörlüğü Adaylığı, 31 Temmuz 1952'de Ankara Muvazzaf İtiraz Komisyonu Raportörlüğü Adaylığı ve 21 Ağustos 1952'de İstanbul 1 Numaralı Muvazzaf İtiraz Komisyonu Raportörlüğü Adaylığı görevlerine getirildi.

Askerlik hizmetine 3 Kasım 1953'te Yedek Subay Okulunda başlayan Şamlioğlu, 30 Nisan 1954'te asteğmen oldu ve 30 Nisan 1955'te terhis edildi.

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

⁹⁹⁰ *Sayıştay Dergisi*, "Servet Şamlioğlu'nun Özgeçmişi", S. 4, Ankara (1991), s. 3.

⁹⁹¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Servet Şamlioğlu Dosyası*.



Servet Şamlıoğlu, Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal İle Birlikte

⁹⁹² Aynı yer.

⁹⁹³ *Sayıştay Dergisi*, "Şamlıoğlu'nun Özgeçmişi", s. 3.

⁹⁹⁴ *T.C. Resmî Gazete*, 22 Kasım 1984, S.18583, s. 1.

⁹⁹⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Servet Şamlıoğlu Dosyası*.

Terhisinden sonra İstanbul 3 Numaralı Muvazzaf İtiraz Komisyonu Raportörlüğüne tayin edilen Şamlıoğlu, 3 Mayıs 1956 ve 27 Ekim 1971 tarihleri arasında Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğünde gelirler kontrolörü olarak görev yaptı⁹⁹². Bu görevindeyken mesleki bilgisini ve görgüsünü artırmak için bir yıl süreyle ABD'ye ve altı ay süreyle de İngiltere'ye gönderildi⁹⁹³.

Servet Şamlıoğlu, 27 Ekim 1971'de Gelirler Genel Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcılığı'na tayin edildi. 1 Haziran 1974'te Gelirler Genel Müdürlüğü Başmüşaviri olan Şamlıoğlu, çok geçmeden 30 Eylül 1974'te Frankfurt Başkonsolosluğu Maliye ve Ekonomi Müşavirliği'ne atandı. 1 Mart 1975'te Hazine Genel Müdürlüğü ve M.İ.İ.T. Genel Sekreterliği Maliye ve Ekonomi Müşavirliği'ne getirilen Şamlıoğlu, 1 Ağustos 1978'de Maliye Bakanlığı Müsteşarlığı görevine başladı. Şamlıoğlu, 7 Şubat 1979'da Vergiler Temyiz Komisyonu Başkanlığına tayin edildi, 18 Aralık 1979'da Danıştay Üyesi ve Genel Sekreteri oldu ve 29 Şubat 1984'te de Danıştaydaki görevinden emekliye ayrıldı. Daha sonra Yükseköğretim Kurulu Üyeliği'ne atanan Şamlıoğlu, bu görevindeyken 20 Kasım 1984'te TBMM tarafından Sayıştay Başkanlığına seçildi⁹⁹⁴. Servet Şamlıoğlu, bu görevine 22 Kasım 1984'te fiilen başladı ve vefatına kadar devam etti. Sayıştay Başkanıyken Milletlerarası Sayıştaylar Birliği'nin 2-19 Nisan 1986 tarihleri arasında Sydney'de yapılan XII. Kongresi'ne katılmak üzere Avustralya'ya gitti⁹⁹⁵.



Servet Şamlıoğlu Dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut İle Birlikte

Servet Şamlıoğlu'nun çeşitli konularda kaleme aldığı eserleri vardır. Bunlar *İspanya Sayıştayında İncelemeler*, *Hollanda Sayıştayında İncelemeler*⁹⁹⁶, *Malî Yargı ve Uzlaşma*, Yılmaz Özbalcı ile *Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun Yorum ve Açıklamaları*⁹⁹⁷ ve *Vergiciliğin Ana Kavramları*'dir. Bunların dışında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış çok sayıda makalesi vardır⁹⁹⁸.

Kemik iliği kanserine yakalanan Servet Şamlıoğlu, uzun süre ABD Houston Kenti, The University of Texas: MD Anderson Cancer Center'da tedavi gördü. 20 Nisan 1991 tarihinde vefat eden Servet Şamlıoğlu, evli ve üç çocuk babasıydı⁹⁹⁹.

Şamlıoğlu'nun yerine Sayıştay Başkanlığı'na seçilen Vecdi Gönül, ölümünün ardından Servet Şamlıoğlu hakkında şunları söyledi: "Sayıştaya tevdi edilen görevin önemi, bu kuruluşun sevk ve idaresinde bulunanların yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır. Sayın Servet Şamlıoğlu da bürokrasinin her kademesindeki üstün hizmetleri ve engin tecrübelerini Sayıştaya taşımak ve bu yüce görevi yürütmek üzere TBMM tarafından 22.11.1984 tarihinde Sayıştay birinci başkanlığına seçilmiştir. Sayıştay'ımızın otuzuncu başkanı olan Şamlıoğlu, bu önemli görevini yakalandığı amansız hastalığa yenik düşene kadar sürdürmüştür. Onun ölümü; mensup olduğu kurumlar, sorumluluğunu taşıdığı ailesi için acılı ve yeri doldurulmayacak bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluğun doldurulması ve telafisi imkânsızdır. Sayıştay cami-

⁹⁹⁶ Servet Şamlıoğlu, *İspanya Sayıştay'ında İncelemeler*, Sayıştay Başkanlığı, Ankara 1987; Servet Şamlıoğlu *Hollanda Sayıştay'ında İncelemeler*, Sayıştay Başkanlığı, 1987.

⁹⁹⁷ Servet Şamlıoğlu-Yılmaz Özbalcı, *Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun Yorum ve Açıklamaları*, Feryal Matbaacılık, Ankara 1984.

⁹⁹⁸ Ahmed Akgündüz, *Sayıştay Tarihi*, s. 313.

⁹⁹⁹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Servet Şamlıoğlu Dosyası*; *Milliyet*, 21 Nisan 1991, s. 8.



Servet Şamlıoğlu M. Vecdi Gönül İle Birlikte

¹⁰⁰⁰ Vecdi Gönül, "Sayıştay 1. Başkanımız Servet Şamlıoğlu'nun Ardından", *Sayıştay Dergisi*, S. 4, Ankara (1991), s. 21.

¹⁰⁰¹ Aynı yer.

asında, yargı organları arasında ve dünya sayıştayları ile olan ilişkilerinde müesseseye onur ve saygınlık kazandırmış olan temsil gücü ile hiçbir zaman unutulmayacaktır.

Anılarımızda onun kişiliğini anmak ve incelemekten ziyade yöneticiliği üzerinde durarak 22.11.1984-20.4.1991 tarihleri arasında Sayıştay Başkanı olarak görev yaptığı Sayıştaydaki hizmetlerinden söz etmeyi kendimi görevli saymaktayım¹⁰⁰⁰."

Servet Şamlıoğlu, Sayıştay Başkanlığı sırasında 12 Mart 1985 tarih ve 3162 sayılı ile 832 sayılı Sayıştay Kanunu'nda yaptığı değişiklikle, mevcut sekiz yargılama daire-sinde biri başkan olmak üzere toplam beş olan üye sayısı, beşten yediye çıkarıldı. Bu değişikliğe paralel olarak yeni on altı üye daha seçilerek dairelerdeki toplam üye sayısı elli altıya yükseltildi¹⁰⁰¹.

Sayıştay Başkanı Servet Şamlıoğlu'nun 22 Kasım 1984'te Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler¹⁰⁰²:

¹⁰⁰² T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Servet Şamlıoğlu Dosyası.

Başkan: Servet Şamlıoğlu

1. Daire Başkanı: Sena Aral	2. Daire Başkanı: Halil Kırcalı	3. Daire Başkanı: M. Kemal Ersun	4. Daire Başkanı: Servet Köksal	5. Daire Başkanı: Ferda İ. Yazgaç	6. Daire Başkanı: A. Mithat Testereci	7. Daire Başkanı: Mesut Tozan	8. Daire Başkanı: Muzaffer Şakarcan
Üye: A. İlhan Oğuz	Üye: Özcan Saygun	Üye: Tülay Demirkan	Üye: Mustafa Akyüz	Üye: Sezai Ekinci	Üye: Oktay Gökdeniz	Üye: Doğan Ulusoy	Üye: Behiç Erdem
Üye: Mehmet Kamiloğlu	Üye: Necdet Güvenç	Üye: Yaşar Özbek	Üye: Fikri Çözgener	Üye: Oktay Aslan	Üye: Yaşar Aydın	Üye: Mehmet Olgun	Üye: Fikret Uludamar
Üye: M. Halit Öztunalı	Üye: Ertan Dalgıç	Üye: Mehmet Aydoğdu	Üye: Asaf Gökaltay	Üye: Turhan Kartal	Üye: İlhan Gener	Üye: Emin Utaş	Üye: Osman Büyükyılmaz
Üye: Osman Zeki Tansı	Üye: Ö. Faruk Çulhacı	Üye: Selahattin Güntaş	Üye: Hayri Kaya Urgan	Üye: H. İbrahim Başaran	Üye: Cavit Özkahraman	Üye: Necdet Kesmez	Üye: İ. Hakki Kaya
Üye: M. Eren Şenocak	Üye: H. Hüseyin Türkmen	Üye: Hasan Fidan	Üye: Şemsettin Azizoğlu	Üye: Cengiz Alpay	Üye: Necip Pekçevik	Üye: Mehmet Sarıtaş	Üye: Ahmet Mescioğlu
Üye: Ahmet Kartal	Üye: Osman Akman	Üye: Ahmet Kartal	Üye: Galip Yaşar Kılıçarslan	Üye: Abdurrahman Serdar	Üye: Cevdet Kırac	Üye: Fahri Yılmaz	Üye: Haşim Kılıç



Mehmet Vecdi Gönül

Göreve Başlama Tarihi: 13 Mayıs 1991
Görevden Ayrılma Tarihi: 4 Mayıs 1998

Mehmet Vecdi Gönül, 29 Kasım 1939 tarihinde Erzincan'da doğdu. Babası, Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından ve aynı zamanda askerî okullarda Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmış olan Mustafa Saffet Bey'dir. Annesi Lütfiye Hanım'dır.

Konya Lisesinden mezun olan Vecdi Gönül, yükseköğrenimini 15 Aralık 1960 tarihinde Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari Şube Bölümünde tamamladı¹⁰⁰³.

Vecdi Gönül, 1965'te Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsünde (TO-DAİE) uzmanlık eğitimi aldı ve ayrıca kazandığı bursla ABD Güney California Üniversitesinde kamu yönetimi alanında yüksek lisans yaptı. İyi derecede İngilizce bilen¹⁰⁰⁴ Vecdi Gönül, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde doktora programına başladı ancak Ankara Valiliğine atandığı için doktorası yarım kaldı¹⁰⁰⁵.

Vecdi Gönül, memuriyet hayatına 23 Ağustos 1960'da Erzincan Maiyet Memurluğu ile başladı. 30 Ocak 1963'te Konya Doğanhisar İlçe Kaymakamlığı görevine baş-

Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

¹⁰⁰³ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/bakanlar/bakanpotre/vgonulb.htm> / 2 Nisan 2012.

¹⁰⁰⁴ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Vecdi Gönül Dosyası*.

¹⁰⁰⁵ <http://www.finansgundem.com/haber/Vecdi-Gonul-de-okula-donecek/49045/2> Nisan 2012.

layan Vecdi Gönül, bu görevinden askere çağrıldığı için 15 Eylül 1963'te ayrıldı. Yedek subay olarak 30 Eylül 1963'te Niğde Çamardı ilçesinde başladığı askerlik hizmetini 30 Mayıs 1965'te tamamlayarak terhis olan Vecdi Gönül, 30 Eylül 1965'te Tunceli Hozat İlçe Kaymakamlığına atandı. Bu görevini 18 Ocak 1969 tarihine kadar sürdürdü. Bu görevinden ABD'deki A.İ.D. teknik iş programına katılmak üzere yurt dışına gitmesi gerektiği için ayrıldı.

Vecdi Gönül, 27 Temmuz 1970'de Çankırı Ovacık İlçe Kaymakamlığına atandı ve 4488 sayılı kararla Erzurum'un Narman ilçesine kaymakam olarak nakledildi. Narman Kaymakamlığı görevinden 26 Kasım 1970'te ayrılan Gönül, 6 Aralık 1970'te Özlük İşleri Genel Müdürlüğü Tahakkuk Şube Müdürü oldu. Buradaki görevini 24 Şubat 1972 tarihine kadar sürdürdü.

Mehmet Vecdi Gönül, 24 Şubat 1972'de Mülkiye Müfettişi görevine başladı ve burada 15 Kasım 1973'te birinci sınıf Mülkiye Müfettişi oldu. 26 Ocak 1976'da İçişleri Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdür vekilliğine nakledilen Vecdi Gönül, 23 Mart 1976'da bu görevinden ayrıldı. Vecdi Gönül'ün valilik yaptığı ilk il Kocaeli'dir. 29 Mart 1976'da buraya vali vekili sıfatıyla nakledilmesinden sonra 14 Nisan 1976'da Kocaeli Valiliğine terfi eden Vecdi Gönül, 29 Ağustos 1977'de bu görevinden ayrıldı ve aynı tarihte Emniyet Genel Müdürlüğüne atandı. Mehmet Vecdi Gönül, 22 Şubat 1978'de Merkez Valisi oldu ve bu görevi 5 Aralık 1979'a kadar sürdürdü. Vecdi Gönül, önce Ankara Vali vekilliğine atandıktan sonra 27 Haziran 1980'de Ankara Valiliğine atandı. Yükseköğretim Kurumu kurucu üyelerinden olan Gönül, 23 Aralık 1981'de bu kuruma atandı. 13 Şubat 1984'te İzmir Valiliğine atanan Vecdi Gönül, 11 Ocak 1988'e kadar bu görevde kaldı, 11 Ocak 1988'de İçişleri Bakanlığı Müsteşarı oldu.

Mehmet Vecdi Gönül, 1 Kasım 1990 tarih ve 3677 numaralı kanunun değişik 5. maddesine göre, o anda açık bulunan Sayıştay Başkanlığına TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından seçildi ve başkanlığı TBMM'nin 7 Mayıs 1991 tarihli birleşiminde onaylandı. 13 Mayıs 1991 tarihinde Sayıştay Başkanlığı görevine başlayan Mehmet Vecdi Gönül, bu görevini 4 Mayıs 1998 tarihine kadar sürdürdü ve aynı gün Sayıştay üçüncü Daire Üyesi oldu. 18 Nisan 1999'da yapılan milletvekili seçimlerine katıldığı için Sayıştay Üyeliği'nden de ayrıldı¹⁰⁰⁶.

Sayıştay Başkanlığına Avrupa Sayıştaylar Birliği (EUROSAI) ve Dünya Sayıştaylar Birliği (INTOSAI) Kongreleri'nde ve Seminerleri'nde divan başkanlığı, yedi yıl süreyle EUROSAI teşkilatı denetçiliği, üç yıl süreyle de kurucusu olduğu ECO ülkeleri Sayıştaylar Birliği (ECOSAI) Başkanlığı'nı yaptı¹⁰⁰⁷.

Yine onun Sayıştay Başkanlığı döneminde bugünkü Sayıştay ana binasının temelleri atıldı ve personel çalışmalarını hızlandıracak teknolojik araçların temini sağlandı.

Vecdi Gönül, Sayıştayın hesap denetimine kısmî denetimi (proje denetimi) ve fiili fiziki denetimi ve performans denetimini getirdi. Ayrıca denetimlerde denetçiye, bilirkişi tutma yetkisi de bu dönemde getirildi¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰⁶ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Vecdi Gönül Dosyası*.

¹⁰⁰⁷ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/bakanlar/bakanpotre/vgonulb.htm> / 2 Nisan 2012.

¹⁰⁰⁸ 29 Şubat 2012 tarihinde Arş. Gör. Salih Kış ve Arş. Gör. Yunus İnce tarafından AK Parti İzmir Milletvekili Mehmet Vecdi Gönül'le yapılan mülakattan alınmıştır.



Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Mehmet Vecdi Gönül Günümüz Sayıştay Başkanlık Binasının Temel Atma Töreninde

Vecdi Gönül, memuriyet hayatındaki başarısını siyaset alanına da taşıdı ve bu alanda önemli görevlerde bulundu. Siyasete 18 Nisan 1999'da yapılan milletvekili seçimleriyle giren Vecdi Gönül, bu dönemde Kocaeli Milletvekili oldu.

Vecdi Gönül, biri 1 Haziran 1999'da ve diğeri 25 Ekim 2000'de olmak üzere iki kez TBMM Başkan vekilliğine seçildi.

AK Parti Merkez Karar ve Yönetim Kurulu Üyeliği ve Genel Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulunan Vecdi Gönül, TBMM'nin 21. dönem 4. yasama yılının başlamasıyla birlikte Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Üyeliği'ne ve Batı Avrupa Birliği Asamble Üyeliği'ne seçildi.

Vecdi Gönül, 19 Kasım 2002 tarihinden itibaren 58., 59. ve 60. hükümetler döneminde Millî Savunma Bakanlığı görevini yürüttü. Gönül, bazı belediye başkanlıklarını tedviren yürüttü ve Basın İlan Kurumunda da hükümet temsilciliği yaptı. Vecdi Gönül, yurt dışında Avrupa Konseyi, UN, WHO ve UNICEF toplantılarına heyet başkanı ve delege olarak katıldı, farklı ülkelerle hükümet adına güvenlik anlaşmaları imzaladı. ASOK ve MKE Kurumu Danışma Kurulu Başkanlığı'nda, Yükseköğretim Kurulu Genel Kurulu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu Kurulu Üyeliği görevlerinde bulundu. Ayrıca Avrupa Konseyi Mahalli İdareler Daimi Konferansı



M. Vecdi Gönül Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel İle Birlikte

(CLRAE) ile Milletlerarası Ahval-i Şahsiye Komisyonu (CIEC)'nda Türk Delegasyonu Başkanlığını da yürüttü¹⁰⁰⁹.

Mehmet Vecdi Gönül, başarılarla geride bıraktığı gerek siyaset gerek memuriyet hayatında birçok takdirname ve teşekkür belgeleri aldı. Vecdi Gönül, başarılı geçmişinde yine birçok kongreye ve seminere katılarak buralardan önemli sertifikalar aldı. Ayrıca Vecdi Gönül'ün bu kadar başarılı olması yabancı devletlerin de gözünden kaçmamış kendisine İspanya tarafından beyaz kurdeleli büyük Askerî Liyakat Nişanı, Afganistan tarafından Gazi Amir Amanullah Han Yüksek Devlet Madalyası, Ukrayna tarafından Uluslararası Değerlendirme Teknolojileri ve Sosyal Akademisi Altın Takdir Madalyası verilmiştir¹⁰¹⁰.

Mehmet Vecdi Gönül'ün Sayıştayla ilgili olarak kaleme aldığı bilimsel makaleleri şunlardır: "İdarenin Sayıştayca Denetlenmesi"¹⁰¹¹ ve "Yolsuzlukla Mücadelede Sayıştay Denetimi"¹⁰¹².

Evli ve üç çocuk babası olan Mehmet Vecdi Gönül, hâlen AK Parti İzmir Milletvekilidir.

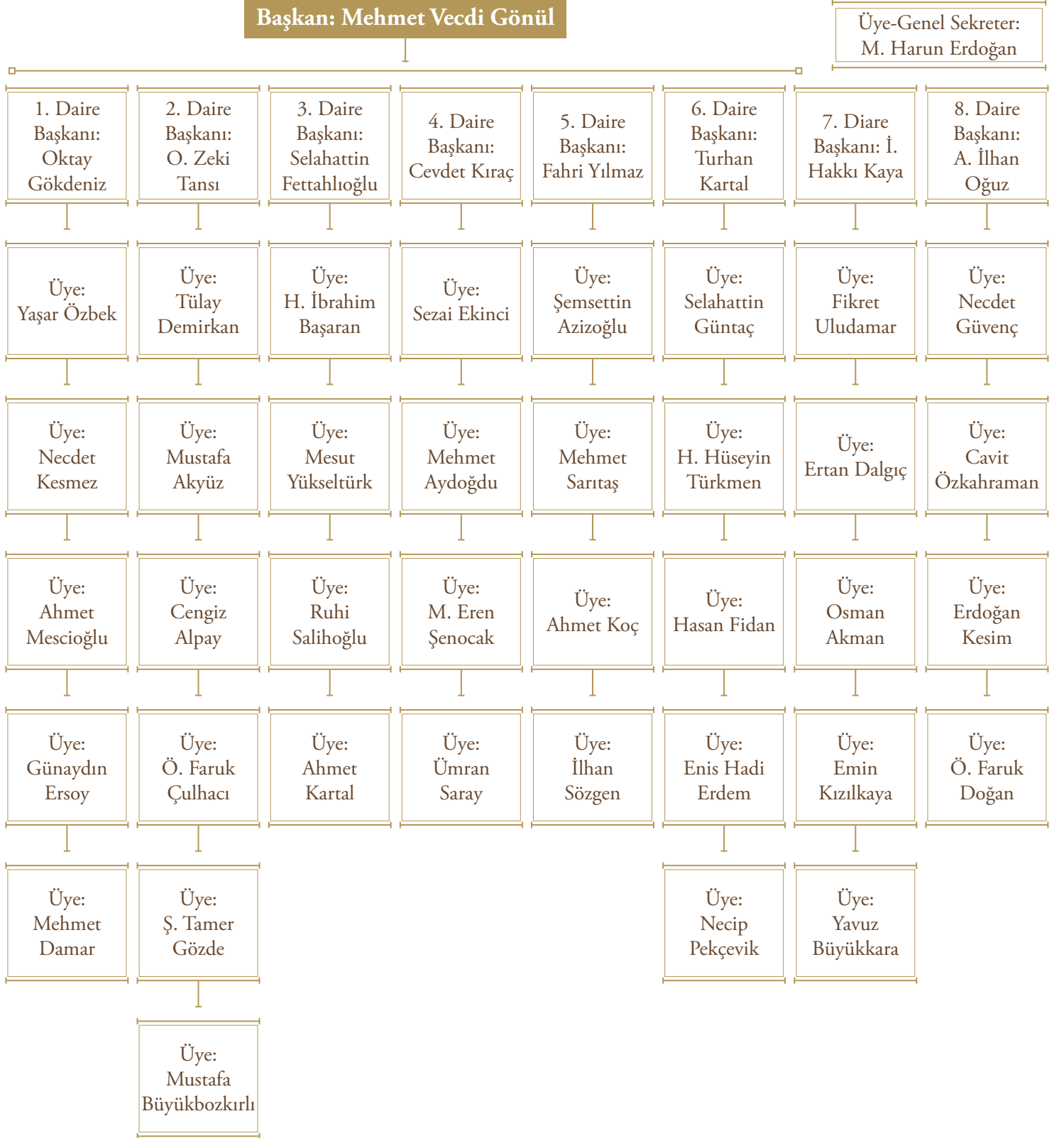
¹⁰⁰⁹ <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/bakanlar/bakanpotre/vgonulb.htm> / 2 Nisan 2012.

¹⁰¹⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Vecdi Gönül Dosyası*.

¹⁰¹¹ M. Vecdi Gönül, "İdarenin Sayıştayca Denetlenmesi", *Yeni Türkiye*, S 1, Ankara 1995, s. 103-119.

¹⁰¹² M. Vecdi Gönül, "Yolsuzlukla Mücadelede Sayıştay Denetimi", *Yeni Türkiye*, S 3, Ankara 1997, s. 915-923.

Sayıştay Başkanı Mehmet Vecdi Gönül'ün Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler¹⁰¹³:





Mehmet Kamil Mutluer

Göreve Başlama Tarihi: 29 Nisan 1998
Görevden Ayrılma Tarihi: 15 Haziran 2001

Mehmet Kamil Mutluer, 15 Haziran 1936 tarihinde Eskişehir'de doğdu. Babasının adı Ali Rıza, annesinin adı Naciye'dir. İlk ve ortaöğrenimini Eskişehir'de tamamlayan¹⁰¹⁴ Kamil Mutluer, yükseköğrenimini 1960'ta İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden (Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi) ve 1967'de Ankara Hukuk Fakültesinden mezun olarak tamamladı. Askerlik hizmetini 1957-1959 yılları arasında yedek subay olarak yaptı.

19 Mart 1960'ta Kütahya Azot Sanayi AŞ'de muhasebeciliğe başlayan Kamil Mutluer buradaki işinden 22 Şubat 1961'de istifa etti. Mutluer, Eskişehir Ticaret Lisesi Müdürlüğü görevine 27 Mart 1961'de başladı. 28 Ocak 1962'de Bursa Çalışma Müdürlüğü İşletme Müfettiş Yardımcılığı'na aday olarak giren Mutluer, 10 Ağustos 1962'de bu kurumda müfettiş oldu. 18 Ağustos 1962'de Eskişehir Belediyesi İktisat İşleri Müdürlüğü'ne terfi eden Kamil Mutluer, 16 Kasım 1964'te Devlet Yatırım Bankası Muhasebat Şefi oldu.

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

¹⁰¹⁴ *Sayıştay Haber Bülteni*, "Sayıştay Başkanlığına Prof. Dr. M. Kamil Mutluer Seçildi", S. 17, Ankara (Mayıs 1998), s. 1.



Mehmet Kamil Mutluer Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Birlikte

¹⁰¹⁵ T.C. Resmî Gazete, S. 18883, 29 Eylül 1985, s. 31.

¹⁰¹⁶ 28 Şubat 2012 tarihinde Arş. Gör. Salih Kış ve Arş. Gör. Yunus İnce tarafından Prof. Dr. Mehmet Kamil Mutluer ile yapılan mülakattan alınmıştır.

¹⁰¹⁷ T.C. Resmî Gazete, S 23329, 1 Mayıs 1998, s. 1.

¹⁰¹⁸ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Kamil Mutluer Dosyası.

Mehmet Kamil Mutluer, 1 Ağustos 1966'da Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde maliye kürsüsü öğretim görevliliğine nakledildi. Bilgi, görgü ve ihtisasını artırmak üzere bir yıl süreyle 7 Temmuz 1969'da İngiltere'ye gönderildi. Mehmet Kamil Mutluer, 1 Nisan 1972'de *Türkiye'de Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi* adlı teziyle doktorasını tamamladı. 21 Kasım 1974'te maliye kürsüsü doçenti oldu. 1 Mart 1975'te bu akademinin başkan yardımcılığı görevine de başlayan Mutluer, 26 Aralık 1979'da profesör unvanı aldı. Mehmet Kamil Mutluer, 1 Eylül 1982 tarihinden itibaren Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı görevine başladı. 23 Aralık 1985'te bu görevdeyken emekli oldu. Mehmet Kamil Mutluer, 1 Ocak 1986 tarihinden geçerli olmak üzere Yükseköğretim Kurulu Üyeliği'ne¹⁰¹⁵ atandı. 1997-1998 yıllarında Başkent Üniversitesinde öğretim üyeliği, Hukuk Fakültesi Dekanlığı ve Rektör Yardımcılığı¹⁰¹⁶ yaptı.

Mehmet Kamil Mutluer, TBMM'nin 29 Nisan 1998 tarih ve 542 sayılı kararıyla Sayıştay Başkanlığı'na¹⁰¹⁷ seçildi¹⁰¹⁸. Bu görevini 15 Haziran 2001'e kadar sürdürdü. Mehmet Kamil Mutluer, Sayıştay Başkanlığından yaş haddi sebebiyle emekli oldu.

2001-2003 yılları arasında Çankaya Üniversitesi Rektörlüğü yapan Mutluer, 2003-2007 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde öğretim



M. Kamil Mutluer Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz ile Birlikte

üyesi olarak çalıştı. Mehmet Kamil Mutluer, hâlen Ankara Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Öğretim Üyeliği yapmaktadır¹⁰¹⁹.

Kamil Mutluer'in *Bütçe Hukuku*¹⁰²⁰, *Vergi Genel Hukuku*, *Vergi Özel Hukuku*, *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, *Türk Vergi Sistemi*, *Vergi Hukuku*, *Türkiye'de Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi*¹⁰²¹, *Türkiye'de Vergi Yargı Sistemi*, *Vergi Ceza Hukuku*, *Teoride ve Uygulamada Mahalli İdareler Maliyesi*¹⁰²², *Türkiye'de Yükseköğretimin Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri*¹⁰²³ adlı kitaplarından başka çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmış çok sayıda makalesi vardır¹⁰²⁴.

Mehmet Kamil Mutluer, bugünkü Sayıştay Binası'nın bitirilmesi için büyük çaba gösterdi¹⁰²⁵. Gerek akademik gerek idarî görevlerinde başarılı geçmişiyle önemli bir şahsiyet olan Mutluer, evli ve iki çocuk babasıdır.

¹⁰¹⁹ 28 Şubat 2012 tarihinde Arş. Gör. Salih Kış ve Arş. Gör. Yunus İnce tarafından Prof. Dr. Mehmet Kamil Mutluer ile yapılan mülakattan alınmıştır.

¹⁰²⁰ M. Kamil Mutluer-Erdoğan Öner-Ahmet Kesik, *Bütçe Hukuku*, İstanbul 2009. Bu eser, 2009 yılında Türkiye Bilimler Akademisi tarafından alanında en iyi ders kitabı ödülüne layık görülmüştür.

¹⁰²¹ Mehmet Kamil Mutluer, *Türkiye'de Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi*, Ankara 1973.

¹⁰²² Mehmet Kamil Mutluer-Erdoğan Öner, *Teoride ve Uygulamada Mahalli İdareler Maliyesi*, İstanbul 2009. Bu eser 2010 yılında Türkiye Bilimler Akademisi tarafından alanında en iyi ders kitabı ödülüne layık görülmüştür.

¹⁰²³ Mehmet Kamil Mutluer, *Türkiye'de Yükseköğretimin'in Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri*, Ankara 2008.

¹⁰²⁴ <http://www.hukuk.bilkent.edu.tr/mutluer.html/> 3 Nisan 2012.

¹⁰²⁵ Mehmet Kamil Mutluer, dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'la görüşerek bugünkü Sayıştay ana binasının inşaat hâlinde bekletilmesinin, bitirilmesinden daha maliyetli olduğunu kendisine söylemiştir. Bunun üzerine Mesut Yılmaz, bina inşaatının bitirilmesi için ödenek çıkartmıştır. 28 Şubat 2012 tarihinde Arş. Gör. Salih Kış ve Arş. Gör. Yunus İnce tarafından Prof. Dr. Mehmet Kamil Mutluer ile yapılan mülakattan alınmıştır.

**Sayıştay Başkanı Mehmet Kamil Mutluer'in Başkanlık Ettiği Genel Kurulda
Hazır Bulunan Üyeler¹⁰²⁶:**

Başkan: Mehmet Kamil Mutluer								Üye-Genel Sekreter: M. Harun Erdoğan
1. Daire Başkanı: Ahmet Mescioğlu	2. Daire Başkanı: Tülay Demirkan	3. Daire Başkanı: H. İbrahim Başaran	4. Daire Başkanı: Mehmet Aydoğdu	5. Daire Başkanı: Şemsettin Azizoğlu	6. Daire Başkanı: Servettin Güntaş	7. Daire Başkanı: İ. Hakkı Kaya	8. Daire Başkanı: Necdet Güvenç	
Üye: Abdurrahman Acar	Üye: Mustafa Akyüz	Üye: Erdal Aydoğdu	Üye: Hasan Baş	Üye: Taykan Ataman	Üye: Ahmet Kartal	Üye: Kutluer Ganiyusufoğlu	Üye: Kamil Duru	
Üye: Fehmi Başaran	Üye: Cengiz Alpay	Üye: İ. Mesut Yükseltürk	Üye: Doğan Baya	Üye: Mehmet Sarıtış	Üye: H. Hüseyin Türkmen	Üye: Ertan Dalgıç	Üye: Cavit Özkahraman	
Üye: Orhan Turan	Üye: Ö. Faruk Çulhacı	Üye: Ruhi Salihoğlu	Üye: M. Eren Şenocak	Üye: Ahmet Koç	Üye: Hasan Fidan	Üye: Osman Akman	Üye: Erdoğan Kesim	
Üye: Fevzi Kılıç	Üye: Ş. Tamer Gözde	Üye: M. Vecid Gönül	Üye: Ümran Saray	Üye: İlhan Sözgen	Üye: Enis Hadi Erdem	Üye: Emin Kızılkaya	Üye: Ö. Faruk Doğan	
Üye: Mehmet Damar	Üye: H. Mustafa Büyükbozkırlı	Üye: İrfan Ölçen	Üye: Günaydın Ersoy	Üye: Celal Oymak	Üye: Necip Pekçevik	Üye: Yavuz Büyükkara	Üye: Nurşen Yapıcı	
					Üye: Ali Serdar	Üye: Nevzat Altan		



Mehmet Damar

Göreve Başlama Tarihi: 23 Mayıs 2002
Görevden Ayrılma Tarihi: 25 Haziran 2009

Mehmet Damar, 13 Mart 1949'da Ankara'da doğdu. Babası Yusuf Bey, annesi Fatma Hanım'dır. Mehmet Damar, eğitimine 1955 yılında İvedik İlkokulunda başladı. 1966'da Ankara Ticaret Lisesini bitirdikten sonra yükseköğrenimini 5 Kasım 1970'te Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden mezun olarak tamamladı. Mehmet Damar, 30 Eylül 1972'de askerlik hizmetini yedek subay olarak yapmaya başladı¹⁰²⁷.

Memuriyet hayatına Sayıştay Denetçi Yardımcısı Adayı olarak 1 Nisan 1974'te başlayan Mehmet Damar, 1 Nisan 1974'te Sayıştay Denetçi Yardımcısı, 29 Haziran 1976'da Sayıştay dördüncü sınıf Denetçisi oldu. 1 Mart 1980'de Sayıştay birinci sınıf Denetçiliği'ne terfi etti. Mehmet Damar, 29 Aralık 1980'de Sayıştay Başdenetçisi, 29 Aralık 1986'da da Sayıştay Uzman Denetçisi oldu. Mehmet Damar, 22 Kasım 1990 tarihinde Sayıştay Üyesi oldu. 23 Mayıs 2002'de TBMMnin 103. birleşiminde Sayıştay Başkanlığı'na¹⁰²⁸ seçildi. Mehmet Damar, Sayıştay Başkanlığından 25 Haziran 2009'da ayrıldı ve daha sonra 8. Daire Üyesi¹⁰²⁹ oldu¹⁰³⁰.

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

¹⁰²⁷ 28 Şubat 2012 tarihinde Arş. Gör. Salih Kış ve Arş. Gör. Yunus İnce tarafından Mehmet Damar'la yapılan mülakattan alınmıştır.

¹⁰²⁸ T.C. Resmî Gazete, S 24764, 24 Mayıs 2002, s. 1; Milliyet, 23 Mayıs 2002, s.18.

¹⁰²⁹ 832 Sayılı Sayıştay Kanunu'nun 5. maddesi son fıkrasına göre birinci başkanın görev süresi yedi yıl olup süresi biten başkan, yeniden seçilebilir. Yeniden seçilmeyen veya seçime girmeyen birinci başkanın görev süresi yeni başkan göreve başlayıncaya kadar devam eder. Görevi sona eren birinci başkan, boş kadro şartı aranmaksızın Sayıştay Üyesi olarak göreve devam eder. Boşalan ilk üye kadrosu kendisine tahsis edilir. Bu hükümden de anlaşıldığı üzere Mehmet Damar, başkanlık görevini asil olarak 25 Haziran 2009 tarihinde tamamlamış olmasına rağmen yeni başkanın göreve başlama tarihi olan 1 Temmuz 2009'a kadar 8. Daire Üyeliğinin yanı sıra Başkanlık görevini de sürdürmüştür.

¹⁰³⁰ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Mehmet Damar Dosyası.



Mehmet Damar Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile birlikte



Mehmet Damar Dönemin Meclis Başkanı Bülent Arınç ile birlikte

¹⁰³¹ 28 Şubat 2012 tarihinde Arş. Gör. Salih Kış ve Arş. Gör. Yunus İnce tarafından Mehmet Damar ile yapılan mülakattan alınmıştır.

Hâlen 8. Daire Üyesi olan Mehmet Damar, Dünya Sayıştaylar Birliği (INTOSAI) Üyesidir. Cumhuriyet dönemi Sayıştay Başkanları arasında memuriyet hayatına Sayıştayda başlayarak Başkanlık makamına kadar yükselen tek başkan olan Mehmet Damar, Sayıştayın bugünkü ana binasında bulunan “Dünden Bugüne Sayıştay Teşhir Salonu” nun Sayıştay Üyeleri Alper Alpay ve Yaşar Kırbaş’ın da katkılarıyla açılmasına öncülük etti.

Mehmet Damar, evli ve üç çocuk babasıdır¹⁰³¹.

Sayıştay Başkanı Mehmet Damar'ın Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır
Bulunan Üyeler¹⁰³²:

1032 T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Mü-
dürlüğü Arşivi, Mehmet Damar Dosyası.

Başkan: Mehmet Damar						Üye-Genel Sekreter: Kamil Duru	
1. Daire Başkanı: Yavuz Büyükkara	2. Daire Başkanı: Tülay Demirkan	3. Daire Başkanı: Ahmet Kartal	4. Daire Başkanı: Mehmet Sarıtaş	5. Daire Başkanı: Ş. Tamer Gözde	6. Daire Başkanı: H. İbrahim Başaran	7. Daire Başkanı: Osman Akman	8. Daire Başkanı: Şemsettin Azizoğlu
Üye: Abdurrahman Acar	Üye: Aytek Kuşhan	Üye: Erdal Aydoğdu	Üye: Mehmet Aydoğdu	Üye: Taykan Ataman	Üye: Ertan Dalgıç	Üye: Kutluer Ganiyusufoglu	Üye: Mustafa Akyüz
Üye: Fehmi Başaran	Üye: Cengiz Alpay	Üye: Mehmet Dönmez	Üye: Doğan Baya	Üye: Hasan Fidan	Üye: Selahattin Güntaş	Üye: İ. Mesut Yükseltürk	Üye: M. Harun Erdoğan
Üye: Orhan Turan	Üye: Ö. Faruk Çulhacı	Üye: Ahmet Dal	Üye: Ruhi Salihoglu	Üye: Ahmet Koç	Üye: Ali Karamazkcadik	Üye: Eşref Sürücü	Üye: Erdoğan Kesim
Üye: Fevzi Kılıç	Üye: H. Mustafa Büyükbozkırlı	Üye: H. Fehmi Ezber	Üye: Ümran Saray	Üye: İrfan Ölçen	Üye: İsmail Benhür	Üye: Emin Kızılkaya	Üye: Ö. Faruk Doğan
Üye: H. Hüseyin Türkmen		Üye: Cavit Özkahraman	Üye: Nevzat Altan	Üye: Celal Oymak	Üye: Necip Pekçevik		Üye: Nurşen Yapıcı
Üye: Ahmet Mescioğlu		Üye: Feramuz Durmuşoğlu	Üye: Hasan Baş	Üye: Süleyman Topallar	Üye: Ali Serdar		Üye: Ö. Faruk Öztoprak



Recai Akyel

Göreve Başlama Tarihi: 1 Temmuz 2009

Recai Akyel, 16 Ağustos 1965'te Erzurum'un Şenkaya ilçesinde doğdu. Babasının adı Necati, annesinin adı Nuriye'dir. İlk ve ortaöğrenimini Kırşehir'de tamamlayan Recai Akyel, yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. Akyel, yüksek lisansını kamu yönetimi alanında 27 Mayıs 2002'de Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. Doktorasını 27 Şubat 2007'de Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü'nde bitiren Akyel, 2012 yılında İşletme Anabilim Dalında Stratejik Yönetim Doçenti oldu¹⁰³³.

Memuriyet hayatına 20 Haziran 1989 tarihinde Eskişehir Valiliği Kaymakam Adayı olarak başlayan Akyel, 29 Haziran 1990'da Eskişehir Valiliği Kaymakamı oldu. Recai Akyel, Adana Pozantı kaymakam vekilliği müteakiben 4 Haziran 1992'de Afyon İncehisar Kaymakamlığı, 15 Ekim 1993'te Giresun Çamoluk Kaymakamlığı, 10 Eylül 1995'te Bingöl Solhan Kaymakamlığı ve 9 Eylül 1997'de Düzce Gölyaka Kaymakamlığı görevlerini yaptı.

* Resim: Sayıştay Fotoğraf Arşivi.

¹⁰³³ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Recai Akyel Dosyası*.



Sayıştay Başkanı Doç. Dr. Recai Akyel, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Yardımcısı ve Ekonomiden Sorumlu Bakan Ali Babacan ve Yeni Seçilen Sayıştay Üyeleri İle Birlikte.

Askerlik hizmetini 20 Temmuz 1998’de tamamladıktan sonra Düzce Gölyaka Kaymakamlığı görevine devam etti. Akyel, 21 Mayıs 2003’te Adana İmamoğlu Kaymakamlığı’na atandı. Mardin Kızıltepe kaymakamlığına görevlendirilmeyi müteakiben son kaymakamlık görevine 21 Ekim 2005’te Kahramanmaraş Elbistan’da başlayan Akyel, 13 Nisan 2007’de vekaleten başladığı Tokat Valiliğine 22 Eylül 2007’de Tokat Valisi olarak atandı. TBMM’nin 25 Haziran 2009 tarihli 110. birleşiminde Sayıştay Başkanlığı’na¹⁰³⁴ seçilen Akyel, bu görevine 1 Temmuz 2009’da başladı¹⁰³⁵. Recai Akyel, İçişleri Bakanlığı tarafından yabancı dil ve mesleki bilgi edinme programı çerçevesinde İngiltere’ye gönderildi. Afet yönetimi konusunda eğitim almak üzere yaklaşık bir ay Japonya’da bulundu.

¹⁰³⁴ T.C. Resmî Gazete, S. 27270, 26 Haziran 2009, s.1.

¹⁰³⁵ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, Recai Akyel Dosyası.



Sayıştay Başkanı Doç. Dr. Recai Akyel, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç ve Yargıtay Eski Başkanı Hasan Gerçek ile Birlikte.

¹⁰³⁶ <http://www.sayistay.gov.tr/yonetim/baskan.asp/> 31 Mart 2012.

Recai Akyel, bürokratlardan başka akademik ve sosyal alanlarda da önemli çalışmalar yaptı. Görev yaptığı ilçelerin tanıtım kitaplarını yayınladı. Ayrıca 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinde ilçede yaşananları *Gölyaka'da Deprem* adlı kitabında kaleme aldı.

Recai Akyel, Elbistan Meslek Yüksek Okulunda Hukukun Temel Kavramları ve Ticaret Hukuku Derslerini; Gazi Osman Paşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, Bürokrasi, Çevre Sorunları ve Kentleşme derslerini okuttu. Değişik platformlarda konferanslar verdi¹⁰³⁶. Ayrıca çeşitli dergilerde yayınlanan makaleleri de vardır.



Sayıştay Başkanı Doç. Dr. Recai Akyel, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Yeni Seçilen Sayıştay Üyeleri ile Birlikte.



Sayıştay'ın Kuruluşunun 150. Yılı Etkinlikleri



Sayıştay'ın Kuruluşunun 150. Yılı Etkinliklerinden Bir Görünüm.

¹⁰³⁷ <http://www.sayistay.gov.tr/yonetim/baskan.asp/> 31 Mart 2012.

2008 yılında yılın valisi seçilen Recai Akyel, 2009 yılında Tokat ili için yürüttüğü “Ulusal Bir Üretim Seferberliği Uygulaması Olarak Tokat Üretiyor Projesi” ile Ülkemizde Kamu Projeleri dalında ödül aldı. Ayrıca, Tokat Valiliği Geleceğimiz Sokakta Kaybolmasın Projesi İçişleri Bakanlığınca belirlenen “Mülki ve Yerel Yönetimlerde Yeni Fikirler ve Örnek Uygulamalar” içinde yer aldı. 2010 yılında Dünya Verimlilik Akademisi onur ödülünü ve 2011 yılında Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) stratejik vizyon ödülünü aldı¹⁰³⁷, Akyel ayrıca 2012-2013 yılları için Kamu Görevlileri Hakem Kurulu Başkanlığı yaptı.

6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nun kabulü, Kanun'un uygulaması için gerekli yönetmelik, usul ve esasların hazırlanması, denetim rehberlerinin hazırlanması, yeni denetim metodolojilerinin uygulanması, Denetim ve Eğitim Geliştirme Merkezi'nin kurulması, Kamu Denetimi Yüksek Lisans Programının oluşturulması gibi Sayıştay denetim ve görev alanlarında emeği geçmiştir.

Hâlen Sayıştay Başkanlığını yürüten Recai Akyel, evli ve iki çocuk babasıdır.



Sayıştay Başkanı Doç. Dr. Recai Akyel, TBMM Başkanı Cemil Çiçek İle Birlikte.



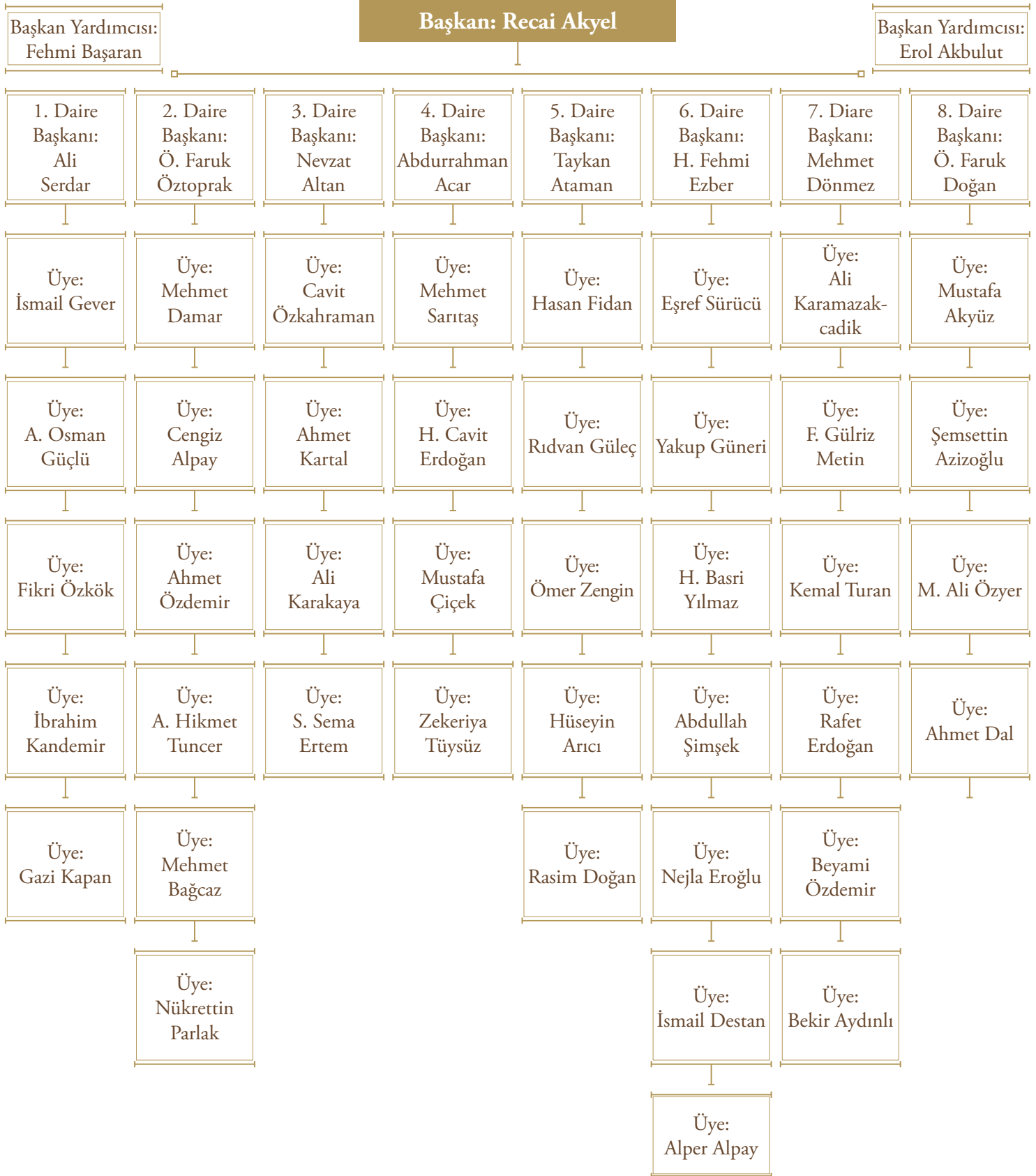
Sayıştay Başkanı Doç. Dr. Recai Akyel, TBMM Eski Başkanı Köksal Toptan İle Birlikte.

Sayıştay Başkanı Recai Akyel'in Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler¹⁰³⁸:

Başkan: Recai Akyel								Üye-Genel Sekreter: Ali Karamazakcadik
1. Daire Başkanı: Erdal Aydoğdu	2. Daire Başkanı: Ertan Dalgıç	3. Daire Başkanı: Hasan Baş	4. Daire Başkanı: Kutluer Ganiyusufoğlu	5. Daire Başkanı: Süleyma Topallar	6. Daire Başkanı: M. Harun Erdoğan	7. Daire Başkanı: Nurşen Yapıcı	8. Daire Başkanı: Ö. Faruk Doğan	
Üye: Abdurrahman Acar	Üye: Ahmet Özdemir	Üye: Cavit Özkahraman	Üye: Mehmet Sarıtaş	Üye: Hasan Fidan	Üye: Eşref Sürücü	Üye: Cevdet Kayhan	Üye: Mustafa Akyüz	
Üye: Fehmi Başaran	Üye: Cengiz Alpay	Üye: Ahmet Kartal	Üye: Nevzat Altan	Üye: Taykan Ataman	Üye: İsmail Benhür	Üye: F. Gülriz Metin	Üye: Şemsettin Azizoğlu	
Üye: Orhan Turan	Üye: A. Hikmet Tuncer	Üye: H. Fehmi Ezber	Üye: H. Cavit Erdoğan	Üye: Ö. Faruk Öztoprak	Üye: H. Basri Yılmaz	Üye: Kemal Turan	Üye: Mehmet Damar	
Üye: H. Hüseyin Türkmen	Üye: Zekeriya Yalçinkaya	Üye: Mehmet Dönmez	Üye: Burhan Tokcan	Üye: Hüseyin Arıcı	Üye: Ali Serdar	Üye: Rafet Erdoğan	Üye: Ahmet Dal	
Üye: Abdullah Özsan	Üye: Mehmet Bağcaz	Üye: Ali Karakaya	Üye: Mustafa Çiçek	Üye: Celal Oymak	Üye: Necip Pekçevik	Üye: Beyami Özdemir	Üye: H. İbrahim Düzenli	
Üye: İsmail Giver	Üye: M. Ali Özyer	Üye: S. Sema Ertem	Üye: Abdullah Şimşek	Üye: Erol Akbulut	Üye: Alper Alpay	Üye: Rıdvan Güleç	Üye: Yakup Güneri	
				Üye: Hicabi Dursun				

Sayıştay Başkanı Recai Akyel'in 29 Mayıs 2012 Tarihinde Başkanlık Ettiği Genel Kurulda Hazır Bulunan Üyeler¹⁰³⁹:

¹⁰³⁹ T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Recai Akyel Dosyası*.





GEÇMÎŞTEN GÜNÜMÜZE
SAYIŞTAY BÎNALARI





Günümüz Sayıştay Binası (T.C. Sayıştay Başkanlığı)

VI. BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SAYIŞTAY BİNALARİ

İlker Mete MİMİROĞLU-Halil ELEMANA

1862 yılında kurulan Divan-ı Muhasebat (Sayıştay), kuruluşundan günümüze kadar İstanbul'da yedi, Ankara'da ise altı olmak üzere toplamda on üç bina kullanmıştır. Günümüzde Ankara'da iki binada hizmet veren Sayıştayın geçmişte kullandığı binalar, kurumun tarihsel gelişimini yansıtır niteliktedir. Bu on üç yapıdan özellikle iki tanesi olan Darülfünun Binası ve Ankara'daki Eğli'nin tasarladığı Divan-ı Muhasebat Sarayı sadece Sayıştay tarihi açısından değil, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin o dönemki politikasını gösteren simge yapılar olması bakımından da önemlidir.

İSTANBUL	ANKARA
MALİYE NEZARETİ BİNASI (1862-1865)	HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ BİNASI (1924)
DARÜLFÜNUN BİNASI (1865-1867) / (1879-1908)	DARÜLFÜNUN BİNASI (1925)
FUAD PAŞA KONAĞI (1867-1879) / (1911-1922)	TAHTAKALE'DEKİ EV (1925)
RAUF PAŞA KONAĞI (1885)	TAŞHAN (1926)
MEHMET SADIK PAŞA KONAĞI (1894)	DİVAN-I MUHASEBAT SARAYI (1926-1931) / (1931-2002)
ŞERİF ALİ EFENDİ KONAĞI (1908)	GÜNÜMÜZ SAYIŞTAY BİNASI (2002-)
ARİFİ PAŞA KÖŞKÜ (1908-1911)	

Divan-ı Muhasebat'ın kuruluşundan bugüne kadar kullandığı yapılar



Gaspore Fossatinin Litografya Çizimiyle Topkapı Sarayı 1. Avlunun Görünümü ve Sağ Köşede Avluya Dikey Uzanan Yapı, Maliye Nezareti Binası aynı zamanda Divan-ı Muhasebatın da İlk Kullandığı Bina. (Library of Congress)

¹⁰⁴⁰ Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1994, s. 282.

¹⁰⁴¹ Gözde Çelik-Zeynep Kuban, "İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları", *İTÜ Dergisi*, VIII, S. 1, İstanbul 2009, s. 70.

XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet, saraydan yönetilmiştir¹⁰⁴⁰. İstanbul'daki Topkapı Sarayınının 1. ve 2. avlusu içerisinde bulunan binalardan idare edilen kamu işleri, bazen de vezirlerin ve sadrazamların köşklerinde yürütülmüştür¹⁰⁴¹. 1839 yılında başlayan Tanzimat dönemi ile Osmanlı Devleti'nin her alanında modernleşme çalışmaları görülmeye başlanmıştır. Bu modernleşme çalışmaları devlet idaresine yansımış ve Avrupalı tarzda hizmet veren yeni kurumların meydana gelmesini sağlamıştır. Bu aşamada yeni oluşturulan devlet kurumları için bina ihtiyacı hızlı bir şekilde artmıştır.

Artan bu bina ihtiyacını karşılamak için, o dönemde İstanbul'da bulunan yabancı mimarlara yeni kamu binaları yaptırılmıştır. Tanzimat döneminde istikrarlı bir sürece giren Osmanlı Devleti'nin yönetici kesimi, ekonomik olarak güçlenmiş ve birikimlerini Avrupalı tarzda konak ve sarayların yapılmasına aktarmışlardır. O dönemdeki mevcut kamu yapılarının ihtiyacı karşılamamasından dolayı, bu konak veya sarayların çeşitli devlet kurumlarına tahsis edildikleri görülmektedir. Divan-ı Muhasebatın İstanbul'da kullandığı yedi binadan beş tanesi bu duruma güzel bir örnektir.

A. İstanbul Binaları

1. Maliye Nezareti (Bab-ı Maliye) Binası

Dönemin modernleşme politikasına paralel olarak, Avrupa Neo-klasiği tarzında inşa edilen ilk kamu binalarından biri, Topkapı Sarayınının birinci avlu kapısı olan Bab-ı



Askeri Mühimmat Depo Mahalli olarak gösterilen alan (Maliye Nezareti binası) (İstanbul 2. Bölge Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Arşivi)

Hümayunun hemen sağındaki Maliye Nezareti binasıdır¹⁰⁴². Osmanlı Devleti'nin klasik devlet yapılanmasına göre saray içinde inşa edilen bu yapı, Divan-ı Muhasebatın kullandığı ilk binadır. Maliye ve Divan-ı Muhasebatın ortak paydalarının olması bu iki kurumu aynı çatı altında buluşturmuştur.

1848, 1851 ve 1859 yıllarında onarımlar geçiren bina, 1865 yılına kadar Maliye Nezareti ve Divan-ı Muhasebat tarafından kullanılmıştır. 1864 yılında büyük oranda yenilenen binada yeni bir meclis odası ilave edilmiş ve matbaa memurları için de genişletme çalışmaları yapılmıştır¹⁰⁴³. Bugün yerinde bir askerî tesis bulunan bina, 1866-1867 yılında meydana gelen bir yangında karşısında yer alan Masârifât Nezareti ile birlikte tamamen yanarak yok olmuştur¹⁰⁴⁴.

Maliye Nezareti Binası, Sultan Abdülaziz için Gaspere Fossati tarafından hazırlanan bir albümde görülmektedir. Dikine dikdörtgen bir tasarıma sahip olan bina, kuzey aksında çıkmalara sahiptir ve üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Kuzey cephedeki çok sayıda pencere açıklığı ve kütsel çıkmalarla yapı, geç dönem Osmanlı mimarisinin genel karakteristiğini yansıtmaktadır.

¹⁰⁴² Metin Sözen, *Bir İmparatorluğun Doğuşu: Topkapı*, İstanbul 1998, s. 42.

¹⁰⁴³ Gözde Çelik, *İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aralık 2007, s. 144.

¹⁰⁴⁴ Abdurrahman Şeref, "Fuad Paşa Konağı Nasıl Maliye Dairesi Oldu?", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, I, S. 6, 1911, s. 129-136.

2. Darülfünun Binası

Devlet memurlarının giderek artan sayısı, kamu binalarındaki odaların yetersiz kalmasına neden olmuştur. Maliye Nezaretinin de yer sıkıntısı çektiği, bazı belgelerde açıkça görülebilmektedir¹⁰⁴⁵. Kurumun artan yer ihtiyacı yeni mekan arayışlarına neden olmuştur. Bu dönemde birçok kurumu bünyesinde barındırabilecek olan Darülfünun binası bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır.



Mimar GASPARE FOSSATI
(Sema Doğan, *Ayasofya*, s. 27.)

1846 yılında Sultan Ahmed Camii ile Ayasofya Camii arasında bulunan eski cephanе binası ve Sultan Sarayı arsaları üzerine inşa edilmeye başlanan Darülfünun binası; bugünkü bildiğimiz anlamda bir üniversite binası olarak tasarlanmıştır¹⁰⁴⁶. Sultan Abdülmecid'in talimatıyla o dönem İstanbul'da özel ve kamu işlerinde çalışan İsviçreli mimar Gaspere Fossati tarafından projesi çizilen binanın inşaatına, 1846 yılının Kasım ayında başlanmıştır. Ancak mimar ile Osmanlı Devleti arasında çıkan maddi anlaşmazlıklardan dolayı proje, Ahmed Efendi tarafından devam ettirilmiştir. Projede ayrıca Yorgo Kalfa da görev almış, binanın 2. ve 3. katlarını inşa etmiştir¹⁰⁴⁷. Yapının inşası 1865 yılında tamamlanmıştır¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Darülfünun; Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, I, İstanbul 2010, s. 89.

¹⁰⁴⁷ İhsanoğlu, *Darülfünun*, s.705.

¹⁰⁴⁸ İhsanoğlu, *Darülfünun*, s. 94.

Oldukça büyük boyutlu olan yapı, boğaza hâkim bir konumda, sahile paralel şekilde yerleştirilmiştir. 3 katlı ve 125 odaya sahip olan yapı, üç bölümden meydana gelmektedir. İki iç avlu ve bu avluları birleştiren bir kapalı bölümden oluşan bina, dönemin tercih edilen mimari anlayışı ile neo-klasik üslupta inşa edilmiştir. Özellikle



Alman Mavilerinde Darülfünun'un yeri (İrfan Dağdelen, *Alman Mavileri*, G6)



Fossatî'nin Litografi Baskısında Darülfünun Binası (Library of Congress)

cephelerde üçgen alınlıklı çıkmlar dikkati çekmektedir. İon başlıklı anıtsal sütunlar, yapının her cephesinde görülmekte olup binanın anıtsal niteliğini artırmaktadır. Yapının boğaza bakan cephesindeki, iki kanadı birbirine bağlayan dikdörtgen bölümde belirgin bir dışavurumculuk gözlenmektedir. Bu bölümde de yapıya genelde hâkim olan bir cephe düzenlemesi yapılmıştır.

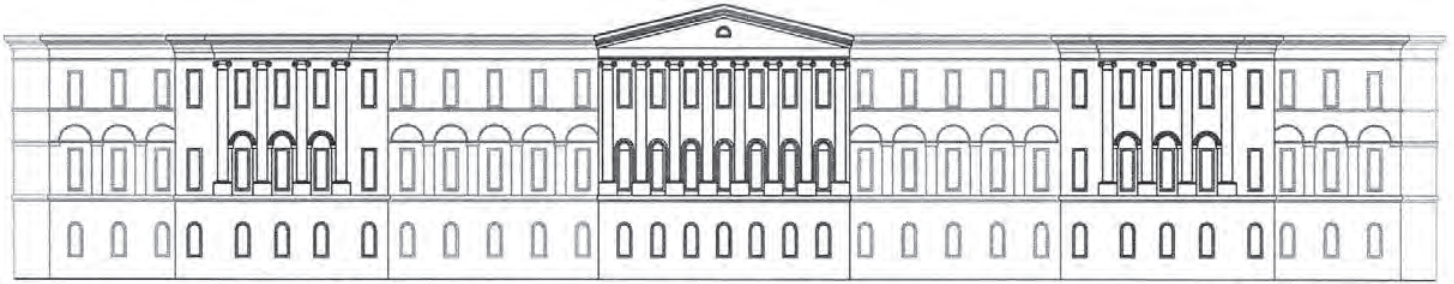
Modern eğitim verilmesi planlanan üniversite için, batılı mimari tarzda inşa edilen Darülfünun binası, yapıldığı dönemde büyük ses getirmiştir. Ayasofya ve Sultanahmet Camilerinin bulunduğu ve kentin en önemli bölgesinde inşa edilen bina, boğazın silüetini değiştiren bir yaklaşımla, anıtsal ölçekte yapılmasından dolayı eleştirilere maruz kalmış, fakat bütün bu eleştirilere rağmen Tanzimat Dönemi'nin simge yapısı haline gelmiştir.

İnşaatı tam anlamıyla bitirilmemiş olan bina, Kırım Savaşı sırasında askerî hastane ve daha sonra bir çeşit konferans salonu olarak kullanılmış, tamamlandıktan sonra da yer sıkıntısı çeken kamu kurumlarına tahsis edilmiştir¹⁰⁴⁹. Maliye Nezareti (1865),

¹⁰⁴⁹ Afife Batur, "Darülfünun Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1994, s. 562.



Marmara Denizinden Darülfünun Binasının görünümü (IRCICA Arşivi)



Darülfünun Binasının Deniz Cephesinin Çizimi (Gözde Çelik, *Tanzimat Dönemi İdari Yapıları*, s. 404)



Darülfünun Binasının Planı (*Tanzimat Dönemi İdari Yapıları*, s. 403)

Adliye Sarayı dün gece tamamen yandı



Adliye Sarayı'nın orta kısmı ateşin içinde yanarken

Bu müthiş yangında Adliyenin evrakı da kül oldu

Haile, 8,40 ta başladı, gece yarısı bitti

Şiddetli fırtına ve binanın yüksekliği ateşin söndürülmesine mani oldu, yangının sebebi henüz malûm değil

İstanbul, dün akşam, müthiş bir yangın felaketine daha uğradı. Koca Adliye binası bütün gece içinde yavaş yavaş küll oldu. Bu büyük yangın, İstanbul için büyük bir felakettir. Çünkü binanın yüksekliği, yangının söndürülmesine mani oldu. Yangının sebebi henüz malûm değildir. Yangın, saat 8,40'ta başladı, gece yarısı bitti. Şiddetli fırtına ve binanın yüksekliği ateşin söndürülmesine mani oldu, yangının sebebi henüz malûm değil.

İstanbul, dün akşam, müthiş bir yangın felaketine daha uğradı. Koca Adliye binası bütün gece içinde yavaş yavaş küll oldu. Bu büyük yangın, İstanbul için büyük bir felakettir. Çünkü binanın yüksekliği, yangının söndürülmesine mani oldu. Yangının sebebi henüz malûm değildir. Yangın, saat 8,40'ta başladı, gece yarısı bitti. Şiddetli fırtına ve binanın yüksekliği ateşin söndürülmesine mani oldu, yangının sebebi henüz malûm değil.

Harp ile sulh arasında tereddüt

Harp ile sulh arasında tereddüt... Harp ile sulh arasında tereddüt... Harp ile sulh arasında tereddüt...

Kendi kendimizi tenkit: Adliye yangını

Dün akşam İstanbul Adliye binasının yüksekliği yangın bir yarıya küll oldu. Binanın yüksekliği yangının söndürülmesine mani oldu. Yangının sebebi henüz malûm değildir. Yangın, saat 8,40'ta başladı, gece yarısı bitti. Şiddetli fırtına ve binanın yüksekliği ateşin söndürülmesine mani oldu, yangının sebebi henüz malûm değil.

Fırtına bütün şiddetle tekrar başladı

Yalnız Samsun'da 100 den fazla insan kayıp, birçok yerlerde kar yağıyor



Kıprı'dan bir manzara

Giresun'da

Giresun 3 (A.A.) — Bu sabah Giresun'da şiddetli fırtına başladı. Samsun'da 100 den fazla insan kayıp, birçok yerlerde kar yağıyor.

Hariciye Vekilimizin mühim beyanati

Tevfik Rüştü Bey son seyahatinde Yunan, Yugoslav ve Bulgar ricallile yaptıkları temaslari anlatıyor



Hariciye Vekilimizin Ankara'da muamelelerinden bir sahne

Bürege mi gidecek?

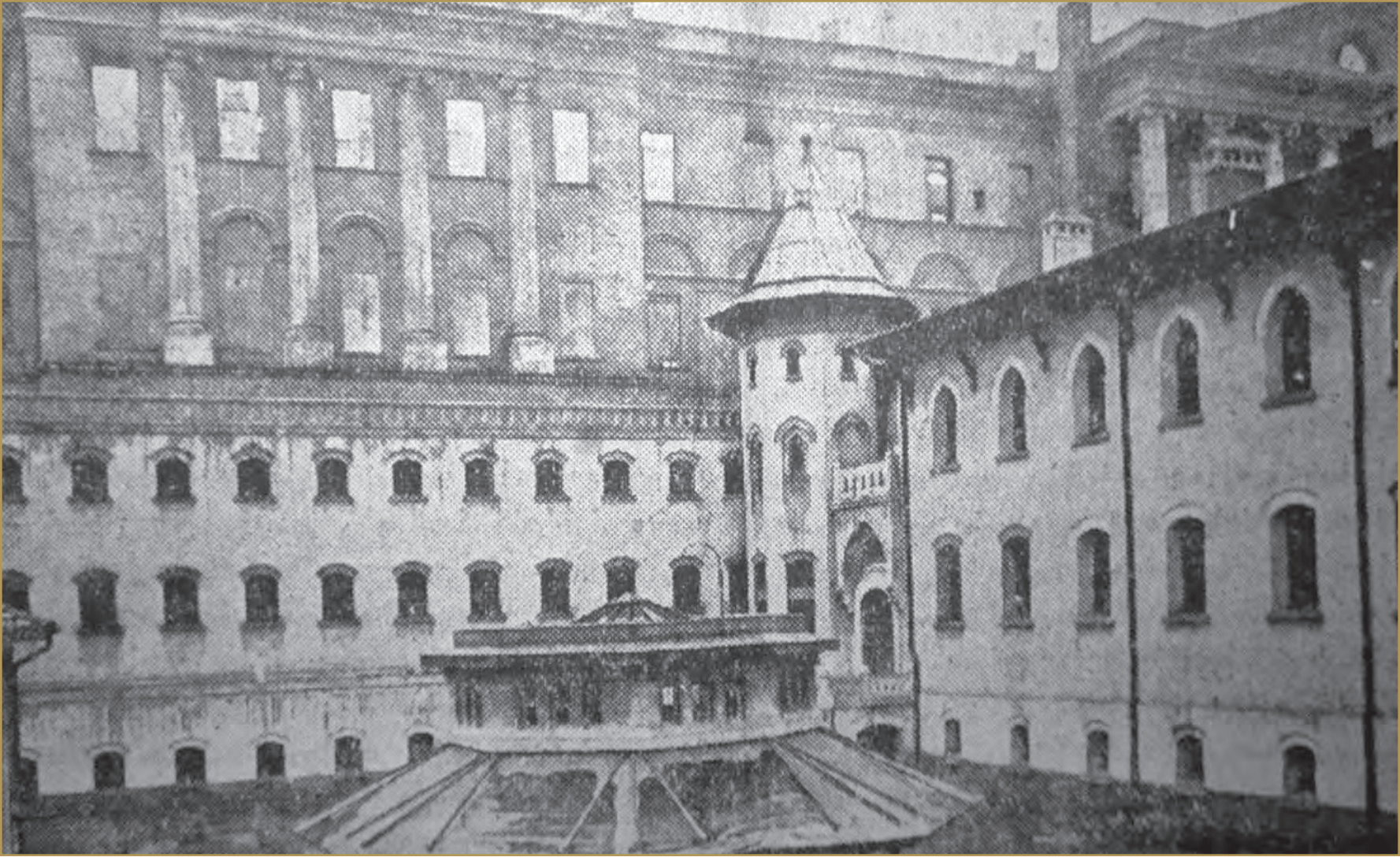
Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey son seyahatinde Yunan, Yugoslav ve Bulgar ricallile yaptıkları temaslari anlatıyor. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey son seyahatinde Yunan, Yugoslav ve Bulgar ricallile yaptıkları temaslari anlatıyor.

Adliye Nezareti Binasının 1933 yılındaki yangınına manşete taşıyan Cumhuriyet Gazetesi (Cumhuriyet, 4 Aralık 1933)

Heyet-i Ayan Dairesi (1879), Evkaf Nezareti (1885), Adliye Nezareti (1885), Muhacirin Komisyonu (1887) ve Divan-ı Muhasebat bu binaya geçen kurumlardır¹⁰⁵⁰. 1877 ve 1909 tarihlerinde Meclis-i Mebusan toplantıları için kullanılan yapı, 1933 yılına kadar Adalet Sarayı olarak hizmet vermiş, 3 Aralık 1933 tarihinde çıkan yangın ile kullanılamaz hale gelmiştir. Yangın sonucunda sadece beden duvarları kalan binanın kalıntıları daha sonra yıktırılmıştır¹⁰⁵¹.

¹⁰⁵⁰ Sema Doğan, *Ayasofya ve Fosati Kardeşler (1847-1858)*, İstanbul 2011, s. 16, 18.

¹⁰⁵¹ Ünal, Ertan, "Adliye Sarayı Yangını: 3 Aralık 1933'te İstanbul'da Dehşet Gecesi", *Popüler Tarih*, S. 52, İstanbul 2004, s. 74.



Yangından sonra binanın deniz cephesine ve tevkifhanesine bakış (Cumhuriyet, 4 Aralık 1933)



Yangın sonrası kuzey cephenin vaziyeti (Cumhuriyet, 4 Aralık 1933)



Yangın esnasında çekilmiş bir kare (Cumhuriyet, 4 Aralık 1933)





Darülfünun binasında gerçekleştirilen bir Meclis-i Mebusan toplantısı (Şehbal, S. 15, s.290)

Başlangıçta Maliye Nezareti ile birlikte çalışan Divan-ı Muhasebat, 1865 yılında Darülfünun Binasına taşınmış, 1867 yılına kadar da burada kalmıştır. Daha sonra Maliye Nezareti ile birlikte Fuad Paşa Konağına geçen Divan-ı Muhasebat, 1879 yılında Maliye Nezareti bünyesinden ayrılmış ve tekrar Darülfünuna geri dönmüştür¹⁰⁵². Kurum, 1885 ve 1894 yıllarında kısa süreli olarak buradan farklı binalara taşınmış ancak 1894 yılında tekrardan Darülfünun binasına geri dönmüş ve 1908 yılına kadar burada hizmet vermiştir¹⁰⁵³.

Kurumun 1865 ile 1867 yılları arasındaki Darülfünun binasını kullanımı ile ilgili ne yazık ki ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 9 Ağustos 1867 tarihli Fransız *La Liberté* gazetesindeki bir haberde, Darülfünundaki Maliye Nezaretine ait bazı odalarda 2 Ağustos 1867 tarihinde bir yangın meydana geldiğinin belirtilmesi ve Divan-ı Muhasebatın bu binadan ayrılma nedeninin bu yangın olabileceği düşüncesini akla getirmektedir¹⁰⁵⁴. Divan-ı Muhasebatın 1879-1908 yılları arasındaki Darülfünun binasını kullanımı ile ilgili bilgiler ise daha fazladır. 1879 yılında Divan-ı Muhasebat, binanın orta kısmında bulunan daha önce Heyet-i Ayana ayrılmış bölüme yerleşmiştir¹⁰⁵⁵. Divan-ı Muhasebatın, Darülfünun binasında bulunduğu dönemde yerleştiği odaları Evkaf Nezareti ile birlikte kullandığı, daha sonra ise Muhacirin Komisyonunun boşalttığı yere geçtiği anlaşılmaktadır¹⁰⁵⁶.

Birçok belge Darülfünun binasının da kurumların oda ihtiyacını karşılamadığını göstermektedir. Bu konuda en ilginç olay 1885 Mart'ında yaşanmıştır. Evkaf Nezareti personeli bir pazar günü, Darülfünun binasına gelmiş ve Divanı Muhasebat hizmetindeki odalara habersizce yerleşmiştir. Durumun anlaşılmasından sonra bu olayın sorumlusu olarak görülen Evkaf Nezareti Müdürü Osman Efendi, Bâbîâliye şikâyet edilmiştir¹⁰⁵⁷.

Bu olaydan bir ay sonra ise Muhacirin Komisyonu için oda ihtiyacı hasıl olmuş ve bu sebeple Divan-ı Muhasebattan Darülfünun'daki odalarını boşaltıp Rauf Paşa Konağına gitmeleri istenmiştir¹⁰⁵⁸. Kısa bir süre bu konakta kalan Divan-ı Muhasebat, aynı yıl Darülfünuna geri dönerek kendisi için ayrılan yedi odaya yerleşmiştir¹⁰⁵⁹.

Belgelerden, Divan-ı Muhasebatın Darülfünundaki yer sıkıntısının yanında farklı nedenlerden dolayı da buradan taşındığı veya bina içerisinde yer değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu tür yer değişimlerinden ilki, 3 Mart 1887 tarihinde Muhacirin Komisyonu çalışanlarının şikayetleri üzerine gerçekleşmiştir. Komisyon çalışanlarının şikayet

¹⁰⁵² SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 2, 11 Kasım 1879, s. 3.

¹⁰⁵³ Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Ankara 1997, s. 156.

¹⁰⁵⁴ Taner Timur, "Binbirgece Masalları ve Gerçekler: Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati-1", *Tarih ve Toplum*, II, S. 12, İstanbul 1984, s. 48.

¹⁰⁵⁵ SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 2, 11 Kasım 1879, s.3.

¹⁰⁵⁶ SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 549, 2 Kasım 1885, s.162; SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 667, 22 Mart 1887, s.89.

¹⁰⁵⁷ SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 498, 30 Mart 1885, s.107.

¹⁰⁵⁸ BOA, *İDH*, Nu. 76646, 5 Nisan 1885.

¹⁰⁵⁹ SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 4 Numaralı Defter, Karar Nu. 549, 2 Kasım 1885, s.162.



1894 İstanbul Depreminde Büyük Hasar Gören Kapalı Çarşıdaki Dükkanların Durumu (IRCICA Arşivi)

¹⁰⁶⁰ BOA, *İ.DH*, Nu. 80602, 3 Mart 1887.

¹⁰⁶¹ SA, *Divanı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 5 Numaralı Defter, Karar Nu. 667, 22 Mart 1887, s.89.

¹⁰⁶² BOA, *MV*, Nu. 119/105, 14 Ağustos 1908.

ettikleri nokta ise Darülfünun binasının üst katlarına çıkma konusunda zahmet ve ıstırap duymalarıdır¹⁰⁶⁰. Daha önce binanın orta katında bulunan Divan-ı Muhasebat, bu sebeple en üst kata taşınmıştır.

Diğer bir ilginç taşınma nedeni ise 10 Temmuz 1894 tarihinde öğle vakti meydana gelen İstanbul depremidir. Küçük Kıyamet olarak da isimlendirilen bu depremde, Darülfünun binası da zarar görmüştür. Binanın güvensizliği ve kurum odalarının en üst katta bulunması bazı memurların korkuya kapılmalarına sebep olmuştur. Depremden 4 gün sonra hazırlanan bir belgede personelin Darülfünun binasında korku ve telaş içinde bulduklarını, Adliye heyeti gibi ya barakalara çıkarılmayı ya da Ayasofya civarındaki Mehmet Sadık Paşa Konağına nakledilmelerini istedikleri anlaşılmaktadır¹⁰⁶¹. Aynı yılın sonunda depremin etkilerinin son bulması ve Darülfünun binasındaki onarımların bitmesi sonucunda Divan-ı Muhasebat Darülfünuna geri dönmüştür. 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden ve Meclis-i Mebusanın tekrar faal hale gelmesinden dolayı kurum, 14 Ağustos 1908 tarihinde Darülfünundaki odalarını Meclis-i Mebusana bırakmak zorunda kalmıştır¹⁰⁶².



İstanbul Tapu Kadastro Kayıtlarında Rauf Paşa Konağı'nın Yeri (İstanbul 2. Bölge Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Arşivi)

¹⁰⁶⁵ Uzun Yergün, "Nafia Nezareti Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1994, s. 26.

1876 yılı sonrasında inşa edildiği düşünülen konağın mimarı bilinmemektedir. Daha önce I. Mahmud Vakfına ait olan ve aynı bahçe içerisinde yer alan her üç konak da Maliye Hazinesine geçirilerek kamu kurumlarının kullanımına tahsis edilmiştir¹⁰⁶⁵. XIX. yüzyılın sonundan itibaren Emekli Sandığı'nın (Tekaüd Sandığı) kullanımına verilen bina, II. Abdülhamid Fotoğraf Albümlerinde de Emekli Sandığı binası olarak tanımlanmaktadır. Konak, bugün Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir hizmet binasıdır.



Rauf Paşa Konağı'nın Eski Bir Fotoğrafi (IRCICA Arşivi)

Üç katlı olarak Avrupa Neo-klasiği tarzında inşa edilmiş olan konakta, ampir üslubun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Dışa taşkın bir şekilde tasarlanan orta bölüm, zemin katta dört ayak üzerine oturmaktadır. Cephelerde, yatay silmeler ve plasterler ile vurgulanan kat ayrımları yarım daire ve basık kemerli pencereler ile belirginleştirilmiştir.

Konağın giriş katında yer alan merdivenlerin ön kısmına yerleştirilen dört adet piyestalli sütun ile bu bölüm vurgulanmıştır. Sütunların başlık kısmında bulunan palmet tarzındaki süslemeler ise oldukça dikkat çekicidir. Üst katlara çıkışı sağlayan üç kollu merdivenler ile görkemli bir hal kazanan konaktaki üçlü pencere dizileri, aynı





Rauf Paşa Konağı Genel Görünümü



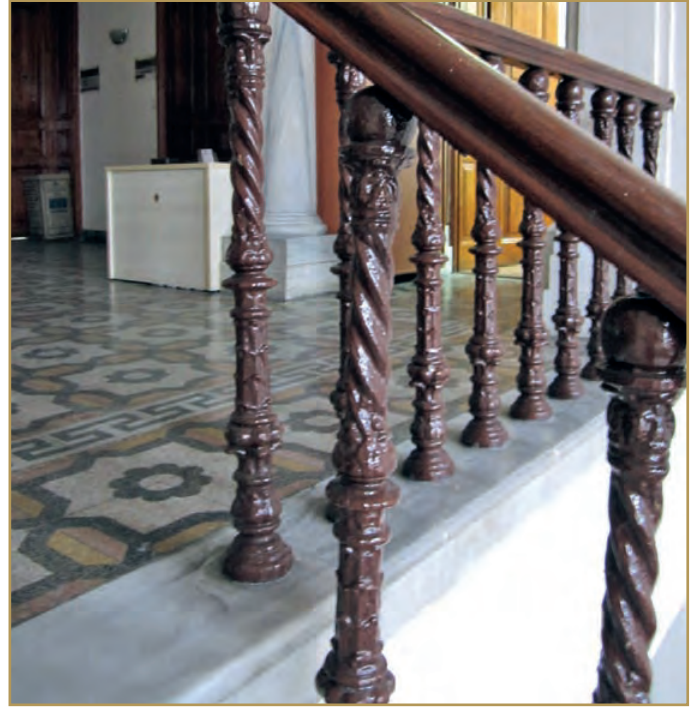
Konağın Giriş Cephesi



Konağın Giriş Katındaki Sütun Düzeni



İç Mekandaki Ahşap Merdiven Tutamakları



Merdiven tutamaklarının ve aynı zamanda zemin karolarının görünümü



Üst Katlara çıkışı sağlayan üçlü merdiven düzeni

zamanda merdiven ve sofaların bol aydınlıklı birer mekân olmasını sağlamıştır. Odalarda sade bir süsleme anlayışının hâkim olduğu konakta, tüm katlarda zeminlerin farklı desenler içeren yer karoları ile kaplı olduğu görülmektedir.



1066 BOA, İ.DH, Nu. 80602, 3 Mart 1887.

1067 "Aşşap olan bu konak, Çarşı kapısı civarında Irgat pazarında idi. İlk sahibi Esbak Maliye Nazırı Nafiz Paşadır. Sonra Sadık Paşa temellük etti. Bir zaman resmî daire ittihaz olundu. Daha sonra bazı zevat ikamet etti. En sonra Sultan Abdülhamid tarafından Sultan Abdülazizin en küçük kerimesi mukadderatı muazzezden Emine Sultan merhumeye verildi. Vefatında zevci fudalayı benamdan Mehmet Şerif Paşaya intikal etti. Bilahare «Fezvi Âti» mektebi idaresince isticar edildi Bir gece kazaen yandı. Arasında bir kaç mahalle teşekkül etti." İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Sadrazamlar, II, İstanbul 1982, s. 785.

4. Mehmet Sadık Paşa Konağı

Divan-ı Muhasebatın kısa bir süre kullandığı ikinci yapı ise Mehmet Sadık Paşa Konağıdır. 10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelen İstanbul depremi sonrasında Divan-ı Muhasebat personelinin istekleri doğrultusunda 14 Temmuz 1894 tarihinde bu konağa taşınmış, yıl sonuna doğru ise Darülfünun binasına geri dönmüştür¹⁰⁶⁶.

Günümüze ulaşamayan yapı hakkındaki bilgiler ise yok denecek kadar azdır. Konağın Divanyolu üzerinde, Irgat Pazarı civarında bulunduğu söylenmektedir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın vermiş olduğu bilgiye göre, geleneksel bir Osmanlı konağı olduğu anlaşılan yapı, ahşaptan yapılmıştır¹⁰⁶⁷. 1894 yılında yaşanan deprem, Divan-ı Muhasebat çalışanlarının ahşap olan bu konağı tercih etmelerinde önemli bir etken olmuştur. Mehmed Sadık Paşa konağı XX. yüzyılda yanarak yok olmuştur.



Alman Mavilerinde Mehmed Sadık Paşa Konağı'nın Tahmini Yeri (İrfan Dağdelen, Alman Mavileri H6)



Konak Bir süre Feyziati Mektebi olarak kullanılmış ne yazık ki elimizde konağın bu gazete haberinde yangın sonrası görünen fotoğrafı haricinde bir görseli bulunmamaktadır. (Cumhuriyet, 6 Şubat 1930, s.1)

5. Şerif Ali Efendi Konağı

Divan-ı Muhasebatın kısa bir süre kullandığı diğer bir yapı ise Şerif Ali Efendi Konağıdır. 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle, Meclis-i Mebusanın tekrar işler hale gelmesi, Darülfünun binasında Meclisi Ayan odalarını kullanan Divan-ı Muhasebatın bu odaları acilen boşaltmasını zorunlu kılmıştır.

14 Ağustos 1908 tarihli belgede Divan-ı Muhasebatın geçici bir yer olarak Askerî Kulüp için tamir ettirilen Şerif Ali Efendi Konağına taşınması istenmektedir¹⁰⁶⁸. Cağaloğlu'nda bulunan konağa kısa sürede geçen Divan-ı Muhasebat, yıl sonuna doğru binadaki tamiratın bitmesiyle konağı Askerî Kulübe bırakmış ve Arifi Paşa Konağına taşınmıştır¹⁰⁶⁹. Günümüze ulaşmayan Şerif Ali Efendi Konağı hakkında herhangi bir bilgiye ne yazık ki ulaşamamıştır.

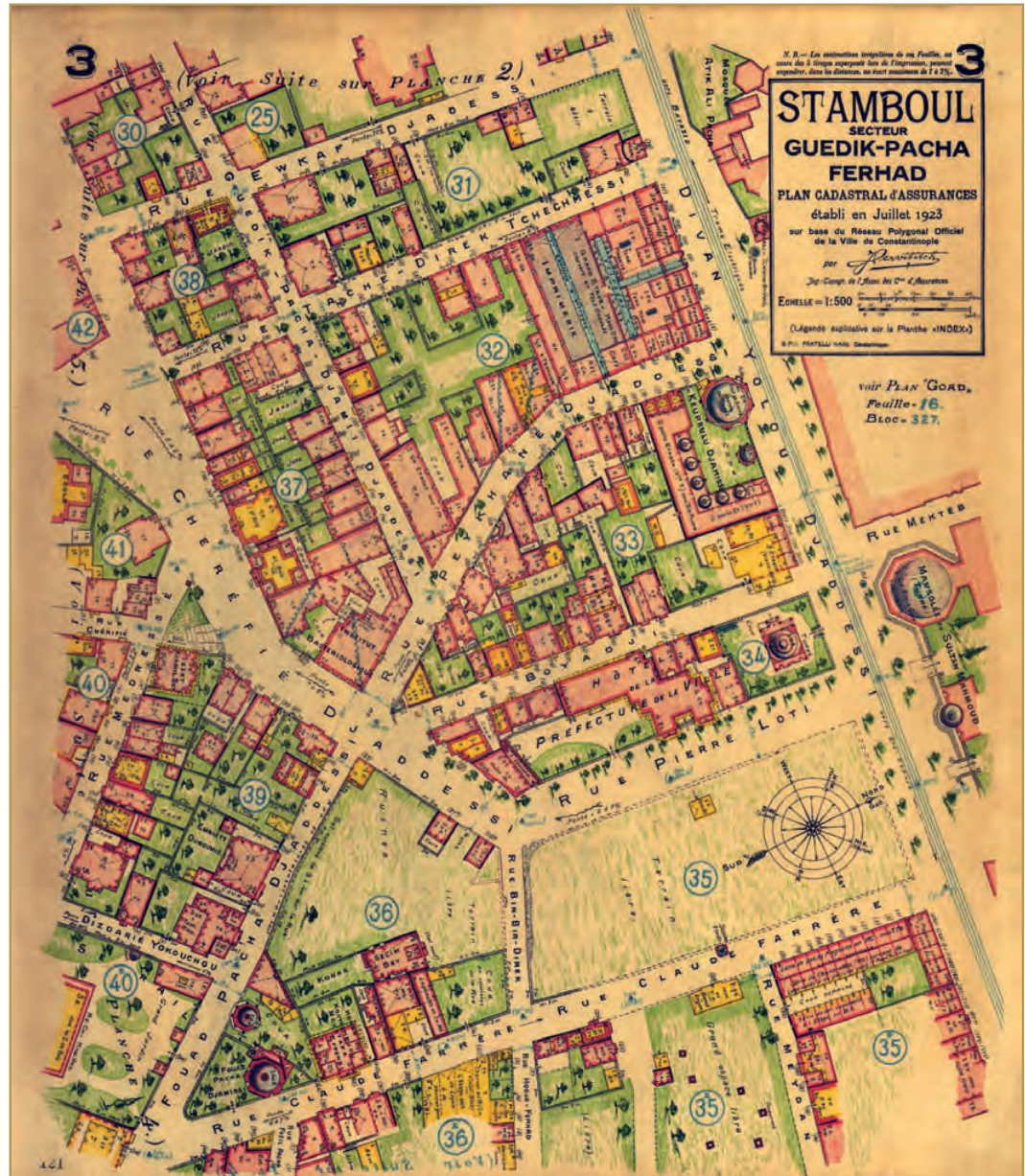
¹⁰⁶⁸ BOA, MV, 119/105, 14 Ağustos 1908.

¹⁰⁶⁹ BOA, BEO, Nu. 259008, 14 Ağustos 1908.

6. Arifi Paşa Konağı

Arifi Paşa Konağı, Divan-ı Muhasebatın geçici olarak bulunduğu Şerif Ali Efendi Konağı'ndan sonra hizmet verdiği binadır. Divanyolu Caddesi'nde, Pierre Loti Sokak girişinin sağ tarafından bulunan binanın kesin yapım tarihi ve mimarı bilinmemektedir. Eski Musul valisi Arifi Paşa tarafından yaptırıldığı düşünülen bina bir Bizans sarnıcının üzerine kâgir olarak inşa edilmiştir.

Sultan Mahmud Türbesi'nin karşısında bulunan sokakta yer alan konak, Divan-ı Muhasebata uygun bir bina olarak düşünülmüştür. Kurum personelinin de incelemeleriyle buraya geçilmesine karar verilmiştir. 5.000 kuruşun tahsis edildiği bu taşınma sonucunda konak, 1911 yılına kadar Divan-ı Muhasebata ev sahipliği yapmıştır¹⁰⁷⁰.



Pervitich Sigorta Haritalarında Arifi Paşa Konağı'nın Yeri (Pervitich Sigorta Haritaları, Beyazıt-H3)



Alman Mavilerinde Arifi Paşa Konağı'nın Yeri (Şehremaneti olarak belirtilmiş, Sultan II. Mahmud Türbesi Karşısında) (İrfan Dağdelen, *Alman Mavileri*, H6/2)

Divanı Muhasebat'a hizmet verdikten sonra bir süre boş kalan bina, metruk bir duruma gelmiştir. Konak 1911 yılında Şehremanetince satın alınmış, kapsamlı bir tamirattan geçirilerek, yeni eklemelerle genişletilmiştir¹⁰⁷¹. 31 Ocak 1912 tarihinde İstanbul Şehremaneti Binası olarak hizmete giren bina, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi sonrasında Fransız işgal kuvvetlerince karargâh binası olarak da kullanılmıştır¹⁰⁷². 1 Ekim 1923 yılında Fransız işgal kuvvetleri tarafından boşaltılan bina, 1923 ve 1924 yılları arasında Prefecture Otel, 1924-1927 yılları arasında ise konservatuar binası (Dar-ül Elhan) olarak hizmet vermiştir¹⁰⁷³. 1930 yılında Belediyeye tahsis edilen konak, 1984 yılına kadar Belediye binası olarak kullanılmıştır. 1984 ile 2009 yılları arasında Eminönü Belediye Binası olarak kullanılan konak, günümüzde boşaltılmış olup restorasyon çalışmaları yürütülmektedir.

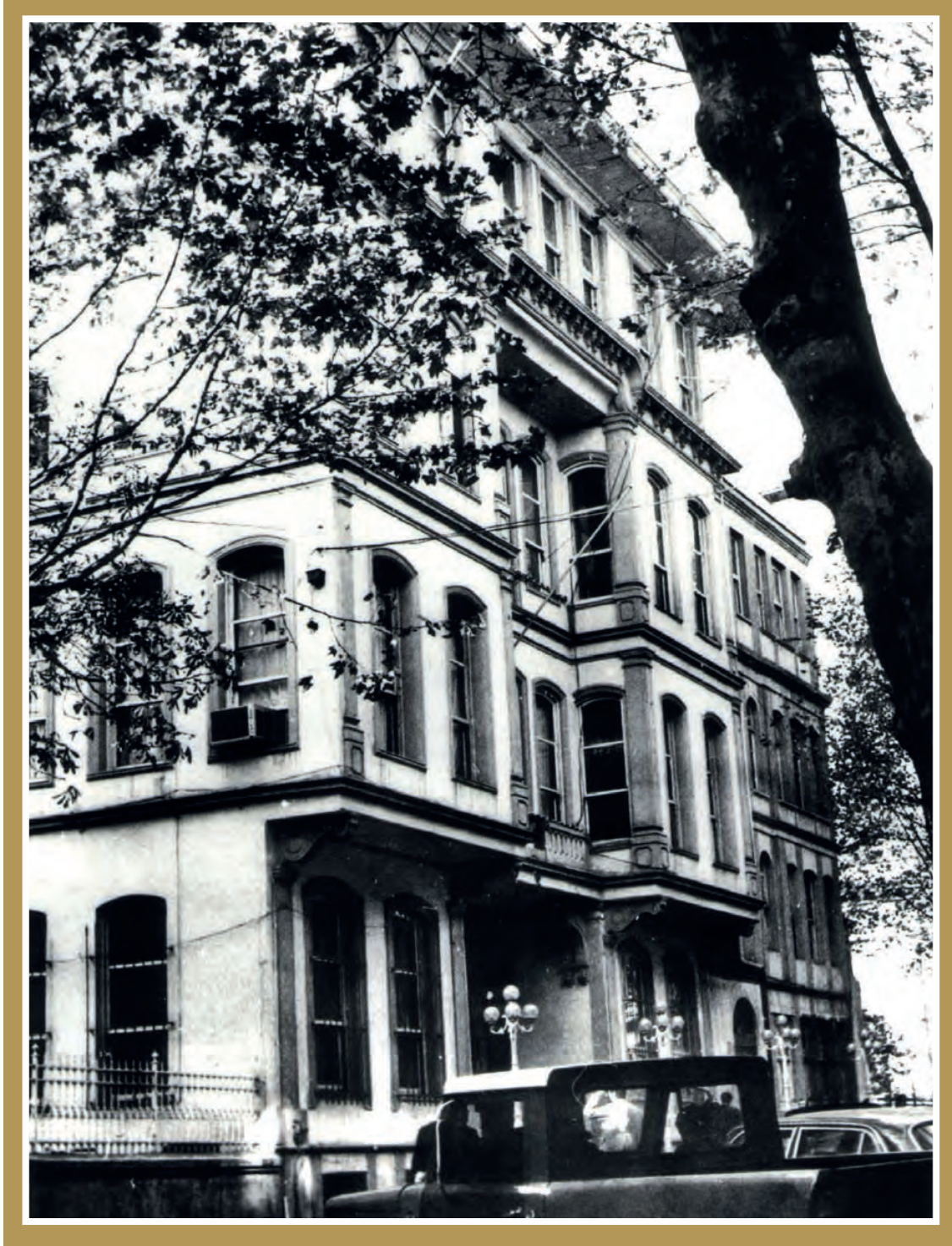
Zamanla yapılan eklemelerle hacimsel olarak genişletilen konağın ilk planı "L" şeklindedir. Konak, bodrum katı üzerinde üç kata sahipti. Yapı, Şehremaneti binası olarak kullanıldığı dönemde, güney yönünden genişletilerek, dördüncü kat eklenmiştir. 1930'lu yıllarda ise konak, kuzeyindeki müştemilat yapısı ile birleştirilmiştir. Arifi Paşa Konağı'nın güneyine 1980'li yıllarda eklenen büyük bir ek bina ile konak anıtsal bir görünüm kazanmıştır. Yapılan bu ek binanın altında Bizans dönemine ait Şerefiye Sarnıcı bulunmuş ve bu sarnıca statik sorunlar çıkarmasından dolayı bu ek bina yıkılmış ve bina bugünkü şeklini almıştır.

Oldukça yalın cephelere sahip olan konakta yatay silmeler ve plasterler kat ayrımını vurgulamaktadır. İlk üç katta basık kemerli pencerelerle hareketlendirilen cephe-

¹⁰⁷¹ Beşir Ayvazoğlu, *Divanyolu Bir Caddenin Hikayesi*, İstanbul, 2010, s. 90.

¹⁰⁷² Osman Nuri Engin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, III, İstanbul 1995, s. 1533-1534.

¹⁰⁷³ Cemal Reşit Rey, "Konservatuar Hatıralarım", *Orkestra Dergisi*, Mayıs 1976, s. 27.

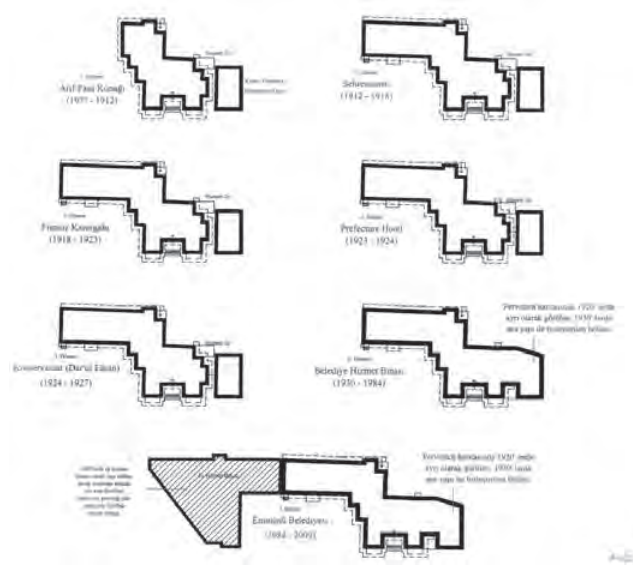


Arifi Paşa Konağı'nın 1950 Yıllarına ait Fotoğrafi (Sayıştay Arşivi)

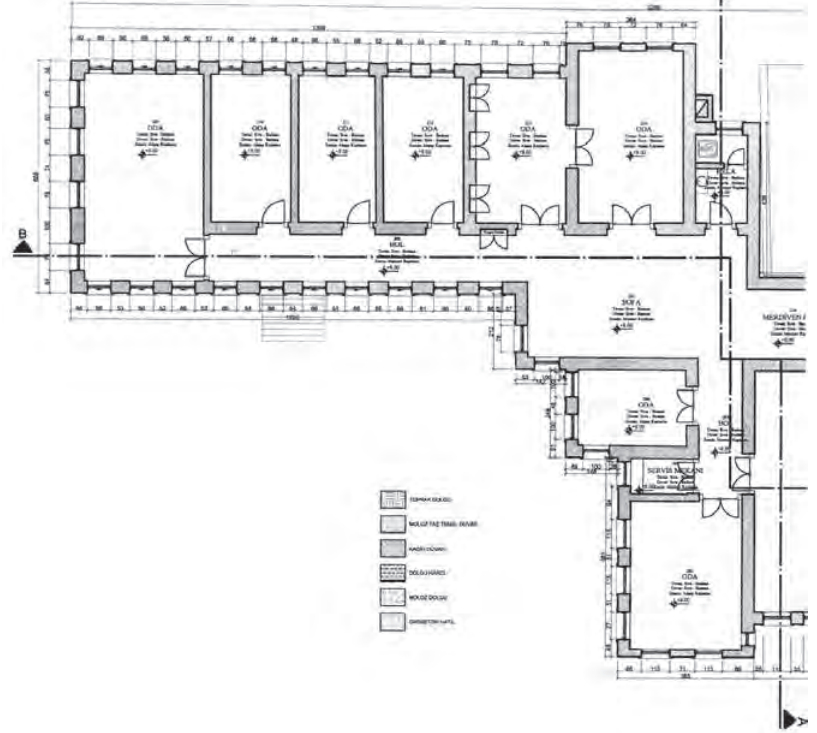




Arifi Paşa Konağı'nın Doğu Cephesi Çizimi (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)



Arifi Paşa Konağı'nın Günümüze Kadarki Kullanımı ve Planları (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)



Arifi Paşa Konağı'nın 2. Kat Planı (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)

ler, dördüncü katta yerini dikkörtgen pencerelere bırakmıştır. Yapının giriş cephesinin her iki yanına yerleştirilen 2 ve 3. kat çıkmaları ile giriş vurgulanmıştır.

Konağın haremlik ve selamlık bölümlerinin girişleri farklı sokaklara açılmaktadır. Konak, iki sofaya açılan odalardan meydana gelmekte olup katlar arasındaki iletişim de üç kollu merdivenler ile sağlanmıştır.





Konağın Doğu Cephesindeki Girişi



Şerefiye Sarnıcı'nın Üstünde Kalan Ek Yapının yıkılmasından sonra Konağın Görünüşü

7. Fuad Paşa Konağı

Divan-ı Muhasebatın İstanbul'da son kullandığı bina ise Fuad Paşa Konağıdır. İki farklı dönemde kullanılan konak, ilk olarak 1867-1879 yılları arasında, ikinci kez ise 1911 ile 1922 yılları arasında Divan-ı Muhasebata ev sahipliği yapmıştır¹⁰⁷⁴.

¹⁰⁷⁴ Divan-ı Muhasebat'ın 1879 tarihli ilk Zabıt Ceridesindeki kararda "Birinci defa olarak Hazine-i Celile'de Islâhat-ı Maliye Komisyonu Masârifât Şubesi Odasında bil-içtimâ saat 5.30'da Meclis açıldı" ifadesi binanın Divan-ı Muhasebat tarafından kullanıldığını göstermektedir. SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1.



Alman Mavilerinde Fuad Paşa Konağı'nın Yeri (İrfan Dağdelen, *Alman Mavileri* H6)



Beyazıt Yangın Kulesinden Fuad Paşa Konağı'nın Görünüşü (Library of Congress)



Adına Konak Yapılan
MEHMED EMİN FUAD PAŞA (IRCICA Arşivi)



20. yy Başlarında Konak İstanbul Erkek Lisesi olarak Kullanılmıştır. (İ.Ü Eczacılık Fakültesi Arşivinden)



Şu Anda İ.Ü Eczacılık Fakültesi olarak kullanılan binanın görünümü



Binanın Giriş Cephesi (İ.Ü Eczacılık Fakültesi Arşivinden)

¹⁰⁷⁵ Sultan Abdülaziz Döneminde iki kez Sadrazamlık yapmış dönemin önemli devlet adamı detaylı bilgi için bk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, I, s. 162.

¹⁰⁷⁶ Halit Kınaylı, "Fuad Paşa Konağı", *Reşat Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1971, s. 5852-5853.

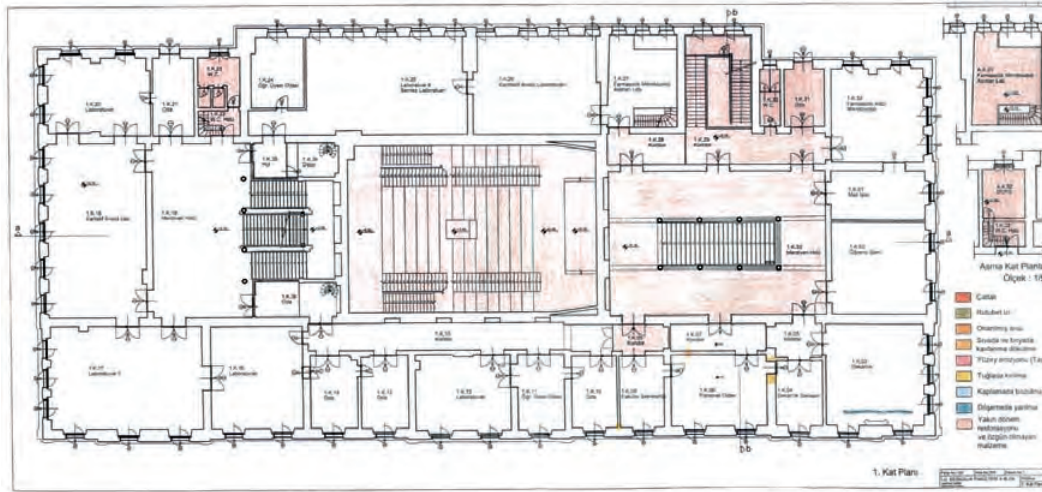
Beyazıt'ta bulunan Fuad Paşa¹⁰⁷⁵ Konağının yapım hikâyesi ise oldukça ilginçtir. Fuad Paşa'nın sahip olduğu iki konağın peş peşe yanmasından dolayı Sultan Abdülaziz tarafından kendisine, masrafları Hazineden karşılanmak üzere bir konak yaptırılmak istenmiştir. Ancak Fuad Paşa, Osmanlı Hazinesinin sıkıntılı durumda olmasını göz önünde bulundurarak masrafların bir kısmının kendi tahsisatından ödenmesi karşılığında padişahın teklifini geri çevirmemiştir. Konağın yapımı için, o an İstanbul'da bulunan ve Seraskerlik binasını tasarlayan, Fransız mimar Bourgeois ile anlaşmıştır. Yapımına başlanan Fuad Paşa Konağı, 1867 yılında tamamlanmış ve 50.000 Osmanlı Lira'sına mal olmuştur. Ancak inşası biten konağın hem maliyetinin yüksek, hem de yerinin çok değerli olması sebebiyle bazı devlet erkânından itirazlar yükselmiştir. Bunun üzerine Fuad Paşa'dan konağın inşasına ait masraf defterleri istenilmiştir. Konak, Fuad Paşa'nın yaptığı bütün harcamalar Osmanlı Hazinesi tarafından kendisine ödendikten sonra, 27 Aralık 1867 tarihinde kamulaştırılmıştır¹⁰⁷⁶.

Böylece Mehmet Emin Fuad Paşa burada hiç oturmadan, konak Hazineye geçer. Hazineye geçmesinden sonra sırasıyla Maliye Nezareti (1867-1922) Divan-ı Muhasebat (1867-1879, 1911-1922), İstanbul Erkek Lisesi (1923-1933) ve Askerî Tıbbiye Binasına (1933-1947) ev sahipliği yapmış olan konak 1947'den beri İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesine ev sahipliği yapmaktadır¹⁰⁷⁷.

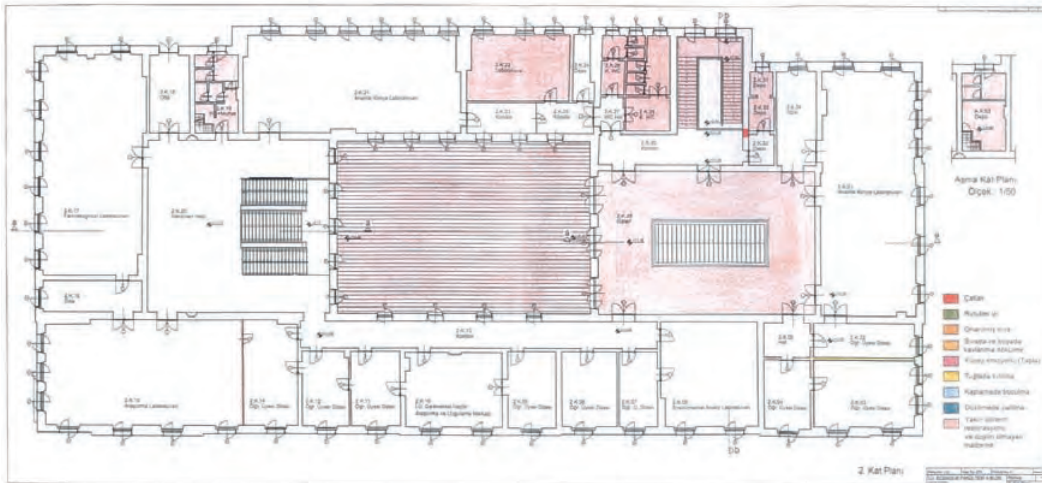
¹⁰⁷⁷ Abdurrahman Şeref, "Fuad Paşa Konağı", s. 129.

¹⁰⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Kanar, *Darıüşa-faka*, İstanbul 2000.

Divanyolu'nun kenarında üç katlı olarak taştan inşa edilen konak, enine dikdörtgen planlıdır. Caddeye bakan cephesinin alt kısımları boşaltılmış ve sütunların taşıdığı yarım daire kemerli bir koridor haline getirilmiştir. Yapının Maliye Nezareti olarak kullanıldığı dönemde bu kemerli koridorun kapatılarak, posta işleri vb. hizmetler için kullanıldığı bilinmektedir¹⁰⁷⁸. Zemin katta yarım daire kemerli pencereler ile birinci ve ikinci katta basık kemerli pencereler cepheyi hareketlendiren başlıca unsurlardır.



Konağın 1. Kat Planı (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)



Konağın 2. Kat Planı (İstanbul IV Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu)



Konağın 3. Katından görünüm (İ.Ü Eczacılık Fakültesi Arşivinden)

Katlar arasındaki ayırım bütün cepheleri yatay vaziyette dolaşan silmeler ve plasterler ile vurgulanmaktadır.

Orijinalde iç avlu etrafına yerleştirilmiş farklı büyüklükteki mekânlardan oluşan konağın, iç avlusu daha sonraki kullanımlarda kapatılarak bir amfi haline getirilmiştir. Katlar arasındaki ulaşım binanın her iki ucunda bulunan anıtsal merdivenlerden sağlanmaktadır.





Restorasyonlar sonunda konağın
içinden görünüm (İ.Ü. Eczacılık
Fakültesi Arşivinden)



Resim alt yazısı; Eczacılık Fakültesi'nin Yönetim Birimlerinin Bulunduğu 2. Kattan Görünüm-Karşıda Fuad Paşa'nın Tablosu (İ.Ü Eczacılık Fakültesi Arşivinden)

¹⁰⁷⁹ Doğan Hasol, "Türk Ampir Üslubu", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 42-43.

Süsleme açısından oldukça zengin olan konakta tavan ve duvarların, 1845-1874 yılları arasında İstanbul'da sıklıkla kullanılan Türk Ampir Üslubu ile bezenildiği görülmektedir. Bu üslubun Avrupadaki yansımından farkı ise sadece çiçek ve yaprak motiflerinden oluşan bitkisel bezemelerin yoğun olarak kullanılmış olmasıdır¹⁰⁷⁹. Bitkisel bezemelerde yumurta biçimleri ile defne yapraklarından oluşan gerdanlıklar dikkati çekmektedir. Yapının iç mekânlarında dikkati çeken diğer bir unsur ise merdiven boşlukları etrafına yerleştirilen zarif yivli sütunlar ve bu sütunlar arasına konumlandırılmış zengin bezemeli ferforjelerdir.





Giriş Katında Bulunan Kapalı Koridor Kısım. Bir zamanlar postane olarak da kullanılmış. Şu anda Eczacılık Fakültesi'nin limon ağaçlarıyla canlandırdığı ferah bir mekan görünümde. (İ.Ü Eczacılık Fakültesi Arşivinden)



XIX. Yy'da Ankara Kentinin Genel Görünümü (Preaux, *Gravürlerle Türkiye IV*, s. 49)

B. Ankara Binaları

I. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri'nin başkent İstanbul ve Anadolu'yu işgal etmeleriyle başlayan Kurtuluş Savaşı'nda Divan-ı Muhasebat, İstanbul'daki varlığını sürdürmüş fakat Ankara'da da Kurtuluş Savaşı'nın ve yeni devletin gider belgelerini kontrol etmek amacıyla bir komisyon kurulmuştur. 28 Şubat 1922 tarihinde ise Meclis içinde bir komisyon oluşturularak Sayıştayın görevleri yerine getirilmiştir¹⁰⁸⁰.

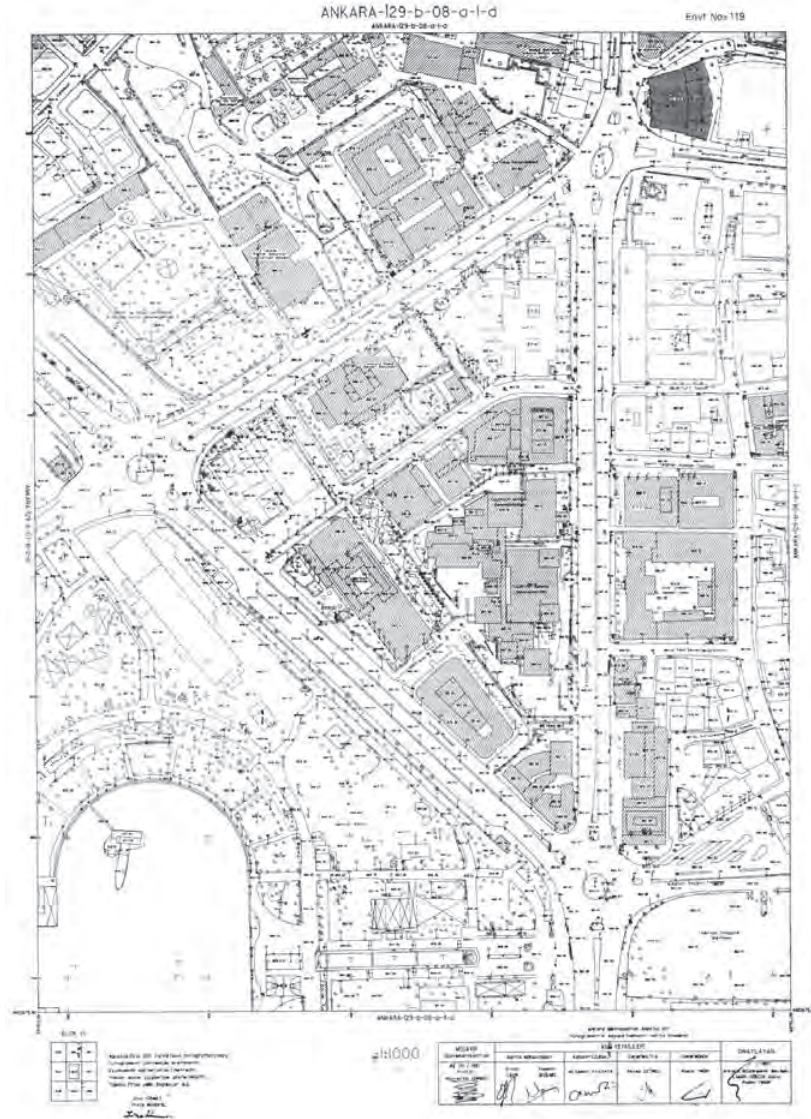
13 Ekim 1923 günü İsmet Paşa ve on üç arkadaşı Ankara'nın, yeni kurulan devletin başkenti olması için Türkiye Büyük Millet Meclisine yasa önerisi vermiş, önerinin mecliste oylanması sonucunda bu yasa kabul edilmiştir. Böylece Ankara, yeni Türkiye Devleti'nin başkenti olmuştur¹⁰⁸¹. XIX. yüzyılda Anadolu'da önemli ticaret merkezlerinden biri olan Ankara, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmasıyla hızlı bir değişim içine girmiştir¹⁰⁸².

Bu değişimin mümkün olduğu kadar planlı ve kontrollü bir şekilde yürütülmesine çalışılmış, yeni yapılacak kamu yapılarının ve konutların belirlenen kent planları içersine yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bakımdan eski kent dokusunun düzenlenmesi yerine yeni bir kent kurulması daha kolay ve ekonomik bulunarak, yeni kentin

¹⁰⁸⁰ Servet Köksal-Hamdi Mehter-Günaydın Ersoy-Hüseyin Gürhan-Adile Sezer, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Sayıştay*, Ankara 1973, s. 23.

¹⁰⁸¹ Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel-Mehmet Narince, *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*, Ankara 2007, s. 30-31.

¹⁰⁸² İlber Ortaylı, "19. Yüzyılda Ankara", *Ankara Ankara*, İstanbul 1994, s. 116.



Ankara-Ulus'un Planlama Çalışması
(VEKAM Arşivi)

kurulacağı alanlar kamulaştırılmıştır¹⁰⁸³. Yeniden yapılandırılacak olan Ankara'nın kent planları, Alman Heussler ile Carl Christoph Lörcher'e hazırlanmıştır¹⁰⁸⁴.

24 Kasım 1923 tarihinde, "Divan-ı Muhasebatın Suret-i İntihabı"na dair bir kanun çıkarılarak, Divan yeniden kurulmuştur¹⁰⁸⁵. Yeniden aktif hale gelen kurumun kendine özgü bir binası bulunmamaktadır. Bu yıllarda başkent Ankara'da sadece kamu yapıları açısından değil, konut açısından da ciddi bir sıkıntı yaşanmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, hatıralarında Ankara memurlarının birçoğunun resmî dairelerde gecelediklerini söylemektedir¹⁰⁸⁶. Böyle bir ortamda özveriyle görevlerini yerine getiren bürokrat ve memurlar arasında Divan-ı Muhasebat çalışanları da bulunmaktadır.

Divan-ı Muhasebatın tekrar kurulmasından sonra kurum, kendi binasına kavuşacağı 1926 yılına kadar Ankara'da dört farklı binada hizmet vermiştir. Kurumun ilk kullandığı mekan, o dönemki ismi ile Hâkimiyet-i Milliye Meydanı olan Ulus'ta bulunmaktadır. I. Meclis binasının yakınında yer alan ve Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinin de basıldığı bina Divan-ı Muhasebatın Ankara'da kullandığı ilk yapıdır. Günümüze ulaşamayan bina ileriki yıllarda Park Sineması olarak kullanılmış ve yıkıldıktan sonra da yerine Halk Bankası ve Vakıfbank şubeleri yapılmıştır. Bu binada kısa bir süre kalan Divan-ı Muhasebat, buradan Hasan Fehmi Ataç Apartmanı'na taşınmıştır¹⁰⁸⁷.

¹⁰⁸³ Halil Akdeniz, "Ankara'nın Kentsel Gelişimine Haritalarla Bakış", *Harita Dergisi*, Y. 64, S. 118, Ankara 1997, s. 37.

¹⁰⁸⁴ Gönül Tankut, "Cumhuriyet Döneminin İlk Toplu İmar Dönemi: Ankara", *Amme İdaresi Dergisi*, IV, S. 14, Ankara 1981, s. 117.

¹⁰⁸⁵ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Ankara, 1997, s. 143.

¹⁰⁸⁶ Leyla Baydar, "1923-1950 Cumhuriyet Dönemi Ankara Konutlarında İç Mekân Kurgusu", *Bir Başkent Oluşumu 1923-1950*, Ankara 1994, s. 50.

¹⁰⁸⁷ H. Hüseyin Gürhan-Muhsin Altun, "Cumhuriyetimizin Birinci Yılında Sayıştay", *Sayıştay Dergisi*, S. 30, Ankara 1998, s. 98-99.



XX. Yy'ın başlarında Hasan Fehmi Ataç Apartmanı (VEKAM Arşivi)

¹⁰⁸⁸ Pınar Balım, *Ankara'daki Otellerin Gelişimi ve Değişimi*, (Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2005, s. 39-40.

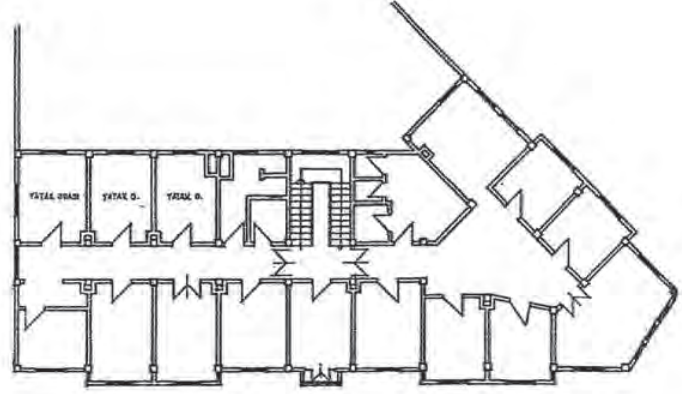
¹⁰⁸⁹ Refik Besim Bakuy, *Mali Murahebe: Muhtelif Memleketlerdeki Murahebe Sistemleri*, Ankara 1937-1938, s. 117.

1. Hasan Fehmi Ataç Apartmanı

Bugün, Ulus'ta, Anafartalar ve Denizciler Caddelerinin kesiştiği yerde bulunan apartman, Büyük Otel olarak da tanınmaktadır. Kesin yapım tarihi ve mimarı bilinmeyen binanın, dönemin Maliye Vekili Hasan Fehmi Ataç Bey tarafından 1920'li yılların hemen başında inşa ettirildiği sanılmaktadır.¹⁰⁸⁸ Divan-ı Muhasebat tarafından çok kısa bir süre kullanılan bina, eski Divan-ı Muhasebat üyelerinden Refik Besim Bakuy'un anılarında da geçmektedir. R. Besim Bakuy anılarında, bu apartmanın sadece bir odasının Divan-ı Muhasebat tarafından kullanıldığını belirtmektedir.¹⁰⁸⁹ Bina daha sonra otel olarak hizmet vermiş, XX. yüzyılın son yarısında Çamlı İşhanı ismiyle bir ticaret merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bugün ise Gülhane İşhanı ismini alan binada, bir banka şubesi ile dernek merkezi ve çeşitli dükkânlar yer almaktadır.



Günümüzde Hasan Fehmi Ataç Apartmanı



Otel Olarak Kullanıldığı Dönemde Yataklık Katının Planı (Pınar Balım, *Ankara'daki Otellerin Gelişimi ve Değişimi*, s.39)

İki caddenin kesiştiği bir konumda inşa edilen bina, bir bodrum katına sahip olup bunun üzerindeki zemin kata ilaveten çıkılmış dört kattan meydana gelmektedir. Dördüncü katında oluşturulan geniş teras sebebiyle, bu kat diğer katlara nazaran daha dar tutulmuştur. Binanın girişi Anafartalar Caddesi'ne bakan cephenin ortasındadır. Yapının zemin katında dükkânlar; birinci, ikinci ve üçüncü katında bir koridorun iki yanına yerleştirilmiş odalar; dördüncü katında ise 4 oda, çamaşırhane ve geniş bir teras bulunmaktadır.

Betonarme olarak inşa edilen yapının cepheleri Selçuklu ve Osmanlı Mimarisi'nden esinlenen I. Ulusal Mimarlık akımının etkilerini taşımaktadır. Anıtsal bir cephe anlayışının hâkim olduğu yapıda 2. ve 3. katlardaki çıkıntılarla ve dikey yöneliş gösteren çeşitli mimari elemanlarla cepheler oldukça hareketlendirilmiştir. Pencere ve pencerelerin üzerlerine yerleştirilen kör kemerlerde sivri, yarım daire, basık ve farklı formlarda kemerler kullanılmıştır. İki caddenin kesiştiği noktaya bakan cephe dar olmasına karşın en süslü ve hareketli olan cephedir. Dar cephenin köşelerinde bulunan ve birer sağır kubbecikle sonlanan duvar payelerinin arasına yerleştirilen taç kısım cephenin anıtsallığını sağlayan mimari öğelerdendir. XX. yüzyılın başına ait fotoğraflarda bu dar cephede birkaç pencerenin kapatıldığı ve bazı süsleme detaylarının da günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Binanın günümüzde görülmeyen bu detayları, kör kubbeciklerin ve çatı uzantısının uçlarında bulunan süsleme eklentileri ile cephenin birinci ve üçüncü katlarında yer alan yuvarlak madalyonlardır.

Yapıda Ulusal mimariden alınmış öğelerin yanında Avrupa mimarisinden esinlenen unsurlar da görülebilmektedir. Binanın Anafartalar Caddesi'ne bakan cephesinde bulunan süslü ferforjelerle kuşatılmış balkonlar ve teras korkulukları cepheyi süsleyen ve hareketlendiren Avrupai mimari öğelerdir¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁹⁰ İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*, Ankara 2010, s. 271.



XX. Yy'ın Başından Günümüze Hasan Fehmi Ataç Apartmanı (VEKAM Arşivi)

¹⁰⁹¹ Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Alemi*, İstanbul 1967, s. 106.

¹⁰⁹² Geleneksel Ankara ev mimarisi için detaylı bilgi için bk. Eyüp Kömürçüoğlu, *Ankara Evleri*, İstanbul 1950.

¹⁰⁹³ Gürhan-Altun, "Sayıştay", s. 99.

2. Tahtakale'deki Ev

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ankara'da ortaya çıkan konut ve kamu yapılarının eksikliği farklı çözüm yollarına başvurulmasına sebep olmuştur. Bazı hanların, otel ve kamu kurumlarına dönüştürülmesi, eski Ankara evlerinin de ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılması, o dönem Ankara'sında yaşanan mekan sıkıntısını gözler önüne sermektedir. Böyle bir ortamda görev yapan Divan-ı Muhasebat, muhtemelen yer sıkıntısından dolayı Hasan Fehmi Ataç Apartmanı'ndan ayrılmış ve Tahtakale civarında bulunan eski bir Ankara evine taşınmıştır¹⁰⁹¹.

Günümüze ulaşamayan bu ev hakkındaki bilgilerimiz de maalesef kısıtlıdır. Ancak kullanılan evin Tahtakale'de bulunması münasebetiyle o bölgede etkin geleneksel Ankara ev mimarisinden ayrı olamayacağı kanatindeyiz. Bu nedenle kullanılan evin bir hayata, iki kata ve iç sofaya sahip olduğunu ön görmekteyiz¹⁰⁹². Burada da kısa bir süre kalan Divan-ı Muhasebat daha merkezi bir yere geçmek amacıyla buradan ayrılmış, Ulus'un merkezinde bulunan Taş Han'a taşınmıştır¹⁰⁹³.



XIX. Yy'ın Sonunda Taşhan ve Ulus-Ön Tarafında Mezarlık Görülmektedir (VEKAM Arşivi)

3. Taş Han

Divan-ı Muhasebatın, kendi için yaptırılan ve 1926 yılında yapımı tamamlanan binaya taşınmadan önce kullandığı son bina ise Ulus'taki Taşhan'dır. Günümüze ulaşmayan bina, 1900'lerin başında Ulus'un en büyük binasıdır. Ulus meydanında bulunan ve XIX. yüzyıl sonu Ankara'sının simgelerinden birisi olan yapı, bölgeyi gezen seyahatçilerin uğradığı ve konakladığı önemli bir handır. XIX. yüzyılın sonunda inşa edilen hanın bulunduğu yerde daha önce, çevre köylerden gelenlerin kağnıları için ayrılmış bir alan, bir ağıl ve bir mescid bulunmaktaydı. 1886 yılında bu araziye satın alan Ankara Vilâyeti Meclisi İdare Başkâtibi İsmail Hakkı Bey buraya büyük bir han yaptırmayı planlamıştır. Arazide bir mescid bulunması yüzünden hemen inşaatına başlanamayan han, Ankara Valisi Abidin Paşa'nın yardımıyla 1888 yılında Niğdeli bir kalfaya inşa ettirilmiştir. Hızırlık Dağ'ından getirilen pembe kalker taşlardan inşa edilen han bu sebeple halk tarafından Taşhan olarak isimlendirilir. Hanın iç kısımlarında ise kerpiç ve ahşap malzeme kullanılmıştır¹⁰⁹⁴.

¹⁰⁹⁴ Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel, İstiklal Savaşı'nda Ankara, Ankara 2007, s. 308-309.



Ancora Levhası Asılı Halde Taşhan XIX. Yy'ın Sonundaki Görünümü (VEKAM Arşivi)

¹⁰⁹⁵ Şapolyo, *İç Âlemi*, s. 106.

¹⁰⁹⁶ Erdoğan-Günel, *İstiklal Savaşı*, s. 309.

İki katlı olarak inşa edilen hanın ortasında bir iç avlu, avlunun etrafına ise çeşitli mekânlar yerleştirilmiştir. Yapının güney ve doğu cephelerinin ortasında yarım daire kemerli birer kapı ve bu kapıların üzerinde üçgen alınlıklı birer cumba bulunmaktadır. Cumbalardan güneyde bulunanı, iki kat şeklinde düzenlenerek anıtsal bir görünüm kazanmıştır. Hanın yaya ve arabaların ayrı ayrı giriş yaptığı iki kapısı bulunmakta olup araba giriş kapısı, doğrudan avlu ile bağlantılıdır. Yapının cephelerindeki her iki katta da odaların aydınlığını sağlayan dikdörtgen formlu birer pencere dizisi görülmektedir¹⁰⁹⁵.

Yapı, plan ve kuruluş itibarıyla bir Osmanlı şehir içi hanı olmasına karşın ticari fonksiyonundan çok konaklama ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştiği bir yapı olmuştur. XX. yüzyılın hemen başında hanın ön bölümünde Meşrutiyet Otelı yer almakta, arka bölümü ise han olarak işletilmekteydi. Taşhan'ın bazı odalarının konaklama dışında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. 1919 tarihinde Azmi Millî Yurdu'nun kurulduğu oda buna bir örnektir. 1921 yılında ise hanın alt kattaki salonunda bir İnkılâp Müzesi açılmıştır. Bu müzede; cephe harekâtlarının gösterildiği bir harita, cephe kumandanları ile millî kahramanların resimleri, mermi ve bombalar sergilenerek cephelerdeki durum yansıtılmaya çalışılmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında hanın üstlendiği bir diğer fonksiyon ise yaralı askerlerin burada tedavi edilmesi olmuştur. Özellikle Sakarya Harbi'nde trenlerle Ankara'ya taşınan yaralılarından yürüyebilen hafif yaralılar Taşhan'da tedavi edilmişlerdir¹⁰⁹⁶.



XX. Yy'ın İlk Çeyreğinde Havadan Taşhan (VEKAM Arşivi)



XX. Yy'ın ilk Çeyreğinde Taşhan (VEKAM Arşivi)



Divan-ı Muhasebat Üyelerinin Taşhan Avlusunda Toplu Fotoğrafı-Divan Reisi Ali Fuat Ağralı (VEKAM Arşivi)

¹⁰⁹⁷ Şapolyo, *İç Âlemi*, s. 106.

¹⁰⁹⁸ <http://ankaratarihi.blogspot.com/2010/02/yirminci-yuzyl-basnda-bir-modern-han.html> /21 Mart 2010.

¹⁰⁹⁹ Deniz Tanrıku, "Ankara'da Eğlence Yaşamı 1928-38", *Mimarlık Dergisi*, S. 2-3, Ankara 1985, s. 23.

¹¹⁰⁰ Şapolyo, *İç Âlemi*, s.163.

İstiklal Savaşı döneminde han, İsmail Hakkı Bey'in oğlu olan Cemal Bey'in mülküdür. 1923 yılında kapsamlı bir onarımdan geçen hanın caddeye bakan kısmındaki yarım daire kemerli açıklıklara dükkânlar yerleştirilmiştir. Bu dükkânlar arasında tüccar ve müteahhit yazıhaneleri, avukat idarehaneleri ile bir dışı muayenehanesinin bulunması o dönemde hanın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönemde han Divan-ı Muhasebat ile birlikte İmar İskân Vekâleti ve Anadolu Ajansı gibi farklı kamu kurumlarının da ikamet ettiği yerdir¹⁰⁹⁷.

Taşhan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'nın sosyal hayatında ayrı bir yer kazanır. 1923 yılındaki onarım sonrasında hana kalorifer ve banyo tesisatları yapılarak, telefon bağlanır. Bu yenilikler ile oldukça lüks bir otel haline gelen hana özellikle İstanbul'dan gelen mebuslar kalmıştır¹⁰⁹⁸. Ayrıca 1928 yılında hanın iç avlusuna bakan kısmına bir lokanta açılmıştır. Karpiç Lokantası isimli olan bu şehir lokantası Atatürk'ün özel isteğiyle İstanbul'dan getirilen Baba Karpiç tarafından kurulmuştur. Bu lokanta aynı zamanda Ankara'nın ilk Avrupalı lokantasıdır. İlerleyen yıllarda Taşhan'dan ayrılan bu lokanta her serviste peşkirlerin, örtülerin, çatal ve bıçakların değiştirildiği, akarsulu bir yer olarak hatırlanmıştır¹⁰⁹⁹.

Taşhan, Sümerbank tarafından satın alınmış ve 2 Mart 1935 tarihinde yıktırılmaya başlanmıştır. Yıkılan hanın arazisine bugünkü Sümerbank binası inşa edilmiştir. Bu yıkım kararı her ne kadar dönemin şehir plancılarının tepkisine neden olmuşsa da Ulus Meydanı'nın genişletilme isteği bu tepkileri sonuçsuz bırakmıştır¹¹⁰⁰.



Divan-ı Muhasebat Binası'nın Genel Görünüşü (VEKAM Arşivi)

4. Divan-ı Muhasebat Sarayı

Başkent Ankara'da hızlı bir şekilde devam eden imar faaliyetleri 1924-1925 Lörcher planları doğrultusunda uygulanmaktadır¹¹⁰¹. Çoğunlukla Yenişehir'de yoğunluk gösteren bu imar faaliyetlerinde Divan-ı Muhasebat için de bir bina yapılması düşünülmüştür. I. ve II. Meclis binalarının arası ile Ankara Vakıf Oteli (Ankara Palas)'nin karşısında bulunan araziye yapılmak istenen bina, Mimar Nazım Bey tarafından projelendirilmiştir. Aynı dönemde yapılan Maliye Bakanlığı binası ile benzer olan bu binanın müteahhitliğini ise Arif Hikmet Koyunoğlu yürütmüştür¹¹⁰².

Binanın yapım aşamasında Arif Hikmet Koyunoğlu inşaatta yaptığı bir uygulama yüzünden İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Koyunoğlu anılarında bu olayı şöyle aktarır, “*Divan-ı Muhasebat binasını yapıyorum. Proje benim değil, müteahhit olarak yapıyorum. Önüne gelen, ustayız diye geliyor. Birincisi geldi, bir çatı yaptı; çatının bir ucundan bir ucu 15 cm. yukarıda. Avrupa'dan nizamnameler getirttik, tercüme ettik.*

¹¹⁰¹ Ekrem Işın, *Ankara: Kara Kalpaklı Kent*, İstanbul 2010, s. 33-34.

¹¹⁰² Erdoğan-Günel-Narince, *Ankara*, s.122.



MİMAR ARİF HİKMET KOYUNOĞLU

¹¹⁰³ Hasan Kuruyazıcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu Anılar, Yazılar, Mektuplar, Belgeler*, İstanbul 2008, s. 246-247.

Bunları bir imtihandan geçirelim, vesika verelim, dedik. Mesela I. sınıf duvarcı, 2. Sınıf dülger veya orta derece sıvacı. Bu işlerle uğraşıyorum. Bu konularda yazı yazıyorum.

Bir gün Keçiören'deki evime askerler, polisler geldi, beni istediler. Adliye'ye gittik. Cumhuriyet Başsavcısı Vefa Lisesi'nden arkadaşım, onu buldum. "Geçmiş olsun, Hikmet," dedi. "Yahu, sen tevkif ettirmişsin," dedim. "Benim haberim yok," dedi. Kâğıda baktı, "Yanlış getirmişler," dedi, "İstiklal Mahkemesi'ne gideceksin.". İstiklal Mahkemesi, Hacıbayram Camii'ne giden yol üzerindediydi. İşin tuhafı, eskiden Hacıbayram Şeyhi'ne ait olan bu binanın tamirini de ben yapmıştım. Bina kaymış, baştan temel yapmıştım. O binayı da tebeddülen (değiştirerek) İstiklal Mahkemesi yaptılar.

Çıktık yukarıya. Ali Bey, Reşit Galip, Balıkesir Mebusu oturuyorlar. Ali bey beni görünce "Herkes çıksın" dedi, "gizli celse." "Sen mi yazdın bu yazıları? Sen komünistliğe teşvik ediyormuşsun milleti, şikâyet ediyorlar," dedi. Dedim "Ali Bey, bu işleri bir yola koyalım diye yazdım." "Al sen şu kâğıdı, kimseye de gösterme. Seni tanımasaydık yatardın içeride." Bu vaziyetlerde çalıştık işte..."¹¹⁰³.

1925 yılında inşaatı tamamlanan, 1926 yılında ise Divan-ı Muhasebatın taşındığı bina, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'daki yapılarda uygulanan I. Ulusal Mimarlık üslubunda inşa edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden alınan mimari öğelerin kullanıldığı bu mimarlık akımının etkileri tüm cephelerde kendini göstermektedir. Doğu-batı istikametinde dikdörtgen planlı olan bina, bodrum kat üzerine yerleştirilen zemin ve birinci katlardan oluşmaktadır.



Divan-ı Muhasebat Binası'nın Genel Görünüşü (VEKAM Arşivi)



Divan-ı Muhasebat ve II. Meclis Binaları (VEKAM Arşivi)



Divan-ı Muhasebat Binası'nın Önünde Bir Merasim (VEKAM Arşivi)



Divan-ı Muhasebat ve I. Meclis Binaları (VEKAM Arşivi)



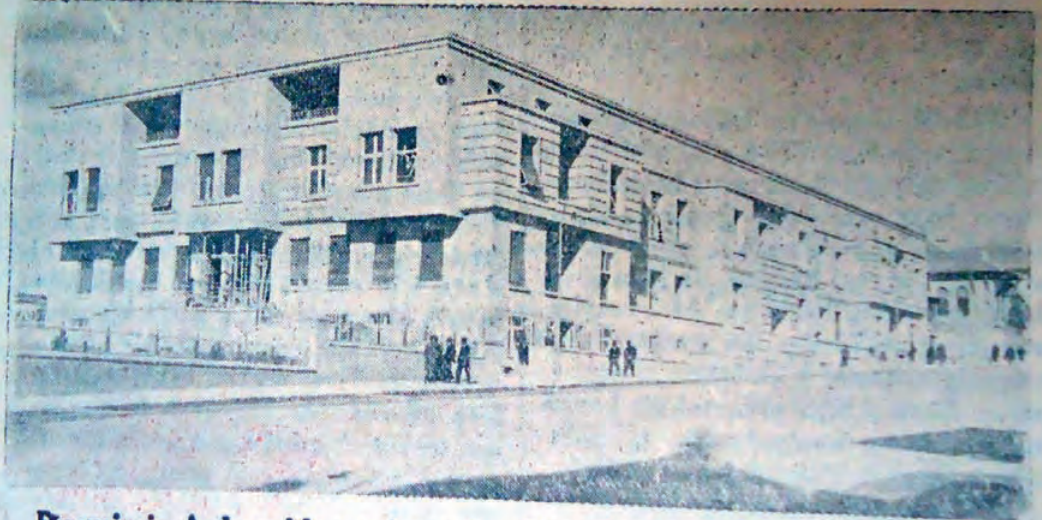
Divan-ı Muhasebat Binası'nın Mimar Egli Tarafından Modernize Edilişi (VEKAM Arşivi)

Eski fotoğraflardan bütün cephe özelliklerini görebildiğimiz yapıda, yatay olarak konumlandırılan uzun cephenin tam ortasına giriş yerleştirilmiştir. Girişin iki yanındaki bölümlerin, cepheden dışarıya taşırılarak yükseltildiği görülmektedir. Böylece birer kule görünümü kazandırılan bu bölümler ile de ana giriş vurgulanmıştır. Cephelerde bodrum katta dikdörtgen biçimli, zemin katta basık kemerli ve birinci katta ise sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Ön cephede kulevari çıkıntıların üzerlerinde birer balkon yer almaktadır. Ayrıca güney cephenin tam ortasında, zemin katta çıkıntı yapan bölümün üst kısmında da bir balkon görülmektedir. Ön cephedeki pencerelerin söveleri geleneksel Osmanlı mimari süslemeleri ile bezenmiştir. Yapının tüm cepheleri geniş saçaklı örtü altına alınmıştır.

Ankara'da yeni yapılan binalarda I. Ulusal Mimarlık akımının kullanılması tepkileri de beraberinde getirir. Yeni kurulan modern Türk devletinin başkenti için uygun olmadığı söylenen bu mimari üslup, özellikle aynı yıllarda Ankara'ya davet edilen birçok yabancı mimarın da bu mimari tarzını farklı şekillerde uygulaması tepkilerin daha da artmasına sebep olmuştur.

Yakup Kadri bu durumu şöyle özetler *“Bereket versin ki, ilk yılların acemiliği ve zevksizliği yüzünden meydan alan bu cereyan, birdenbire yerini modern mimariye bıraktı. Villaların kuleleri yıkılmaya, ogival pencereler mustatil olmaya ve yeşilli yaldızlı saçaklar*

Ankara yeni Divanı Muhasebat binası



Resmimiz Ankara'da yeni yapılan Divanı Muhasebat binasını göstermektedir. Bu çok zarif binanın projesi Güzel San'atlar Akademisi Mimarî şubesi profesörü M. (Egli) tarafından ikmal edilmiştir. Bina'nın inşaatı tamamlanmıştır.

Modernize Edilen Binanın Tamamlaması Cumhuriyet Gazetesinde (Cumhuriyet, 2 Aralık 1931, s.1)

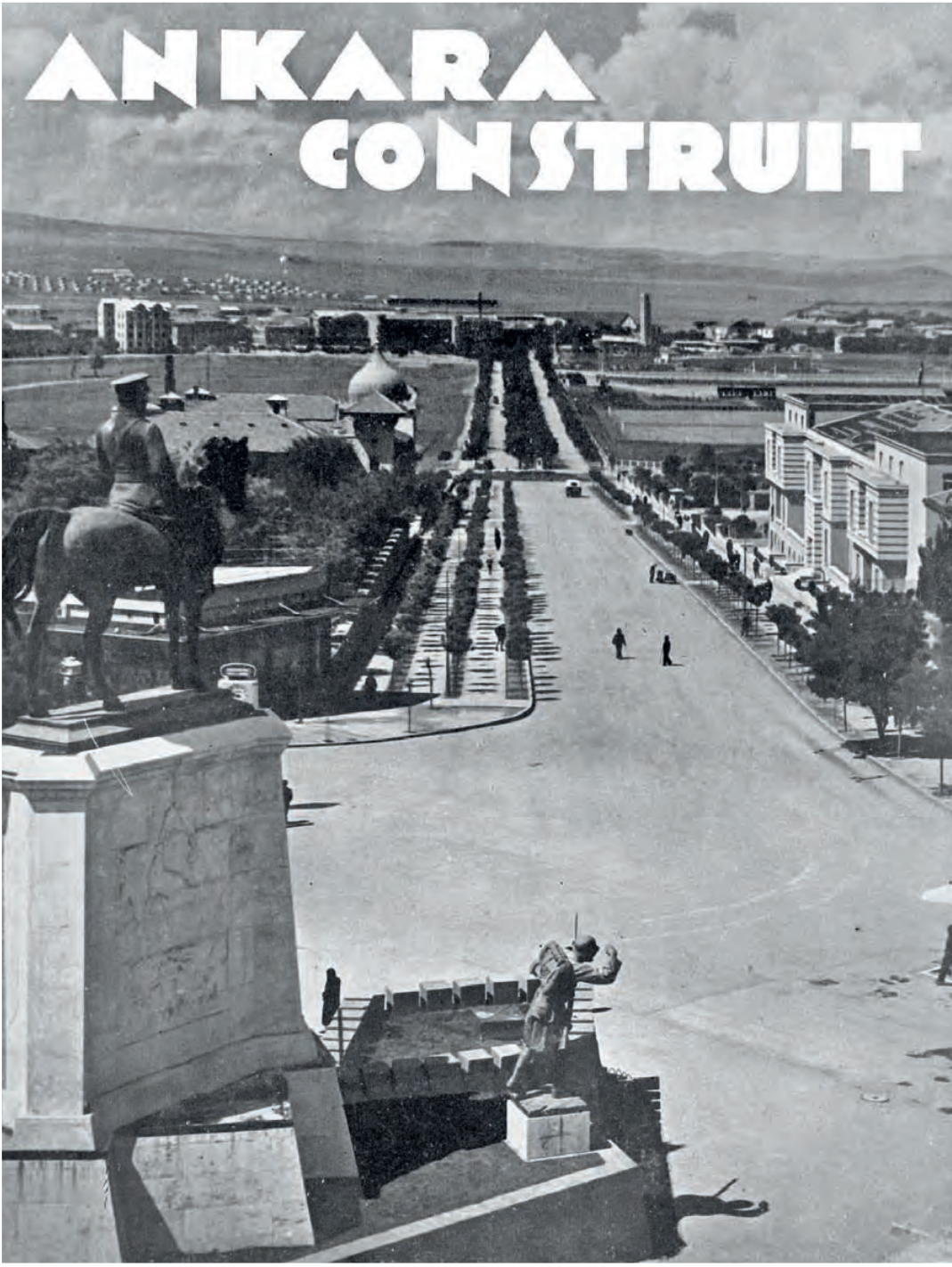
¹¹⁰⁴ Suavi Aydın-Kudret Emiroğlu-Ömer Türkoğlu-Ergi D. Özsoy, *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Ankara 2005, s. 460.

*ortadan kalkmaya başladı. Birçok binanın cepheleri, sakalını, bıyığını tıraş eden bu insanların yüzleri gibi değişiyor, düzelişip sadeleşiyordu.*¹¹⁰⁴

Divan-ı Muhasebat binası, yeni kurulan devletin politikasını yansıtmaması ve belki de yapı hakkındaki olumsuz eleştiriler sebebiyle, inşa edildikten beş sene gibi kısa bir süre sonra büyük oranda değiştirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nin önemli mimar ve eğitimlerinden Alman Ernst Arnold Egli'ye verilen bu görev sonucunda yapının dış cepheleri bütünüyle değiştirilerek modern bir görünüm kazandırılmıştır.

I. Ulusal Mimarlık akımı Ankara'da Maliye Bakanlığı, Hariciye Vekâleti Binası ve Adliye Sarayı gibi kamu binalarında da uygulanmış ancak o zamanlar bu kamu binalarında modernleştirme çabası görülmemiştir. Modernleşmenin neden bu kamu kurumlarında değil de inşaatının tamamlanmasından beş yıl gibi kısa bir süre sonra Divan-ı Muhasebat binasında uygulandığı düşünülmesi gereken bir sorudur.

Divan-ı Muhasebat binasının, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütün resmî törenlerin yapıldığı Ulus Meydanı'nda, Meclis binasının hemen yanında ve Ankara'ya gelen yabancı konukların ağırlıklı olarak kaldığı Ankara Palas'ın karşısında bulunması; yapının yeni kurulan devletin politikasını yansıtır bir biçimde modern olarak yapılmasının ana sebebi olmalıdır.



La Turquie Kemâlîste Dergisi'nde
Ulus Meydanı ve Modern Çehresiyle Divan-ı Muhasebat Binası (VEKAM Arşivi)

¹¹⁰⁵ François Geogron, "Kemalist Dönemde Türkiye'de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bir Bakış (1919-1938), *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, VI, S. 17, Ankara 1990, s. 330.

¹¹⁰⁶ Ümit Sarıaslan, *Cumhuriyetin Mimarları "Kuruluş Ankara'sında Üç Mimar Kemalettin-Ernst Arnold Egli-Bruno Taut"*, İstanbul, 2004, s. 125-128.

¹¹⁰⁷ Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, (1923-1983)*, Ankara 1984, s. 169.

¹¹⁰⁸ İnci N. Aslanoğlu, "1923-1950 Yılları Arasında Ankara'da Çalışan Yabancı Mimarlar", *Ankara Konuşmaları*, Ankara 1992, s. 118-119.

¹¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Gürhan Tümer, *Cumhuriyet Dönemi'nde Yabancı Mimarlar Sorunu*, İzmir 1998.

¹¹¹⁰ II. Vakıf Apartmanı için bk. Yıldırım Yavuz, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, Ankara, 2009, s. 297-302.

¹¹¹¹ Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1986, s. 143.

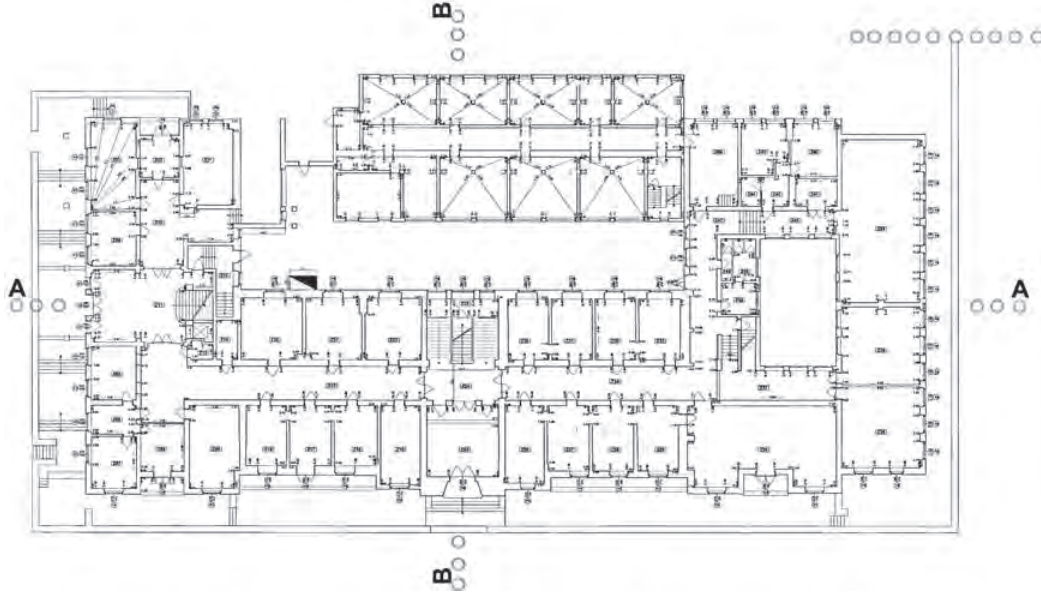
Özellikle 1930-40'lı yıllarda gerçekleştirilen devlet törenlerini gösteren fotoğraflarda ya da Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından ağırlıklı olarak Fransızca yayınlanan ve resmî bir propaganda yayını olan *La Turquie Kemâliste* dergisinin iç kapaklarında Divan-ı Muhasebat binasının bulunması, yapının önemini açıkça ortaya koymaktadır¹¹⁰⁵.

Divan-ı Muhasebat binasının modern bir görünüm kazanmasını sağlayan Alman Mimar Ernst A. Egli, 1927 yılında Ankara'ya gelmiş ve o dönem tek mimarlık okulu olan Güzel Sanatlar Akademisi, Mimarlık Bölümünün başına getirilmiştir. Türkiye'de modern mimarlığın kurucusu olarak kabul edilen mimar aynı zamanda Türkiye'de en fazla tasarıma sahip olan yabancı mimardır. Egli, Divan-ı Muhasebat binasındaki cephe uygulaması ile Cumhuriyetle beraber mimarlık alanında görülecek değişimlerin de adeta bir habercisi olmuştur¹¹⁰⁶. Behçet Ünsal, Ernst Egli'yi şöyle anlatmaktadır: "*Çağdaş mimarinin ne olduğunu anlayan araştırmacı genç bir hoca idi. Egli fonksiyonel mimariyi öngörüyordu; iyi bir plancı idi, stil taraflısı değildi. Ama mahalli bir mimariyi öğütliyordu; bunun için eski Türk mimarisinin ilmi bir şekilde araştırılmasını gerekli buluyordu; Güzel Sanatlar Akademisi'nde millî mimari seminerini kurduran O'dur*"¹¹⁰⁷.

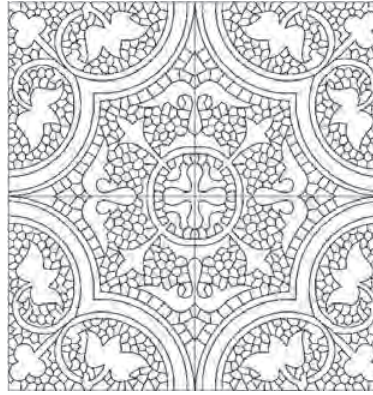
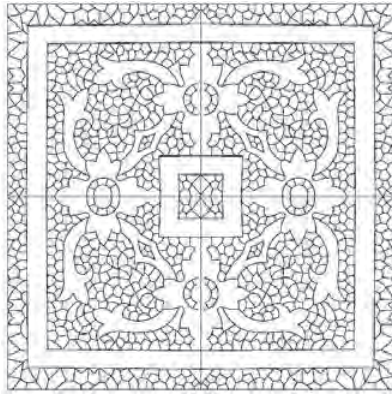
İlerleyen yıllarda Ankara için yeni bir kent planlaması yapılmak istenecek, bu sebeple düzenlenen yarışmada Alman Herman Jansen'in şehir planı birincilik kazandı¹¹⁰⁸. Jansen'in hazırladığı plan doğrultusunda inşa edilen çeşitli bakanlık ve kamu yapılarında, Divan-ı Muhasebat binasında uygulanan yeni mimari anlayış kendini gösterecektir. Gerçekleştirilen bu imar faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun yabancı mimarlar tarafından yürütülmesi ise yeni bir sorunu ortaya çıkararak, yabancı mimarlara ve şehir plancılarına bir tepki duyulmasına neden olacaktır¹¹⁰⁹.

1930 yılında Divan-ı Muhasebat binasında gerçekleştirilen bu değişimler esnasında kurumun nerede hizmet verdiği kesin olarak belli değildir. Yaklaşık bir yıl süren bu çalışmalarda personelin Divan-ı Muhasebat binasını kullanmaya devam ettiği ya da 1930 yılında Mimar Kemaleddin tarafından Ulus'ta yapılan II. Vakıf Apartmanı'nda hizmet vermiş olabileceği sanılmaktadır¹¹¹⁰.

Ernst Egli, 250.000 TL tutan inşaat faaliyetlerinde binayı önceki görünümünden arındırmış; bina, Avrupa'daki mimari faaliyetlerde uygulanmaya başlanan, nesne ve varlıkların temel geometrik biçimlerle betimlenmesini hedefleyen Kübizm akımı içerisinde tasarlamıştır¹¹¹¹. Modern mimari tasarımlarda ana düşünce yapının hizmet edeceği amaca uygun olarak tasarlanmasıdır. Egli'de Divan-ı Muhasebat binasını modernize ederken binanın kamu binası imajı içerisinde yansıtılmasına önem göstermiştir. İlk bina ile Egli'nin modernize ettiği bina arasında plan bakımından pek bir farklılık görülmemektedir. Eski binanın planına ek olarak Egli, yeni binanın yan kollarını geriye doğru uzatmış ve hacimsel olarak binayı genişletmiştir. Yan kollarındaki bu genişletme ile yeni binanın kuş bakışı görünümü U biçimini almıştır. Bu biçimiyle binanın iç tasarımında da belli değişimler görülmüştür.



Modern Divan-ı Muhasebat Binası'nın Planı (Ankara Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü)



Günümüzde orijinalliği muhafaza edilen zemin karolarının çizimi (Neslihan Zülal Senan)

İşlevselliğin ön planda tutulduğu iç tasarımda, U biçimindeki koridora karşılıklı olarak yerleştirilmiş çalışma odaları görülmektedir. Yapının ilk halindeki kat sayısına ve yüksekliğine Egli tarafından da uyulmuştur¹¹¹². Yapının dışında eski binanın izleri görülmezken buna karşın içerideki bazı ayrıntılarda eski binanın emareleri korunmuştur. İçerde girişin karşısındaki Bursa kemerli açıklık yapının geçmişine ait önemli bir kalıntıdır¹¹¹³. Bunun yanı sıra koridorlardaki yer döşemeleri de geçmişteki yapının izlerindedir.

¹¹¹² İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938)*, İstanbul 2010, s. 151.

¹¹¹³ Aynı Yer.



Giriş Katında Bulunan Bursa Kemerli



Merdiven Düzeni ve Geniş Pencere Açıklıkları

¹¹¹⁴ Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi*, s. 172.

¹¹¹⁵ İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet*, s. 151.

¹¹¹⁶ Aynı Yer.

¹¹¹⁷ Aynı Yer.

Ernst Egli binanın cephesini tamamen değiştirmesine karşın bina içerisindeki bu tür ayrıntılara dokunmaması, onun aslında Türk mimarisine karşı duyduğu saygının ufak ibarelerindedir. Egli, yapının dışında oluşturduğu modern görünümü, iç mekan kurgusunda da özellikle kat aralarındaki geçişleri sağlayan merdivenlerin tasarımına yansıtmıştır. Merdivenlerin bulundurulduğu yerler ise geniş pencere açıklıkları ile aydınlatılmış, böylelikle kat aralarının ve koridorların gün ışığını alması sağlanmıştır.

Bina cephe analizi bakımından incelendiğinde sadeliğin ön planda tutulduğu görülmektedir. Nitekim modern mimari anlayışın niteliklerinden biri olan sadelik¹¹¹⁴, Divan-ı Muhasebat binasının cephe tasarımında da kendine yer bulmuştur. Modern yapı önceki binanın cephelerinde görülen simetri anlayışını yansıtmıştır¹¹¹⁵. Yapının ön cephesinin tam ortasında ve köşelerde bulunan birer çıkma ile bu simetri vurgulanmıştır. Ön cephede çıkmaların üçe bölündüğü ve ortada kalan kısımdaki pencerelerin geriye çekildiği görülmektedir. Böylelikle burada ufak balkonlar oluşturulmuştur. Ön cephedeki çıkmaların alt kısımları boşaltılmış olup, yan kollardaki çıkmaların altlarına ise sonradan ayaklar konulmuştur¹¹¹⁶. Orijinalinde bu bölümlerin altı da boşaltılmıştır. Ayrıca batıda kalan yan koldaki cephenin çıkma yapan bölümlerinin yalın bırakıldığı, içeri çekilen bölümlerinin ise yatay hatlı yivlerle hareketlendirildiği görülmektedir. Bu cephe düzeni, bitişindeki II. Meclis binasının batı cephesindeki üç taşkın akslı biçimlenmeye uymaktadır¹⁰¹⁷. Ön cephedeki uygulama ise bunun tam tersi bir görünümdedir. Doğudaki yan kolun cephesi ise sadece pencere açıklıkları eklenerek sade bırakılmıştır. Ayrıca bu yan kolun ortasında bir iç avlu da oluşturulmuştur. Yapının arka kısmında kalan kuzey cephesi de çıkma ve yatay yivlerle hareketlendirilmiştir.



Modern Divan-ı Muhasebat Genel Görünüm (La Turquie Kemâlîste Dergisinden)



Divan-ı Muhasebat ve Modern Şehir Planlamasına Açılan Yeni Şehir (VEKAM Arşivi)



Egli'nin Tasarladığı Binanın Önünde Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (VEKAM Arşivi)



Ankara Palas'dan Çıkan insanlar ve Divan-ı Muhasebat Binası (VEKAM Arşivi)



Binanın Güney Cephesinin Çizimi (Ankara Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü)

Günümüzde örtü tamamen kırma çatı ise de yapının eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla Mimar Egli örtüyü yan kollarda düz bir şekilde bırakıp sadece orta kısmı kırma çatı ile örtmüştür, önüne de paravan bir duvar koymuştur. Böylelikle çatının, yapının düşey aksına bir engel olmaması sağlanmıştır. Binanın çatı altları kademeli sade yivlerle geçilmiş ve dışarıya taşırılmamıştır.

Bina genel anlamda enine dikdörtgen bir düzenleme içerisinde olup, yatay bir şekilde verilen hareketlendirmelerle eğimli arazisi üzerinde akışı da aşağıya doğru çekmektedir. Oysa önceki yapı dikine unsurları barındırdığı için düşey aksta ilerleyen yolun akışkanlığını bozduğu görülmektedir. Yapının bu cephe anlayışı ile hayata getirilmesi, Ankara'daki diğer kamu kurum binalarından kendisini sıyrmasına ve kendine yeni bir kimlik kazandırmasına imkân vermiştir.

Scruton'un da dediği gibi; *Cephe binanın yüzüdür, bütünlüğün ifadesini taşır. Cephesiz bir bina, tam olarak yüz­süz bir bina değildir, fakat yaşamsız bir bina olduğundan ifade­siz bir binadır*¹¹¹⁸. Divan-ı Muhasebat binasının yeni cephesi de Türk modernizminin bir ifadesi olmuştur. Çağdaşlaşma yolunda değişen o dönemki Türkiye'nin simge yapılarından biri olan Divan-ı Muhasebat binası önemli kutlamaların da merkezinde yer almıştır.

Divan-ı Muhasebatta yıllar geçtikçe artan çalışan sayısı Ulus'taki binanın yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bundan dolayı 1967 yılında o zamanki adıyla Sayıştay Başkanlığı, Meclisten ek bina talebinde bulunmuştur¹¹¹⁹. En uygun yerin belirlenmesi ve binanın projelendirilmesi için bir yarışma düzenlenmiş¹¹²⁰; ek binanın Ulus'taki yapının arkasında kalan boş arazi üzerine yapılması kararlaştırılmıştır. Müsabakayı 7 sıra numaralı ve 45019 rumuzlu proje kazanmıştır¹¹²¹. Ancak bu ek binanın tasarımı asıl binayı yakalayamamış, bundan dolayı da müsabakayı değerlendiren jüri üyelerinin eleştirilerine maruz kalmıştır¹¹²². 1990'lı yıllara gelindiğinde Ulus'taki binanın ek binaya rağmen gereksinimlere cevap verememesi üzerine yeni bir hizmet binası yapılması kararlaştırılmış, bu binanın tamamlanması sonucunda ise 2002 yılında Sayıştay, Eskişehir Yolu üzerinde bulunan yeni binasına taşınmıştır. Sayıştaydan sonra Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilen Ulus'taki bina, Eski Sayıştay Binası olarak adlandırılmış olup, halen bu bakanlık tarafından kullanılmaktadır.

¹¹¹⁸ E. Elif Özdemir-Aysu Başkaya, "Tarihsel Süreçte Kamu Yapısı Cephesi: Ulus-Sayıştay ve Ankara Ticaret Odası", *Çatı Cephe Fuarı Sempozyumu*, Ankara 25-26 Mart 2005, s. 1-7.

¹¹¹⁹ *Cumhuriyet Senatosu*, S. 959, 1967, s. 2.

¹¹²⁰ *Maliye Sitesi Proje Müsabakası*, Ankara 1967, s. 22.

¹¹²¹ *Maliye Sitesi*, s. 23.

¹¹²² Raporda; "Divan-ı Muhasebat'ın sureti tertibi tatminkar değildir." Diye yazılıdır. Bk. Aynı Yer.



Giriş Kattan Üst Katlara Geçişi Sağlayan Merdivenler



İç mekanda bazı düzenlemelere gidilen binada zemin ortasında açık bırakılan kısım binanın ilk yapımında kalan zemin karoları



Ulus'taki Sayıştay Hizmet Binasının Günümüzdeki Görünümü





Günümüzde Sayıştay Hizmet Binası (T.C. Sayıştay Başkanlığı)

5. Sayıştay Hizmet Binası

Sayıştayın uzun yıllar ihtiyaçlarını karşılayacak bir hizmet binasının yapılmasına karar verilmesi sonrasında, yeni binanın bazı kamu binalarının yapıldığı Eskişehir Yolu üzerine inşa edilmesi uygun bulunmuştur.

1990-1992 yıllarında projelendirmesi yapılan binanın mimarı Prof. Dr. Ziya Tanalı'dır. Ziya Tanalı, çeşitli üniversitelerde hocalık yapan, çok sayıda önemli projesiyle ödüller kazanan, XXI. yüzyıl Türkiye'sinin önemli Türk mimarlarından birisidir¹¹²³. Sayıştayın 129. Kuruluş Yıldönümü olan 1991 senesinde yeni binanın temeli atılmış; O dönemki Sayıştay Başkanı Vecdi Gönül tarafından bu temel atma töreninde yeni binanın yapım sebebi ve projelendirme aşaması şu şekilde açıklanmıştır: "*Temel atma töreni vesilesiyle bir araya geldiğimiz yeni Sayıştay Hizmet Binası, Sayıştay'ımızın fiziki ihtiyacını uzun yıllar en iyi şekilde karşılamak üzere planlanmış, başta sayın Cumhurbaşkanımız ve TBMM Başkanımız olmak üzere Hükümetimizin ve ilgili tüm yöneticilerin müzahareti ve ilgileri ile gerçekleştirme sürecine girmiş bulunmaktadır.*"¹¹²⁴

¹¹²³ <http://arkiv.com.tr/m228-ziya-tanali.html/21> Mart 2012.

¹¹²⁴ Vecdi Gönül, "Sayıştay'ın 129. Kuruluş Yıldönümü ve Yeni Sayıştay Binası Temel Atma Töreninde Yapılan Konuşmalar", *Sayıştay Dergisi*, S. 5, Ankara 1991, s. 8.



Günümüzde Sayıştay Hizmet Binasının Ön Cephe Görünüşü (T.C. Sayıştay Başkanlığı)

¹¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Ziya Tanalı, "21. Yüzyılda Ankara'da İzlenimler: Sayıştay", *Azure*, S. 3, Türk-İngiliz Kültür Derneği, Ankara 2004.

¹¹²⁶ Anonim, *Stratejik Plan 2009-2013*, Ankara, 2008, s. 15.

1992-2002 yılları arasında inşa süresi gerçekleşen yeni bina, Prof. Dr. Ziya Tanalı başkanlığında ve Orhan Genç ile Babür Ülgüner isimli yardımcı mimarların sorumluluğunda ZT Mimarlık Mühendislik Müşavirlik Ltd. Şti. tarafından inşa edilmiştir¹¹²⁵.

Yeni bina, Eskişehir yolu ile Konya yolunun kesiştiği noktanın güneydoğusundaki alanda bulunmaktadır. Mülkiyeti Hazine'ye ait olan 28.517 m² yüzölçümüne ve 96.000 m² kapalı alana sahip olan binanın ön bloğu 3 bodrum, zemin ve 3 kattan; arka bloğu ise 3 bodrum, zemin ve 12 kattan meydana gelmektedir. Bina, XXI. yüzyılın modern mimari anlayışı, teknolojisi ve malzemesiyle inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen koridorlara açılan farklı büyüklükteki odalardan meydana gelen binada, idarî mekânlar, kütüphane, müze, sağlık merkezi, konferans salonu, 3 adet yemekhane ve 50 çocuk kapasiteli bir kreş bulunmaktadır¹¹²⁶.

25 Ağustos 2000 tarihinde, inşaat halindeki Sayıştay Hizmet Binasının 2. Bodrum katında, elektrik kontağından çıkan bir yangınla yapı kısmen zarar görmüş, ar-



T.C. Sayıştay Hizmet Binası

dından hızlı bir şekilde tamir edilmiştir¹¹²⁷. 2002 yılında kurum, Ulus'taki binasını boşaltarak yeni hizmet binasına taşınmıştır.

Sayıştayın halen kullanmakta olduğu ana hizmet binasının dışında Kavaklıdere'de 7 katlı bir ek binası ile Ulus, ODTÜ, Afet İşleri ve Susuzköy'de toplam 48.208 m² büyüklüğündeki arşiv binaları bulunmaktadır.

150 yıllık bir geçmişi bulunan Sayıştay (Divan-ı Muhasebat), Topkapı Sarayının ilk avlusundaki Maliye Nezareti Binasında (1862-1865) başladığı görev hayatında İstanbul'da sırasıyla Darülfünun Binasını (1865-1867 ve 1879-1908), Fuad Paşa Konağını (1867-1879 ve 1911-1922), Rauf Paşa Konağını (1885), Mehmed Sadık Paşa Konağını (1894), Şerif Ali Efendi Konağını (1908) ve Arifi Paşa Köşkünü (1908-1911) kullanmıştır. İstanbul'un işgali ve Kurtuluş Savaşı sonrasında yeni kurulan devletin başkenti olan Ankara'ya gelen kurum, burada da kendi binasına geçeceği 1926 yılına kadar *Hakimiyet-i Milliye* Gazetesi Binası'nı, Hasan Fehmi Ataç Apartmanını, Tahtakale'deki bir evi ve Taş Hanı kullanmış, buradan da tarihinde ilk kez kendisi için yapılmış bir bina olan Divan-ı Muhasebat Sarayına (1926-2002) taşınmıştır. Uzun yıllar burada

¹¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Jozef Kubin-Danyal Kubin-Aydan Seskir Özmen, *T.C. Sayıştay Başkanlığı Hizmet Binası, 25 Ağustos 2000 Tarihinde Meydana Gelen Yangın Sonrası Yapının Yangına Maruz Kalan Taşıyıcı Sisteminin Güçlendirilmesi Üzerine Rapor*, Ankara 2000.





Sayıştay'ın Ek Hizmet Binası (T.C. Sayıştay Başkanlığı)

hizmet veren Sayıştay, 2002 senesinde yine kendisi için yapılmış olan Sayıştay Hizmet Binasına geçmiştir. Günümüzde kurum, Sayıştay Hizmet Binası ile bir ek yapıda ve çeşitli arşiv binalarında hizmet vermeye devam etmektedir.

Kurulduğu 1862 yılından 1926 yılına kadar kendisi için yapılmış bir binası bulunmayan Sayıştay, başka devlet kurumlarıyla beraber çeşitli resmî binaları ve konakları kullanmıştır. Bu sebeple İstanbul'da bulunduğu dönemde bazı sorunlarla karşılaşan ve sık sık yer değiştirmek zorunda kalan Sayıştay, Ankara'ya geldiği ilk yıllarda da benzer bir durumla karşılaşmıştır. İlk olarak 1926 yılında kendi binasına kavuşan kurum, uzun yıllar aynı yerde kalmış, 2002 senesinde ise modern hizmet binasına taşınmıştır.

Kurumun İstanbul'da kullandığı Darülfünun Binası ile Ankara'daki Divan-ı Muhasebat Sarayı, sadece Sayıştay için önemli birer kamu yapısı olmayıp, kullanıldığı dönemde devletin ve uygulanan devlet politikasının temsilcisi olan birer simge yapıdır. Darülfünun Binası Tanzimat Dönemi'nin getirdiği Batılılaşma hareketini, Divan-ı Muhasebat Sarayı ise yeni kurulan Türkiye Devleti'nin modern ve çağdaşlığını simgelenmektedir. Her iki yapıda da yer seçiminden mimarına, plan ve projesinden cephe dü-



Sayıştay'ın Ek Hizmet Binasının Arka Cephe Görünüşü (T.C. Sayıştay Başkanlığı)

zenine kadar her aşamasında kendi dönemi için yenilikçi bir anlayış ile özenin olduğu görülmektedir. İki farklı dönemde de Sayıştayın kullandığı binaların özel bir yerinin ve görevinin olması elbette ki bir rastlantı olmamalıdır.

Kurumun ilk kullandığı yapıdan, günümüzde bulunduğu binaya kadar izlenen süreç sadece Sayıştayın tarihini değil Osmanlı'nın son döneminden günümüze kadar mimarlık tarihinde yaşanan değişim ve gelişmeleri de gözler önüne sermektedir. Sayıştayın kullandığı binaların bütüncül bir yaklaşımla sunulmaya çalışıldığı bu çalışmanın ileriki yıllarda bu konuda üretilecek araştırmalara başlangıç olması ümit edilmektedir.



SONUÇ



SONUÇ



Osmanlı Divan-ı Muhasebatının ömrü, 29 Mayıs 1862 tarihinde kurulmasından 28 Ekim 1922'de son kararını aldığı güne kadar toplam 60 yıl 4 ay 29 gün sürdü. Ancak kurum, bu sürenin tamamında faal değildi.

Dünyada Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) benzeri kurumlar, anayasal kurumlar olmasına rağmen Osmanlı Divan-ı Muhasebatı, henüz ortada anayasanın ve dolayısıyla da meclisin olmadığı bir dönemde kuruldu. Bu bakımdan nev'i şahsına münhasır bir kuruluş süreci vardır. Kurumun çalışması zaman zaman kesintilere uğradı. Mesela 29 Mayıs 1862 tarihinde kurulmasından 8 ay 26 gün sonra, 24 Şubat 1863 tarihinde kurumun faaliyetleri askıya alındı. Esasen Divan-ı Muhasebatın tam anlamıyla fiilen çalışmasından bahsedilemez. Çünkü Reis Ahmet Vefik Efendi dışında kurum kadrosunda çok az kişi vardı. Kurum faaliyetlerinin sona erdirildiği 24 Şubat 1863'ten tekrar faaliyete başladığı 6 Temmuz 1863'e kadar geçen 4 ay 12 günlük sürede kurum, çalışmadı. 6 Temmuz 1863'ten Heyet-i Umûmiyede ilk kararın alındığı 10 Kasım 1879'a kadar 42 yıl 11 ay 18 gün geçti. Kurumun ilk kararı, denetimin nasıl yapılacağı bilinmediğinden, Maliye Müsteşarı Münir Bey'in davet edilerek kendisine denetimin nasıl yapılacağıyla sorulması ve geçmiş döneme dair hesapların talebi oldu.

23 Aralık 1876 tarihinde I. Meşrutiyet ilan edildi ve Kanunuesasi yürürlüğe konuldu. 14 Şubat 1878 tarihinde ise Sultan II. Abdülhamid anayasayı askıya aldı, meclis çalışmalarına süresiz ara verildi. Buradan da anlaşıldığı gibi I. Meşrutiyet döneminde Divan-ı Muhasebat, anayasal bir kurum olarak çalışmadı. Hatta kurumun bir kanunu hazırlandığı hâlde, meclis çalışmalarına ara verildiği için bu kararname, padişahın iradesiyle bir nizamname olarak yürürlüğe konuldu.

İlk Meclis-i Mebusan ile Divan-ı Muhasebat, aynı dönemde çalışmadı.

Osmanlı Devleti 1875 yılında borçlarını ödeyemeyeceğini, 1876 yılında da iflasını açıklamaktan kurtulamadı. Ardından da 1881 yılı Muharrem Kararnamesi'yle Osmanlı gelirlerinin bir kısmına Düyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından el konuldu. Divan-ı Muhasebatın ilk kararını aldığı tarih göz önünde bulundurulduğunda kurumun fiilen çalışmaya başladığı tarihte iflas çoktan gerçekleşmişti. Aslında Osmanlı Devleti, malî denetimin öneminin farkına daha önce varmıştı. Ancak Reis Ahmet Vefik Efendi'nin maaşının ödenmesinde dahi sıkıntı yaşandığından kurum çalışmaları askıya alındı. Osmanlı Devleti, malî denetimin lüzumunu fark etmediği için değil, malî durumunun denetim yapmaya dahi uygun olmaması sebebiyle gelir ve giderlerinin denetimine başlayamadı.

Kurum, çalışmaya başladıktan sonra da uzun süre hesap denetimiyle ilgili sistemi oturtamadı. Devlet dairelerinden ya da müesseselerinden istenen hesaplar, ya temin edilemedi ya da istenilen şekilde düzenlenmedi. Gönderilmeyen hesaplar için ilgili kurum muhasebecilerinin uyarılması dışında bir yaptırım uygulanamadı. Bu dönemde başta azalar olmak üzere kurum personeli, kurumun vazifeleri dışında oluşturulan komisyonlarda da görevlendirildiler. Bu durum, zaten personel sıkıntısı çeken Divan-ı Muhasebatın çalışmalarını aksattı.

II. Meşrutiyet'in ilanı (23 Temmuz 1908), Divan-ı Muhasebat tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Kurum bu tarihten 11 Nisan 1920'de Meclis-i Mebusanın kapatılmasına kadar geçen 11 yıl 8 ay 19 günlük sürede ikinci meclisle çalıştı. Ancak bu dönemde de savaşlar, kurumun çalışmasına engel oldu. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 I. ve II. Balkan Savaşları, 1914-1918 I. Dünya Savaşı, 1919-1922 Kurtuluş Savaşı sırasında kurum, yeterince verimli çalışamadı.

II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet arası dönemde kurum tarihi açısından çok önemli adımlar atıldı. Zira bu dönemde, taşrada yerinde denetime başlandı. Hesaplarını zamanında göndermeyen muhasebeciler hakkında bir kanun çıkarıldı. Kurum kanununa ek bir kanun çıkarılarak kararnamenin bazı eksiklikleri tamamlandı. Kurumun mümeyyiz ve memur ihtiyacı karşılandı.

Divan-ı Muhasebat başkanları kayd-ı hayat şartıyla atanmalarına rağmen bazı başkanlar ancak iki gün başkanlık makamında kalabildiler. Yine tarihi boyunca kurumda kanunen belirlenen miktarda personel istihdam edilemedi. Bazı dönemlerde de mevcut personelin maaşı düzenli ödenemedi.

Divan-ı Muhasebat, pek çok sebeple sağlıklı bir şekilde çalışmadı. Ancak günümüz Sayıştayı bugünkü kurumsallaşmasını geçmişin tecrübesine borçludur.

Günümüzde Türkiye Sayıştayı dünya Sayıştayları arasında saygın bir yere sahiptir. Türkiye'nin bölgesinde giderek bir güç odağı hâline gelmesiyle birlikte Ortadoğu ülkeleri ve Türkî Cumhuriyetler de Türkiye Cumhuriyeti Sayıştayını model almaya başladılar.



EKLER



EKLER



A. Kuruluş İradeleri

1. 1862 İradesi

'Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Sâye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i şâhânedede teşebbüs olunmuş olan ıslâhât-ı mâliyenin esâsı müşkilât-ı hâliyenin esbâb-ı indifâ'ını bulmakla berâber idâre-i âtiyeyi te'mîn için muvâzene usûlünün bir sûret-i sahîha ve kaviyyeye rabtı yani masârifât-ı devletin vâridât-ı hâsılâya göre ta'yîni ile îrâddan ziyâde masraf idilmemesi için her bir me'mûr dâ'iresine tahsîs olunan masrafın haddini geçmeyerek sene âhirinde muvâzene-sine göre masrafı hesabını virmesi ve îrâd tarafında dahi Hazine-i devlete gelen vâridâtın mecârîsinde telef olmayarak doğruca getirülmesi kaidelerinden ibâret olub bu dahi her devletde olduğu gibi umûr-ı hesâbiyenin bir Mahkeme-i Kübrâ-yı Tedkîk'e havâlesiyle hâsil olacağına ve Divan-ı Âlî-i Muhasebe nâmıyla bir meclis teşkîli tahattur olunarak bunun nizâmı lâyihası derdest-i tanzîm ve takdim olub fakat esâsı makrûn-ı emir ve irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhî buyurulduğu halde şimdiden re'îsinin nasbıyla kavâ'im-i nakdiyenin tedâvülden alınması ve düyûn-ı müteferrikanın tedkîkiyle tesviyesi komisyonları dahi ana havâle olunarak bu işler bitdikde zikr olunan Divan a'zâsının ta'yîniyle nizâmı mücebince işine başlattırılması her halde fevâid-i maddiye ve ma'neviyeyi hâsil ideceğine binâen bu riyâsete bir münâsib zat düşünülerek Evkâf-ı Hümayûn Nâzırı 'Atûfetlü Ahmed Vefîk Efendi Hazretleri derkâr olan dirâyet ve ma'lûmâtından başka gayet 'iffet ve istikâmet ashâbından olmasıyla Meclis-i Vükelâ a'zâsından olmak ve Defter-i Teşrifât'da Mâliye Nezâreti'nin altında bulunmak üzere Divan-ı Muhâsebe Riyâseti'nin müşârûnileyhe tevcîhi ve bu halde açılacak olan Evkaf Nezâreti'ne dahi oraca teşebbüs olunmuş olan ıslâhat ve hüsn-i idâresinin devamı için müstakim ve affif bir

zâtın ta'yîni lâzım olduğuna ve Sadâret Müsteşârı 'Atûfetlü Hakkı Bey Efendi Hazretleri sıfât-ı matlûbeyi camî' olacağından müşârünileyhin dahi nezâret-i mezkûreye ta'yîni ile açılacak müsteşârlık hizmetinin dahi haysiyyet ve dirâyet-i müsellemesi iktizâsınca Mâliye Nâzırı 'Atûfetlü Mümtaz Efendi Hazretlerine ve Mâliye Nezâret-i Celîlesinin dahi umûr-ı mâliye ve ahvâl-i hazâine derkâr olan ma'lûmâtı cihetiyle rütbesinin bâlâyâ terfî'yle Mâliye Müsteşârı Sa'âdetlü Mecid Efendi Hazretlerine tevcîhi ve müsteşârlık ma'âş otuz beşbin ve Mâliye Nezâreti ma'âş elli bin ve Evkâf Nezâreti kırk bin guruş ise de bu üç memuriyet bir derecede bulunduğundan her birine kırkar bin guruş virilerek hâsıl olacak beş bin guruş ve tasarruf üzerine Divan-ı Muhasebenin umûm masârifi için yapılacak tahsîsât-ı cedîdeden yirmi beş bin guruş 'ilâvesiyle Ahmed Vefîk Efendi Hazretlerinin me'mûriyet-i cedîdesi için otuz bin guruş ma'âş tahsîsi münâsib gibi vârid-i hâtır-ı acz mezâhir olmuş ise de, yine her ne vechle emr ü fermân-ı hakâ'ik-beyân-ı hazret-i şehinşâhî şeref-sudûr ve sünûh buyurulur ise mantûk-ı celîli infâz olunacağı beyanıyla tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr olundu efendim.

Fî Selh-i Zilka'de 1278/29 Mayıs 1862"

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki.

Hâme-i zîb olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri manzûr-ı Şevket-Mevfûr-ı Cenâb-ı Padişâhî buyurulmuş ve istîzân-ı sâmi-i asafâneleri vechile Meclis-i Vükelâ a'zâsından olmak ve Defter-i Teşrifât'da Mâliye Nezâretinin altında bulunmak üzere Divan-ı Muhasebe Riyâseti'nin müşârünileyh Ahmed Vefîk Efendi'ye tevcîhi ve Evkâf Nezâretine müşârünileyh Hakkı Bey Efendi'nin ta'yîni ile müsteşârlık hizmetinin müşârünileyh Mümtaz Efendi'ye ve Mâliye Nezâreti'nin rütbesinin bâlâyâ terfî'yle müşârünileyh Mecid Efendi'ye tevcîhi ve ma'âş husûsunun dahi ber vech-i muharrer tesviye-i icâbı müte'allık ve şeref-sudûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i mülûkâne muktezâ-yı münîfinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Fî Selh-i Zilka'de 1278/29 Mayıs 1862. **BOA, İ.DH**, Nu. 33173.

2. 1863 İradesi

‘Atûfetlü, efendim hazretleri

Ma‘lûm-ı ‘âlî buyrulduğı üzere hazâinin umûr-ı hesâbiyesini rü’yet ve tedkîk için Dîvân-ı Muhâsebât nâm ve ‘unvânıyla bir hey’et teşkil olunması tasavvur kılınarak bunun riyâsetine dahi otuz bin guruş ma‘aş tahsîsile ‘atûfetlü Vefik Efendi Hazretleri ta‘yîn buyrulmuş ise de hey’et-i mebhûsenin te’sîs ve teşkîli epeyce masrafa tevakkuf idüb öyle fevkâlâde ma‘aş ve masârifât vukû‘unu ihtiyâra ise teşebbüs olunan tasarrufât ve tenkîhât nâmüsâ‘id olduğuna ve Mâliye Nezâret-i Celîlesi cânibinden beyân ve ifâde kılındığı vechile Meclis-i Muhâsebe-i Mâliye ‘umûm-ı muhâsebâtın rü’yetine merci‘ ve mevki‘ olarak ânın ıslâhât-ı mukteziyyesi icrâ olunduğı halde dîvân-ı mezkûrun teşkîline hâcet olmayub bu dâhî sâye-i şevket-vâye-i hazret-i pâdişâhîde derdest-i mütâla‘a ve istîzân bulunduğuna ve bu kere Ticâret Nezâret-i Celîlesi’ne me‘mûr buyurulan devletlü Edhem Paşa Hazretleri’nin Meclis-i Vâlâ Kavânîn Dâ‘iresi’nde olan yeri açık idiğüne mebnî cümle tasarrûfâtından olmak üzere ma‘aş-ı mezkûrdan onbeş bin guruş şehriye ile müşârûnileyh Vefik Efendi’nin dâ‘ire-i mezkûre a‘zâlığına me‘mûr buyurulması ve diğere on beş bin guruşunun dahî derdest tanzîm ve takdîm olan tasarrufât defterine ‘ilâveten Hazine-mânde ve meclis-i mezkûrun bir an evvel ıslâhıyla nezâret-i müşârûnileyhâ tarafından yapılacak karâr-nâmenin ‘arz ve ifâde ittirilmesi geçen gice akd olunan Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ müzâkerâtından bulunmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân isâbet beyân hazret-i şehriyâri her ne sûretle müte‘allik ve şeref-sudûr buyurulur ise anâ göre ifâ-yı muktezâsına ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkere-i senâveri terkîm kılındı efendim. Fî 5 N [Ramazan] sene 1279/ 24 Şubat 1863.

Ma‘rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki.

Resîde-i dest-i tevkîr olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhîleri manzûr-ı me‘âlî-mevfûr-ı hazret-i pâdişâhî buyurulmuş ve istîzân-ı ‘âlî asafâneleri üzre ma‘aş-ı mezkûrdan on beş bin guruş şehriye ile müşârûnileyh Vefik Efendi’nin dâ‘ire-i mezkûre a‘zâlığına me‘mûr olunması ve diğere on beş bin guruşun dahî defter-i mezbûra ilâveten hâzine-mânde ve meclis-i mezkûrun bir an evvel ıslâh ile nezâret-i müşârûnileyhâ tarafından yapılacak karâr-nâmenin ‘arz ve ifâde ittirilmesi müte‘allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı münîfinden bulunmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i velîyyü’l-emrindir. Fî 6 N [Ramazan] sene 1279/25 Şubat 1863. **BOA, İ. DUİT**, Nu. 59/2.

3. 1879 İradesi

‘Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Devâir-i Mülkiye ve sâirede bulunan defterdâr ve muhâsebeci ve mal me’mûru ve sandık eminleri ve kuvve-i cündiye idâre me’mûrları gibi emvâl-i devleti kabz ve sarfa me’mûr ve idâre-i mâliyeden mes’ûl olan bi’l-cümle me’mûrînin ve ‘umûmen idâre-i belediye ve hastahâne ve ıslâhhâne ve mekâtib-i sanâyi‘ menâfi‘ sandıkları gibi te’sîsât-ı ‘umûmiye mal me’mûrlarının rü’yet-i muhâsebât ve lede’l-hâce icrâ-yı muhâkemâtına me’mûr olmak ve müstakilü’l-rey olup karâr ve hükümlerine gerek Maliye Nezâreti’nden ve gerek hiç bir taraftan müdâhale olunmamak ve üç ayda bir kere devletin ahvâl-i ‘umûmiye-i mâliyesini taraf-ı eşref-i hazret-i pâdişâhiye lieclî’l-‘arz bâşvekâlet makâmına bildirmek üzere bir Dîvân-ı Muhâsebât teşkîli mukarrer ve elzem olduğundan ehliyet ve umûr-ı mâliyede ma’lûmâtı cihetiyle ‘atûfetlü Ohannes Efendi Hazretleri’nin Dîvân-ı mezkûr riyâsetine ve Şûrâ-yı Devlet A’zâsından ‘atûfetlü Sa’îd Efendi ve Mâliye Nezâreti Mu’âvini sa’âdetlü Kadri Beğ Efendi ve Rûsûmât işlerinde me’mûriyeti mesbûk sa’âdetlü Edvars Efendi ve Tedkîkât-ı Mâliye Komisyonu A’zâsından sa’âdetlü Rıfât Efendi ve Erzurum Defterdârı sa’âdetlü Hâcî Âkif Efendi hazerâtı ile Hüdâverdioğlu sa’âdetlü Ohannes Efendi ve sa’âdetlü Kastro Beğ’in a’zâlığına ve sa’âdetlü Sakız Ohannes Efendi’nin dîvân-ı mezkûr müdde’î-i ‘umûmîliğine ta’yinleri ve bunlardan Hüdâverdioğlu Ohannes Efendi ile Kastro Beğ ve Sakız Ohannes Efendi’nin Islâhât-ı Mâliye Vâridât-ı Kismî Komisyonu’na dahi muvakkaten devâm eylemeleri ve ilerüde dîvân-ı mezkûr a’zâsı ‘adedinin ta’yîn olunacak hadd-ı nizâmîsine iblâğı hakkında irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyârî ne merkezde şeref müte’allik buyrulur ise ana göre hareket olunacağı beyânıyla tezkîre-i senâverî terkîm kılındı efendim. 16 Zilkâde sene 96.

Ma’rûz-ı çâker-ı kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i tanzîm olan iş-bû tezkire-i sâmiye-i vekâlet penâhileri manzûr-ı hümâyûn hazret-i pâdişâhî buyrulmuş ve ber müceb-i istîzân vezâ’if-i mezkûre ile mükellef olmak üzere bir Dîvân-ı Muhâsebât teşkîliyle riyâsetine Ohannes Efendi’nin a’zâlığıyla müdde’î-i ‘umûmîliğine müşâr[ûnileyh] ve mûmâileyhimin ta’yinleri ve mu’âmele-i müteferriyanın ifası müte’allik ve şeref südür buyyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne mantûk-i münifinden bulunmuş olmağla ol bâbda emr-ü fermân hazret-i veliyyü’l-emrindir. 19 Zilkâde sene 96/4 Kasım 1879. **BOA, İ. DUİT**, Nu. 59/4, lef 1.

B. Nizâmnâmeler, Karârnâmeler, Kânûnlar ve Talimatlar

1. Dîvân-ı Muhâsebât Nizâmnâmesi

Mücebince 'Amel Oluna

Dîvân-ı Muhâsebât'ın sûret-i teşkîl ve tanzîmine dâ'ir takdîm olunan lâyahadır.

Birinci Madde: Devlet-i 'Âliyye'nin kâffe-i umûr-ı hesâbiyyesi için bir Dîvân-ı Muhâsebât teşkîl ve tanzîm kılınmıştır.

FASL-I EVVEL

Dîvân-ı Muhâsebât'ın vezâ'if-i mürettibesi ve sûret-i tertîbiyyesi beyânındadır

İkinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât usûlen îrâd ve masrafı muhâsebesini 'arz itmeğe mecbûr olan kâffe-i devâ'ir ve me'mûrünün virdükleri muhâsebâtı rü'yete ve tedkîka ve Hazîne-i Mâliye'ye bilâ vâsıta merbût olan bi'l-cümle mal sanduklarının teftîşine ve Maliye Hazînesi'ne doğrudan doğruya mensûb olan mal me'mûrlarını intihâba ve lede'l-iktizâ bunların 'azl ve tebdîlini arz ve inhâyâ ve muhâsebât-ı 'umûmîyyelerini tedkîk ideceği devâ'ir-i mahsûsanın mal me'mûrlarına kusûr ve kabahat gördüğü halde mensûb olduğu dâ'ire'ye ve mülkiye me'mûrlarında umûr-ı mâliye ve tahsîliyece kezâlik töhmet ve kusûr görüldüğü halde Bâb-ı Âli'ye beyân-ı hâle ve umûr-ı mâliyye dâ'ir icrâ-yı muhâkemâta me'mûrdur.

Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın me'mûriyeti bi'l-cümle devâ'ir me'mûrlarının ta'yîn olunacak sûret ve evkatda virmeğe mecbûr olacakları hesâbları tedkîk ve rü'yete etmek ve bu sûretle saltanat-ı seniyyenin müttehizi olan usûl-i idâre-i mâliyyenin hâvî olduğu kavâ'id-i 'umûmîyyeye her taraftan ri'âyet ve her hangi nevi' olursa olsun mal me'mûriyetine ta'yîn olunanlar tarafından kavânîn ve nizâmât-ı câriyyeye ve ta'lîmât-ı vâki'aya temâmiyle tevfi'k-i hareket olunub olunmadığı ve mesârifâtın îfâsıyla vâridâtın tahsîl ve istifâsı maddeleri sûreti muntazamada icrâ' ve idâre me'mûrlarına teslîm olunan mebâliğ mahalline sarf ve i'tâ idilüb idilmediğini tahkîk-ü taharrî eylemek ve Devlet-i 'Âliyye'nin maktû'an ihâle olunmuş olan vâridâtlarının mültezimleri ile hazîne-i celîle beyninde olan münâza'âtı rü'yete ve muhâkeme eylemektir ve bununla beraber Dîvân-ı mezbûr umûr-ı hesâbiye-i Devlet-i 'Âliyye'nin ıslah-ı hâli zımnında cümle-i efkâr ve mütâla'âtını dahi ta'yîn olunacak sûret ve evkatda 'arz u beyân idecektir.

Dördüncü Madde: Devlet-i 'Âliyye'nin kâffe-i umûr-ı hesâbiyyesi Dîvân-ı Muhâsebât'ın dâhil-i dâ'ire-i me'mûriyeti olup dîvân-ı mezkûrun inzîmâmı re'y ve ma'lûmâtı olmadıkça hiçbir dâ'irede usûl-ı muhâsebece bir gûnâ ta'dilât ve tağyirât icrâ' olunmayacaktır.

Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât bir re'is ve yedi nefer a'zâdan mürekkep olup a'zâdan biri re'is-i sâni ve biri Dîvân-ı Muhâsebât'ın başkâtibi olacaktır ve tedkîk-i muhâsebâta ta'yîn kılınmak üzere dîvân-ı mezbûrun ma'iyetine ve muhâsebe mümeyyizi unvaniyle dört mümeyyiz ta'yîn olunacak ve ilerüde maslahatın iktizâsına göre taşralara lüzumu mikdâr müfettişler intihâb ve i'zâm edilecek ve bunların intihâbları dahi Mâliye Nezâret-i Celîlesi'nin kabûl ve tasdîkine vâbeste olacaktır.

Altıncı Madde: Re'is bulunan zât dâhil olmak şartıyla lâ-akall üç nefer a'zâ mevcûd olmadıkça Dîvân-ı Muhâsebât hiç bir madde hakkında karâr viremeyecektir ve herhangi vakt ârâ-yı tarafeyn mertebe-i musâvâtda bulunur ise cânib-i riyâsetden beyân olunan re'y mer'iyü' l-icrâ olacaktır.

Yedinci Madde: Re'is-i sâninin a'zâ-yı sâ'ireden farkı re'is-i evvelin gıyabı hâlinde bi'l-vekâle icrâ-yı riyâsetden ibâret olub evkât-ı sâ'irede me'mûriyeti diğer a'zânın me'mûriyetinin aynıdır.

Sekizinci Madde: Muhâsebe mümeyyizlerinin esnâ-yı müzâkerâtda hâzır-ı bil-meclis olmağa salahiyetleri olub fakat bunlar i'tâ-yı re'ye me'zûn değillerdir.

Dokuzuncu Madde: Dîvân-ı Muhâsebe me'mûrları bâ-irâde-i seniyye nasb ve ta'yîn buyurulub isti'fa itmedikçe veyahud kânûnen 'azilleri lâzım gelmedikçe 'azl olunmıyacakları me'mûriyet fermân-ı 'âlîlerinde derc olunacaktır ve isti'dâdı bulunub da devletçe bir işe ta'yîn olunduğu halde nakli câ'iz olacaktır.

Onuncu Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın kâffe-i me'mûrîni tahlîf olunur.

On Birinci Madde: Re'is bulunan zât Dîvân-ı Muhâsebât me'mûrlarına ve mesârif-i câriye ve umûr-ı tahrîriyyeye nezâret ider. Bu cihetle i'câbına göre me'mûriyet ve nezâretine müteferri' olan mevâdda mütâla'ât-ı mahsûsasını re'sen Makâm-ı Sadâret'e 'arz ü beyân eyler ve Dîvân-ı Muhâsebât'a 'âid olan bi'l-cümle umûr-ı icrâiyyenin mes'ûliyeti ana 'âiddir.

On İkinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın me'mûrlarından hal-i vukû'unda bir münâsibi tezekkür ve in-tihâb ile ânın icrâ-yı me'mûriyetini müsted'î bir kıt'a mazbata tanzîm ve 'atebe-i 'ulyâ-yı hazret-i pâdişâhiye 'arz ve istîzân olunmak üzere Makâm-ı Sadâret-i 'Uzmâ'ya takdîm ider. Münhall olan a'zâlık mahallerine muhâsebe mümeyyizleri beyninde kesb-i temyîz ve temeyyüz edenler bi'l-istihkâk ta'yîn olunacaktır.

On Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın taşralara göndereceği müfettişlerin masrafı için iktizâ' iden mebâliğ Dîvânın ta'yîn ideceği mikdâra göre tahsîs ve ifâ olunacaktır.

On Dördüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât me'mûrlarının hiç birisi bilâ-ruhsat taşraya ve mahall-i sâ'ireye 'azîmet idemeyecektir ve bu bâbda ruhsat istid'âsında bulunanlara cânib-i riyâsetden me'zûniyet i'tâ' olunabilüb, ancak bu me'zûniyet dahi nihâyet bir aydan ziyâde müddet için olamayacak ve daha ziyâde müddet için zarûret-i hakîki hiss eylediği halde istihâl-i irâde-i 'âlîyyeye muhtâc olacaktır.

On Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye a'zâsının sıfat ve imtiyâzına nâ'ildirler.

FASL-I SÂNÎ

Dîvân-ı Muhâsebât'ın Dâ'ire-i Hukuku Beyânındadır

On Altıncı Madde: Dîvân-ı Muhâsebât umûr-ı me'mûresine 'âid olan husûsâtda müstakilldir.

On Yedinci Madde: Gerek hizmet-i aslıyye sıfatıyla ve gerek me'mûrîni mahsûsa sûretiyle olsun emvâl-ı mîriyyeyi ahz ü sarf iden me'mûrların muhâsebâtını tedkîk ve teftîş itmek Dîvân-ı Muhâsebât'ın farîza-ı zimmet-i me'mûriyetidir.

On Sekizinci Madde: Her Dâ'ire ve me'mûr muhâsebesinin nizâmen muayyen olan usûle tatbîkan tanzîm ve terkîm ile iktizâ' iden evrâk-ı musaddakasiyle berâber müddet-i mahdûde zarfında Dîvân-ı Muhâsebât'a takdîm eylemeğe mecbûrdur.

On Dokuzuncu Madde: Mal Me'mûrları tarafından muhâsebâtın tanzîm ve tebliğinde bir güne imtinâ' veyahud te'ehhur vukû' bulur ise bu ma'kûle hareketde bulunan me'mûrun cezâ'-yı nakdî ile icrâ'-yi müca'zâtına

ve i'câbı takdirinde mesârif-i vâkı'ası sâhib-i cünhaya âid olmak üzere me'mûr-ı mahsûs i'zamiyle henüz vürûd itmeyen muhâsebenin celb ve istihsâline Dîvân-ı Muhâsebât me'zûn ve muktedirdir.

Yirminci Madde: Muhâsebâtın ne müddet içinde tebliği icâb edeceğini Dîvân-ı Muhâsebât ta'yîn eyleyecek ise de beher seneye 'âid olan mecmû'-ı muhâsebât-ı mîrîyyenin tedkîkatı sene-i mezkûrenin ibtidâsından i'tibâren nihâyet altı mâh mürûrunda ikmâl olunmak lâzım gelecektir.

Yirmi Birinci Madde: Mal me'mûrlarından ve ashâb-ı de'âviden birinin 'aleyhine olarak hükm ü i'lâmı mutazammın Dîvân-ı Muhâsebât'ın tanzîm eylediği mazbatanın yine dîvânca bir kerre daha rü'yet ve mu'âyene olunmasını me'mûr da'va sahipleri diğer senedât ve evrâk-ı musaddaka takdîmiyle istid'â eyledikde veyâhud bu sûreti re'sen dîvân-ı mezkûr murâd eylediği halde tekrâr rü'yet olunmak câ'iz olur. Ancak işbu rü'yet ve mu'âyene olunacak mazbatanın müte'allik olduğu me'mûra ve sahib-i da'vaya tebliği târîhinden itibaren nihâyet üç mâh zarfında vukû' bulması lâzım gelir.

Yirmi İkinci Madde: Vürûd iden muhâsebâtın her birini Dîvân-ı Muhâsebât tedkîk ve icâbı her ne ise hükm ider ve ol muhâsebeyi takdîm itmiş olan me'mûrun mensûb olduğu mal sanduğuyla ilişiği olduğu tebeyün eylediği halde anı kat'eylemesini emreyley ve eğer me'mûr-ı mûmâileyh bakiyye-i hesâb olarak zimmetinde bulunan mebâliği te'diye ve teslîm eylemiş olduğunu makbuz senedi ibrâz ile isbât idecek olur ise Dîvân-ı Muhâsebât cânibinden bir kıt'a berât-i zimmet senedi tasdîr ve i'tâ' olunur ve devâ'ir hakkında dahi kapanacak muhâsebe için berât-ı zimmeti mübeyyin kezâlik dîvân-ı mezkûrdan sened i'tâ' olunur.

Yirmi Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebe'den hükm ü i'lâmı hâvî virilen mazbataların mahall-i aharda rü'yeti kâbil olamayup fakat hazîne-i celîle ile mültezimin ve müte'ahhidîn beyninde olan kâffe-i hukuk da'vâsının Meclis-i Vâlâ'da istînâfi câ'iz olacaktır.

Yirmi Dördüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın dâ'ire-i hukûk'u târîh-i teşkilinden mukaddem olan muhâsebâtın rü'yet ve tenkîhine dahi şâmilidir.

FASL-I SÂLİS

Dîvân-ı Muhâsebât'ın Usûl ve Mu'âmelâtı Beyânındadır

Yirmi Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'a bir muhâsebe geldiği halde cânib-i riyâsetden mümeyyizlerin birine i'tâ' ve tedkîkatı icrâ' olunduktan sonra Dîvân-ı Muhâsebât'a takdîm kılınarak anın üzerine hey'etçe bi'l-müzâkere karâr virilür.

Yirmi Altıncı Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'dan hükm ü i'lâmı hâvî yapılub doğrudan doğruya veyahud maslâhatın mensûb olduğu devâ'ire virilüb bi'l-vâsita Makâm-ı Sadâret'e takdîm olunacak mazbatalar ahkâmı iktizâsına göre lede'l-'arz veyahud doğrudan doğruya buyuruldu keşidesi ile icrâ' itdirilir.

Yirmi Yedinci Madde: Bi'l-cümle mal ve idâre me'mûrları Dîvân-ı Muhâsebât'dan hükm ü i'lâmı hâvî tastîr olunub yedlerine vâsıl olan mazbatayı veyahud mazbata mucebince yazılacak emri ahz eyledikerini tahrîren beyân eylemeğe mecbûr olub içlerinden bu husûsda tecvîz-i teseyyüb ve ihmâl iden olur ise cezâ-yı nakdî ahziyle mücâzât olunur.

Yirmi Sekizinci Madde: Bir mal me'mûrunun tedkîk-i muhâsebesi birbirini müte'âkiben iki sene bir mümeyyize havâle olunamayacaktır.

Yirmi Dokuzuncu Madde: Her ayın âhîrinde başkâtib derdest-i rü'yet ve tedkîk olan veyahud mevki'-i müzâkerede bulunan muhâsebât ve sâ'ir husûsâtın bir kıt'a defterini yapub cânib-i riyâsete takdîm idecek ve bunların tesrî'-i ikmâlîne taraf-ı riyâsetden i'tinâ olunacaktır.

FASL-I RÂBÎ'

Başkâtibin Vezâif-i Mürettebesi Beyanındadır

Otuzuncu Madde: Başkâtib esnâ-yı müzâkerâtda hâzır bulunub beher meclisin zabtını tanzîm ve a'zâ-yı mevcûdenin isimleriyle virilen karârları derc ve terkîm ider ve aharına itdirildiği halde kendü imzasını dahi vaz' eyley.

Otuz Birinci Madde: Evrâk-ı vâridenin sûret-i cereyânını bundan böyle tanzîm kılınacak vezâ'if-i dâhiliyye ta'yîn ideceğinden başkâtib o vazîfeye tevfik-i hareket eyleyecek ve hilâfî hâlât vukû'unda mes'ûl tutulacaktır.

FASL-I HÂMÎS

Mal Me'mûrlarıyla Bunların Sandıkları Hakkında Dîvân-ı Muhâsebât Tarafından İcrâ Olunacak Nezâret Beyânındadır

Otuz İkinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât mal me'mûrlarının muhâkemesine me'mûr bir meclis olduğu misillü me'mûrîn-i mûmâileyhimin esnâ-yı me'mûriyetlerinde sandıklarının sûret-i muntazamada bulunmasına ve usûlen tutmaları lâzım gelen defâtiri nizâm-ı mahsûsa tatbîkan tutmalarına nezâret idecektir.

Otuz Üçüncü Madde: Bu husûs için Dîvân-ı Muhâsebât idare-i 'umûmîyyenin her kangı şubesine 'âid olursa ise olsun devletin bi'l-cümle emvâl-i mîrîyye sandıklarının lâ-akall senede bir kerre ve îcâbına göre daha sıkça teftîş itdirecektir.

Otuz Dördüncü Madde: İşbu teftîşden murâd taht-ı mes'ûliyetde bulunan mal me'mûrlarından her biri istihsâl ideceği emvâlî vakt ve zamânî'yle tahsîl ve isti'fâ' ve medfûâtı nizâm ve intizâm üzere icrâ' ve mâsârifâtı vaktiyle deftere kayd ve imlâ' idüb itmediğini ve defterlerin nizâmına tatbîkan tutulub tudulmadığını ve fazla vâridâtın hakîkaten sandıkda nakd olarak mevcûd ve usûl-i mukarreresi vechle mahfuz olub olmadığını tahkîk eylemektir.

Otuz Beşinci Madde: Bir mal sandığı teftîş olundukda tahakkuk iden hâl-i hâzırını mübeyyin mazbatası dahi tanzîm olunmak lâzım gelecektir.

Otuz Altıncı Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın ma'iyetinde müstahdem olan muhâsebe mümeyyizlerinden ve sâ'ireden emr-i teftîşe me'mûr olanlar cinâyet veyahud töhmete dâ'ir zahire ihrâç eylediği şeyi memleket meclisine 'arz u tebliğ ile îcâb iden mazbatasını tanzîm itdirecek ve bu sûretle tahakkuk eyleyecek cinâyet ve töhmeti yaptıracağı mazbatada zikr ü beyân itdirmekden sarf-ı nazar idecek veyahud memleket meclisi bihak- kın beyân olunacak şeyleri yazmakdan imtinâ' eyleyecek olur ise, işbu cinâyet veya töhmete müşârın nazarıyla bakılıb müfettişin veya hey'et-i meclisin ol sûretle mücâzâtı icrâ' kılınacak ve şu kadar ki müfettişle hey'et-i meclis arasında vukû' bulacak mübâyenetin tedkîkini müfettiş bulunanlar ka'zâda ise kürsî-i liva ve livada ise re's-i eyâlet meclislerine kaldıracak ve işbu mübâyenet re's-i eyâletde vukû' bulduğu sûretde hakîkatini müfettiş-i re'sen Dîvân-ı Muhâsebâta bildirecektir ve eyâlet meclisi dahi keyfiyet-i mübâyeneti bâ-mazbata 'arz ve iş'âra mecbûr olacaktır.

Otuz Yedinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât umûr-ı hesâbiyelerinden ‘azli mûcib töhmeti zuhûr iden mülkiye me’mûrlarının lüzûm-ı ‘azlini Bâb-i Âlî’ye ‘arz ve inhâ’ idecekdir.

Otuz Sekizinci Madde: Müfettişler birbirini müte’âkiben iki def’a bir mal me’mûrunun tedkîk-i muhâsebâtına ta’yîn olunamayacaktır.

Otuz Dokuzuncu Madde: Dîvân-ı Muhâsebât mal me’mûrlarının sûret-i intihâbına dâ’ir bir kıt’a nizâm-nâme lâyihası tanzîm ile Bâb-ı Âlî’ye takdîm idecekdir.

Kırkıncı Madde: İdâre-i umûr-ı mâliyeye dâ’ir müte’allik ve şeref-sudûr buyurulan bi’l-cüme irâde-i seniyye ve ittihâz olunan kararlar ile sâ’ir ahkâm-ı ‘umûmîyye ve husûsiyye Dîvân-ı Muhâsebât’a tebliğ ve iş’âr olunacaktır. Fî 25 Cem’âziye’l-evvel sene 1280 ve fî 26 Teşrîn-i evvel sene 1279/7 Kasım 1863. **BOA, İ. DÜİT,** Nu. 59/6.

(Mühür) Meclis-i Ahkâm-ı Adliye”



آنچه بر نامه رئیس بر نامه ذات داخل اولی شریک در داخل ادعای نفع اعضا موجود اولی در برابر حسابان هم بر نامه همفرضه قرار
دیده می شود و هر قدر وقت آری طرفه زین ساده بود اولی حساب ریاسته با با حفظ آری بر عین اولی اولی همفرضه

برخی نگاه رئیس تا اینک اعضای سابق در وقت رئیس اولی غیاب حاله با احوال اجرائی ریاسته حساب اولی اولی
سابق در معنوی دیگر اعضا آنک معنویک غیر

سنگین نگاه حساب میزبانک آتای مذاکره حضرات مجلس دفعه صد صدی اولی فقط بر اعضا آری ما زود در رسیده

حقور برخی نگاه در اولی حساب معنوی با اداره سینه نصب و نیبه بر یو با استقفا آری که با حقوق نونا عربدی بود
عزل اولی همفرضه معنویه فرماندهی درج اولی همفرضه و استقفا بر یو بر یو آری نیبه اولی نیبه اولی نیبه اولی نیبه اولی

اولی نگاه در اولی حساب آنک کافز معنوی تکلیف اولی

اولی برخی نگاه رئیس بر نامه ذات در اولی حساب معنوی در مصارف جاریه و امور تحریریه و نقد شاید بر وجهی باشد بود
ما صورتی و نقد زین متفرع اولی موارد معنویات مخصوصی رأس مقام صدارت عهد و بیاید در اولی حسابان عاقله
با اطمینان امور اجرائیه تک سولی اگما عاقله در

اولی برخی نگاه در اولی حساب آنک معنوی در وقت عهد بر نیبه نادر و آنجا با اطمینان آنک اجرائی معنوی معنی طرفه و خط
تخلی و عهد عیای حضرت بلا شکی عهد ریاسته اولی اداره مقام صدارت عظمیه تقسیم آید معنی اولی اعضا
مجلسه میسر آری نیز کسب تجیز و تجیز بر با اطمینان نیبه اولی همفرضه

اولی برخی نگاه در اولی حساب آنک مشوره که کوندره علی معنویک معنوی که در قضایایه صلح دیوانه قسیم اولی نگاه
گنده تخصیص و ایضا اولی همفرضه

اولی برخی نگاه در اولی حساب معنوی بر یو همفرضه بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو
رقصه استعاضه بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو بر یو
مدت ایچود اولی همفرضه در هکذا نگاه مدت ایچود حذرت حقیق من ایچود حاله شخصی اداره علی بر یو بر یو بر یو

اولی برخی نگاه در اولی حساب مجلس والای احکام علیه اعضا آنک صفت و اعتباریه ناظم

اداره حقوقی مجرایه دیوانه محاسبات عالی معورلریک صدرت انجمنه وانه برطیم نقتضایه لایحه تنظیم بامه عالیه
نقیریم ایچ کدر

وقتی مجرایه اداره امور عالییه وانه متعلقه و شرفیه و بریدیه باجمه اداره سینه و اقلان فقهه قرار الیه ساره احکام
عمومیه و خصوصیه دیوانه محاسباته تدبیر و اشعاره اوله بقدره هم محارر اولانلیق و ایهمه اولانلیق



2. Divân-ı Muhâsebât Nizâmnâmesi

KISM-I EVVEL

Dîvân-ı Muhâsebât'ın Sureti Teşkîliyle Vezâ'if-i 'Umûmîyesi

Birinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât bir re'îs ve on iki a'zâ ile iki başkâtib ve iki muhâsebe mümeyyizi ve iki başkâtib mu'âvininden mürekkeb olacaktır.

İkinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın Hey'et-i 'Umûmîyesi, biri Mâliye ve diğeri Muhâkeme Dâ'iresi unvanı ile iki dâ'ire'ye munkasem olarak beher dâ'irede altı nefer a'zâ ve bir başkâtib ve bir muhâsebe mümeyyizi ve bir kâtib mu'âvini olacak ve bu dâ'irelerin riyâseti Dîvân-ı Muhâsebât re'îsi bulunanlar 'uhdesinde olub başluca olan müzâkerât ve muhâkemât bizzat hâzır olduğu halde icrâ' olunacak ve bulunmadığı müzâkere ve muhâkemelerde dâ'ireleri a'zâsından kendi intihâbıyla birisi vazîfe-i riyâseti bi'l-vekâle icrâ' idecek ve karâr hükmü hâvî yapılacak mazbataların cümlesi Dîvân-ı Muhâsebât Riyâseti tarafından dahi mühürlenecektir.

Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın i'câbı hâlinde dâ'ireleri beyninde a'zâca becâyış usûlünün icrâ'sını re'îs bulunanlar cânib-i nezâretten istîzân idecek ve a'zânın teceddüd ve tebeddülleri vukû'unda tahlîfleri icrâ' idilecektir.

Dördüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât re'îs ve a'zâsı bâ-irâde-i seniyye nasb ve ta'yîn buyurulub isti'fâ itmedikçe veyahut kânûnen infisâlleri lâzım gelmedikçe 'azl olunmayacak ve isti'datları hasebiyle devletçe bir diğeri işe me'mûriyetleri i'câb ittiği halde nakilleri câ'iz olacaktır.

Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ça bir a'zâ mahalli açıldıkda başkâtibleriyle muhâsebe mümeyyizleri içinde münâsibi bulunduğu halde onlardan biri ve bulunmadığı surette hâriçten ehliyetli bir diğeri intihâb olunarak taraf-ı riyâsetten makâm-ı nezârete ifâde ve beyân ile irâde-i 'âlîye tâliken Bâb-ı 'Âlîye 'arz ve istîzân olunacaktır.

Altıncı Madde: Başkâtibler ve muhâsebe mümeyyizleri a'zâdan ma'dûd ve o sıfâtı hâ'iz olacaktır.

Yedinci Madde: A'zâsının ekserisi mevcûd olmadıkça dâ'irelerin birisinde hiçbir madde hakkında karâr virilemeyecek ve ekseriyet-i ârâ'nın hükmü a'zânın nısfından ziyâdesinin re'ylerinde ittihâd bulunması ile hâsıl olacak ve tesâvî-i ârâ' vukû'unda re'îs-i Dîvân'ın veyahut vekîlinin re'yi iki re'y makâmında i'tibâr olunacaktır.

Sekizinci Madde: Arazi ve çiftliklere dâ'ir vukû' bulan icrâ'ât veya münâza'ât üzerine kalemlerinden nizâmen kestirilemiyerek ve bunca rü'yeti lâzım gelen maddeler müte'allik olduğu dâ'irede gerek esnâ-yı müzâkere ve gerek muhâkemelerinde defter emini dahi hâzır olduğu halde kavânîn-i mevzû'asına tevfiқан rü'yet ve faslı ile tanzîm olunacak mazbatalar emin-i mûmâileyh tarafından dahi temhîr idilecektir ve mezkûr dâ'irelerin vezâif-i mahsûsalarından olan sâ'ir ba'zı muğlak ve mu'tena mevaddın müzâkere ve muhâkemesinden îzâh ve istiknâh için me'mûrîn-i hazînedan i'câb idenler dahi bi'l-celb hâzır bulundurulacak verilecek karâr üzerine yapılacak mazbatalarda me'mûrîn-i müşâr ve mûmâileyhim hâzır oldukları halde müzâkere olunduğu fıkrası derc ve imlâ' kılınacaktır.

Dokuzuncu Madde: Mâliye ve Muhâkeme Dâ'irelerince zuhûr idecek mühim ve mu'tena ba'zı mevâd hakkında beher Pazârtesi günleri ve iktizâ' ider ise fevkal'âde olarak haftada başka münâsîb günler de dâ'ireteyn a'zâsının ictimâ'îyle müzâkerât-ı 'umûmî icrâ' olunarak verilecek karâr üzerine yapılacak mazbatalar Dîvânın Hey'et-i 'Umûmîyesi tarafından mühürlenecektir.

Onuncu Madde: Hazîne-i Celîlece vaz' ve tesîs veya ta'dîl ve ıslâhı iktizâ' iden nizâmâtın mevâdd-ı esâsiyesi Dîvân Hey'et-i 'Umûmîyesi ve i'câbı halinde vâridât ve masârifât muhâsebecileriyle sâ'ir lâzım gelenler mevcûd olduğu halde bi'l-müzâkere karârlaştırılarak hasb'el-usûl Meclis-i Vâlâ Kavânîn Dâ'iresince tedkîk ve mütalâ'a ile verilecek karâra göre hükmü cârî olmak üzere mazbatasının tanzîmi ile lieclî'l-istizân cânib-i nezârete takdîm olunacaktır.

On Birinci Madde: Re'îs-i Dîvân kendi re'yinin hilâfına ekseriyet-i ârâ' zuhûrunda yapılacak mazbatayı mühr-ü zâtisiyle temhîr itmeyüb mücerred verilen karârın ekseriyet-i ârâ' ile olduğunu tasdîkan Dîvân mühürliecektir.

On İkinci Madde: Gerek Mâliye ve gerek Muhâkeme Dâ'ireleri'nde uzun uzadıya mütâlâ'ât ve tetkikâta muhtaç olan mesâlih için dâ'ireleri a'zasından ve sâ'ir erbâb-ı vukûf ve ma'lûmâtdan mürekkeb komisyonlar teşkil olunub bunların mazbataları teşrih ve tedkîk maddeyi mutazammın olarak, anın üzerine dâ'irelerinde tekrâr icrâ'yı tedkîkât ile karâr-ı kat'i verilecektir.

On Üçüncü Madde: Başkâtibler me'mûr oldukları dâ'irenin esnâ-yı müzâkerât ve muhâkemâtında a'zâyı mevcûdenin isimleriyle verilen karârları zabt idecek ve mu'âvinleri ma'rifetiyle zabtettirdikleri halde zabtın altına kendi imzalarını vaz' eyliyeceklerdir.

On Dördüncü Madde: Her ayın âhîrinde başkâtibler me'mûr oldukları dâ'irelerde mevki'-i müzâkere ve muhâkemede bulunan ve henüz mevki'-i müzâkere ve muhâkemeye konulmayub derdest olan veyahut aklâm-dan sorulub daha cevabları alınmayan mesâlihın birer kıt'a defterini yapub cânib-i riyâsete i'tâ' idecekleri misillü bunların tesrî'-i ikmâlîne taraf-ı riyâsetten dahi i'tinâ' olunacaktır.

On Beşinci Madde: Makâm-ı Nezâret ve aklâm-ı mâliyeden i'câb-ı sahih üzerine olmadığı, yani kalemlerince tesviyesi mümkün olmadığı halde Dîvân'a bir gûnâ evrâk havâle olunur ise nizâm ve usûlüne tevfiikan kalemlerince tesviye olunmak üzere o ma'kûle evrâkı Dîvân kabûl itmiyerek nereden muhavvel ise 'adem-i kabûlünü işâretle oraya red idecektir.

On Altıncı Madde: Mâliye ve Muhâkeme Dâ'irelerinin beheri için birer kapu çukadarı tâ'yin kılınarak bunlar yedlerine Dîvân mühürü ile memhûr olarak verilecek defterler mûcibince dâ'imâ Hazîne-i Celîle-i Mâliye aklâmıyla devâir-i sâ'irede olan evrâkı taharri ve ta'cîl idecek ve hangi dâ'ire ve kaleminde tâ'yin olunacak müddetten ziyâde kâğıt kalıp da alınamaz ise me'mûr olduğu dâ'ire başkâtibine haber virilecek ve bu dahi icrâ'yı i'câbı zımında bunların musahih bir kıt'a pusûlasını cânib-i riyâsete i'tâ' eyliyecektir.

On Yedinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebâtın daimi suretle on nefer kavası olub bunların dört neferi mâliye ve altı neferi muhâkeme Dâ'ireleri umûr-ı ihzâriyesinde istihdâm olunacak ve vazife ve hizmetleri dâ'ire-yi muhâkeme vezâif-i mahsûsası zeylinde gösterildiği minvâl üzere olacaktır.

KISM-1 SÂNİ

Mâliye Dâ'iresinin Vezâif-i Mahsûsasıdır

Birinci Madde: Bi'l-cümle eyalât ve elviye ile Dersâ'âdet'te vâki' ve Hazîne-i Celîle'ye tabi olan emanet ve nezâret ve idârelerin usûl ve nizâmı veçhile beher sene hi'tâ'mında kâffe-i vâridâtıyla masârifât ve medfû'ât ve irsâlât ve bakâyâ ve zimemâtının muhâsebeleri bi'r-rü'ye tanzîm ve takdîm olunmakda bulunan sâl muhâsebe defterleri doğruca mensûb olduğu aklâm-ı hazîneye virilüb kuyûdu ile tatbîk ve cihât-ı hesâbiyye ve nizâmiyyesi

bi'l-etrâf tedkik idildikten sonra bir kıt'a hülâsa pusûlası terkîm idilerek ve muhtâc-ı müzâkere ba'zı ilişkili maddeler olduğu halde keyfiyetleri bâlâlarında gösterilerek Dîvân'a havâle ile Mâliye Dâ'iresi icrâ-yı tedkikât-ı kâmile ve bakâyâ ve zimemât gösterilen mebâliğin esbâbını bi't-taharrî suver-i tahsîliyesini mütâla'â eyliyerek netice-i karârını bâ-mazbata cânib-i nezârete beyân idecektir.

İkinci Madde: Mal me'mûrları tarafından muhâsebâtın tanzîm ve irsâlinde sebep-i makbûle mebni olmıyarak bir gûnâ ta'allül ve tehhür vukû' bulur ise varidât muhâsbesi cânibinden vaktiyle bâ-müzekkire beyân-ı keyfiyet olunarak o ma'kûle harekette bulunan me'mûr hakkında iktizâ idecek mu'âmele Mâliye Dâ'iresi'nde bi't-tezekkür i'câbını ve iktizâ ider ise masârif-i vâkı'ası sâhib-i cünhaya âid olmak üzere me'mûr-u mahsûs i'zâmiyle henüz vürûd itmiyen muhâsbenin celb ve istihsâli husûsunu dâ'ire-i mezkûre bâ-mazbata cânib-i nezârete inhâ' idecektir.

Üçüncü Madde: Dâ'ire-i Mâliye umûr-u hesâbiyelerinde 'azli mu'cib hâlâtı zuhûr iden mâliye me'mûrlarının lüzûm-u tebdîlini, Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne bâ-mazbata beyân idecektir.

Dördüncü Madde: İcâb-ı hâlinde bi'l-cümle mâliye me'mûrlarının umûr-u hesâbiyyesini teftîş ve tahkik itmeğe Dîvân-ı Muhâsebât me'mûr olduğundan bunun için ta'yîn kılınacak me'mûrların intihâbı ile takdîr-i ma'aş Dâ'ire-i Mâliye'nin vazîfesi olacak ve böyle bir mâliye me'mûrunun umûr-u hesâbiyesi teftîş olundukta tebyyün eden ahvâlini mübeyyin mazbatasını Dâ'ire-i mezkûre bi't-tanzîm cânib-i nezârete takdîm eyliyecektir.

Beşinci Madde: Bil-cümle iktizâ idecek muhâsebeci ve o sınıfta bulunacak me'mûrîn-i mâliye ile mal ve tahrîrât kâtiblerinin emr-i intihâbı ile imtihân ve istiktâbları Dâ'ire-i Mâliyede bi'l-icrâ' me'mûriyetleri karârlaşdırılarak keyfiyeti nezârete bâ-mazbata 'arz ve ifâde olunacaktır.

Altıncı Madde: Tâ'dil ve tesviye-i vergiye ve mülteziminin nizâmât-ı müessese ve şart-ı ihâlenin hilâf-ı hareket ve ta'addîleri vukû'una dâ'ir taşra hükümetleri veyahut ahâli câniblerinden inhâ ve istid'â vukû'unda ahkâm-ı nizâmiye ile kalemlerce fasl olunamıyanların i'câbâtı Dâ'ire-i Mâliye'de müzâkere ve tesviye olunacaktır.

Yedinci Madde: Memâlik-i mahrûsa-i şahânedede yeniden varidât ihdâsı veyahut vâridât-ı kadîmeden birinin tağyîr ve tâ'dil i vukû'unda merci-i müzâkere ve karârı Dâ'ire-i Mâliye olacağı gibi ba'zı masârifâtça mümknü'l-icrâ görülecek tasarrufât dahi dâ'ire-i mezkûre tarafından nezârete bâ-mazbata ihtâr kılınacaktır.

KISM-I SÂLİS

Muhâkeme Dâ'iresinin Vezâif-i Mahsûsasıdır

Birinci Madde: Hazîne-i Celîle'den vâridât-ı 'öşriyye ve rusûmiyye iltizâm ve ta'ahhüd idenlerin şerâ'it-i ihâleye mugâyir hâl ve harekete mücâseret veyahut vâridât-ı mezbûrenin tahsîline 'adem-i muvaffakiyet sebebiyle nizâmen bedelden tenzîl veyahut fesh-i ihâle misillü istid'â'lara mübâderetlerinden dolayı vukû' bulacak da'vâlar ile birbirleriyle zuhûra gelecek münâza'alar dâ'ire-i muhâkemede rüyet ve tesviye ile netice-i karârı bâ-mazbata cânib-i nezârete ifâde olunacaktır.

İkinci Madde: Hazîne-i Celîle'nin müdde'î veyahut müdde'î 'aleyh sınıfında bulunacağı bir maddenin muhâkemesinde i'câbına göre varidât muhâsebecisi veyahut tahsîlât me'mûru müdde'î veya müdde'î 'aleyh sıfatıyla hâzır bulunacak ve sarraflar kethüdası ve yiğit başısıyla mu'teberân-ı mültezimîn ve sarraflardan birer münâsibleri bulundurulacaktır.

Üçüncü Madde: Mültezimîn ve müte‘ahhidînin bedel-i iltizâm ve müteferri‘âtına dâ’ir birbirlerinden veyahut taht-ı iltizâmalarında bulunan mahaller me‘mûrîn ve ahâlîsinden ve efrâd-ı eşhâsın aslı emvâl-i hazîneden münbâ‘is olan hukûk-u zâtiyelerine dâ’ir yek diğerlerinden vukû‘a gelen bi’l-cümle iddi‘âları ve bir de mültezim ve müte‘ahhidîn veyahut ba‘zı me‘mûrîn ve sâ’ire taraflarından Hazîne-i Celîle üzerine bir gûnâ da‘vâ idenlerin aklâm-ı mâliyede nizâma kestirilemiyen mevadd-ı mütenâzıaları dâ’ire-i mezkûrede rü‘yet kılınacak ve bu misillü Hazîne-i Celîle’ye ta‘alluk ider mesâlihten taşra meclislerinde ve buraca komisyonlarda veyahut aklâm-ı mâliyede rü‘yet ve hükm olunan mevâddın istinâfına dâ’ire-i mezkûre mezun olacaktır.

Dördüncü Madde: Her nev‘i muhâkemedede müdde‘î ve müdde‘î ‘aleyhin vukû‘ bulacak ifâdeleri zabt ve tahrîr ile kendilerine temhîr veyahut imza ittirilecektir.

Beşinci Madde: Esnâ-yı muhâkemedede i‘câb ider ise vukûfu haber virilen kimselerin celb ve istifsârı câ’iz olacak ve bunların dahi ifâdeleri kendülerine temhîr veyahut imza ittirilecektir.

Altıncı Madde: Dâ’ire-i Muhâkeme esnâ-yı muhâkeme ve murâfa‘ada birinin müttehem olduğunu isbat ider karâin-i yakiniyye görür ise vereceği i‘lâm üzerine nezâret o ma‘kûleleri habs ve tevkif ideceği misillü işin tesviye ve rü‘yet veyahut husûl-i emniyeti ile tahliye-i sebili lâzım gelenler hakkında dahi iktizâsı dâ’ire-i mezkûreden cânib-i nezârete bildirilecektir.

Yedinci Madde: Dâ’ire-i Muhâkemededen da‘vet olunacak kimse işbu da‘vetten haberi olmadığını medâr-ı i‘tizâr idememek üzere gönderilen celb pusûlasını gördüğüne dâ’ir zahrına işâret idecek ve bu işâretten sonra tâ’yin olunan gün ve vakitte gelmez ise ber-mûcib-i kanûn cezâ’-i nakdî ahziyle mücâzât olunacağı ve da‘vet tekerrür ittikçe cezâ’-i nakdî dahi tezâ‘uf ideceği gibi üçüncü def‘a da yine gelmez ise ol halde zabtiyeye virilerek getirilecek ve bu cezâ’-i nakdî tahsîlat me‘mûrîni ma‘rifetiyle tahsîl kılınacaktır.

Sekizinci Madde: Da‘vet olunanlardan bir gûnâ öZR-ü makbûle mebni gelemeyecek bulunduğu takdirde o misillüler mazereti vâki‘alarını gönderilecek celb pusûlasının zahrına yazarak ileride ne vakit geleceğini bildirecek ve ma‘rûf olmıyanlar dahi vâki‘ olan ‘özürlerini mensûb oldukları mahalle imâm ve muhtarları ile esnaf kethüdâsı veyahut han odabaşısı tarafından tasdik ittirecektir ve bunlardan ‘özürlerinin sahih olmadığı mu‘aheren tebeyyün idenlere yedinci maddede beyân kılınan ‘adem-i i‘câbet hükmü virilecektir.

Dokuzuncu Madde: Dâ’ire-i Muhâkemeye mahsûs olarak tezkire ve tahrîrât ve pusûla hey’etinde üç nev‘i evrâk kesilüb bâlâlarına yedinci bendin hülâsa-i hükmü tab‘ itdirilerek celbi lâzım gelenlerden Dersaadet’te bulunanlara i‘câbı veçhile tezkire veyahut pusûla ve dışarıda olanlara tahrîrât gönderilüb gelmek için tâ’yin olunacak gün ve sâ‘at o tezkire ve pusûla ve tahrîrâtta gösterilecek ve bu bâbta dışarıya gönderilecek muharrerât nezâret mührü ile ve tezkireler Divân Re‘îsi imzası ile irsâl ve tesyîr ve âdi celb pusûlaları kitâbet mührü ile temhîr kılınacaktır.

Onuncu Madde: Mu‘âmelât-ı mâliyye i‘câb idenler rütbe-i vezârete kadar rütbe-i askeriye ve sâ’ire’yi hâiz olsa dahi bilâ-istisnâ bu kâide üzerine da‘vet ve celb olunabilecektir.

On Birinci Madde: Müdde‘înin talebi üzerine ihzâr olunacaklar haksız olarak celb olundukları halde taraflarına terettüb idecek masârif ve ziyânı tazmîn ideceğine dâ’ir müdde‘î mütemerrid kâidesine tevfiқан kefâlete rabt olunacaktır.

On İkinci Madde: Beher gün muhâkemeye celb ve da‘vet olunacak ashâb-ı mesâlihin esamî ve sebebi celbleri muhtasar ve müfitçe ve dâ’irenin müretteb olan kayıt defterinin numrosu tertîbince defter-i mahsûsuna

kayd ile ona göre evrâk-ı resmiye-i celbiyyesi yazılarak ve bâlâlarına dahi sırasıyla numroları atılarak mübâşiri yedine virilecek ve zinhâr bir günde rü'yeti kâbil olamaz rütbede ashâb-ı mesâlih da'vet idilemeyecektir ve dâ'ire kapısı önünde dâ'imâ bir nöbetçi kavas bekletdirilerek herkes nöbetini müş'ir numrosu sırasıyla içeriye alınmak kâide-i mer'iyyesine ri'âyet olunub fakat ba'zı madde-i mühimme-i müsta'cele zımnında celb kılınmış olanlar işbu nöbet sırasından müstesnâ tutulacaktır.

On Üçüncü Madde: Dâ'vet olunan kimseler tahsîs olunan günden üç gün evvel haberdâr olmak lâzım geleceğinden mübâşir olanlar verilen da'vet tezkirelerini aldıkları günde mahallerine isâl idecekler ve eğer aradığı kimseyi bulamaz iseler ertesi günü ale's-seher îfâ-yı me'mûriyete müsâra'a ve 'avdetinde beyân-ı keyfiyet eyliyeceklerdir.

On Dördüncü Madde: Şahseyn beyninde bir da'vâ için Dersaadet'e celbi lâzım gelenlere gönderilecek mübâşir deniz aşırı bir mahalle gidecek olduğu takdîrde kayık ve vapur ve berren bir çaryekten ziyâde mahalle gider ise bargir ücreti müdde'î tarafından ve müdde'î 'aleyh birinci gidişte gelmeyüb de mübâşirin 'azîmeti te-kerrür ider ise işbu ücretler müdde'î 'aleyh cânibinden tesviye olunacak ve mübâşirler Dersaadet'de şu kayık ve bargir ücretini ve dışarıdan celb olunacakların ücret-i mübâşiriyyesini tâyîn ve tahsîs kılınan miktardan ziyâde alamıyacaktır.

On Beşinci Madde: Mübâşir da'vetine me'mûr olduğu adamdan para alıb bulamadım diye 'avdet ider veyahut tezkireyi vaktiyle yerine götürmeyüb nezdinde tehîr ettirir veyahut müdde'î olan kimsenin vakt-i da'vetde gelememesine kendisi sebep olur veya gittiği kimseye bed-mu'âmele ider ve sâ'ir gûnâ namusuna dokunacak harekette bulunur veyahut kayık ve bargir ücretinden ve taşraca me'mûriyetinde dâ'ire-i muhâkemece kat' olunacak mübâşiriyesinden ziyâde akça alır ise me'huzât-ı zâidesi istirdâd kılındıktan sonra tard cezâsı ile mücâzât olunacaktır.

KISM-1 RÂBİ'

Dîvânın Vezâif-i Kalemiyesidir

Birinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât iki dâ'ire'ye münkasem olduğu gibi her dâ'irenin umûr-u tahrîriyesi dahi ayrılacağından Dîvân'ın ketebe-i mevcûdesinden Mâliye ve Muhâkeme Dâ'ireleri'ne lüzûmu mikdar ketebe tefrîk ve tahsîs kılınacaktır.

İkinci Madde: Her dâ'ire ketebesinin odası ve defâtir ve kuyûdu ayrılacak ve şimdiki mazbata ve tahrîrat odaları mümeyyizleri ile ketebesinden Mâliye ve Muhâkeme Dâ'ireleri kalemlerine birer mümeyyiz-i evvel ve birer mümeyyiz-i sâni ve birer mukâbelecî ve birer defterci intihâb ve ta'yîn kılınacaktır.

Üçüncü Madde: Her dâ'ireden re'yi zabt ve tahrîr olunan evrâk o dâ'irenin mazbata odasına geldikte vakit geçirilmeksizin müsveddelerinin kaleme aldırılması birinci derece başkâtiblerin derece-i sâniyede mu'âvin ve kalem mümeyyizlerinin esâs vazîfeleri olduğu gibi tebyîz olunan evrâk müsveddâtının yoluyla ve günü gününe defâtir-i mahsûsasına kayd ve her ayda teraküm eden müsveddâtın takım takım bi't-tefrîk torbalarına vaz' ile hıfz ittirilmesine nezâret ve dikkat dahi bunların vezâ'if-i mahsûsalarından olacaktır.

Dördüncü Madde: Her dâ'ireden kaleme alınacak kâffe-i müsveddât başkâtibinin imzası tahtında olmak üzere makâm-ı ri'yâsete i'tâ ile görülüb yazıla denildikten sonra tebyîz olunacaktır.

Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'a havâle olunmakta olan evrâkın cümlesi usûl-ü kadîme-i mevzû'ası vechile ibtidâ' evrâk odasına geldikte Mâliye ve Muhâkeme Dâ'ireleri'ne müte'allik olanları bi't-tefrîk müced-

deden tertîb ve tanzîm olunacak cedvellerine numro ve târîh-i vürûdları ve hülâsatü'l-hülâsa me'âlleri kayıd olunduktan ve her kâğıdın zahrına numrosu konulduktan sonra cedvelleri ile beraber beher gün cânib-i riyâsete i'tâ' kılınacaktır.

Altıncı Madde: İşbu evrâk cânib-i riyâsetten bâde'l-mütalâ'a cere'yân-ı tabî'isine mebni kalemlere havâlesi iktizâ iden veyahut bir maddenin keyfiyet-i vukû'unu hikâyeden ibâret olub hiçbir hükmü kalmıyan kâğıtları bi't-tefrîk müte'allik olduğu kalemlere lüzûmu havâleleri ve müzâkere ve muhâkemeye ta'alluk idenlerin icâbları cedvelleri hane-i mahsûslarına işâret kılınarak mezkûr cedveller ile beraber dâ'irelere virilmek üzere i'âde edilecektir.

Yedinci Madde: İşbu evrâk zikrolunan evrâk odasından dâ'irelere verildikte başkâtibler der'akab cedvelerinde olan işâretleri mûcibince kalemlere hâvale ve i'tâ'ları i'câb idenlerin buyurduklarını yazarak ve müzâkere ve muhâkemeye ta'alluk eyliyenlerin dahi cedvellerinde münderiç numro ve târîhleriyle fezleke-i me'âllerini her dâ'irenin mahsûsen tertîb olunan müzâkere defterlerine ayniyle nakl ve kayd iderek mezkûr cedvelleri evrâk odasına i'âde edecek ve evrâk odasında dahi cedvellerinde işâret olunan mu'âmeleleri iki dâ'ire için başka başka tutulacak defterlere geçirilecektir.

Sekizinci Madde: Dâ'irelerde müzâkere ve muhâkemeye müte'allik olarak tevkîf olunacak evrâkta müzâkere ve muhâkemesi hükümleri karârlaştırıldıkta başkâtibler o evrâkı tahrîr ve imza edecekleri karâr pusûlaları ile beraber dâ'irelerine merbût olan mazbata odalarına virecekler ve kâğıdın karârını ve kime ve nereye virildiğini yedinci maddede zikri geçen defterin hâne-i mahsûsuna ber-veç-i hülâsa tahrîr iderek o karârlar ayniyle dâ'irelerin kayıd defterine naklolunmak için mezkûr defteri evrâk odasına i'tâ' ile kayıtlar tesviye edildikten sonra yine bi'l-ahz nezdinde hıfz eyliyeceklerdir.

Dokuzuncu Madde: Her dâ'ireden yapılacak mazbata ve müzekkire ve zeyiller tebyîz ve tahrîr olundukta müzâkerât evrâkının kaydına mahsûs olarak dâ'irelerde tutulacak müzâkere defterlerinde ve evrâk odasında olan asıl defterde karâr müzâkere hânesi nezdine mazbata veya müzekkire veyahut zeyli mühürlendi ve makâm-ı nezâretten olarak Dîvân'dan yazılacak tahrîrât ve tezkireler dahi tebyîz olundukta yine hâne-i mezkûr nezdine tezkire veya tahrîrâtı yazıldı deyû işâret olunarak ondan sonra makâm-ı nezârete takdîm kılınacaktır.

HATİME

Dîvân'ın ileride cere'yân-ı maslahatla ideceği tecrübeler göre işbu nizâmnâmenin i'câbı veçhile ta'dîl ve tertîbi câ'iz olacaktır. Fî 3 Zilhicce sene 1281/29 Nisan 1865. **Düstur**, I. Tertip, II, s. 135-144.



۱۳۵
(دیوان محاسبات نظامنامه‌سی)

(قسم اول)

(دیوان محاسباتک صورت تشکیلیه وظائف عمومیه سی)
برنجی ماده دیوان محاسبات بر رئیس و اون ایکی اعضا ایله ایکی باش کاتب
و ایکی محاسبه میزلی و ایکی باش کاتب معاونندن مرکب اوله جقدر

ایکنجی ماده دیوان محاسباتک هیئت عمومیه سی بزی مالیه و دیگرلی محاکمه
دائرة سی عنوانیه ایکی دائرة به منقسم اوله رق بهر دائرة الی نفر اعضا
و بر باش کاتب و بر محاسبه میزلی و بر کاتب معاوننی اوله جق و بود اوردک
ریاستی دیوان محاسبات رئیس بولنا ندر عهده سنده اولوب باشلوجه اولان
مذاکرات و محاکمات بالذات حاضر اولدیغی حالده اجرا اولنه جق و بولنه مدیغی
مذاکره و محاکمه لده دائرة لرلی اعضاسندن کنندی انتخابیه بریسی وظیفه
ریاستی بالوکاله اجرا ایده جک و قرار حکمی حاوی یایله جق مضبوطه لک
جمله سی دیوان محاسبات ریاستی طرفندن دخی مهر لته جقدر

اوجنجی ماده دیوان محاسباتک ایجابی حائنده دائرة لرلی بیننده اعضا جقه
بجایش اصولک اجراسنی رئیس بولنا ندر جانب نظارتدن استیذان ایده جک
و اعضا تک تجدید و تبدیلی و وقوعنده تحلیقلری اجرا ایله جقدر

در دنجی ماده دیوان محاسبات رئیس و اعضا سی با اراده سنیه نصب
و تعیین بیوریلوب استعفا ایتمکجه و یا خود قانونا انفصال لرلی لازم کلدکجه
عزل اولنیه جق و استعداد لرلی حسبیه دولتجه بر دیگر ایشه مأموریت لرلی
ایجاب ایتمدیکی حالده نقل لرلی جائز اوله جقدر

بشنجی ماده دیوان محاسباتجه بر اعضا محلی اچلدقده باش کاتب لرله محاسبه
میز لرلی ایچنده مناسبی بولنمدیغی حالده انلردن بری و بولنمدیغی صورتده
خارجدن اهلیت لو بر دیگرلی انتخاب اولنه رق طرف ریاستدن مقام نظارته
افاده و بیان ایله اراده علیه به تعلیق باب عالی به عرض واستیذان اولنه جقدر

النجی ماده باش کاتب لر و محاسبه میز لرلی اعضادن معدود او وصفنی حازر
اوله جقدر

﴿ ۱۳۶ ﴾

بذئبی ماده اعضاسنك اكثریسی موجود اولدیجه دائرهلك برسندة
هیج بر ماده حفته قرار ویریله میه جك واکثریت آرانك حکمی اعضاسنك
نصندن زیاده سنك رأبلرنده اتحاد بولنسیله حاصل اوله جق و تساوی آرا
وقوعنده رئیس دیوانك ویا خود و کیکك رأبی ابکی رأی مقامنده اعتبار
اولنه جقدر

سکرنجی ماده اراضی وچقنلکله دائر وقوعبولان اجراآت ویا منازعات
اوزرینه قلملرندن نظاما کسدریله میه رك و بونجه رؤیتی لازم کلان ماده لر
متعلق اولدیغی دائره ده کرك اثنای مذاکره و کرك محاکمه لنده دفتر امینی
دخی حاضر اولدیغی حالده قوانین موضوعه سنه توفیقا رؤیت و فصلیله
تخیم اوله جق مضطهل امین مومی الیه طرفندن دخی تمهیر ایدیله جکدر
ومذکور دائرلك وظائف مخصوصه لندن اولان سائر بعض متعلق
ومعتا موادك مذاکره و محاکمه سنندن ایضاح واستکناه ایچون مأمورین
خزیننه دن ایجاب ایدنلر دخی بالجب حاضر بولندریله رق ویریله جك
قرار اوزرینه یایله جق مضطهلرده مأمورین مشار ومومی الیه هم
حاضر اولدقلری حالده مذاکره اولدیغی فقره سی درج واملقلنه جقدر

طقوزنجی ماده مالیه و محاکمه دائره لنجه ظهور ایده جك مهم ومعتا
بعض مواد حفته بهر بازار ابرتسی کونلری واقنضا ایدر ایسه فوق العاده
اوله رق هفتده بشقه مناسب کونلرده دائرین اعضاسنك اجتماعیه مذاکرات
عمومیه اجرا اوله رق ویریله جك قرار اوزرینه یایله جق مضطهلر دیوانك
هیئت عمومیه سی طرفندن مهر لنه جکدر

اونجی ماده خزیننه جلیله جه وضع ونأسیس ویا تعدیل واصلاحی اقتضا
ایمن نظاماتک مواد اساسیه سی دیوانك هیئت عمومیه سی وایجابی حالنده
واردات ومصارفات محاسبه جیلریله سائر لازم کلنلر موجود اولدیغی حالده
بانداکره قرارلندریله رق حسب الاصول مجلس والا قوانین دائره سنجه
تدقیق ومضالعه ایله ویریله جك قراره کوره حکمی جاری اولمق اوزره
مضطهل سنك تخیمیه لاجل الاستیذان جانب نظارته تقدیم اولنه جقدر

اون برنجی ماده رئیس دیوان کندی رأینك خلافتنه اکثریت آرا
﴿ ظهورنده ﴾

ظهورنده یايله جق مضبطه بی مهر ذاتیمی ايله تمهیرا تیموب مجرد ویریلان
قرارک اکثریت آرا ايله اولدیغنی تصدیقا دیوان مهرلیه جکدر

اون ایکنجی ماده کرک مالیه و کرک محاکمه دأره لرند ه اوزون اوزادی به
مطالعات و تدقیقاته محتاج اولان مصالح ایچون دأره لری اعضاستدن وسأر
ارباب وقوف و معلوماتدن مر کب قومیسونلر تشکیل اولنوب بونلرک
مضبطه لری تشریح و تدقیق ماده بی متضمن اوله رق انک اوزرینه دأره لرند ه
تکرار اجرای تدقیقات ايله قرار قطعی ویریله جکدر

اون اوچنجی ماده باش کاتبلر مأمور اولدقلری دأره نك اثنای مذاکرات
و محاکماتنده اعضای موجوده نك اسملرله ویریلان قرارلری ضبط اید ه جک
و معاونلری معرفتله ضبط ایتد بر دکری حالده ضبطک آلت ه کندی
امضالری وضع ایله جکدر

اون دردنجی ماده هر آیک آخرنده باش کاتبلر مأمور اولدقلری دأره لرند ه
موقع مذاکره و محاکمه ده بولنن وهنوز موقع مذاکره و محاکمه به قول تیموب
در دست اولان و یا خود اقلامدن صوریلوب ده ا جوابلری آلمیان مصالحک
برر قطعه دفترینی یا بوب جانب ریاسته اعضا اید ه جکری مثللو بونلرک
تسریع اکائنه طرف ریاستدن دخی اعتنا اولنه جتدر

اون بشتنجی ماده مقام نظارت و اقلام مالیدن ایجاب صحیح اوزرینه
اولدیغنی یعنی قلمرنجه تسویه سی ممکن اولدیغنی حالده دیوانه برکونه اوراق
حواله اولنور ایسه نظام و اصولنه توفیقا قلمرنجه تسویه اولتیق اوزره
اومقوله اوراقی دیوان قبول ایتد رلر زه دن محمول ایسه عدم قبولی اشارتله
اورایه رد اید ه جکدر

اون النجی ماده مالیه و محاکمه دأره لرینک بهری ایچون برر قبو چوقداری
تعین قله رق بونلر بد لرینه دیوان مهرلیه ممهور اوله رق ویریله جک دفترلر
موجنبجه دأره لرینه جلیله مالیه اقلامیله دوار سأره ده اولان اوراقی
تحریر و تعجیل اید ه جک و قنغی دأره و قلمنده تعین اولنه جق مدتدن زیاده
کاغذ قالوبده آلت ه مز ایسه مأمور اولدیغنی دأره باش کاتبه خبر ویریله جک
و بودخی اجرای ایجابی ضمننده بونلرک صحیح بر قطعه بوصله سنی جانب
ریاسته اعطا ایله جکدر

﴿ ۱۴۸ ﴾

اوتۇزىدىنچى مادە دىيوان محاسباتىك دائىمىي صورىتىلە اون نىفر قىواسى اولوپ بونىرك دىرت نىفرى مالىيە والىي نىفرى محاكە دائىرىسى امور احضارىيە سىندە استىخدام اولىجىق ووظيفى وخدمىتى دائىرىسى محاكە ووظائف مخصوصىسى دىلىندە كوستىرلىدىكى مىنوال اوتۇزە اولەجقۇدۇر

(قىسىم ئاتى)

(مالىيە دائىرىسىك ووظائف مخصوصىسىدىر)

بىرىنچى مادە بايىچلە ابلات والىيە دىر سىعادىتىدە واقع وخرىنىنى جىلىلەيە تابع اولان امانت و نظارت وادارىلىك اصول و نظامى و جىهلە بىهرسىنى خاتىمىدە كافى وازداتىلە مىصارقات ومدفوعات وارسالات وبقايا و ذىماتىك محاسبىلى باىرۇيە تنظيم و تقديم اولتىمىدە بولغان سال محاسبى دىفئىلى طوغرىچە مىنسوب اولدىغى اقلام خىزىنىيە و بىرلىب قىبودىلە تطبىق و جىهات حىسايە و نظامىسى بالاطرافى تىدقىق ايدىلدىكىدىكى بىر قىسىمە خلاصە بىوصلىسى تىرقىم ايدىلەرك و محتاج مىذاكرە بعض ابلشكىلى مادەلر اولدىغى حالدە كىفىتىلى بالازىندە كوستىرلىرىك دىيوانە حوالە ايلە مالىيە دائىرىسى اجراى تىدقىقات كامىلە وبقايا و ذىمات كوستىرلىلان مىبالغىك اسبابىنى بالىخىرى صورىتحصىلىيەسىنى مطالعه ايلەرك نىتىجە قىرارىنى بامىضبىطە جانب نىظارتە بىان ايدەجىكۇدۇر

اىككىنچى مادە مال مامورىلى طرفىدىن محاسباتىك تنظيم وارسالدىدە سبب مقبولە مىنى اولمىدىق بىر كونه تىلل و تاخىر وقوعىبولور ايسى وارسادات محاسبىسى جانبىدىن و قىتلى بامىذكرە بىان كىفىت اولتەرق او مقبولە خىركىندە بولغان مامور خىقىندە اقتضا ايدەجىك مىعاملە مالىيە دائىرىسىدە بالىذكر اىجابىنى و اقتضا ايدىرايسە مىصارقى واقىدىسى مىصاحب جىنمىدە قائىد اولق اوتۇزە مامور مىخصوص اعزاملە هنوز وورد اىتمىان محاسبىنىك جىلب و استىحصالى خصوصى دائىرىسى مىذكوره بامىضبىطە جانب نىظارتە انىما ايدەجىكۇدۇر

اوتۇنچى مادە دائىرىسى مالىيە امور حىسايەلىندە عىزلى مىوجب حالاتى ظىهور ايدىن مالىيە مامورىلىنىك لزوم تىبدىلىنى مالىيە نىظارت جىلىلەسىنى بامىضبىطە بىان ايدەجىكۇدۇر

﴿ دىردىنچى ﴾

دردنجی ماده ایجابی حالنده بالجملة مالیه مأمورینک امور حسابیه سنی تفتیش و تحقیق ایتمکه دیوان محاسبات مأمور اولدبغندن بونک ایچون تعیین قلنه جق مأمورینک انتخابیه تقدیر معاش دائرة مالیه نك وظیفه سی اوله جق و بویله برمالیه مأمورینک امور حسابیه سی تفتیش اولدقدقه تین ابدن احوالی مین مضبطه سنی دائرة مذکوره بالتظیم جانب نظارته تقدیم ایلیه جقدر

بشنجی ماده بالجملة اقتضایده جک محاسبه جی و اوصتفه بولنه جق مأمورین مالیه ایله مال و تخریرات کاتبینک امر انتخابیه امتحان واستکتابیری دائرة مالیه ده بالاجرا مأموریتلری قرارلشدیر یله ن قـ کیفیتی نظارته بامضبطه عرض و افاده اولنه جقدر

التنجی ماده تعدیل و تسویه و برکوبه و ملتزمینک نظامات مؤسسه و شرط احوالک خلاقی حرکت و تعدیلری وقوعنه دائر طشره حکومتلری و یاخود اهالی جاتلرندن انها واستدعا وقوعنده احکام نظامیه ایله قلمبرجه فصل اولنه میانلرک ایجاباتی دائرة مالیه ده مذاکره و تسویه اولنه جقدر

بدنجی ماده ممالک محروسه شاهانه ده یکیدن واردات احدائی و یاخود واردات قدیمه دن برینک تغییر و تعدیلی وقوعنده مرجع مذاکره و قراری دائرة مالیه اوله جق کبی بعض مصارفاتیجه ممکن الاجرا کور یله جک تصرفات دخی دائرة مذکوره طرفندن نظارته بامضبطه اخطار قلنه جقدر

(قسم ثالث)

(محاکمه دائره سنک وظائف مخصوصه سیدر)

برنجی ماده خزیننه جلیله دن واردات عشریه و رسومیه التزام و تعهد ابدنلرک شرائط احوالیه مغایر حال و حرکتیه مجاسرت و یاخود واردات مزبوره نك تحصیلنه عدم موقفت سببیه نظاما بدلدن تنزیل و یاخود فسخ احواله مثلوا استدعا له مبادرتلرندن طولانی وقوعبوله جق دعوال ایله بربر یله ظهوره کله جک منازعه ل دائرة محاکمه ده رؤیت و تسویه ایله نتیجه قراری بامضبطه جانب نظارته افاده اولنه جقدر

ایکنجی ماده خزیننه جلیله نك مدعی و یاخود مدعی علیه صنفتده بولنه جق⁷

﴿ ۱۴۰ ﴾

بر ماده ۱۴۰ محاکمه سنده ایجابیه کوره واردات محاسبه جیبسی و یاخود
تخصیلات مأموری مدعی و یا مدعی علیه صفتیه حاضر بولنه جق و صرافلر
کنهداسی و بیکت باشیسه معتبران ملتزمین و صرافاندن برر مناسبیری
بولند بر یله جقدر

اوجیبی ماده ملتزمین و متعهدینک بدل التزام و متفرعاتنه دأر بر برلندن
و یاخود تحت التزامنده بولنان محللر مأمورین و اهانلیسندن و افراد
اشخاصک اصلی اموال خزیننه دن منیعت اولان حقوق ذاتیه لرینه دأر
یکدیگر لیدن و قوعه کلان بالجله ادعاری و برده ملتزم و متعهدیندن
و یاخود بعض مأمورین و سایر طرفلرندن خزیننه جلیله اوزرینه برکونه دعوا
ایدلرک اقلام مالیده نطالما کسدیر یله میان مواد متازعه لری دأره
مذکوره ده رؤیت قلنه جق و بومثللو خزیننه جلیله یه تعلق ایدر مصالحدن
طشره مجلسلرنده و بوراجه قومسیونلرده و یاخود اقلام مالیده رؤیت
و حکم اولنان موادک استینافنه دأره مذکوره مأذون اوله جقدر

در دنجی ماده هر نوع محاکمه مدعی و مدعی علیه و قوعه بوله جق
افاده لری ضبط و تحریر یله کندولرینه تمهیر و یاخود امضا ایتدیر یله جقدر

بشچی ماده اثنای محاکمه ایجاب ایدر ایسه و قوفی خبر و بریلان
کیمدلرک جلب و استفساری جائز اوله جق و بونلرک دخی افاده لری کندولرینه
تمهیر و یاخود امضا ایتدیر یله جقدر

التنجی ماده دأره محاکمه اثنای محاکمه و مرافعه ده برینک منهم اولدیفنی
اثبات ایدر قرآن یقینیه کورر ایسه و بره جکی اعلام اوزرینه نظارت
او مقوله لری حبس و توقیف ایده جکی مثللو ایشک تسویه و رؤیت و یاخود
حصول امنیتله تخلیه سبیلی لازم کلنلر حقنده دخی اقتضاسی دأره
مذکوره دن جانب نظارته بیلدیر یله جقدر

بشچی ماده دأره محاکمه دن دعوت اولنه جق کیمسه اشبو دعوتدن
خبری اولدیفنی مدار اعتذار ایده مامک اوزره کوندیر یلان جلب بوصوله سنی
کوردیکنه دأر ظهرینه اشارت ایده جک و بو اشارتد نصکره تعیین اولنان
کون و وقتده کلز ایسه بر موجب قانون جزای نقدی اخذ یله مجازات اولنه جغنی
﴿ دعوت ﴾

ودعوت تکرر ابتداءً جزای نقدی دخی تضاعف ایدہ جکی کبی اوچنجی
دفعہ دہ ینہ کلز ایسہ اولخالده ضبطیہ ویرلہ رک کتوریلہ جک و بوجرای
نقدی تحصیلات مأمورینی معرفتہ تحصیل قلنہ جقدر

سکرنجی ماده دعوت اولنلردن برکونہ عذر مقبولہ مبنی کلہ میہ جک
بولندیغی تقدیرده او مثلولر معذرت واقعہ لرینی کوندریلہ جک جلب پوصله سنک
ظہرینہ یازرق ایلروده نوقت کلہ جکینی بیلدرہ جک و معروف اولیانلر
دخی واقع اولان عذر لرینی منسوب اولدقلری محلہ امام و مختار لریلہ اصنافی
کنخداسی و یاخود خان او طہ باشیبسی طرفندن تصدیق ایتدیرہ جکدر
و بولنلردن عذر لرینک صحیح اولدیغی مؤخراتین ایدنلرہ بدنجی ماده دہ
بیان قلنان عدم اجابت حکمی و بریلہ جکدر

طقوزنجی ماده دائرہ محاکمہ به مخصوص اولہرق تذکرہ و تحریرات
و پوصله هیئتده اوج نوع اوراق کسبلوب بالارینہ بدنجی بندک خلاصہ
حکمی طبع ایتدیریلہ رک جلبی لازم کلنلردن درسعادتده بولنلرہ ایجابی
وجهلہ تذکرہ و یاخود پوصله و طیشاریده اولنلرہ تحریرات کوندریلوب
کلک ایچون تعیین اولنہ جق کون وساعت او تذکرہ و پوصله و تحریراتده
کوستریلہ جک و بویابده طیشاری به کوندریلہ جک محررات نظارت مہریلہ
وتذکرہ لر دیوان ریئسی امضاسیلہ ارسال و تسییر و عادی جلب پوصله لر
کتابت مہریلہ تمہیر قلنہ جقدر

اوننجی ماده معاملات مالیه جه ایجاب ایدنلر رتبہ وزارتہ قدر رتب عسکریہ
وساڑہ بی حائز اولسہ دخی بلااستنا بوقاعده اوزرینہ دعوت و جلب
اولنہ بیلہ جکدر

اون برنجی ماده مدغینک طلبی اوزرینہ احضار اولنہ جقلر حقسمز اولہرق
جلب اولندقلری حالده طرفلرینہ ترتب ایدہ جک مصارف وزبانی تضمین
ایدہ جکنہ دائر مدعی متمرده قاعده سنہ توفیقاً کفالتہ ربط اولنہ جقدر

اون ایدنجی ماده بهرکون محاکمہ به جلب و دعوت اولنہ جق اصحاب
مصالحک اسامی و سبب جلبلری مختصر و مفیدجه و دائرہ نک مرتب اولان
قید دفترینک نومروسی ترتیبجه دفتر مخصوصنہ قید ایلہ اکاکورہ اوردانی

۱۴۴

رعيه جليه مي يازيله رق و بالارينه دخي صره سيله نومر وزي آيله رق
مباشري يديته ورييله جك وزنه ار بركونده رو يتي قابل اوله من رتيه ده
اصحاب مصالح دعوت ايديله ميه جكنر و داره قوسي اوكنده دائما
برنو يتي قواص بكندر يله رك هر كس نو يتي مشر نومر و سي صره سيله
ايچرو به آتمق قاعده مر عيه سنه زعايت اولنوب فقط بهض ماده مهغه
منعجه ضمنده جلب قلمش اولنلر اشونوت صره سندن مستثنا طوتيله جقدر

اون اوچنجي ماده دعوت اولتان كيمسه هر تخصيص اولتان كوندن اوچ
كون اول خبردار اولق لازم كلاه جكندن مباشر اولنلر ورييلان دعوت
تذكره يني آلدقلى كونده محلا رينه ايصال ايديه جكلر و اكر اراديني كيمسه يني
بوله من ايسه ل ايرتسي كوني على المنجر ابقاي مأمور يته مسارعت وعودتته
بيان كيفيت ايله جكلر در

اون در دنجي ماده شخصين بيننده بر دعوى ايچون در سعادتته چاي لازم
كلنلره كوندر يله جك مباشر ركز آشوري رحمه كيديه جك اولديني تقديرده
قايق و واپور و بزا بر چاريكدن زياده محله كيدر ايسه بار كير اجرتي مدعي
طرفندن و مدعي عليه برنجي كيديشده كليويه مباشرك عزمي تكرر ايدر
ايسه اشبو اجرتي مدعي عليه جانبدن تسويه اولنه جق و مباشرلر در سعادتته
شوقايق و بار كير اجرتي و طيشار يدن جلب اولنه جقلرك اجرت مباشر يه سني
تعين و تخصيص قلنان مقدار دن زياده اله ميه جقدر

اون بئنجي ماده مباشر دعوتته مأمور اولديني آدمدن پاره آلوب بوله مدم
ديو عودت ايدر و باخود تذكره يني وقتيله رينه كوتور ميوب نزدنده تاخير
ايندبرر و باخود مدعي اولان كيمسه نك وقت دعوتته كله مامسنه كندوسي
سب اولور و يا كند يكي كيمسه يه بد معامله ايدر و سا ركونه ناموسنه
طوقند جق حر كنده بولنور و باخود قايق و بار كير اجرتندن و طشره چه
مأمور بينده داره محلا كه چه قطع اولند جق مباشر يه سندن زياده اچه
آلور ايسد مأخوذات زامه سي استرداد قلند قد نصكره طرد جراسيله مجازات
اولند جقدر

هـ - هـ

﴿ ۱۴۳ ﴾

(قسم رابع)

(دیوانک وظائف قلیہ سیدر)

برنجی مادہ دیوان محاسبات ایکی دائرہ بہ منقسم اولدیغی کی ہر دائرہ تک
امور تحریرہ سی دخی آریلہ جغندن دیوانک کتبہ موجودہ سندن مالیه
ومحاکمہ دائرہ لریہ لزومی مقدار کتبہ تفریق وتخصیص قلمہ جقدر

ایکنجی مادہ ہر دائرہ کتبہ سنک اوطہ سی ودفاتر وقیودی آریلہ جق
وشمدیکی مضبطہ وتحریرات اوطہ لری میز لریہ کتبہ سندن مالیه ومحاکمہ
دائرہ لری قلم لریہ بزر میز اول وبر میز ثانی وبر مقابلہ جی وبر دفتری
انتخاب وتعیین قلمہ جقدر

اوپنجی مادہ ہر دائرہ دن رأی ضبط وتحریر اولنان اوراق اول دائرہ تک
مضبطہ اوطہ سنہ کلد کدہ وقت کچور لکسزین مسودہ لری تک قلمہ آلد لری سی
برنجی درجہ ذہ باش کاتب لری درجہ ثابہ دہ معاون وقلم میز لری تک اساس
وظیفہ لری اولدیغی کی تبیض اولنان اوراق مسودات تک بولیلہ وکونی
کونہ دفاتر مخصوصہ سنہ قید وهر آیدہ تراکم ایدن مسوداتک طاقم طاقم
بالتفریق طوبرہ لریہ وضع ایلہ حفظ ایتدیر لسته نظارت ودقت دخی
بونلریک وظائف مخصوصہ لری دن اولہ جقدر

در دنجی مادہ ہر دائرہ دن قلمہ آکنہ جق کافہ مسودات باش کاتب تک
امضاسی تحتندہ اولق اوزرہ مقام ریاستہ اعطایلہ کوریلوب یازیلہ
دینلد کدنصرہ تبیض اولنہ جقدر

بشنجی مادہ دیوان محاسباتہ حوالہ اولنقده اولان اوراقک جملہ سی
اصول قدیمہ موضوعہ سی وجملہ ابتدا اوراق اوطہ سنہ کلد کدہ مالیه
ومحاکمہ دائرہ لریہ متعلق اولنلری بالتفریق مجدداتر تیب وتنظیم اولنہ جق
جدول لریہ نومرو وتاریخ ورود لری وخلاصہ الخلاصہ مال لری قید
اولنقدن وهر کاغذک ظہریہ نومرو سی قونلد قدنصرہ جدول لریہ
برابر بھر کون جانب ریاستہ اعطا قلمہ جقدر

التنجی مادہ اشبو اوراق جانب ریاستدن بعد المطلاعہ جریان طبیعی سنہ
مینی قلمہ حوالہ سی اقتضا ایدن ویا خود بر مادہ تک کیفیت وقوعنی حکایہ دن
عبارت اولوب ہیج حکمی قالمیان کاغذ لری بالتفریق متعلق اولدیغی قلمہ

زوم حواله لری ومذاکره ومحاکمه به تعلق ایدنلرک ایجاب لری جدوللری
خانه مخصوصلرینه اشارت قلنه رق مذکور جدوللرایله برابر دائره
و بیلک اوزره اعاده ایده جکدر

بدنجی ماده اشبو اوراق ذکر اولتان اوراق اوطه سندن دائره
ویرلده باش کاتبدر عقب جدوللرنده اولان اشارتلری موجب قلمره
حواله واعطالی ایجاب ایدنلرک بیورلدیلرینی یازهرق ومذاکره ومحاکمه
تعلق ایلیانلرک دخی جدوللرنده مندرج نومرو وتاریخلرایله فذلکه
ماللرینی هر دائره نیک مخصوصا ترتیب اولتان مذاکره دفترینه عینله نقل
وقید ایدرک مذکور جدوللری اوراق اوطه سنه اعاده ایده جک واوراق
اوطه سنده دخی جدوللرنده اشارت اولتان معامله لری ایکی دائره ایچون
بشقه بشقه طوبیله جق دفترله کچوریله جکدر

سکرنجی ماده دائره لده مذاکره ومحاکمه به متعلق اوله رق توقیف
اوله جق اوراقده مذاکره ومحاکمه سی حکملری قرارلشدقه باش کاتبدر
اول اوراقی تحریر وامضا ایدجکلری قرار بوصولرایله برابر دائره لینه
مربوط اولان مضبطه اوطه لینه ویره جکلر وکاغذک قرارینی وکیه وزیه
ویرلدیکینی بدنجی ماده ده ذکر ی کچن دفترک خانه مخصوصنه بروجه
خلاصه تحریر ایدرک اول قرارل عینله دائره لک قید دفترینه نقل اولنق
ایچون مذکور دفتر ی اوراق اوطه سنه اعطایله قیدل تسویه
ایدلکدنصرکه بته بالاخذ نزنده حفظ ایلیه جکلدر

طقوزنجی ماده هر دائره دن یایله جق مضبطه ومذکره وذیللر تبیض
وتحریر اولتدقه مذاکرات اوراقنک قیدینه مخصوص اوله رق دائره لده
طوبیله جق مذاکره دفترلرنده واوراق اوطه سننده اولان اصل دفترده
قرار مذاکره خانه سی نزنده مضبطه ویا مذکره ویا خود ذیلی مهرلندی
ومقام نظارتدن اوله رق دیواندن یازیله جق تحریرات ونذکره لردخی تبیض
اولتدقه بته خانه مذکور نزنده تذکره ویا تحریراتی یازلندی دیواشارت
اولدرق ایدنصرکه مقام نظارته تقدیم قلنه جقدر

(خاتمه) دیوانک ایله ده جریان مصلمخله ایده جکی تجربه لره کوره اشبو
نظامنامه نیک ایجابی وجهله تعدیل ورتیبی جاز اوله جقدر

فی ۳ ذی الحجده سنه ۱۲۸۱

3. Dîvân-ı Muhâsebât'ın Sûret-i Teşkil Ve Vezâ'ifine Dâ'ir Karârname

BİRİNCİ FASIL

Dîvân-ı Muhâsebât'ın Teşkilî

Birinci Madde: Kânûn-u Esâsî'nin yüzbeşinci maddesinde muharrer olduğu üzere, emvâl-i devletin kabz ve sarfına me'mûr olanların muhâsebelerini rü'yet ve devâ'irden tanzîm olunan sal muhâsebelerini tedkîk itmek ve her üç ayda bir kere usûl-ü maliyeyi ba-takrîr taraf-ı Hazret-i Padişahiye 'arz ve mal me'mûrlarının emvâle ve muhâsebâta 'âid muhâkemelerini icrâ' eylemek üzere bir Dîvân-ı Muhâsebât teşkil olunmuşdur.

İkinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât Hey'eti ma'a re'îs oniki a'zâ ve bir müdde'î-i 'umûmî ve bir başkâtib ve on mümeyyiz ve on mülâzımdan ibârettir.

Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın re'îs ve a'zâsı Hey'et-i Meb'ûsan'dan ekseriyetle 'azlinin lüzûmu tasdîk olunmadıkça kayd-ı hayat ile kalmak üzere bâ-irâde-i seniyye nasb olunur.

Dördüncü Madde: Re'îs ile a'zâ ve müdde'î-i 'umûmî huzur-u Sadâret Penâhi'de ve başkâtib ile mümeyyiz ve mülâzımlar Dîvân-ı mezkûrda Kânûn-u Esâsî'nin kırk altıncı maddesi mu'cibince tahlîf kılınır.

Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât iki dâ'ireye münkasemdir.

Altıncı Madde: Re'îs tarafından dâ'irelere a'zâdan biri re'îs-i sâni ta'yîn olunur. Re'îs-i Evvel dahi lüzûm gördükçe dâ'irelerden birine bizzât riyâset eyley.

Yedinci Madde: Re'îs-i evvel ve sâni'ler bulunamadığı vâki'tte dâ'irelerde a'zânın en kıdemlisi riyâset eyley.

Sekizinci Madde: A'zânın iki dâ'ireye taksîmi ve i'câbında birinin veya ba'zılarının bir dâ'ireden diğer dâ'ireye nakli re'îs-i evvelin vezâ'ifindedir.

Dokuzuncu Madde: A'zâdan birinin mâni'-i zuhûrunda dâ'irece vücudu muktazî olan aded a'zâyı ikmâl için diğer dâ'ireden bir a'zâ celb idilür ve bu sûret mümkün olamaz ise dâ'irede bulunan mümeyyizlerden biri a'zâ vekâleti ider.

Onuncu Madde: Dâ'irelerde müzâkere olunan mevâdda ekseriyet-i ârâ' ile karâr verilür ve tesâvî-i ârâ' vukû'unda re'îsin bulunduğu tarafın re'yi tercîh olunur.

On Birinci Madde: Her bir dâ'irede re'îs-i sâni'den başka dört a'zâ mevcut olmadıkça hükme selâhiyet olamaz ve hüküm mazbataları mühr-ü zâti ile temhîr olunur. Muhâlif bulunanların re'ylerini zabıt cerîdesine derc ittirmeye selâhiyeti vardır.

On İkinci Madde: Otuz yaşını tekâmül itmemiş olanlar re'îs-i evvel ve sâni ve a'zâ ve müdde'î-i 'umûmî olamaz.

On Üçüncü Madde: Mümeyyizler birinci ve ikinci olmak üzere iki sınıfa münkasemdir. Bir mümeyyiz ikinci sınıfta iki sene bulunmadıkça ve bi'l-imtihân ibrâz-ı liyakât itmedikçe birinci sınıfa geçmeğe kesb-i istihkak idemez ve sınıf imtihanında ehliyetde müsâvâta bulunanların kıdemlileri tercîh olunur.

On Dördüncü Madde: Yirmi beş yaşını tekâmül itmemiş olan başkâtib ve mümeyyiz olamaz.

On Beşinci Madde: Mümeyyiz ve mülâzımlar mütesâvîyen iki dâ'ireye taksîm olunur ve mümeyyizlerden biri bulunduğu dâ'irenin başkitabet hizmetini îfâ eder. Lede'l-hâce bir dâ'ire mümeyyizi ve mülâzımları diğer dâ'ire mümeyyiz ve mülâzımlarına mu'âvenet eyler.

On Altıncı Madde: Re'îs-i evvel lüzûm gördükçe iki dâ'ire birleşip hey'et-i 'umûmîye teşkîl olunur ve hey'et-i 'umûmîye'ye re'îs-i evvel riyâset eder. Gıyâbında re'îs-i sânilerden re'îs-i evvelin tensîb eylediği zât vekâlet eyler.

On Yedinci Madde: A'zâdan birinin yeri münhâll olduğta mümeyyizlerden en ehliyetlisinin münhâll olan a'zâlığa nasb ve ta'yînini re'îs-i evvel bâ-takrîr Bâb-ı 'Âli'ye 'arz ederek bâ- irâde-i seniyye o mümeyyiz a'zâ nasbolunur.

On Sekizinci Madde: Mülâzımlar iki sınıfa münkasem olub mümeyyizlerin icrâsına me'mûr oldukları tahkîk ve tedkîk mu'âmelâtında kendülerine mu'âvenet ederler.

On Dokuzuncu Madde: Dîvân-ı Muhâsebât zâbıtâ ve idâre-i dâhiliye ve nezâret-i 'umûmîyesi Re'îs-i evvele 'âiddir.

İKİNCİ FASIL

Dîvân-ı Muhâsebât'ın Vezâifi

Yirminci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın 'umûmen devâ'ir-i mülkiye ve askeriyede bulunan defterdâr ve muhâsebeci ve mal me'mûru ve sandık eminleri ve askerî idâre me'mûrları gibi emvâl-i devleti kabz ve sarfa me'mûr ve idâre-i mâliye'den mes'ûl olan bi'l-cümle me'mûrînin ve 'umûmen idâre-i belediye ve hastahâne ve ıslâhhâne ve mekteb-i sanâyi' ve menâfi'sandıkları gibi te'sîsât-ı 'umûmîye mal me'mûrlarının rü'yet-i muhâsebât ve lede'l- hâce icrâ-i muhâkemâtına me'mûrdur. Dîvân-ı Muhâsebât müstakil bi'l- re'y olub karâr ve hükümlerine hiçbir taraftan müdâhale olunamaz.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Müdde'î-i 'Umûmî

Yirmi Birinci Madde: Müdde'î-i 'umûmî vazîfe-i me'mûriyetine müte'allik iddi'â ve îfâdatı tahrîren Re'îs-i Evvele îfâde eder.

Yirmi İkinci Madde: Müdde'î-i 'umûmî Dîvân-ı Muhâsebât'a hesâblarını i'tâ etmesi lâzım gelen me'mûrların bir kıt'a defter-i 'umûmîsini tanzîm ettirir. Ve evkat-ı muayyenesinde me'mûrların bilâ-teehhür hesâblarını teslim idüb itmediklerini tahkîk ve teehhürde bulunanlar 'aleyhinde icrâ'-yı mücâzât olunmasını bâ-takrîr talep eyler.

Yirmi Üçüncü Madde: Müdde'î-i 'umûmî Dîvân-ı Muhâsebât dâ'irelerinde sûret-i munta'zamada akd-i ictimâ' olub olmadığını ve mümeyyiz ve mülâzımların vazîfelerini hüsn-ü sûretle ve devam üzere îfâ idüb itmediklerini tahkîk ve tesâmüh ve ihmâl vukû'unda keyfiyeti re'îs-i evvele tahrîren beyân ider.

Yirmi Dördüncü Madde: Müdde'î-i 'umûmî Dîvân-ı Muhâsebât'ın hüküm i'lâmlarının sûretlerini Maliye Nezâreti'ne tebliğ eder. Ve Hazîne-i Devlet ve te'sîsât-ı 'umûmîye ve devâ'ir-i belediyenin zararını mu'cib bir sehiv vukû' bulmak veya bir kalem hesâba dâhil idilmemek veya mükerrer yazılmak veya mahall-i sarfının gayriye sarf olunmak sebeplerinden dolayı hesâblarının yeniden tedkîk ve mu'âyenesine dâ'ir vâki' olan istid'âların Dîvân-ı Muhâsebât huzurunda tedkîk ve muhâkemesinde hazır bulunur.

Yirmi Beşinci Madde: Deyne mukâbil satılmak üzere kayd-ı resmî düşürülen emlâkin terkîn-i kaydına ve taklîl miktârına veya bu kaydın ahar emlâk üzerine nakline dâ'ir olan istid'âlar hükm olunmazdan evvel müdde'î-i 'umûmîye tebliğ olunur ve mal ve hesâb me'mûrları mümeyyizler tarafından hakkında sahtekârlık ve irtikâb isnâd olunur ise kable'l-hüküm müdde'î-i 'umûmî dâ'ireye da'vet olunarak netice-i re'y ve efkârı istimâ' idilür.

Yirmi Altıncı Madde: Müdde'î-i 'umûmî me'mûriyetine 'âid bir cihetten dolayı tedkîke lüzûm gördüğü hesâbât defâtir ve evrâkını mütâla'a için ahz ider ve bu misillü defâtir ve evrâkın mütâla'asını Dîvân-ı Muhâsebât dahi kendisine res'en emir ve havâle idebilür.

Yirmi Yedinci Madde: Müdde'î-i 'umûmînin bir mâni'den dolayı bulunamadığı zamanda Dîvân-ı Muhâsebât a'zâsından olmak üzere maliye nazırının ta'yîn ideceği zât muvakkaten o me'mûriyeti ifâ eder.

Yirmi Sekizinci Madde: Hüküm i'lâmlarının icrâsına ve mahcûz olan emvâlin fekk-i haczine ve deyne mukâbil satılmak üzere kayd-ı resmî düşürülen emlâkin terkîn-i kaydına ve bu iki nev'î emvâl ve emlâkın taklîl miktârına ve husûsat-ı sâ'ireye dâ'ir vükelâ-yı devlet tarafından istenilen ma'lûmât ve izâhâtı i'tâya müdde'î-i 'umûmî mecbûrdur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Başkâtâbet

Yirmi Dokuzuncu Madde: Hey'et-i 'umûmîyenin ictimâ'ında hazır bulunub ceryân edecek müzâkerâtı zabt itmek başkâtibin vazîfesindedir.

Otuzuncu Madde: Başkâtib Dîvân-ı Muhâsebât'ın bil-cümle umûr-u tahrîriye ve mu'âmelât-ı kaydiyesinin hüsn-ü ceryânı ile anların ve müsevvedâtın ve sâ'ir evrâk-ı muktazîyenin muhafâ'zâsına nezâret eyler. Başkâtib her ayın âhîrinde mümeyyizlerde ve dâ'irelerde derdest-i tedkîk ve müzâkere olan hesâbat ve dîvâna müte'allik sâ'ir husûsatın tesrî'-i ikmâli zımında bir defterini tanzîm ile re'ise i'tâ eder. Ve bu defterin bir sûreti müdde'î-i 'umûmîye dahi verilir.

Otuz Birinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın umûr-u dâhiliye ve tahrîriyesi bir nizâmnâme-i dâhilî ile ta'yîn olunacaktır.

BEŞİNCİ FASIL

Muhâsebâtın Tedkîki

Otuz İkinci Madde: Tedkîk olunacak muhâsebâtı mümeyyizlere re'is-i evvel tevzî' ider.

Otuz Üçüncü Madde: Bir mümeyyize birbirini müte'âkıb iki def'a bir me'mûrun tedkîk-i hesâbatı havâle olunamaz.

Otuz Dördüncü Madde: Mümeyyizler kendilerine havâle olunan hesâbatı bizzât tedkîk etmeğe mecbûrdur.

Otuz Beşinci Madde: Mümeyyizler her bir hesâb için ilel ve esbâb-ı muktazîyeyi ve iki nev'î mütâla'ayı hâvî bir hulâsa tanzîm ederler. İşbu iki nev'î mütâla'adan birisi sırf ciheti hesâbiyeye 'âid olub hesâbın müte'allik olduğu dâ'ire me'mûrları tarafından her bir kalem için ibrâzı muktazî olan senedât-ı lâzime ve evrâk-ı müsbite gösterilemediği halde bu gibi masrafın icrâ'-yı mahsûb ve kabulünü senedât ve evrâk-ı müsbitenin ibrâzına ta'lîkan reddi lüzûmunu göstermekten ve ikincisi hesâbta muhavvel enva-i vâridâtın kavânîn-i mevzuasına mu-

tabık olub olmadığını ve sarfiyâtın tahsîs olunduğu şeyler için vukû' bulub bulmadığını ve tahsîsâtı dâ'iresinde bulunub bulunmadığını ve gerek vâridât ve gerek masârifât vakt-ü zamanıyla istifâ ve îfâ olunub olunmadığını ve mal me'mûrlarının meriyyü'l-icrâ' olan kavânîn ve nizâmat ve ta'limâta tevfikân vezâ'if-i me'mûriyetlerini hakkiyle ve tamamıyla îfâ idüb itmediklerini ve sarfiyât ile tahsîsât arasında fark u tefâvüt olduğu halde miktârını irae eylemekten ibâretidir.

Otuz Altıncı Madde: Mümeyyizler hesâbatça icrâ'-yı tedkîkat için mal me'mûrlarını veya vekil ve mu-rahhaslarını isticvâb itmeğe ve tahrîren muhâbere eylemeğe me'zundur. Bu bâbda olan evrâk hülâsanın kırâ'at olunacağı dâ'ire re'îs-i sânisine verilir.

Otuz Yedinci Madde: Bir hesâbın tedkîki için birkaç mümeyyiz ta'yînine ihtiyaç görüldüğü halde re'îs-i evvel sâ'ir mümeyyizlerin mütâla'asını celb ve tertîb ve hülâsayı tanzîm etmek üzere birinci sınıf mümeyyizlerden birini me'mûr eyler. Hesâbın tedkîkiyle meşgûl olan mümeyyizler hülâsanın kırâ'at ve müzâkere olunduğu ictimâ'larda dâ'irede hâzır bulunur. Fakat bunlar hülâsa tanzîmine me'mûr olub sâhib-i re'y değildirlir.

Otuz Sekizinci Madde: Bir hesâba müte'allik hülâsa ve kâffe-i evrâk-ı müteferri'a müracâ'at olunmak üzere hin-i müzâkerede dâ'irede bulundurulur.

Otuz Dokuzuncu Madde: Her dâ'irenin re'îsi mümeyyizlerin verdiği hülâsa evrâkını a'zâya tevzî' ider. A'zâ dahi evvelen mümeyyizin tedkîkatı bizzât îfâ idüb itmediğini ve hülâsada dermiyân olunan mes'elelerin esâslı şeyler olub olmadığını tahkîk ve sâniyen mümeyyizin hesâbın her bir cihetini tedkîk itmiş olduğuna kanâ'at gelmek için o hesâbtaki fasıllardan birkaçının evrâk-ı müsbitelerini bizzât tedkîk etmeğe mecbûrdur.

Kırkıncı Madde: A'zâdan birine birbirini müte'âkib iki def'a bir me'mûr hesâbının hülâsası havâle olunamaz.

ALTINCI FASIL

Hesâbâtın Süret-i Muhâkemesi

Kırk Birinci Madde: Bir hülâsanın tedkîkine me'mûr olan a'zâ o hülâsayı tanzîm eden mümeyyizlerin cihet-i hesâbiye ve sâ'ire hakkında vâki' olan mülâhâzâtı üzerine kendi re'yini ilel ve esbâbı ile beraber dâ'ireye beyân ve dâ'ire dahi hülâsay-ı mezkûre hakkında hüküm ve karârını i'tâ ile dâ'irece lüzûm görülür ve re'îs-i evvel tarafından dahi tensîb idilür ise bir kat daha tedkîk olunmak üzere hey'et-i 'umûmîyeye havâlesini gösterir.

Kırk İkinci Madde: Bir hesâbın tedkîkatı hitâm bulduktan sonra evvel emirde hülâsayı tanzîm eden mümeyyiz kendi mütâla'asını ve sâniyen hülâsayı tedkîk eyliyen a'zâ kendi re'yini beyân idüb ba'dehu sâ'ir a'zâ sırasıyla re'ylerini îfâde iderler. Re'îs-i Sâni ittîfâk veya ekseriyet ile hâsıl olan karârı hülâsanın kenarına tahrîr ve zirini imza ve Meclis mühürüyle temhîr eder.

Kırk Üçüncü Madde: Dâ'irece hâsıl olan bir karâr üzerine tanzîmi lâzım gelen i'lâmın müsveddesini hülâsayı tanzîm eden mümeyyiz kaleme alarak kendisi ve dâ'irenin Re'îs-i Sânisine imza ider. Bu müsvedde evrâk-ı müteferri'asiyle beraber Başkâtibe verilir. Başkâtib dahi re'îs-i evvele imza ittirdikten sonra tebliğ olunacak sûretlerini yazdırub imza ve Dîvân-ı Muhâsebât mühürüyle temhîr ider ve i'câb idenlere tebliğ eyler.

Kırk Dördüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın hüküm ve karârları ya muvakkat veya kat'îdir.

Kırk Beşinci Madde: Her bir hesâb üzerine hüküm ve karâr virilüb i'lâmı tanzîm olunduktan sonra hesâb ile evrâk-ı müteferri'ası hülâsayı tanzîm eden mümeyyiz tarafından başkâtibe virilür. Ve başkâtib dahi hüküm ve karârı hesâbın aslına işâret ile cümlesini evrâk odasına teslîm ider.

Kırk Altıncı Madde: Dîvân-ı Muhâsebât kendisine takdîm olunan hesâbatı tesviye ve kat' ve mal me'mûrlarının berî'üzzimme veya alacağı veya vereceği olduğunu hükm-i kat'i ile ta'yîn eyler. Evvelki iki şıkta yani mal me'mûrunun berî'üzzimme veya alacağı çıktığı halde beraatına hüküm ile kendisinin veya kefilinin me'mûriyetini terketmiş bulunduğu takdirde hüküm ve karârı verilen hesâbtan dolayı mahcûz bulunan emvâli ve deyne mukâbil satılmak üzere kayd-ı resmî düşürülen emlâkinin fekk-i haciz ve terkîn-i kaydını dahi Dîvân-ı Muhâsebât emreder. Şikk-ı saliste yani mal me'mûrlarının zimmeti zuhûrunda kânûnen muayyen olan mehîl içinde te'diye itmesi husûsu hükm olunur ve her halde hazîne me'mûrları 'aleyhinde vâki' olan böyle bir hükmü icrâ ittirmek için i'lâmının bir sûreti mâliye nazırına ve te'sîsât-ı 'umûmîye mal me'mûrları 'aleyhinde virilen i'lâmat dahi icrâsına takayyüt için te'sîsât-ı mezkûrenin en büyük me'mûrlarına teblîğ olunacaktır. Ve i'lâmâtın vaktiyle icrâsına adem-i takayyüden nezâret-i müşârûnileyha ile te'sîsât-ı mezkûre büyük me'mûrları mes'ûl tutulacaktır.

Kırk Yedinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât bir hesâb hakkında kati'yyen hüküm ve karâr vermiş olsa bile hükümden sonra ele geçirilen evrâk-ı müsbiteye istinâden mal me'mûrlarının istid'âsı veyahut Dîvân-ı Muhâsebât'ın re'sen karârı veya hesâbat-ı sâ'irenin esnâ-yı tedkîkinde hüküm ve karâr altına alınan hesâbda bir sehiv vâki' olduğu veya bir kalemin hesâba dâhil edilmediği veya mükerrer yazıldığı veya mahall-i sarfının gayriye sarf olduğu tebeyyün itmesiyle müdde-i 'umûmînin vukû' bulan takrîri üzerine o hesâbın yeniden mu'âyene ve tedkîkine ibtidâr olunabilir.

Kırk Sekizinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât me'mûriyette bulunan veyahut me'mûriyette bulunmadığı halde hesâbları kat'iyyen tesviye olunmamış olan me'mûrların veya kefillerinin deyinlerine mukâbil satılmak üzere kayd-ı resmî düşürülen emlâklarının taklîl-i miktârına veya kayd-ı mezkûrun ahar emlâk üzerine nakline dâ'ir vukû' bulan istid'âlar üzerine hukuk-u hazînenin muhâfa'zâsına kâfi te'minâtlar almak şartıyla hükmeder.

Kırk Dokuzuncu Madde: Dîvân-ı Muhâsebât hesâbların tedkîki sırasında sahtekârlık veya irtikâb gibi bir cürmün vukû'una vâkıf olursa keyfiyeti Mâliye Nezâreti'ne iş'âr ile beraber eshâb-ı cerâyimin Şûrây-ı Devlet ve Mecalis-i İdâre'de muhâkemelerini icrâ itdirmek üzere Makâm-ı Sadâret'e müracâ'at ider.

Ellinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın mal me'mûrları 'aleyhinde olan hüküm i'lâmları her halde icrâ olunur. Bir mal me'mûru Dîvân'ın usûlü muhâkemenin veya kânûnun ihlâl olunmuş olmasından dolayı verilen i'lâmın nakzına sebep ve mahal gördüğü halde, i'lâmın teblîğ olduğu tarihten itibaren üç ay zarfında temyiz davasını ikâme etmesi lâzımdır. Mâliye Nâzırı ve dâ'irelerine 'âid mevâddan dolayı Vükela-yı Devlet dahi mehl-i mezkûr zarfında Makâm-ı Sadâret'e takrîr takdîmi ile usûl-ü muhâkemeye veya kânûna mugâyeretinden ve selâhiyet ve me'zûniyet-i nizâmiyesi hâricinde iş rü'yet itmiş olmasından ve bir madde hakkında virmiş olduğu i'lâmların yekdiğerine mübayin bulunmasından dolayı nakzını lâzım gördükleri i'lâmâtın nakz olunmak üzere Şûrâ-yı Devlet'e havâlesini talep iderler.

Elli Birinci Madde: Ellinci maddede beyân olunan ahvalden dolayı Dîvân-ı Muhâsebât'ın bir i'lâmı nakz idildikten sonra zât-ı dâ'vânın muhâkemesi Dîvân'a havâle olundukda i'lâmı virmiş olan dâ'irede görülmeyüb diğeri bir dâ'irede rü'yet olunur.

Elli İkinci Madde: İlam-ı evveli veren dâ'irenin bir veya birkaç a'zâ sı için rü'yet olunacağı dâ'ireye geçmiş buldukları halde o davanın rü'yetinde bulunamayub yerlerine muvakkaten diğer a'zâ ta'yîn olunur.

Elli Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın tedkîkat ve muhâkemâtı emvâli kabz ve sarf iden mal me'mûrları hakkında carî olub vükelâ ve vülât ve mutasarrıfın gibi i'tâ emri verenlere şümulü olamaz. Bu mi-sillü me'mûrların inde'l-iktizâ sıfatlarına göre muhâkemeleri Dîvân-ı Âli veya Şûrâ-yı Devlet'de icrâ olunur. Mal me'mûrlarının dahi kâidesine muvâfık ve mu'âmelât-ı muktazîyesi ikmâl kılınmış olan i'tâ emirleri üzerine makbuz senedi ve evrâk-ı sâ'ire-i müsbiteyi ahz iderek sarf ittikleri mebalîğın kabulü ile icrâ-yı mahsubunda dahi tereddüd olunamaz.

YEDİNCİ FASIL

Devâ'ir-i Devletin Sâl Muhâsabeleri

Elli Dördüncü Madde: Her Nezâret ve dâ'ire sâl muhâsesini müte'allik olduğu senenin hitâmından i'tibâren nihâyet bir senede tanzîm ve ikmâl ile tab' ittirerek Mâliye Nezâret-i Celîlesine takdîme mecbûrdur.

Elli Beşinci Madde: Mâliye Nezâret'i devâ'irden aldığı sâl muhâselerini bâde't-tedkîk Kânûn-u Esâ-sî'nin yüz üçüncü maddesinde muharrer olduğu veçhile Muhâsebe-i Kat'îye Kânûnu Lâyihası'nı ve ona merbût olması muktazî olan muhâsebat-ı 'umûmîye cedvellerini müte'allik olduğu senenin hitâmından i'tibâren nihâyet iki sene zarfında tanzîm ve ikmâl ederek Dîvân-ı Muhâsebât'a i'tâ ider ve her dâ'ireden almış olduğu sâl muhâ-sabelerinin birer nüshalarını dahi beraber irsâl eyler.

Elli Altıncı Madde: Dîvân-ı Muhâsebât Maliye Nezâreti'nden gelen Muhâsebe-i Kat'îye Kânûnu Lâyihası'yla ona merbût olan muhâsebat-ı 'umûmîye cedvellerini ve her dâ'irenin sâl muhâselerini sırasıyla mevki'-i müzâkere ve tedkîke vaz' ile her dâ'irenin mal me'mûrlarını ve sandık eminlerini celb ve muhâselerini müfre-dât vechi üzere rü'yet ve yedlerinde bulunan sarfiyât senedâtını ve evrâk-ı müsbite-i sâ'ireyi ve adî ve fevkal'ade masârifâta ve idilen istikrâzâta dâ'ir Makâm-ı Celîl-i Sedâret'ten Maliye Nezâreti'ne yazılan buyruhdular ile sâ'ir me'zûniyet evrâkını yegân yegân mütâla'a iderek hülâsa-i tedkîkat ve netice-i mütâla'atını Maliye Nezâreti'nden muhâsebat-ı 'umûmîyeyi aldığı tarihten i'tibâren nihâyet iki sene yani muhâsebatın müte'allik olduğu senenin hitâmından i'tibâren nihâyet dört senede ikmâl iderek Hey'et-i Meb'ûsana i'tâ ider.

Elli Yedinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın sâl muhâsabeleri hakkında mu'âmelât-ı tedkîkiyesi iki kısım olub birincisi emvâl-i devleti kabz ve sarfa me'mûr olanların muhâsebatını ayrı ayrı tedkîk ve rü'yet ile hilâf-i nizâm ve kâide sarfiyâtından dolayı i'câb idenleri bi'l- muhâkeme muktezâ-yı maslahatı hüküm ve i'lâm itmek ve ikincisi Mâliye Nezâreti'nden virilen muhâsebat-ı 'umûmîye cedvellerini ve devâ'irin sâl muhâselerini Mu-vazene-i Maliye Kânûnu'na merbût muhâsesât cedvellerine tatbîk ile tefâvüt olub olmadığını ve olduğu halde esbâb ve i'câbını ve vâridât ve masârifâtın istîfâ ve sarfı kavânîn ve nizâmat-ı mevzû'âta muvâfık olub olmadığını tedkîk ve beyân eylemekdir.

Elli Sekizinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât mal me'mûrlarının ve sandık eminlerinin münferiden rü'yet-i muhâselerini Mâliye Nezâreti'nden gelecek muhâsebat-ı 'umûmîye cedvellerinin vürûduna ta'lik itmeyib her sene hitâmında tedkîk ve rü'yete me'zûndur. Bu halde me'mûrîn-i mûmâileyhin ne sûretle ve ne vakitlerde he-sab virmeleri lâzım geleceği Mâliye Nezâreti ile bi'l-muhâbere Dîvân-ı Muhâsebât'ça karârlaştırılacaktır. İdâre-i belediye ve te'sîsât-ı 'umûmîye mal me'mûrları muhâsebatı be-heme-hâl hesâbın müte'allik olduğu senenin hitâ-mıyla beraber tedkîk ve rü'yet olunacaktır.

Elli Dokuzuncu Madde: Dîvân-ı Muhâsebât mal me'mûrlarının ayrı ayrı hesâbları hakkındaki hüküm ve karârlarının neticeleri Mâliye Nezâreti tarafından gelen devâ'ir sâl muhâsabeleri neticesine mutabık olduğunu husûsi karârnâmeler ile ve 'umûmen hesâbları hakkındaki hüküm ve karârlarının Muhâsebe-i Kat'îye Kânûnu Lâyihası'na merbût muhâsebat-ı 'umûmiye cedvelleri neticesine mutabık olduğunu 'umûmî karârnâme ile beyân ve tasdik ider. Husûsi karârnâmeler hangi hesâblara müte'allik olursa o hesâbların tedkîk olunduğu dâ'ireler tarafından ve 'umûmî karârnâmeler Dîvân-ı Muhâsebât'ın hey'eti 'umûmiyesi canibinden i'tâ olunur.

Altmışınca Madde: Dîvân-ı Muhâsebât'ın her iki dâ'iresinden verilen husûsi karârnâmeler netice-i 'umûmiyesinin muhâsebat-ı 'umûmiye cedvelleri ile devâ'irin sâl muhâsabelerine mutabakatını meydana çıkarmak üzere husûsi karârnâmeleri ve anların müstenit olduğu bi'l-cümle evrâkı cem' etmek üzere re'îs-i evvel tarafından bir mümeyyiz me'mûr idilir. Mümeyyizin hülâsası Dîvân-ı Muhâsebât'ın hey'eti 'umûmiyesine virülüb müdde'î-i 'umûmiye tebliğini re'îs-i evvel emreder. A'zâdan mümeyyizin hülâsasını tedkîk edecek zâtı dahi hey'et-i 'umûmiye ta'yîn ider.

Altmış Birinci Madde: Mümeyyizin hülâsası ve a'zâdan tedkîk iden zâtın mütâla'atı Dîvân-ı Muhâsebât'ın hey'et-i 'umûmiyesinde müzâkere olunur. Dâ'irelerden verilmiş olan husûsi karârnâmelere müte'allik tedkîkatı icrâ eden mümeyyiz hey'et-i 'umûmiyeye celb idilir. Müdde'î-i 'umûminin netice-i re'y ve efkârı istimâ olunduktan sonra Dîvân-ı Muhâsebât'ın hüküm ve karârlarının Mâliye Nezâreti'nden gelen muhâsebat-ı 'umûmiye cedvelleriyle sâl muhâsabelerine mutabakatını müş'ir 'umûmî karârnâme kırâ'at ve tedkîk olunub i'câb iden mazbatası tanzîm ve temhîr olunur.

Altmış İkinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât mazbatası tanzîm ve temhîr olunan 'umûmî karârnâmeyi tab' ile der'akab Hey'et-i Meb'ûsan'a i'tâ ider.

SEKİZİNCİ FASIL

Makâm-ı Sadaret'e İ'tâ Olunacak İhtârât Lâyihaları

Altmış Üçüncü Madde: Dîvân-ı Muhâsebât devletin umûr-u mâliyesi muhâsebâtının tedkîkat ve muhâsebâtından başka mu'âmelât-ı hesâbiye ıslâhatına dâ'ir Makâm-ı Sadaret'e ihtârâta dahi me'zûndur. Ve mu'âmelât-ı hesâbiye usûlünce Mâliye Nezâreti tarafından ta'dilât icrâ olunacak olduğu halde Dîvân-ı Muhâsebât'a ma'lûmât i'tâsı lâzımdır.

Altmış Dördüncü Madde: Her sene re'îs-i evvel tarafından re'îs-i sâniiler ile müdde'î-i 'umûmî ve dâ'irelerin intihâb ittiği iki a'zâdan mürekkeb bir encümen teşkil olunarak vâridâtın enva'î kavânîn-i mahsûsasıyla ve masârifâtın enva'ının müretteb ve mukannen olan muhasesâtı ile tatbîkinde hâsıl olan mütâla'at ve Dîvân-ı Muhâsebât'ın tedkîkat ve tecarib-ü vâki'âsı üzerine umûr-u hesâbiyenin aksam-ı muhtelifesince tasavvur olunan ıslâhatı hâvî evvelce tehyie ve tanzîm kılınmış olan lâyiha müsveddesi o encümende tedkîk olunduktan ve ba'dehu Dîvân-ı Muhâsebât'ın hey'et-i 'umûmiyesinde ve müdde'î-i 'umûmî huzûrunda bi'l-müzâkere karârlaştırıldıktan sonra lâyiha Makâm-ı Sadaret'e takdîm kılınur. İşbu lâyiha Meclis-i Vükelâ'da dahi bi't-tedkîk Hey'et-i Vükelâ'nın mütâla'atı ile beraber tab' ittirilerek Hey'et-i Meb'ûsana i'tâ olunur.

HÂTİME

Altmış Beşinci Madde: Dîvân-ı Muhâsebât hiçbir nezârete tâ'bi ve merbût değildir. Hey'eti bir dâ'ire-i mahsûsa ve müstakillede ikâmet idecektir. fi 15 Zilhicce Sene 95/10 Aralık 1878. **BOA, İ. DUİT**, Nu. 59/3.

« دیوان محاسباتك صورت تشكيل ووظائفه دائر فرارنامه در »

(برنجی فصل)

« دیوان محاسباتك تشكيلی »

برنجی ماده قانون اساسینک یوز بشنجی ماده سنده محرز اولدیغی اوزره اموال دولتك قبض و صرفنه مأمور اولتیرک محاسبه لرینی رویت و دوآردن تنظیم اولتان سال محاسبه لرینی تدقیق ایتک و هر اوج آیده برکه اصول مالیه یی با تقریر طرف حضرت پادشاهی به عرض و مال مأمور لرینک امواله و محاسباته مأمور محاکمه لرینی اجرا ایتک اوزره بر دیوان محاسبات تشكيل اولتمشدر

ایکنجی ماده دیوان محاسبات هیئتی مع رئیس اون ایکی اعضا و بر مدعی عمومی و بر باش کاتب و اون ممیز و اون ملازمه دن عبارتدر اوچنجی ماده دیوان محاسباتك رئیس و اعضاسی هیئت مبعوثاندن اکثریتله عزاننک لزومی تصدیق اولتمد قیجه قید حیات ایله قالمق اوزره با اراده سنیه نصب اولنور

دردنجی ماده رئیس ایله اعضا و مدعی عمومی حضور صدارتینا هیئده و باش کاتب ایله ممیز و ملازمه لر دیوان مذکورده قانون اساسینک فرق النجی ماده سی موجب قیجه تحلیف قلمور

بشنجی ماده دیوان محاسبات ایکی دائره یه منقسمدر النجی ماده رئیس طرفندن دائره لره اعضادن بری رئیس ثانی تعیین اولنور رئیس اول دخی لزوم کوردیکجه دائره لردن برینه بالذات ریاست ایله یکنجی ماده رئیس اول و ثانیلر بولنه مدیغی وقتده دائره لره اعضانک ال ک قدملبسی ریاست ایله

سکرنجی ماده اعضانک ایکی دائره یه تقسیمی و ایجابنده برینک و یا بعضیلرینک بر دائره دن دیگر دائره یه نقلی رئیس اولک و طائفندندر

DUIT 59/3

﴿ ۳ ﴾

طهوزنجی ماده اعضادن برینک مانعی ظهورنده دائرهجه وجودی مقتضی اولان عدد اعضایی اكمال ایچون دیگر دائره دن بر اعضا جلب ایدیلور و بو صورت ممکن اوله من ایسه دائره ده بولنان میزلدن بری اعضا وکالتی ایدر

اوننجی ماده دائره ده مذاکره اولنان ماده اکثریت آرا الیه قرار و یریلور و تساوی آرا وقوعنده رئیسک بولندیغی طرفک رأیی ترجیح قلمنور اون برنجی ماده هر بر دائره ده رئیس نایدن بشقه درت اعضا موجود اولدقجه حکمه صلاحیت اوله من و حکم مضبوطه لری مهز ذاتی الیه تمهیر اولنور مخالف بولنانلرک رأیلرینی ضبط جریده سننه درج ایتدیرمکه صلاحیتی واردر

اون ایکنجی ماده اوتوز یاشنی تکمیل ایتماش اولانلر رئیس اول و نانق و اعضا و مدعی عمومی اوله من

اون اوچنجی ماده میزل برنجی و ایکنجی اولق اوزره ایکی صنفه منقسمدر بر میز ایکنجی صنفده ایکی سنه بولمدقجه و بالامتیمان ابراز لیاقت ایتدیگجه برنجی صنفه کجککه کسب استحقاق ایده من و صنف امتحاننده اهلینده مساواتده بولنانلرک قدملیری ترجیح اولنور

اون دردنجی ماده یکریمی بش یاشنی تکمیل ایتماش اولان باش کاتب و میز اوله من

اون بشنجی ماده میز و ملازملر متنسایا ایکی دائره ده تقسیم اولنور و میزلدن بری بولندیغی دائره نك باش کتابت خدمتی ایفا ایدر لدی الحاجه بر دائره میز و ملازملری دیگر دائره میز و ملازملرینه معاونت ایلر

اون التنجی ماده رئیس اول زوم کوردیگجه ایکی دائره برلشوب هیئت عمومی تشکیل اولنور و هیئت عمومی ده رئیس اول ریاست ایدر ضیابنده رئیس نایدن رئیس اولک تنسیب ایلدیگی ذات وکالت ایلر

اون یدنجی ماده اعضادن برینک بری منحل اولدقده میزلدن اک اهلینلوسنک منحل اولان اعضا لقه نصب و تعیینی رئیس اول باتقریر باب عالی به عرض ایدرک با اراده سنیه او میز اعضا نصب اولنور

اون سکرینجی ماده ملازملر ایکی صنفه منقسم اولوب میزلک اجراسنه مأمور اولدقلری تحقیق و تدقیق معاملاتنده کتدولرینه معاونت ایدرلر

﴿ ٤ ﴾

اون طقوزنجی ماده دیوان محاسباتک ضابطه و اداره داخلی و نظارت
عمومی رییس اوله عاقددر

﴿ ایکنجی فصل ﴾

(دیوان محاسباتک وظائفی)

یکرنجی ماده دیوان محاسباتک عموماً دواتر ملکیه و عسکر یهده بولتان
دفتردار و محاسبهچی و مال مأموری و صندوق امینلری و عسکرلی اداره
مأمورلری کی اموال دولتی قبض و صرفه مأمور و اداره مالیه دن مسؤل
اولان بالجله مأمورینک و عموماً اداره بلدی و خسته خانه و اصلاحخانه
و مکتب صنایع و منافع صندوقلری کی تأسیسات عمومی مال مأمورلری
رویت محاسبات ولدی الحاحه اجرای محاکمه مأموردر دیوان محاسبات
مستقل بازای اولوب قرار و حکم یهده هیچ بر طرفدن مداخله اولته مز

﴿ اوچنجی فصل ﴾

(مدعی عمومی)

یکرمی رنجی ماده مدعی عمومی وظیفه مأمورینه متعلق ادعا و افاداتی
تحریر رییس اوله افاده ایدر

یکرمی ایکنجی ماده مدعی عمومی دیوان محاسباته حسابلری اعطا
ایتمی لازم کلان مأمورلرک بر قسطه دفتر عمومی سنن تنظیم ایدر و اوقات
معینه سنده مأمورلرک بلا تأخر حسابلری تسلیم ایدوب ایتمک لری تحقیق
و تأخرده بولتانلر علیهنده اجرای مجازات اولتمسنی با تفریب طلب ایدر

یکرمی اوچنجی ماده مدعی عمومی دیوان محاسبات دأره زنده صورت
منتظمده عقد اجتماع اولنوب اولتمدیغنی و میز و ملازم لری وظیفه لری
حسن صورته و دوام اوزره ایفا ایدوب ایتمک لری تحقیق و تسامح و اهمال
وقوعنده کیفیت رییس اوله تحریر ایان ایدر

یکرمی درنجی ماده مدعی عمومی دیوان محاسباتک حکم اعلام لری
صورتلری مالیه نظارتیه تبلیغ ایدر و خزینه دوات و تأسیسات عمومی
و دواتر بلدی نیک ضررینی موجب بر سهو و وقوع بولق و یا بر قلم حسابه داخل
ایدلماک و یا مکرر یازلق و یا محل صرفنک غیریه صرف اولتمق سیلزدن
طولانی حسابلرک یکیدن تدقیق و معاینه سنه دأر واقع اولان استدعایک
دیوان محاسبات حضورنده تدقیق و محاکمه سنده حاضر بولنور

یکرمی بشنجی ماده دینه مقابل صائبق اوزره قید رسمی دوشیریلان



املاک ترقین قیدینہ و تقلیل مقدارینہ و یا بوقیدک آخر املاک اوزرینہ
تقلنه دائر اولان استدعال حکیم اولمزدن اول مدعی عمومی ینہ تبلیغ اولتور
ومال وحساب مأمورری میبزل طرفندن حقیقده ساخته کارلق وار تکاب
اسناد اولتور ایسه قبل الحکم مدعی عمومی دائر یه دعوت اولنه رقی نتیجه
رأی وافکاری استماع ایدیلور

یکرمی بدنجی ماده مدعی عمومی مأمورینہ عام برجهندن طولانی تدقیقه
لزم کوردیکی حسابات دفاتر واوراقنی مطالعه ایچون اخذ ایدر و بویلاو
دفاتر واوراقک مطالعه سنی دیوان محاسبات دخی کندوسنه رأسا امر
وحواله ایده بیلور

یکرمی بدنجی ماده مدعی عمومی ینک برمانغدن طولانی بولنه مدبغی زمانده
دیوان محاسبات اعضاسندن اولمق اوزره مالیه ناظرینک تعیین ایده چکی
ذات موقتا او مأموریتی ایفا ایدر

یکرمی سکرنجی ماده حکم اعلاملرینک اجراسنه و محجوز اولان اموالک
فک حجزینہ و دینہ مقابل صاتلق اوزره قید رسمی دوشسیریلان املاک
ترقین قیدینہ و بویکی نوع اموال و املاک تقلیل مقدارینہ و خصوصات
سار یه دائر وکلای دوات طرفندن استتیلان معلومات و ابضاحاتی
اعطایه مدعی عمومی محجوردر

دردنجی فصل

(باش کتابت)

یکرمی طقوزنجی ماده هیئت عمومی ینک اجتماعنده حاضر بولنوب جریان
ایده چک مذاکراتی ضبط ایتمک باش کاتبک وظیفه سندندر
اوتوزنجی ماده باش کاتب دیوان محاسباتک بالجله امور تحریریه و معاملات
قیدیه سنک حسن جریانیله انلرک و مسوداتک و سار اوراق مقنضیه ینک
محافظه سنه نظارت ایلر باش کاتب هر آیک آخرنده میبزلده و دائره لده
دردست تدقیق و مذاکره اولان حساباتک و دیوانه متعلق سار خصوصاتک
تسریع اکللی ضمنتده بردفترینی تنظیم ایله ریسه اعطا ایدر و بودفترک
برصورتی مدعی عمومی یه دخی ویریلور

اوتوزنجی ماده دیوان محاسباتک امور داخلیه و تحریریه سی بر نظامنامه
داخلی ایله تعیین اولنه جقددر

﴿ ٦ ﴾
بشجى فصل
(محاسباتك تدقيق)

اوتوز ايكنجى ماده تدقيق اولنه جق محاسباتى ميمزله رئيس اول توزيع ايدر

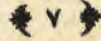
اوتوز اوخجى ماده بر ميمزه بر برينى متعاقب ايكي دفعه بر مامورك تدقيق حساباتى حواله اولنه من

اوتوز درديجى ماده ميمزل كندولر ينه حواله اولنان حساباتى بالذات تدقيق ايتكه مجبوردر

اوتوز بشجى ماده ميمزل هر بر حساب ايجون عدل واسباب مقتضيه يني وايكي نوع مطالعه يني حاوى بر خلاصه تنظيم ايدر لر اشبو ايكي نوع مطالعه دن يريسى صرف جهت حسابيه عائد اولوب حسابك متعلق اولديغى دائره مامورلى طرفندن هر بر قلم ايجون ايرازى مقتضى اولان سندات لازمه واوراق مثبتنه كوستر يله مديكى حالده بوكي مصرفك اجراى محسوب و قبولنى سندات واوراق مثبتنه سنك ايرازينه تعليقا ردى زومنى كوستر مكدن وايكنجيسى حسابده محرر انواع وارداتك قوانين موضوعه سنه مطابق اولوب اولديغى و صرفياتك نخصيص اولديغى شيلر ايجون وقوع بولوب بولمديغى و نخصيصاتى دائره سنده بولوب بولمديغى و كرك واردات و كرك مصارفات وقت وزمانيله استيفاسا وبقا اولوب اولمديغى و مال مامورلى نك مرعى الاجرا اولان قوانين و نظامات و تعليمات توفيقا و وظائف مامور يتلر يني حقبيله و تماميله بقا ايدوب ايتدكلر يني و صرفيات ايله نخصيصات ارسنده فرق و تفاوت اولديغى حالده مقدار يني ارئه ايلمكدن عبارتدر

اوتوز التجى ماده ميمزل حساباتجه اجراى تدقيقات ايجون مال مامورلى يني ويا و كسل مرخصلر يني استجواب ايتكه و تحريرا مختاره ايلمكه ماذوندر بوبايده اولان اوراق خلاصه نك قرائت اولنه جنى دائره رئيس ثابته و يريلور

اوتوز يدنجى ماده بر حسابك تدقيق ايجون بر قاچ ميمز تعيينه احتياج كورنديكى حالده رئيس اول سائر ميمزلر ك مطالعه اتنى جمع و ترتيب و خلاصه يني تنظيم ايتك اوزره برنجى صنف ميمزلر دن برينى مامور ايلر حسابك تدقيقيله مشغول اولان ميمزلر خلاصه نك قرائت و مذاكره اولديغى اجتماعلرده



دائرة حاضر بولنور فقط بولنر خلاصه تنظيمه مأمور اولوب صاحب رأى
دكلدرل

اوتوز سكرنجي ماده برحسابه متعلق خلاصه وكافه اوراق متفرعه
مراجعت اولتى اوزره حين مذاكره ده دائرة ده بولنور بولنور
اوتوز طقوزنجي ماده هر دائرة نك رئيسي ميمزك ويرديكي خلاصه اوراقني
اعضايه توزيع ايدر اعضادي اول ميمزك تدقيقاتي بالذات ايضا
ايدوب ايمديكني و خلاصه ده درميان اولنان مسئله لك اساسلي شيلر اولوب
اولديغني تحيق و ثانيا ميمزك حسابك هر برجهتني تدقيق ايتمش اولديغنه
قناعت كلك ايجون او حسابده مي فصللردن برقاچك اوراق مئنه سني بالذات
تدقيق ايتكه مجبوردر
قرقنجي ماده اعضادن برينه بربريني متعاقب ايكي دفعه برامور حسابك
خلاصه سي حواله اولنه من

التنجي فصل

(حساباتك صورت محاكمه سي)

قرق برنجي ماده بر خلاصه نك تدقيقه مأمور اولان اعضا او خلاصه يني
تنظيم ايدن ميمزك جهت حسابيه وسأره حقنده واقع اولان ملاحظاتي
اوزرينه كئدي رأيني علل واسبابيله برابر دائرة بيان ودأره دخي خلاصه
مذكوره حقنده حكم وقراري اعطايه دائرة لزم كوريلور ورئيس اول
طرفدن دخي تنسيب ايديلور ايسه برقاتدها تدقيق اولتى اوزره هيئت
عموميه حواله سني كوسبرز

قرق ايكنجني ماده بر حسابك تدقيقاتي ختام بولدقن صكره اول امرده
خلاصه يني تنظيم ايدن ميمزك كئدي مطالعه سني و ثانيا خلاصه يني تدقيق
ايليان اعضا كئدي رأيني بيان ايدوب بعده سائر اعضا صره سيله رأيلريني
افاده ايدر رئيس ثاني اتفاق ويا اكثرته حاصل اولان قراري خلاصه نك
كتارينه تحرير وزيريني امضا و مجلس مهريله تمهير ايدر

قرق اوچنجي ماده دائرة جه حاصل اولان بر قرار اوزرينه تنظيمي لازم
كلان اعلامك مسوده سني خلاصه يني تنظيم ايدن ميمزك قلمه الهرق كئديسي
دائرة نك رئيس ثاني سني امضا ايدر بومسوده اوراق متفرعه سيله برابر باش
كاتبه ويريلور باش كاتب دخي رئيس اوله امضا ايتدردكدن صكره تبليغ

﴿ ۸ ﴾

اولنه جق صورتلرینی یازدیروب امضا و دیوان محاسبات مهر بله تمهیر ایدر
واجب ایدنلره تبلیغ ایلر
قرق دردیجی ماده دیوان محاسباتک حکم و قرارلری باموقت ویا قطعیدر

قرق بشقی ماده هر بر حساب اوزرینه حکم و قرار ویریلوب اعلامی
تنظیم اولدوقدن صکره حساب ابله اوراق متفرعه سی خلاصه سی تنظیم
ایدن میز طرفندن باش کاتبه و بریلور و باش کاتب دخی حکم و قرارلری
حسابک اصلته اشارت ابله جله سی اوراق اوطه سنه تسلیم ایدر

قرق النجی ماده دیوان محاسبات کندوسنه تقدیم اولنان حساباتی تسویه
و قطع و مال مأمورلرینک بری الذمه ویا الاجتی ویا ویره چکی اولدیغنی حکم
قطعی ابله تعیین ایلر اولکی ابکی شفده یعنی مال مأمورلرینک بری الذمه
ویا الاجتی چیده یغنی حالده برائنه حکم ابله کندوسنک ویا کفیلک
مأمورلرینک ترک اتمش بولدیغنی تقدیرده حکم و قرارلری ویریلان حسابدن
طولانی مجوز بولنان اموالک و دینه مقابل صالتق اوزره قید رسمی
دوشبیره لان املاکنک فک حجز و تزقین قیدینی دخی دیوان محاسبات امر ایدر
شق ثالثه یعنی مال مأمورلرینک ذمتی ظهورنده قانونا معین اولان مهل
ایچنده تأدییه اتمسی خصوصی حکم اولتور وهر هالده خزینه مأمورلری
علیهنده واقع اولان بویله بر حکمی اجرا ایتدیرمک ایچون اعلامک بر صورتی
ماید ناظرینه و تأسیسات عمومی مال مأمورلری علیهنده ویریلان اعلامات
دخی اجرا سنه تقید ایچون تأسیسات مذکوره تک ال بیوک مأمورینه تبلیغ
اولته جقدر و اعلاماتک وقتیه اجرا سنه عدم تقید دن نظارت مشارالیه
ایله تأسیسات مذکوره بیوک مأمورلری مسؤل طوتیه جقدر

قرق یدنجی ماده دیوان محاسبات بر حساب حقیقده قطعیا حکم و قرار
ویرمش اولسه یله حکمدن صکره اله کچوریلان اوراق مثبتیه استنادا
مال مأمورلرینک استدعاسی ویا خود دیوان محاسباتک رأسا قرارلری ویا حسابات
سائرته اثنای تدقیقنده حکم و قرار لته التان حسابده بر سهو واقع
اولدیغنی ویا بر قلم حسابده داخل ایدلمدیکی ویا مکرر یازدیغنی ویا محل صرفتک
غیری به صرف اولدیغنی تبیین ایتسیله مدعی عمومینک وقوعبولان تقریری
اوزرینه او حسابک یکیدن معاینه و تدقیقنه ابتدار اولته یلور
قرق سکرنجی ماده دیوان محاسبات مأموریتده بولنان ویا خود مأموریتده



بولنديني حالده حسابلري قطعيا تنسويه اولغاماش اولان مامورلك
ويا ككفيللر ينك ديتلر ينه 'مقابل صاتلق اوزره قبد رسمي دوشيريلان
املاكلر ينك تغليل مقدار ينه ويا قبد مذكورك آخرا ملك اوزرينه نغله دائر
وقوعبولان امتدعالر اوزرينه حقوق خزينه نك محافظه سنه كافي تايمينات

المق شرطيله حكم ايدر

فرق طقوزنجي ماده ديوان محاسبات حسابلر ك تدقيق صره سنده ساخته
كارلق ويا ارتكاب كبي برجرمك وقوعه واقف اولور ايسه كيفي مالبه
نظارته اشعار ايله برابر اصحاب جرايمك شوراي دولت و مجلس اداره ده
محاكمه لري اجرا ايتديرمك اوزره مقام صدارته مراجعت ايدر

اللجبي ماده ديوان محاسباتك مال مامورلري عليه نده اولان حكم
اعلاملري هر حالده اجرا اولنور برمال ماموري ديوانك اصول محاكمه نك
ويا قانونك اخلا اولتمش اولستدن طولاني و يريلان اعلامك نغضه سبب
ومحل كورديني حالده اعلامك تبليغ اولنديني تاريخدن اعتبارا اوج آي
ظرفنده تميز دعواسني اقامه ايتسي لازمدر مالبه ناظري و دائره لرينه عائد
مواددن طولاني و كلالي دولت دنخي مهل مذكور ظرفنده مقام صدارته تقرر
تقديمه اصول محاكمه يه ويا قانونه مغايرتدن و صلاحيت و ماذونيت نظاميه سي
خارجنده ايش رؤيت ايتش اولستندن و بر ماده حقنده و رمش اولنديني
اعلاملر ك يكديكره ميساين بولستندن طولاني نغضني لازم كور دكلري
اعلاماتك نغض اولنق اوزره شوراي دولته حواله سني طلب ايدرلر

اللي برنجي ماده اللجبي ماده ده بيسان اولنان احوالدين طولاني ديوان
محاسباتك بر اعلامي نغض ايدلد كدن صكره ذات دعوانك محاكمه سي ديوانه
خواله اولندقدده اعلامي و برمش اولان دائره ده كورلوبوب ديكر دائره ده رؤيت
اولنور

اللي ايكنجي ماده اعلام اولي و يرن دائره نك بر ويا برقاچ اعضاسني ايشك
رؤيت اولندجيني دائره به كچمش بولندقلري حالده اود دعوانك رؤيتنده
بولنه مبوب لرلرينه موقنا ديكر اعضا تعيين اولنور

اللي اوجنجي ماده ديوان محاسباتك تدقيقات و محاكاتي اموالي قبض
وصرف ايدن مال مامورلري حقنده جاري اولوب و كلا و ولاء و منصرفين كبي
اعطا امري و برنلره شمولى اوله مز بومثللو مامورلك عندالافتضا صفتلرينه
كورده محاكمه لري ديوان عالي ويا شوراي دولته اجرا اولنور مال مامورلرينك

۱۰

دخی قاعده سنه موافق ومعاملات مقتضیه سنی اکیال قلمش اولان اعظا امراری اوزرینه مقبوض سندی واوراق ساره، مثبتیه یی اخذ ایدرک صرف ایتدکری مبانک قبولیه اجرای محسوبنده دخی تردد اولانه من

فصل یئنجی

(دوازدولتک سال محاسبه ری)

الی ذردنجی ماده هر نظارت وداره سال محاسبه سنی متعلق اولدیغی سنه نك ختامندن اعتبارا نهایت برسنه نده تنظیم واکمال ایله طبع ایتدیره نك مالیه نظارت جلیله سنه تقدیمه مجبوردر

الی بشنجی ماده مالیه نظارتی دوازدولتک سال محاسبه ری بعد التدقیق قانون اساسنک بوز اوچنجی ماده سنده محرر اولدیغی وجهله محاسبه قطعیه قانونی لایحه سنی واکمال بوط اولسی مقتضی اولان محاسبات عمومیه جدوللری متعلق اولدیغی سنه نك ختامندن اعتبارا نهایت ایکی سنه ظرفنده تنظیم واکمال ایدرک دیوان محاسبانه اعطا ایدر وهر دوازدولتک سال اولدیغی سال محاسبه ری نك برز نسخهلری دخی برابر ارسال ایلر

الی التنجی ماده دیوان محاسبات مالیه نظارتندن کلان محاسبه قطعیه قانونی لایحه سیله ایاکام بوط اولان محاسبات عمومیه جدوللری وهر دوازدولتک سال محاسبه ری صره سیله موقع مذاکره وتدقیقه وضع ایله هر دوازدولتک مال مأمورلری و صندوق امینلری جلب و محاسبه ری مفردات وجهه اوزره رویت ویدرند بولنان صرفیات سنداتی واوراق مثبتیه ساره ری وعادی و فوق العاده مصارفاته وایدیلان استقراضاته دوازدولتک مقام جلیل صدرتندن مالیه نظارتنه یازیلان بیورلدیلر ایله ساره ماذونیت واوراقنی یکان یکان مطالعه ایدرک خلاصه تدقیقات و نتیجه مطالعاتی مالیه نظارتندن محاسبات عمومیه ری الدیغی تاریخندن اعتبارا نهایت ایکی سنه یعنی محاسباتک متعلق اولدیغی سنه نك ختامندن اعتبارا نهایت درت سنه ده اکیال ایدرک هیئت مبعوثانه اعطا ایدر

الی یئنجی ماده دیوان محاسباتک سال محاسبه ری حقیقده معاملات تدقیقه سی ایکی قسم اولوب برنجیسی اموال دولتی قبض و صرفه مأمور اولانلرک محاسباتی آری آری تدقیق و رویت ایله خلاف نظام وقاعده صرفیاتندن طولانی ایجاب ایدرلری بالحاکه مقتضای مصلحتی حکم و اعلام ایتک و ایکیجیسی مالیه نظارتندن و بزیلان محاسبات عمومیه جدوللری

﴿ ۱۱ ﴾

وَدَوَّارِكَ سَالِ مَحْاسِبِي مِ مَوَازِنُهُ مَالِيهِ قَانُونُهُ مَرَبُوطُ مَحْضَصَاتِ
جَدوللر يته تطبيق ايله تفاوت اولوب اولديغيني و اولديغيني حالده اسباب
وايجابيني و واردات و مصارفاتك استيفاق و صرفق قوانين و نظامات موضوعه يه
موافق اولوب اولديغيني تدقيق و بيان ايلكدر
اللي سكرنجي ماده ديوان محاسبات مال مأمورلر يته و صندوق امينلر يته
منفردا رويت محاسبلر يته ماله نظارتندن كله جك محاسبات عوميه
جدوللر يته و رودينه تعليق ايتوب هر سته ختامنده تدقيق و روويه مآذوندر
بو حالده مأمورين مومي اليهك نه صورته و نه وقتلده حساب و يرملري
لازم كله جكي ماله نظارتيله بالخير ديوان محاسباتجه قرارلشديريله جقدر
اداره بلديه و تأسيسات عوميه مال مأمورلر يته محاسباتي بهمه حال حسابك
متعلق اولديغيني سنه نك ختاميله برابر تدقيق و روويه اولته جقدر

اللي طقوزنجي ماده ديوان محاسبات مال مأمورلر يته آري آري حسابلري
حقنده كي حكم و قرارلر يته نيجهلري ماله نظارتن طرفندن كلان دوآر
سال محاسبلر يته نيجه سنه مطابق اولديغيني خصوصي قرارنامهلر ايله و عوما
حسابلر حقنده كي حكم و قرارلر يته محاسبه قطعيه قانوني لايحه سنه مريبوط
محاسبات عوميه جدوللري نيجه سنه مطابق اولديغيني عومي قرارنامه ايله
بيان و تصديق ايدر خصوصي قرارنامهلر قنغي حسابلره متعلق اولوز ايسه
او حسابلر ك تدقيق اولنديغيني دآره ل طرفندن و عومي قرارنامهلر ديوان
محاسباتك هيئت عوميه سي جانبدن اعطا اولتور

التمشجي ماده ديوان محاسباتك هر ايكي دآره سندن و يريلان خصوصي
قرارنامهلر نيجه عوميه سنك محاسبات عوميه جدوللر يله دوآرك سال
محاسبلر يته مطابقني ميدانه چيقارمق اوزره خصوصي قرارنامهلري
وانلرك مستند اولديغيني بالجه اوراقي جمع ايتك اوزره رئيس اول طرفندن
يرمير مأمور ايديلوز

ميرك خلاصه سي ديوان محاسباتك هيئت عوميه سنه و يريلوب مدعي
عومي يه تبليغني رئيس اول امر ايدر اعضادن ميرك خلاصه سي تدقيق
ايده جك ذاتي دخي هيئت عوميه تعيين ايلر

التمش برنجي ماده ميرك خلاصه سي و اعضادن تدقيق ايذن ذاتك
مطالعاني ديوان محاسباتك هيئت عوميه سنه مذاكره اولتور دآره لردن

﴿ ۱۲ ﴾

ویرایش اولان خصوصی قرارنامه له متعلق تدقیقاتی اجرا ایدن میز هیئت
عمومیه یه جلب ایدیلور
مدعی عمومیك نتیجه رأی و افکاری استماع اولندقدن صکره دیوان
محاسباتك حکم و قرارلرینك مالیه نظارتندن کلان محاسبات عمومیه جدوللریله
سال محاسبه لرینه مطابقتی مشعر عمومی قرارنامه قرائت و تدقیق اولنوب
ایجاب ایدن مضبوطه سی تنظیم و تمهیر اولنور
التمش ایکنجی ماده دیوان محاسبات مضبوطه سی تنظیم و تمهیر اولنان عمومی
قرارنامه بی طبع ایله در عقب هیئت مبعوثانه اعطا ایدر
﴿ سکرینجی فصل ﴾

(مقام صدارته اعطا اولته جق اخطارات لایحه لری)

التمش اوچنجی ماده دیوان محاسبات دولتک امور مالیه سی محاسباتك
تدقیقات و محاکماتندن بشقه معاملات حسابه اصلاحاتنه دأر مقام صدارته
اخطاراته دخی مأذوندر و معاملات حسابه اصولجه مالیه نظارتی
طرفندن تعدیلات اجرا اولته جق اولدیغی حالده دیوان محاسباته معلومات
اعطاسی لازمدر
التمش دردیجی ماده هرسته رئیس اول طرفندن رئیس نائبلر ایله مدعی
عمومی و دأرلرک انتخاب ایتدیگی ایکی اعضادن مرکب برانجهن تشکیل
اولته رقی وارداتك انواعك قوانین مخصوصه سیله و مصارفاتك انواعك
مرتب و مقنن اولان مخصوصاتیه تطبیقندن حاصل اولان مطالعات و دیوان
محاسباتك تدقیقات و تجارب واقعیه سی اوزرینه امور حسابه ك اقسام
مختلفه سنجه و تصور اولنان اصلاحاتی حاوی اولجه تهیه و تنظیم قلمش
اولان لایحه مسوده سی او انجمنده تدقیق اولندقدن و بعدده دیوان محاسباتك
هیئت عمومیه سنده و مدعی عمومی حضورنده بالذاکره قرارشدر ایدقدن
صکره لایحه مقام صدارته تقدیم قلمور اشبو لایحه مجلس وکلاده دخی
بالتدقیق هیئت وکلانك مطالعاتیه برابر طبع ایتدیریله رك هیئت مبعوثانه
اعطا اولنور

« خاتمه »

التمش اوچنجی ماده دیوان محاسبات هیچ بر نظارتنه تابع و مربوط دکلدز
هیئت بر دأرله مخصوصه و مستقلده اقامت ایده جکدر
مطبعه حاضرده طبع اولمشدر
فی ۱۵ ذی الحجه سنه ۹۵

4. Umûr-ı Maliye Hey'eti Teftîşiyesi Nizâmnâme-i Mu'addelesi

BİRİNCİ FASIL

Hey'eti Teftîşiyenin Sûret-i Teşkîli

Madde 1: Devâ'ir-i merkezîye ile vilâyât mu'amelât-ı maliye ve hesâbiyesinin teftîşi için Dîvân-ı Muhâsebât ma'yyetinde bir Hey'eti Teftîşiyeye teşkîl olunmuştur.

Madde 2: Memâlik-i şâhâne işbu nizâmnâme zeylinde gösterildiği veçhile on altı teftîş dâ'iresine taksîm ile her dâ'ireye bir müfettiş ile bir mu'âvin ta'yîn olunacaktır.

Madde 3: Müfettişler devâ'iri merkezîyede muhâsebecilik ve vilâyâтта defterdârlık itmiş ve bunlara mu'âdil sâ'ir me'mûriyetlerde bulunarak mu'amelât-ı maliye ve usûl-ü defterîde ma'lûmât-ı kâmile hâsıl itmiş olan me'mûrînden intihâb ile bi'l-istizân müte'allik buyurulacak İrâde-i Seniyye mücibince ve mu'âvinleri dahi usûlü dâ'iresinde bi'l-imtihân birinci ve ikinci sınıf muhâsebeciliğe hakk-ı intihâb kazanmış ve Dîvân-ı Muhâsebât dâ'iresinde derdest-i teşkîl olan Hesâb Mektebî'nde tahsîli fûnûnu hesâbiye ve maliye ile birinci derecede şahâdetnâme almış yahut birinci ve ikinci sınıf muhâsebeciliklerde ifâ'-yı hüsnü me'mûriyet itmiş olanlardan intihâb olunarak Dîvân-ı Muhâsebât'ın tensîbile ta'yîn olunurlar.

Madde 4: Müfettişliklerden birisi münhall oldukta merkez muhâsebecilerde defterdârlardan ve lâ-akall iki sene mu'âvinlik itmiş mu'âvinler için de bi'z-zât müfettişlik idâresine ehliyetini âsâr-ı fi'iliyesile isbât itmiş olanlardan birisi intihâb ve ta'yîn olunacak ve üçüncü maddede beyân olunan evsâfi hâ'iz me'mûrîn-i sâ'ireden birinin ta'yîni dahi câ'iz olacaktır.

Madde 5: Dîvân-ı Muhâsebât me'mûrîni teftîşiyeye için bir sicill-i istidlâli ittihâz ile gönderecekleri evrâk üzerine her müfettiş ve mu'âvin hakkında birer derece-i ehliyet ve iktidâr ta'yîn ve i'tibâr idilerek oraya kayıd ve zabt idilecektir.

Madde 6: Taşra müfettiş ve mu'âvinlerinin dâ'ire-i me'mûriyetleri bidâyeten kur'â ile ta'yîn olunacağı gibi her sene-i maliye ibtidâ'sında dahi Dîvân-ı Muhâsebât her müfettişin ismine bulunduğu dâ'ireye mülâsık devâ'ir üzerine 'alenen kur'â keşîdesi ile kur'âsının isabet ideceği dâ'ireye nakl ve tahvîl olunacaktır.

Madde 7: Bir müfettişin me'mûr olduğu dâ'ire teftîşâtı ikmâl olunmaksızın ta'kîbine me'mûr olan müfettiş o dâ'ire dâhilindeki vilâyetlerden ibtidâ' teftîşi nâ-tamam kalan vilâyette ifâ'-yı me'mûriyete bed' idecektir.

Madde 8: Taşra müfettiş ve mu'âvinlerine dâ'ire-i me'mûriyetleri dâhilinde geşt-ü güzârlarında ve Dersâ'âdet'ten veya buldukları mevâki'-i sâ'ireden dâ'ire-i me'mûriyetlerine vusûllerine kadar kat' idecekleri mesâfe için harcırâh karârnâmesine tevfi'kan harcırâh i'tâ' olunacak ve fakat Dersâ'âdet dâ'iresine ta'yîn olunacak müfettiş ile mu'âvinine masârif-i devriye ve sâ'ire nâmı ile bir şey virilmeyecektir.

Madde 9: Müfettişlerin mercî'i Dîvân-ı Muhâsebât olub devâ'iri merkezîyeye müte'allik olan husûsât devâ'ire Dîvân-ı Muhâsebât vâsıtası ile tebliğ kılınacaktır.

Madde 10: Teftîşâtı vâki'asında bir sûretle iştibâh idilen müfettişin kendisini ta'kîb idecek olan müfettiş gelinciye kadar beklemeksizin hemen iştibâh idilen maslahat üzerine hâl-i tahkîk olunmak için o müfettişin bulunduğu mahâlle en yakın olan müfettiş ve mu'âvinlerden biri sûret-i mahsûsada gönderilebilecektir.

İKİNCİ FASIL

Müfettişlerin Vazîfe ve Mu'âmelâtı

Madde 11: Müfettişler Dersa'âdet ve vilâyatta emvâl-i devlet'in kabz ve sarfına me'mûr olan bi'l-cümle devâ'ir-i mülkiye ve askerîye mal me'mûrları ile ma'a tahrîr vergi ve a'sâr ve ağnâm ve Rüsûmât ve Orman ve Ma'âdin ve Posta ve Telgraf ve Nüfus Me'mûrlarının ve Asâkir-i Zabtiyye İdâre ve Hesâb Emînlerinin ve Tahsîl-dârların ve Zirâ'at ve Ma'ârif ve Evkâf ve Eytâm ve Beledî ve Tekâ'üd ve Menâfi' Sandıkları'nın ve Dersa'âdet'te Emniyyet Sandığı ile vilâyatta açılacak şu'belerinin ve mahkemelerin bi'l-cümle usûl ve mu'âmele-i maliyesini ve defâtir ve evrâkı hesâbiyesini ve 'ale-l-'umûm cezâ-yı nakdiler hesâbatını ve ambar ve mahzenlerde bulunan zehâir-i 'öşriye ve eşyâ'-i sâ'ireyi hiç bir me'mûrdan istihsâli muvâfakata muhtaç olmaksızın tedkîk ve tahkîk ve Nizâmnâmesinin on altıncı maddesi îcâbınca idâresine müdâhale itmeksizin Rüsûmu Hamse ve kezâlik mukâvele-i mahsûsasına tatbîkan müşterekü'l-menfa'a Reji Şirketi'nin defâtir ve evrâkını ve mağaza ve sandıklarını mu'âyeneye me'mûrdur.

Madde 12: Müfettişler icrâ'-yı me'mûriyete bed' itmezden evvel Dersa'âdet'te teftîşine me'mûr olduğu dâ'irenin âmirine mürâca'ât ve taşralarda dahi vilâyet merkezine vusûlünde vâlî-i vilâyet bulunan zâtın nezdine 'azîmetle yedlerine i'tâ' olunan fermân-ı 'âlî'yi bi'l-ibrâz beyânı me'mûriyet idecek ve gidecekleri devâ'ir ve mülhakât me'mûrları ile liva mutasarrıfları hakkında dahi bu veçhile mu'âmele ideceklerdir.

Madde 13: Dersa'âdet dâ'iresinde me'mûr olan müfettiş, vilâyet müfettişleri gibi emr-i teftîşe hesâbat ve mu'âmelâtın ictimâ' ittiği merkezden başlayarak ibtidâ' Hazîne-i Celîle'nin ve ba'dehû her dâ'ire ve şu'be idâresinin ve tesîsât-ı 'umûmîyenin veznelerini ve kuyûd ve defâtiri hesâbiyesini teftîş ittikten sonra levâzım ve eşyâ'-yı 'ayniye ambarlarını mu'âyene idecek ve bunlara müteferri' kâffe-i mu'âmelâtında vilâyât müfettişleri hakkında vaz' olunan usûl ve tertîbe tatbîki hareket eyliyecektir.

Madde 14: Dersa'âdet ve vilâyât müfettişleri işbu nizâmnâmede ta'yîn kılınan mu'âmelâtı teftîşiyeye hasr-ı vazîfe ile devâ'ir ve vilâyât me'mûrlarının umûru idâreye müte'allik mu'âmelât ve icrâ'âtına ve ihtârât-ı vâkî'aları üzerine ve yahut devâ'iri idârece sûret-i mahsûsada teşebbüs olunan tahkikât ve muhâkemâta müdâhale itmiyeceklerdir.

Madde 15: Vilâyete me'mûr olan her müfettiş, mu'âvini ile berâber Divân-ı Muhâsebât'tan alacağı ta'lîmât iktizâ'sınca ibtidâ' hangi vilâyeti teftîş idecek ise doğruca o vilâyet merkezine 'azîmetle dokuzuncu madde mücibince isbât-ı me'mûriyet eyledikten sonra izâ'a-i vakt itmeksizin evvelâ: merkez mal sandığını teftîş yani mevcûd olan nukûdun mikdârını sandık yevmîyye defterindeki makbûzât ve medfû'ât beynindeki mikdâr ile bâ'de't-tatbîk mal kaleminde mevcûd olan defâtiri esâsiyedeki vâridât ve masârîfat hesâbları yekûnlarını cem' ile bunları yevmîyye defterindeki makbûzât ve medfû'ât yekûnlarına tatbîk iderek açığı olub olmadığını tahkik. sâniyen: vilâyet muhâsebe kaleminde tutulan bi'l-cümle kuyûd ve defâtiri gözden geçirüb ve vâridât ve masârîfattan dahi îcâb-ı takdîrinde ba'zı kalemlerinin evrâk-ı müsbiteler ile tatbîkâtını icrâ' idüb usûl ve kavâ'id-i hesâbiyeye ve tensîkat-ı ahire mücibince müttehaz olan numûnelerine ve ta'lîmât-ı mahsûsasına tevâfuk idüb itmediğini tahkîk ve ba'dehû merkezî vilâyette bulunan şu'abât-ı idâre sandıkları ile kuyûd ve defâtir-i hesâbiyesini sûret-i meşrûhada teftîş. sâlisen: pul ve mahsûlât-ı 'öşriye ve her bir şu'beyi idâreye ve eşyâ' ve levâzım ve edevâtın

muhâfazasına mahsûs ambar ve mahzenleri mu'âyene ile mevcûdunun cins ve mikdârını defâtir-i hesâbiyeye mürâca'âtla tedkîk idecektir.

Madde 16: Müfettişler devâ'ir ve şu'abât-ı idâre veznelerini ve mal sandıklarını ve ambar ve mahzenleri hîn-i teftîşte bunlardan birinin açığı zuhûr ider ve kuyûd ve defâtirin mu'âyenesi esnasında ahvâli teftîş olunan me'mûrun zimmetine akça geçirmiş ve yahut kuyûd ve hesâbat ve mu'âmelât-ı câriyesine hile ve fesad karıştırılmış olduğunu hisseder ise mal me'mûruna nizâma tevfikân işten el çektirilmesini ve yerine aherinin tevkîli ile taht-ı muhâkemeye alınmasını muntazam ve muvazzah bir müzekkire ile Dersa'âdet'te mensûb olduğu dâ'irenin en büyük me'mûruna ve taşralarda makâm-ı vilâyet'e beyân ve ihtâr ve keyfiyeti Dîvân-ı Muhâsebât'a da iş'âr idecektir.

Madde 17: Müfettişler bir mahâllin mu'âmelât-ı maliyesini teftîş ittikleri sırada diğeri bir mahâll me'mûrîni hesâbiyesinden birinin bir gûnâ uygunsuz hareketine delâlet ider bir hâle kesb-i ittîlâ' iderler ise derdest olan teftîşâtı men ve ta'tîl itmemek şartı ile şifreli telgrafla Dîvân-ı Muhâsebât'a ma'lûmât virerek ya bi'z-zât veya mu'âvinleri vâsıtası ile tahkîkât-ı lâzıma ve tedâbîr-i müsta'celeyi ittihâz ideceklerdir.

Madde 18: Müfettişler umûr-u maliyeye müte'allik kavâ'id ve nizâmâtın suver-i icrâ'iyesine dikkat idüb nizâmât-ı mezkûre ahkâmının ta'mîmi icrâsı lüzûmunu me'mûrîni mahâllliyyeye ihtâr ideceklerdir ve tutulan defâtirin Dersa'âdet'te usûlü muza'afaya ve taşralarda vilâyât hakkında müttahaz olan usûl ve kâ'ideye tevfik idilmediğini müşâhede ittiklerinde me'mûrîn ve ketebe-i maliyeye ihtârâtı lâzıme icrâ' ve hesâbatı mezkûreyi numûnelerine tevfik ve usûl ve kavâ'idi hesâbiyeyi tefhîm ve ta'lîm ideceklerdir.

Madde 19: Dersa'âdet müfettişi devâ'iri îyeden her birinin ikmâli teftîşâtı üzerine Dîvân-ı Muhâsebât'tan alacağı emre göre devâ'iri mezkûreden bir diğeri teftîşine mübâşeret idecek ve taşra müfettişleri dahi merkezî vilâyet olan liva ve evliye-i mülhakadan her birinin kazalar ile berâber teftîşini ikmâl ider itmez tahkîkât ve meşhûdâtı vâkı'ası iktizâsınca en ziyâde şâyân-ı itînâ addedeceği livaya gideceğini Dîvânı Muhâsebât'a muhtasar bir telgrafla ihbar idüb liva-yı mezkûr ile evliye-i sâ'irede dahi merkezî vilâyet hakkında beyân olunan sûrete tevfikân ifâ'-yı me'mûriyet eyledikten sonra teftîşine me'mûr olduğu diğeri vilâyete ve me'mûr olduğu dâ'ire ikiden ziyâde vilâyeti şâmil ise Dîvân-ı Muhâsebât tarafından ta'yîn olunacak vilâyet merkezine 'azîmet idecektir.

Madde 20: Dersa'âdet müfettişi şu'abâtı ile berâber devâ'ir-i merkezîyenin ve taşra Müfettişleri dahi merkezî vilâyete berâber evliye-i mülhakanın her birinde ikmâl-i teftîşât eyledikçe meşhûdât ve icrâ'âtını bir kıt'a lâyiha ile îzâhen Dîvân-ı Muhâsebât'a bildirüb bir nüshasını kendisini ta'kîb idecek olan müfettişe virilmek üzere mazrûfen ve memhûren Dersa'âdet'te devâ'ir-i merkezîyenin en büyük me'mûrlarına ve taşralarda merkezî vilâyette vâlîye ve sancaklarda mutasarrıfa virüb teslimini müş'ir yedinden 'ilmühaber alacaklar ve lâyiha-i mezkûrenin bir sûretini Dîvân-ı Muhâsebât'a göndereceklerdir.

Madde 21: Tebdîl-i devâ'ir iden müfettişlerden her biri uğrayacağı mahâllerde kendisinden evvel gelmiş olan müfettişin memhûren bıraktığı lâyihayı ahz ve mütâlâ'a idüb anın lâyihasında münderic tedkîkâtı îcâbına göre ta'mîk ve lüzûm gördüğü şeyleri yeniden tedkîk eyliyecektir.

Madde 22: Müfettişler yirminci madde mûcibince tanzîm idecek oldukları lâyihada devâ'irin her birine müte'allik olan mevâddı birbirine karıştırmıyarak başka başka birer kâğıda tahrîr ve numara vaz' eyledikten sonra devâ'ir-i idâreden her birine 'âid evrâkı cem' ve rabt ile başka başka zarfa koyup cümlesine müte'allik olan hulâsaya leff ideceklerdir.

Madde 23: Her müfettiş tedkikâtı vâkı'ası esnâsında mu'âmelât-ı maliye ve hesâbiyenin sûret-i cereyân ve devâ'ir ve şu'abât-ı idâre me'mûrîni hesâbiyesinin gerek ehliyet ve gerek adet ve mikdârca derece-i kifâyetine ve sûret-i intihâb ve ta'yîn ve tavnîflerine ve bunlara dâ'ir kefâlet usûlünün icrâsına ve arâzî-i mîrîyenin mahlûlât ve müzâyedatına ve 'ale-l-'umûm müzâyede ve münâkasa mu'âmelâtına ve a'sâr ve ağnâm ve emlâk vergisi ile rûsûm ve tekâlif-i sâ'irenin suver-i tahsîliyesi ile emvâl-i devletin vakt ü zamanında isti'fâsına ve mahsûlâtı 'öşrîye ve eşyâ'-yı 'aynîyenin muhâfazasına müte'allik husûsâtı ve idâre-i maliyece tahkîk veya muhâkemesine ibtidâr olunub da ukde-i te'hîre giriftâr olan ve arkası aranılmayan mevâddı ve'l-hâsıl emvâl-i devletin her ne sûretle olursa olsun izâ'asını mûcib olacak ahvâli tahkîk ve zabt ile bunlardan îcâb idenleri derhal hükümet-i mahâllîyeye ihtâr ve her dâ'ire ve şu'be-i idârenin teftîşi hidemâtında mevâddı mezkûreyi ve bunlara müte'allik görülen ahvâli gayri marâzîyenin ve ez-cümle mal me'mûrlarının merkez ve şu'abâtça olan mu'âmele-i müteselsile-i hesâbiyelerinin sûret-i cereyânını yani şu'abâtından almak ve merbût bulunduğu merkeze virmek ile mükellef olduğu şehir-ü sal hesâblarının ahz u itâsı ve nizâmât ve evâmîr-i mevcûdeye muvâfık olup olmadığını tahkîk ve muvâfık olmadığı halde hüküm-ü nizâma icrâ'-yı tevfiği mu'âmeleyi beyân ve ihbâr ile berâber bunu ve müsebbiblerinin derece-i tesamûh ve tekâsüllerini Dîvân-ı Muhâsebât'a gönderecek oldukları lâyhada beyân ideceklerdir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Müfettiş Mu'âvinlerinin Vezâ'ifi

Madde 24: Müfettiş mu'âvinleri mensûb oldukları müfettişle berâber geşt-ü güzâr iderek mu'âmelâtı tahrîriye ve hesâbiye ve sâ'irede müfettişin kendisine havâle ideceği işleri ruyet idecekleri gibi inde'l-îcâb müfettiş tarafından ta'yîn ve i'zâm kılınacakları mahâlllerde emr-i teftîş müfettişler vezâ'ifi faslında beyân olunduğu veçhile bil'icrâ' tanzîm ideceği lâyhaları müfettişe i'tâ' edecek ve müfettişler dahi böyle mu'âvinleri ma'rifet ile vukû' bulan teftîşi lâyhalarında gösterecektir.

Madde 25: Mu'âvinler münferiden teftîş ittikleri mahâllerde doğrudan doğruya Dîvân-ı Muhâsebât ile muhâbereye ve taşralarda hükümet-i mahâllîyeye ve Dersa'âdet'te devâ'ir-i merkezîyeye icrâ'-yı ihtârâta me'zûn olmayub Müfettişe beyân-ı hal ideceklerdir.

Madde 26: İşbu nizâmnâmenin târîh-i neşrinden 'itibâren düstûrun dördüncü cildinin üç yüz yetmiş tokuzuncu sahifesindeki müfettişler nizâmnâmesi nâsihtir.

Fî. 14 Ramazan sene 1302 ve fî. 15 Haziran sene 1301 [27 Haziran 1885]

Maliye Vekâleti, Teftiş Heyeti, Ankara 1936, s. 31-39.

5. Dîvân-ı Muhâsebât Müdde'î-i 'Umûmîliği Hakkında Nizâmnâme

Madde 1- İdâre' hesabâtı hakkında mümeyyizler tarafından tanzîm olunan hülâsalar tahrîren beyân-ı mütalâ'a olunmak üzere evrâkın muhavvel olduğu dâ'irenin re'is-i sânisî cânibinden müdde'î-i 'umûmîye tevdi' olunur.

Madde 2- Müdde'î-i 'umûmî kendisine tevdi' olunan hülâsaların taallûk ittiği hesabâtın defâtir ve evrâkıdan lüzûm gördüklerini makâm-ı riyâset vâsıtasıyla celb ve tedkîk ider.

Madde 3- Müdde'î-i 'umûmî idâre hesablarının Dîvân-ı Muhâsebât dâ'irelerinde tedkîk ve rü'yeti esnâsında hazır bulunarak şifâhen dahi beyân-ı mütalâ'a eyler. Dâ'irelerde mümeyyizin hülâsasî ve a'zâ takrîrinin reye müteallik kısmından mâ'adası kıraât ve müdde'î 'umûmînin mütalâ'ası istimâ' olunduktan ve riyâsetçe gerek re'sen, gerek âzanın ihtârına binâ'en tavzîhe ihtiyâç görülecek nokta isti'zâh idildikten sonra müdde'î-i 'umûmînin gıyabında bi'l-müzâkere 'itâ-yı karâr olunur. Esnâ-yı müzâkerede herhangi bir sebebdan dolayı müdde'î-i 'umûmîden tekrâr izâhât ahzına lüzûm görüldüğü takdirde dâvet ve mütalâ'ası isti'mâ olunur.

Madde 4- Esnâ-yı tedkîk ve müzâkerede herhangi bir sebebdan dolayı hülâsa tanzîmi lüzûmuna karâr virildiği halde reisin emriyle mümeyyiz tarafından tanzîm olunacak hülâsa dahi müdde'î-i 'umûmîye tevdi' ve mu'âmelâtı mütebâkiye mevadd-ı sâbıkada muharrer ahkâm dâ'iresinde ifâ olunur.

Madde 5- Maliye Nezâreti'nce Dîvân-ı Muhâsebât müdde'î-i 'umûmîsi nezdine led'e'l-hâce lüzûmu kadar mu'âvin ta'yîn olunur.

Madde 6- İş-bû nizâmnâme târîh-i neşrinden mu'teberdir.

Madde 7- Bu nizâmnâmenin icrâsına Hey'et-i Vükelâ me'mûrdur.

21 Zilhicce sene 1334 / 6 Teşrîn-i evvel sene 1332 / **BOA, İ. DÜİT**, Nu. 19/44, 21 Z 1334 (6 Ekim 1916).

6. Mî'adında Hesâb Vermeyen Muhâsib Mes'ûller Hakkında İcra Olunacak Mu'âmeleye Dâir Nizâmnâme Layihâsı

Birinci Madde: Merkez ve taşrada müstahdem ve Dîvân-ı Muhasebat'a hesâb 'itâsıyla mükellef olan muhâsib mes'ûller her seneye aid idâre hesâbını müddet-i mahsûbiyenin inkizâsından 'itibaren nihâyet iki mah zarfında tanzîm ideceklerdir. Bu müddet Maliye Nezâreti Vezne-i 'Umûmîsi hesâbı için altı aydır.

İkinci Madde: Birinci maddede ta'yîn olunan müddet zarfında merkezde Dîvân-ı Muhâsebât'a hesâb vermeyen ve taşrada hesâbını ihzâr eylediğini telgrafla kezâlik Dîvân-ı Muhasebata ihbâr etmeyen muhâsiblerin hitâm-ı mî'adî ta'kîb iden ayın ilk günü nısf ve on beşinci gününe kadar hesâblarını vermedikleri veya ve ihzâr eylediklerini ihbâr itmedikleri takdîrde on altıncı günü tam maaşları kat' olunur. Bu cezalar Dîvân-ı Muhasebat müdde'-î 'umûmîsinin talebi üzerine Dîvân-ı Muhasebat'ça tedkîkât icrâ' ve esbâb-ı teehhür muhâsiblerden suâl olunduktan sonra taht-ı karâra alınır ve devâir-i aidesince derhal infaz olunur. Tam maaşlarının kat'ına karâr virilen muhâsibler hakkında başkaca mu'âmele-i kanûniye 'ifâ olunmak üzere Dîvânca derhal mensûb oldukları nezâretlere iş'âr-ı keyfiyet idilür. Hesâbını hazırladığı ihbâr edildiği halde tedkîke mübâşeret olduğu zaman hesâbının hazır olmadığı tebeyyün eden muhâsibler hakkında dahi mu'âmele-i kanûniye 'ifâ olunmak üzere kezâlik mensûb oldukları nezâretlere keyfiyet iş'âr olunur.

Üçüncü Madde: Bir devre-i hesâbiye zarfında vefat ya da infikâk eden muhâsib-i mes'ûller mu'âmelâtı o devre-i hesâbiyeye âid hesâbât meyanında rü'yet edilir.

Dördüncü Madde: İdâre-i hesâbatın tanzîmi mükellefiyeti mî'ad-ı muayyeninde ve evrâk-ı müsbitenin iraesî vazifesi idâre hesâblarının zaman-ı tedkîkinde muhâsib mevkiinde bulunan zata aiddir.

Beşinci madde: Nâ kâbil-i tedkîk hesâb veren yahud verdiği hesâbın tedkîk ve intâcı emrinde ikâ'-ı müşkilât eden muhâsibler müdde'-î 'umûmîlikden mütalaa alındıktan sonra Dîvân-ı Muhasebat'ça bi't-tedkîk evvela nısf maaşının ve yine müşkilât ikâ'ında ısrar ettiği takdîrde tam maaşının kat'ıyla beraber hakkında mu'âmele-i kanûniyye 'ifâ olunmak üzere mensûb olduğu nezârete iş'âr-ı keyfiyet olunur.

Madde-i Muvakkate: İş bu nizâmnâme ahkâmı sinîn-i sâbıka hesâbatı hakkında dahi câridir. Şu kadar ki birinci madde de ta'yîn olunan müddetler sinîn-i sâbıka hesâbatı için nizâmnâmenin târîh-i meriyyetinden hesâb olunur.

Altıncı Madde: İş bu nizâmnâme târîh-i neşrinden mu'teberdir.

Yedinci Madde: İş bu nizâmnâme lâyhâsının icrâsına Hey'et-i Vükelâ me'mûrdur.

İş bu nizamname lâyhâsının mevki'-i meriyyete vaz'ını nizâmât-ı devlete 'ilâvesini irâde eyledim. **BOA, İ. DUİT, Nu. 19/45, 21 Z 1334 (19 Ekim 1916).**

19 Ekim 1916 tarihli Miadında Hesap Vermeyen Muhasib Mesuller Hakkında İcra
Olunacak Muameleye Dair Nizamname Layihası'nın orijinal metni;



آیدی دیوان مایون
۹۰۹

میسارنده حساب ویرمیه حساب مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»

برخی ماده - مرکز ولایت ده مستخرج دایره حسابیه حسابیه مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
محمود بنک انقضای سند احتسابی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
هاسان بنک انقضای سند احتسابی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - برخی ماده ده تقسیم اولی مدق طرفه مرکز ده دایره حسابیه حسابیه مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
کذلت دایره حسابیه احتسابیه حسابیه مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
حسابیه ویرمیکوی ویا احتسابیه احتسابیه حسابیه مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
دایره حسابیه مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
تحت قیامه انور و در اول عادی سخی در حال انفاذ انور نام مسؤله حققتی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
تا نوبه ایضا ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
هاسان بنک انقضای سند احتسابی ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
رضی معلوم تا نوبه ایضا ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»

برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»
برخی ماده - ایزدیجه معلوم دار نقضنامه «لا یحیی»

ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده
ایضی ماده - ایضی ماده

7. Tedkîk-i Hesâb İçün Taşraya ‘İzâm Olunan Dîvân-ı Muhâsebât Mümeyyizlerine Verilecek Yevmiye Hakkında Nizâmnâme

Madde 1: Tedkîk-i hesâb me’mûriyetiyle taşraya ‘izâm olunan Dîvân-ı Muhâsebât mümeyyizlerine icâbına göre yüz guruşu tecâvüz itmemek üzere yevmiye virülür.

Madde 2: İşbû nizâmnâme yevm-i neşrinin ferdâsından bi’l-‘itibâr 21 Temmuz 1330 târîhinde ‘ilân olunan seferberliğin hitâmından altı ay sonraya kadar mer‘iyyü’l-icrâdır.

Madde 3: İşbû nizâmnâmenin icrâsına Hey’et-i Vükelâ me’mûrdur.

İşbû lâyhâ-i nizâmnâmiyyenin mevki’-i mer‘iyyete vazî ve nizâmât-ı devlete ‘ilâvesini irâde eyledim. 16 Zilhicce 1335 / 4 Teşrin-i evvel 1333. [4 Ekim 1917] **Düstur**, II. Tertip, IX, İstanbul 1928. s. 744.

— ۷۴۴ —

نومرو ۳۱۹ — تدقیق حساب ایچون طشره به اعزام اولنان دیوان محاسبات میزلینه
ویریله جک یومیه حقتده نظامنامه

۱۶ ذی الحججه ۱۳۳۵ ۴ تشرین اول ۱۳۳۳

[تقویم وقایع ایله نشر واعلامی : ۲۲ ذی الحججه ۱۳۳۵ ۱۰ تشرین اول ۱۳۳۳ - نومرو ۳۰۲۵]

ماده : ۱ تدقیق حساب مأموریتله طشره به اعزام اولنان دیوان محاسبات میزلینه
ایجابنه کوره یوز غروشی تجاوز ایتماک اوزره یومیه ویریلور .

ماده : ۲ اشبو نظامنامه یوم نشرینک فرداسندن بالاعتبار ۲۱ تموز ۱۳۳۳ تاریخنده
اعلان اولنان سفر برلکک ختامندن آلتی آی صکره به قدر مرعی الاجرادر .

ماده : ۳ اشبو نظامنامه نك اجراسنه هیئت وکلا مأموردر .

اشبو لایحه نظامیه نك موقع مرعیه و صنعی و نظامات دولته علاوه سنی اراده ایلدم .

۱۶ ذی الحججه ۱۳۳۵ ۴ تشرین اول ۱۳۳۳

محمد رشاد

حربییه ناظری و بحرییه ناظری و کبلی شیخ الاسلام و اوقاف هایون ناظرو کبلی صدراعظم و داخلییه ناظری
انور موسی کاظم محمد طلعت

معارف ناظری مالییه ناظری عدلییه ناظری و شورای دولت رئیسی خارجییه ناظری
احمد شکری جاوید خلیل احمد نسیمی

پوسته و تلفراف و تله فون ناظری تجارت و زراعت ناظری نافع ناظری
حسین هاشم مصطفی شرف علی منیف

8. Dîvân-ı Muhâsebât Karârname'si'ne Müzeyyel Kânûn

Madde 1: Dîvân-ı Muhâsebât üç dâ'ireye münkasemdir. dâ'irelerde reis-i sânidin maada âzâ mevcut olmadıkça hükme selâhiyet olmaz. Reis-i evvel tarafından intihâb olunacak mümeyyizler hîn-i hâcette dâ'irelerde âzâyâ vekâlet idebilirler. Şu kadar ki her dâ'irede âzâ sıfatıyla ancak bir mümeyyiz bulunabilir. Hesâbâtın derece-i sâniyede icrâ-yı tedkîkâtı dahi bu mümeyyizlere tevdi' olunabilir. Bir mümeyyiz hülâsa ittiği hesâbın esnâ-yı tedkîkinde Dâ'irede aza sıfatıyla hazır bulunamaz.

Madde 2: Dîvân-ı Muhâsebât reis ve âzâ ve mümeyyizleri bir kanûnla kendilerine tevdi' idilmeksizin devlete ait herhangi bir vâzife-i munzammeyi kabul idemezler. İttikleri takdirde müsta'fî addolunurlar. Ancak işbu kanûnun mevki'i mer'iyete konulduğu târîhten mukaddem uhdesinde muallimlik bulunanlar bu mu'alimlikler devam ittikçe işbu madde ahkâmından müstesnâdırlar.

Madde 3: Dîvân-ı Muhâsebât Karârname'sinin işbu mevâdd-ı müzeyyeleye muhâlif ahkâmı mülgâdır.

Madde 4: İşbu kanûn târîh-i neşrinden 'itibâren mer'iyü'l-icrâdır.

Madde 5: İşbu kanûnun icrâsına Hey'et-i Vükelâ me'mûrdur.

18 Cemaziyelevvel 1336 / 1 Mart 1334 [1 Mart 1918] **Düstur**, II. Tertip, X, s. 136.

— ۲۳۶ —

نومرو ۷۹ — ۵ تصدیر ثانی ۱۷۹۵ تاریخی دیوان محاسبات قرارنامه سنه مذیل قانون [۱]

۱۸ جادی الاولی ۱۳۳۶ ۲ مارت ۱۳۳۴

[نومرو وقایع ایله نشر واعلائی : ۲۱ جادی الاولی ۱۳۳۶ ۵ مارت ۱۳۳۴ — نومرو ۳۱۷۰]

ماده : ۱ دیوان محاسبات اوج دائره یه مقسمدر . دائره لرده رئیس ثانیدن ماعدا
ایکی اعضا موجود اولدجه حکمه صلاحیت اوله ماز . رئیس اول طرفدن انتخاب اولنه جق
میزلر حین حاجتده دائره لرده اعضا یه وکالت ایده بیلرلر . شو قدر که هر دائره ده اعضا
صفیه آنجق بر میز بولنه بیلر . حساباتک درجه ثانیده اجرای تدقیقاتی دخی بومیزلره
تودیع اوله بیلر . بر میز خلاصه ایستیک حسابک انای تدقیقده دائره ده اعضا صفیه
حاضر بولنه ماز .

ماده : ۲ دیوان محاسبات رئیس و اعضا و میزلی بر قانونه کندیلرینه تودیع
ایدلکسرن دوک عا ئد هر هانکی بروطفه منضمه یی قبول ایده مزلر . ایستکلری تقدیرده
متعق عد اولنورلر . آنجق اشبو قانونک موقع مرعیه قونلرینی تاریخدن مقدم عهده سنده
معلک بولانلر بومعاملکر دوام ایستکه اشبو ماده احکامدن مستنادر .

ماده : ۳ دیوان محاسبات قرارنامه سنک اشبو مواد مذیله مخالف احکامی
ملغادر .

[۱] سنه اجتماعیه : ۱۳۳۲ - ۱۳۳۳

مجلس مبعوثانه

تودیع	اجتماع : ۳۰ [۱۴ کانون ثانی ۱۳۳۲] ضبط جریده سی : صحیفه : ۳۸۲
مذاکره	— : ۲۷ [— — ۲۰] — : — : ۴۹۷
سنه اجتماعیه : ۱۳۳۳ - ۱۳۳۴	
لایحه قانونیه ؛ مذاکره	— : ۱۴ [۶ کانون اول ۱۳۳۳] — : — : ۱۸۷-۱۸۵
بکنجی مذاکره ؛ قبول	— : ۲۵ [— — ۳۱] — : — : ۳۸۶
اعیانک تعدیلی	— : ۴۶ [۷ شباط ۱۳۳۴] — : — : ۷۲۴
قبول	— : ۴۷ [— — ۹] — : — : ۸۴۸

مجلس اعیانه

تودیع	— : ۱۶ [۳ کانون ثانی] — : — : ۱۳۵
مالیه اجمعی منضطه سی ؛ مذاکره	— : ۱۹ [— — ۲۲] — : — : ۱۸۱-۱۸۰
تعدیل	— : ۲۱ [— — ۲۹] — : — : ۲۲۲-۲۱۸
تصدیق	— : ۲۶ [۱۴ شباط] — : — : ۲۷۴

ماده : ۴ اشبو قانون تاريخ ائسرندن اجباراً سرعی الاجرادر .

ماده : ۵ اشبو قانونك اجراسنه هیئت وكلا مأموردردر .

مجلس اعیان ومبعوثانجه قبول ایدیلمن اشبولایجه نك سرعیتنی وقوانین دولته علاوه سستی اراده ایلدم .

۱۸ جمادی الاولی ۱۳۳۶ ۲ مارت ۱۳۳۴

محمد رشاد

صدر اعظم و داخله ناظری محمد طلعت	شیخ الاسلام و اوقاف هایون ناظر و کیلی موسی کاظم	حریه ناظری انور
بحریه ناظری احمد جمال	عدلیه ناظری و شورای دولت رئیسی و خارجیه ناظری و کیلی خلیل	مالیه ناظری جاوید
نافعه ناظری و معارف ناظر و کیلی علی منیف	تجارت و زراعت ناظری مصطفی شرف	پوسته و تلفراف و تله فون ناظری حسین هاشم

9. [Biri İstanbul'da Diğeri Ankara'da İki Dîvân-ı Muhâsebât Kurulması Hakkında] Karârname

Kanûn-ı esâsinin yüz beş, yüz altı ve yüz yedinci maddelerinde emvâl-i devletin kabz ve sarfına me'mûr olanlar muhâsebelerini rû'yet ve devâirden tanzîm olunan sal muhâsebelerini tedkik iderek hülâsa-i tedkikât ve netice-i mütalaatını her sene bir takrir-i mahsûsla Hey'et-i Mebusana 'arz eylemek üzere bir Divân-ı Muhâsebat teşkîl olunacağı ve iş bu Divân-ı Muhâsebat'ın a'zâ-yı mürettebi on iki olup bunların evsâf ve vezâ'ifinin tafsilâtının bir nizâmnâme ile ta'yîn idileceği muharrer olup buna istinâden 11 Zilhicce sene 1295 târîhli bir karârname tanzîm idildiği ve 6 Teşrînevel sene 332 târîhli nizâmnâme ve 2 Mart sene 334 tarihli bir kanûn ile ba'zı mevâddı tâ'dil ve Usûl-i Muhâsebe-i 'Umûmiye Kanûnu'yla da masârifâtının kabl'l-tediye murâkabe-i vâzifesi de tahmîl idildiği ve bu suretle teşekkül iden Divân-ı Muhâsebat İstanbul'un hükümet-i millîyeye iltihakı târîhine kadar devam eylediği ve bi't-tabî 'umûm meyanında lağv idildiği, halbuki Teşkilât-ı Esasiye Kânûnu'nda Kânûn-ı Esâsi'nin sâlifü'l-'arz mevâdının ta'dilini mutazammın bir kayıt bulunmadığı gibi Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiş 28 Şubat sene 38 târîhli kânûnun beşinci maddesinde de vâridât ve masârifât-ı devletin muvâzene ve muhâsebe-i 'umûmiye kânûnlarına ve bütçe füsul ve mevâddına muvâfik olarak cibâyet ve masarîfin temini için gerek kabl'l-sarf ve gerek bâde'l-sarf meclis namına murâkabe me'mûr olmak üzere Divân-ı Muhâsebat'ın teşkiline kadar Müdâfa'a-i Millîye ve Mâliye Vekâletleri için üçer ve diğeri vekâletler için birer muhtelit a'zânın hey'et-i 'umûmiyece intihâb ve tefrîk olunacağı zikr edilmeğle meclis-i müşârunileyhâca da Divân-ı Muhâsebat'ın lüzûm-ı teşkili kabul edildiği ve gerçi mevzû-i bahs murâkabe me'mûrları ta'yîn ve tefrîk olunmuş ise de murâkabenin sûret-ü şekl icrâ-yı Meclis-i Âlice teşebbüs edilmediği cihetle devâir-i sarfiyatının murâkabe ve vizesi icrâ ve te'mîn idilemediği ve bütün mütemeddin devletlerde teşkilât-ı mezkûrenin kabul ve tatbîk edilmesi hizmet-i 'umûmiye-i devletin kavânîn ve nizâmât ve mukarrerât mevzû'â dâ'iresinde te'mîn cereyânı noktasına ma'tûf tedâbirden olmasına ve Anadolu-yı garbînin ve Trakya'nın istilası ve İstanbul'un hükümet-i millîyeye iltihâkı dolayısıyla da murâkabenin tevsî' ve tenevvü'ü iş bu teşkilâtın bir an evvel hükümet-i millîyede de icrâsını emr olmasına mebni hükümetimizce de mevcut şerâ'it dâ'iresinde bir Divân-ı Muhâsebat teşkili ile bütçeden mütevellid ta'ahhüdât ve sarfiyatımızın usûl-i maliye dâ'iresinde murâkabe ve vize edilmesi muktezi görüldüğü ve işte bu lüzûm-ı mertebe üzerine 339 senesi muvâzene-i 'umûmiyesine Divân-ı Muhâsebat teşkilâtına muktezi tahsisât ve kadroda mevzû' bulunduğu gibi 329 senesi üç aylığı için 28 Şubat sene 339 târîhli kânûnla verilen avansdan otuz dokuz bin lirası da kânûna merbût cedvel ile Divân-ı Muhâsebat'a tefrîk edildiği ve şu suretle Dîvânın fi'ilen teşkiline meclisce de muvâfakat buyrulduğu ve ancak gerek hâkimiye-i millîye noktasından ve gerekse de öteden beri Dîvânın ifâ eylediği hizmetin meclis nâmına niyâbeten? olmasından dolayı re'is-i evvelin meclisce intihâbı muvâfik görüldüğü ve muahharan bu cihet-i meclise 'arz ve bi'l-ahere lüzûmuna mebni tevsî' ve tezeyyüd idilmek üzere şimdilik birisi İstanbul'da ve diğeri Ankara'da ifâ-yı vazife itmek şartıyla iki dâ'ire ittihâzıyla altı zatın intihâb ve ta'yîni ve bunlardan ikisinin re'is-i sâni olarak tefriki maliye vekâletinin 24/4/39 târîhli ve muhâsebe-i maliye müdüriyeti 746/441 numrolu tezkeresinde bildirilmesine binâen keyfiyet İcrâ Vekilleri Heyeti'nin 24/4/39 târîhli ictimâ'ında lede'l-zikr vekâlet-i müşârunileyhânın teklifleri kabul ve derhal tatbiki takarrur itmiştir.

24/4/ 339

Hariciye Vekâleti Vekîli, Dâhiliye Vekîli, 'Adliye Vekâleti Vekîli, Müdâfa'a-i Millîye Vekîli, Şer'îye Vekîli, Ümerâ Vekilleri Hey'et-i Reisi, Erkân-ı Harbiye-i 'Umûmiye Vekâleti Vekîli, Sıhhiye ve Mu'avenet-i İctimâ'îye Vekâleti, İktisad Vekîli, Nafia Vekîli

BCA, Nu. 030-0-018-001-001-7-17-4., Tarih 24.4.[1]339 [5 Ocak 1921]

C. Divan-ı Muhasebat'ın İlk ve Son Hey'et-i Umumiye Kararı

1. İlk Hey'et-i Umumiye Kararı

Fi 25 Zilkâde sene 96 ve fi 29 Teşrin-i evvel sene 95 Bazarertesi günü ictimâ'ı
Hülâsa-i meâl: Dîvân-ı Muhâsebât'ın teşkilât ve vezâifince ceryân iden müzâkerât
'Atûfetlü Ohannes Efendi Hazretleri
'Atûfetlü Hâfız Sa'îd Efendi Hazretleri
Sa'âdetlü Hâcî 'Âkif Efendi Hazretleri
Sa'âdetlü Kadri Beğ Efendi Hazretleri
Sa'âdetlü Rıf'at Efendi Hazretleri
Sa'âdetlü Hüdâverdi Ohannes Efendi Hazretleri
Sa'âdetlü Kastro Beğ
Sa'âdetlü Sakız Ohannes Efendi
Sa'âdetlü Edvars Efendi
Re'is (Çamiç)
Mülgâ Temyizât-ı 'Askeriye Nâzırı
Müdde'î-i 'Umûmî

Mûmâileyhin mâni'i bulunduğundan hâzır bulunamayacağını re'is efendi beyân eylemiştir.

Birinci def'â olarak Hazine-i Celîlede Islâhât-ı Mâliye Komisyonu Masârıfât Şu'besi otasında bi'l-ictimâ' sa'at beş buçukda meclîs açıldı.

İbtidâ Dîvân-ı Muhâsebât'ın sûret-i teşkiline dâ'ir 23 Zilkâde sene 96 ve 27 Teşrin-i evvel sene 95 târihiyle müracaâten şeref vârid olan tezkire-i sâmiye-i hazret-i vekâlet penâhî kırâ'at olundu.

Re'is Efendi a'zânın tebrîk ve me'mûrîne ve temenni-i muvaffakiyetlerine dâ'ir ba'zı kelimât irâd eyledikten sonra Dîvân-ı Muhâsebât'a Hey'et-i Â'yân Dâ'iresi'nin birkaç otası muvakkaten tahsîs buyurulmuş olduğunu ve bu otalar heman bu gün tahliye olacağından yârinki Salı günü tecemmu' olunacağını ve Dîvân'ın vezâifine dâ'ir elde bir nizâm veya ta'lîmât mevcûd olmadığından ne sûretle hareket olunmak lâzım geleceği hakkında şifâhen vukû' bulan istîzâna cevâben bu husûsa dâ'ir mukaddemâ Şûrâ-yı Devlet'ce bi't-tanzîm Hey'et-i Mebusân'a i'tâ olunan kânûn lâyihasının Meclis-i 'Umûmî'nin in'ikâdında kânûniyeti talep olunmak üzere karârname-i mahsûs ile neşr ve i'lân olunması derdest-i 'arz olduğu taraf-ı sâmi-i hazret-i vekâlet penâhiden beyân buyrulmuş olduğunu ifâde eylediğinin üzerine lâyiha-i matbûe-i mezkûrenin kırâ'at olunmasına karâr verildi.

Münderecâtı ma'lûm olduktan sonra Dîvân'ca işe nereden ve ne yolda başlanılmak lâzım geleceği mes'elesi meydana konuldukdaki hangi senelerden bidâyetle cânib-i hazîne-i celîleden hesâb virilebileceği suâl olunmak üzere mâliye müsteşarı sa'âdetlü Münir Beğ Efendi hazretleri da'vet olundu. İş-bû su'âlin cevâbı ba'zı tahkîkât-ı istihsâline mütevakıf olmağla neticesini Pencşenbe günü tafsîlen bildireceğini devâir-i 'âlîyyenin her biriyle hazîne-i celîle beyninde en son def'â olarak hangi senelerde rû'yet ve kat'-ı hesâb olunmuş olduğunu mübeyyin hîn-i müzâkerede talep olunan pusulayı dahi berâberce göndereceğini ifâde ile 'avdet eyledi.

Bâlâda muharrer kânûn lâyihası hükmünce hey'etin iki dâ'ireye inkisâmı iktizâ ideceğinden birincisi re'is-i evvelin taht-ı ri'yâsetinde olmak üzere Hâcî 'Âkif Efendi ve Rıf'at Efendi ve Edvars Efendi'den ve ikincisi Hâfız Sa'îd Efendi'nin taht-ı ri'yâsetinde olarak Kadri Beğ ve Hüdâverdi Ohannes Efendi ve Kastro Beğ'den terkîb olundu.

Birinci dâ'irenin tedkîk-i muhâsebât için ittihâz olunacak mesleğin ve ikinci dâ'irenin dahi şimdilik lüzûm görünen baş kitâbet ve mümeyyizler ile ketebenin 'aded ve maâşlarının bi'l-müzâkere ta'yîniyle hey'et-i 'umûmî-yeye beyan idilmesi karârlaşdırıldı. İctimâ'günleri sâ'at altıda müzâkereye başlanması tensîb olundu sâ'at sekizde mecâlise hitâm verildi.

SA, DMZC, 1 Numaralı Defter, Karar Nu. 1, 10 Kasım 1879, s. 1-2.

برخی از آن که در حسابات عین ساله در هر یک سیر
 کتب آن عدد و وقت آن را با آنکه فیصدی آن است
 ساعت کرده و هر یک را در هر یک
 در هر یک او را حساب کرده و هر یک را
 اوقات

۱۹۱۰ هجری قمری در هر یک سیر حساب کرده و هر یک را

- | | | |
|------|---|---------------------------|
| اعضا | } | عظمتی و چنانچه قدری حقیقی |
| | | عظمتی و چنانچه قدری حقیقی |
| | | ساعات و چنانچه قدری حقیقی |
| | | ساعات و چنانچه قدری حقیقی |
| | | ساعات و چنانچه قدری حقیقی |
| | | ساعات و چنانچه قدری حقیقی |
| | | ساعات و چنانچه قدری حقیقی |

هفتاد و یک ساله در هر یک سیر
 او را حساب کرده و هر یک را
 حساب کرده و هر یک را
 حساب کرده و هر یک را
 حساب کرده و هر یک را
 حساب کرده و هر یک را
 حساب کرده و هر یک را

2. Son Hey'et-i Umumiye Kararı

Numro: 951

Târîh-i Müzâkere: 28 Teşrîn-i evvel 338

Yevm-i Müzâkere: Cum'âertesi

Re'is Armenak Beğ Efendi hazretleri bulunmadılar

A'zâ Abdolvâhid Beğ Efendi Hazretleri

A'zâ Ahmed Beğ Efendi

Petri Beğ Efendi me'zûn

Cemal Beğ Efendi Hazretleri

'Abdülcelil Beğ Efendi Hazretleri

Fuad Beğ Efendi me'zûn

Hasan Zeki Beğ Efendi

Ziya Beğ Efendi

Mükerrem Beğ Efendi

Sa'id Beğ Efendi

Müdde'i 'umûmî

Hey'et-i 'Umumiye bu gün Re'is-i evvel Beğ Efendi Hazretlerine vekâleten birinci dâ'ire re'is-i sânisî Ahmed Beğ Efendi Hazretlerinin riyâseti altında in'ikâd eylemiştir. Kabl-ez-zevâl sâ'at 11,5] 21 Teşrîn-i evvel 338 târîhli zabıtnâmeler kıraat ve kabûl olundu.

Üsküdar Sancağı Mutasarrıflığının Liva'nın 334 senesi zat ve zaman hesâbı muhteviyâtından yalnız jandarma dâ'iresine 'âid evrâk-ı müsbitenin noksan-ı intizâmı var ise de bunun da derdest-i ikmâl olduğu ve bundan mâ'adâ bir mah mehîl i'tâsıyla muhtâc-ı tasnîf evrâk-ı müsbite olduğu halde esnâ-yı ifâdesini ve beyânât-ı sâ'ireyi hâvî 19 Teşrîn-i evvel 338 târîhli ve 1851/502 numrolu tahrîrâtın 21 Teşrîn-i evvel 338 târîhli zabıtnâmede münderic karâr vechile Mümeyyiz Cevdet Beğ'e tevdi'i üzerine mûmâileyh tarafından yazılan derkenâr okundu.

Mezkûr tahrîrâtda: mukaddemâ hükümet dâ'iresi kurbunda vukû' bulan harîkde bi'l-'umûm evrâk ve defâtir harîkden masûn diğêr mahalle nakl ve bi'l-ahare celb edilmesinden ve münâkalenin ilcâ-yı harîk sebebiyle gayr-ı muntazam ve perişân bir sûretde icrâsından dolayı yek diğêrine karışan evrâk ve defâtir-i kuyûdiye [okunamadı] vâridât ve sarfiyâta 'aid evrâk-ı müsbitenin tasnîf ve te'sîsi intizâmına sarf-ı gayret ve bir dereceye kadar te'mîn muvaffâkiyet idilmiş iken ahiren muhâsebe-i livada vukû'a getirilmiş olan ihtilâsât-ı ma'lûme üzerine icrâ kılınan teftişât ve medîd-i tedkîkâtda yine hâl-i intizâm düçâr-ı ihlâli ve muhâsebenin rü'yet idilmekte olan üç senelik zât u zaman hesâbâtının rü'yetinde ve evrâk-ı müsbitenin ibrâzında muhâsib eşkâli olmağla berâber muhâsebe-i liva baş kitâbetinin Mâliye Nezâret-i Celîlesi'nin emriyle bir seneye karîb müddetten beri münhall ve üç dört efendiden 'ibâret bulunan diğêr hey'et-i hesâbe-i liva seneyn-i mâhiyeye 'âid mu'âmelât için 'itâ-yı hesâba değıl belki umûr ve mu'âmelât-ı rûzmerre-yi i'âdeten virebile gayr-ı kâfi ve muktedir bulunduğu na rağmen Dîvân-ı Muhâsebât'da tedkîk idilmekte olan 334 senesi zât ve zamân hesâbının evrâk-ı müsbitelerini matlûb ve müstelzim olan sūrât ve intizâm tahtında ibrâz olunduğuna ve yalnız Jandarma Dâ'iresi te'diyâtına 'âid evrâk-ı müsbitenin tedkîkinde noksânı intizâm hesâbıyla birâz müşkilât ve te'hirâta ma'rûz kalındığı ve

ma'ahazâ bunun da derdest-i ikmâli bulunduğu tedkîk-i hesâba me'mûr muhâsebe ketebesinden Emin Beğ'in ifâdesinden anlaşıldığı ve bûdçe ma'rûz kısmen gayr-ı muntazam olub tedkîkâtı derdest-i ikmâl bulunan Jandarma evrâk-ı müsbiteninden mâ'adâ bir mah-ı mühlet i'tâsı sûretiyle tasnîfe lüzûm gösterilen evrâk-ı müsbite var ise anların neden 'ibâret olduğunun ve me'mûr-ı mahsûsunun ifâdât ve îzâhâtı kâfi görülemeyübde muhtâc-ı istîzâh mevâd var ise îcâbına müsâra'at olunmak üzere keyfiyetin medlûlen ve muvazzahan ebnâsı lüzûmunun ve ahvâl ânife ma'rûzaya göre cereyân-ı mu'âmelenin şikâyeti müceb ve bi'l-husûs muhâsib-i mes'ûl hakkında ahkâm-ı kanûniye tatbîkîni müstelzim olacak şekil ve mâhiyetde olmadığına ve belki tazrîre layık ve müstehâk görülmesi muntazır bulunduğu muharrerdir. Mezkûr derkenârda: muntazaman irâ'e edilmeyen evrâk-ı müsbite yalnız Jandarma Dâ'iresi'ne münhasır olmayub diğer devâire 'âid evrâk dahi gayri muntazam olarak ceste ceste ibrâz idilmiş ve rapor tanzîminde daimi müşkilat? olacağı dahi nazar-ı 'itibâra alınmayarak mahzâ-ı iş'âr ve istiş'âr ile vakt-i zâyî'a mahal verilmemek üzere şimdîye kadar bir dâ'ireye 'âid olub ibrâz olunan evrâkın tedkîkât ve tatbîkâtı ikmâl idildikde mâba'dının taharrî ve ibrâzına mütaallikan intizâr olunmayub herhangi dâ'ireye 'âid olursa olsun ibrâz olunabilen evrâkın tedkîkâtına geçilmiş ve ibrâz olunamayub not idilen noksan evrâkın muhâsib-i mes'ûl vekîller dâhi not idilerek ibrazları şifâhen ihzâr ve te'kid idilmekte bulunmuş ve muhâsib-i mes'ûl vekîllerinin sık sık tebdîl olunarak yek diğerlerine evrâkı ve notları muntazaman devr itmemesi hasebiyle yeni gelen muhâsib-i mes'ûl vekîllerinin [okunamadı] oldukları evrâk burada tanzîme teşebbüs itmeleri üzerine tedkîkâtı te'hîr ta'vîke ma'rûz bırakan bu halden dolayı 'arz-ı keyfiyete mecbûriyet hâsıl olduğu muharrerdir.

Îcâbı lede'l-müzâkere mutasarrıflığın sûret-i iş'ârı noksânı intizâmın Jandarma te'diyâtına 'âid evrâk-ı müsbiteden mâ'adâsında mevcûd olmadığı merkezinde bulunmasına göre Jandarmanın gayr-i devâir te'diyâtına müte'allik ve tedârîki muktezî noksan evrâk-ı müsbitenin nelerden 'ibâret olduğunun da mümeyyiz-i mumâileyh tarafından tafsil ve tahrîren beyân olunması lâzımeden görüldü. Üsküdar Sancağı Mutasarrıflığı'nın livanın 332 senesi zât ve zamân hesâbı hakkında 23 Eylül 338 târihli zabıtnâmede muharrer karâr dâ'iresinde sebk iden iş'âra cevâben vârid olan 25 Teşrîn-i evvel 338 târihli ve 1886/516 numrolu tahrîrâtı melfûfuyla okundu. Melfûf-ı mezburda: 332 senesi zât ve zamân hesâbının rûyet ve tedkîkîni pezîrây-ı hitâm olub yalnız vâridât ve sarfiyâta müteallik olmak üzere tedkîk-i hesâba me'mûr idilmiş olan Dîvân-ı Muhâsebât mümeyyizlerinden Setrak? Beğ tarafından mu'tâ iken istizâh varakasına îzâhât-ı matlûbe i'tâ kılınmış ve ahiren bir seneye karîb müddetden berü münhall bulunan baş kitâbet vekâletine ta'yîn idilen Sâdık Efendi mümeyyiz-i mûmâileyhimin nezdine i'zâm ve hesâb-ı mezkûr nevâhisinin de bi't-takrîr îcâbının îfâsına tevessül olunmuş ve vekîl-i mûmâileyh tarafından müceb-i istîzâh görülen mevâdda îzâhât ve tafsilât-ı munzamme virilerek bu cihetden dahi ikmâl ve yalnız hesâb-ı mezkûra müte'allik ve mülhakât-ı livâyâ 'âid olarak ihâle ve emânet-i 'aşârı tahkîkât ve tahsilâtıyla bakâyâsını ve senesi zarfında tahsîl idilememesi esbâbını ve kezâlik 332 senesinde emlâk-i emiriye bedelât-ı îcâresinin tahkîk ve tahsîl mekâdîriyle bakâyâsını mübeyyin birer pusulanın ibrâzı ve 332 senesinde muhâkeme-i nizâmiye hâsîlâtından sene-i âtiye devr idilmiş olan sekiz bin kûsûr gurusun esbâb-ı devriyesinin îzâhı kalmamışdır ki mevâd-ı mezkûre için melhûzâta tebligât icrâ ve ta'kîbât-ı [okunamadı] îfâ olunmakda ve bunların da bu hafta zarfında celb ve i'tâ-yı me'mûl kavî bulunmaktadı.

Îzâhât-ı ânifeden müstebân buyurulacağı üzere sene-i mezkûre hesâbı tamamen i'tâ ve derdest-i ibkâ bulunan mevâdd-ı selâse ânifeye kısmen kazalara münhasır olub binaenaleyh bunun bu derece mu'âheze-i velâ-simâ tatbîk-i ahkâm-ı cezâ'iyeyi istilzâm idecek bir kemiyet ve ehemmiyetde olması gerekdir. 'Arz ve îzâhdan azâde olduğu ve diğer tezkiredeki derkenâr-ı 'âciziyeden dahi müstebân bulunduğu üzere muhâsebe-i livânın vaz'iyet-i mâziye ve hâliyesi mizân-ı tedkîk ve insâfa alınursa böyle mu'âhezeler değil esbâb ve 'avâmil-i atîyenin bâ'is

olunduğu müşkilât rûsûbâtı ve gice gündüzü sarf-ı mesâ'î ve ikdâm olunmak sûretiyle tahammül-fersâ umûr ve mu'âmelât-ı rûzmerrenin tesbît ve tedvîrinden mâ'adâ muhâsebe-i livânın dört mevcûduyla beş altı sene evvele 'âid üç senelik zât u zamân hesabının i'tâsında ihrâz-ı muvaffâkiyet hâsıl olması takdîre lâıyk görülmek muntazır iken 'aksi mu'âmeleye ma'rûz kalınması esbâb ve sevâ'iki anlaşılamamıştır.

Ma'lûm-ı hâli mutasarrıflardır ki mukaddeman hükümet konağı kurb ve ittisâlinde vuku'a gelen harîkde evrâk ve defâtirin harîk te'sirâtından masûn mahal-i ahire nakli ve bi'l-ahire celbi esnâsında şîrâze-i intizâm düçâr-ı ihlâl olduğu ve evrak-ı müsbite birbirine karıştığı gibi ahiren de muhâsebe-i livâda îzâh idilmiş olan ihtilâsâtın tahkîkât ve tedkîkâtı münâsebetiyle noksanına intizâm bir kat daha [okunamadı] itmiş ve husûsen tedkîk ve i'tâ-yı hesabda birinci derecede hâiz-i 'alâka ve mecbûriyet olan muhâsebe-i livâ baş kitâbetinin bir sene-ye karîb müddetten beri Maliye Nezâret-i Celîlesi'nin emriyle münhall kalması üç dört [okunamadı] mu'âmelât rûz-ı merreyi bile temşiyet ve tedvîre gayr-i mütehammil bir halde bulunması ile beraber bi'l-hassa zât ve zamân hesabâtına 'atf-ı ehemmiyet ve bu bâbda şerâit-i sıhhiye fevkinde gıceyi gündüzü ve sâ'ât-ı mesâ'î hâricinde bezl-i gayret idilerek sene-i mezkûre hesabının bir derece ma'rûz-ı i'tâ ve ikmâline te'mîn-i muvaffakiyet idildiğı ve binâenaleyh kezâlik dîvân-ı müşârûnileyhâca tevessül olunan mu'âmele ve şekl-i muâheze şîme-i nısfına kâbil-i te'lif görülemeyeceğı derkâr bulunduğunun [okunamadı] varidata tealluk iden [okunamadı] üç maddeye inhisâr iden evrâkın tesri'i-i irsâli evvel ü ahir bu kere müteallik kazâlara te'kiden iş'âr idilmeğle evrâk-ı mebhûsenin de evrâk-ı müsbitenin celb ve takdîm idileceğı muharrerdir. İcâbı lede'l-tee'ssül bu bâbda mümeyyiz Setrak? Efendi'den şîfâhen alınan îzâhâtdan noksan kalan evrâkın Üsküdar Sancağı'ndan irtibâtı fekk ile İzmit Sancağı'na ilhâk edilmiş olan Şile ve Kartal gibi Kazâların 'ağnam-ı tahakkuk mazbataları misillü şeylerden 'ibâret olduğu ve husûsât-ı sâ'ire hakkında istenilen îzâhâtdan i'tâsı kâbil olabilenlerin de virildiğı anlaşıldığına ve mezkûr kazâlar ile sebep-i alakadan dolayı muhâberenin kesilmesine binâen hesab-ı mezbûr hakkında muktezî raporun tanzîm ve i'tâsı lüzûmunun ve 'aynı zamânında nekâ'is-i mevcûdeden ikmâli mümkün görülenlerin de bi't-tâ'kîb ikmâl iddirilmesinin mümeyyiz-i mumâileyha tebliğı takarrür eyledi.

Evkâf-ı İslâmiye mazbatasından 335 senesi için beş günlük olarak ahzı muktezi hesab hakkında müdde'i 'umûmîlik me'mûriyet-i 'alîsinin 21 Teşrîn-i evvel 338 târîhli zabıtnâme vechle a'zâdan Mükerrerrem Beğ Efendi tevdi' kılınan müzekkiresi üzerine müşârûnileyh tarafından virilen îzâhâtdan hesab-ı mezbûr hakkında makâm-ı riyâsetden mazbata müdiriyyetine vuku' bulan son iş'âr üzerine mes'elenin nazar-ı iltifâta alınarak matlûb hesabın ve evrâkının on beş güne kadar tanzîm ve ihzârıyla Dîvân-ı Muhâsebât'a tevdi' olunacağı muhâsib-i mes'ûl tarafından ifâde kılındığı anlaşıldı ve o kadar müddet-i intizârda bulunması zarûrî görüldü.

28 Ekim 1922 tarihli Divan-ı Muhasebat Son Heyeti Umumiye Kararı'nın orijinal metni;

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Belgeleri

(Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.)

- BCA (Bakanlar Kurulu Kararları), 030-0-018-001-001.
BOA, *A.MKT.MHM.* (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi)
BOA, *BEO.* (Bâbüli Evrak Odası)
BOA, *DH.EUM. 2. Şb.* (Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti)
BOA, *DH.EUM.MH.* (Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Muhasebe Kalemi)
BOA, *DH.EUM.SSM.* (Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi)
BOA, *DH.HMŞ.* (Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği)
BOA, *DH.MB.HPS.* (Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emriye ve Hapishaneler Müdüriyeti)
BOA, *DH.MKT.* (Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi)
BOA, *DH.SAİD.* (Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdare-i Umûmiyesi)
BOA, *DH.ŞFR.* (Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi)
BOA, *İ.DH.* (İrade Dâhiliye)
BOA, *İ.DUİT.* (Dosya Usulü İradeler)
BOA, *İ.HUS.* (İrade Hususî)
BOA, *İ. ML.* (İrade Maliye)
BOA, *İ. MM.* (İrade Meclis-i Mahsus)
BOA, *İ.MMS.*(İrade Mesâil-i Mühimme)
BOA, *İ.MV.* (İrade Meclis-i Vükelâ)
BOA, *İ.RSM.* (İrade Rüsûmat Emaneti)
BOA, *MV.* (Meclis-i Vükelâ)
BOA, *Y.A.HUS.* (Yıldız Sadaret Hususî)
BOA, *Y.A.RES.* (Yıldız Sadaret Resmî)
BOA, *Y.EE.* (Yıldız Esas Evrak)
BOA, *Y.MTV.* (Yıldız Mütenevvi Maruzat)
BOA, *Y.PRK.ML.* (Yıldız Perakende Maliye)
BOA, *ZB.* (Zabtiye Nezareti)
Düstur, I. Tertip, I, İstanbul 1289.
Düstur, I. Tertip, II, İstanbul 1289.
Düstur, I. Tertip, IV, İstanbul 1296.
Düstur, II. Tertip, II, İstanbul 1330.
Düstur, II. Tertip, IX, İstanbul 1928.
Düstur, II. Tertip, X, İstanbul 1928.
Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, 1293=1877, hzl. Hakkı Tarık Us, I, İstanbul 1939.
Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi, 1293=1877, hzl. Hakkı Tarık Us, II, İstanbul 1954.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet 1271.
Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet 1275.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1280.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1281.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1282.

- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, Dersaadet 1286.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1287.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1289.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1290.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1291.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1293.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1315.
Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Dersaadet 1316.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 1 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 2 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 3 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 4 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 5 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 6 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 12 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 13 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, 14 Numaralı Defter.
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, (1-69 Numaralı Kararlar).
Sayıştay Arşivi, *Divan-ı Muhasebat Zabıt Ceridesi*, (887-951 Numaralı Kararlar).
TBMM Zabıt Ceridesi, VIII, Devre: 2, 25. İçtima, 31.03.1340.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Armanak Sakızlı Sicil Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, İsmail Zühdü Sicil Dosyası.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Müzesi, *Mehmet Tevfik Biren Sicil Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Ali Fuat Ağralı Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Hüseyin Cahit Eren Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Damar Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Kamil Mutluer Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Karabacak Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Rıza Turgay Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mehmet Vecdi Gönül Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Muhittin Gürün Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Mümtaz Tarhan Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Rasih Bey Sicil Dosyası*.
T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Recai Akyel Dosyası*.

T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Servet Şam-
lıoğlu Dosyası*.

T.C. Sayıştay Başkanlığı Personel Daire Müdürlüğü Arşivi, *Seyfi Oran
Dosyası*.

B. Gazeteler

Ceride-i Havadis

Cumhuriyet

İkdam

Milliyet

Ruzname-i Ceride-i Havadis

Şehbal

Takvim-i Vekayi

Tercüman-ı Ahval

Tercüman-ı Hakikat

T.C. Resmî Gazete

C. Tetkik Eserler

Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, çev. Übeydullah Kısacık, Kapı
Yay., İstanbul 2012.

Ahmed Avni Paşa, *Vahdeddin'in Sırdaşı Anlatıyor Milli Mücadele ve Sür-
gün Yılları*, hzl. Osman Öndeş, Timaş Yay., İstanbul 2012.

Ahmed Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, hzl. ve sad.
Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010.

Ahmed Vefik, *Milliyetçilik*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1936.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi*, Sayıştay
Yay., Ankara 1997.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sayıştay (Divan-ı
Muhâsebât)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2012.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para
ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Eren Yay., İstanbul 1996.

AKYILDIZ, Ali, *Para Pul Oldu, Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Top-
lum*, İletişim Yay., İstanbul 2003.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Re-
form*, İstanbul 1993.

Alman Mavileri, II, hzl. İrfan Dağdelen, İBB Başkanlığı Kütüphane ve
Müzeler Müdürlüğü, İstanbul 2006.

ARABYAN, İstefan, *Usul-i Defter-i Malî*, II, Dersaadet Kanaat Matba-
ası, İstanbul 1331.

ASLANOĞLU, İnci, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-
1938*, Bilge Kültür Sanat, Ankara 2010.

AYDIN, Suavi-Kudret Emiroğlu-Ömer Türkoğlu-Ergi D. Özsoy, *Küçük
Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2005.

AYVAZOĞLU, Beşir, *Divanyolu: Bir Caddenin Hikâyesi*, Kapı Yay., İs-
tanbul 2010.

BAKU, Refik Besim, *Malî Murakabe: Muhtelif Memleketlerdeki Mü-
rakebe Sistemleri*, Divan-ı Muhasebat Kursu Neşriyatı, Ankara
1937-1938.

BALIM, Pinar, *Ankara'daki Otellerin Gelişimi ve Değişimi*, (Gazi Üniver-
sitesi, Mimarlık Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
Ankara 2005.

BISSON, Andre, *Finances Publiques Françaises*, I, Budget-Tresor, Paris
1934.

BİLGİ, Nejd, *Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Ke-
mal Bey'in Yargılanması*, Köksav Yay., Ankara 1999.

BİREN, M. Tevfik, "Bir Devlet Adamının" Mehmet Tevfik Bey'in (Bİ-
REN) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları,
I, hzl. F. Rezan Hürmen, Akma Yay., İstanbul 1993.

BİREN, Tevfik, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve
Mütareke Hatıraları*, I, hzl. Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay.,
İstanbul 2006.

BLAISDELL, Donald C., *Dünyın-ı Umûmiye Osmanlı İmparatorluğu'n-
da Avrupa Malî Denetimi*, çev. Ali İhsan Dalkılıç, Nesnel Yay.,
İstanbul 2008.

BLAISDELL, Donald C., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî De-
netimi (Dünyu-u Umumiye)*, çev. Ali İhsan Dalkılıç, Doğu-Batı
Yay., İstanbul 1979.

BUDAK, Ali, *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Mü-
nif Paşa*, Kitabevi Yay., İstanbul 2004.

CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan
Cumhuriyet'e*, I-II, hzl. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay.,
İstanbul 2007.

Cemal Paşa, *Hatıralar İttihat ve Terakki*, I. Dünya Savaşı Anıları, hzl.
Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.

Cevdet Paşa, *Ma'rûzat*, hzl. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980.

Cevdet Paşa, *Tezaker*, II, hzl. Cavid Baysun, Ankara 1987.

CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi
(XVIII. YY'dan Tanzimat'a Malî Tarih)*, İstanbul 1986.

ÇAKIR, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yay., İs-
tanbul 2001.

ÇANKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, III, Mars Matba-
ası, Ankara 1968-1969.

ÇARKICIYAN, Rahip G., *Türk Devlet Hizmetinde Ermeniler*, Kesit
Yay., İstanbul 2006.

ÇEÇEN, Kazım, *Hüseyin Tevfik Paşa ve "Linear Algebra"*, İTÜ Bilim
ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul 1988.

ÇELİK, Gözde, *İstanbul Tarihi Yarımadası'nda Tanzimat Dönemi İda-
ri Yapıları*, (İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi Böl-
ümü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aralık 2007.

DABAĞYAN, Levon Panos, *Türkiye Ermenileri Tarihi*, IQ Kültür-Sa-
nat Yay., İstanbul 2006.

DAVISON, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform*, çev. Os-
man Akinhay, I, Papirüs Yay., İstanbul 1997.

DOĞAN, Sema, *Ayasofya ve Fossati Kardeşler (1847-1858)*, Arkeoloji ve
Sanat Yay., İstanbul 2011.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında
Bir Tetkik*, İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1970.

Enver Paşa, *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*, hzl. Halil Erdoğan Cen-
giz, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.

ERDOĞAN, Abdülkerim-Gökçe Günel, *İstiklal Savaşı'nda Ankara*,
Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2007.

ERGİN, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, İBB Yay., İstanbul 1996.

ERGİN, Osman Nuri, *İstanbul Şehreminleri*, İşaret Yay., İstanbul 2007.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, III, IV, İBB Kültür
İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1995.

GEDİKLİ, Fethi Gedikli, *Şura-yı Devlet, Belgeler, Biyografik Bilgiler ve
Örnek Kararlarıyla*, Öncü Kitap, Ankara 2008.



- GÖRELİ, İsmail Hakkı, *Devlet Şûrası, (Şurayı Devlet-Danıştay)*, Yeni Matbaa, Ankara 1953.
- Gravürlerle Türkiye*, IV, hzl. Mustafa Sevim, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- GÜRAN, Tevfik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, TTK, Ankara 1989.
- GÜRAY, Sevim, *Abmet Vefik Paşa*, TDK, Ankara 1966.
- HAMPDEN, Charles Hobart (Hobart Paşa), *Hobart Paşa'nın Anıları*, çev. Derin Türkömer, hzl. Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006.
- İbn-i Haldun, *Mukaddime*, I, çev. Zakir Kadri Ugan, MEB Yayınları, İstanbul 1990.
- İŞİN, Ekrem, *Ankara: Kara Kalpaklı Kent*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Darülfünun; Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, I, IRCICA Yay., İstanbul 2010.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, II, Dergah Yay., İstanbul 1982.
- İsmail Hikmet, *Abmet Vefik Paşa*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932.
- PERVİTİTCH, Jacques, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, çev. Zülal Kılıç, TVY Yay., İstanbul 2003.
- KANAR, Mehmet, *Darüşşafaka: Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, Darüşşafakalılar Derneği Yay., İstanbul 2000.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VII, TTK, Ankara 1995.
- KILIÇ, Zeynep, *Abmet Vefik Paşa'nın "Hikmet-i Tarih"i Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2009.
- KIRMIZI, Abdulhamit, *Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yay., İstanbul 2007.
- KİLİ, Suna -A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri-Sened-i İttifaktan Günümüze*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985.
- KÖKSAL, Servet-Hamdi Mehter-Günaydın Ersoy-Hüseyin Gürhan-Adile Sezer, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Sayıştay*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- KÖKTÜRK, Erol, *Taşınmaz Mülkiyetinin Evinde Yaşam Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü 1960-2000*, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Yay., Ankara 2004.
- KÖMÜRCÜOĞLU, Eyüp, *Ankara Evleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yay., İstanbul 1950.
- KÖMÜRCÜYAN, Kırkor, *Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihi*, MEB İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Yay., İstanbul 1948.
- KUBIN, Jozef-Danyal Kubin-Aydan Seskir Özmen, T.C. Sayıştay Başkanlığı Hizmet Binası, 25 Ağustos 2000 Tarihinde Meydana Gelen Yangın Sonrası Yapının Yangına Maruz Kalan Taşıyıcı Sisteminin Güçlendirilmesi Üzerine Rapor, Prota Mühendislik Proje ve Danışmanlık Hizmetleri Ltd. Şti., Ankara 2000.
- KURUYAZICI, Hasan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu Anılar, Yazılar, Mektuplar, Belgeler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008.
- MADENDAG, Gülten, *Abmet Vefik Paşa ve Türkçülük*, (Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2009.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'at-i Hakikat*, hzl. İsmet Miroğlu, Bekat Yayinevi, İstanbul 1983.
- Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcratı*, MEB, İstanbul 2002.
- Maliye Nazırı Cavid Bey, Felaket Günleri Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, I, hzl. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 2005.
- Maliye Vekâleti Teftiş Heyeti'nin Kuruluşuna, Vazife Salahiyyet ve Kadrosuna Ait Malûmatı Muhtevi Dergi*, Ankara 1936.
- Maliye Sitesi Proje Müsabakası*, Ankara 1967.
- Molière: A. Vefik Paşa Külliyyatı*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933.
- MAZAK, Mehmet, *Karpostallarda İstanbul Eminönü-Fatih*, Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2008.
- MORAWİTZ, Charles, *Türkiye Maliyesi*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., Ankara 1978.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, I, II, sad. Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1987.
- MUTLU, Abdullah, *Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, Ankara 2009.
- MUTLUER, Mehmet Kamil-Erdoğan Öner-Ahmet Kesik, *Bütçe Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009.
- MUTLUER, Mehmet Kamil, ve Erdoğan Öner, *Teoride ve Uygulamada Mahalli İdareler Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009.
- MUTLUER, Mehmet Kamil, *Türkiye'de Gayrimenkullerin Vergilendirilmesi*, Eskişehir İTİA Yay., Eskişehir 1973.
- MUTLUER, Mehmet Kamil, *Türkiye'de Yükseköğretim'in Başlıca Sorunları ve Sorunlara Çözüm Önerileri*, T.C Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yay., Ankara 2008.
- NEYVAL, Naciye, *Ressam Naciye Neyval'in Mutlakiyet Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, hzl. Fatma Rezzan Hürmen, Pınar Yay., İstanbul 2000.
- ORBAY, Rauf, *Rauf Orbay'ın Hatıraları [1914-1945]*, Yay. hzl. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 2005.
- ORUN, Hayri-Celal Kasaroğlu-Mehmet Belek-Kazım Atakul, *Meşhur Valiler*, İçişleri Bakanlığı Merkez Valileri Bürosu Yay., Ankara 1969.
- Osmanlı Maliyesi Hakkında İngiliz Raporları (1861-1892)*, drl. Neziha Varcan, T.C Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yay., Ankara 2000.
- ÖNER, Erdoğan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- ÖNSOY, Rıfat, *Mali Tutsaklığa Giden Yol: Osmanlı Borçları (1854-1914)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1999.
- ÖNTUĞ, M. Murat, *Abmet Vefik Paşa'nın Anadolu Sağ Kol Müfettişliği*, Palet Yay., Konya 2009.
- ÖZDEMİR, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yay., Ankara 2010.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Abmet Vefik Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1942.

- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Maliye Teşkilatı Tarihi*, III, IV, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., Ankara 1997.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930)*, III, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay., Ankara 1978.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Sicill-i Osmanî Zeyli*, VII, VIII, IX, XVIII, XIX, TTK, Ankara 2008-2009.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Tanzimat Maliye Nazırları*, II, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, *Tarihe Malolmuş Fıkralar, Nükteler*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.
- PAMUKCİYAN, Kovork, *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar*, III, IV, Aras Yay., İstanbul 2003.
- Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, hzl. Muammer Sencer, İleri Yay., İstanbul 2005.
- Rifat, *Muharretât-ı Nâdire*, İstanbul 1289, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nu. 2400.
- SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım, Eski Altıncı ve Birinci Ordu Komutanı General Ali İhsan Sâbis, İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, V, Nehir Yay., İstanbul 1993.
- SARIASLAN, Ümit, *Cumhuriyetin Mimarları "Kuruluş Ankara'sında Üç Mimar Kemalettin-Ernst Arnold Egli-Bruno Taut"*, Otopsi Yay., İstanbul 2004.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK, Ankara 1999.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, e Yay., İstanbul 1994.
- SHAW, Stanford-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, e Yay., İstanbul 1994.
- SÖZEN, Metin, *Bir İmparatorluğun Doğuşu Topkapı*, Unilever Yay., İstanbul 1998.
- SÖZEN, Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, (1923-1983), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1984.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, I, II, IV, V, VI, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Stratejik Plan 2009-2013*, Sayıştay Bakanlığı Yayın İşleri Müdürlüğü Yay., Ankara 2008.
- ŞAMLIOĞLU, Servet, *Hollanda Sayıştay'ında İncelemeler*, Sayıştay Başkanlığı Yay., Ankara 1987.
- ŞAMLIOĞLU, İspanya Sayıştay'ında İncelemeler, Sayıştay Başkanlığı Yay., Ankara 1987.
- ŞAMLIOĞLU, Servet-Yılmaz Özbacı, *Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkında Kanun Yorum ve Açıklamaları*, Feryal Matbaacılık, Ankara 1984.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, *Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Alemi*, İstanbul 1967.
- ŞENER, Abdüllatif, *Osmanlı Maliyesinin Şeffaflaşması*, Kapı Yay., İstanbul 2008.
- ŞENER, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul 1990.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Malta Sürgünleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1976.
- Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Anıları*, hzl. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2003.
- TEKELİ, İlhan -Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara 1993.
- TEPEYRAN, Ebubekir Hazim, *Hatıralar*, Pera Yay., İstanbul 1998.
- TOPRAK, Zafer, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.
- Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü*, Trabzon 1987.
- TURGAY, Mehmet Rıza, *Batı Almanya'da Kambiyo Kontrolüne Ait Mevzuat ve Tatbikat*, Maliye Vekaleti Maliye Tetkik Kurulu Yay., Ankara 1955.
- TURGAY, Mehmet Rıza, *Federal Almanya Merkez Bankacılığı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1955.
- TURGAY, Mehmet Rıza, *Japonya'nın Bütçe ve Mali Denetim Mevzuatı*, Sayıştay Başkanlığı Yay., Ankara 1968.
- TÜMER, Gürhan, *Cumhuriyet Dönemi'nde Yabancı Mimarlar Sorunu*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yay., İzmir 1998.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İyittiklerim*, TTK, Ankara 2010.
- UBUCİNİ, M. A., *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, çev. Cemal Aydın, Timaş Yay., İstanbul 1998.
- UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, Ankara 1987.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 1988.
- Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi, *Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, VI, X, XII, XIV, hzl. Münir Aktepe, Ankara 1988, 1989, 1991, 1999.
- Yasama El Kitabı*, Ed. İrfan Neziroğlu-Habip Kocaman-Semra Gökçimen, TBMM Basımevi, Ankara 2011.
- YILMAZ, Faruk, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Borçlar*, Birleşik Yay., İstanbul 1996.
- BAYHAN, Nevzat, *Sultan II. Abdülhamid'in Arşivinden Dünya*, Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2008.
- YAVUZ, Yıldırım, *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*, TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2009.

D. Makaleler

- Abdurrahman Şeref, "Fuad Paşa Konağı Nasıl Maliye Dairesi Oldu?", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, I, S. 6, İstanbul 1911, s. 129-136.
- Abdurrahman Şeref, "Vefayat: İsmail Zühdü Bey", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, Cüz: 14, İstanbul, (14 Haziran 1912), s. 862-864.
- Abdülkerim Erdoğan-Gökçe Günel-Mehmet Narince, *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2007.
- Ahmed Esad, "Eski Rüşumat Eminlerinden Merhum Hasan Fehmi Paşa", *Gümrük Rehberi*, Nu. 548-549, Eylül-Ekim 1948, s. 5586-5594/5560-5562.
- Ahmed Esad, "Rüşumat Eminlerinden Ahmed Zühdü Paşa Merhum", *Gümrük Rehberi*, Nu. 535, Ağustos 1947, s. 5278-5280.
- Ahmed Esad, "İbrahim Edib Efendi Merhum", *Gümrük Rehberi*, Nu. 542, Mart 1948, s. 5409-5421.
- Ahmed Esad, "Yusuf Ziya Paşa Merhum", *Gümrük Rehberi*, Nu. 533, Haziran 1947, s. 5223-5225.
- AKDENİZ, Fikri, "Osmanlı Dönemi Bilim Tarihinden Bir Kesit Büro Türk Matematikçisi Hüseyin Tevfik Paşa (1832-1901)

- Kimdir?”, *A. Ü. Fen Fakültesi İstatistik Bölümü 5. İstatistik Günleri Sempozyumu*, Antalya (24-27 Mayıs 2006), s. 10-13.
- AKDENİZ, Halil, “Ankara’nın Kentsel Gelişimine Haritalarla Bakış”, *Harita Dergisi*, Harita Genel Komutanlığı, Y. 64, S. 118, Ankara, 1997, s. 35-50.
- AKÜN, Ömer Faruk, “Ahmed Vefik Paşa”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 143-157.
- AKSOP, Necip, “Bursaya Gelen Valiler: Abdullah Galip Paşa VII”, *Ulu-dağ*, S. 42-43, Bursa (1941-42), s. 27.
- AKYÜZ, Ali Kâmi, “Pestalozzi ve Yusuf Ziya Paşa”, *Gündüz Sanat ve Fikir Mecmuası*, I, S. 1, (15 Nisan 1936), s.3-5.
- ALTUN, Muhsin, “Osmanlı Sayıştay’ından Cumhuriyet Sayıştay’ına Geçiş Sürecine İlişkin Bazı Belgeler”, *Sayıştay Dergisi*, S. 41, Nisan-Haziran 2001, s. 3-35.
- ASLANOĞLU, İnci N., “1923-1950 Yılları Arasında Ankara’da Çalışan Yabancı Mimarlar”, *Ankara Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yay., Ankara 1992, s. 118-127.
- BATUR, Afife, “Darülfünun Binası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, TVY Yay., İstanbul 1994, s. 562-563.
- BAYAR, Doğan, “Hesap yargısı, Hesap, Sorumluluk”, *Dış Denetim*, S. 1, Ankara Temmuz-Eylül 2010, s. 48-57.
- BAYDAR, Leyla, “1923-1950 Cumhuriyet Dönemi Ankara Konutlarında İç Mekân Kurgusu”, *Bir Başkent’in Oluşumu 1923-1950*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yay., Ankara 1994, s.50-105.
- BAYRI, Mehmet Halit, “Mustafa Nuri Paşa”, *Tarih Dünyası*, S. 34, (Ekim 1952), s. 1366-1370.
- ÇAĞATAY, Neşet, “Mustafa Nuri Paşa ve Eseri (1824-1890)”, *Belleten*, XLII, S. 167, TTK, Ankara (Temmuz 1978), s. 445-463.
- ÇEÇEN, Kazım, “Hüseyin Tefik Paşa”, *Bilim ve Teknik*, S. 285, Ankara 1991, s. 46-47.
- ÇELİK, Gözde-Zeynep Kuban, “İstanbul Tarihi Yarımadası’nda Tanzimat Dönemi İdari Yapıları”, *İTÜ Dergisi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yay., VIII, S. 1, İstanbul 2009, s. 67-80.
- ÇETİN, Atilla, “Maarif Nazırı Ahmed Zühdi Paşa’nın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Okullar Hakkındaki Raporu”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 10-11, İstanbul 1983, s. 189-220.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turhan, “Maarif Nazırı Yusuf Ziya Paşa 1823-881”, *Ülkücü Öğretmen*, VII, S. 95, İstanbul (Nisan 1967), s. 17-19.
- DAVISON, R. H., “Hasan Fehmi”, *The Encyclopaedia of Islam*, III, Photomechanical Reprint, London 1986, s. 249-250.
- DİNÇER, Celal, “Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa’nın Anadolu’nun Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, V-VIII, S. 9-12’den ayrı basım, TTK, Ankara 1972, s. 153-233.
- Ekrem Reşad-Osman Ferid, *Neval-i Osmani*, Yıl 2, İstanbul 1326.
- ERBİLEK, İsmail Nami, “Mustafa Nuri ve Eseri”, *Yeni Türk*, VII, S. 80, (Ağustos 1929) s. 314-318.
- Fazlı Necib, “Tevfik Bey”, *Türk Hayatı*, S. 17, İstanbul, (14 Haziran 1912), s. 1-3.
- Fazlı Necib, “Hasan Fehmi Paşa”, *Türk Hayatı*, S. 20, İstanbul, (10 Aralık 1925), s. 1-3.
- Fazlı Necib, “Galib Paşa”, *Türk Hayatı*, S. 7, İstanbul, (1 Mayıs 1925), s. 6-10.
- GEORGEON, François, “Kemalist Dönemde Türkiye’de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bir Bakış (1919-1938)”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yay., VI, S. 17, Ankara 1990, s. 321-335.
- GÖKALP, Ziya, “Türkçülük Nasıl Doğdu?”, *Yeni Mecmua*, S. 40, (18 Nisan 1918) s. 262-263.
- GÖNÜL, Mehmet Vecdi, “İdarenin Sayıştayca Denetlenmesi”, *Yeni Türkiye*, S. 1 (1995) s. 103-119.
- GÖNÜL, Vecdi, “Sayıştay 1. Başkanımız Servet Şamlıoğlu’nun Ardından”, *Sayıştay Dergisi*, S. 4, Ankara (1991), s. 21-24.
- GÖNÜL, Vecdi, “Sayıştay’ın 129. Kuruluş Yıldönümü ve Yeni Sayıştay Binası Temel Atma Töreninde Yapılan Konuşmalar”, *Sayıştay Dergisi*, S.5, Sayıştay Başkanlığı Yayın İşleri Müdürlüğü Yay., Ankara 1991, s. 5-9.
- GÖNÜL, Mehmet Vecdi, “Yolsuzlukla Mücadelede Sayıştay Denetimi”, *Yeni Türkiye*, S. 3 (1997), s. 915-923.
- GÜRHAN, H. Hüseyin-Muhsin Altun, “Cumhuriyetimizin Birinci Yılında Sayıştay”, *Sayıştay Dergisi*, S.30, Sayıştay Başkanlığı Yayın İşleri Müdürlüğü Yay., Ankara 1998, s.94-119.
- GÜRHAN, H. Hüseyin, “Sayıştay’ın Tarihsel Gelişimi”, *Sayıştay Dergisi*, S. 25 (Nisan-Haziran 1997), s. 41.
- Gümruk Rehberi*, “Abdullah Galib Paşa”, Nu. 532, Mayıs 1947, s. 5207-5209.
- HALİT, Reşit, “Mansurizade Mustafa Nuri Paşa (1824-1889)”, *İş ve Düşünce*, XXVII, S. 233, (Ocak-Mart 1961) s. 4-6.
- HASOL, Doğan, “Türk Ampir Üslubu”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 42-43.
- Hürriyet Gazetesi*, “İki Mes’ele-i Mühimmenin Mâ-badı”, Nu. 81, 31 Ocak 1870.
- KAPLAN, Mehmet, “Ziya Gökalp ve Yahya Kemal’e Göre Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti”, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul 1972, s. 149-163.
- KILIÇ, Selda Kaya, “1876 Anayasası’nın Bilinmeyen İki Tasarısı”, *A.Ü.Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 4, Ankara 1993, s.557-635.
- KIŞ, Salih, “Osmanlı Mali Denetiminden Bir Kesit: Divan-ı Muhasebat Reis-i Evveli ve Sanileri (1862-1908)”, *Tarihin Peşinde Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 6, 2011, s. 283-300.
- KINAYLI, Halit, “Fuad Paşa Konağı”, *Reşat Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, XI, İstanbul 1971, s. 5853.
- KÖSE, Şükrü, “Eski Umum Müdürlerimizden Yusuf Ziya Paşa”, *Orman ve Av*, Yıl 27, XXXVII, S. 12, Ankara (Aralık 1965), s. 14.
- KUBAN, Doğan, “Topkapı Sarayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, TVY Yay., İstanbul 1994, s. 280-291.
- Mehmed İzzet, “Yusuf Ziya Paşa”, *Muallimler Mecmuası*, Yıl 3, S. 24, İstanbul, Ağustos 1924, s. 900-905.
- ORTAYLI, İlber, “19. Yüzyılda Ankara”, *Ankara Ankara*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1994, s. 109-119.
- ORTAYLI, İlber, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, I, İletişim Yay., s. 230-244.
- ÖZDEŞ, Orhan, “Danıştay’ın Tarihçesi”, *Yüzyıl Boyunca Danıştay 1868-1968*, TTK, Ankara 1968, s. 41-224.
- ÖZDEMİR, E. Elif-Aysu Başkaya, “Tarihsel Süreçte Kamu Yapısı Cephesi: Ulus-Sayıştay ve Ankara Ticaret Odası”, *Çatı Cephe Fuarı Sempozyumu*, Ankara 25-26 Mart 2005, s. 1-7.

REY, Cemal Reşit, "Konservatuvar Hatıralarım", *Orkestra Dergisi*, Mayıs 1976, s. 24-39.

SAKAOĞLU, Necdet, "Yangınlar-Osmanlı Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, TVY Yay., İstanbul 1994, s. 427-438.

SARAÇ, Celal, "Salih Zeki Bey'e Göre Vidinli Tefik Paşa", *Bilim Tarihi*, S. 9 (Temmuz 1992), s. 3-10.

Sayıştay Dergisi, "Servet Şamlıoğlu'nun Özgeçmişi", S. 4, Ankara (1991), s. 3.

Sayıştay Haber Bülteni, "Emekli Sayıştay Başkanımız Muhittin Gürün'ü Kaybettik (1914-2004)", S. 94, Ankara (2004), s. 1.

Sayıştay Haber Bülteni, "Emekli Sayıştay Başkanımız Rıza Turgay'ı Kaybettik (1923-2003)", S. 79, Ankara (2003), s. 1.

Sayıştay Haber Bülteni, "Sayıştay Başkanlığına Prof. Dr. M. Kamil Mutluer Seçildi", S. 17, Ankara (Mayıs 1998), s. 1.

SCHUBRING, Gert, "Hüseyin Tefik Paşa: 'Lineer Cebir'in Mucidi", çev. Sevtap Kadioğlu, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VIII, S. 2, (2007) s. 43-54.

Servet-i Fünûn, "Türkiye'de İslahat-ı Maliye-Mösyö Loran'ın Konferansı", Nu. 986, 14 Nisan 1326, s. 379-381.

ŞEHUSVAROĞLU, Haluk Y., "İstanbul Konaklarına Dair", *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Eylül 1957, s. 2.

TANALI, Ziya, "21. Yüzyılda Ankara'da İzlenimler: Sayıştay", *Azure*, S. 3, Türk-İngiliz Kültür Derneği, Ankara 2004.

TANKUT, Gönül, "Cumhuriyet Döneminin İlk Toplu İmar Dönemi: Ankara", *Amme İdaresi Dergisi*, IV, S.14, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1981, s. 113-119.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, "Ahmet Vefik Paşa", *IA*, I, İstanbul 1965, s. 207-210.

TANRIKULU, Deniz, "Ankara'da Eğlence Yaşamı 1928-38", *Mimarlık Dergisi*, Yem Yay., S. 2-3, Ankara 1985, s.23-24.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Ahmed Vefik Paşa", *Belleten*, XXIII, 109, TTK, Ankara (Ocak 1964), s. 117-139.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Ahmed Vefik Paşa'nın Eserleri", *Belleten*, XXIII, 110, TTK, Ankara (Nisan 1964), s. 249-283.

TANSEL, Fevziye Abdullah, "Ahmed Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri", *Belleten*, XXIX, 113, TTK, Ankara (Ocak 1965), s. 121-175.

TİMUR, Taner, "Binbirgece Masalları ve Gerçekler: Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati-I", *Tarih ve Toplum*, II, S. 12, İstanbul 1984, s. 42- 48.

TUNALI, Ayten Can, "Hasan Fehmi Paşa", *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII, 46, (2009), s. 71-87.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, "Mustafa Nuri Paşa ve Netayicül-vukuat" *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, I, S. 1, (Haziran-Ağustos 1920) s. 40-48.

ÜNAL, Ertan, "Adliye Sarayı Yangını: 3 Aralık 1933'te İstanbul'da Dehşet Gecesi", *Popüler Tarih*, S. 52, İstanbul 2004, s. 74-79.

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, II, "Mustafa Nuri Paşa (Mansurizade)", YKY, İstanbul 2008.

YERGÜN, Uzay, "Nafia Nezareti Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VI, TVY Yay., İstanbul 1994, s. 25-26.

E. Sözlükler

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.

Osmanlıca-Türkçe Lügat, Hisar Yay., İstanbul 2006.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB Yay., İstanbul 1993.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.

SÖZEN, Metin-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1986.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2001.

F. Web Adresleri

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/04/20/199727.asp> (31 Mart 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.mmd.org.tr/sidebar/soylesiler/muhittin-gurunle> (02 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.mmd.org.tr/cahit-eren-185-yazanertugrul-kumcuoglu> (17 Şubat 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/bakanlar/bakanpotre/vgonulb.htm> (02 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.hukuk.bilkent.edu.tr/mutluer.html> (03 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F-8892433CFFAAF6AA849816B2EF01E9BE68C047FEF5> (31 Mart 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.finansgundem.com/haber/Vecdi-Gonul-de-okula-donecek/49045> (02 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.sayistay.gov.tr/yonetim/baskan.asp> (31 Mart 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.bicentenairecourdescomptes.fr/histoirecour.htm> (20 Temmuz 2011 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.sayistay.gov.tr/tc/teskilat/baskan.htm> (18 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.ankaratarihi.blogspot.com/2010/02/yirminci-yuzyl-basnda-bir-modern-han.html> (21 Mart 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.arkiv.com.tr/m228-ziya-tanali.html> (21 Mart 2012 tarihinde erişilmiştir).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmed_Vefik_Pa%C5%9Fa (25 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://urun.gittigidiyor.com/koleksiyon/darussafaka-pul-yusuf-ziya-pasa-14835979> (25 Nisan 2012 tarihinde erişilmiştir).

<http://www.loc.gov/index.html> (20 Şubat 2012 tarihinde erişilmiştir)

G. Mülakatlar

28 Şubat 2012 tarihinde Salih KIŞ ve Yunus İNCE tarafından Sayıştay Üyesi Mehmet DAMAR ile yapılan mülakat.

28 Şubat 2012 tarihinde Salih KIŞ ve Yunus İNCE tarafından Prof. Dr. Mehmet Kamil MUTLUER ile yapılan mülakat.

29 Şubat 2012 tarihinde Salih KIŞ ve Yunus İNCE tarafından AK Parti İzmir Milletvekili Mehmet Vecdi GÖNÜL ile yapılan mülakat.



SÖZLÜK

Acz: İktidarsızlık, kuvvetsizlik, güçsüzlük.

Ahir: Son, sonraki.

Ahkâm: Hükümler.

Ahval: Durumlar, olaylar.

Aklâm: Kalemler.

Aks: Referans çizgi.

Âmedi: Diyarbakırlı.

Ampir üslubu: 1804-1814 yılları arasında ortaya çıkan ve etkisini mimarlıkla dekoratif sanatlarda gösteren bir Yeni Klasik üslup.

Arz-ı Hâl: Dilekçe.

Ashâb: Sahip, arkadaşlar, yoldaşlar.

Ateşe: Elçilikte görev yapan diplomatik uzman.

Atiyye: Hediye, bağış.

Aza: Bir cemiyete mensup.

Bâbüalî: Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da Sadaret (Başbakanlık), dâhiliye ve hariciye nezaretleri (İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları) ile Şura-yı devlet (Danıştay) dairelerinin bulunduğu yapı.

Bahriye: deniz kuvvetleri.

Balistik: Ateşli silahlarda barut gazının basıncı ile fırlayıp hedefe varıncaya kadar merminin havadaki hareketini inceleyen bilim.

Barem: Devlet memurlarının maaşlarının derece ve tutarlarını düzenleyen sistem ve çizelge.

Başvekil: Başbakan.

Becayış: Karşılıklı yer değiştirme.

Beylikçi: Divani kalemin başı.

Beyn: İki şeyin veya kişinin arasında.

Beytül-mal: Maliye Hazinesi.

Cihet: Taraf, bölge.

Cumba: Yapının zemin katının üstündeki katta yeralıp sokağa doğru uzanan çıkmalı oda.

Cürm: Kabahat, kanun hilâfına hareket.

Deavi: Davalar.

Defatir-i esasi: Asıl defterler.

Defter-i hakani: Tapu kadastro müdürlüğü/bakanlığı.

Defter-i Kebir: Bir kurumun aylık ve bilanço hesaplarını veren ana defteri.

Derdest: Yakalama, tutma.

Derkâr: Aşıkâr olan, içinde bulunan.

Dersaadet: Saadet kapısı, İstanbul'un eski ismi.

Devâir: Daire/Daireler.

Divan-ı Hümayun: Padişah başkanlığında toplanan meclis/bakanlar kurulu.

Düyün: Borçlar.

Düyün-ı Umûmiye: 1872-1939 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarını denetleyen kurum.

Ecnebi: Yabancı.

Emlak-ı Hümayun: Padişah mülkleri

Emr-i kati: Kesin emir.

Encümen: Cemiyet, şura, meclis, komisyon.

Encümen-i Dâniş: Bilimler akademisi.

Esham: Paylar, hisseler, hisse senedi.

Eşhas: Kişiler, şahıslar.

Evkaf: Vakıflar.

Evrak-ı müsbite: Belgesel kanıt.

Eytam: Yetimler.

Ferforje: Kapılara, pencerelere veya evlerin iç bölümlerine süsleme amacıyla takılan dövme demir.

Fevkalade: Olağanüstü.

Fünun: Fenler, ilimler.

Girift: Karmaşık, iç içe.

Hâiz: Sahip.

Harbiye: Harp okulu; savaşa ilgili işler.

Harem-i Hümayun: Padişah haremi.

Hariciye: Dışişleri.

Harir: İpek.

Hassa: İnsanın kendisine tahsis ettiği şey, mahsus.

Hazain: Hazineseler.

Hendese: Geometri.

Hesâbât: Hesaplar.

Heyet: Gök bilimi.

Hizipleşme: Bölünme, ayrılma.

Hulefa: Halifeler, vekiller.

Hüdavendigâr: Bursa ve çevresi.

Hülâsa: Özet, fezleke.

Islahat: Düzeltme, iyileştirme.

Islahane: Islahevi.

İ'timâd: Güven.

İane: Yardım.

İaşe: Yedirip içirme, besleme, bakma, geçindirme.

İcmal: Gösterge.

İdadi: Lise.

İfa: Yerine getirmek.

İhrâz: Kazanmak.

İkmal: Tamamlanma.

İktisab: Kazanma.

İktiza: Lazım gelme, gerekme.

İlga: Kaldırmak, hükümsüz bırakmak.

İlhak: Egemenlik altına alma.

İltimas: Haksız yere, yasa ve kurallara uymaksızın kayırma, arka çıkma.

İmtiyaz: Ayrıcalık.

İndifâ: Ayaklanma; yer baş gösterme.

İnhâ: Bir vazifeye tayin için yazılan yazı.

İnhisar: Tekel.

İntihab: Seçim hakkı.

İnzimam: İlave.
İrat(d): Gelirler.
İrsal: Gönderme.
İrtikâp: Bir makamı âlet ederek, hakkı olmayan para veya malı hile ile almak.
İstikraz: Borçlanma.
İstinâbe: Davanın görülmekte olduğu mahkemeye gönderilmek için başka bir yerde bulunan bir tanığın oradaki mahkeme tarafından ifadesinin alınması.
İstinâf: Mahkemenin verdiği kararı kabul etmeyerek bir üst mahkemeye götürme.
İstişare: Danışma, görüşme.
İşar: Yazı ile bildirme, haber verme.
İta: Verme, ödeme.
İvedi: Acele.
Jurnal: İhbar.
Kâgir: Taş, tuğla ve kerpiçten yapılmış her türlü yapı.
Kaide: Kural.
Kapdan-ı Derya: Donanma komutanı.
Kapı çukadarı: Kahya, memur.
Kat'iyen: Kesinlikle.
Kavâim: Kaimeler, kağıt paralar.
Kavanin: Kanunlar.
Kavi: Kuvvetli, sağlam, güvenilir.
Kayd-ı hayat: Ömür boyu.
Kethüda: Kahya.
Kitabet: Kâtiplik.
Kolağası: Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında yer alan rütbe.
Kuyd-ı cedide: Yeni kayıtlar.
Kübrâ: Büyük, en büyük.
Lağvetmek: Feshetmek, kaldırmak.
Layiha: Herhangi bir konuda bir görüş ve düşünceyi bildiren yazı.
Liva: Sancak: Kazadan büyük, vilayetten küçük yerleşim yeri.
Liyakat: Layık olma.
Maarîf: Eğitim.
Mabeyn: İki şeyin arası.
Mahiyet: Vasıf, öz, asıl.
Mahsup: Hesap edilmiş, hesaba geçirilmiş.
Maiyet: Üst görevlinin yanında bulunan kimseler.
Makrûn: Ulaşmış, kavuşmuş; müsaade edilmiş.
Malûl: Sakat, hasta.
Mamuratülaziz: Elazığ.
Marûzat: Dilek veya bilgi sunma.
Masârifât: Masraflar, giderler.
Masrûf: Harcanan.
Mazbata: Tutanak.
Mazuliyet: Açıkta kalma.
Meâdin: Madenler.
Meclis-i Vükela: Bakanlar kurulu toplantısı.
Memleketeyn: Eflak ve Boğdan.
Memurin: Memurlar.

Menafi: Yararlar, faydalar.
Mesalih: İşler.
Meskukat: Sikkeler, metal paralar.
Mesnetsiz: Temelsiz.
Meşveret: İki veya daha fazla kişinin birbiriyle fikir alışverişinde bulunması.
Mezkûr: Adı geçen.
Miralay: Albay.
Muamelat: Muameleler, işlemler.
Muayyen: Belirli.
Mucibince: Gereğince.
Muhacirin: Göçmenler.
Muhakemat: Yargılamalar.
Muhasib: Sayman.
Muhassasat: Bir kimseye verilen maaş.
Mukayyit: Yazman, kâtip.
Murakıp: Denetçi.
Murassa: Değerli taşlarla süslenmiş.
Mustatil: Dikdörtgen.
Mutasarrıf: Sancak beyi.
Muvafakat: Uygun görme, kabul etme.
Muvaffakiyet: Başarı.
Muvakkat: Geçici.
Muvazene: Karşılıklı iki şeyin uygunluğu, denkliği, gelir ile giderin bir gelmesi, denge.
Muzaharet: Yardım etme, destek olma.
Muzır: Zararlı.
Mübayaat: Satın almalar.
Mübeyyiz: Temize çeken.
Müdde-i umûmî: Savcı.
Müteferrika: Ufak tefek masraflar için ayrılan para.
Mühlet: Zaman.
Mülâzım: Uzman.
Mülkiye: Devlet yönetimindeki sivil görevliler sınıfı.
Mültezim: İltizam usulüne göre göre kendi nam ve hesabına vergi toplama görev ve yetkisi verilen kişi.
Mümeyyiz: Denetçi.
Mürettep: Tertip edilmiş, düzenlenmiş, derlenmiş, bir yer için ayrılmış.
Müsavat: Eşitlik.
Müsâvî: Eşit.
Müsbit: Saptayan, kanıtlayan.
Müsevid: Evrakların müsveddesini hazırlayan kâtip.
Müşarünileyh: Adı geçen.
Müşavere: İstişare etme.
Müşir: Mareşal.
Müşkilât: Zorluklar.
Müştemilat: Bir ana yapı çevresinde konumlanan onunla ilişkili yapı veya yapılar.
Müşterek: Ortak, birlikte.
Mütalaa: Herhangi bir konu üzerinde ayrıntılı düşünme ile oluşan görüş ve yorum.

Mütalaat: Mütalaalar, düşünceler.
Mütecaviz: Aşan, geçen.
Mütercim: Tercüman.
Müzâhir: Yardım eden, yardımcı.
Müzekkire: Bir iş için üst makama yazılan resmî kâğıt.
Nafia: Bayındırlık.
Nâib: Vekil.
Namzed: Aday.
Nazarî: Kuramsal.
Nazır: Bakan.
Neoklasik: 18. Yüzyılın ikinci yarısında tüm Avrupa'yı etkisi altına alan bir sanat anlayışı ve üslubu.
Nezaret: Bakanlık.
Nizamât: Nizamlar, düzenler.
Nizamiye: Askerlik dairesi; kara ordusu.
Nüktedan: Espiritüel.
Öşür: Mahsullerden, onda bir oranında alınan vergi.
Palmet: Bir sapın iki tarafında simetrik olarak sıralanmış uzunca yapraklardan oluşan üsluplaştırılmış bitkisel bezeme ögesi.
Payitaht: Başkent.
Pilastr: Dörtgen planlı ve bir yanından duvara bitişik yarım sütun.
Piyedestal: Bir sütun gövdesinin oturduğu taşıyıcı taban.
Rabt: Bağlamak, bitişirmek.
Radde: Ölçü, derece.
Re'y: Görüş.
Refakat: Birlikte bulunma.
Reis-i Sani: İkinci başkan, başkan vekili.
Reji: Tekel idaresi.
Resim: Bazı eşyadan ve işlerden alınan vergi veya harç.
Rical: Yüksek makamlardaki devlet adamları.
Riyaset: Başkanlık.
Riyaziye: Matematik.
Rüsüm: Vergiler.
Rüştiye: Ortaokul.
Rüyet: Görme.
Sadaret: Başbakanlık.
Sağır kubbecik: İşlevi olmayan, sadece süsleme amaçlı kullanılan mimari unsur.
Sahih: Doğru.
Sal: Yıl.
Salname: Yıllık.
Sarfiyat: Harcanan şeylerin tümü.
Sarnıç: Su biriktirmek amacıyla, genellikle toprak altında yapılan özel yapı.
Sâye: Himaye, gölge.
Sefaret: Elçilik.
Sefir: Elçi.
Serasker: Osmanlı ordu komutanı.
Serhalife: Baş halife.
Silme: Bir duvar yüzeyi üzerinde hafif çıkıntılı olarak yer alan, şerit biçiminde, sürekli mimari bezeme ögesi.
Suret: Nüsha, kopya, görünüş.

Süvari: Atlı asker.
Şarkî: Doğuyla ilgili.
Şehremini: Belediye başkanı.
Şehriye: Aylık.
Şifahen: Sözlü olarak.
Şura-yı Devlet: Danıştay.
Tab: Basım.
Tahattur: Hatırlama.
Tahkir: Kötüleme, onur kırma.
Tahrirat: Resmî bir daire tarafından yazılan yazılar ve mektuplar.
Tahvilat: Tahviller.
Takrir: Önerge, yerleştirme.
Taltif: Ödüllendirme.
Tanzim: Düzenleme.
Tayinat: Tayinler.
Teamül: Bir yerde öteden beri olagelen davranış.
Tebdil: Değiştirme.
Teçhizat: Silah dışındaki savaş gereçleri.
Tekiye: Ödeme, eda etme, ödenmiş para, verilmiş borç.
Tedkik: İnceleme, denetleme.
Teahhür: Gecikme.
Tefrik-i tabiiyet: Irk ayrımcılığı.
Tekaüt: Emekli.
Tekdir: Azarlama.
Tensib: Uygun görmek.
Terakki: İlerleme.
Tertib: Düzen, sıraya koyma.
Teshilat: Kolaylıklar.
Tesviye: Düz duruma getirme, ödeme.
Teşkil: Oluşturma, ortaya çıkarma.
Teşrifât: Kabul merasimi, protokol, resmî törenlerde uyulması gereken kurallar.
Tetkikat: Araştırmalar.
Tevcih: Makam, mevki verme, terfi ettirme.
Tevfik: Uygun.
Tımarat: Tımarlar.
Umûr: İşler.
Usul-i defteri: Defter tutma usulü.
Vâridât: Gelirler.
Vâye: Nasip, kısmet.
Vezaif: Vazifeler.
Vezaret: Bakanlık.
Vükela: Osmanlı Devleti'nde bakanlar, vekiller.
Yiv: Bir yüzeyin üzerinde çizgi biçiminde olan, sarmal girinti veya çıkıntı.
Zabitan: Subaylar.
Zaruret: Zorunluluk.
Zatışleri Müdürlüğü: Personel Müdürlüğü.
Zimemât: Borçlar.

DİZİN

A

ABD XV, 206, 207, 210, 211
Abdulhalim Efendi 189
Abdullah Galib Paşa XVII, XVIII, 143, 144, 145, 381
Abdurrahman Efendi 70
Abdülhalim Galib Paşa 163
Abdullah Galib Paşa V, 143, 145
Abidin Paşa 170, 271
Adana 73, 154, 170, 172, 173
Adliye Nazırı 94, 131
Adliye Nezareti 44, 45, 63, 77, 241
Afganistan 213
Agop Bey 60
Ahkâm-ı Adliye Divanı Temyiz Hukuk Dairesi Reisliği 133
Ahkâm-ı Adliye Meclisi 133
Ahmed Vefik V, 14, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 378, 379, 381, 382
Ahmed Vefik Paşa V, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 379, 381, 382
Ahmed Zühdi Paşa V, XVII, XVIII, 136, 137, 138, 380, 381
Ahmet Efendi 21, 32, 46, 60
Ahmet Rüstem Bey 92
Ahmet Vefik Efendi XVII, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 297, 298
Aigle Rouge Nişanı 144
Albay Şefik Uçaner 141
Ali Fuat Ağralı VI, XX, 182, 183, 184, 185, 187, 274, 377
Ali Fuat Bey 184, 185
Almanya 58, 86, 107, 144, 161, 178, 196, 201, 202, 380
Amerika XV, 92, 160, 161
Anadolu 3, 107, 112, 115, 122, 129, 166, 183, 210, 266, 274, 366, 379, 381
Anadolu Sağ Kol Müfettişliği 122, 379
Anayasa Mahkemesi 193
Ankara VI, VII, XI, XIII, XV, XVI, XXI, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 14, 16, 19, 22, 30, 33, 35, 41, 42, 58, 59, 71, 73, 77, 79, 104, 105, 106, 107, 110, 112, 115, 120, 121, 122, 123, 125, 133, 136, 139, 141, 142, 152, 154, 161, 166, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 183, 189, 190, 192, 193, 196, 202, 205, 207, 208, 210, 211, 213, 215, 217, 219, 233, 243, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 279, 280, 282, 283, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 356, 366, 367, 378, 379, 380, 381, 382
Ankara Hükümeti 106, 107
Ankara Üniversitesi XV, 205, 210, 380
Ankara Vakıf Otelı 275
Antalya 122, 161, 168, 381
Arif Hikmet Koyunoğlu 275, 276, 379
Arifi Paşa Konağı VI, 252, 253, 254, 255
Armenak Efendi VI, XIX, 116, 174, 179, 180, 181
Asâkir-i Mansure-i Muhammediye 2

Asım Mehmed Paşa V, XVII, 131, 132
Askeri Teftiş Komisyonu 161
Askeri Tekaüd Sandığı 70, 79
Ata Bey 30, 73, 75, 162, 167
Atatürk XI, XIII, 106, 184, 185, 274, 282, 381
Atina Sefiri Galip Kemali Bey 91
Avrupa 2, 5, 15, 16, 17, 40, 58, 59, 79, 89, 107, 124, 136, 157, 161, 165, 211, 212, 234, 243, 247, 264, 269, 275, 282, 378, 381, 382, 385
Avusturya 5, 58, 59, 86, 93, 141, 165, 199
Ayasofya 16, 236, 237, 239, 241, 244, 378
Aydın Vilayeti 66, 173
Aza 21, 23, 25, 39, 101, 126, 128, 130, 132, 135, 138, 142, 145, 147, 149, 151, 153, 155, 157, 158, 162, 167, 169, 171, 174, 179, 181, 185, 188, 383
Aza Hacı Latif Efendi 25

B

Bâbiâli XV, 6, 17, 28, 34, 43, 44, 68, 73, 79, 81, 122, 163, 174, 245, 377, 383
Bab-ı Seraskeri Ruznamçecisi 139, 142
Bab-ı Seraskeri Tercüme Odası 121
Babür Ülgüner 290
Bağdat 67, 79, 122, 173
Bağ-Kur Yönetim Kurulu 196
Bahriye Mektupçusu 129
Bahriye Nazı Topçu Rıza Paşa 112
Bahriye Nezareti 44, 61, 112, 127, 183
Balkan Devletleri 86
Bank Muhasebesi 136
Baron Hirş 149
Basra 53, 79, 173
Basri Bey 106, 107
Başkatip 73, 75, 130, 132, 135, 138, 142, 145, 147, 149, 151, 162, 167
Basri Bey 185, 188
Batum 139, 163
Behçet Ünsal 282
Belçika 107, 161
Belgrad 16
Belgrat 16, 122
Bergos 150
Berlin 107
Besim Bey 60, 162, 185
Beyrut Sancağı 136
Bingazi 91, 95
Bosna Valisi 131
Bostan İskelesi Mezarlığı 147
Bulgaristan 86, 148, 165
Bursa 123, 126, 129, 133, 215, 283, 381, 383

Bursa Valiliği 123
Bükreş 122
Bursa 122, 123, 143, 284
Bursa Valiliği 123

C

California 210
Canik Mutasarrıfı 146
Cemal Bey 31, 60, 138, 149, 151, 162, 167, 274
Cemiyet-i Rusumiye 170
Ceza ve Muhakemat Kanunnamesi 122
Cezayir 91, 94, 95, 144, 170
Cezayir Bahr-i Sefid Valisi Abidin Paşa 170
Cidde Valiliği 129
Cour des Comptes 19
Cumhuriyet I, II, V, VI, XI, XII, XV, XIX, 52, 85, 86, 89,
90, 91, 100, 107, 108, 109, 112, 115, 116, 120, 176, 177,
178, 182, 183, 193, 196, 202, 220, 241, 242, 245, 251,
266, 267, 269, 270, 274, 276, 280, 282, 283, 284, 286,
287, 298, 378, 379, 380, 381, 382

Ç

Çankaya Üniversitesi 216
Çankırı 183, 192, 193, 211

D

Dâhiliye Nezareti XV, 45, 67, 80, 95, 377
Danıştay Üyesi 206
Darülfünun VI, 16, 42, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 243,
244, 245, 250, 251, 291, 292, 379, 381
Darülfünun Binası VI, 233, 236, 238, 239, 292, 381
Darüşşafaka 141
Deavi Nazırlığı 122, 133
Dedeğaç 94
Defter-i Hakanî 100
Defter-i Hakani Nazırlığı 134
Dersim 144
Devlet Yatırım Bankası 215
Divan Genel Kurulu 23, 33, 43, 73, 78, 81, 142, 145
Divan-ı Ahkâm-ı Adliye 32
Divan-ı Âli-i Muhasebe XVII, 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 22, 29, 71, 122
Divanihümayun 133
Divan-ı Muhakemat Reisi 131
Divan-ı Muhasebat III, IV, V, VII, XII, XV, XVII, XVIII, XIX,
XX, XXI, 3, 9, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 29,
30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 97,
98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 114, 115, 116, 119, 120, 121, 122, 126,
127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 139,
142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 157, 158, 161, 162, 165, 167, 168, 169, 170,

171, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 181, 183, 185,
186, 187, 188, 190, 191, 193, 199, 233, 235, 241, 243,
244, 245, 250, 251, 257, 261, 266, 267, 268, 270, 274,
275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286,
287, 291, 292, 297, 298, 303, 305, 307, 313, 325, 342,
358, 362, 364, 367, 368, 373, 377, 378, 381

Divan-ı Muhasebat Genel Kurulu III, 33, 60, 61
Divan-ı Muhasebat'ın Suret-i Teşkil ve Vezائفine Dair Nizam-
name 26
Divan-ı Muhasebat Nizamnamesi III, XXI, 22, 23, 24, 32, 35,
119, 313, 325
Divan-ı Muhasebat Reisi III, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 41, 79,
82, 89, 113, 120, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136,
138, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 157,
158, 162, 167, 169, 170, 171, 174, 176, 179, 181, 183,
185, 188
Divan-ı Muhasebat Reisliği 88, 89, 108, 109, 119, 127, 131,
133, 136, 139, 152, 154, 157, 161, 165, 168, 170, 174,
175, 176, 181, 183, 187, 193
Divan-ı Muhasebat Sarayı VII, 233, 275, 292
Divanyolu 123, 245, 250, 252, 253, 261, 378
Doğanhisar 210
Doğu Trakya 112

E

Ebulgazi Bahadır Han 124
ECOSAI 211
Edirne 3, 123, 129, 131, 154, 173, 182, 190
Edirnekapı 165
Edvars Efendi 41, 59, 60, 153, 155, 157, 306, 368
Egli 233, 279, 280, 282, 283, 284, 286, 287, 380
Elazığ 182, 183, 384
Emeklilik Kanunu 103
Emlak-ı Hümayun Komisyonu 170
Emniyet Sandığı 47, 79
Encümen-i Teftiş 175
Encümen-i Umumi Maliye Kalemi 183
Enver Paşa 86, 105, 378
Erkan-ı Harbiye 77
Ermeni 41, 104, 105, 106, 153, 180, 181, 378, 380
Ermeniler 152, 180, 181, 378
Ernst Arnold Egli 280, 282, 380
Erzincan V, 104, 105, 210
Erzincan Divan-ı Harp Mahkemesi 104, 105
Erzurum 68, 104, 105, 141, 148, 154, 211, 306
Erzurum Defterdarlığı 154
Eskişehir Belediyesi 215
Eskişehir Ticaret Lisesi 215
Ethem Paşa 16, 17, 18, 124
EUROSAI 211
Evkaf-ı Hümayun 15, 44, 47, 122, 139, 144
Evkaf Nazırı 13, 131
Evkaf Nezareti Müdürü Osman Efendi 243
Eyüp Kabristanı 127
Eyüp Paşa 61

F

Fenelon 124
Fenn-i Defteri 77
Fenn-i Hesap 77
Fethi Bey 63
Fethi Efendi 59, 66, 155
Frankfurt Başkonsolosluğu 206
Fransa 3, 5, 19, 58, 59, 86, 111, 124, 125, 126, 161, 178, 181
Fransuva Josef Nişanı 141
Fuad Paşa Konağı VI, 235, 257, 260, 261, 380, 381
Fuat Bey 107, 184, 185
Fuat Paşa 15, 18, 20, 106

G

Gaspere Fossati 235, 237
Gazi Üniversitesi 268, 378
Gülbahar Sultan 141
Gülbahar Sultan Türbesi 141
Gülhane 268
Gümrükçü Mehmed Akif Efendi 139
Gümrük İdaresi 48
Gümlübine 94

H

Hacettepe Üniversitesi 216
Hacı Akif Efendi 23, 41, 59, 73, 155
Hacı Avni Bey 71
Hacıbayram Camii 276
Hacı Ethem Efendi 3
Hacı Halil Akif VI, XVIII, 153, 154, 155
Hacı İshak Nurettin Efendi 148
Hacı Latif Efendi 25
Hacı Mehmed Rifat Bey 136
Hafız İhsan Efendi 71, 167
Hafız Sait Efendi 41
Hakkı Bey 79, 138, 167, 271, 274, 302
Halep 46, 144, 146, 157, 164, 170, 183
Hâlet Mehmed Paşa V, XVII, 129, 130
Halet Mehmet Efendi 25, 26
Halit Bey 29, 60, 147, 167, 185
Harbiye 2, 45, 61, 77, 87, 173, 366, 383
Harbiye Nezareti 61
Harem-i Hümayun 154, 383
Hariciye Nezareti 44, 75, 181
Harp Vergisi Kanunu 102
Hasan Fehmi Ataç VI, 267, 268, 269, 270, 291
Hasan Fehmi Paşa VI, XIX, 79, 163, 164, 165, 166, 167, 380, 381, 382
Hatt-ı Hümayun 10, 12, 13, 18
Hatûniye Camisi 141
Hayri Bey 103, 104
Hayri Efendi 79
Hazine 2, 4, 5, 12, 15, 19, 20, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 54, 58, 62, 63, 64, 66, 73, 81, 95,

100, 107, 109, 161, 164, 180, 206, 290, 301, 304, 368, 379

Hendesehane 77
Hıristiyan 144
Hicaz 165, 169
Hicaz Demiryolu 165
Houston 207
Hukuk Mektebi 164, 176
Hüdaverdi Ohannes Efendi 41, 59, 60, 153, 155
Hüseyin Cahit Eren VI, XX, 201, 202, 204, 377
Hüsni Bey 60, 162, 167

I

I. Daire 41
I. Dünya Savaşı 86, 87, 91, 104, 266, 298, 378
II. Abdülhamid 37, 72, 77, 80, 85, 87, 88, 123, 164, 165, 166, 175, 246, 297, 378, 380
II. Daire 41, 60, 73
III. Selim 2
II. Mahmud 2, 10, 119, 123, 144, 149, 253
II. Meşrutiyet V, XII, XIX, 79, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 97, 98, 100, 107, 108, 111, 113, 114, 115, 244, 251, 298
I. İnönü Zaferi 106
I. Meşrutiyet 71, 297
INTOSAI 199, 202, 211, 220
Islahat-ı Maliye Komisyonu 5, 10, 42, 72, 115, 152

İ

İbn-i Haldun 1, 379
İbrahim Edib Efendi VI, XVIII, 148, 149, 380
İbrahim Ethem Efendi 182
İmtiyaz Nişanı 165
İngiliz 5, 12, 16, 19, 59, 105, 106, 107, 115, 290, 379, 382
İngiliz Amiral Calthorpe 105
İngiliz Başsavcılığı 105
İngiliz Dışişleri Bakanlığı 105
İngilizler 105, 106
İngiliz Savunma Bakanlığı 105
İngiliz Yüksek Komiserliği 105
İngiltere 15, 58, 59, 86, 105, 106, 107, 206, 216
İntihab-ı Memurin Komisyonu Reisliği 144
İsmet İnönü 183, 193
İstanbul VI, VII, XI, XIII, XVI, XXI, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 13, 15, 16, 20, 31, 35, 43, 44, 58, 59, 63, 77, 80, 81, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 97, 103, 104, 105, 106, 107, 111, 112, 115, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 133, 134, 136, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 152, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 172, 173, 175, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 195, 201, 205, 206, 215, 216, 217, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 250, 253, 255, 257, 259, 260, 261, 264, 266, 270, 274, 275, 276, 282, 283, 291, 292, 361, 366, 367, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383
İstanbul İrat Servet Vergileri Müdürlüğü 195

İstanbul Üniversitesi XI, XIII, 15, 195, 201, 261, 380
İtalya 86, 106, 107, 165
İtilaf Devletleri 86, 92, 115, 116, 253, 266
İttifak Devletleri 86
İzmir 122, 133, 146, 164, 166, 173, 183, 189, 190, 211, 213,
282, 380, 382

J

Japonya 196, 380

K

Kadri Bey 41, 153
Kaime Kontrol Komisyonu 15, 16
Kal'a-i Sultaniye 148
Kamil Paşa 114
Kanunuesasi XVIII, 29, 35, 36, 39, 51, 52, 72, 73, 87, 96,
111, 116, 297
Kapdan-ı Derya Abdülkadir Paşa 129
Kapıcıbaşı İsmail Ağa 150
Karacaahmet Mezarlığı 174
Kara Kemal Bey 106
Karasi Mutasarrıfı 131
Kastamonu Valisi 131
Kastori Efendi 59
Kastro Bey 41, 59
Kavala 94
Kâzım Karabekir Paşa 106
Keçecizade Mehmet Emin Fuat Paşa 15, 20
Ketencizade Hacı Mehmed Sadık Efendi 143
Kırım Savaşı 5, 58, 239
Kız Darülfünunu İktisat Muallimliği 176
Kızıltoprak 138, 161
Kirkor Efendi 73, 75, 79, 169, 171
Konya XIII, 3, 69, 78, 79, 122, 175, 210, 290, 379
Konya Vilayet Konağı 69
Kudüs Sancağı 175
Kurtuluş Savaşı 90, 266, 272, 291, 298
Kültür ve Turizm Bakanlığı XI

L

La Liberté 243
Le Sage 124
Limni 94
Londra 2, 58, 106, 121, 122, 136, 137, 164
Lord Hobart 15
Lörcher 267, 275

M

Maarif Nazırı 123, 134, 136, 139, 381
Maarif Nezareti 44, 112, 171, 175
Mabeyn Başkâtipliği 133
Mabeyn Kitabeti 175
Macaristan 86, 122
Macit Bey V, 104, 105, 106
Madrid Sefiri Sezai Bey 91

Mahalli İdareler Kontrolörlüğü 205
Maliye Bakanlığı 193, 201, 202, 206, 275, 280, 379, 380
Maliye Dairesi III, 25, 29, 31, 64, 148, 168, 235, 380
Maliye Dairesi Başkâtip Muavini Mazhar Bey 25
Maliye Müfettişliği 173, 193, 195, 196
Maliye Müsteşarı 15, 30, 43, 127, 146, 148, 203, 297
Maliye Nazırı 3, 12, 31, 35, 38, 86, 94, 100, 106, 107, 112,
119, 139, 141, 148, 161, 173, 174, 176, 250, 379
Maliye Nezareti IV, VI, 2, 3, 5, 6, 10, 12, 13, 16, 18, 20, 21,
22, 25, 30, 38, 43, 46, 48, 51, 54, 59, 63, 66, 68, 69, 70,
71, 72, 95, 102, 109, 114, 115, 116, 119, 120, 136, 137,
138, 143, 173, 174, 180, 183, 234, 235, 239, 243, 261,
291
Maliye Teftiş Heyeti XVIII, 71, 72
Maliye Vekaleti 183, 187, 189, 192, 380
Maliye ve Muhakemat Daireleri 25, 30
Malta V, 104, 105, 106, 107, 380
Maltız 106
Manastır 93, 94
Manisa 122, 154
Manisalı Hacı İsmail Ağa 154
Mansuroğulları 133
Marmara Üniversitesi 215
Marsa Siroco 106
Mâsarifat Muhasebecisi 146
Mecâlis-i Âliye 129
Mecidi Nişanı 77, 123, 138, 141, 144, 146, 157, 161, 165,
171, 174, 178, 181, 183
Meclis-i Ali-i Hazain 6
Meclis-i Ayan 45, 97, 123
Meclis-i Mahsus-ı Vükela 95
Meclis-i Maliye 4, 5, 20, 168
Meclisi Maliye Kalemi 183
Meclis-i Mebusan 36, 73, 86, 88, 97, 98, 106, 108, 115, 123,
241, 243, 298
Meclis-i Muhasebe XVII, 3, 4, 5, 10, 17, 18, 19, 20, 21, 22,
150
Meclis-i Muhasebe-i Maliye 3, 4, 10, 18, 20, 21
Meclis-i Vâlâ 3, 15, 18, 22, 24, 26, 32, 33, 122, 127, 156, 304,
309, 310, 320, 380
Meclis-i Vâlâ Kavanin ve Nizamât Dairesi 33
Mehmed Emin Efendi V, XVII, 22, 119, 127
Mehmed Emin Paşa V, XVIII, 146, 147
Mehmed Hilmi VI, XIX, 168, 169
Mehmed Hilmi Efendi VI, XIX, 168, 169
Mehmed Rifat VI, XIX, 136, 172, 173, 174
Mehmed Rifat Bey VI, XIX, 136, 172, 174
Mehmed Tevfik Bey VI, XIX, 175, 176, 178, 179
Mehmet Cafer Bey 103, 104
Mehmet Damar VI, XII, XX, 214, 218, 219, 220, 221, 228,
229, 377
Mehmet Emin Ali Paşa 5
Mehmet Emin Efendi 22, 23, 24, 25, 26, 128
Mehmet Kamil Mutluer VI, XX, 215, 216, 217, 218, 377

Mehmet Karabacak VI, XX, 197, 198, 199, 200, 377
Mehmet Mümtaz Tarhan VI, XX, 189, 190, 191
Mehmet Rıza Turgay VI, XX, 195, 196, 197, 377
Mehmet Ruhittin Efendi 121
Mehmet Rüştü Paşa 5
Mehmet Sadık Paşa Konağı VI, 250
Mehmet Seyfettin Oran VI, XX, 186, 187
Mehmet Vecdi Gönül VI, XX, 210, 211, 212, 213, 214, 377
Mekteb-i Fünun-u Maliye XVIII, 76, 77
Mektebi Harbiye 2
Mekteb-i Mülkiye 75
Mekteb-i Sınai 45
Memleketeyn 122, 384
Menemenlizade Hacı Ahmed Bey 172
Meskukat Kararnamesi 52
Midilli 94, 182
Millî Eğitim Müdürlüğü VI, 245
Millî Mücadele 106, 115, 183
Mimar Nazım Bey 275
Molière 124, 379
Mösyö Loran 59, 81, 111, 112, 382
Mucib Efendi 59, 60, 157, 158, 169, 171
Muhacirin Komisyonu 52, 146, 241, 243
Muhakemat Dairesi III, 25, 31, 32, 122, 130, 156
Muhakemat Dairesi Başkâtip Muavini Zihni Bey 25
Muharrem Kararnamesi 58, 59, 298
Muhasebe Divanı 13
Muhittin Gürün VI, XX, 191, 192, 193, 194, 377, 382
Muradiye 163
Murassa Osmani Nişanı 123, 138, 144, 165, 178
Mustafa Fazıl Paşa 6
Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) 106
Mustafa Nuri Paşa V, XVII, 133, 134, 135, 379, 381, 382
Mustafa Reşit Paşa 121
Musul 79, 105, 173, 252
Muvazene-i Maliye Kanunu 35
Mübeyyiz 384
Mühendishane-i Berr-i Hümayun 160
Mülkiye 22, 39, 61, 71, 75, 76, 99, 110, 144, 148, 154, 165,
175, 176, 178, 182, 192, 211, 306, 378, 384
Mültezim 384
Mümeyyiz V, 23, 41, 46, 66, 73, 74, 104, 105, 130, 132, 135,
139, 142, 147, 162, 167, 180, 336, 371, 384
Müsevid 384
Müşterek Reji İdaresi 180
Mütercim-i Evvel 122
Müttefikler 106

N
Nafia Fen Mektebi 178
Nafia Nezareti 44, 152
Neo-klasiği 234, 247
Nizamat Dairesi 33
Nizâm-ı Cedid 2
Nizami Efendi 60

Nizamiye Muhasebeciliği 139
Nuri Bey 60, 162, 167

O

ODTÜ 291
Ohannes (Çamiç) Efendi 41
Ohannes Efendi VI, XVIII, 15, 16, 20, 40, 41, 42, 45, 53,
59, 60, 68, 69, 77, 78, 116, 152, 153, 155, 157, 306, 368
Orhan Genç 290
Ortadoğu 210, 298, 382
Osmanlı V, XI, XII, XIII, XV, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 19, 20, 24, 30, 35, 41, 43, 46, 51, 54, 57, 58,
59, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 96,
104, 105, 111, 112, 115, 116, 119, 120, 121, 123, 124,
125, 133, 134, 136, 137, 139, 142, 145, 148, 152, 161,
162, 164, 165, 166, 168, 174, 176, 180, 183, 203, 233,
234, 235, 237, 250, 260, 269, 272, 276, 279, 293, 297,
298, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385
Osmanlı Devleti 1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 12, 15, 17, 20, 24, 35, 41,
46, 54, 57, 58, 59, 71, 80, 86, 87, 90, 91, 96, 104, 105,
111, 112, 119, 123, 161, 233, 234, 235, 237, 298, 379,
383, 385

Ö

Ömer Akbulut 141

P

Padişah 181, 383
Paris 2, 37, 58, 111, 121, 122, 125, 126, 131, 136, 137, 155,
160, 180, 181, 378
Paris Sefareti 131
Pendik 178
Petersburg Fünun ve Sanayi Sergisi 123
Petri Efendi 107
Pierre Loti 252
Posta ve Telgraf Nezareti 80
Preveze 170

R

Raif Bey 60, 162, 167
Ramazan Kararnamesi 58
Rauf Paşa Konağı VI, 245, 246, 247, 248
Recai Akyel VI, XII, XX, 222, 223, 224, 226, 228, 229, 377
Refik Besim Bakuy 268
Reis 21, 23, 29, 30, 37, 41, 59, 60, 73, 78, 110, 119, 120,
126, 128, 130, 132, 135, 138, 142, 145, 147, 148, 149,
151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 162, 167, 168, 169,
171, 174, 179, 181, 185, 188, 297, 298, 363, 381, 385
Reji Nezareti 170
Rıfat Bey 60
Rıfat Efendi 41, 54, 59, 73, 77, 147
Rıza Mehmed Bey VI, XVIII, 150, 151
Romanya 144, 165
Rumeli 3, 86, 91, 94, 123, 127, 134, 143, 149, 210
Rumeli Hisarı 123

Rus Harbini 87
Rusya Muharebesi 139
Ruus-ı Hümayun Mülazımı 136
Rüsumat Emmini 137, 173
Rüsumat Eminliği 122

S

Sacit Ahmet Efendi 46
Sadaret XV, XVI, 6, 13, 16, 20, 21, 22, 23, 26, 30, 37, 38, 51,
61, 63, 68, 69, 72, 75, 81, 92, 108, 119, 123, 133, 169,
183, 341, 377, 383, 385
Sadrazam 15, 20, 35, 77, 95, 107, 108, 113
Said Paşa 155
Sait Paşa 77, 134
Sakarya Harbi 272
Sami Paşa 46
Sarraf 31, 32
Sarrafan Mesalihi Komisyonu 34
Saruhan Sancağı 136
Savaş Suçlarını Araştırma Komitesi 105
Sayıştay I, II, VI, VII, XI, XII, XIII, XVI, XX, 4, 5, 6, 10, 19,
40, 41, 53, 93, 115, 120, 126, 127, 129, 130, 131, 132,
133, 139, 142, 143, 145, 146, 148, 150, 152, 156, 157,
160, 168, 170, 171, 172, 175, 180, 181, 182, 183, 185,
186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197,
198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220,
221, 222, 223, 228, 229, 233, 243, 254, 266, 267, 270,
287, 289, 290, 291, 292, 293, 297, 368, 377, 378, 379,
380, 381, 382
Sayıştay Başkanlığı 219
Sayıştay Başkanı XII, 120, 193, 194, 197, 199, 200, 204, 208,
209, 214, 218, 221, 228, 289
Sayıştay Başkanlığı 126, 156, 157, 170, 171, 175, 180, 181,
182, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194,
195, 196, 198, 199, 201, 204, 205, 206, 207, 208, 209,
210, 211, 213, 214, 216, 218, 219, 221, 222, 223, 228,
229, 287, 291, 377, 378, 379, 380, 381
Sayıştay Hizmet Binası VII, 289, 292
Sayıştay Kanunu 120, 208, 219
Sefaret Kâtipliği 121
Selanik 3, 93, 94, 144, 146, 148, 164, 165, 173, 175
Selanik Defterdarı 146
Selanik Valiliği 144, 165, 175
Serez 148
Servet Şamlıoğlu VI, XX, 205, 206, 207, 208, 209, 378, 381,
382
Sevr Antlaşması 105, 106
Seyfi Oran 186, 187, 188, 378
Sırp Hükümeti 144
Sir Horace Rumbold 106
Sivas 3, 79, 105, 129, 189
Sultan Abdülaziz 6, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 20, 235, 243, 260,
382
Sultan Ahmed Camii 237

Sultan II. Mahmud Türbesi 123, 144, 149, 253
Sultan Mahmud Türbesi 123, 252
Sururi Bey 25, 130, 132, 135, 147
Süleymaniye Camii Mezarlığı 134
Sümerbank 274

Ş

Şaban Nüzhet Bey 46
Şakir Efendi 46, 60, 77, 155, 157
Şam Defterdarı 129
Şark 122
Şefik Bey 71, 156, 157
Şehremaneti 4, 44, 63, 97, 98, 253
Şemsi Bey 60
Şerif Ali Efendi Konağı VI, 251, 252
Şura-yı Devlet 32, 33, 35, 37, 45, 53, 64, 67, 80, 95, 98, 99,
102, 103, 108, 123, 129, 131, 139, 144, 148, 152, 154,
156, 157, 165, 172, 176, 378, 385

T

Tahran 91, 92, 121, 122
Tahran Büyükelçisi Asım Bey 91
Tahsil-i Emval Nizamnamesi 49
Tahsin Bey 107, 135
Takib-i Tahsilât Komisyonu 173
Takova Nişanı 144
Takvim-i Vekayi 2, 5, 10, 16, 378
Talat Bey 60, 73, 86, 107, 108, 167
Tanzimat 2, 3, 4, 9, 10, 12, 15, 19, 22, 35, 37, 70, 95, 98, 99,
119, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 154, 157, 234,
235, 239, 240, 292, 378, 379, 380, 381
Tanzimat Dairesi 70, 154, 157
Tanzimat Fermanı 2, 3, 10, 12, 119
Taş Han VII, 270, 271
TBMM XIII, XVI, XIX, 183, 196, 199, 206, 207, 211, 212,
289, 377, 380
Teçhizat İdaresi 112
Tediye-i Kavâim İdaresi 15, 16
Tediye-i Kavâim-i Nakdiye Komisyonu 15
Teftişi Muamelaatı Maliye Nizamnamesi 71
Tekalif-i Milliye 112
Tekâüd Kanunu'nun Yenisi 103
Tekâüd Sandığı 47, 68, 70, 78, 79, 246
Temyiz Mahkemesi 133
Tensik-i Askerî Komisyonu 160
Tensik-i Kuyud-u Devâir-i Hesabiye Komisyonu 62, 63
Tercüme Odası 121, 122
Tersane Tercümanlığı 121
Tevfik Biren 88, 89, 99, 107, 108, 109, 110, 113, 175, 176,
377, 378
Tevfik Efendi 59, 77, 151
Tıbbiye 61, 71, 261
Tımar 54
Ticaret Bankası İdare Meclisi 187
Ticaret Nazırı 129, 152

Ticaret Nezareti 137
Ticari Usûl Dersi 77
Tophane 45, 46, 48, 77, 123, 160, 163
Topkapı Müzesi 181
Topkapı Sarayı 234, 381
Trablusgarp 86, 90, 91, 95, 129, 154, 298
Trabzon 79, 131, 132, 141, 144, 154, 198, 380
Trabzon Lisesi 198, 380
Trabzon Valisi 131, 132
Tricotti 106
Tuna 31, 131, 148, 156
Tuna Valisi 131
Tunus 106
Türk XII, XVI, 1, 3, 35, 51, 105, 106, 121, 123, 124, 125,
133, 144, 152, 161, 165, 166, 175, 183, 187, 190, 213,
217, 264, 279, 282, 284, 287, 289, 290, 378, 379, 380,
381, 382
Türkçülük 124, 125, 379, 381
Türkiye XVI, 2, 5, 6, 14, 42, 58, 59, 77, 81, 87, 106, 107,
111, 112, 120, 124, 184, 187, 190, 203, 210, 213, 216,
217, 233, 266, 282, 287, 289, 292, 298, 378, 379, 380,
381, 382
Türkiye Cumhuriyeti 233, 266, 298
Türkiye Futbol Federasyonu 190
Türkoloji 124

U

Ukrayna 213
Ulus 267, 268, 270, 271, 274, 280, 281, 282, 287, 291, 381
Umur-ı Maliye XXI, 25
Umur-u Nafia Komisyonu 160

Ü

Üçüncü Napolyon 125
Üsküdar Sancağı 116, 371, 372, 373
Üsküp 93

V

Vecdi Gönül VI, XII, XX, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214,
289, 377
Victor Hugo 124
Vidin 3, 148, 159
Vilayat Hesap Kalemi 183
Viyana 2, 107, 124, 199
Voltaire 124

W

Washington 92, 160

Y

Yahya Naci Efendi 121
Yanya 79
Yassıada 191
Yavuz Sultan Selim 141
Yolcu Pasaportları Muayene Müdürlüğü 122
Yunan Hükümeti 144, 165
Yunanlılar 79
Yunan Savaşı 79, 165
Yusuf Ziya Paşa V, XVII, 139, 141, 142, 380, 381
Yükseköğretim Kurulu Üyeliği 206, 216
Yüksek Tetkik Mahkemesi 14

Z

Zaptiye Kâtipleri'nden Hafız Ali Efendi 168
Zaptiye Nezareti 44, 63
Zekiye Sultan Kethüdalığı 154
Zimemâr Komisyonu 4, 5, 10
Zincirlikuyu Mezarlığı 184, 196
Ziraat Bankası 79, 100, 101
Ziya Bey 41, 60, 142, 185, 188
Ziya Tanalı 289, 290



